

TEIXIR CERTESES

**Percepcions i respostes a la incertesa dels treballadors del tèxtil-
confecció a les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida**

Sandra Obiol Francés

Tesi doctoral

Directora

Dra. Elisabet Almeda Samaranch

Departament de Sociologia
Facultat de Ciències Polítiques i Sociologia
Universitat Autònoma de Barcelona
2010

*A ma mare,
protagonista dels camins que la meua curiositat ressegueix*

A Pau, pel que ens resta per fer

AGRAÏMENTS

La realització d'aquesta recerca ha esdevingut un llarguíssim camí que més d'una vegada haguera abandonat si no fou pel compromís adquirit amb un gran nombre de persones que de manera directa o indirecta han contribuït a que aquest treball arribara al seu final, i a les quals estic enormement agraïda.

En primer lloc vull donar les gràcies als treballadors del tèxtil i la confecció que m'han obert generosament la seua intimitat fent-me partícip dels seus neguits. Igualment a tots aquells que m'han fet de pont amb els entrevistats oferint-me la seua ajuda desinteressadament sense comprendre a penes les raons de la meua cerca, en especial a Paco Molina i Manuela Pascual de CCOO.

A Elisabet Almeda, la meua directora i amiga, per les seues pragmàtiques orientacions, per encomanar-me la seua passió per la recerca, i sobretot per la seua amistat incondicional. Malgrat la llunyania geogràfica sempre l'he tinguda a la meua vora.

Vull agrair a Rafael Castelló les seues sempre profitoses converses i el seu suport constant en totes les iniciatives que encete. I a Rafael Xambó, sense els seus consells mai haguera acabat aquesta tesi doctoral.

A Lluís Flaquer perquè malgrat la meua dispersió sempre m'ha ofert la seua ajuda. Vull donar també les gràcies a Àngel Beneito pels seus suggeriments, el seu suport i comprensió. A Miquel Vives pels mapes, a Carolina Delgado per les dades i a Àngel Vilaplana per l'ajuda amb el disseny.

Als meus companys al departament de Sociologia i Antropologia Social de la Universitat de València pels ànims i el suport que m'han donat –sovint al voltant d'una taula a l'hora de dinar–, en especial a Javier Gómez-Ferri, Carles Simó, Maria Albert, Josepa Cucó, Raúl Lorente, Gil-Manuel Hernández i Enric Sanchis.

També estic profundament agraïda als meus companys del Centre Ovidi Montllor per ajudar-me a fer compatible la recerca amb la feina, en especial a Carmina, Ximo, Toni, Pau Miquel, Paco i Maite. I a Sofia per la seua insistència que m'empenyia a continuar amb la feina.

Als meus amics per contribuir a mantindre el cap clar i per fer-me concebir la lectura de la tesi com una festa compartida. A Elena, Ara, Gema, Loli, Toni, Santi, Diego, Miquel, Carlos, Gaspar, Clara, Paula i Dino per acollir-me a les seues vides i per la seua generosa i divertida amistat.

A la meua família, sobretot a ma mare, Mari Carmen i al meu germà, Jairo.

I a Pau. Per tot.

INTRODUCCIÓ

LA LIBERALITZACIÓ DEL TÈXTEL-CONFECCIÓ COM A METÀFORA D'INCERTESA **1**

- 1. Objectius i hipòtesis de recerca 3
 - Hipòtesis de recerca 7
- 2. El procés d'aproximació a l'objecte d'estudi. Consideracions metodològiques 11
 - 2.1. Definint contorns 12
 - 2.2. Buscant significats. Les entrevistes amb els treballadors del sector 17
 - La combinació de perspectives: la construcció de la mostra 19
 - Condicions de realització de l'entrevista 24
- 3. Estructura de la tesi doctoral 28

PRIMERA PART: FONAMENTS TEÒRICS **31**

1. L'individu a la societat del risc **33**

- 1.1. El risc com a element central de la societat contemporània 35
- 1.2. La individualitat en la societat del risc 44
 - 1.2.1. La centralitat de l'individu 45
 - Una identitat reflexiva o l'obligació de la tria 46
 - Identitat transitòria 48
 - 1.2.2. La nova identitat com a factor exclusògen 50
 - L'anomia de la individualitat 53
 - Un nou element de dominació 54

2. Respostes al risc en el context del règim de benestar sudeuropeu **57**

- 2.1. La conceptualització dels règims de benestar 59
 - 2.1.1. Contextualització: la mirada comparada i tipològica 59
 - 2.1.2. Els tres móns de l'Estat de benestar 62
- 2.2. Repensant els móns de benestar 65
 - 2.2.1. Ampliant la triada dels règims de benestar: el cas d'Europa del Sud 66
 - 2.2.2. Reconsideració dels règims de benestar des d'una perspectiva de gènere 69
 - 2.2.3. La perspectiva cultural 72
- 2.3. Respostes estratègiques al risc 75
- 2.4. La construcció d'un marc d'anàlisi relacional 80

SEGONA PART	
EL RÈGIM DE BENESTAR SUDEUROPEU A LES COMARQUES DE L'ALCOIÀ, EL COMTAT I LA VALL D'ALBAIDA	85
3. L'emergència dels nous riscos socials	87
3.1. El mercat de treball com a generador d'incertesa	88
3.1.1. La feina com a via d'adquisició de certeses	88
3.1.2. Nous contorns laborals: la norma laboral flexibilitzada	92
3.1.3. El mercat de treball valencià com a precària font de benestar	97
▪ El mercat de treball de les comarques	103
3.2. Nous contorns familiars, nous riscos socials	107
3.2.1. Una família en transformació al País Valencià	111
▪ Les famílies de les comarques	118
3.3. L'Estat de benestar en la gestió dels nous riscos socials	122
3.3.1. La feblesa de la protecció social valenciana	125
▪ El precari equilibri entre família i mercat de treball	131
▪ L'atenció a la vellesa	135
4. Els treballadors del sector tèxtil-confecció a les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida	141
4.1. Context històric i demogràfic de les comarques	142
▪ Una anàlisi sociodemogràfica	147
4.2. El sector tèxtil-confecció a les comarques: crònica d'una mort anunciada?	153
▪ Suport de l'Administració al sector del tèxtil-confecció	162
4.3. De qui parlem quan ho fem de treballadors del tèxtil-confecció?	166
4.3.1. Una aproximació a la distribució territorial dels ocupats al sector del tèxtil-confecció	166
4.3.2. Perfil sociodemogràfic dels ocupats al tèxtil-confecció	171
▪ Els treballadors del tèxtil-confecció segons el seu origen	174
4.3.3. Els nuclis familiars dels ocupats al tèxtil-confecció	175
4.3.4. El perfil professional dels treballadors del tèxtil-confecció	179
TERCERA PART	
TEIXINT CERTESES: ELS DISCURSOS DELS TREBALLADORS DEL TÈXTEL-CONFECCIÓ A LES COMARQUES DE L'ALCOIÀ, EL COMTAT I LA VALL D'ALBAIDA	189
5. L'ambivalència del treball com a font de certeses	191
5.1. Introducció de la flexibilitat en la gestió de la força de treball al sector	193
5.1.1. La crisi com a punt d'inflexió?	193

5.1.2. Flexibilitat funcional o interna	205
5.1.3. Flexibilitat numèrica o externa	212
5.1.4. Flexibilitat de rendes i altres estratègies empresarials	216
5.2. Potencialitat desestabilitzadora de la feina	222
5.2.1. Ingressos insuficients	223
5.2.2. Temps de treball i temps de vida	229
5.2.3. Estretament de l'horitzó vital	233
5.2.4. Empitjorament de l'estat de salut	235
5.3. La desigual distribució de la precarietat	241
5.3.1. Preeminència femenina en la precarietat	242
5.3.2. Els joves com principal objecte de precarietat	244
5.3.3. Treballadors grans, l'evident finitud del temps	247
5.3.4. Treballadors qualificats, també precaris	249
5.4. La feina, un fràgil vincle amb la seguretat	250
6. Estratègies de mercat dels treballadors del tèxtil-confecció	253
6.1. La centralitat del treball remunerat	253
6.1.1. Més feina, més diners	255
6.1.2. Cercar una nova feina	257
6.1.3. Combinació d'activitats remunerades	261
6.2. Gestió dels recursos econòmics	263
6.2.1. Austeritat vital	263
6.2.2. Racionalitat financera	266
6.3. Res que no siga normal	271
7. La pluralització de les formes familiars com a font d'incertesa	275
7.1. La certesa de la família tradicional	277
7.1.1. La família tradicional 'imperfecta'	280
7.2. Les fonts de reflexivitat en les relacions familiars	283
▪ Les relacions de parella	283
▪ Els fills	286
▪ La negociació en les relacions entre treball domèstic/cura i treball remunerat	288
7.3. El cost afegit als diferents models familiars	290
8. La família: perenne font de certes?	295
8.1. Gestió dels recursos econòmics	296
8.1.1. Caixa única	297
▪ La participació econòmica dels fills	300
8.1.2. Transvasaments monetaris	304
8.1.3. Habitatge	307
8.1.4. Altres ajuts econòmics	309

8.2. Provisió de serveis	311
8.2.1. Serveis de cura	312
8.2.2. Altres serveis	315
8.3. Mantenint el vincle, afermant el futur	316
8.4. Les febleses del model	320
8.4.1. Desigualtat de gènere	320
8.4.2. Procés d'individualització	325
8.4.3. Diferenciació segons la posició de mercat	328
8.4.4. Inexistència de vincles familiars	330
8.5. La família: perenne font de certes	331
9. Estat de benestar i esfera relacional	335
9.1. El paradoxal ús d'un Estat de benestar absent	336
9.1.1. L'Estat de benestar, la línia que no s'ha de traspasar	337
▪ La desconfiança com a obstacle d'accés als serveis de benestar	340
9.1.2. Estratègies respecte els serveis de l'Estat de benestar	344
▪ Verbalitzant les demandes	346
9.2. L'esfera relacional	352
9.2.1. La subesfera associativa	353
▪ Sindicats	353
▪ Participació en altres entitats socials i polítiques	362
9.2.2. Xarxes de suport informal	366
9.3. Un paper secundari	371
10. L'incert fet de viure	373
10.1. El risc sempre present: l'assumpció de l'estat precari com estat normal	374
10.1.1. La inherent precarietat del sector	375
10.1.2. La precarietat transmesa	377
10.1.3. Una trajectòria precària	380
10.2. El desconcert provocat per un món que s'esvaeix	389
10.2.1. Al so dels telers	391
10.2.2. L'atordiment del canvi	396
10.2.3. L'experiència dels més joves	404
10.3. Els treballadors del tèxtil-confecció front a la incertesa	407
10.3.1. El rebuig a un canvi temut	408
▪ Millor no pensar	409
▪ El costum com a eina de supervivència	413
10.3.2. El canvi com a oportunitat	417
▪ El gaudi privilegiat	417
▪ El canvi com a esperança	420

CONCLUSIONS FINALS	425
1. La singularitat de la proposta de recerca	427
2. La liberalització econòmica com a metàfora d'incertesa	430
2.1. La precarització de les formes de treball a través de la flexibilitat	432
2.2. Altres canals d'incertesa: família i Estat de benestar	437
3. Percepció diferenciada de la incertesa	440
4. Estratègies de resposta a l'increment de la incertesa	446
4.1. L'ús dels canals de benestar	448
4.2. Pautes de comportament davant la incertesa	454
5. Jugo perquè em torna a tocar: vaig d'oca a oca	456
BIBLIOGRAFIA	461
ANNEXOS	483
Notes biogràfiques dels entrevistats	485
Guions de les entrevistes	507
Document de consentiment de realització entrevista	513
Taules i figures complementàries	515
Altres documents de suport	591
Transcripcions de les entrevistes (format electrònic)	

ÍNDIX DE TAULES INCLOSES AL TEXT

Taula 3.1. Distribució percentual de la població ocupada segons sectors econòmics i sexe. País Valencià i comarques, 2001.	106
Taula 3.2. Taxa bruta de natalitat. Unió Europea-15 i País Valencià, 1975-2008.	113
Taula 3.3. Taxa bruta de divorci (per 1.000 persones). Unió Europea-15, 1997-2007.	116
Taula 3.4. Taxa bruta de natalitat. Comarques, diferents anys.	120
Taula 3.5. Estat civil segons sexe. Variació percentual. País Valencià i comarques, 1991-2001.	120
Taula 3.6. Despesa dirigida a protecció social segons percentatge del PIB. Unió Europea-15, 1990-2006.	126
Taula 3.7. Despesa per funcions segons percentatge del PIB. Unió Europea-15, 2006.	127
Taula 3.8. Taxa de cobertura en educació infantil (0-3 anys) segons titularitat del centre. Estat espanyol, cursos 1999/00 i 2007/08.	133
Taula 3.9. Índex d'envelliment i de dependència senil. País Valencià i comarques, 2008.	135
Taula 4.1. Densitat de població. País Valencià i comarques, 1975 i 2008.	147
Taula 4.2. Municipis de les comarques segons nombre d'habitants. Distribució percentual, 1975-2008.	149
Taula 4.3. Saldo migratori. País Valencià i comarques, 1991, 2000 i 2007.	150
Taula 4.4. Relació entre el municipi de residència i el lloc de naixement per sexe. Distribució i variació percentual. País Valencià i comarques, 1991 i 2001.	151
Taula 4.5. Empreses del sector tèxtil i confecció respecte el total d'empreses. Estat espanyol, 1999-2008.	157
Taula 4.6. Distribució percentual dels ocupats al tèxtil-confecció respecte el total d'ocupats a la indústria manufacturera. País Valencià i comarques, 2001.	167
Taula 4.7. Nuclis amb la dona/home treballant al tèxtil-confecció per tipus de nucli i nombre de fills. País Valencià i comarques, 2001.	179
Taula 5.1. Índex del cost salarial ordinari. Estat espanyol, 2000-2008.	224

ÍNDEX DE FIGURES INCLOSES AL TEXT

Mapa I. Ubicació de les comarques al País Valencià.	12
Mapa II. Poblacions de les comarques analitzades.	14
Quadre I. Tipologia de les entrevistes realitzades.	23
Gràfic 3.1. Taxa de temporalitat. Unió Europea-15, 1995, 2000 i 2008.	101
Mapa 3.1. Taxa d'activitat i taxa d'activitat femenina. Municipis, 2001.	104
Mapa 3.2. Taxa d'atur i taxa d'atur femení. Municipis, 2001.	105
Gràfic 3.2. Taxa d'ocupació femenina. Unió Europea-15, 1985 i 2008.	112
Gràfic 3.3. Taxa d'activitat femenina per grups d'edat. País Valencià i comarques, 2001.	119
Gràfic 3.4. Partides pressupostàries dedicades a protecció social, educació i sanitat com a percentatge del PIB. Comunitats Autònomes, 2008.	129
Gràfic 3.5. Taxa d'activitat femenina per grups d'edat. País Valencià, 1999 i 2009.	131
Gràfic 3.6. Proporció d'unitats educatives d'educació infantil (0-6 anys) per titularitat de centre. Comunitats Autònomes, curs 2007/08.	134
Mapa 3.3. Relació de l'índex d'envelliment i el nombre d'habitants. Municipis, 2008.	136
Gràfic 3.7. Taxa de cobertura dels centres residencials segons la seua titularitat. Comunitats autònomes, 2008.	137
Gràfic 4.1. Empreses del sector tèxtil i confecció segons grandària. Estat espanyol, 1999, 2004 i 2008.	159
Mapa 4.1. Distribució percentual de la població ocupada en el tèxtil-confecció respecte el total d'ocupats i el total d'ocupats a la manufactura. Municipis, 2001.	168
Gràfic 4.2. Proporció d'ocupats al tèxtil i la confecció. Comunitats Autònomes, 2001.	169
Gràfic 4.3. Proporció d'ocupats al tèxtil i la confecció. País Valencià i comarques, 2001.	170
Mapa 4.2. Distribució percentual de la població ocupada en el tèxtil i la confecció respecte el total d'ocupats. Municipis, 2001.	171
Gràfic 4.4. Població ocupada en la indústria tèxtil-confecció segons sexe. País Valencià i comarques, 2001.	172

Gràfic 4.5. Distribució percentual de la població ocupada en el tèxtil-confecció segons diferència entre el lloc de naixement i el de residència. País Valencià i comarques, 2001.	175
Gràfic 4.6. Tipus de nucli segons la dona o l'home del nucli treballen al tèxtil-confecció. País Valencià i comarques, 2001.	177
Gràfic 4.7. Població ocupada en la indústria tèxtil-confecció segons nivell d'estudis. País Valencià i comarques, 2001.	181
Gràfic 4.8. Població ocupada en la indústria tèxtil-confecció segons situació professional. País Valencià i comarques, 2001.	182
Gràfic 5.1. Flexibilitat horària segons la capacitat d'incidència del treballador. Unió Europea-15, 2005.	206
Quadre 7.1. Models familiars dels treballadors entrevistats.	291
Quadre II. Formes de flexibilitat de la gestió de la força de treball presents a la mostra de la recerca.	433
Quadre III. Resum de les estratègies de resposta a la incertesa dels entrevistats.	448

ÍNDEX DE TAULES I FIGURES INCLOSES AL' ANNEX

Taula 1. Taxa de temporalitat per sexe. Unió Europea-15, 1995-2008.	515
Taula 2. Taxa d'atur. Unió Europea-15, 1985-2008.	516
Taula 3. Ocupats segons sectors econòmics. Estat espanyol i País Valencià, 1996-2008.	517
Taula 4. Taxa d'activitat per grups d'edat. Municipis, 2001.	518
Taula 5. Taxa d'activitat femenina per grups d'edat. Municipis, 2001.	520
Taula 6. Taxa d'activitat masculina per grups d'edat. Municipis, 2001.	522
Taula 7. Taxa d'atur per grups d'edat. Municipis, 2001.	524
Taula 8. Taxa d'atur femení per grups d'edat. Municipis, 2001.	526
Taula 9. Taxa d'atur masculí per grups d'edat. Municipis, 2001.	528
Taula 10. Taxa d'ocupació femenina. Unió Europea-15, 1985-2008.	530
Taula 11. Proporció de persones segons formes d'aparellament. Unió Europea-15, anys 2000.	530
Taula 12. Percentatge de nascuts de mare no casada. Unió Europea-15 i País Valencià, 1975-2007.	531
Taula 13. Matrimonis segons forma de celebració. Estat espanyol i País Valencià, 1996-2008.	531
Taula 14. Proporció d'unitats d'educació infantil (0-6 anys) per titularitat del centre. Comunitats Autònomes, cursos 1990/91-2007/08.	532
Taula 15. Índex d'envelliment i dependència senil. Municipis, 2008.	533
Taula 16. Població dels municipis de les comarques, 1975-2008.	535
Taula 17. Saldo migratori. Municipis, 1991-2007.	539
Taula 18. Nombre d'empreses del sector tèxtil-confecció. Comunitats Autònomes, 1999-2008. Valors relatius.	543
Taula 19. Nombre d'empreses del sector tèxtil-confecció, Comunitats Autònomes, 1999-2008. Variació percentual.	545
Taula 20. Tamany de les empreses del sector tèxtil-confecció. Estat espanyol, 1999-2008. Valors relatius.	547
Gràfic 1. Evolució de les ajudes atorgades a empreses del sector tèxtil-confecció (en euros). Comarques, 1997-2008.	548
Taula 21. Quantitat de les subvencions segons organisme de concessió (en euros). Comarques, 2002-2008.	548
Taula 22. Ocupats a empreses segons la seua activitat principal (Classificació CNAE93). País Valencià, 2001.	549

Taula 23. Ocupats a empreses segons la seua activitat principal (Classificació CNAE93). Estat espanyol, 2001.	550
Taula 24. Ocupats a empreses del sector tèxtil-confecció. Comunitats Autònomes, 2001.	551
Taula 25. Ocupats a empreses segons la seua activitat principal (Classificació CNAE93). L'Alcoià, 2001.	552
Taula 26. Ocupats a empreses segons la seua activitat principal (Classificació CNAE93). El Comtat, 2001.	553
Taula 27. Ocupats a empreses segons la seua activitat principal (Classificació CNAE93). La Vall d'Albaida, 2001.	554
Taula 28. Ocupats al sector tèxtil-confecció respecte el total d'ocupats. Municipis, 2001.	555
Taula 29. Ocupats al sector tèxtil-confecció respecte el total d'ocupats a la indústria manufacturera. Municipis, 2001.	557
Taula 30. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons branques. Comunitats Autònomes i comarques, 2001.	559
Taula 31. Ocupats al sector del tèxtil-confecció segons sexe. Comunitats Autònomes, 2001.	560
Taula 32. Ocupats a la indústria manufacturera segons sexe. Comunitats Autònomes i comarques, 2001.	561
Taula 33. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons sexe. País Valencià i comarques, 2001.	561
Gràfic 2. Piràmides de població dels ocupats al sector. País Valencià, 2001.	562
Gràfic 3. Piràmides de població dels ocupats al sector tèxtil-confecció. L'Alcoià, 2001.	563
Gràfic 4. Piràmides de població dels ocupats al sector tèxtil-confecció. El Comtat, 2001.	564
Gràfic 5. Piràmides de població dels ocupats al sector tèxtil-confecció. La Vall d'Albaida, 2001.	565
Taula 34. Ocupats a la indústria manufacturera per sexe i edat. País Valencià i comarques, 2001.	566
Taula 35. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons diferència entre el lloc de naixement i de residència. País Valencià i comarques, 2001.	568
Taula 36. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons estat civil i sexe. País Valencià i comarques, 2001.	568

Taula 37. Ocupats al sector segons tèxtil-confecció estat civil, sexe i edat. País Valencià, 2001.	569
Taula 38. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons estat civil, sexe i edat. L'Alcoià, 2001.	570
Taula 39. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons estat civil, sexe i edat. El Comtat, 2001.	571
Taula 40. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons estat civil, sexe i edat. La Vall d'Albaida, 2001.	572
Taula 41. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons tipus de nucli i sexe. País Valencià i comarques, 2001.	573
Taula 42. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons tipus de nucli, sexe de la persona que l'encapçala i nombre de fills. País Valencià i comarques, 2001.	574
Taula 43. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons sexe i nivell d'estudis. País Valencià i comarques, 2001.	575
Taula 44. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons sexe i situació professional. País Valencià i comarques, 2001.	576
Taula 45. Ocupats total i a la indústria manufacturera segons sexe i situació professional. País Valencià i comarques, 2001.	577
Taula 46. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons edat i situació professional. País Valencià i comarques, 2001.	579
Taula 47. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons sexe, situació professional i jornada laboral. País Valencià, 2001.	580
Taula 48. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons sexe, situació professional i jornada laboral. L'Alcoià, 2001.	581
Taula 49. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons sexe, situació professional i jornada laboral. El Comtat, 2001.	582
Taula 50. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons sexe, situació professional i jornada laboral. La Vall d'Albaida, 2001.	583
Taula 51. Flexibilitat horària segons la capacitat d'incidència del treballador. UE-15, 2005.	584
Taula 52. Cost salarial ordinari segons codis de la CNAE93. Estat espanyol, 2000-2008.	585
Taula 53. Índex del cost salarial ordinari segons codis de la CNAE93. Estat espanyol, 2000-2008.	587

Taula 54. Cost salarial ordinari segons grans sectors. Estat espanyol i País Valencià, 2000-2008.	588
Taula 55. Taxa de feminització. Estat espanyol, 2008.	589
Taula 56. Incidència de la jornada a temps parcial segons sexe. Selecció de països, 2007/2008.	589

He llegit aquesta tarda
que la fàbrica Paulac,
ha tancat les seves portes,
i ha fet crac!

El diari diu que el pobre
fabricant s'ha arruïnat,
i ha hagut de marxar a Suïssa,
amoïnat.

Si la fàbrica no dóna,
diu que no ens hem d'esverar,
que ja hi ha qui se n'ocupa
del que es fa.

Una banca se la queda
per vendre i especular.
Hi hagi fàbrica o finança,
tant se val.

Dels obrers que hi treballaven,
el diari no n'ha parlat.
Són a l'estació de França,
m'han contat.

La fàbrica Paulac, Ovidi Montllor

You will never understand
How it feels to live your life
With no meaning or control
And with nowhere left to go

Common people, Pulp

INTRODUCCIÓ

LA LIBERALITZACIÓ DEL TÈXTEL-CONFECCIÓ COM A METÀFORA D'INCERTESA

El tèxtil ha amarat la meua infantesa. El so mecànic dels telers que m'acompanyava camí a casa, l'absència del dit polze del meu avi arravatat per una 'contínua'¹, el sobre sípia dels divendres del meu oncle que sa mare deixava, indefectiblement, a sobre la nevera. Però també la narració de l'esforç que representava per a la meua avia estiregassar el míser jornal del seu marit amb sis fills a càrrec, les llargues jornades de ma mare combinant economia formal amb l'informal i la cura... Dissortadament moltes de les meues experiències encara serveixen per entendre les dinàmiques en les que es mouen els entrevistats per a aquesta tesi doctoral. Si bé és cert que ha augmentat la seua capacitat de consum, s'ha ampliat enormement la seua llibertat de moviments en deixar de viure en una societat sotmesa a una miserable dictadura, i s'ha produït una important modernització i pluralització dels estils de vida, circumstàncies que han representat una millora substancial de la seua quotidianitat. Gènere i classe travessen encara la realitat dibuixant línies semblants, desfavorint als mateixos col·lectius. Canvia però alguna cosa: el sector on treballen està mutant, definitivament, els seus contorns. I és una transformació essencial, l'espai que han vingut habitant durant les darreres dècades està disminuint alhora que s'expandeixen indrets llunyans, un procés que les seues estructures de significat no alcancen a interpretar generant un profund estat de desconcert. El futur, com dirà un dels entrevistats, es presenta boirós. També el present.

El primer de gener de 2005 cloïa el procés de liberalització del comerç internacional dels productes de la indústria del tèxtil i la confecció iniciat deu anys abans amb la signatura de l'*Agreement on Textiles and Clothing* de l'Organització Mundial de Comerç per part de la Unió Europea, Estats Units, Canadà i Noruega. Aquesta signatura suposava que "las potencias mundiales del sector en el nuevo orden textil mundial", és a dir, Xina, Índia i Indonèsia, deixarien de patir les limitacions imposades a l'exportació pels Estats Units i la Unió Europea (Tremosa i Trigo, 2003:1). Un acord signat molt lluny d'on viuen i parlen els meus entrevistats, però que ha trasbalsat profundament les seues vides i les seues estructures de sentit. No ha sigut més que la dràstica i indefugible constatació de què el món, el

¹ Màquina filadora.

seu món, està canviant i les que han sigut les seues, les nostres, fonts de seguretat en les darreres dècades de mica en mica presenten un nou perfil, segurament encara no definitiu. Aquesta situació provoca, segons nombrosos autors, una punyent, a vegades insofrible, sensació d'incertesa (Bauman, 2001, 2005b, 2005c, 2007a; Beck, 1996, 1998, 2000; Giddens, 1998, 2000).

Precisament era aquesta sensació d'incertesa la que va despertar el meu interès pel procés de liberalització econòmica en el sector tèxtil-confecció i els efectes que causava als seus treballadors. A mitjans de 2004 les referències al voltant de l'obertura de les fronteres comercials a la premsa local i comarcal d'Alcoi, el meu poble, van començar a ser constants i mai esperançadores. La Xina s'erigia com l'enemic local més important fins aleshores, en aquell element que enfonsaria la nostra economia, deixaria a centenars de persones a l'atur i a desenes de llars sense sosteniment econòmic, manllevaria en definitiva una part essencial del que havia sigut fins aquell moment l'imaginari col·lectiu del nostre poble. No debades el tèxtil impregna no sols l'economia sinó tota la nostra consciència com a grup: llenguatge, carrers, història, festes, tradició... Una veritable “amença groga” era al capdavant el que reflectien totes les notícies i les declaracions institucionals d'aquells dies.

Tanmateix dels treballadors pocs en parlaven. Ja ho deia Ovidi Montllor: “Dels obrers que hi treballaven, el diari no n'ha parlat”². Dels obrers no han parlat, no en parlaven aleshores, tampoc en parlen ara. És cert que són molts els titulars on, encara, apareixen com afectats pel procés de liberalització del comerç de productes tèxtils, no obstant enlloc descriuen els canvis que suposa adaptar un sou mensual sense hores extraordinàries al nivell de despeses adquirit, els canvis en les seues funcions i horaris i els seus possibles efectes en la vida familiar, o la percepció de que la possible pèrdua del que ha sigut el seu lloc de treball durant dècades es troba cada vegada més a la vora mentre assisteixen al degoteig constant de tancaments de fàbriques i tallers.

Davant d'açò em vaig proposar analitzar aquest procés de liberalització des d'una altra perspectiva; davant d'un procés econòmic, centrar la mirada investigadora en allò social. D'aquesta manera va sorgir la que ha estat la recerca primigènia que ha donat lloc a aquesta tesi doctoral: “Vivint en la incertesa”, una

² “La fàbrica Paulac”, cançó d'Ovidi Montllor amb lletra Josep Maria Carandell. Discs: *Verí good* i *Gola seca*.

investigació finançada per l'Institut Ignasi Villalonga d'Economia i Empresa i per la Fundació Caixa Sabadell³. El propòsit que va vertebrar tota la investigació va ser donar la veu als treballadors, que foren ells els que ens explicaren com és el món en el que viuen i quines són les seues perceptives de futur. Aquesta recerca em va acostar a la realitat que pretenia comprendre, però el cert és que durant el procés de la seua elaboració em van sobtar més preguntes que respostes les quals he tractat d'esbrinar amb la present recerca. Preguntes que tot seguit expose amb detall.

1. Objectius i hipòtesis de recerca

Signat en 1995 l'*Agreement on Textiles and Clothing* de l'Organització Mundial de Comerç suposava la progressiva liberalització del sector a través d'un sistema de quotes que es perllongaria durant deu anys (Sebastià, 2005)⁴. Tanmateix s'atorgava la possibilitat als estats d'ajornar l'aplicació d'aquestes quotes, el que va provocar a l'Estat espanyol un endarreriment considerable, multiplicant els efectes de la liberalització en l'economia i en les relacions laborals, sobretot a una zona tradicionalment centrada en la indústria tèxtil i en la qual es sustenta bona part de l'imaginari social del seus habitants: les comarques de l'Alcoià, El Comtat i la Vall d'Albaida.

De fet, no ha sigut fins els darrers anys que aquest procés liberalitzador ha ocupat les primeres planes de l'actualitat informativa de les comarques analitzades. Malgrat els deu anys establerts com a transició vers la total desaparició dels aranzels al mercat del sector del tèxtil-confecció sembla, segons les declaracions institucionals analitzades i el ressò mediàtic, un fenomen totalment inesperat i per tant difícilment superable. Un fenomen que ha suposat el tancament d'un nombre considerable d'empreses, ocupant, algunes d'elles, un lloc destacat a l'imaginari comarcal, com és el cas d'*Estampados Sanchis* (Ontinyent), *Hermanos Monllor i l'Estambrera* a Alcoi o *Rosa Belda* de Banyeres de Mariola. A més a més del tancament de desenes de xicotets tallers que a pesar de no obtindre la mateixa

³ Una síntesi d'aquesta recerca ha sigut publicada: *Vivint en la incertesa. Els treballadors del sector del tèxtil a l'eix Alcoi-Ontinyent*, Gandia: CEIC Alfons El Vell. 2007.

⁴ Encara que després, donades les grans quantitats de productes provinents especialment de la Xina, van ser varies les mesures proteccionistes interposades des dels països occidentals, com exposaré al capítol 4t.

atenció que les esmentades empreses, sí que ha suposat per part de la població una percepció més aguda i contínua de la crisi. D'uns anys ençà la situació que viu la indústria tèxtil i de la confecció en aquest territori, emmarcat per la doble polaritat ubicada en les ciutats d'Alcoi i Ontinyent, constitueix un clarificador exemple de la sensació d'incertesa que a nivell local es produeix per les condicions imposades per part d'un sistema econòmic que es mou a nivell global. El degoteig de tancaments d'indústries i tallers tèxtils, la reducció del volum de treballadors que s'hi dediquen –la majoria de les vegades no totalment comptabilitzat donada la importància a la zona de l'economia informal–, i sobretot, l'important ressò que aquests fets tenen als mitjans de comunicació locals, fa que siga difícil sostraure's a la idea de que alguna cosa no va bé a l'entorn econòmic i que la solució, difícilment, es troba a l'àmbit local.

Aquesta crisi no deixaria de ser una més de les que ha travessat el sector si no comportara l'entrada al terreny de joc de nous jugadors que vénen a substituir als jugadors locals en les seues posicions i els arracona a la banqueta. Després d'una llarga temporada essent la mà d'obra barata que l'economia de mercat requeria per a solidificar un consum extensiu, la liberalització del comerç els ha imposat un nou pes que suportar a la ja feixuga càrrega d'un sector especialment precari en les seues formes: han deixat de ser competitius, segons els paràmetres culturals hegemònics. Per tant, el seu futur treballant al sector del tèxtil-confecció s'emboira. La pèrdua d'antigues fonts de certesa sense ser substituïdes per altres de noves que Beck (2000, 2002) ens descriu com a característica central del pas de la Primera a la Segona Modernitat, pren cos amb la situació que travessa avui el tèxtil-confecció. No obvie el fet de què la incertesa forma part de la història de la societat occidental, sinó que emfatitze el caràcter cultural de la seua percepció (Douglas, 1983, 1992) i la capacitat d'amplificació del risc per als protagonistes de la meua recerca que contenen les transformacions que el treball remunerat –principalment però no única- està experimentant. I en aquest pas focalitze la meua atenció.

El meu objectiu és conèixer com els treballadors del sector a les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida conviuen amb aquesta transformació. Què suposa per a les seues condicions laborals però també per a les seues estructures de sentit. Quin significat li atorguen –si és que ho fan– a aquesta substitució en el camp de joc i quina relació manté aquesta significació amb la posició ocupada a l'estructura social, tenint en compte que la mostra de la investigació està nodrida fonamentalment per individus de classe treballadora, per ocupats al sector del tèxtil i la confecció –un sector industrial i de llarga tradició a l'economia del país- amb

baix nivell educatiu, escassa qualificació laboral i uns ingressos econòmics baixos. Per tant es tracta d'un col·lectiu amb un tarannà molt determinat. En definitiva, considerant que per si mateixa la incertesa –entesa en aquesta investigació com la imposada incapacitat per conèixer a llarg termini la seua situació laboral i vital juntament amb la manca d'interpretació de la situació en la que es troben sobre la base del seu coneixement– suposa un element essencial de la precarietat laboral (Bilbao, 1998; Cano, 1998, 2000, 2004; Prieto, 2002). Aquesta precarietat no és percebuda d'igual manera per les persones, sinó que depén del tipus de vinculació que es mantinga amb el treball remunerat (Carrasquer i Torns, 2007), i per tant amb la posició que s'ocupe a l'estructura social. Identificar aquestes variables i com estructuraren als treballadors del tèxtil-confecció constitueix la fita central a assolir en aquesta tesi doctoral.

El segon gran objectiu de la meua recerca és conèixer l'experiència i les respostes dels treballadors del sector front la sensació de risc. Davant la incertesa produïda per la liberalització del sector i pels efectes que té directament o indirecta sobre el seu lloc de treball, pretenc esbrinar quina resposta li donen, quines “estratègies d'assegurament” (Beck-Gernsheim, 2003) porten endavant. L'autora afirma que una de les respostes a la sensació de risc –en el seu cas parlant dels canvis en les famílies– és l'estratègia de l'assegurament, és a dir, cercar a través d'una intensa i extensa planificació la seguretat mancada. Ser capaç de previndre el futur i per tant actuar en conseqüència. Una estratègia que ha esdevingut norma social bàsica en les societats occidentals sancionant a aquells que manquen d'esperit de previsió i prenen opcions equivocades. És a dir, m'interessa saber com els treballadors del tèxtil-confecció gestionen el risc, com minimitzen la incidència del risc en la seua vida quotidiana. En aquest sentit els estudis sobre les respostes al risc de diferents col·lectius editats per Blossfeld et al. (2005, 2006, 2008a, 2008b) són una excel·lent introducció al que em propose esbrinar en aquesta tesi. Encara que no persequim els mateixos objectius, la seua consideració de les institucions –el mercat de treball, l'educació, l'Estat de benestar, la família i la cultura– com a filtres de la incertesa han sigut una clara inspiració per al rumb que ha pres aquest estudi.

El meu propòsit és conèixer com els treballadors del tèxtil-confecció a les comarques interpreten el moment en el que viuen i com responen a la sensació de risc, tenint present què un risc no és un fet, quelcom que ja s'ha produït, sinó la possibilitat de que ocórrega. No debades tots els treballadors inclosos en aquesta recerca es troben en el moment de la realització de l'entrevista vinculats al treball

remunerat. Cap està a l'atur –encara que molts hi són prop– i per tant quedar-se fora de joc és un risc que pot esdevenir però que no ha passat encara. Tot i així, com ens diu el teorema de Thomas⁵, allò que se'ns imposa com a real, acaba tenint conseqüències reals.

En aquest sentit el concepte de règim de benestar emergeix per la seua capacitat explicativa respecte la majoria de les estratègies de cerca de nous suports o de consolidació dels antics desenvolupades pels treballadors quan el terra trontolla sota els seus peus, però també per la capacitat que contenen en la generació de nous riscos socials. Seguint la idea d'Esping-Andersen (2000:52)-i les crítiques rebudes– podem trobar tres canals fonamentals de distribució i adquisició de benestar: l'estat, la família i el mercat. La interrelació entre aquestes esferes, on incloc també l'esfera relacional (Adelantado, Noguera i Rambla, 2000), dibuixa un determinat model de benestar, i al mateix temps el benestar dels individus procedeix del mode en què combinen les possibilitats que els ofereix aquests agents proveïdors.

En el cas del País Valencià, com a la resta de l'Estat espanyol juntament amb Grècia, Itàlia i Portugal, ens trobem inserits en el que s'ha vingut anomenant règim de benestar sudeuropeu. Aquest règim es caracteritza per tindre sistemes de protecció social elaborats per part d'un estat amb feble penetració en la societat civil i molt desprestigiat en gran mesura pel seu passat autoritari⁶, que segueix pautes de clientelisme polític (Ferrera, 1995, 1996; Saraceno, 1995; Mingione, 2000; Montagut, 2000; Trifiletti, 1999). Però sobretot es diferencia de la resta de règims de benestar pel marcat biaix familiarista de les dinàmiques de provisió del benestar. La família, en sentit extens (Naldini, 2003), ha esdevingut en aquests territoris la principal xarxa de protecció de la població contra els riscos socials, adoptant l'Estat una funció plenament subsidiària. Per tant aspire en aquest estudi a dilucidar com els treballadors del sector basen les seues possibles estratègies de gestió del risc entre aquests canals de provisió de benestar. I és més, com els canvis que s'estan produint en les relacions personals arran d'un aprofundiment del procés d'individualització els hi afecten, el que constituirà un altre objectiu de la tesi doctoral.

⁵ Thomas, W.I. i Thomas, D. (1928) *The Child in America: Behavior, Problems and Programs* a Ritzer, G. (1996).

⁶ Excepte en el cas d'Itàlia, on acabà la dictadura al 1943. No obstant això, la tendència de desenvolupament d'aquest país és molt semblant a l'experimentada per la resta d'estats del Sud d'Europa.

La identitat, la percepció d'un mateix i per tant, el mode en com ens planifiquem i gestionem les nostres vides ha canviat profundament en els darrers temps, en la mateixa mesura que les relacions amb els altres (Bauman, 2005a, 2005c; Beck i Beck-Gernsheim, 2001, 2003; Beck-Gernsheim, 2003; Giddens, 1991, 1995, 2000; Sennett, 2000, 2006). En bona mesura es tracta d'un canvi produït pels requeriments d'adequació d'un sistema econòmic capitalista cada vegada més ferotge i intransigent amb els individus. En general, tots aquests autors acaben coincidint en posar l'èmfasi a la mateixa circumstància: el tarannà fragmentat, provisional, individualitzat, nòmada que a l'actualitat, en aquest moment de trànsit en el que vivim, adquireix la nostra identitat i per tant, la nostra manera d'enfrontar-nos a les circumstàncies de la quotidianitat ja siga la decisió de canviar o no de feina, de contraure matrimoni, de signar una hipoteca, de triar escola per als fills... Em pregunte per tant, com afectarà aquesta nova individualitat al règim de benestar familiarista. Com es concilia aquesta nova identitat més individualitzada, més nòmada, més trencadissa, amb les exigències i compromisos necessaris en un règim de benestar familiarista com el nostre? Quines conseqüències tindrà el procés d'individualització en l'establiment de xarxes de cura i solidaritat bàsiques en el proveïment de benestar als règims de benestar sudeuropeus? En un benestar que requereix de sòlids vincles familiars i de parentiu, ¿com ho fem per a anar (re)construint constantment les nostres fonts de certesa, les nostres fons de benestar?

Recapitulant, l'objecte d'aquesta recerca és una aproximació a un tema molt ampli com és la introducció en les estructures de sentit i en les pràctiques quotidianes de la noció de risc, d'incertesa. Pretenc fer una primera ullada a l'actual situació del sector tèxtil a les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida després de la liberalització de les relacions comercials a nivell internacional i a com aquesta situació afecta als seus treballadors tant en el present, en la gestió de la seua quotidianitat, com en la formulació de les seues expectatives de futur. A continuació aquests objectius prenen la forma d'hipòtesis que guiaran el treball de recerca.

HIPÒTESIS DE RECERCA

La Primera Modernitat, segons Beck (2000: 25; 2002:2) es caracteritza per la plena ocupació, la territorialització en estats-nacions, l'existència d'un Estat de benestar que assumeix la responsabilitat de vetllar pel benestar dels seus

ciutadans, i unes relacions d'explotació d'una natura submisa. Les pautes col·lectives de vida, progrés i controlabilitat d'aquesta Primera Modernitat seran soscavades, ens diu, per cinc processos interrelacionats: globalització, individualització, revolució dels gèneres, subocupació i riscos globals (crisis ecològiques, col·lapse dels mercats financers), als quals, sobretot, és indefugible respondre de manera simultània.

En la Segona Modernitat les adés rígides fronteres de l'estructura de classes es difuminen, però sense que per això desapareguen les desigualtats socials, ans al contrari. Les innumerables crisis ecològiques reclamen atenció. La família tradicional –element fonamental per a la pervivència del sistema social en la Primera Modernitat– experimenta una revolució i els rols sexuals i generacionals poc a poc esdevenen caducs. El nou mode de producció sobrepassa els límits territorials de l'antic estat-nació i es produeix una vertiginosa precarització de l'ocupació. Transformacions que condueixen a la que és la diferència essencial respecte el període anterior, i característica intrínseca dels nous temps: l'increment progressiu de la incertesa generada per l'erosió que estan experimentant els referents de sentit propis de la Primera Modernitat (Estat de benestar, relacions productives fordistes, la família tradicional) i que encara avui no han sigut substituïts per altres (Beck, 2000:79, 2002). La nostra societat esdevé una societat de risc, d'inseguretat generalitzada (Beck, 2000:27), entenent la incertesa com la manca de referents per entendre i planificar present i futur.

D'aquest punt de partida teòric –que exposaré amb major profunditat a la primera part de la investigació– emergeixen les hipòtesis que vertebraran la present recerca.

Primera hipòtesi

La incertesa ha pres cos per als treballadors del sector del tèxtil-confecció de les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida a través de la constatació de la seua substitució al mercat de treball global arran de la liberalització del comerç dels productes del tèxtil i la confecció i l'emergència de mà d'obra més barata. Endemés aquest procés de liberalització suposarà un afebliment de la seua posició al mercat de treball evidenciat a través de la legitimació en la introducció i perdurabilitat de pràctiques flexibilitzadores en la gestió de la força de treball.

Considere que la crisi del sector incrementa la pressió exercida sobre els treballadors per a acceptar la degradació de les seues condicions de treball en un context fortament precaritzat. Els canvis en el mercat de treball global es solapen

amb les especificitats del sector del tèxtil-confecció vulnerabilitzant la posició dels treballadors. I una dimensió bàsica d'aquesta degradació és treure'ls la capacitat de projectar-se en el futur, incrementar la seua percepció d'incertesa.

Segona hipòtesi

La liberalització del comerç dels productes tèxtils i de la confecció s'integra en un procés de transformació profund i de més gran abast que no només afecta al mercat –en un procés imparable i generalitzat de precarització– sinó a altres instàncies cabdals en la provisió i adquisició de benestar per part dels individus, però també en la seua construcció de significats. Canvis que suposaran una percepció més aguda de la incertesa. Aquests àmbits són principalment:

- La família amb els canvis produïts pel procés d'individualització, especialment de les dones, que obliguen al qüestionament de les formes que adopten les relacions familiars sobretot respecte la cura.
- L'Estat de benestar que, afeblit a través de la seua assistencialització i privatització, veu minvada la seua capacitat de gestió dels riscos socials.

Tercera hipòtesi

La percepció de l'increment de la incertesa, i el seu contingut precaritzador, es veu tamisada per la posició que s'ocupe en l'estructura social (Breen, 1997; Carrasquer i Torns, 2007; Lupton i Tulloch, 2002; Tulloch i Lupton, 2003). En aquest sentit, donada la naturalesa de la població objecte d'estudi, les variables estructurals cabdals que matisen aquesta incertesa seran:

- De manera essencial el lloc que s'ocupe en el mercat de treball doncs una major qualificació laboral –en la que resulta bàsic el nivell educatiu– farà minvar la incertesa generada per un mercat de treball en mutació.
- El gènere que condiciona la centralitat de les fonts d'incertesa en la vida quotidiana dels treballadors i per tant la seua percepció.
- L'edat per un doble motiu. En primer lloc per la posició diferenciada que s'ocupa al mercat de treball per qüestions d'edat, sent els més joves els que presenten una posició més feble i per tant major

incertesa. En segon lloc, per la diferència que comporta l'edat en els paràmetres culturals hegemònics en que es socialitzen els treballadors el que constituirà un element cabdal en la percepció diferenciada de la incertesa, essent els treballadors més grans els que mostraran una percepció de la incertesa més aguda al suposar una ruptura dels seus referents de significat.

Quarta hipòtesi

L'estructura social condiona també les possibilitats de resposta a la sensació d'incertesa generada pels canvis en el sector del tèxtil-confecció a nivell global. Aquesta resposta considere que, en el cas dels treballadors entrevistats, es basarà en dues estratègies, enteses com a pràctiques socials dirigides a enfrontar-se al nou moment que inaugura la liberalització del comerç al sector, emmarcada en un procés de globalització i canvi econòmic i social de més gran abast:

- Estratègia d'assimilació, aquella en la que el risc esdevé un element desitjable en la vida quotidiana de l'individu.
- Estratègia de compensació, consistent en la cerca de certesa, de benestar doncs, a través de la construcció de nous elements de significat, o a través de l'enfortiment dels ja existents sobre la base dels canals de provisió de benestar del règim sudeuropeu on s'integren els treballadors estudiats: família sobretot, mercat i estat, però també l'esfera relacional, tant respecte les entitats institucionalitzades que la conformen com les xarxes de solidaritat que es produeixen entre iguals. Aquests "filtres institucionals" (Blossfeld et al. 2005, 2006, 2008a, 2008b) faran de tamís a la incertesa.

Cinquena hipòtesi

Un dels canvis fonamentals en la societat de la modernitat avançada és la construcció d'una nova individualitat caracteritzada per ser transitòria, fragmentada, mal-leable i per tant menys capacitada per a establir relacions interpersonals sòlides i de llarga durada (Bauman 2005a, 2005c; Sennett, 2000, 2006). Considere però que la incidència d'aquesta identitat no afecta significativament a la capacitat d'oferir benestar de les xarxes de solidaritat familiar

que suposen la base del benestar dels treballadors analitzats, sí però als seus contorns i al seu plantejament per part dels implicats.

2. El procés d'aproximació a l'objecte d'estudi. Consideracions metodològiques

A l'inici d'aquesta introducció evidenciava amb claredat l'estreta relació que mantinc amb la realitat que analitze. L'interés per repensar en termes científics la que fou durant anys part de la meua quotidianitat ha sigut essencial per a iniciar aquest treball i per tant no puc obviar-la. L'obstacle epistemològic que generalment acompanya a la Sociologia i que té el perill de confondre objecte i subjecte en el meu cas era més gran (Bourdieu, 1994, 2001). Això m'ha obligat a fer un esforç més important per aconseguir una ruptura real amb les prenocións que podia tindre sobre un món al qual pertany i en el que ha sigut determinant, a més a més de la distància vital que he pres amb el pas dels anys, la sòlida delimitació de les eines analítiques i el seu constant examen.

L'objectiu central d'aquesta recerca ha sigut comprendre de quina manera, i a través de quins canals, les persones cerquen suport en un moment en que el lloc de feina esdevé incert. Aquesta intenció reclama, sens dubte, una perspectiva qualitativa a través de la qual assolir una detallada imatge de la construcció per part dels treballadors dels seus elements de significat. No pretenc en absolut generalitzar les troballes d'aquest estudi interpretant les respostes dels meus entrevistats com a pautes de comportament del conjunt dels treballadors del sector. La meua pretensió en aquesta tesi doctoral és donar la possibilitat als treballadors afectats per la situació del tèxtil-confecció per a què expliquen, des de la seua posició particular, processos d'arrel global, sent conscient que aquest acostament és limitat a un moment i un espai determinats.

D'altra banda ha primat en l'elaboració d'aquesta recerca un interès integrador. L'objecte d'estudi, els treballadors del tèxtil i la confecció a les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida, ha esdevingut el centre en el qual pivoten la resta d'àmbits analitzats, és a dir: mercat de treball, Estat de benestar, xarxes associatives, família, identitat. És impossible per tant realitzar una anàlisi concreta i pormenoritzada de tots aquests àmbits, però tot i la pèrdua d'intensitat de l'anàlisi crec que la visió panoràmica que ofereix posant en evidència les interrelacions dels treballadors estudiats amb tots els àmbits on poden assolir

benestar és suficientment nodrida i interessant com per a optar per aquesta estratègia.

Com tota investigació, aquesta tesi doctoral és una successió d'eleccions, de provatures i correccions, que guien el seu camí. Tot seguit procure condensar aquest procés i els elements que han basat les decisions metodològiques preses per a la seua realització.

2.1. DEFININT CONTORNS

El marc territorial d'anàlisi s'enquadra en les comarques que travessa l'anomenat eix Alcoi-Ontinyent, i són tres: l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida.

Mapa 1. Ubicació de les comarques al País Valencià.

Font: Realitzat per Miquel Vives.

Es tracta d'una de les zones del País Valencià que històricament major desenvolupament econòmic (basat en la indústria manufacturera) ha experimentat, i trenca així amb la dicotomia territorial que caracteritza gran part del país i que enfronta el territori costaner, capdavanter a nivell econòmic i demogràfic, amb una zona interior deprimida i en vies de despoblament (Nebot et al., 1993).

Malgrat les discrepàncies que han existit, i encara romanen, al voltant de la comarcalització i dels límits de la mateixa, a aquest estudi faré servir el criteri de Joan Soler (1970) al seu *Nomenclàtor Geogràfic del País Valencià*⁷ que coincideix, seguint a Nebot et al. (1993), amb la demarcació generalment més difosa i acceptada. Per tant aquestes comarques estaran formades per un total de setanta municipis⁸ (veure mapa II), en els quals es concentra un elevat nivell de població i de producció industrial, entre la que històricament compta amb una preponderància especial el sector del tèxtil i de la confecció, que esdevindrà un important element vertebrador de la vida socioeconòmica de les comarques.

No obstant això, resulta imprescindible atorgar-li un referent territorial més ampli per tal de poder obtenir un major camp de visió en la cerca d'elements interpretatius del sistema estudiat. Per aquest motiu he eixamplat, en ocasions, el context espacial per assolir una visió més completa i més coherent tenint en compte el marc territorial del conjunt del País Valencià, de l'Estat espanyol i fins i tot, quan ha sigut possible, de la Unió Europea, més en concret els diferents règims de benestar en què es divideix el territori europeu, cercant un espai de significat per a l'anàlisi que he dut a terme. Precisament he optat pel marc comparatiu de la Unió Europea dels quinze ja què no és l'objectiu d'aquesta tesi fer una anàlisi exhaustiva de les diferències entre països, només tindre un marc de referència per al règim de benestar sudeuropeu. Per aquest motiu confie en la idoneïtat d'aquest

⁷ Per a Soler (1970:3) la seua proposta "s'arrisca a una nova temptativa més pragmàtica i més congruent amb el 'fet humà' tal com el configuren les relacions de cada dia. Això, naturalment, obligava a prendre en consideració tant els factors tradicionals com els tècnics; però, alhora, induïa a subordinar-los a la vigència d'unes condicions immediates o virtuals, lligades a les realitat d'avui i a les possibilitats de futur". No obstant això, encara avui no existeix un acord unànim al respecte. De fet, han sigut nombrosos els intents de comarcalització basant-se en criteris diversos: geogràfics, lingüístics, en divisions administratives històriques o bé en àrees econòmicofuncionals. Una confusió que no resulta gens profitosa, com bé ens assenyala Pérez (1997:31): "Aquesta situació ha conduït moltes vegades a política de campanar, a un malbaratament dels recursos naturals i econòmics i a l'accentuació del desequilibris espacials al País Valencià".

⁸ Els diferents municipis que constitueixen les comarques són els següents: L'Alcoià: Alcoi (cap de comarca), Banyeres de Mariola, Beneixama, Benifallim, Biar, Camp de Mirra, Castalla, Canyada, Ibi, Onil, Penàguila i Tibi. El Comtat: Agres, Alcosser de Planes, Alcoleja, Alfafara, Almudaina, Alqueria d'Asnar, Balones, Benasau, Beniarrés, Benilloba, Benillup, Benimarfull, Benimassot, Cocentaina (cap de comarca), Fageca, Famorca, Gaianes, Gorga, L'Orxa, Millena, Muro, Planes, Quatretondeta, Tollos. Vall d'Albaida: Agullent, Aiello del Malferit, Aiello de Rugat, Albaida, Alfarrasí, Atzeneta d'Albaida, Bèlgida, Bellús, Beniatjar, Benicolet, Benigànim, Benissoda, Benisuera, Bocairent, Bufalí, Carrícola, Castelló de Rugat, Fontanars dels Alforins, Guadassèquies, Llutxent, Montaverner, Montixelvo, Olleria, Ontinyent (cap de comarca), Otos, Palomar, Pinet, Pobla del Duc, Quatretonda, Ràfol de Salem, Rugat, Salem, Sempere, Terrateig.

l'anàlisi quantitativa –doncs la part qualitativa la descriu més endavant i en la qual ha primat la immediatesa en la recollida de dades sobre el fenomen analitzat– la recerca està clarament condicionada per la gairebé inexistència de dades recents sobre el mercat laboral, les estructures familiars o les polítiques socials. I agreujada a més a més pel nivell d'anàlisi triat, el comarcal, que encara dificulta més poder comptar amb una àmplia informació estadística disponible i de manera continuada en el temps. L'esquifit i ineficient sistema estadístic valencià converteix en un esforç titànic la cerca de dades estadístiques suficientment estandarditzades i completes per a la realització d'una comparació geogràfica i temporal ajustada, tant respecte al que constitueix el nucli central del treball com d'altres temes estretament relacionats⁹. Per tant l'estudi quantitatiu ha hagut d'allunyar-se en moltes ocasions del temps en que el fenomen es dona i que he delimitat per als meus interessos analítics entre l'any 2004, just l'any anterior a l'entrada en vigor de la liberalització completa del mercat del tèxtil-confecció, i finals de 2008 any en què podem considerar l'inici d'una crisi econòmica global que encara avui cueja. Així i tot, considere que cal tindre com a referència constant els anys precedents, ja que sols així podrem conèixer quin ha sigut el punt de partida de l'objecte d'estudi i com ha evolucionat al llarg dels anys.

En l'anàlisi de les dades estadístiques he pretès assolir els següents objectius:

- En primer lloc, dibuixar el perfil sociodemogràfic dels treballadors del sector del tèxtil i la confecció a les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida, objecte d'estudi de la present investigació i que requeria doncs una aproximació quantitativa per poder conèixer millor de què parlem quan ho fem de treballadors del tèxtil-confecció. El capítol quart és el resultat d'aquest treball analític. Endemés, seguint a Bericat (1998) en la seua proposta d'integració dels mètodes quantitatius i qualitatius, he fet servir –amb una estratègia de combinació– aquest dibuix del perfil dels treballadors, per tal de construir una mostra

⁹ L'escassa desagregació de les dades, especialment quan parlem de dades municipals, ha impossibilitat sovint poder assolir un millor coneixement de les característiques de la població objecte d'estudi d'aquest treball. Tanmateix aquest entrebanc considere no ha desvirtuat el treball de perfilar el dibuix de l'objecte d'estudi, en gran mesura gràcies a la disposició dels treballadors de l'Institut Nacional de Estadística (INE) a resoldre tots els meus dubtes i oferir-me tota aquella informació demandada. Tot i això, és necessària una millora d'aquest sistema que possibilita un estudi molt més precís de la realitat ja que només d'aquesta manera podrem conèixer-la millor.

estratègica el més depurada possible que ens ofereixa un coneixement més profund d'una població que, malgrat puga semblar homogènia, no ho és tant. Al següent apartat es fa explícita aquesta estratègia d'integració.

- En segon lloc, les dades estadístiques m'han servit per a conèixer quin és el terreny que trepitge, és a dir, quines són les principals característiques demogràfiques, econòmiques, socials... del territori que analitze per tal d'interpretar amb major solvència els discursos dels treballadors entrevistats. D'aquesta manera les dades em serveixen també per a fonamentar empíricament les principals idees teòriques que guien aquest estudi, especialment aquelles parts relacionades amb les transformacions experimentades al mercat de treball, a la família i a l'Estat de benestar en els darrers anys, en aquest cas des d'una perspectiva territorial estatal i europea. El capítol tercer ha seguit aquest propòsit: presentar una descripció del mercat de treball, de les formes familiars, de la situació de l'Estat de benestar... tant al territori valencià com de les comarques, sempre amb una perspectiva comparativa territorial més ampla per a assolir una mesura més acurada.

Cal afegir també una necessària apreciació respecte la diversitat intrínseca del sector tèxtil i confecció que per simplificar l'assoliment dels meus propòsits analítics he hagut d'obviar. Es tracta de les diferències que les diverses branques de la indústria tèxtil poden incloure en les maneres d'organitzar la producció i, per tant, de gestionar la força de treball. Però endemés el sector del tèxtil-confecció implica moltíssimes altres activitats econòmiques, com la producció i manteniment de l'equipament tècnic específic per al sector, la comercialització dels productes, o les nombroses especialitats afins que el complementen. Per motius de claredat analítica i expositiva, com també pel mateix tarannà del treball més dirigit a conèixer les percepcions, necessitats i demandes dels treballadors que no el procés productiu i econòmic de l'esmentada indústria, he optat per englobar tots aquests processos sota un mateix epígraf: sector tèxtil-confecció.

A continuació expose com he anat desgranant l'estratègia d'integració entre les perspectives qualitativa i quantitativa que ha basat l'elecció de la mostra de treballadors a entrevistar.

2.2. BUSCANT SIGNIFICATS. LES ENTREVISTES AMB ELS TREBALLADORS DEL SECTOR

Com ja he fet palés és la metodologia qualitativa la que ha guiat aquesta investigació sobre la base de la cerca de significats i d'estratègies de resposta per part dels treballadors a la situació que travessa el sector del tèxtil-confecció, i més en general, a les transformacions que està experimentant la seua realitat. La tècnica triada com a fonament d'aquesta metodologia ha sigut l'entrevista semi-estructurada en profunditat. L'entrevista és una de les eines analítiques fonamentals en les Ciències Socials des d'una perspectiva qualitativa, és a dir, tractant més de comprendre, d'explicar-se, que no de buscar quantificar els fenòmens i pautar representativitats. Consisteix en la transmissió oral i directa del que percep l'entrevistat respecte una determinada situació, “un proceso de comunicación, en el transcurso del cual, ambos actores, entrevistador y entrevistado, pueden influirse mutuamente, tanto consciente como inconscientemente” (Ruiz Olabuénaga, 2003: 165). Es tracta d'establir una conversa no una relació de preguntes i respostes (Taylor i Bogdan, 1994)¹⁰. Considere doncs l'ús de l'entrevista en profunditat com la manera més òptima per a copsar percepcions, necessitats... en definitiva, el món de significats de les persones.

Com deia a la introducció la recerca que ací presente és hereva d'una altra anterior sobre els treballadors i recentment aturats del sector del tèxtil i la confecció al mateix territori (Obiol, 2007). No obstant això, la realització d'aquesta investigació va resultar ser més qüestionadora que no conclusiva de les idees que li donaren inici. La necessitat d'una reformulació davant de la complexitat que hi tractava va ser el germen d'aquesta tesi doctoral. D'aquesta manera i inspirant-me en la metodologia de la “Grounded Theory” (Glaser i Strauss, 1967) em vaig submergir de nou en l'anàlisi de les dades ja recol·lectades i en les lectures ja fetes. Aquest exercici de reimmersió tingué l'efecte d'enriquir la meua mirada analítica, de proposar-me nous objectius investigadors i d'encetar un nou procés de recerca del que aquesta tesi és el resultat. De fet no he abandonat en cap moment al llarg del curs de l'estudi aquest mètode de comparació constant -“constant comparative method”- que ens diuen els autors entre dades i teoria, entre allò general i allò

¹⁰ Per a saber més sobre el coneixement de l'entrevista en profunditat, així com sobre la perspectiva metodològica qualitativa en general, veure Ritchie i Lewis (2003), Rubin i Rubin (1995), Ruiz Olabuénaga (2003), Seale (1999), Silverman (1993, 2005), Taylor i Bogdan (1994), Vallés (1997).

concret. El meu treball s'ha desenvolupat de manera simultània entre lectura teòrica, realització i anàlisi d'entrevistes als treballadors, un itinerari d'anada i tornada que considere que ha sigut molt enriquidor per al resultat final. La bibliografia consultada em feia incidir en determinats aspectes durant les converses amb els treballadors, però aquestes m'evidenciaven els buits que la meua cerca teòrica patia. Aquesta simultaneïtat m'ha proporcionat categories d'anàlisi que han millorat la comprensió de la complexa realitat dels treballadors entrevistats.

En aquest sentit, la recollida d'informació qualitativa ha comptat amb dues fases:

- En primer lloc, el període comprès entre els mesos d'abril i juliol de 2005. En aquesta ocasió, al tractar-se d'una investigació exploratòria s'entrevistaren tant a ocupats com a desocupats del sector del tèxtil-confecció de les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida .

D'aquesta fase d'anàlisi s'han extret només aquelles entrevistes a treballadors ocupats, els que constitueixen l'objecte d'estudi d'aquesta tesi doctoral. Considere que el contingut d'aquestes entrevistes¹¹ és especialment valuós per als objectius de la investigació tant perquè ofereix elements complementaris als recollits en la segona fase, com per proporcionar un punt temporal anterior al que he situat la gran part del treball de camp de la recerca que ací presente. A més a més, aquest punt en el temps representa el moment en què es donava per conclòs el període de progressiva liberalització del comerç de productes tèxtils i de la confecció segons l'*Agreement on Textiles and Clothing* de l'Organització Mundial de Comerç, i per tant un moment d'especial interès per als propòsits de la investigació¹². El propòsit de la utilització d'aquestes entrevistes al principi del procés de liberalització ha sigut poder obtindre una major amplitud temporal en la percepció de les implicacions del context analitzat i poder tindre dos punts diferenciats en el temps, que sempre ofereix una major riquesa informativa.

- La segona fase, cabdal per a la tesi doctoral, s'ha desenvolupat entre els mesos d'abril i desembre de 2008, en el precís moment en què la

¹¹ El guió de l'entrevista d'aquesta primera fase es pot consultar a l'annex.

¹² És el cas d'Antonio, José, Sergio, Marcos, Rosario, Mario, Paco, Juan Carlos, Òscar, Juan, Amparo, Pablo i Luis. A les fitxes dels entrevistats incloses a l'annex podreu obtenir més informació sobre el seu perfil.

crisi econòmica es generalitzava i esdevenia un element de debat mediàtic i polític constant.

Tot seguit expose quins han sigut els criteris que han regit l'elecció dels treballadors entrevistats.

La combinació de perspectives: la construcció de la mostra

Com bé ens assenyala Bericat (1998) és difícil establir una estricta frontera entre la perspectiva metodològica quantitativa i la qualitativa. Més bé, ens diu, podem caracteritzar l'orientació d'una investigació en un “espacio metodológico n-dimensional” (Bericat, 1998:64) obviant per tant divisions bipolars més retòriques que reals i situant la investigació en un entramat de posicions marcades per sis dimensions pures –sincronia/diacronia, extensió/intensió, objectivitat/subjectivitat, anàlisi/síntesi, deducció/inducció, reactivitat/neutralitat– que basculen entre l'orientació quantitativa i la qualitativa. És més, l'autor ens proposa diferents estratègies d'integració dels mètodes qualitatius i quantitius:

- La complementació, que per a Bericat (1998:106) es basa “en el deseo de contar con dos imágenes distintas de la realidad social en la que está interesado el investigador”, és a dir, utilitzar dos mètodes per tal de fer més rica la descripció i anàlisi de l'objecte d'estudi.
- La combinació, que “se basa en la idea de que el resultado obtenido en una investigación que aplica el método A puede perfeccionar la implementación de algún componente o fase de la investigación realizada con el método B” (Bericat, 1998: 108), és a dir, utilitzar un mètode d'investigació per tal de recolzar un altre.
- La triangulació, en la qual “los dos métodos, A y B, se orientan al cumplimiento de un mismo propósito de investigación” (Bericat, 1998:109), o siga, fer servir mètodes diferents per estudiar un mateix aspecte de la realitat.

En el cas de la investigació que ens ocupa l'estratègia seguida ha sigut la combinació, sempre tenint però la visió qualitativa i l'ús de les entrevistes en profunditat com a tècnica d'investigació central. I aquesta combinació ha pres la forma de l'ús de l'anàlisi de dades estadístiques per a comprendre millor als treballadors que he entrevistat i el marc territorial i simbòlic d'anàlisi, però també com a base per a la construcció d'una mostra estratègica. En aquest sentit l'elecció

dels entrevistats s'ha basat en una estratègia tipològica més que representativa, és a dir, es tractava de poder comptar a la recerca amb l'experiència de persones que representaren en gran mesura el perfil majoritari dels treballadors del tèxtil-confecció a les comarques que ens mostren les dades (exposades al capítol quart), però també aquells casos no tan visibles però molt importants teòricament. A més a més d'aquesta manera aconseguia acostar-me a l'heterogeneïtat de la realitat analitzada, no debades l'objectiu essencial ha sigut assolir una informació el més rica i profunda possible del seu món de significats.

En aquest sentit he construït un total de 24 tipus diferents tractant de reflectir, com he fet palès, el perfil majoritari que dibuixen les dades estadístiques disponibles matisat pels meus interessos teòrics en aquesta tesi. Els eixos de construcció dels perfils han sigut els següents:

1er eix: gènere

El gènere, com han fet explícit Lupton i Tulloch (2002, 2003), resulta essencial en la percepció diferenciada de la sensació d'incertesa molt més propera a la quotidianitat, per això el meu interès en que fora un eix principal en la construcció de la mostra. A més a més, com veurem, les condicions laborals són molt diferents entre homes i dones especialment en un sector com el tèxtil-confecció tradicional i fortament segregat per gènere. Són les dones en general les que pateixen una precarietat més profunda i crònica i per tant les que poden sofrir amb major agudesia la sensació d'incertesa.

2on eix: edat

Ha constituït una variable essencial en la recerca per vàries raons. En primer lloc per la posició diferenciada que ocupen en el mercat de treball per qüestions d'edat, sent els més joves els que presenten una posició més feble en l'estructura laboral. D'altra, les diferents etapes de la seua socialització, el que constituirà un element essencial en les seues percepcions sobre el temps que viuen així com l'orientació de les seues estratègies de benestar, almenys a priori.

Considere important, per tant, diferenciar entre aquells treballadors que visqueren un temps en què el sector tèxtil-confecció era econòmicament i simbòlica important per a les comarques, i aquells treballadors que han començat a treballar quan el tèxtil i la confecció s'han vist desplaçats –materialment però també de mica en mica simbòlicament– per altres sectors, especialment el sector serveis. Es tracta de diferenciar entre aquells treballadors que experimentaren un procés progressiu

d'accés a una major quota de drets laborals i socials, i aquells treballadors que comencen la seua trajectòria laboral en una etapa en què està succeint el contrari, els drets adquirits, especialment els laborals, són més i més exigus. En definitiva, he volgut comptar, en termes beckerians, amb representants de la Primera Modernitat i del pas a la Segona Modernitat. Ja veurem a l'anàlisi dels discursos com no sempre aquestes diferències són tan fàcils de delimitar per poc visibles.

A més a més he considerat adient incloure les grans etapes del cicle vital ja que les percepcions sobre el context i el futur considere que canvien de manera substancial. Els grups d'edat que han establert la classificació dels entrevistats a aquest eix són els següents:

- dels 16 als 29 anys: treballadors situats a l'inici de la seua trajectòria laboral i també vital.
- dels 30 als 44 anys, és a dir, treballadors adults què, en termes generals, es troben en la construcció d'una família pròpia i en procés d'estabilització en la feina, això és clar des d'una perspectiva de Primera Modernitat.
- I per últim, els treballadors de 45 i més anys, moment en què en una biografia tradicional, sòlida, en la que la gran majoria d'ells s'hauran socialitzat, podríem estar parlant d'una vida laboral i familiar totalment construïda encara que en moments d'inestabilitat laboral com els que estudiem la seua posició esdevé especialment feble.

3er eix: grau d'estabilitat laboral

Amb la intenció de copsar les possibles diferències entre aquelles persones amb una feina relativament estable i aquelles que no la tenen, he diferenciat entre estables -aquells treballadors amb un contracte indefinit, amb una certa antiguitat a l'empresa i sense perspectiva coneguda per ells de canvis en el seu estatus laboral-; i els inestables, és a dir els treballadors que no tenen contracte perquè treballen a l'economia submergida o el que tenen és temporal¹³. Igualment he inclòs en aquest pol de l'eix als treballadors que tot i comptar amb un contracte indefinit es troben afectats, en el moment de l'entrevista, per una conjuntura

¹³ M'he centrat només en treballadors per compte aliè, la gran majoria dels ocupats de la indústria del tèxtil i la confecció (amb xifres properes al 90% segons el *Cens de Població* de 2001), deixant de banda doncs a treballadors per compte propi (amb o sense personal). Vegeu el capítol quart.

complicada a l'empresa en la que treballen: suspensió de pagaments, expedient de regulació...

4t eix: lloc de residència

I per últim, la darrera variable que he considerat pertinent per tal de configurar la tipologia d'entrevistats ha sigut el lloc de residència. Malgrat que Alcoi i Ontinyent, les principals ciutats de la zona, concentren la majoria dels treballadors del tèxtil m'ha semblat adient incloure entrevistats residents a poblacions que compten amb una representació del total d'ocupats al sector menor però amb una concentració significativa respecte el total d'ocupats. Al meu parer aquesta inclusió atorga més riquesa a la recerca ja que inclou elements diferenciadors en la percepció de la incertesa així com en la configuració de les estratègies de benestar. He triat dues zones a les comarques, que no suposen, cal dir, totes les poblacions incloses a les fronteres comarcals sinó aquelles amb una presència representativa d'ocupats al sector del tèxtil i la confecció segons el *Cens de Població* de 2001. Aquestes zones són:

- Zona A: Ací incloc només dues ciutats: Alcoi i Ontinyent. Dues ciutats on resideixen més del 50% dels treballadors del sector a les comarques, amb un 28,3% i un 24,6% respectivament. Són també les ciutats econòmicament i administrativa més importants de l'àrea així com els nuclis on històricament ha arrelat la indústria tant del tèxtil i confecció com d'altres tipus (vegeu capítol 4), a més a més de constituir importants nuclis urbans que trenquen amb la dualitat valenciana de tindre una zona costanera urbanitzada i poblada i un interior despoblat i rural.
- Zona B: Zona amb una concentració moderada, per no dir feble, respecte el total de treballadors del sector a les comarques però amb un pes important d'aquests treballadors respecte el total d'ocupats residents al municipi. A més a més es tractaria de poblacions de grandària més reduïda i amb un fort component rural que condicionarien, és clar, la percepció de la situació del mercat de treball. Completa la visió de la realitat que proporciona la primera zona. He inclòs en aquesta zona a pobles com Cocentaina (amb un 7,3% respecte el total d'ocupats al sector de les comarques i un 30,5% de treballadors del sector respecte el total d'ocupats del municipi), Muro

(5,3%/30,66%), Banyeres de Mariola (7,3%/47,91%), Albaida (5,6%/41,42%)...¹⁴

A través d'aquests eixos he configurat una sèrie de tipus per a entrevistar en profunditat que relacione al quadre següent¹⁵:

Quadre I. Tipologia de les entrevistes realitzades.

		Zona A			Zona B		
		16/29	30/44	45 i més	16/29	30/44	45 i més
Dona	Estable	Sara	Reme Begoña Carmen	Rosario Amparo María	Rebeca	Sofia Julia	Lola
	Inestable	Noelia	Elena Mónica	Lirios	Reyes	Carmina Inma Olga	Chelo
Home	Estable	Marcos Luis	Pablo Eduardo Santi Toni	Jose	Mario Óscar	Sergio Juan Pepe Vicente	Juan-Carlos Alfredo
	Inestable	Fernando	Nacho	Miguel	Andrei	Paco	Antonio Manuel

Les entrevistes realitzades han sigut un total de quaranta-dues. A cada quadre de la tipologia feia un mínim d'una entrevista i un màxim de quatre utilitzant el criteri de saturació informativa així com de facilitat d'accés als entrevistats. Endemés a aquesta diferència en el nombre d'entrevistes s'apercep clarament el perfil majoritari dels treballadors del sector: home, d'edat mitjana i amb contracte indefinit (segons les dades analitzades al capítol 4). A més a més de respectar la tipologia establerta he tractat de que estigueren presents altres elements que teòricament m'interessaven com el fet de tractar-se d'immigrants – tant procedents de l'Estat espanyol com d'altres estats–, diferents formes familiars, diversitat en les trajectòries laborals, diferent grau d'implicació en el moviment sindical, etc. La fita sempre ha sigut la mateixa: assolir la màxima diversitat possible a la mostra que reflectira l'heterogeneïtat de la realitat analitzada i que m'aportara major riquesa a l'estudi.

¹⁴ A taula 28 de l'annex podeu veure aquestes distribucions completes dels ocupats al tèxtil i confecció a tot el territori analitzat.

¹⁵ Per suposat els noms que hi apareixen a aquest quadre són ficticis per tal de respectar l'anonimitat dels entrevistats. He procurat mantindre no obstant el caràcter del nom (més o menys tradicional, en català o en castellà...).

Les vies d'accés a les persones a entrevistar han estat diverses i no mancades de dificultats. Una via fonamental han sigut els sindicats, tant CCOO com UGT a les diferents seus comarcals ubicades a les dues ciutats principals del territori analitzat: Alcoi i Ontinyent. També he recorregut a les Agències de Desenvolupament Local d'alguns dels Ajuntaments de les comarques, als mateixos Ajuntaments, als centres educatius on imparteixen ensenyaments referits al sector, però sobretot han sigut especialment útils els contactes personals i l'ús de la bola de neu amb els treballadors ja entrevistats. Excepte en els casos dels sindicats, he limitat a dos els contactes proporcionats tant pels mateixos treballadors com pels contactes personals per tal d'evitar una excessiva concentració en un mateix context socioeconòmic encara que, no podem obviar-ho, el fet de centrar-se en un únic sector professional i en els treballadors per compte aliè, com és el cas d'aquesta tesi doctoral, és ja d'entrada limitant¹⁶. De fet, a la mostra únicament hi ha tres persones que per nivell educatiu i nivell d'ingressos podem considerar de classe mitjana –fins i tot en un cas, mitjana alta- la resta les seues característiques les enquadram en classe treballadora: treballadors amb baix nivell educatiu, escassa qualificació laboral i uns ingressos econòmics limitats.

Condicions de realització de l'entrevista

Encara que m'agradaria presentar les entrevistes realitzades com a converses entre iguals, no és així. Les entrevistes són una relació efímera basada en l'artificialitat, ja que artificiós és que se'ls sotmeta les persones a un seguit de qüestions, moltes al voltant de temes tan interioritzats que mai han reflexionat, i on l'investigadora controla el temps, l'ordre i el posterior ús que es faça de les seues respostes (Bourdieu, Chamboredon i Passeron, 2001; Bourdieu i Wacquant, 1994). Tot i així, i assumint les mancances inherents a aquesta tècnica d'investigació he procurat minimitzar al màxim els efectes perniciosos que podrien causar aquesta relació artificiosa. I en aquest sentit he trobat com un factor al meu favor el fet de formar part de la comunitat que he entrevistat. Si bé és cert que no directament, el fet de procedir d'una de les principals ciutats de la comarca, de tractar-se d'un marc territorial no excessivament gran així com de vindre de part d'agents informants que els entrevistats coneixien i respectaven, ha jugat sempre

¹⁶ A l'annex s'inclouen les fitxes dels entrevistats on es proporciona un resum de les principals característiques identificatives dels treballadors, i entre aquestes es clarifica la via d'accés.

al meu favor. La familiaritat que per als autors citats podria ser un element distorsionador en el meu cas ha desenvolupat un paper totalment oposat: m'ha investit de confiança per als entrevistats¹⁷.

L'entrevista amb aquests treballadors s'ha realitzat sempre després d'un contacte previ per tal d'explicar-los, a grans trets, el projecte de recerca, els seus objectius principals, en què consistiria la nostra entrevista i concretar una data i lloc, sempre donant prioritat a les preferències de l'entrevistat i a la tranquil·litat i comoditat que requereix l'entrevista com a tècnica de recerca¹⁸. Totes les entrevistes s'inicien amb una presentació general del projecte així com de l'entrevistadora, i amb la garantia de conservar totalment l'anonimat dels entrevistats en totes les citacions que es pogueren fer de l'entrevista¹⁹. Aquesta anonimitat s'ha dut a terme a través de la substitució del seu nom per un altre fictici així com l'eliminació de les transcripcions de les entrevistes de qualsevol referència a llocs o persones que pogueren identificar-los.

L'entrevista es desenvolupava amb una estructura de vuit apartats tractant d'aprehendre la totalitat de la realitat que m'interessa conèixer però que restaven totalment oberts segons com avançava la conversa. Els apartats són els següents²⁰:

- Relació amb el mercat de treball
- Experiència personal de la crisi
- Situació socioeconòmica actual
- Relacions familiars, d'amistat, participació en la societat civil
- Ús dels serveis de l'Estat de benestar
- Gestió del temps

¹⁷ Val a dir també que aquelles entrevistes, poques, en les que s'establia una relació difícil entre entrevistat i entrevistadora fins al punt que condicionava el curs de l'entrevista, han sigut eliminades de la mostra i substituïdes per altres.

¹⁸ En aquest sentit i amb la intenció de causar la mínima reactivitat possible en l'entrevistat, al País Valencià resulta d'especial delicadesa la llengua emprada. Per aquest motiu, tot i sent el català la llengua principal d'aquesta investigació i també la primera opció que jo mostrava en posar-me en contacte amb els entrevistats, he optat sempre per mantindre la llengua que utilitzava l'entrevistat, per tant he estat barrejant el català i el castellà durant tot el treball de camp. Tanmateix les comarques analitzades són un territori majoritàriament catalanoparlant, per tant la gran majoria dels entrevistats opten pel català per fer l'entrevista, com per la seua vida quotidiana.

¹⁹ Si bé en un primer moment aquesta presentació es feia oralment, posteriorment vaig considerar, per tal d'assegurar el sòlid consentiment dels treballadors en la seua participació en aquesta recerca, que seria millor proporcionar-los la mateixa senzilla presentació per escrit. El document pot ser consultat a l'annex.

²⁰ El guió complet de l'entrevista es pot consultar a l'annex.

- Percepció de la incertesa
- Característiques sociodemogràfiques

Malgrat comptar amb un guió mitjanament estructurat amb una bateria molt extensa de preguntes en el qual em basava per a facilitar la comparació final, val a dir que he tractat, en la mesura de les meues possibilitats, que la persona entrevistada s'oblidés de que se estava fent una entrevista, i que a més a més restava enregistrada. He volgut que es tractara d'una conversa cordial per a possibilitar que l'entrevistat estructurara un discurs el més lliure possible. Per tant, he procurat actuar, com assenyala Bourdieu (1999:539), com una mena de comare que ajuda a l'entrevistat a treure i expressar la veritat. Conseqüentment, moltes de les preguntes efectuades eren improvisades segons la informació que anava oferint-me l'entrevistat i segons els punts d'interés que anava obrint. No obstant això, la meua pretensió està lluny de considerar veritat general el que m'expliquen els entrevistats, però em contente amb que siga la seua veritat ja que aquesta em proporciona una mesura perfectament vàlida per a entendre l'estructuració del seu món de significats.

De la mateixa manera, durant el curs de les entrevistes hi havia moltes preguntes que no considerava oportunes realitzar, tal i com recomana Vallés (1997:204). Endemés, especialment en el cas de les primeres entrevistes, he anat reformulant el guió, modificant tot allò que no s'ajustara a la realitat que estic analitzant, o bé afegint totes aquelles preguntes que no havia considerat en el moment d'elaboració del primer guió i que resultaven de transcendència per a l'estudi. El guió s'ha anat enriquint del mateix procés de treball de camp i de l'aprenentatge que aquest suposa tant en el contingut com en la formulació de les preguntes.

Les entrevistes han tingut una durada mitjana de seixanta minuts i han sigut totes enregistrades, amb el consentiment previ de la persona entrevistada, i posteriorment transcrites literalment per tal de facilitar al màxim la seua anàlisi així com per poder captar en la seua totalitat el discurs dels entrevistats²¹. L'estudi de

²¹ En aquest sentit, no podem obviar que el llenguatge oral emprat tant pels entrevistats com per entrevistadora es troba molt lluny de la normativa acceptada. Per tal de facilitar al màxim la lectura d'aquest document he decidit que les cites extretes de les converses mantingudes per tal de recolzar les conclusions que s'integren en el mateix passaren per un sedàs normatiu tant ortogràfic com gramatical, així com també evitant els silencis prolongats, l'excés de l'ús d'interjeccions, d'onomatopeies... en definitiva d'elements propis de la parla. Només he acceptat aquells mots que s'han incorporat profundament a la parla catalana d'aquest territori o aquells elements que he considerat essencials per comprendre el

les entrevistes l'he plantejat a través de dues vies complementàries ja que considere que d'aquesta manera assoliria una major comprensió del sentit dels discursos i, per tant, una anàlisi més completa. D'una banda, una lectura completa, aprofundida i sistematitzada del material recopilat per tal d'arribar a "la comprensió del món tal com la construeix la persona entrevistada" (Brunet, Pastor, i Belzunegui, 2002: 279). D'altra, la codificació sistemàtica en paraules clau que feien referència als temes i dimensions principals. Aquesta codificació de les transcripcions era de gran utilitat per a la categorització i classificació del material (Ritchie, Spencer i O'Connor, 2003; Rubin i Rubin, 1995). L'ús del programa informàtic d'anàlisi de contingut Atlas.ti ha facilitat enormement aquesta tasca i ha contribuït a esprémer tota la informació possible. Es tracta d'una eina tecnològica l'objectiu principal de la qual és facilitar la gestió de la informació recopilada de manera sistemàtica i àgil mitjançant cites, codis i agrupacions de codis (famílies).

Al llarg de tota l'anàlisi he tractat en la mesura del possible transcendir dels perfils individuals i de l'anecdotesisme (Silverman, 2005) resseguint aquelles línies que els discursos tenien en comú per tal de poder, malgrat les dificultats inherents a la perspectiva qualitativa, generalitzar els resultats procurant entreveure les relacions causals que hi podien tindre aquestes coincidències. Encara que he centrat també el meu interès en aquells trets particulars i individuals però amarats de significativitat sociològica, no debades he optat per una mirada qualitativa per aquest motiu.

Fins ací he fet explícites les decisions metodològiques que he anat prenent al llarg d'aquesta tesi doctoral i que han acabat configurant el seu resultat final. He tractat de resumir la reflexió metodològica que ha comportat realitzar una investigació com aquesta que pretén assolir una imatge acurada de les percepcions individuals (i locals) d'un fenomen social (i global) i com aquestes percepcions poden afectar d'alguna manera a la seua gestió quotidiana i de benestar, un fet que pot tindre profundes conseqüències en la seua qualitat vital i la de les generacions posteriors. Ha sigut un llarg procés de fer i refer perllongat durant tota l'elaboració d'aquesta investigació i que ha conclós amb la construcció d'una mirada qualitativa, és a dir, més preocupada per la profunditat i riquesa de la informació obtinguda

significat de l'extracte. A les transcripcions de les entrevistes realitzades, incloses al cd adjunt, es poden trobar les paraules dels entrevistats sense aquest sedàs. Considere que d'aquesta manera satisfai la necessitat d'elaborar un text el més comprensible i àgil possible, i d'altra respecte el valor i significat de les paraules dels meus entrevistats.

que no per la seua representativitat, més interessada per la comprensió de la realitat analitzada que per la seua mesura.

3. Estructura de la tesi doctoral

L'estructura de la recerca es divideix en tres grans parts. En la primera, sota el títol “Fonaments teòrics”, presente els principals referents teòrics que han dirigit aquesta investigació doctoral. Això no significa que a les parts posteriors obvie el suport a les investigacions ja realitzades i a les teoritzacions construïdes, tot el contrari, sinó que en aquesta part expose amb concreció quins han sigut els ciments sobre els que he construït la meua mirada analítica. Aquesta primera part es divideix en dos capítols:

- Al primer, “L'individu a la societat del risc” analitze les principals contribucions teòriques al procés de transformació de la societat contemporània i a la concepció del risc com a part essencial de la mateixa. Juntament a aquest procés, que han anomenat molts autors modernització reflexiva, i nodrint-se mútuament, trobe la configuració de la identitat individual com una identitat reflexiva a través del procés d'individualització.
- Al capítol segon, “Respostes al risc en el context del règim de benestar sudeuropeu” pretén establir una aproximació a la prolífica visió comparativa i tipològica del diferents modes de canalitzar el benestar encetada per Esping-Andersen (1990, 2000) i continuada amb un fecund debat que ha donat pas a una producció cognoscitiva molt important a l'àmbit de les Ciències Socials, per a acabar amb una descripció del que podem anomenar règim de benestar del sud d'Europa. Acabaré aquest capítol fent referència al concepte d'estratègia, un concepte cada vegada més utilitzat a les Ciències Socials i què representa la base per a l'anàlisi de les pràctiques socials dels treballadors del sector davant de l'increment en la percepció de la incertesa que els hi pot generar l'obertura de les fronteres comercials als articles que hi produeixen. La meua intenció amb el concepte d'estratègia és poder entendre com els individus responen a les situacions de risc.

A la segona part “El règim de benestar sudeuropeu a les comarques de l’Alcoià, el Comtat i la Vall d’Albaida” inicie l’estudi de cas: com s’estan produint els canvis en els canals de benestar al País Valencià i a les comarques de l’Alcoià, el Comtat i la Vall d’Albaida més en concret i com responen els individus a aquests canvis. En aquesta part, com sobretot a la tercera, procure plasmar els conceptes teòrics bàsics que he fonamentat a l’inici del desenvolupament de l’estudi. Resseguisc així l’emergència de nous riscos socials a través dels principals canals de provisió de benestar del règim de benestar sudeuropeu i com, en una identitat individual a priori també en ple canvi, els treballadors responen a aquests riscos amb les eines que aquests mateixos canals de benestar els hi proporcionen.

Aquesta segona part també es divideix en dos capítols. El capítol tres “L’emergència dels nous riscos socials” em serveix per a analitzar com les actuals transformacions en els que han sigut tradicionalment els principals agents de provisió i assoliment de benestar: la família, el mercat, l’estat, impliquen un seguit d’efectes en la qualitat de vida dels individus, i sobretot en la capacitat per a l’establiment de projeccions de futur. És un capítol extens donades l’amplitud del tema. De fet al llarg de tota la recerca l’extensió dels capítols ha vingut determinada per la qüestió tractada i la presència que hi té a la realitat que analitze.

Al capítol quart –“Els treballadors del sector tèxtil-confecció a l’Alcoià, el Comtat i la Vall d’Albaida”- estudeie, després d’una contextualització historico-demogràfica, el procés de crisi que ha experimentat el sector del tèxtil-confecció arran de la liberalització del seu comerç internacional i les mesures de suport que l’Administració ha elaborat dirigides als seus treballadors en el marc territorial d’anàlisi. Finalitze amb el dibuix del perfil dels treballadors del sector analitzat, que alhora m’ha servit per a construir les tipologies d’entrevistats que nodreixen la mostra.

Continuaré amb la tercera divisió de la tesi doctoral: “Teixint certes: els discursos dels treballadors del tèxtil-confecció a les comarques de l’Alcoià, el Comtat i la Vall d’Albaida” amb l’estudi de les estratègies de resposta a la percepció de la certesa amb el desglossament dels resultats obtinguts amb l’anàlisi de les entrevistes mantingudes amb els treballadors del sector. Aquesta part de la recerca consta dels següents capítols, dividits segons els elements teòrics ja plantejats:

- Capítols cinc i sis on analitze en primer lloc les ambivalències que el mercat de treball mostra com a font de benestar i certesa, per acabar

veient com els treballadors utilitzen el mercat per aconseguir uns nivells assolibles de benestar.

- Els capítols set i vuit, on el centre de l'anàlisi és la família, les possibilitats de certesa que conté i les estratègies desenvolupades pels entrevistats en aquest àmbit.
- El capítol nou, on desenvolupa les possibilitats de les diverses xarxes de suport en el benestar dels treballadors entrevistats. Ací incloc l'Estat de benestar i també l'esfera relacional. Cal assenyalar que aquest canal de benestar només compté un capítol, enlloc de dos com els precedents. No és gratuït, sinó un símptoma clar de l'escassa importància que se li atorga per part dels treballadors en la narració de les seues estratègies.
- I per últim, al capítol deu "L'incert fet de viure", presente les troballes assolides sobre els efectes de la incertesa en la configuració de la identitat individual i les postures que els treballadors entrevistats mantenen al respecte. A aquest capítol em centre en l'actitud personal dels treballadors davant de l'increment de la incertesa generat pel procés de liberalització comercial, tanmateix la convergència de pràcticament la totalitat dels treballadors en unes idèntiques postures, deixa ben clar el component social de la seua resposta, fugint així radicalment de possibles lectures psicologistes.

Acabaré la tesi amb unes conclusions generals finals on sintetitzaré tots els resultats obtinguts al llarg de la meua investigació amb una relació directa amb els objectius i les hipòtesis que l'han dirigida, i en les que s'aprecia, amb total claredat la posició de subordinació que ocupen avui en dia, com sempre, els treballadors del sector.

PRIMERA PART
FONAMENTS TEÒRICS

CAPÍTOL 1

L'INDIVIDU A LA SOCIETAT DEL RISC

“Que nous soyons dans une société du risque est une autre manière de dire que nous vivons des temps incertains” Castel, 2009:31

Són molts els riscos que ens acompanyen al llarg de la vida a la societat occidental. Uns esdevenen perennes generació rere generació, d'altres són conjunturals, d'altres es concentren en grups socials concrets, d'altres tenen un tarannà més universal. Però al rerefons de tots ells trobem les pautes culturals que els investeixen de significativitat, que els hi aporten existència, que decideixen el grau de la seua acceptabilitat (Douglas i Wildavsky, 1983; Douglas, 1992). No debades l'increment de la percepció d'inseguretat augmenta conforme més segur és el món el que vivim.

Precisament la construcció i consolidació de l'Estat de Benestar durant les dècades posteriors a la Segona Guerra Mundial en molts dels països occidentals, producte de l'assumpció col·lectiva de la necessarietat d'oferir protecció als possibles riscos que sorgeixen al llarg del cicle laboral i vital de les persones²². Una assumpció, cal no obviar, que resultava funcional al sistema capitalista que s'estava afiançant. Aquesta postura però perd força davant l'erosió causada per la resposta neoliberal a la crisi del petroli en els anys 70, què hegemonitzà la flexibilitat com a eina imprescindible en la gestió de l'economia i del mercat de treball, estenent-se a altres esferes de la vida social, fins i tot a les més privades. S'imposa avui la cultura del nou capitalisme com l'anomena Sennett (2006) on la planificació a llarg termini, l'estabilitat i la seguretat han sigut defenestrades i on hem tornat en certa mesura a l'estat d'inseguretat generalitzada dels primers temps del capitalisme (Castel, 2003, 2009). A l'actualitat el risc ocupa un lloc central en els significats simbòlics i materials de la nostra vida quotidiana. És la percepció generalitzada de la incertesa, per a uns valuosa i engrescadora, per a d'altres profundament

²² Podem considerar, en línia amb Esping-Andersen (2000), com a riscos socials essencials: els riscos de classe (desigual distribució per estrats socials dels recursos); els riscos de trajectòria vital (concentració desigual dels riscos al llarg del cicle vital a partir de la idea de Rowntree [*Poverty, a Study of Town Life*. Macmillan, Londres, 1901] pioner en els estudis sobre pobresa, del 'cicle vital de la classe obrera', és a dir, que el risc de patir una situació de manca econòmica varia segons l'etapa vital en què es trobe la persona i les circumstàncies a aquesta vinculada); i per últim, els riscos intergeneracionals (probabilitat d'heretar la pobresa i la posició social).

dolorosa, l'element intrínsec que caracteritza avui la cultura que compartim a les societats occidentals.

La situació que travessen els treballadors del tèxtil i la confecció a les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida és una clara mostra dels efectes, la majoria dolorosos, d'aquest estat generalitzat de risc. A un país on la consideració hegemònica de l'estabilitat arribà tard, una vegada finalitzada la llarga dictadura, i esmorteïda pels problemes polítics i econòmics del moment, els treballadors analitzats han experimentat una minsa variació en el contingut precari del treball remunerat i que ara conflueix amb les transformacions de les relacions familiars i de parentiu, principal suport de benestar, amb un Estat de benestar feble i en un procés de major afebliment. A més a més l'horitzó vital d'aquests treballadors s'enfosqueix amb la liberalització del comerç dels productes que fabriquen i l'emergència de nous i ferotges competidors. I aquest és un element perfecte per a analitzar empíricament les transformacions que estem vivint i que duu a molts autors a definir la nostra societat com una societat del risc. Les lleugeres millores en drets laborals i socials que han obtingut els treballadors del sector en els últims anys, especialment durant la dècada dels 80, els han fet perdre punts com a mà d'obra en el mercat global. Per tant, paradoxalment, la seua millor posició laboral suposa un possible empitjorament vital. I aquesta profunda ambivalència és la característica bàsica de la societat del risc (global). Un empitjorament vital que és assumit per la seua comunitat com el preu a pagar per la modernització del sistema econòmic –són anomenats treballadors “excedents” per l'Administració²³–, per la consideració de que els nous temps, i tot el que culturalment duen implícits, són imparables.

En aquest sentit, el capítol s'inicia amb una anàlisi –contextualitzadora de l'objecte d'estudi doncs l'objectiu d'aquest treball no és teòric– del concepte de risc, especialment de la mà d'Ulrich Beck, qui introduí amb força el concepte en el debat científic a partir de la seua obra *Risikogesellschaft auf dem Weg in eine andere Moderne* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1986) especialment després de la seua traducció a l'anglès en 1992 (*Risk Society: Towards a New Modernity*)²⁴ i que

²³ D'aquesta manera consta a la presentació de les mesures implementades per a la minimització dels costos de la reestructuració del sector, vegeu capítol quart.

²⁴ Edició en castellà: *La Sociedad del Riesgo. Hacia una nueva modernidad* (1998, Paidós, Barcelona).

constitueix el centre de la seua idea de la Societat del Risc. No puc obviar però les excelses aportacions teòriques d'altres autors a l'anàlisi de la societat i cultura contemporànies occidentals, en ocasions amb punts de convergència amb el pensament beckerià. És el cas de Bauman (2001, 2003, 2005a, 2005b, 2005c, 2006, 2007a, 2007b) i la seua colpidora metàfora de la liquiditat, o Sennett (2000, 2006) i els seus magistrals estudis al voltant dels efectes identitaris del nou capitalisme, entre d'altres.

Continuaré, amb la mateixa intenció d'integració teòrica, amb l'estudi de com totes aquestes transformacions socials modelen la identitat individual i alhora aquesta nodreix la Societat del Risc. M'interessa especialment conèixer com s'estructura, per als principals teòrics sobre el tema, aquesta identitat contemporània per esbrinar al llarg del treball com pot afectar una identitat més fragmentada, feble, incapaç d'establir vincles duradors a un règim de benestar com el nostre, basat en la solidaritat intergeneracional i de parentiu.

1.1. El risc com a element central de la societat contemporània

“Qualitat d'incert, manca de certitud, és a dir, el contrari a cert, el que és exactament determinat, segur”. D'aquesta manera defineix el *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans*²⁵ el mot *incertesa*. Mentre que *risc* el defineix com “contingència a la qual està exposat algú o alguna cosa, un perill incert”²⁶. Conceptes profusament utilitzats en la vida quotidiana de les persones de la societat occidental, sovint amb significat equivalent (Lupton, 1999), ja que mentre el risc sembla tenir una connotació negativa, obre també portes a la transformació i al desenvolupament en termes positius (Mythen, 2007), i igualment la incertesa està carregada de consideracions rebutjables, com ens demostraran els entrevistats al llarg d'aquest estudi.

²⁵ DIEC (online: www.diec.cat; 26.09.07).

²⁶ Lupton (1999) inclou una diferenciació entre ambdós mots segons el significat modern. Assenyala la possibilitat de conèixer o almenys estimar els fets als quals fa referència com a risc, mentre que la incertesa és tots aquells fenòmens que no poden ser ni coneguts ni estimats. Adams (1995:25) reitera aquesta diferència citant a Knight (*Risk, uncertainty and profit*, 1921): “If you don't know for sure what will happen, but you know the odds, that's risk, and if you don't even know the odds, that's uncertainty”. El que ens ve a dir aquesta diferenciació és que en els temps moderns hi havia una part de la realitat que romania en la foscor per al subjecte racional. Tanmateix aquesta diferència a l'actualitat s'ha perdut.

No estic parlant però d'una noció inexistent fins l'adveniment del que anomenen modernitat avançada (*late modernity*) sinó d'una noció antiga, present des de fa centenars d'anys a la nostra cultura²⁷. Segons Deborah Lupton (1999) ja a l'època premoderna la sensació d'inseguretat era comuna entre els individus, encara que les seues causes eren ben diferents a les que ens referim avui més vinculades a desastres naturals –molt relacionats amb designis divins– que no pas a causes humanes, encara que al capdavant el significat és el mateix: perdre la capacitat de control.

“Feelings of insecurity are common, just as they were in pre-modern times, but we now harbour somewhat different fears, different targets and causes for our anxiety. While we no longer regularly view dead bodies lying about, while the plague has all but vanished as a cause of death, while infant mortality is extremely low and most of us expect to live well into old age, we fear being the victim of a crime, falling prey to cancer, being in a car accident, losing our jobs, having our marriage break down or our children fail at school. As in pre-modern times, the symbolic basis of our uncertainties is anxiety created by disorder, the loss of control over our bodies, our relationships with others, our livelihoods and the extent to which we can exert autonomy in our everyday lives” (Lupton, 1999:3).

L'estreta relació de la sensació d'inseguretat amb les causes naturals comença amb el procés de modernització al s.XVII, prenent major embranzida a partir del s.XVIII, no debades l'esperit de la Il·lustració es basa en la capacitat de l'home per explicar racionalment els fènomens tant socials com naturals. L'augment del coneixement matemàtic i estadístic comporta un major interès pel càlcul i el mesurament dels possibles perills i fonts de desordre. Serà a partir del s.XIX quan el concepte modern de risc comença a establir-se amb la confiança de que totes les fonts de caos –anteriorment representades per deu, l'atzar o el destí– poden ser conegudes i per tant previstes (Lupton, 1999, Peretti-Watel, 2001). Per a Giddens (2000:35), és en aquest moment, en l'adveniment de la societat industrial, quan apareix el concepte de risc ja què només pot existir en una societat que estiga:

“orientada hacia el futuro –que ve el futuro precisamente como un territorio a conquistar o colonizar–. La idea del riesgo supone una sociedad que trata activamente de romper con su pasado– la característica fundamental, en efecto, de la civilización industrial moderna”.

Efectivament l'estudi del risc i el desig d'identificar-lo, mesurar-lo i preveure'l han travessat la reflexió científica de manera multidisciplinària des de fa

²⁷ El concepte sorgeix arran de la preocupació dels perills que podien assetjar a les expedicions marítimes intercontinentals (Lupton, 1999; Peretti-Watel, 2001).

segles; avui però el debat, almenys a la Sociologia, ha pres una nova embranzida²⁸. La seua intenció no és ja tant la seua mesura per aconseguir el seu control i la seua previsió, sinó conèixer com aquest afecta a la construcció de la identitat individual i a les relacions interpersonals, i fins i tot quines conseqüències polítiques²⁹ hi conté. El risc, ens diuen, ha format part indestriable de la nostra societat, tanmateix d'uns anys ençà està perfilant-se i adquirint uns contorns i implicacions totalment desconegudes i què amb les receptes anteriors, pròpies de la societat industrial, no poden ser ni enteses ni respostes adientment (Beck, 2002).

A principis del s.XXI i alimentat pel procés d'individualització experimentat des de la dècada dels 70, el mot risc ocupa un lloc central en les estructures de sentit de les persones, com també dels interessos científics i dels discursos de polítics, moviments socials i mitjans de comunicació. Un risc amb una major percepció de la responsabilitat humana adquirint així un significat més profund i més humà, però alhora una major consciència de la impossibilitat del seu total control i predicció (Beck i Beck-Gernsheim, 2003).

En aquest sentit ha sigut fonamental el ressó que han obtingut les reflexions sobre la societat occidental actual i la seua relació amb risc del sociòleg alemany Ulrich Beck. La seua teorització sobre el risc l'enquadra Lupton (1999) en la perspectiva "sociocultural", més en concret en la vessant que denomina "risk society theorists", una vessant analítica interessada majorment en la relació entre risc i els processos macro de la societat de la modernitat avançada³⁰. Per a Beck

²⁸ Són molts els autors que han tractat d'aprehendre el significat dels nombrosos canvis que s'estan vivint de la dècada dels 70 ençà. La crisi econòmica del petroli i els seus efectes en el món del treball, en la configuració de l'Estat de benestar i també en la vida quotidiana i en les estructures de sentit de les persones ha suposat una important línia d'investigació en les Ciències Socials (Bauman, 2001, 2003, 2005a, 2005b, 2005c, 2006, 2007a, 2007b; Beck, 1996, 1998, 2000, 2002; Beck i Beck-Gernsheim, 2001, 2003, 2008; Beck-Gernsheim, 2003; Beck, Giddens i Lash, 1994; Castel, 1995, 2003, 2009; Giddens, 1991, 1995, 2000; Sennett, 2000, 2006; Young, 2007, entre d'altres).

²⁹ En aquest sentit, Beck ens apel·la a la capacitat de destriar qui són els causants de les fonts de risc i qui els que en treuen benefici.

³⁰ Lupton (1999:35) identifica diferents acostaments epistemològics i metodològics a la noció de risc i al seu lloc en les relacions socials i en la subjectivitat dels individus:

- Les perspectives tecnicocientífiques i moltes teories de caire cognitiu que parteixen del que anomena epistemologia "realist", és a dir, el risc té una existència objectiva que pot ser mesurada independentment de processos culturals i socials que, això sí, poden esbiaixar la seua percepció.
- Les perspectives "risk society" on inclou les idees de Beck, juntament amb l'estructuralisme crític i algunes propostes psicològiques. L'autora ubica epistemològicament a aquestes propostes en un "weak constructionist" on el risc és objectiu però indefugiblement condicionat per aspectes culturals i

(2008) el risc prové del procés de la modernització reflexiva –que significa autoconfrontació– i que es descomposa en tres punts, teoremes en diu, de la radicalitat de la modernització reflexiva: la societat del risc, que és el centre d'aquest apartat; la individualització forçada –que tractaré a la segona part d'aquest capítol–; i la modernització pluridimensional, la cosmopolitització, que no forma part dels interessos d'aquest treball d'investigació.

Al llarg de la seua obra l'autor (Beck, 1998) ens planteja el moment en què vivim com una transició des de la Primera Modernitat a la Segona Modernitat. Des de la societat industrial, simple, lineal i basada en la certesa, en la capacitat de quantificar i controlar els possibles riscos i perills de la quotidianitat, vers la societat del risc. Una societat complexa, on els riscos, com a conseqüència indefugible del procés de modernització reflexiva, esdevenen incalculables, sense capacitat per al control ni una possible compensació. Un procés que requereix nous paràmetres cognitius i per tant noves vies analítiques, de caire multidisciplinar ens diu, per a comprendre'³¹.

La Primera Modernitat es caracteritza per la plena ocupació, la territorialització en estats-nacions, l'existència d'un Estat de benestar que assumeix la responsabilitat de vetllar pel benestar dels seus ciutadans, i unes relacions d'explotació d'una natura submissa. Les pautes col·lectives de vida, progrés i controlabilitat d'aquesta Primera Modernitat seran soscavades, ens diu Beck (2000, 2002), per cinc processos interrelacionats: globalització, individualització, revolució dels gèneres, subocupació i riscos globals (crisis ecològiques, col·lapse dels mercats

socials, de tal manera que sense aquests no pot ser reconegut. L'autor, seguint però una altra classificació es situa en aquesta mateixa categoria (2008: 131)

- En la mateixa postura epistemològica situa a les “cultural symbolic perspectives”, a l'estructuralisme funcional, al psicoanàlisi i a la fenomenologia, les quals es diferencien dels anteriors en la qüestió clau que persegueixen. Mentre els primers es pregunten per la relació existent entre risc i la modernitat així com la possibilitat de canvis segons els contextos socioculturals, en aquest cas es qüestionen sobre la raó de la percepció selectiva dels perills.
- I per últim les perspectives del “governmentality” i del postestructuralisme basat en un “strong constructionist” en termes epistemològics per als quals no existeix el risc en si mateix sinó només com a producte històric, social i cultural.

³¹ Tanmateix i malgrat la constant apel·lació a la necessitat del canvi en les eines analítiques i conceptuals de la Sociologia, a les que denomina com a categories zombies, una de les principals crítiques rebudes per la seua teorització és la manca de base empírica (Lupton i Tulloch, 2002).

financers), als quals, sobretot, és indefugible respondre de manera simultània. Es tracta d'un procés de desencantament que obre un ampli ventall d'inseguretats.

En el pas a la Segona Modernitat les adés rígides fronteres de l'estructura de classe es difuminen, però sense que per això desapareguen les desigualtats socials, ans al contrari, sinó que ara es basaran en la individualització dels riscos (Beck, 1998). Les innumerables crisis ecològiques reclamen atenció. La família tradicional –element fonamental per a la pervivència del sistema social en la Primera Modernitat– experimenta una revolució i els rols sexuals i generacionals poc a poc esdevenen caducs. El nou mode de producció sobrepassa els límits territorials de l'antic estat-nació i es produeix una vertiginosa precarització de l'ocupació. A diferents velocitats es van substituint els anteriors elements de seguretat i de filiació per una punyent sensació de risc que ha de ser encarada individualment.

Aquest risc no és nou, com ja he assenyalat, però sí el seu rostre. Des de la dècada dels 60, sobretot dels 70 i continuarà durant els propers anys, el procés modernitzador i les seues conseqüències inesperades han construït la situació a la qual ens hem d'enfrontar, és a dir, és la mà humana i les seues ànsies de coneixement i progrés les que han dut a resultats que no es poden controlar. Incontrolabilitat i manufacturabilitat són els contorns que adquireix avui el risc i que el fa nou, especialment des del punt de vista ambiental. Les institucions tradicionals que encara romanen a la nostra societat no el poden controlar, perquè formen part d'ell mateix, de fet són la seua causa ja que és l'èxit del procés modernitzador el que l'ha provocat. Per tant les conseqüències dels éxits de la modernització esdevenen un tema a tractar a les societats de risc:

“la dinámica de la sociedad del riesgo no consiste tanto en asumir que en el futuro tendremos que vivir en un mundo lleno de riesgos inexistentes hasta hoy, como en asumir que tendremos que vivir en un mundo que deberá decidir su futuro en unas condiciones de inseguridad que él mismo habrá producido y fabricado” (Beck, 2008: 25)

Tot allò que en la Primera Modernitat s'autoreforçava mútuament i ens oferia seguretat (plena ocupació, família tradicional, Estat de benestar...) avui està en perill (Beck, 2000). Fragilitat de les biografies personals, precarietat laboral, feblesa estatal, fallides financeres... són els nous riscos als quals ens hem d'enfrontar i per als què no serveixen les velles receptes; però el pitjor és que no en tenim de noves, més enllà de la constant apel·lació a la responsabilitat individual (Beck, 2002). Uns riscos que per a l'autor són democràtics, que afecten igual a tothom i per tant dilueixen les antigues línies desigualtat, encara que no les fan desaparèixer. Com també, ens diu, fan minvar les diferències culturals en aglutinar-

nos sota un mateix risc, encara que un present comú “no hace pie en un pasado común ni garantiza en absoluto un futuro común” (Beck, 2008:31).

En conclusió, la Segona Modernitat, vers la que caminem, vindria definida per les conseqüències sobrevingudes i no desitjades de la primera etapa. Conseqüències que ens trasbalsen profundament, doncs no podem ordenar-les cognitivament –i per tant servir per a l'acció– segons els paràmetres tradicionals. Com bé assenyala Wilkinson (2000:3), Beck utilitza el concepte de risc “to recount a tale of lost innocence” mentre transitem cap una “emergent ‘risk society’ which is being forced to negotiate with a future which imposes the threat of self-annihilation upon our lives”.

La construcció que Beck fa de la imatge del trànsit d'una societat industrial a una altra postindustrial, amb contorns i implicacions clarament diferents conflueix amb la preciosa metàfora de la Modernitat Líquida de Zygmunt Bauman (2001, 2003, 2005a, 2005b, 2005c, 2006, 2007a, 2007b)³².

Bauman contraposa la Modernitat Líquida a la Modernitat Sòlida, una etapa aquesta que com bé ens assenyala Béjar (2007: 95) es caracteritza per la centralitat de la idea del progrés, per la cerca de l'universalisme, pel projecte d'emancipació en la història, per comptar amb una Sociologia específica, la ‘sociologia de l'ordre’, i per una identitat individual que no es problematitza, sinó que es dona per descomptat. Contingència i ambigüitat continua, seran contrarestades pel projecte emancipador progressista i per la cerca de l'ordre des de postures conservadores. Amb l'adveniment de la Modernitat Líquida la sensació d'incertesa esdevé central en la configuració vital dels individus en prevenció constant, doncs “en un escenari fluid, no hi ha manera de saber si cal esperar una inundació o una sequera; farem ben fet d'estar preparats per a totes dues coses” (Bauman, 2005a: 74).

A la Modernitat Líquida desapareix la confiança en la idea de progrés davant la impossibilitat de que res solidifiqui, que provoca el canvi vertiginós³³; la substitució de l'universalisme il·lustrat per un relativisme cognitiu i moral que proclama l'absència de la veritat i de la idea d'una vida bona; la separació entre poder i política; la pèrdua de la capacitat per oferir seguretat de les institucions

³² Per a aprofundir en el pensament d'aquest autor veure, entre d'altres, Béjar (2007) i Elliot (2007).

³³ “a life expectation shorter than the time it takes to develop a cohesive and consistent strategy, and still shorter than the fulfillment of an individual ‘life project’ requires” (Bauman 2007a: 1).

socials tradicionals; l'establiment de vincles personals menys sòlids, inspirant-se en els valors cobdiciats pel mercat: competència, temporalitat, cerca de l'interés individual; col·lapse del pensament a llarg termini; presa d'aguda consciència de la responsabilitat individual de les conseqüències de les decisions preses. En definitiva, una vida sense referents, de construcció sense fi, a curt termini, amb persones necessitades de referents, de significats, conscients que han d'estar sempre atentes a que les transformacions no les arrosseguen, a decidir correctament el camí que han d'emprendre... que tindrà el seu efecte en la identitat dels individus, com veurem al següent apartat (Béjar, 2007; Bauman, 2007a).

Una imatge d'una realitat amarga, incòmoda, difícil la que Bauman dibuixa i amb la què, amb diferències, coincideixen altres importants acadèmics. Entre ells destaquen, al meu entendre, l'excel·lent descripció dels efectes que sobre la identitat individual i sobre les relacions interindividuals té la cultura del nou capitalisme per part de Richard Sennett (2000, 2006) i que resultarà fonamental per a entendre els discursos dels treballadors. Sennett assumeix el risc com una part essencial del nou ordre social, influenciat clarament pels valors del mercat que produeix entre els individus sensació de malestar, de sense sentit. També Young (2007) amb la seua descripció del "vertigo of the late modernity" ens presenta una societat contraposada a la permanència i solidesa del període de postguerra on el declivi del treball com a font d'expressivitat i de narrativa ha invalidat la comunitat per a donar identitat i sentit. Per tant la modernització avançada es caracteritza per l'angoixa que produeix als seus habitants. Igualment Castel (2009) arreplega aquesta sensació d'angoixa i la relaciona amb el procés de precarització de l'estatus laboral i de l'abdicació de l'Estat de benestar per cobrir els riscos vitals dels ciutadans, una combinació que submergeix a les persones en un mar d'incerteses en el que amb prou dificultats podran surar, sempre i quan compten amb els recursos necessaris; inclou per tant una clara referència als processos exclusògens del risc.

Són imatges gens amables de la realitat contemporània que martiritzen als individus i que per a molts, com és el cas de Bauman (2007b), erosionen la noció de ciutadania, erosionant a més la capacitat de les persones per a imaginar i cercar una bona vida. No és el cas de Beck, qui considera aquesta Societat del Risc com la plataforma per a la construcció d'una nova societat. El risc pot dur a una Realpolitik cosmopolita on ciutadans, moviments socials, estats nacionals... puguin debatre sobre nous conceptes i puguin, amb aliances canviants, cercar objectius comuns.

Com ens diu l'autor (2008:79) davant l'omnipresència del risc hi tenim tres possibles reaccions: negació, apatia o transformació. És la tercera la que caracteritza el "momento cosmopolita" de la societat del risc mundial.

Beck considera el risc com un element amb forta capacitat aglutinadora i de mobilització política que traspasa antics eixos generadors de sentiments comunitaris, com la classe, l'ètnia o el gènere (Beck, 2002). La societat de risc és "una sociedad autocrítica, sumamente política en un sentido nuevo: es preciso reinventar el diálogo transnacional de la política y la democracia, quizá incluso de la sociología". Elabora una "teoria de la resistència" (Tulloch i Lupton, 2003) on els mitjans de comunicació juguen un paper essencial en oferir informació experta als ciutadans d'a peu que els permeta prendre decisions amb major coneixement de causa, per a fer visibles els riscos invisibles.

"Con su centro en la libertad política, la modernidad no es una época de decadencia de los valores sino una época de valores, en la que la certidumbre jerárquica de la diferencia ontológica queda desplazada por la incertidumbre creativa de la libertad" (Beck, 2002: 20)

No obstant, com veurem, els discursos dels entrevistats no ens aporten aquesta imatge, coincidint amb una de les principals i més suggeridores crítiques que se li fan a Beck. Impregnada per un tarannà fortament estructuralista se li acusa a Beck d'atorgar excessiva importància a l'agència, obviant la força explicativa de variables estructurals –i les relacions de poder que hi emanen– com l'edat, el gènere, la classe social o l'etnicitat (Blossfeld et al. 2005, 2006, 2008a, 2008b; Elliot, 2002; Lupton i Tulloch, 2002; Mythen, 2007; Tulloch i Lupton 2003). Una crítica que ha sigut central en l'estructuració d'aquesta recerca doctoral: com els treballadors responen a la situació evident de risc i també com canvia aquesta resposta segons l'edat i el gènere.

De fet, no són poques les crítiques que se li fan a Beck, malgrat la gran acollida que han tingut les seues idees tant a nivell acadèmic com mediàtic. Se li ha criticat el fet d'exagerar el component innovador del risc així com la seua capacitat estructuradora i de transformació política. També el seu reduccionisme que comporta la manca d'atenció a les dimensions interpersonals, emocionals i culturals de la percepció i reproducció del risc (Elliot, 2002). Un excessiu realisme cognitiu que deixa de banda la dimensió estètica i hermenèutica de la subjectivitat (Lash i Urry, 1994). Mythen (2007:799-800) ens resumeix les divergències més recurrents amb les idees beckarianes en sis punts:

- En primer lloc li discuteixen la distinció que estableix entre perills naturals ("natural hazards") relatius a les grans catàstrofes

mediambientals i els riscos manufacturats, en referència a aquells en què l'ésser humà s'hi troba entre les causes generadores. La base d'aquesta crítica és la dificultat actual per establir amb claredat la frontera entre ambdós nivells de riscos donada l'elevada permeabilitat entre les causes culturals i naturals.

- D'altra banda, són molts els autors que retreuen a Beck la seua lògica universalitzadora de la distribució dels riscos socials. El risc, ens diuen, no afecta de manera equiparable als individus sinó que hi ha una forta relació amb la posició en l'estructura social essent els més desfavorits castigats amb major duresa per les conseqüències negatives del risc sense haver gaudit d'igual manera dels possibles beneficis del procés que l'ha provocat (desenvolupament econòmic, industrial...). Aquesta circumstància és ben visible al llarg d'aquesta tesi.
- En tercer lloc, el sociòleg alemany mostra una marcada tendència a l'exageració de les conseqüències negatives dels riscos actuals, la foscó amb la que construeix un arquetip del risc deixa de banda l'ampla varietat cromàtica que hi poden presentar.
- Les seues idees han sigut fortament contestades per la seua ceguesa davant les diferències culturals que matisen la percepció del risc. No accepten la idea d'una percepció homogènia, no condicionada per variables estructurals com la classe, el gènere, l'ètnia, l'edat o l'hàbitat que construeixen un context quotidià on els individus interpreten i manegen els riscos socials. No té en compte les dimensions hermenèutiques, estètiques, psicològiques i culturals de la subjectivitat i relacions intersubjectives en què el risc és construït i percebut (Elliot, 2002; Lash i Urry, 1994).
- D'igual manera es qüestiona la no consideració per part de l'autor de la possibilitat que el risc incorpore esperances de canvi o que pugui generar plaer.
- I per últim, molt relacionat amb el quart punt, se li critica el seu etnocentrisme en construir la seua teoria sobre la base del món occidental com a model de desenvolupament social.

Tot i les crítiques de les que és objecte la seua teorització és fonamental per entendre l'anàlisi de la societat contemporània des de les Ciències Socials. En

aquest treball la seua perspectiva, mediatitzada i complementada per les crítiques rebudes –de fet una de les hipòtesis d'investigació transita per la seua excessiva confiança en la capacitat universalitzadora i homogeneïtzadora del risc– ha sigut cabdal en l'orientació presa.

1.2. La individualitat en la societat del risc

A l'apartat precedent he caminat per un dels conceptes clau entre les propostes teòriques al voltant de la societat occidental contemporània que s'han produït en les darreres dècades: la societat del risc. A l'apartat que ara comença analitze les conseqüències que totes aquestes transformacions referenciades han manifestat en la identitat individual, sobre quines bases s'ha construït la idea del jo, un dels elements centrals, quan no motors, de les transformacions del món occidental que fins ara he descrit.

M'interessa parar atenció en la construcció d'aquesta identitat individual per les possibles implicacions que pot tindre –i que tractaré d'esbrinar al llarg de l'estudi de cas que implica aquesta tesi doctoral– en el règim de benestar del Sud d'Europa, marc de referència territorial i cultural d'aquesta recerca. Com exposava a la introducció i aprofundiré al segon capítol, el règim de benestar sudeuropeu es caracteritza principalment per la confiança en sòlids vincles i relacions familiars i de parentiu. És la família, essencialment les dones, la que aporta cura, suport, capital social en definitiva que proveeix de benestar als ciutadans dels territoris enquadrats en aquest règim de benestar, entre aquests, és clar, el País Valencià (Ferrera, 1995, 1996; Saraceno, 1995; Montagut, 2000; Mingione, 2000; Naldini, 2003; Trifiletti, 1999).

No obstant, si seguim als estudiosos de la Modernitat, aquesta solidesa que nodreix el benestar dels països del Sud estaria buidant-se de contingut a mesura que les condicions de vida es transformen sota el pes de complexos processos –globalització, individualització, revolució dels gèneres, subocupació i riscos globals (Beck, 2000:25; 2002:2)– que hem d'afrontar simultàniament. Les transformacions ocorregudes al si del mercat de treball, de l'Estat, de la família, però sobretot els profunds canvis que s'estan succeint en la configuració de la identitat individual semblen posar en perill aquests vincles que fins ara abastien de benestar als ciutadans d'aquests territoris.

Als següents fulls em detindré a parlar d'aquesta construcció de la identitat individual i quines implicacions té per a les persones. L'estructura d'aquest apartat integra dues grans parts. En primer lloc descriuré, a través dels autors que s'han dedicat al seu estudi, la identitat individual com a centre d'aquesta nova fase de la modernitat. I ho faig a través dels principals llocs comuns en la majoria dels autors referenciats en parlar de la individualitat:

- el requeriment de realitzar constantment eleccions davant un ventall molt ampli de possibilitats, el que conforma profundament aquesta identitat convertint-la en reflexiva;
- i la transitorietat d'aquesta mateixa individualitat, tret essencial i que condiciona també el tipus de relacions interpersonals que es mantenen, i que indefugiblement les fragilitzarà.

En segon lloc, m'endinsaré en conèixer quines implicacions per a la vida de les persones pot tindre aquesta nova individualitat, especialment el seu contingut exclusògen i la seua capacitat per a dissoldre els antics ordims de seguretat i significat, el que ens durà a una sensació d'anomia (Béjar, 2007), i a una major capacitat de dominació i control de les persones.

Comencem...

1.2.1. LA CENTRALITAT DE L'INDIVIDU

Individualisierung, individualització, és el mot que Beck i Beck-Gernsheim (2003) usen per a anomenar la presa de consciència de què nosaltres mateixos som responsables de la nostra vida, un concepte que s'ha inclòs en l'àmbit acadèmic amb força i que impregna nombroses esferes de la reflexió social.

La successió de les transformacions que estem vivint a les societats occidentals en els darrers anys i que magistralment han descrit nombrosos autors³⁴ tenen un referent essencial: l'individu. És la mateixa persona, i ja no el grup, el que esdevé eix vertebrador de la vida en societat, i aquesta constant referència, no podem obviar-ho, té unes conseqüències individuals però també socials. La identitat individual, com mai fins ara, vertebrava la cultura occidental en aquesta

³⁴ Vegeu Bauman, 2001, 2003, 2005a, 2005b, 2005c, 2006, 2007a, 2007b; Beck; 1996, 1998, 2000, 2002, 2008; Beck i Beck-Gernsheim, 2001, 2003, 2008; Beck-Gernsheim, 2003; Beck, Giddens i Lash, 1994; Castel, 1995, 2003, 2009; Giddens, 1991, 1995, 2000; Sennett, 2000, 2006; Young, 2007, entre d'altres.

modernitat avançada. Els afanys globalitzadors d'aquest període van de la mà d'interessos introspectius, on l'observació dels desitjos, experiències i comportaments personals vehiculen un estil de vida.

Aquest procés d'individualització –del que Beck (2002:14; 2003) descarta tota confluència amb l'individualisme liberal; ni es tracta de la idea de llibertat de tria individual, ni s'inserta en el lliure mercat sinó en les institucions, un “individualismo institucionalizado”– té l'assoliment de l'autorealització personal com a fita primordial en el transcurs del cicle vital, esdevé element essencial d'aquesta nova societat a la que transitem, principal font de significat. El descobriment de l'individu fou ja un producte del pensament il·lustrat, ara però assoleix una volada especial, sobretot per la seua democratització arribant a col·lectius fins ara apartats del procés d'autonomia individual. La ja esmentada desintegració de les formes socials que abans donaven sentit a la vida de les persones (treball, estat-nació, família...) i de la necessitat d'enfrontar-se, individualment, als controls i constriccions d'institucions com el mercat laboral o l'estat. Es tracta de l'anvers de la globalització, un element més de la modernització reflexiva. Factors com ara l'expansió de l'educació, la millora del nivell de vida dels ciutadans i les fites aconseguides pel moviment feminista, contribueixen a aquesta tendència.

La mateixa identitat individual esdevé un producte del treball individual, un treball d'autoadscripció i autoretribució que es sap temporal i efímer (Bauman, 2006). El jo es construeix davant una complexa diversitat d'opcions i possibilitats (Giddens, 1998: 11) on les categories institucionals de la modernitat han anat desintegrant-se i generant categories zombies, morts vivents que no aporten cap contingut i que per tant no ofereixen cap mena de seguretat. Necessitem doncs, ens diu Beck i Beck-Gernsheim (2003), noves referències institucionals, nous conceptes, noves categories per a l'anàlisi de la nostra societat.

Una identitat reflexiva o l'obligació de la tria

Com hem vist, els nous temps giren al voltant de l'individu, la satisfacció del qual marcarà les pautes d'acció i estructuració de la societat. Aquesta individualitat duu implícit el requeriment de l'elecció, és a dir, la necessitat constant de prendre decisions i de que aquestes decisions, i per tant les seues conseqüències, siguin responsabilitat únicament de l'individu.

Les certeses passades només passen per l'habilitat personal de construir-se-les: “la biografía normal se convierte, así, en ‘biografía electiva’, en ‘biografía

reflexiva', en 'biografía hágalo usted mismo' ” (Beck i Beck Gernsheim, 2001: 20; 2003:40). La responsabilitat de l'individu en les implicacions de les seues decisions, i conseqüentment accions, no és en absolut compartida: “Antes que ninguna otra cosa, la afirmación ‘soy un individuo’ significa que soy el único responsable de mis virtudes y de mis fallos, y que es tarea mía cultivar las primeras y arrepentirme de los segundos y ponerles remedio” (Bauman, 2006: 32). Constantment s'han de preguntar qui som?, què volem?, què fem? I fins i tot reinterpretar amb els coneixements presents els comportaments i decisions passades.

Sovint aquesta construcció constant de la identitat individual, de les normes que ens guien i dels desitjos que recerquem, esdevé una càrrega massa feixuga que no tothom posseeix la mateixa capacitat social per suportar (i gaudir-ne). Sobretot quan la facilitat de decisió al món de la Primera Modernitat, dicotòmicament ordenat, sense ambivalències, era patent. Les persones actuaven segons les pautes ritualitzades oferides per les institucions, sense qüestionar aquestes pautes, donant-les per descomptat les convertien en un “automatismo espontáneo” (Gil Calvo, 2001: 95). Avui però la dissolució i/o pluralització de les fronteres entre els fenòmens dificulta enormement la presa de decisions i requereix de noves receptes per a la seua gestió ja que les antigues han perdut la seua validesa, unes noves receptes construïdes sobre la base de la més punyent incertesa (Beck i Lau, 2005; Giddens, 1991, 2000).

Per tant, la nostra vida és una successió de decisions i eixes decisions aniran construint la nostra identitat, unes decisions, que la rapidesa imposada fa escassament ponderades (Lash, 2003:13). Unes decisions que han de prendre's a diari, i sota condicions de profunda incertesa i amb l'angoixa de poder quedar-se fora del joc, de no moure bé la teua fitxa (Bauman, 2005: 149).

La identitat, si seguim a Bauman (2003:23; 2007b), deixa de ser un estat, una dada, per convertir-se en una tasca individual però en un context indefugiblement social: “Los riesgos y las contradicciones siguen produciéndose de manera social; es sólo el deber –y la necesidad– de hacerles frente lo que está siendo individualizado”. Segons aquesta argumentació qualsevol problema social serà interpretat en clau individual, essent la responsabilitat, tant de les decisions encertades com les equivocades, únicament de l'individu³⁵, les contradiccions sistèmiques pretenen ser solucionades en clau biogràfica, esdevenen una

³⁵ Un exemple clarificador d'aquesta propensió a individualitzar qüestions socials és l'atur o la pobresa i les polítiques de gestió que d'ambdós fenòmens socials s'estan implementant darrerament.

“responsabilitat reflexiva” (Béjar, 2007). Una càrrega no sempre fàcil de suportar, sobretot perquè es tracta d'una tasca prometeica: tractar de solventar problemes en que ni causa ni solució es troba en les mans dels individus. Aquest és el destí dels individus en la societat líquida: construir eternament la pròpia individualitat sense poder lliurar-se de les forces del sistema, és més, concebint aquestes com elements de la mateixa individualitat i per tant responsabilitat de la persona. No debades cada vegada són més freqüents els sentiments de culpabilitat, de por, les crisis d'ansietat, els conflictes, les neurosis... (Beck, 2003: 96) els quals donen abundants rèdits comercials i polítics.

Identitat transitòria

Estem doncs, segons aquests autors, en un temps on l'autoconsciència de l'individu és cada vegada més aguda i on les decisions s'han de prendre necessàriament i ràpida, sobre la base d'un coneixement caduc. I aquestes decisions aniran construint, i reconstruint, la identitat personal i, consegüentment, la relació amb els altres. Es tracta d'un “yo maleable, un collage de fragmentos que no cesa de devenir, siempre abierto a nuevas experiencias” (Sennett, 2000: 140).

No són pocs els que denuncien la contradicció entre aquest vertigen de la nova modernitat, en termes de Young (2007), amb l'establiment de vincles sòlids i perdurables (Bauman, 2005a, 2006; Sennett, 2000, 2006) que aporten sentit a la vida de les persones. Aquests vincles interpersonals, en temps de solidesa, es basaven en la construcció parsimoniosa d'un projecte vital a llarg termini situat en els eixos del treball, la família i l'estat i amb la seguretat procedent de la pertinença a una comunitat. Avui, però, les condicions d'edificació d'aquest projecte canvien com canvien els vincles de pertinença:

“a life expectation shorter than the time it takes to develop a cohesive and consistent strategy, and still shorter that the fulfillment of an individual 'life project' requires” (Bauman, 2007a: 1).

Amb aquesta cita el sociòleg polonès ens fa explícit, com ho fa persistentment al llarg de les seues darreres obres (Bauman, 2001, 2005a, 2005b, 2005c, 2006, 2007a, 2007b), que el vertiginós ritme de transformació de les nostres condicions vitals (feina, relacions familiars, coneixements, habilitats...) evita una pausada relació amb el nostre entorn i per tant l'establiment d'hàbits, de rutines que faciliten les relacions interpersonals. La lleialtat, ens diu, ja no és motiu d'orgull sinó més bé al contrari, és vergonyant. A més a més les persones, els vincles, adquireixen l'estatus d'objectes de consum, que perden la seua vàlua en el

mateix procés consumidor (Bauman, 2006:19). No res avui es salvarà de ser residu a l'endemà (Bauman, 2005b).

Per a Sennett (2006) la causa d'aquest vertigen la podem trobar en la cultura que promou el nou capitalisme traslladant la flexibilitat demandada en el mercat laboral –com veurem als capítols tercer i cinqué– a la vida personal amb conseqüències penoses per a les persones a les que genera un elevat grau d'angoixa i malestar. Els valors del capitalisme exacerbat estructuren ara també la vida personal, essent l'ideal d'home:

“self oriented to the short term, focused on potential ability, willing to abandon past experience is-to put a kindly face on the matter-an unusual sort of human being” (Sennett, 2006: 5)

Res perdura suficientment com per a familiaritzar-se i trobar-ho acollidor, han desaparegut els punts de referència que atorgaven seguretat i confiança (Bauman, 2001). La perdurabilitat ha deixat de ser un valor positiu, és el canvi en si mateix el que dóna valor i estructura la vida de les persones en aquesta Modernitat Líquida. Tot pot canviar ràpidament, és més, tot deuria canviar. No podem estar quietes, és sinònim de fracàs a aquesta cultura de la transformació. La imatge que tenim de nosaltres i que traslladem als que ens envolten ha de ser reinventada, i justificada, periòdicament. La nostra identitat doncs ha de ser flexible, versàtil, ha d'adaptar-se fàcilment als canvis ja siguin geogràfics, d'habilitats, ideològics... Per tant, la lleugeresa esdevindrà una estratègia vital racional en una vida que s'entén com a supervivència (Béjar, 2007: 129). No ens convé tancar portes, ni jurar fidelitats, hem de tindre sempre present la possibilitat del canvi en tots els aspectes de la nostra vida, ja siguin les relacions personals com laborals. La nostra responsabilitat també passa per saber aprofitar quelcom millor al que tenim, la lleialtat doncs esdevé un risc irracional. Per aquest motiu la conveniència ens duu a relacions febles, superficials, curtes. Però així entrem en una situació paradoxal: neguem la dependència als vincles, a la pertinença, però alhora necessitem identitat perquè ens aporta seguretat ja que “la proposta de surar sense suports en un espai mal definit, col·locats amb insistència i insidiosament ‘entre una cosa i una altra’, genera a llarg termini una situació de desconcert que propicia l'angoixa” (Bauman, 2005a: 46).

L'amor líquid de Bauman és una excel·lent metàfora d'aquesta situació. Es prefereix trencar la relació a la cerca d'una nova abans de reconstruir-la. Béjar (2007) ens ho fa explícit, en les relacions de la Modernitat Sòlida es fixava un compromís de cura i companyia a llarg termini, en la Modernitat Líquida es

prefereix una estratègia de flotació fugint de les possibles inseguretats que generen les relacions personals en lloc de lluitar contra aquestes com era propi de la Modernitat Sòlida.

Però també és complicat l'establiment de relacions de solidaritat, de comunitat. Per a Bauman (2001) el fet que les normes de joc canvien constantment no fa més que separar i aïllar als que més pateixen, no genera un escenari d'unitat i de solidaritat, per tant la decadència de la comunitat és cada vegada més profunda. En aquesta societat preval la consigna 'res a llarg termini' el que "desorienta la acció planificada, disuelve los vínculos de confianza y compromiso y separa la voluntad del comportamiento." (Sennett, 2000: 30). No obstant, aquesta sensació de moure's en un terreny insegur fa que moltes persones busquen un nosaltres, una comunitat que serveixi com estratègia defensiva que moltes vegades pren la forma de rebuig al diferent, a l'immigrant sovint, però també als aturats, als que reben l'assistència social...

1.2.2. LA NOVA IDENTITAT COM A FACTOR EXCLUSÒGEN

Aquesta identitat que fins ací he descrit –fragmentada, transitòria, revisada constantment...– i que caracteritza a aquesta fase de la modernitat que han anomenat Líquida, o Societat del Risc, constitueix un important element d'exclusió en les societats contemporànies occidentals. La capacitat de les persones a adaptar-se a aquesta identitat vindrà condicionada pel lloc que ocupen en l'estructura social però alhora influirà en aquest posicionament, en un camí d'anada i tornada.

S'estableix una forta diferenciació entre aquells que es mouen còmodament en condicions d'inseguretat, de canvi, de res a llarg termini propis de la societat de la Modernitat Líquida, i aquells que per les seues condicions socials es troben totalment apartats, exclosos d'aquesta construcció de la individualitat i per tant del corrent central de la societat actual. I entre ambdós, un gran grup de persones diàriament angoixades per aconseguir les expectatives marcades per la cultura de la Modernitat Líquida amb a penes eines útils per a fer-ho. La individualitat, ens assenyala Bauman (2006:40) "continúa siendo un *privilegio* y, probablemente, lo continuará siendo durante bastante tiempo". De fet, Beck (2003:93) ens assenyala que la individualització és cosa bàsicament d'uns pocs:

"se aplica esencialmente a la generación joven, mejor educada y más acomodada, mientras que los grupos formados por personas de mayor edad,

más pobres y con menos estudios siguen claramente ancladas en los sistemas de valores de los años cincuenta.”

La individualitat esdevé doncs un element exclusògen important³⁶. Bauman (2005: 169) utilitza la figura del Gran Germà d'Orwell per descriure les diferències entre l'etapa sòlida i l'etapa líquida de la modernitat. La preocupació del primer Gran Germà seria la inclusió, la integració disciplinària en l'estàndard de la societat de postguerra, bàsicament tindre una feina estable i formar una família. En el segon cas, es tractaria de l'exclusió: detectar a aquelles persones que no encaixen en la cultura líquida i apartar-les, no permetre el contacte amb els integrats³⁷.

Una diferenciació dicotòmica que nega Young (2007). L'autor defèn la separació dels grups socials de manera molt més permeable, molt més complexa i amb una constant convivència entre els diferents grups. Young al seu llibre *The Vertigo of de Late Modernity* (2007) identifica com a centre del debat la contradicció entre expectatives i el seu assoliment. És a dir, la capacitat de socialització dels valors centrals de la societat capitalista actual és total, també els més pobres, els habitants dels guetos de les grans ciutats, han interioritzat perfectament els valors hedonistes, de gratificació immediata³⁸...que caracteritzen els temps actuals. No obstant això, la seua capacitat per assolir l'estil de vida que aquests valors culturals propaga no és gens fàcil, més bé al contrari:

“The problem of the ghetto was not so much the process of it being simply excluded but rather one which was all too strongly included in the culture but, then, systematically excluded from its realisation.” (Young, 2007: 25)

És a dir, la població més desfavorida estructura la seua realitat sobre la base de pautes culturals totalment integrades en la cultura de la modernitat avançada, un fet que aprofundeix més encara en el seu estatus d'exclusos ja que construeixen

³⁶ Per a una mirada més profunda dels processos d'exclusió social consulteu Castel (1995), García Serrano, Malo i Rodríguez Cabrero (2002), Laparra (2002), Littlewood (1999), Silver (1994), Tezanos (1998).

³⁷ “El nuevo Gran Hermano suministra a los oficiales de inmigración listas de personas a las que no deberían permitir entrar y a los banqueros la lista de la gente a la que no deberían dejar ingresar en la categoría de solventes. Instruye a los guardias acerca de a quiénes deberían detener en la puerta y no permitirles que entren en la comunidad encerrada. Incita a los vigilantes vecinales a que identifiquen y pongan en patitas en la calle a merodeadores y holgazanes, forasteros fuera de lugar. Ofrece a los propietarios circuitos cerrados de televisión, para mantener alejados de la pista a los indeseables. Es el santo patrón de todos los gorilas, tanto al servicio de un club nocturno como de un Ministerio del Interior” (Bauman, 2005b: 169).

³⁸ Bauman (2005b: 141) ens identifica com a element essencial en aquesta diferenciació social la capacitat dels individus de satisfer immediatament els seus desitjos, sense tindre que esperar, “esperar es una vergüenza, y la vergüenza de la espera se vuelve en contra de aquel que espera”.

somnis inabastables des de la seua posició. És una societat bulímica, on es repeteixen una i una altra vegada valors d'igualtat, equitat, meritocràcia... – “choruses the liberal mantra of liberty, equality and fraternity” (Young, 2007: 25)– però les seues institucions neguen sistemàticament aquests valors, practiquen dinàmiques d'exclusió. La nostra societat és “a *bulimic society* where massive cultural inclusion is accompanied by systematic structural exclusion” (Young 2007:32).

Però no només els més pobres pateixen dels rigors de la modernitat avançada i dels seus valors culturals. Són moltes les persones per a les que els anteriors punts de referència (treball, família) ja no representen una xarxa de seguretat i pateixen l'angoixa constant d'unes condicions laborals i vitals profundament precàries.

“To survive in the late modern world demands a great deal of effort, self-control, restraint. Not only is the job insecure and poorly paid, the hours worked are long –extra hours are expected as a sign of commitment and responsibility- children are often not seen for long after the long commute home- *people talk of 'quality time' as a euphemism for 'little'*- the weekends seem short and enjoyment has to be snatched often with the liberal aid of alcohol. The dual career family more and more becomes a norm with the planning both of adults' and children's schedules that this entails.” (Young, 2007: 42-43).

Young (2007) situa el problema en el caos de la identitat conjugat amb el caos de la recompensa, de la gratificació que ara no arriba mai i que en la modernitat, en la fase sòlida, aprengueren a que algun dia arribaria, amb esforç però arribaria. Aquesta disjuntiva entre esforç i recompensa que s'ha vist modificada amb el transcurs de la modernitat a la modernitat avançada, és magistralment reflectida per Richard Sennett (2000) en la seua història al voltant d'Enrico i Rico, pare i fill amb vides marcades segons les pautes culturals de l'època que els tocà viure i en què les fonts de seguretat i significat són clares en el cas del pare, Enrico, i profundament difuses i insegures en el cas del fill. Diferències generacionals que també són visibles als testimonis dels fills del “baby boom” arreplegats al seu país per l'antropòloga nordamericana Katherine Newman (1993) i que mostren com aquests s'enfronten al fet inqüestionable de que mai podran arribar al nivell de vida dels seus pares, en el qual cresqueren i es socialitzaren, el que els provoca un profund neguit.

Young (2007:62) ens continua exposant que la transició a la modernitat avançada ha estat protagonitzada per forts corrents transformadors de l'estructura social generant nous models d'exclusió acompanyats per una aguda sensació d'inseguretat ontològica. Aquests canvis han estat produïts per processos

interrelacionats: el declivi de la comparabilitat, la inexistència d'estàndards clars per tal d'avaluar el lloc que s'ocupa, la pèrdua de la narrativa d'una recompensa en creixement i la recompensa totalment arbitrària, pròpia de la nova modernitat. Uns processos exclusògens i que provoquen entre els individus les referències de sentit i per tant un sentiment d'angoixa existencial.

Endemés l'afebliment de l'Estat de benestar, la destrucció de les xarxes de benestar, defensat per les postures neoliberals, agreuja aquesta exclusió tant materialment, perquè la supervivència dels més desfavorits es complica encara més sense tindre una xarxa de protecció, però també a nivell simbòlic perquè els tracta com a paràsits i serveix com a element de contenció dels que, tant integrats com en situació de vulnerabilitat, observen aquesta situació i decideixen demostrar constantment que no ho són de paràsits.

L'anomia de la individualitat

En la Primera Modernitat o Modernitat Sòlida, com ja s'ha esmentat, la individualitat es basava en el desenvolupament del cicle vital estàndard, i les institucions protegien a les persones davant dels possibles riscos socials, oferint un elevat grau de seguretat. Les seues institucions no oferien llibertat sinó seguretat, protegien col·lectivament de la possible desgràcia individual. "La 'seguridad de estatus' que ofrecía la modernidad sólida se sustituye por la 'incertidumbre de destino' de la modernidad líquida" (Béjar 2007: 138)

Sennett (2000, 2006) és clar al respecte: les rutines institucionals, especialment al món del treball, que es promovien en l'etapa fordista oferien elevades dosis de seguretat. Ara però la flexibilitat crea ansietat entre les persones, incertesa en no saber que els reportarà els riscos que han de prendre entre els treballadors incrementant la competitivitat entre companys. Ni els coneixements, ni les habilitats, ni les relacions personals, ni molt menys el lloc de treball, ni tampoc les concepcions ideològiques... Res és durador, tot pot ser reconsiderat i aquesta sensació de transitorietat provoca no pocs problemes entre les persones. La inseguretat ens afecta però la vivim a soles, com un problema privat no compartit (Bauman 2001, 2003) i que ha comportat l'auge dels llibres d'autoajuda, del psicoanàlisi, de la teràpia... Una sensació que Young (2007: 12) descriu com a vertigen:

"Vertigo is the malaise of late modernity: a sense of insecurity of insubstantiality, and of uncertainty, a whiff of chaos and a fear of falling."

Aquest vertigen davant les demandes d'una societat cada vegada més individualista, amb majors demandes d'auto-actualització i reconeixement i amb una identitat més precària sense punts d'arrelament és fàcilment canalitzable a la contraposició entre grups, especialment al rebuig als més febles, a aquells que són més diferents, essencialitzant els trets culturals. De fet Young (2007) identifica aquest vertigen com el germen del nou terrorisme. Es tracta d'una inseguretat ontològica; de la manca de referents de sentit que tenim a les societats occidentals que esdevé de la mà de Béjar (2007:181) una nova anomia que té com element central i original la 'responsabilitat reflexiva':

“Así, desprovistos de la seguridad en nosotros mismos y de la confianza que dan los demás como referencias de nuestra identidad, vivimos en un estado de 'depresión dependiente', amenazados por el rechazo y el abandono de los otros, que permanecen como puestos de un reconocimiento siempre interpersonal.”

No comptar amb receptes tradicionals per a gestionar la incertesa, el desarrelament sense arrelament (*disembedding with not re-embedding*) fa que la càrrega sobre les espatlles de l'individu siga molt pesada. Una anomia que facilita la dominació de les persones per l'estructura capitalista.

Un nou element de dominació

A través de la lectura dels autors dedicats a l'anàlisi de la idiosincràsia de la nova modernitat, de la societat contemporània s'entreveu l'avanç a noves formes de dominació dels individus³⁹. El control, ens fan palès, deixa de banda les formes panòptiques pròpies de la Modernitat Sòlida, de control evident i clarament perceptible, per a adquirir una figura difusa, desenfocada, difícil d'identificar i per aquest motiu encara més efectiva. Sobretot perquè treu de la societat la problematització de la realitat i la trasllada al propi individu. És la persona la responsable absoluta de la seua situació, sense cap mena de dubte. Les contradiccions sistèmiques esdevenen individuals i per tant vulnerabilitzen més a les persones. I això té un clara conseqüència social: les persones ja no s'enfronten a les circumstàncies penoses per a ells, sinó que s'acomoden (Bauman 2006: 177).

La manca de projectes comuns de llarg termini, la responsabilitat de buscar guarir-se de l'oratge tot a soles, dificulta les relacions de suport, de solidaritat, la cerca de beneficis comuns: “Enmig de l'esforç quotidià esmerçat simplement a

³⁹ Per a aprofundir més en el control social consulteu Cohen (1988).

surar, no hi ha temps ni espai per imaginar el que pot ser la “societat bona” (Bauman 2005a: 54). Indefugiblement per a Bauman (2003:25): “el otro lado de la individualización parece ser la corrosión y lenta desintegración de la ciudadanía”.

Tot el contrari del parer de Beck, com hem vist a l'anterior apartat. De fet Beck confia en la capacitat democratitzadora de la individualització així com en la seua capacitat aglutinadora a través del fet de compartir la mateixa experiència, és a dir, que la individualització esdevinga “estilo colectivo de vida” (Beck, 2002:14). L'autor atorga un component eminentment social a la tendència de constituir a l'individu com la mesura de totes les coses, s'està construint un individualisme cooperatiu o altruista: “pensar en uno mismo y vivir para los demás al mismo tiempo, otrora una contradicción en los términos, se ha revelado como una relación interna, sustantiva. Vivir solos significa vivir socialmente” (Beck, 2003:281-82). Per a Beck la societat del risc té un clar component creador doncs construeix noves relacions entre els agents socials i les institucions.

Veurem però que, almenys per ara i en el col·lectiu al que es dirigeix la meua mirada analítica, aquest altruisme únicament es produeix entre membres de la mateixa família, especialment de les dones. Per tant la individualització, en els nivells que pot haver arribat als treballadors entrevistats, que no obviem que Beck no identifica com a capdavanters d'aquest procés, no podem considerar aquesta resposta al progrés de la modernització reflexiva. De fet, com ens assenyala Alonso (2007: 104) la gestió individualitzada dels riscos socials es veu condicionada per les diferents trajectòries socials d'integració en els mecanismes de producció i reproducció, i precisament la gran majoria dels treballadors del tèxtil i la confecció no ocupen en absolut llocs privilegiats, tot el contrari. Però això ja ho veurem més endavant.

* * *

A aquest capítol he recollit algunes de les més importants reflexions sobre el curs actual dels temps a la societat occidental entre les que destaquen dues qüestions: en primer lloc, la manifesta incompatibilitat del funcionament de la nostra vida quotidiana actual amb les receptes per a la interpretació i l'acció que ens atorguen encara institucions sorgides en un món fordista, on la realitat era ordenada en compartiments clarament definits. Avui però la realitat s'entesta en fer vessar aquests compartiments, en demostrar que pot adoptar les més diverses formes dificultant l'establiment de contorns discernibles per a que els individus

puguen dotar de significat els esdeveniments que succeeixen a un ritme vertiginós. I això ens genera elevats graus d'incertesa, gairebé d'anomia, que pocs són els privilegiats que són capaços de suportar, fins i tot de gaudir-ne.

En segon lloc, alhora que el nostre món s'eixampla amb el procés globalitzador la nostra atenció es redueix a un únic i petit punt sobre el qual bascula cada vegada més la societat occidental: l'individu. La satisfacció individual ocupa un lloc central en l'imaginari col·lectiu de la nostra societat, el que combinat amb la ràpida successió dels fets actuals suposa una construcció i reconstrucció continua de la identitat individual sobre la base de la sensació d'immediatesa i volatilitat que ens acompanya, els efectes de la qual són imprevisibles però alhora culturalment interioritzats i per tant cercats amb ànsia.

És aquesta situació de canvi el que m'interessa per aquesta investigació, no debades per als seus protagonistes, els treballadors del tèxtil i la confecció, el canvi ha pres forma, de manera tangible, en la liberalització del comerç internacional dels productes del sector. He pretès esbrinar fins a quin punt aquesta capacitat de transformació arriba a la classe treballadora i quina és la postura, i per tant les respostes, que hi genera. Però sobretot he volgut comprendre quins són els efectes, si és que hi ha, d'aquesta nova individualitat que ens descriuen els principals teòrics al respecte –fragmentada, feble, moldelable– en un règim de benestar com el nostre que descansa en sòlids vincles familiars. Descriure els principals trets d'aquest règim de benestar així com el concepte d'estratègia en què basaré la meua indagació al llarg d'aquesta tesi doctoral suposa el nucli del capítol que hi segueix.

CAPÍTOL 2

RESPOSTES AL RISC EN EL CONTEXT DEL RÈGIM DE BENESTAR SUDEUROPEU

Al capítol anterior he fet referència a les propostes teòriques que ens present el risc com a principal tret definitori de la societat contemporània occidental. De mica en mica la incertesa amara totes i cadascuna de les dimensions de la nostra vida quotidiana recaent sobre una identitat, i en conseqüència, unes relacions socials cada vegada més dúctils i atomitzades. I en aquest procés de canvi l'anàlisi de les respostes que els treballadors d'un sector en profunda, i forçada, reestructuració esdevé una talaia privilegiada per comprendre com la incertesa s'introdueix en la vida de les persones i quines eines hi tenen a l'abast per a donar-li resposta, així com el caràcter d'aquesta resposta.

Si delimitar, en la mesura del possible, els contorns relliscosos d'una societat en plena transformació resultava essencial, també ho és cercar les eines analítiques per poder comprendre millor les capacitats i possibilitats de gestió dels riscos socials que hi sobten a diari. En aquest sentit emergeixen dos conceptes que considere bàsics: règims de benestar i estratègies, en aquest cas, de resposta al risc.

La publicació a l'any 1990 de l'obra de G. Esping-Andersen *The Three Worlds of Welfare Capitalism* va marcar un punt d'inflexió en l'anàlisi de l'Estat del benestar. El seu concepte de règim de benestar fa palesa l'existència d'un "remanent de benestar" no tractat per aquells estudis centrats únicament en l'esfera estatal com a proveïdora de benestar, ja que defensa la idea de l'existència de tres fonts de benestar: l'estat, la família i el mercat. La interrelació entre aquestes esferes dibuixa, a nivell macro, un determinat model de benestar, i al mateix temps el benestar dels individus procedeix del mode en què combinen les possibilitats que els ofereix aquesta triada (Esping-Andersen, 2000).

En conjunt, la proposta teòrica d'Esping-Andersen (1990, 2000) representa una nova mirada envers les societats postindustrials que ha suposat l'obertura d'un ampli i productiu camp d'estudi. Per aquest motiu, malgrat les nombroses crítiques de les que ha sigut objecte és necessari ubicar la seua obra al capdavant dels darrers estudis realitzats al voltant de l'Estat del benestar i de les societats occidentals. La perspectiva relacional que s'infereix del model d'anàlisi d'Esping-Andersen resulta summament útil en l'examen de les estratègies de resposta que em propose dur a terme. No obstant això, cal complimentar l'esmentat model amb l'ajut del vast camp d'anàlisi que han generat les seues crítiques.

En el present capítol m'introduisc en la conceptualització dels règims de benestar amb una primera tasca de contextualització. A continuació exposaré els principals elements de l'anàlisi realitzada per Esping-Andersen de les societats occidentals en les darreres dècades, per a finalitzar amb una breu exposició dels corrents crítics més rellevants, que no els únics, pel fet que han donat pas a una producció cognoscitiva més important:

- La possibilitat d'ampliar la tipologia de móns de benestar amb un quart model ja siguen les Antípodes (Castles i Mitchell, 1991), Àsia Oriental o, especialment, el Sud d'Europa (Ferrera, 1995, 1996; Leibfried, 1993; Lessenich, 1995; Naldini, 2003).
- El fort biaix androcèntric del model menystenint el paper de les famílies (i per extensió de les dones) com a mitjà de provisió de benestar (Carrasco et al., 1997; Lewis, 1992; Orloff, 1993; Sainsbury, 1994).
- Per a finalitzar em referiré a la necessitat de tindre en compte la cultura com element essencial per als règims de benestar com fa Castles (1993) amb els seu concepte de "famílies de nacions", però sobretot Pfau-Effinger (2005, 2009) amb el seu concepte de "welfare culture".

Amb l'exposició del corpus teòric dels règims de benestar i sobretot de l'emergència com a context analític del grup de països que constitueixen el règim de benestar sudeuropeu, on ubique la meua investigació, obtinc la plataforma adient per a l'anàlisi de les respostes al risc del col·lectiu format pels treballadors del tèxtil-confecció a les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida. Les condicions materials de vida, com bé ens ha explicat Bourdieu (amb Wacquant, 1994), són interioritzades pels individus donant forma a les seues expectatives i a les seues accions. Per tant conèixer les eines que tenen a l'abast els treballadors del tèxtil i la confecció per a trobar respostes (i presentar aquestes respostes al seu món, i a ells mateixos) passa indefugiblement pel règim de benestar –que estableix les maneres en com cerquem i aportem benestar– i emergeix de manera indèstria de la posició a l'estructura social. Camp i *habitus*, en termes de Bourdieu (1991, 1994) formen el nucli vertebrador en l'anàlisi dels discursos dels treballadors analitzats. Per tant el concepte d'estratègia que faig servir per a dirigir la meua investigació està lluny del subjectivisme més rampant, o de les teories que atorguen una excessiva racionalitat al subjecte, sinó que mostra una estreta i

retroalimentant relació entre estructura i individu. A la presentació d'aquest concepte dedique el quart gran apartat en què dividisc el capítol.

Per a acabar establiré, a partir de les postures teòriques revisades, el que serà el marc d'anàlisi d'aquesta tesi doctoral que donarà peu a la segona part: "El règim de benestar sudeuropeu a les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida" on des de la perspectiva local que he assumit en aquest treball analitzaré la gestió dels nous riscos socials que hi sorgeixen des dels principals canals de benestar.

2.1. La conceptualització dels règims de benestar

2.1.1. CONTEXTUALITZACIÓ: LA PERSPECTIVA COMPARADA I TIPOLÒGICA

Les transformacions demogràfiques, econòmiques, socials i culturals que s'havien anat gestant a la societat occidental durant les dècades dels 50 i 60 – emmascarades pel miratge d'un creixement econòmic constant acompanyat per un context de consens i pau social– van esclatar amb força en la dècada dels 70 fent manifesta la caducitat de la conjunció Estat del benestar/capitalisme que fins aquest moment semblava eterna.

L'augment dels preus del petroli a començaments de la dècada dels 70 va visibilitzar la greu crisi que patia l'Estat del benestar davant d'uns fenòmens per als quals, des d'unes estructures creades en temps de postguerra, no tenia resposta. Les transformacions ocorregudes a les fonts de benestar van alterar, també, els riscos socials. La precarització del mercat de treball, la inestabilitat familiar i la crisi financera i de legitimitat del propi Estat del benestar, van fer aparèixer nous entrebancs que invalidaven les antigues estructures de benestar i que van fer trontollar els seus fonaments, encara hui inestables (Sánchez, 1996; Mingione, 2000).

L'element amb major grau desestabilitzador fou el ressorgiment de la pobresa estructural, la qual es pensava que havia desaparegut. L'Estat del benestar amb el seu inherent objectiu redistributiu va aconseguir mitigar els nivells de pobresa que el procés d'industrialització generà i convertir-la en un fenomen conjuntural. Tanmateix arran de la crisi dels 70 aquesta capacitat igualadora i pal·liadora dels riscos socials va mostrar signes d'esgotament, augmentant el nombre de persones que mancaven de suficients recursos i oportunitats vitals per a

dur una vida autònoma segons els criteris de la seua comunitat de referència. El més important, però, no fou el seu nombre sinó la seua perdurabilitat al llarg del cicle vital així com la capacitat d'heretar aquesta situació de mancança (Mingione, 2000). Apareix una combinació fatal per al sistema: a la pèrdua per part de l'Estat del benestar de la seua capacitat redistributiva i especialment de la legitimitat per a dur-la a terme, s'uneix l'increment de la necessitat i de la demanda de mesures de protecció social.

Davant la incapacitat d'oferir solucions als emergents fenòmens per part de l'Estat del benestar i de les premisses keynesianes que el sostenien, ressegueixen les tendències liberals que defensaven una indefugible reducció del paper de l'estat afavorint la major presència del mercat com a regulador de les relacions socials. L'argument central del corrent neoliberal era la incapacitat de l'estat de proporcionar el suficient benestar i seguretat als ciutadans, que sí podrien trobar al mercat (Montagut, 2000; Sánchez, 1996).

A nivell intel·lectual el principal efecte de la crisi va ser l'obertura d'un dels més prolífics debats existents a l'àmbit de l'anàlisi de les polítiques de benestar des d'un punt de vista comparat. Són nombroses les teoritzacions sorgides al voltant del qüestionament de la persistència i l'adequació de l'Estat de benestar de postguerra en les anomenades societats postindustrials, com nombrosos són també els intents de sintetitzar i estructurar les aportacions teòriques amb més o menys èxit⁴⁰. El centre d'aquest debat girava, seguint a Montagut (2000) al voltant de tres qüestions: les conseqüències en el benestar de les persones, la mesura de l'impacte sobre l'economia i el mode en què afectà sobre la igualtat.

⁴⁰ Montagut (2000:75-76) distingeix pel seu valor aclaridor dues propostes de classificació de les teoritzacions de l'Estat del benestar. La primera és la realitzada per D. Ashford (1989, *La aparición de los Estados del bienestar*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social) qui estableix quatre grans grups: a) estudis de caire sociològic i polític que conceben l'Estat del benestar com la conseqüència de la industrialització i de la necessitat de protegir a la classe treballadora; b) aquelles teories associades a l'economia segons les quals les imperfeccions del mercat augmenten en la provisió de béns i serveis públics; c) les comparacions macroeconòmiques sense incloure les idees i les institucions; d) els estudis sociohistòrics que subratllen la incidència del canvi social en l'estructura de l'estat.

D'altra banda la classificació de Midgley (1997, *Social Welfare in Social Context*, Londres: Sage) divideix les teories sobre l'Estat del benestar en tres grans grups: a) les teories constructores de models conceptuals que ajuden a aprehendre la realitat; b) propostes basades en la formulació de teories normatives que ajuden a formular polítiques i programes socials i a més a més són utilitzades per a l'avaluació de programes socials governamentals alhora que estableixen els criteris per a l'avaluació dels mateixos; c) teories construïdes per a explicar els orígens i les funcions de la provisió de benestar.

Arran d'aquesta preocupació per l'Estat de benestar i pels seus efectes sobre la població aparegué amb força una vessant analítica basada en la comparació entre diferents estats. El seu propòsit primordial era mesurar, mitjançant una metodologia quantitativa, el nivell d'eficàcia dels diferents programes d'assistència pública en els seus contextos d'aplicació.

El primer intent classificador dels Estats del benestar a partir del tipus de polítiques socials que implementaven fou la realitzada a l'àmbit nord-americà per Harold L. Wilensky i Charles N. Lebaux a la seua obra *Industrial Society and Social Welfare*⁴¹. Aquests autors consideraven que amb la industrialització l'Estat del benestar dels Estats Units havia evolucionat des d'una caracterització residual a una altra institucional (Montagut, 2000). Tanmateix no va ser fins l'any 1974 quan R. Titmuss establiria la seua tipologia, referència obligada en tots els posteriors estudis sobre l'Estat del benestar. Titmuss (1974) distingia tres models d'Estats del benestar:

- El model *residual* caracteritzat per un estat subsidiari únicament interventor davant la inexistència d'una resposta adient a les necessitats de la població per part del mercat i de la família.
- El model del rendiment laboral o de l'èxit industrial (*industrial achievement*), basat en la idea meritocràtica de que és l'esforç personal la via d'obtenció d'un lloc a la societat, segons la qual conceben la política social com un auxiliar de l'economia, tan sols utilitzada quan erra el mercat.
- El model institucional redistributiu (*institutional*), el qual recolzant-se en les teories de la igualtat i de la necessitat concep el benestar social com una institució integrada en la societat que dóna servei fora del mercat.

Si bé explícitament Titmuss no va realitzar una classificació d'estats es pot intuir, seguint a Ferrera (1994), a quin país feia referència l'autor quan definia cadascun dels models: als Estats Units en el primer cas, a Alemanya en el cas del model de rendiment laboral, i a l'Anglaterra post-beveridge en el darrer cas.

Aquesta línia d'investigació va incidir especialment en la comparació de diferents programes de benestar nacionals seguint l'anàlisi del seu *welfare effort*, és

⁴¹ Harold L. Wilensky i Charles N. Lebaux a la seua obra *Industrial Society and Social Welfare* (1965, New York: Free Press)

a dir, del grau de benestar –concebut com un igualment de les rendes i una reducció de la pobresa– que els estats procuraven a la població, mesurat segons el percentatge del Producte Interior Brut (PIB) dedicat a polítiques públiques. Són recerques que, malgrat les sòlides crítiques rebudes⁴², proporcionen una ingent quantitat de coneixement sobre l'Estat del benestar així com una redefinició del mateix.

A finals de la dècada dels 80 sorgeixen noves metodologies en l'estudi comparatiu dels Estats del benestar a partir de la recopilació de micro-dades que va permetre la superació de les limitacions generades amb l'ús de dades agregades. En aquesta línia s'insereix el treball d'Esping-Andersen (Castles i Mitchel, 1991; Carrasco et al., 1997).

En definitiva, l'aproximació a l'Estat del benestar a partir d'un interès comparatiu essent el seu resultat final l'elaboració d'una tipologia, malgrat poder ser considerada una excessiva simplificació de la realitat ha proporcionat valuosos elements d'anàlisi, ajudant a mesurar els efectes redistributius dels estats alhora que ens ha resituat el mateix concepte d'Estat del benestar.

2.1.2. ELS TRES MÓNS DE L'ESTAT DEL BENESTAR

Gøsta Esping-Andersen pren com a referència per a l'estudi de les polítiques socials l'economia política, és a dir, la gestió i l'organització de l'economia nacional, evitant la consideració de les polítiques socials com un conjunt de mesures i/o programes aïllats. Ens ofereix el concepte de *capitalisme del benestar* fent referència a tota la xarxa de relacions establertes entre estat, mercat i família, essent els *règims de benestar* les relacions concretes que es donen (2000:52):

“Se puede definir un régimen de bienestar como la forma conjunta e interdependiente en que se produce y distribuye el bienestar por parte del estado, el mercado y la familia.”

Per a l'autor la política social i els efectes que produeix sobre l'estratificació social que pretén pal·liar –i que també pot reforçar– s'ha d'estudiar des d'una perspectiva integral, considerant les interrelacions que es produeixen entre l'estat, la família i el mercat. Des d'aquesta perspectiva –i tenint com a referent implícit els Països Nòrdics– planteja la necessitat d'analitzar la política social segons el grau de

⁴² Se'ls critica la seua inconsistència metodològica, les seues interpretacions insubstancials així com la manca de coherència teórico-conceptual (Ferrera, 1994: 156).

desmercantilització, i de desfamiliarització, que un Estat procura al seus ciutadans. Concebent per una banda la desmercantilització com l' indicador “del grado en que los individuos o las familias pueden mantener un nivel de vida aceptable independientemente de su participación en el mercado” (Esping-Andersen, 2000: 25). És a dir, considera que un estat contindrà un major poder emancipador en la mesura en què procure als ciutadans drets individuals derivats de la concepció de ciutadania i no del lloc que s'ocupe al mercat. D'altra banda, defineix la desfamiliarització com el procés de reducció de la dependència individual respecte la família, per tant amb connotacions emancipatòries, també.

Per a Esping-Andersen la caracterització dels diferents règims de benestar s'infereix de la gestió dels riscos socials⁴³. La mesura en la que es reparteixen entre el mercat, la família i l'estat aquests riscos socials i la manera en què aquesta assumpció ve condicionada per la resta de les esferes i alhora les condiciona. La lògica d'organització i funcionament no és la mateixa en les diferents esferes. Mentre la família es basa en la reciprocitat, que no necessàriament vol dir igualtat, la lògica del mercat és l'intercanvi monetari, i a l'estat el principi d'assignació predominant adopta la forma de la redistribució autoritzada que tampoc implica, necessàriament, un major grau d'igualtat.

La reflexió teòrica d'Esping-Andersen respecte la provisió de benestar dóna com a fruit una tipologia de règims de benestar seguint tres criteris bàsics: les relacions mercat-estat en la provisió de benestar, és a dir, el grau de desmercantilització; l'efecte sobre l'estructura social de l'Estat del benestar; i, per últim, el tarannà dels drets socials de ciutadania i com aquests afecten a la relació estat-mercat. Les denominacions als “tres móns” es deriven de l'economia política clàssica i tenen molta afinitat, reconeguda pel mateix autor (Esping-Andersen, 2000: 103) amb la tipologia de Titmuss (1974) ja esmentada.

D'una banda ens trobem amb el *model liberal* format per un conjunt de estats fortament influïts pel liberalisme econòmic i amb un grau mínim de desmercantilització. No debades reflecteixen el compromís polític de minimitzar l'estat, individualitzar els riscos socials i fomentar davant d'aquests riscos les solucions de mercat. L'escassa protecció social existent requereix la comprovació de què la necessitat a pal·liar és inacceptable per al sistema. El màxim exponent d'aquest règim són els Estats Units però també inclou a Gran Bretanya, Canadà i Austràlia.

⁴³ Veure nota número 23.

En segon lloc, ens parla del *règim de benestar corporatiu o conservador*, on es vinculen els drets socials a l'estatus professional. És necessària, per tant, una vinculació laboral estable i continuada al llarg del temps per a tindre dret a la protecció social. En el cas de mancar d'aquesta vinculació hom és desplaçat a una xarxa subsidiària: la família, considerada des d'una visió tradicional, per tant contribueixen a la reproducció de la desigualtat social. Alemanya i Itàlia són els estats que per a l'autor responen amb major concreció a aquest model, però també es poden englobar altres estats com Àustria i França.

I el que per a Esping-Andersen suposa el tercer món del benestar, l'anomenat *socialdemòcrata*, i té el seu millor exemple en la gestió realitzada pels Països Nòrdics, especialment per Suècia. Basat en el principi de la ciutadania⁴⁴ ha confiat en l'extensió universal dels drets socials com a solució als riscos socials tenint com a objectiu una igualació en termes de màxims i no de mínims, procurant un alt nivell de desmercantilització.

És aquesta tipologia entre els tres móns del benestar el que en major mesura sembla haver-se introduït en el *mainstream* científic respecte l'estudi de l'Estat del benestar, i el benestar en sentit més ampli. Tanmateix l'interés de la formulació analítica d'Esping-Andersen, des del meu parer, es troba, més que en el seu resultat taxonòmic, en la clarificació de les relacions subjacents a la provisió de benestar al si de les societats occidentals. En el fet que aconsegueix que des de les postures científiques predominants s'eixample la mirada envers esferes diferents a l'estat i als seus instruments d'intervenció, que poden considerar-se també fonts de benestar.

No obstant això, es tracta d'una obertura més formal que no pas real, com mostra l'excessiva focalització en el nexa existent entre mercat i estat així com en la consideració del grau de desmercantilització com a signe del poder emancipatori de l'estat, i de les seues polítiques socials com a eina compensatòria de les desigualtats socials (on s'aprecia, d'altra banda, una clara simpatia cap al funcionament de la socialdemocràcia nòrdica).

En el pròxim apartat em centre en aquelles crítiques realitzades arran de la presentació del seu model analític, unes crítiques d'altra banda útils i aclaridores en

⁴⁴ Per ciutadania s'entén la condició per la qual s'accedeix a uns drets i a uns poders que et vinculen a una determinada comunitat. Engloba drets civils, polítics i socials assolits en un procés constant de cerca d'igualtat (T.H. Marshall, 1998).

l'estudi dels sistemes de benestar per la capacitat que van tindre per millorar el model ampliant la perspectiva analítica que proporcionava.

2.2. Repensant els móns de benestar

El model d'anàlisi de les societats postindustrials a partir de la combinació dels agents proveïdors de benestar que desenvolupa Esping-Andersen al seu primer llibre (1990) va donar peu, com ja he fet esment, a un ampli camp d'investigació. Les recerques incloses en aquesta línia, malgrat recolzar-se en la seua construcció teòrica al voltant dels règims de benestar, vénen a emplenar de contingut els buits que l'anàlisi d'Esping-Andersen havia deixat. Aquesta vessant crítica ha obert una via de reflexió nova i fructífera que ha contribuït, entre altres coses, a visibilitzar les lògiques en la provisió de benestar de les esferes no mercantils que fins aquest moment restaven ocultes.

Al present apartat expose les principals propostes teòriques que han vingut a complementar la teoria dels "tres móns de benestar" aportant noves mirades sobre el marc dels règims de benestar. Aquestes variants crítiques proporcionen nous models d'anàlisi que em permetran recolzar teòricament el meu estudi sobre les vies d'assoliment de certes dels treballadors del tèxtil-confecció:

- En primer lloc faré referència a les propostes en defensa de l'ampliació tipològica, sobretot en el cas dels que advocaven per la consideració del Sud d'Europa com un món de benestar independent, àmbit geogràfic del meu treball (Castles i Mitchell, 1991; Ferrera, 1995, 1996; Flaquer, 2000b, 2002; Leibfried, 1993; Lessenich, 1995).
- A continuació em referiré a les crítiques realitzades des de postures feministes majorment, però no única. Aquest corrent analític posa de manifest l'escassa consideració que el model d'Esping-Andersen (1990) té respecte la família i per tant respecte les dones, principal baluard en les tasques d'atenció i cura i no únicament a l'interior de la família (Carrasco et al., 1997; Orloff, 1993; Lewis, 1992; Sainsbury, 1994; Trifiletti, 1999).
- Per a finalitzar em referiré a la necessitat de tindre en compte la cultura en l'anàlisi dels fluxes de benestar (Castles, 1993; Pfau-Effinger, 2005, 2009).

2.2.1. AMPLIANT LA TRIADA DELS RÈGIMS DE BENESTAR: EL CAS D'EUROPA DEL SUD

La triada de règims de benestar que Esping-Andersen presenta ha esdevingut punt de referència obligat en els estudis sobre els Estats del benestar des d'una perspectiva comparada, així com d'anàlisi sobre altres aspectes del benestar dels individus. Per a molts estudiosos del tema, però, es tracta d'un exercici excessiu de simplificació obviant criteris de classificació que donarien com a resultat altres taxonomies i àdhuc nous tipus de sistemes de benestar.

Una de les propostes d'ampliació de la triada sorgeix de la consideració dels estats del Sud d'Europa –Espanya, Portugal, Itàlia i Grècia– com un règim de benestar diferent a la resta, i sobretot, malgrat les semblances, diferent al règim corporatiu-conservador on han sigut convencionalment inclosos.

Aquest grup d'estats responen a una evolució històrica, política i social molt semblant que ha contribuït a que els seus règims de benestar comparteixen un conjunt de característiques (Giner, 1995; Flaquer, 2000b). Com ens assenyalava Ferrera (1995):

“una industrialización tardía, la persistencia de muchas áreas atrasadas y de marcados dualismos económicos, la gran disparidad de sus estructuras ocupacionales, largos periodos de autoritarismo, la fuerza de la Iglesia católica, el bajo 'estatismo', el radicalismo de izquierdas y los antagonismos entre subculturas”.⁴⁵

Un dels primers en parlar dels estats del Sud d'Europa com un model independent fou Leibfried (1993) en definir quatre règims de política social en l'àmbit de la Unió Europea. Aquests models responien en gran mesura a la tipologia d'Esping-Andersen: els “Estats del benestar moderns” referint-se als estats escandinaus, els “Estats del benestar institucionals” o bismarckians, els “Estats del benestar residuals” o anglosaxons. Tanmateix el tret innovador de la seua proposta és la inclusió d'un quart model corresponent al marc llatí o “Estats del benestar rudimentaris”. Un grup format per Espanya, Portugal, Grècia i, amb matisos, Itàlia. Són territoris que malgrat haver demostrat formalment la seua intenció d'esdevenir un Estat del benestar, no ho han aconseguit, segons l'autor, a nivell pràctic, donada la manca d'implantació legal, institucional i social necessària. Comparteixen importants trets descriptius com una forta estructura familiar, una baixa taxa de

⁴⁵ Cal assenyalar que en el cas de Grècia l'Església Ortodoxa ha representat un paper menys estricte i conservador que l'Església Catòlica en qüestions com l'avortament o el divorci (Papadopoulos, 1998). D'altra banda, per 'estatismo' Ferrera es refereix a una desconfiança vers allò públic; veure allò públic com alié (Montagut, 2000).

fecunditat i una estesa economia submergida amb presència majoritària de les dones, signe d'un mercat de treball fortament segmentat per sexe.

D'altra banda Lessenich (1995) ens fa referència al model post-autoritari com al quart món de benestar apel·lant a aquells estats que van sorgir d'un règim dictatorial. El seu esquema se centra en l'evolució espanyola envers la democràcia però pot ser útil per a comprendre els actuals processos democratitzadors dels estats de l'Europa de l'Est. L'autor posa de manifest que la principal característica d'aquest model és la insuficiència de les transformacions respecte el règim autoritari, ja que no s'ha assolit un sistema basat realment en drets socials de ciutadania.

Aquesta reivindicació ha sigut acceptada per nombrosos autors que han adoptat el marc dels estats del Sud d'Europa en les seues investigacions. En general els caracteritzen com a estats amb un marcat dualisme en els seus sistemes de protecció social, conjugant pautes de la socialdemocràcia (com és el cas de la universalitat del sistema sanitari o de l'educatiu) amb altres de conservadores (l'ocupacionalisme inherent al sistema de manteniment de rendes, que deixa sense protecció a un ampli sector de la població). Sistemes de protecció social elaborats amb la coincidència temporal de la construcció i reestructuració del pacte social keynesià i per part d'un estat amb feble penetració en la societat civil, i molt desprestigiat en gran mesura pel seu passat autoritari, que segueix pautes de clientelisme polític. Precisament aquesta feblesa estatal (especialment en el seu finançament a accions socials) ha sigut reconeguda com un dels principals eixos diferenciadors respecte els estats de l'Europa Central que constitueixen el règim corporatiu-conservador (Ferrera, 1995, 1996; Gallego, Gomà i Subirats, 2003; Mingione, 2000; Montagut, 2000; Saraceno, 1995; Trifiletti, 1999).

La flagrant absència de mesures suficients de protecció social, sobretot de mesures d'atenció a la família, deriva en gran mesura pel marcat biaix familiarista de les dinàmiques de provisió del benestar d'aquests estats. Saraceno (1995) ens defineix el familiarisme com:

“una confianza permanente en la familia, en su solidaridad intergeneracional y en su estructura tradicional de género, como proveedora de trabajo y servicios asistenciales y como integradora de medidas inadecuadas de apoyo a los ingresos”.

La família ha esdevingut en aquests territoris la principal xarxa de protecció de la població contra els riscos socials, adoptant l'estat una funció plenament subsidiària, bé construint una rellevant xarxa social per a aquelles necessitats considerades fora de l'abast de la capacitat de suport de les famílies i que suposaria

una minva per al seu poder de protecció als seus membres, bé amb mesures de caire assistencial dirigides a aquelles situacions on la família ha “fallat” com a compensació dels riscos socials, i les persones es troben en situació de veritable –i comprovable– necessitat. Una situació que al cap i a la fi perjudica a les dones, principals protagonistes de les xarxes de suport familiars (Trifiletti, 1999). Com ens assenyala Flaquer els estats del Sud d'Europa (2002: 177):

“Están caracterizados por fuertes valores familiaristas asociados con un bajo nivel de individualización y por la ausencia de una política familiar explícita, que se evidencia por el escaso número de medidas amigables para las familias”

Un benestar que descansa en la família entesa en sentit extens. No es tracta, com bé ens argumenta Naldini (2003) del model *male breadwinner/wife household* sinó del *family/kinship solidarity*, un model més complex on els fluxes de benestar s'han desenvolupat en vastes i complexes xarxes que es sustenten en la família extensa i les relacions de parentiu a través de la cura informal i el treball voluntari. Un model a més a més fomentat per la direcció que ha pres les mesures de protecció social implementades per les Administracions d'aquests països i que es troba indistricablement unit a la seua cultura.

Aquesta proposta d'ampliació de la classificació establerta per Esping-Andersen juntament amb la que defensen diversos autors al respecte la introducció de les Antípodes (Castles i Mitchell, 1991) o bé el Japó amb altres estats asiàtics com a règim amb rellevància pròpia. Igualment hi ha qui assenyala l'existència d'un règim de benestar postsocialista, en referència als models que s'estan construint a les antigues repúbliques soviètiques. Tanmateix Esping-Andersen (2000) rebutja aquesta ampliació ja que des del seu parer significa la pèrdua de la requerida economia de mitjans i, per tant, elimina la capacitat comprensiva que procura la seua tipologia.

Des del meu parer, les propostes d'ampliació de la triada ofereixen una necessària mirada dirigida al detall que proporciona una ajustada comprensió de les relacions entre els diferents agents proveïdors de benestar. L'estudi de les diferents estratègies a través de les quals els treballadors del sector tèxtil-confecció a les comarques de l'eix Alcoi-Ontinyent tracten de minvar la incertesa s'emmarca precisament en una d'aquestes alternatives als “tres móns de benestar”, la referent al Sud d'Europa.

2.2.2. RECONSIDERACIÓ DELS RÈGIMS DE BENESTAR DES D'UNA PERSPECTIVA DE GÈNERE

Malgrat que la formulació inicial del model d'Esping-Andersen (1990) tenia a la família com un dels principals agents proveïdors de benestar, fou una consideració més formal que real en centrar la seua anàlisi empírica en el vincle entre mercat i estat. Obviava, en certa manera, les relacions de reciprocitat pròpies de la lògica de funcionament de la família, concentrant l'atenció en les relacions d'intercanvi obligatori en les que intervé l'Estat i en les voluntàries-interessades a través del mercat (Carrasco et al., 1997; Montagut, 2000).

L'escassa atenció mostrada a la família i a les relacions de benestar que aquesta, i sobretot la dona, implicava, va ser replicada amb contundència per aquells àmbits d'estudi més sensibles a les qüestions de gènere⁴⁶. Una resposta que prompte es configurà com un corrent d'anàlisi autònom dedicat a l'estudi, des d'una visió comparativa, de les relacions entre estat, mercat i, ara sí, família, tractant d'esbrinar fins a quin punt les diferents lògiques de distribució dels recursos són "amigables" als interessos de les dones.

La focalització del model d'Esping-Andersen en les interaccions entre mercat i estat, conflueix en la vessant predominant en els estudis sobre l'Estat del benestar i ve a referir-se exclusivament a les relacions de classe existents al capdavant de l'estructura social, deixant de banda altres possibles eixos de desigualtat com l'ètnia, l'edat o el gènere (Daly, 1994; Carrasco et al., 1997). D'aquesta excessiva centralització del vincle mercat-estat en el seu model analític es desprèn la inadequació del seu concepte de desmercantilització, criteri fonamental per a descriure els tipus de règims de benestar i consegüentment establir una classificació d'estats. La definició de la desmercantilització com un procés amb alt contingut emancipatori de la població en deslligar els drets socials del lloc que s'ocupe al mercat, perd el seu significat al considerar que una gran part de la població femenina no està mercantilitzada sinó que es troba exercint el paper de curadora a dintre del seu nucli familiar. Per tant, el procés d'emancipació – considerada aquesta com l'adquisició de drets de caire individual– en el cas d'un gran nombre de dones pot derivar del procés contrari, de la seua mercantilització,

⁴⁶ El mateix Esping-Andersen (2000:101) reconeix la pertinença d'alguna de les crítiques fetes: "Se trataba de una tipología basada estrictamente en los programas de mantenimiento de los ingresos, demasiado centrada, únicamente en el nexo entre estado y mercado, y demasiado elaborada, de forma unidimensional, en torno al obrero de producción masculino".

en suposar la, relativa, independència del nucli familiar (desfamiliarització) com a font de drets de ciutadania (Orloff, 1993; Lewis, 1992). A més a més aquesta mercantilització, paradoxalment, procedirà en bona part de l'Estat ja que cal tindre en compte l'important presència de treballadores al sector públic⁴⁷.

De totes maneres aquest procés emancipatori de la mercantilització femenina s'ha de prendre amb relativitat per un doble motiu. En primer lloc, perquè la gran majoria de dones que treballen de manera remunerada realitzen tasques de cura i d'atenció, és a dir, desenvolupen el mateix rol de curadores a l'esfera productiva que a l'esfera reproductiva. A més a més l'escassa participació dels homes en les tasques d'atenció de la llar-família condueix a una comptabilització del treball remunerat amb el domèstic, és a dir, pràcticament la totalitat de les dones han de suportar una esgotadora "doble presència" (Balbo, 1979; Daly, 1994; Carrasco et al., 1997).

Per tant la introducció del gènere fa trontollar els conceptes bàsics del model d'anàlisi predominant en l'estudi dels sistemes de benestar, no debades estan construïts majoritàriament sota un biaix fortament androcèntric. El treball de Sainsbury (1994) ens mostra com en introduir en el model analític predominant la variable de gènere, les tipologies establertes es desconfiguren diluint-se les seues fronteres, ja que com ens diu Daly (1994: 107) "...the family remains the most significant provider of welfare and care in all welfare states, even in those which are classified as socialdemocratic." Per tant, no és suficient amb incloure a la família en les tipologies preexistents sinó que s'han de reconstruir aquestes des d'una mirada de gènere (Guillén, 2002).

En aquest sentit el concepte de "male breadwinner model" obté una excel·lent acollida per la seua capacitat explicativa de les complexes relacions entre Estat de benestar, treball remunerat i treball informal, per tant incloent-hi una visió de gènere a l'anàlisi de la provisió de benestar i en la classificació dels països segons la seua proximitat a aquest model. En un primerenc article Jane Lewis (1992) proposa la diferenciació entre "strong male breadwinner" (referent a Irlanda i Gran Bretanya), "modified male breadwinner" (França) i el "dual breadwinner"⁴⁸

⁴⁷ Són diverses les raons que poden explicar aquest major volum de treballadores en la plantilla pública. Pot procedir tant per la major igualtat d'oportunitats entre homes i dones existent al sector públic, almenys en major mesura que al sector privat, o també per les possibilitats que ofereix el sector públic respecte a la conciliació del treball remunerat amb el no remunerat.

⁴⁸ Una classificació que l'autora ampliarà amb posterioritat (Lewis, 2001a) i que faig servir més endavant (veure capítol 7).

(Suècia) per explicar les diferències entre els estats en la manera d'entendre i gestionar el treball remunerat i la cura des d'una perspectiva de gènere.

Una altra línia crítica als models d'anàlisi dels sistemes de benestar és l'abast de l'estatus de ciutadania, utilitzat profusament com a barem classificador dels estats. Són moltes les autores que posen de manifest la preponderància de la imatge de l'assalariat masculí per a definir la ciutadania, com bé assenyala Orloff (1993). Per a l'autora la referència recurrent en els estudis sobre els fluxes de benestar és la del ciutadà masculí, cap de família, per a qui identitat, drets i deures li vénen del lloc que ocupe al mercat laboral, ignorant les especificitats pròpies de les dones i dels seus estatus de ciutadania, que hui per hui, es troben encara a l'esfera reproductiva. És, per tant, equivocat mantindre una perspectiva, suposadament, neutra en l'anàlisi dels sistemes de benestar i de les seues relacions amb el concepte de ciutadania, ja que això implica un oblit de la condició de les dones.

En contraposició, manifesten la necessitat de reformular el concepte tenint present els diferents graus d'accés a aquest estatus. Aquesta reformulació conduirà a distingir un primer estrat especialment feminitzat de "clientes de asistencia social" que reben beneficis sobre la base de necessitats –generalment necessitats familiars– tractant-se d'una relació altament estigmatitzant. Un segon estrat, predominantment masculí, amb drets individuals adquirits a través del mercat laboral. I, per últim, un estrat format per aquells que accedeixen als serveis de manera diferida, és a dir, a través de la situació d'algun dels seus familiars - generalment el marit o el pare- al mercat de treball (Carrasco et al., 1997: 34).

En resum, són moltes les propostes que clamen per una reconceptualització del model analític dels estats i de les relacions de benestar. Propostes a les que hem de reconèixer el seu alt valor cognoscitiu i desemmascarador de les relacions al si del sistema de benestar. Des d'una perspectiva sensible a les desigualtats per qüestions de gènere ens proporcionen un major coneixement de les interaccions de la provisió/obtenció de benestar a les societats occidentals, així com dels exclosos d'aquest benestar. A més a més han elevat a la família com a principal atorgadora de cura i benestar esbrinant el seu funcionament. La família ha deixat de ser una caixa negra apareixent al seu interior relacions de poder i fortes desigualtats ocultes sota una ideologia de tall androcèntric. I això resulta de vital importància en un règim de benestar com en el que s'incloem, on la solidaritat familiar és bàsica en la canalització de recursos de benestar.

2.2.3. LA PERSPECTIVA CULTURAL

L'actual corrent analític comparat –i tipològic– respecte la provisió de benestar mostra una predominant tendència a centrar-se exclusivament en l'estudi de les relacions entre les diverses agències de benestar (entre mercat i estat especialment, com hem vist) en un context temporal molt limitat, obviant el procés de construcció d'aquestes relacions. És precisament allò que s'obvia, el procés de construcció i de consolidació de l'aparell polític-institucional, el que genera tot un entramat de maneres, d'actituds, de cultura en definitiva, que proporciona la base, material i simbòlica, per a actuar en el present davant la gestió dels emergents riscos social. El concepte de règims de benestar pateix d'aquesta limitació. Malgrat que en la seua primera elaboració tractava d'aprehendre la influència d'aquest procés històric, en posteriors reformulacions del concepte s'ha deixat de banda aquesta pretensió (Mingione, 2000).

Incloure en una visió comparativa el seguiment dels processos de construcció i elaboració de l'estat i també de la identitat nacional –com ja feien en els estudis polítics i jurídics en la transició entre el s. XIX i el s. XX– introdueix rellevants elements per a la comprensió de l'actual Estat del benestar i en les relacions que manté amb la família i el mercat. Mingione (2000: 84) proposa analitzar la política social a través de tres dimensions:

- l'evolució històrica dels conflictes i de les lluites per aconseguir majors drets socials;
- el camí seguit en el temps per part de l'estat respecte la intervenció en la reproducció de la força de treball i en la seua gestió, així com en la mediació del conflicte social;
- la progressiva estatalització de l'assistència social.

Es tracta d'una proposta que defensa la importància del passat i del llegat històric i cultural per assolir un major coneixement al voltant de les respostes polítiques (i també ciutadanes) a la necessària gestió dels riscos socials. De fet aquesta reivindicació d'una espècie de “memòria històrica” que ens fa Mingione entronca amb el concepte de “famílies de nacions” formulat per Castles (1993). L'autor (1993: xvi) també confia en la història i la cultura com element explicatiu i alhora lligam entre diferents estats:

“we highlight the potential importance of history and culture (...) History leaves a legacy of ideas, customs and institutions -in sum, a culture- that influences the present behaviour of those who shape the policies of the state and those who make demands of the state.”

El considere un concepte conciliador amb el model d'Esping-Andersen: que complementa més que substitueix. L'autor confia en el valor explicatiu de les variables econòmiques, polítiques i socials contemporànies en el mateix grau que confia en el llegat històric atorgat a través de l'acumulació de maneres, costums i percepcions respecte la configuració i funcionament de l'aparell públic en el seu procés de modernització, i que vénen a condicionar tant el comportament de qui elabora les mesures de política pública com els receptors dels efectes d'aquestes mesures, els ciutadans.

Confia Castles, a més a més, en la possibilitat d'establir grups d'estats a partir del grau de convergència cultural i en la manera de transmissió d'aquestes, "famílies de nacions" "defined in term of shared geographical, linguistic, cultural and/or historical attributes, and leading to distinctive patterns of public policy outcomes" (1993: xiii). Tal i com ens fa notar Flaquer (2002) la principal diferència entre la conceptualització del model de règims de benestar d'Esping-Andersen i la de "famílies de nacions" de Castles procedeix del mode en com és percebuda la variable cultural, si es tracta d'una variable depenent o bé independent. Per a l'autor a curt termini la cultura actua de fet com a variable independent i per tant perfila les maneres de gestió pública dels riscos socials, encara que si parlem en termes de llarg termini es pot considerar que es modifica a partir de la influència que rep de les mateixes polítiques.

En aquest mateix debat es situa la sociòloga alemana Birgit Pfau-Effinger, qui desenvolupa un model d'anàlisi on la variable cultural juga un paper essencial – ja no marginal, com critica que fan la gran majoria d'estudis sobre l'Estat de benestar– i estableix una relació complexa amb la implementació de mesures polítiques de benestar.

Pfau-Effinger (2005, 2009) parteix de la idea de que l'anàlisi dels estats de benestar s'ha de contextualitzar necessàriament en les complexes interrelacions que s'estableixen entre les condicions estructurals, institucionals i culturals que definiran, encara que no d'un mode determinista, les pràctiques socials dels individus en la societat que s'analitza (i que tant pot ser un país com un territori inclòs a aquest país). Reivindica la singularitat del desenvolupament històric i cultural que proporciona a la població unes actituds respecte l'Estat de benestar que condicionen el perfil d'aquest Estat de benestar. D'això en diu "welfare culture", que més en concret defineix com (Pfau-Effinger, 2005:4):

"the relevant ideas in a given society surrounding the welfare state and the way it is embedded in society. It comprises the stock of knowledge, values

and ideals to which the relevant social actors, the institutions of the welfare state and concrete policy measures refer”.

I aquesta predisposició cultural tindrà com a elements bàsics: les pautes culturals respecte el treball remunerat i el mercat de treball, la solidaritat i la integració social, la redistribució social, la pobresa, la relació entre estat i mercat i la concepció dels serveis socials, de la família i del “welfare mix” (Pfau-Effinger, 2005). Aquesta cultura del benestar que hem interioritzat ens dirà com es justifiquen i legitimen les polítiques socials, a quins grups socials van dirigides preferentment, així com el discurs dels agents implicats.

L'autora prefereix el concepte “arrangement of welfare” –que podríem traduir com ‘un arranament de benestar’– al de règim de benestar de l'Esping-Andersen. En la seua defensa manifesta la seua major capacitat de comprensió, així com la capacitat de captar la complexitat de les interrelacions entre els valors i models culturals que ens indiquen què significa benestar i quins són els camins acceptables per obtindre'l. És el fruit de negociacions, conflictes, compromisos... entre els actors socials (Pfau-Effinger, 2009). L'autora diferencia models diferents de família segons els valors culturals de sustent respecte la relació dels membres de la família amb el sistema ocupacional, la criança dels xiquets i la divisió del treball domèstic i de cura al si de les famílies⁴⁹.

⁴⁹ Aquests models a l'àmbit de la Unió Europea són els següents (Pfau-Effinger, 2009: 30-31):

- Model “economia familiar” més present a societats preindustrials o a les zones rurals de societats industrialitzades amb una economia gairebé de subsistència, la divisió del treball ve marcada per raons de gènere i generació amb les dones assumint la totalitat de la cura i també una presència important en l'esfera productiva.
- Model del sustentador masculí/mestressa de casa – “housewife model of the (male) breadwinner family”–, basat en l'assumpció de la separació, entesa en termes de complementarietat, de l'esfera pública i la privada.
- Model del sustentador masculí/sustentadora-curadora a temps parcial –“male breadwinner/female part-time care-provider model”–, on homes i dones es troben integrats en el mercat de treball encara que les dones de manera limitada pendants de les necessitats del seu rol de curadores.
- Model de doble sustentador/família extensa –“dual-breadwinner/extended family model”–, presència dels dos membres de la parella en el mercat de treball amb el suport de les xarxes familiars i de parentiu.
- Model de doble sustentador amb la cura externalitzada –“dual-breadwinner/external care model” –, on pares i mares es troben a temps complert en el mercat de treball i la cura recau en els serveis de l'Estat de benestar. És el model prevalent als Països Nòrdics.
- I per últim el model de doble sustentador/doble curador -“dual (part-time) breadwinner/dual (part-time) care-provider model”–, aquell model, més ideal

Des del meu parer considere aquest model molt més integrador i complet que els règims de benestar. Pense que s'elabora un sistema de relacions de benestar molt condicionat pel sistema cultural i de valors que hi subjau, ja siga a causa d'un determinat desenvolupament històric i social, ja siga pel referent que prenen els gestors a l'hora d'elaborar el sistema d'actuacions polítiques. A més a més es tracta d'una visió molt adient per al meu referent espacial i temporal: els estats del Sud d'Europa –on s'inclou el territori estudiat–, als quals, malgrat no comptar amb la força unificadora d'una llengua comuna, sí que podem constatar nombrosos trets comuns en la seua experiència històrica i cultural (Giner, 1995, Flaquer, 2000b). I el pes de compartir una cultura comuna encara és més evident i té un pes major en les comarques analitzades. Una cultura arrelada a un territori i història comuns però sobretot a la petjada que en l'imaginari d'aquestes poblacions hi ha deixat la indústria del tèxtil i la confecció.

2.3. Respostes estratègiques al risc

Esping-Andersen (2000:54) assenyala, referint-se a la correlació entre estat, mercat i família com a proveïdors de benestar:

“En el nivel macro, la producción de bienestar de cualquiera de los tres componentes se halla obviamente relacionada con lo que ocurre en los otros dos. Y en el nivel micro, el bienestar de los individuos depende de cómo logren ‘agrupar’ los *inputs* procedentes de los tres.”

D'açó s'infereixen dues idees bàsiques per al meu treball. En primer lloc que el benestar es troba indistriablement lligat a la gestió –ja siga a nivell macro o micro– dels riscos socials. Aquests riscos però són producte d'un temps i d'un espai determinat, és a dir, d'un moment històric i d'una cultura concreta, així com de la seua percepció per part de la població com a elements a tindre en consideració. Les persones, condicionades clarament per l'estructura social generada per les decisions nacionals en termes de benestar, així com pel seu llegat cultural, procuren el seu propi benestar amb la gestió dels riscos socials acudint de diferent

que real, en el qual es considera desitjable que ambdós membres de la parella compartisquen treball remunerat i treball de cura malgrat que això supose optar per treball remunerat parcial per als dos membres.

manera, segons les seues possibilitats, als principals canals de provisió de benestar disponibles.

En segon lloc, el contingut estratègic de les decisions dels treballadors respecte el seu benestar, és a dir, els camins triats pels treballadors del tèxtil i la confecció de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida per a cercar, o assegurar, benestar en un moment d'evident transformació de la realitat que habiten. Unes estratègies que poden ser tant individuals com col·lectives, i que en aquest cas seran bàsicament familiars si ens atensem a la caracterització que fan els autors del nostre règim de benestar.

Podem considerar estratègies individuals totes aquelles accions que cerquen un mateix objectiu (Mingione, 1993: 109-110). Les estratègies col·lectives, familiars, tenen una definició més complexa, continua afirmant l'autor italià, i es condicionen a la indestruïble dependència d'aquestes a les accions, necessitats, expectatives i naturaleses individuals dels seus membres, malgrat que no es tracta d'un mer agregat d'aquests factors. Garrido i Gil Calvo (1993:14) ens parlen d'estratègia si hi ha la confluència de tres requisits: un cert marge de maniobra o possibilitat de tria, l'existència d'un objectiu a llarg termini i una situació d'incertesa que converteix l'acte reflex en estratègia. I segons aquests requisits entenen l'estratègia com una:

“acción racional de un sujeto (entendida como elección entre recursos alternativos por su adecuación a objetivos de futuro) cuando está situado en entornos poblados por otros actores, también dotados de recursos tácticos, cuyo comportamiento es más imprevisible que el propio del sujeto y que los parámetros del entorno.”

Al concepte d'estratègia se l'acusa de no poques deficiències teòriques sobretot per part de corrents de pensament de caràcter estructuralista o post-estructuralista que veuen en ell una preeminència de l'agència sobre l'estructura. Igualment d'aquells que neguen el contingut racional que de les decisions estratègiques per part del grup (generalment la llar) o de l'individu veuen del concepte estratègia (Wallace, 2002)⁵⁰. A més a més l'origen del seu ús procedent

⁵⁰ Per a més informació sobre aquest debat al respecte del concepte més estricte d'estratègies de la llar ("household strategies") i la seua evolució a l'àmbit de l'anàlisi social podeu consultar a Wallace (2002). Igualment Tilly (1979, 1987) ens conceptualitza les estratègies familiars com a eina d'anàlisi des d'una perspectiva històrica per analitzar les decisions en pro de la supervivència en diferents conjuntures històriques. Una conceptualització que segons l'autora és pertinent perquè mostra a les famílies com actors al mateix temps que la capacitat de racionalitat dels individus més pobres, sense negar les relacions de poder existents al si de la família. Per a més informació al respecte podeu consultar també Saraceno (1986) i de Sandre (1984).

de la teoria de jocs per les teories d'elecció racional, amb un clar biaix economicista, no li ha aplanat el camí en absolut. De fet aquestes crítiques palesen un dels dilemes clàssics de la Sociologia: la relació entre agència i estructura i de la què l'obra de Pierre Bourdieu ens ofereix una incisiva resposta, de gran utilitat per als meus interessos analítics, i és la relació entre camp i *habitus*, entre estructura i acció.

Com ja he exposat, el meu objectiu central en aquesta tesi doctoral és esbrinar com els individus, i per extensió les famílies, combinen els recursos⁵¹ que tenen al seu abast en un moment en què assisteixen a la transformació de la vida que han conegut fins aleshores i com en aquesta combinació influeixen variables estructurals com la classe, l'edat o el gènere⁵². Per tant analitze les estratègies no com a tries totalment individualitzades i separades del context sinó com a part intrínseca del mateix. Aquesta intenció s'inspira clarament en l'estudi relacional de la societat que Bourdieu defensa on els conceptes centrals són els de camp i *habitus*. Per al sociòleg francès (amb Wacquant 1994:73) el camp és “una xarxa, o una configuració de relacions objectives entre posicions”. La constitució de la societat es basa en una constel·lació interrelacionada de camps, amb objectius propis i una lògica autònoma i diferenciada. Cada camp (l'econòmic, l'educatiu, el cultural, el simbòlic...) conté un funcionament propi que respon a normes específiques que s'han anat construint amb el pas del temps però que es troben estretament relacionades amb el funcionament i les normes d'altres camps.

Les posicions de força i les lluites que es desenvolupen al seu si pels agents que hi formen part estan condicionades pel capital, pels recursos, que cada individu posseeix i que es troben relacionats amb la mateixa posició que ocupen, que alhora reforça, i amb l'especificitat del camp. Són capitals totalment relatius al camp al qual pertanyen i al moment en què es situen, i al seu si s'establiran relacions de força per a accedir al capital específic més eficient per al camp on es situen.

Aquesta posició en el camp és interioritzada pels individus esdevenint *habitus*, és a dir, les disposicions estructurals i estructuradores que formen part de

⁵¹ Aquesta combinació de recursos no deixa de convergir amb el concepte de capital social (per a més informació veure Portes 1998, 2000). Tanmateix la meua intenció en aquesta investigació no és analitzar la densitat i fortlesa de les xarxes sinó com els individus manegen els recursos que tenen al seu abast i que sintetitze en els coneguts com a canals de provisió de benestar.

⁵² No es tracta d'un objectiu molt allunyat del de Pahl (1984) amb el seu treball sobre la vida dels habitants de l'illa de Sheppey. L'estudi de les seues estratègies domèstiques de supervivència evidencia l'amplitud del concepte de treball més enllà de la salarització amb la combinació del treball assalariat, domèstic i informal.

la pràctica i al mateix temps l'estructura. Bourdieu (1991:94) ens diu que l'*habitus* representa:

“los condicionamientos asociados a una clase particular de condiciones de existencia producen *habitus*, sistemas de *disposiciones* duraderas y transferibles, estructuras estructuradas predispuestas para funcionar como estructuras estructurantes, es decir, como principios generadores y organizadores de prácticas y presentaciones que pueden estar objetivamente adaptadas a su fin sin suponer la búsqueda consciente de fines y el dominio expreso de las operaciones necesarias para alcanzarlos”

“L'*habitus* és una subjectivitat socialitzada”, atorga les eines per a interpretar la vida quotidiana i actuar en conseqüència (Bourdieu i Wacquant, 1994), ens aporta les receptes per a funcionar en la nostra vida quotidiana, unes receptes que provenen de la nostra posició de camp i que per tant vincula estructura i agència. És el “...verdadero principio de orquestación sin director de orquesta que confiere regularidad, unidad y sistematicidad a las prácticas, sin organización, espontánea o impuesta, de los proyectos individuales...” (Bourdieu, 1991:102). A més a més es tracta d'un *habitus* “históricament constituïdo que hace que, salvo un suceso extraordinario, uno se levante cada día sin vacilar para ir al trabajo, como hizo ayer y como hará mañana” (Bourdieu, 2003a: 24). Per tant és important la trajectòria –com veurem al capítol 10– i la situació concreta que es viu, l'*habitus* és durador en el temps, producte de la nostra història social i personal, però també conté una important vessant creativa que fa que canvie amb el pas dels anys.

Aquesta idea és essencial per al meu objecte d'estudi perquè l'*habitus* és una manera d'anticipar-se, de que amb el coneixement adquirit d'experiències passades es domini el present, s'eviti la incertesa. L'entrada de variables no interpretables amb les receptes del passat, en les que s'han socialitzat i interioritzat com a vàlides, suposa l'entrada d'elevats nivells d'inquietud perquè alhora observen com trontolla el seu univers de significat, la seua posició al camp, i alhora es reestructura la seua capacitat significativa.

Amb tot açò podem considerar les estratègies com “les línies d'acció objectivament orientades que els agents socials construeixen sense parar, en la pràctica i pràcticament, i que es defineixen en la intersecció entre l'*habitus* i una conjuntura particular del camp” (Bourdieu i Wacquant, 1994:106). Estructura i agència es reproduïxen mutuament, són entitats dinàmiques (Sewell, 1992).

Per tant no atorga un poder total al subjecte, ja que fins i tot les estratègies més conscients –que existeixen especialment quan es vol contradir a l'*habitus* adquirit (Bourdieu, 1991)– només es poden dur a la pràctica dintre dels límits que

imposa les condicions materials d'existència i en la direcció assignada per les pressions estructurals i el desigualment distribuït coneixement (Bourdieu, 2003a). Les accions dels treballadors seran el meu objecte d'estudi sense per això deixar de ser conscient de la seua estreta relació amb la posició de l'estructura social que ocupen. De fet Bourdieu (2003a) ens proposa un model teòric en el que conjuga estructura material i estructura mental, ja que una exposició continuada a determinades condicions socials imprimeix disposicions mentals duradores, és a dir l'*habitus*. Com assenyala Sewell (1992) l'agència és profundament social ja que el seu exercici depén de la posició estructural que s'ocupe, i el poder que s'atorga per aquesta posició procedeix tant del coneixement dels esquemes culturals que permeten mobilitzar recursos com de l'accés als recursos que els permeten dur endavant els esquemes culturals. Una vinculació que al mateix temps té efectes polítics doncs aconsegueix la conformitat a les normes, exerceix la dominació, com podrem veure al llarg d'aquesta tesi doctoral.

En el cas de la present recerca el focus d'interés es situa en com resolen els treballadors del tèxtil i la confecció l'afermament del terreny pel que trepitgen en un moment de profunda reestructuració socioeconòmica⁵³; la seguretat, l'estabilitat esdevé peça central del seu benestar a través de la combinació dels diferents agents de provisió del mateix. Tot i així fins i tot la negació de la cerca d'estabilitat davant de l'enlluernament de les possibilitats que ofereix la sensació d'incertesa contemporània, correspon a la posició ocupada en el camp. L'ús en aquesta situació de transformació profunda del concepte estratègia és pertinent, com ens diu Tobio (2005:139) en el cas de les mares treballadores, ja que malgrat sense menystenir el component irracional i inconscient del comportament de l'individu –i en el que també hi ha un clar substrat social– s'ha d'esperar que en el moment d'enfrontar-se a nous problemes on no hi ha respostes ja assajades per altres, la racionalitat i la intencionalitat prenguen major embranzida. Les estratègies són accions per a canviar la posició de l'actor i respondre a nous problemes.

⁵³ Precisament, el concepte d'estratègia s'ha utilitzat sobretot en moments de transició (com és el postcomunisme o el postfordisme) o en l'estudi de les decisions individuals o familiars en situacions que s'allunyen del model de vida hegemònic, com pot ser la monoparentalitat (Gardberg, 2000), l'avortament (Erviti, Castro i Collado, 2004) o la supervivència en contextos de precarietat econòmica (Pahl, 1984; Pahl i Wallace, 1985; Smith i Macnicol, 2001). De fet Wallace (2002:288) afirma: "Where a society is subject to rapid social change, leaving households in a situation of risk and uncertainty, household strategies are likely to become more important. This is because households are forced to become reflexive and draw upon different resources in order both to thrive and to survive."

Els treballadors que analitze han perdut posicions en el camp econòmic, esdevenint més dominats del que ja ho eren, per la poca utilitat que el seu capital té avui al camp que habiten. Al llarg d'aquesta investigació es reflexa l'estreta relació entre posicions de camp i *habitus*, i el desassossec que causa el canvi en les estructures de significat alhora que la posició ocupada es trasllada fins a llocs pitjor considerats. I analitzaré com responen a la conjuntura de canvi en la que es troben, centrant la mirada en termes individuals però sense obviar el component social –i clarament familiar– que tenen aquestes respostes per assolir la seua supervivència alhora que nous elements interpretatius.

2.4. La construcció d'un marc d'anàlisi relacional

Integrar la meua recerca sobre els treballadors del tèxtil-confecció en un moment de crisi en el debat al voltant de la comparació dels diferents sistemes de benestar, respon a les possibilitats comprensives que crec que té aquesta mirada, especialment arran de les aportacions realitzades en últims anys, amb Esping-Andersen (1990, 2000) i el seu capitalisme del benestar al capdavant, però, sobretot, amb les contribucions de tarannà crític que va generar. En aquest sentit, considere important complementar el constructe teòric de règim de benestar amb les principals crítiques, tenint el concepte elaborat per Esping-Andersen com a un excel·lent punt de partida, però de cap manera d'arribada. En aquest sentit la inclusió de la cultura com a variable a considerar és essencial (Castles, 1993; Pfau-Effinger, 2005, 2009).

Una consideració reforçada pel caràcter del territori de referència en la meua anàlisi: les comarques valencianes incloses a l'Estat espanyol, incloses al que s'ha vingut a considerar, des d'un punt de vista crític amb la proposta d'Esping-Andersen, model sudeuropeu de benestar juntament amb Portugal, Itàlia i Grècia. Aquest grup d'estats, a pesar d'haver tingut un procés de modernització desigual convergeixen en molts punts com el fet de tindre una cultura fortament basada en un sistema de valors amb la família al seu centre. Per tant, es pot considerar que formen part d'una família, de la família de nacions sudeuropea interpretant a Castles (1993). En adoptar aquesta perspectiva d'anàlisi assumisc el pes que la cultura exerceix sobre l'estructuració de les estratègies de benestar. Tanmateix i per la gran difusió que ha gaudit el terme "règims de benestar" no deixaré d'utilitzar-lo, tenint present però, aquest contingut cultural a què em referia.

Igualment crec imprescindible incloure la crítica que se li fa des de postures de gènere, sobretot si tenim en compte la importància de les xarxes de suport familiars i de parentiu en l'assoliment de benestar per part dels ciutadans d'aquests estats. És clau conèixer doncs el volum de suport que a través del treball domèstic i de cura es reparteix a través dels vincles familiars i en quina mesura pot contribuir a minvar la percepció d'incertesa entre els treballadors del tèxtil i la confecció a les comarques. Però alhora cal tindre en compte quins són els efectes del procés d'individualització –especialment el protagonitzat per les dones– sobre el mode de canalitzar el benestar al nostre règim de benestar.

Per tant, considere que les maneres en com les persones en un moment d'incertesa busquen fonts de benestar s'integren en complexes i dinàmiques relacions:

- la família sobre la base del transvasament de recursos econòmics, de cura i capital social a través de la reticularitat de les relacions familiars i de parentiu;
- el mercat, a través dels ingressos econòmics tant formals com informals;
- i l'Estat de benestar, amb transferències econòmiques i de serveis.

Cal però incloure una quarta esfera com a proveïdora de benestar. Adelantado, Noguera i Rambla (2000:37) ens parlen de l'esfera relacional com aquella “compuesta por las acciones sociales supraindividuales que canalizan intereses y necesidades (no sólo materiales) de las personas, mediante distintos grupos sociales distribuidos en asociaciones formales, y en grupos comunitarios (informales)”. Endemés la divideixen, de manera únicament analítica, en dues subesferes que mantenen una estreta relació:

- Subesfera associativa, aquella formada per associacions amb un cert nivell d'institucionalització així com els moviments socials.
- Subesfera comunitària, constituïda per les relacions recíproques que operen a nivell informal i basades en un sentiment de pertinença a una comunitat. Els autors consideren aquesta esfera, com és el cas de la familiar, clau en evitar la ruptura social en cas d'absència de polítiques públiques de benestar.

Es tracta d'un àmbit on s'apleguen instàncies de gran complexitat que han experimentat una profunda transformació al llarg de la història en consonància amb els canvis socials, econòmics i culturals del context en què s'integraven. Tot i l'important increment del seu pes en els canals de provisió de benestar al règim de benestar espanyol de la mà de la creixent rellevància que està adquirint l'anomenat Tercer Sector –fins al punt que es planteja una reflexió al voltant de les relacions entre Estat de benestar i entitats voluntàries com a proveïdors de serveis als ciutadans- (Montagut, 2003a), no té encara un pes equivalent a la resta de canals de benestar al règim de benestar espanyol el que en paraules de Noguera (2000) pot suposar un dèficit de democràcia i de control ciutadà front al poder del mercat i la reclusió en l'esfera privada. De fet, com ens apunten Flaquer i Escobedo (2009) la força de les xarxes familiars eclipsa altres tipus de xarxes de solidaritat i provisió de benestar.

És important però incloure aquesta esfera en el decurs d'aquesta tesi doctoral per tal de conèixer la seua incidència en la vida quotidiana dels treballadors analitzats i per tant la seua validesa com a element per a la gestió de la incertesa. I sobretot per esbrinar si es dona el que Beck (2002) anomena com "comunitats de risc", és a dir, grups amb nexes en comú arran de la percepció d'un risc compartit.

L'articulació d'aquests agents de benestar és l'objectiu de la recerca que he encetat, però incloent un element fonamental i aquest és el canvi que s'està produint en aquests mateixos agents, alhora que en el propi individu, i que generen el que s'ha vingut anomenant "nous riscos socials". Aquest canvi pren forma en aquesta recerca en l'eliminació de les mesures proteccionistes en el mercat dels productes tèxtils i els seus efectes sobre els treballadors a les comarques. I per tant quines són les respostes que implementen els treballadors davant d'aquesta conjuntura tenint en compte, com ens diuen Bourdieu i Wacquant (1994), les característiques del camp, la posició que al seu si ocupen i per tant l'*habitus* dels treballadors, ja què serà així més fàcil comprendre les interpretacions i les accions que duen endavant els treballadors.

En definitiva, tractaré de realitzar un acurat dibuix de les vies d'adquisició de benestar dels treballadors del tèxtil i confecció de les comarques tenint en un lloc especial els intents de minimització del desassossec que pot provocar el canvi en el sector i, per tant, en la seua posició com a treballadors. I les que trobarem segons la seua naturalesa tant en el canal de benestar en què prenen suport com també respecte el seu tarannà: si es tracta d'estratègies proactives, és a dir, realitzades

en previsió d'un desastre o bé reactives, si responen a un esdeveniment ja ocorregut (Ford, 2000).

Ocuparé d'aquesta manera un lloc privilegiat per a l'observació de la societat comarcal i en extensió valenciana, sobretot perquè al capdavant d'aquesta complexa xarxa d'interaccions que es produeixen entre els principals agents proveïdors de benestar trobem la particular conceptualització de l'estatus de ciutadania de les societats sudeuropees, quin és el seu abast i com repercuteix en el model de benestar propi de l'estat.

SEGONA PART
EL RÈGIM DE BENESTAR SUDEUROPEU A LES COMARQUES DE
L'ALCOIÀ, EL COMTAT I LA VALL D'ALBAIDA

CAPÍTOL 3

L'EMERGÈNCIA DELS NOUS RISCOS SOCIALS

El tercer capítol inaugura la segona part de la tesi doctoral dedicada a contextualitzar l'objecte d'estudi, en aquest cas els treballadors del tèxtil i la confecció en el moment de crisi iniciada amb la liberalització del comerç dels seus productes. Aquest és l'objectiu explícit del capítol quart, però. Abans he volgut analitzar com les transformacions que s'estan experimentant en els principals canals de provisió de benestar fan emergir nous riscos socials que els treballadors hauran de gestionar en la seua vida quotidiana i com aquests riscos condicionen la sensació d'incertesa, sobretot quan les eines que s'han interioritzat com a vàlides i correctes per a la gestió dels riscos socials esdevenen conflictives.

Com assenyalava Castelló (2009: 2): "Tenim la certesa de què la incertesa és irreductible. Però també que les formes d'organització pròpies de les societats humanes són més o menys capaces d'ajudar els humans a conviure amb aquestes incerteses, reduir-les o gestionar-les". En aquest sentit el present capítol repassa la transformació dels principals canals de provisió de benestar –mercat, família i estat– i la consegüent emergència de nous riscos socials que contribuiran decisivament a la percepció de la incertesa dels treballadors del tèxtil i la confecció.

En primer lloc pare esment als canvis que s'estan donant en el mercat de treball d'ençà la crisi dels 70, en especial a l'àmbit valencià i comarcal, i com s'ha decantat per una precarització de la posició, individual i col·lectiva, dels treballadors. S'ha destruït la norma d'ocupació estable, incorporant la flexibilitat com a element indefugible en l'estructuració del mercat de treball.

En segon lloc, analitze els canvis recents de les estructures familiars propulsats pel procés d'individualització de les dones, però també per la idea hegemònica de l'avaluació de la validesa i continuïtat dels vincles afectius en termes, únicament, de satisfacció personal, i que genera noves qüestions a tractar sobretot a partir del canvi en la relació entre els gèneres, evidenciant l'ingent volum de treball a l'àmbit domèstic i en l'atenció i cura dels dependents.

Tot seguit és l'estat el nucli del treball d'anàlisi, un Estat de benestar en plena crisi fiscal i de legitimitat des de la dècada dels 70, precisament en el moment en què les demandes socials s'incrementen i muten de perfil, el que resulta molt complicat de conciliar amb la consideració hegemònica de que la intervenció estatal atempta contra la necessària llibertat de l'individu i la –en gran mesura fictícia– societat meritocràtica.

He optat per tant, com ja he fet explícit a la introducció de la tesi, per una mirada panoràmica en comptes d'una mirada al detall; la consegüent pèrdua d'aprofundiment de l'estudi és suplida per una major capacitat explicativa i integradora d'aquesta mirada de caràcter extens. Igualment en el marc territorial de l'anàlisi en el que barreja la Unió Europea, l'estat espanyol, el País Valencià i les comarques. Tot i sent conscient que conforme es descen en l'agregació territorial menors són les referències bibliogràfiques i estadístiques que es troben, i per tant menor capacitat expositiva i comparativa, em sembla indefugible incloure l'àmbit territorial de menor dimensions doncs podrem entendre millor les respostes dels entrevistats.

3.1. El mercat de treball com a generador d'incertesa

En aquest apartat m'introduïsc en la construcció i posterior desfeta de la norma d'ocupació estable. Faré especial esment a les particularitats del mercat de treball espanyol i valencià així com a les principals característiques que incorpora a les comarques estudiades.

3.1.1. LA FEINA COM A VIA D'ADQUISICIÓ DE CERTESES

"30 anys gloriosos", "Edat d'or", Primera Modernitat, etapa fordista, Era de la regulació... són tants els mots com matisos analítics existents al respecte de les dècades compreses entre la fi de la II Guerra Mundial al món occidental i la crisi econòmica i social causada per l'augment dels preus del cru en la dècada dels 70. Un període on es succeïren transformacions econòmiques, socials i culturals que es retroalimentaven i que dibuixaren un nou perfil a la gran majoria de les societats occidentals d'aleshores sobre la base de l'estabilitat. Fou el temps de la pau social, d'un important i sostingut creixement econòmic, d'una obertura progressiva de les fronteres al comerç internacional, de la fonamentació de les estructures estatals de benestar i de la delimitació d'un mercat de treball on es generalitzà el treball assalariat, majoritàriament industrial, segur i masculí (i per tant amb una divisió sexual del treball basada en la família tradicional). Tot això sobre la base de les idees keynesianes que atorgaven a l'ocupació la clau de l'eficiència del capital i a l'Estat la legitimitat de la intervenció a través de la política econòmica i de la protecció social (Bilbao, 1999; Fina, 2001).

En el camp laboral, el que ens interessa en aquest apartat, suposà la culminació de les millores laborals progressivament assolides durant el s.XX, generalitzant-se la seguretat laboral com un objectiu desitjable a la majoria de països occidentals. A nivell europeu es perseguia la rendibilitat econòmica privada – però amb una certa redistribució de la riquesa– mitjançant la creació d'un marc de relacions previsible, controlat, amb un conflicte institucionalitzat a través de la participació, limitada i negociada, dels treballadors (Alonso, 2007: 30).

Seguint a Standing (1999: 52) el desenvolupament del mercat de treball, especialment en les dècades dels 50 i 60, pot ser caracteritzat per l'extensió dels drets laborals que l'autor esquematitza en set formes de seguretat:

- seguretat en el mercat de treball (*labour market security*), o garantir la plena ocupació;
- seguretat en l'ocupació (*employment security*), és a dir, desenvolupament de formes de protecció de l'ocupació, per exemple respecte els acomiadaments arbitraris;
- seguretat en el lloc de treball (*job security*), diferents mesures per a mantindre i reproduir els perfils professionals;
- seguretat en el treball (*work security*), creació de mesures d'aixopluc en el cas de malalties o accidents laborals;
- seguretat de reproducció de coneixements (*skill reproduction security*), assegurar processos d'aprenentatge d'habilitats professionals;
- seguretat en els ingressos (*income security*), disposicions per protegir uns ingressos mínims tant en el lloc de feina com en el cas d'eixides temporals o definitives del mercat laboral;
- seguretat de representació (*representation security*), assegurar l'existència de representants laborals col·lectius.

Un ventall de seguretats que acomplia el 'bon treball' doncs la perspectiva qualitativa del treball era tant important com la quantitativa, almenys aparentment. I aquesta percepció es generalitza, fins i tot en els països on anava escassa, atorgant-li la capacitat per estructurar la 'normalitat': la norma social del moment té com a fita essencial a assolir la possessió d'un treball sota unes determinades circumstàncies. Aquesta concepció de com devia de ser aquest treball servia de criteri avaluador (Prieto, 2002:96):

“Como norma todo empleo había de ofrecer una condiciones mínimas de seguridad y suficiencia. Como norma todo trabajador, en condiciones físicas, morales y jurídicas de trabajar, había de tener, sin distinción ni excepción de ninguna clase, un empleo seguro y suficiente. Tener un empleo era condición material y moral necesaria y suficiente para ser reconocido como miembro de pleno de la comunidad. Como norma tener un empleo y ser ‘pobre y/o socialmente excluido’ social implicaba situaciones sociales incompatibles. La exclusión social sólo era concebible fuera del espacio del empleo.”

La feina ocupava durant aquest període un lloc central en l'ordenació, estandarditzada, de la quotidianitat de les persones a la majoria dels països occidentals minvant les possibles diferències a través de l'existència del salari mínim interprofessional, de les pensions, d'uns drets socio-laborals comuns i dels serveis públics quasi universals (Prieto, 2002:98). Aquesta ordenació procurava un creixement estable, on la producció en massa era assumida per un consum cada vegada més profund i generalitzat a través de l'increment del nivell salarial, i que començava a focalitzar l'estil de vida quotidiana. Els treballadors podien assumir comportaments econòmics propis de classe mitjana representats per un ‘paquet estandarditzat’ de béns de consum durador (Alonso, 2004b). No és estrany doncs que es generara una valoració positiva i racional de l'esforç realitzat al lloc de treball així com un compromís amb l'empresa “estabilizando definitivamente los estilos de vida laborales sobre la generalización de una sociedad adquisitiva” (Alonso, 2000: 195). Es donava el que Young (2007) denomina la lògica de la recompensa que donava sentit a la vida dels treballadors en la societat industrial i que amb l'adveniment de la modernitat avançada s'evapora.

No hem però d'idealitzar aquesta etapa, tant per la brevetat en què aquesta norma d'ocupació estable fou central (Sennett, 2000) com per les ambigüitats i contradiccions en les fites que presentà com assolides (Castel, 1995). Com assenyala Standing (1999: 55), el consens entre capital i treball especialment valorat com a fita assolida a l'època fou sobre la base de les concessions fetes per part dels ocupats davant els empleadors, un conflicte d'altra banda que va ser traslladat a altres zones del planeta com Àfrica, Àsia o Amèrica del Sud. A més a més la divisió sexual del treball pròpia de la societat patriarcal d'aleshores juntament amb l'establiment hegemònic de la família tradicional va conduir a les dones a la inactivitat laboral o bé a feines considerades secundàries, una de les principals causes de l'esclat en els 60 de la feminització de la pobresa, i per

extensió dels xiquets i joves⁵⁴. De fet, Izquierdo (1998) ens defineix el capitalisme com l'expressió més extrema del patriarcat ja què suposa la dependència de dones i xiquets a l'home qui presenta l'accés legítimat al mercat, el que genera elevades quotes de desigualtat. I per últim, perquè els beneficis d'aquest període estan desigualment distribuïts per països, de fet, si es pogué assumir en uns determinats estats fou per l'intercanvi desigual que es produïa entre els països industrialitzats (productes manufacturats) i no industrialitzats (matèries primeres i mà d'obra barata) el que feia competitiu l'avanç en matèria de drets laborals als primers. Precisament els països del sud d'Europa no entraven dintre d'aquesta norma amb una ocupació on la qualitat escassejava (Miguélez i Prieto, 2009), com confrontarem amb l'experiència dels treballadors entrevistats (vegeu capítol 10).

A l'Estat espanyol, amb una economia i un mercat de treball fortament malmesos per llargs anys de guerra i per una miserable postguerra, s'inicia un, a penes imperceptible, moviment de canvi i de desenvolupament econòmic a partir de la dècada dels 60 amb l'entrada en el poder dels tecnòcrates relacionats amb l'Opus Dei. Tot i així s'arrossegaran amb dificultats les càrregues que suposen un teixit industrial feble i poc competitiu orientat bàsicament a un mercat interior profundament deficitari, uns importants fluxos d'emigració i els seus consegüents costos econòmics i personals, unes relacions laborals basades en l'autoritarisme i el paternalisme, i un Estat de benestar subdesenvolupat (Fina, 2001). El fordisme s'instal·la en l'organització de la producció i de la força de treball a l'Estat espanyol a partir de la dècada dels 60. El control franquista de la mà d'obra fonamentat en el paternalisme i la militarització, sense organitzacions obreres capacitades per a l'oposició però sobretot per la necessitat d'incrementar els míseros sous de l'època, faciliten aquesta instauració, amb major incidència en les empreses industrials mitjanes-grans de producció en sèrie (Babiano, 1993). Això sí, no es pot, ens diu Bilbao (1993), parlar per al cas espanyol ni de keynesianisme –que encara que apareguera com una opció a principis de la democràcia, va desaparèixer amb el primer govern del PSOE–, ni tampoc de contracte social.

L'augment dels preus del petroli a principis dels 70 fa esclatar una crisi socioeconòmica que no feia més que posar en evidència les inestabilitats d'aquest model que venien acumulant-se durant anys així com l'inherent caràcter cíclic del

⁵⁴ Per a més informació sobre la pobresa femenina i infantil podeu consultar: Bradbury, Jenkins i Micklewright, 2001; Cornia i Danziger, 1997; Glendennig i Millar, 1992; Lewis i Piachaud, 1992; Ruspini, 2000.

capitalisme. El creixement de la inflació i de l'atur complicarà la continuació de les pautes econòmiques de tarannà keynesià. En contraposició, el diagnòstic triomfant fou considerar la crisi com una crisi de l'oferta, diferent per tant a la crisi de 1929, culpabilitzant com a origen de la crisi al creixement del cost de l'ocupació i de les despeses de l'Estat.

Comença a clivellar-se un model social, polític i econòmic que havia sigut hegemònic en la societat occidental i que marcà les percepcions i els estils de vida durant tres dècades. Un model de vida basat en l'estabilitat i per tant en la provisió de certes a les persones, almenys a aquelles que acomplien amb el referent hegemònic. Tot seguit veurem com s'ha transformat aquest model.

3.1.2. NOUS CONTORNS LABORALS: LA NORMAL LABORAL FLEXIBILITZADA

1973 és l'any en què l'OPEP fa el primer augment espectacular dels preus del petroli, que tornarien a incrementar-se en 1979, posant en evidència l'estructuralitat de la crisi econòmica. D'ençà d'aquest trasbals econòmic s'inicia un profund període de recessió que transformarà les pautes de comportament no només econòmiques sinó també polítiques, socials i culturals. Mancats d'un consens generalitzat sobre les raons d'aquesta situació de col·lapse econòmic, s'erigeix com a element clau l'emergència d'una nova legitimitat a través de la imposició social del discurs de la competitivitat economico-empresarial. Aquest discurs estava basat en la centralitat del creixement econòmic com criteri rector, i on la política monetària activa i la flexibilització del mercat de treball esdevenen els puntals en la reestructuració de les relacions entre capital i treball, rebutjant la intervenció econòmica estatal. Aquesta nova ortodòxia econòmica ha influït directament en les maneres de fer dels gestors del mercat laboral arreu del món⁵⁵, mostrant com a preocupació central obtenir un sistema de protecció flexible per tal d'adaptar-se a les necessitats considerades fluctuants del mercat en la traducció de les quals juga un paper central l'empresari (Recio, 2002). En lloc de centrar la seua mirada en l'essència de l'economia capitalista, com es feia des de posicions marxistes, per a

⁵⁵ La literatura *managerial* –que plasma “teories índigenes” ens diu Bourdieu (2003a)– és una bona eina per percebre aquest canvi, com bé ens assenyalen Alonso i Fernández (2006). De la producció en massa, del control i racionalització absoluta de les maneres de gestió de la producció i de la distribució de productes però sobretot de la relació amb els treballadors, s'ha caminat vers unes pràctiques gairebé espontànies, on és la figura d'un empresari carismàtic i la, imposada, confiança dels treballadors en ell la que salvarà a l'empresa d'un món econòmic que es troba en una escalada vertiginosa al risc.

fer descendir les xifres de desocupació, dirigeixen la seua atenció a la regulació del mercat laboral.

No és estrany doncs que la intervenció estatal procure un major marge de maniobra per a les empreses i en conseqüència la política d'ocupació es dissenye cercant sempre la rendibilitat empresarial i la necessitat de la flexibilitat. La fesomia del mercat de treball comença a canviar i ho fa a través de la ruptura de la solidaritat entre els treballadors, d'una profunda crisi sindical –com reprenc al capítol 9–, de la individualització de les negociacions salarials i laborals, d'un qüestionament de la mateixa noció del dret al treball (Bilbao, 1999) i d'una major heterogeneïtat i fragmentació de les formes laborals. Serà l'inici de la degradació generalitzada de les condicions laborals justificada per la cerca d'un major benestar econòmic i al representar un mal menor davant l'increment de les xifres de desocupació. Aquesta degradació s'introduirà amb major o menor facilitat en cada país, seguint a Miguélez i Prieto (2009), en relació a dos factors: la fortalesa del sistema de relacions laborals, i la incorporació al mercat de treball de nous agents laborals diferents al baró adult autòcton, és a dir a dones, joves i immigrants.

A partir d'aquest moment s'assumeix la noció de flexibilitat com a eina omnipresent i omnipotent per solucionar els problemes que havien fet esclatar aquesta la crisi. Fins el punt que hi ha molts autors que parlen de capitalisme flexible. Això ha implicat introduir certs canvis que afectaren, i afecten, especialment als treballadors. La flexibilitat esdevé un element central en la pretesa, i assolida, reorganització de les forces econòmiques a partir de la crisi dels 70 per part de les posicions ideològiques dominants des d'aleshores. Com ens diu Cano (2007), es desenvolupa un discurs empresarial i polític favorable en introduir una major flexibilitat laboral com a condició necessària per a mantindre la inversió i l'ocupació.

La profusió de l'ús, sovint abús, que en l'actualitat es fa del terme flexibilitat complica especialment la seua definició, sobretot perquè es tracta d'una paraula que ha passat a formar part del llenguatge comú a la societat occidental. Seguint a Martín Artiles (1995:16) per flexibilitat podem entendre el "conjunto de medidas puestas en práctica por una organización productiva (macro y microeconómica) para controlar las incertidumbres y las fluctuaciones a las que se enfrentan los mercados." I hi ha moltes maneres d'exercir aquesta flexibilitat, a vegades incompatibles entre si: descentralització de l'empresa, introducció de maquinària flexible i polivalent per a respondre a les variacions i segmentacions de la demanda, serveis de subcontractació, diversificació de la producció, política de diferenciació

salarial segons les qualificacions laborals i entre llocs de treball estratègics i menys importants, noves formes de gestió individualitzada de la força de treball i modes de contractació temporal de l'ocupació (Martín Artiles, 1995:17). En aquest sentit Santos (2003b: 108) ens parla de diverses estratègies de flexibilitat: flexibilitat productiva, tecnològica, organitzativa, en l'ús de la mà d'obra –bàsicament la que ací ens interessa–, financera i ideològica (en la que fa referència a l'extensió dels estils de vida proempresarials).

En quant a la formes de flexibilitat en la gestió de la mà d'obra poden agrupar-se sota tres grans epígrafs (Ramos, 2004:115)⁵⁶:

- flexibilitat numèrica o externa, ajustament de la plantilla a les necessitats de la producció facilitant la contractació i l'acomiadament (contractació temporal, reduccions de compensacions per acomiadament, entre d'altres);
- flexibilitat funcional o interna, ajustament de les tasques laborals a les necessitats de la producció;
- flexibilitat de rendes, adaptar els salaris a les fluctuacions cícliques i als canvis interns o externs en la producció.

Mitjançant la flexibilitat s'afebleix la posició del treballador tant de manera individual com col·lectiva. A nivell individual perquè la seua situació precària comportarà que les seues exigències laborals es minimitzen (Miguélez 2002). No és de bades que cada dia siga més present per als treballadors el perill de l'atur. L'atur ha esdevingut una dimensió més de la mateixa ocupació. La probabilitat de perdre la feina és major, sobretot en els treballadors més precaris –ja que com assenyalaré més endavant la inseguretat és la dimensió principal de la precarietat-, i aquesta possibilitat està indefugiblement present en les seues decisions, doncs perdre la feina suposa perdre una font d'ingressos econòmics i major possibilitat d'accedir a una posició de vulnerabilitat social que pot desembocar en exclusió. Per tant, s'ha de tindre present la pressió que exerceix la desocupació per a l'acceptació de les normes empresarials de flexibilització (Bilbao, 1998). No debades, la mateixa política laboral hegemònica als països occidentals en els darrers anys ha seguit la premissa de què el treball precari és un senyal d'avanç contra la desocupació “un

⁵⁶ Hi ha altres classificacions de les vies d'incorporació de flexibilitat. Per exemple, Recio (1997) opta per parlar de flexibilitat quantitativa (interna i externa), flexibilitat qualitativa i flexibilitat salarial. He preferit la classificació de Ramos (2004) per adequar-se millor a la realitat que analitze.

trabajo precario es mejor que ningún trabajo en absoluto” (Ricca, 1992: 499), sobretot a un país com el nostre que pateix d’unes taxes molt elevades d’atur. De fet, l’element sobre el que pivota aquest canvi és l’atur que esdevé estructural i alhora canvia de perfil condicionat per la major fluïdesa de la frontera entre estar ocupat i desocupat arran de les noves, i atípiques, formes de contractació. Les polítiques actives d’ocupació i el seu concepte vertebrador, el d’empleabilitat, apareix amb força en les institucions macroeconòmiques impregnant les directrius estatals⁵⁷. Aquest concepte remet a les qualitats que el treballador ha de posseir per a poder trobar una ocupació. L’atur doncs no serà una qüestió estructural sinó individual, d’incapacitat d’adaptar-se a les canviants demandes de les empreses. Es tracta d’una “gestión apolítica del paro”, no hi ha aturats involuntaris sinó no empleables (Rossetti, 2003) el que comporta la desactivació social de l’aturat esdevenint inofensiu per al sistema (Santos, 2003b).

Com també és important tindre present la legitimació que de la flexibilitat es fa a altres esferes de la vida social. La ideologia neoliberal impregna subtilment la nostra quotidianitat imposant-se hegemonícament en la concepció del món. De fet, la flexibilitat ha esdevingut un valor preuat en la cultura occidental actual. La rutina és dimonitzada a totes les esferes de la nostra vida quotidiana, el canvi i l’agilitat individual per adaptar-se a aquests canvis és sobrevalorat culturalment. Com ens diu Alonso (2004a:30) “la flexibilidad pasa así de una simple estrategia defensiva a una necesidad de primer orden, una exigencia para mantenerse en el pie forzado de la competencia”, una eina de “violència simbòlica” en termes de Bourdieu (1999): acabem desitjant allò que ens domina i ens perjudica.

La flexibilitat afebleix també la posició del treballador a nivell col·lectiu. Per una banda per l’actual posició que ocupen els sindicats, més propers als treballadors estables que als inestables donada la dificultat inherent a equilibrar les diferents demandes (Miguélez, 2002: 44-45). De fet, com bé assenyala Martín Artiles (1995: 17-18), la figura de l’obrer-massa característica de l’etapa fordista facilitava al sindicat el control, la participació i la mobilització col·lectiva, permetia per tant una acció sindical més militant, de caràcter assembleari i lligada a la dinàmica conflictual. A partir de la dècada dels 80, però, apareix la figura d’un

⁵⁷ A l’Estat espanyol aquestes polítiques han començat a prendre importància a partir de la dècada dels 80 i sobretot dels 90, però encara prevaleixen les polítiques d’ocupació de caràcter passiu i la desregulació del mercat de treball com a eines de lluita contra la desocupació (Rossetti, 2003).

treballador heterogeni, amb una gran diversificació d'interessos i demandes, el que dificulta molt la tasca de representació i reivindicació dels sindicats.

I en aquest afebliment de l'acció col·lectiva dels treballadors a través dels seus agents de representació té una important influència la individualització de les condicions laborals i contractuals. I per suposat "l'empresarització" de les relacions laborals, és a dir, en el fet que els canvis en el treball i en l'ocupació cada vegada més es decideixen al si de les empreses (Miguélez 2002:50), el que encara vulnerabilitza més la posició dels treballadors segons Beck (2000:96):

"Nunca los trabajadores (independientemente de sus aptitudes y curriculums) fueron más vulnerables que en nuestros días: trabajan de manera individualizada, sin ningún contrapeso colectivo y más dependientemente que nunca, pues trabajan en unas redes flexibles cuyo sentido y pautas les resultan indescifrables a la mayoría de ellos."

Al rerefons de l'aplicació per part dels empresaris de pràctiques flexibilitzadores de la força de treball hi podem trobar un component polític: la necessitat de control de la incertesa que l'actual sistema econòmic genera amb la transformació de la divisió internacional del treball i la dificultat de fer un ús restringit de les tecnologies, a través del control de la força de treball, doncs com acabem d'assenyalar la flexibilització afebleix el subjecte social dels treballadors. És a dir, eliminen la incertesa que genera els possibles costos d'una mobilització obrera davant la dificultat de neutralitzar els canvis a altres esferes més complicades de neutralitzar i que afecten a la posició de l'empresari (Bilbao, 1999a; Cano, 2007; Hofmeister, Blossfeld i Mills, 2008; Lozares i Miguélez, 2007; Miguélez, 2002, 2004) com és el cas de la liberalització comercial del sector analitzat. Traspassen així els empresaris part de la incertesa que pateixen als treballadors.

Tanmateix no es tracta de dimonitzar la flexibilitat en si mateixa sinó que, com bé ens assenyala Miguélez (2002), la llavor de les conseqüències perverses es troba en l'ús unilateral per part de l'empresari. Seria més positiva si existira una negociació sempre i quan en aquesta s'incloguera certa seguretat que, malauradament, en un sistema regit per la competitivitat i el màxim benefici no és possible si no entra l'estat com agent interventor. L'actual ús de la flexibilitat com una prerrogativa exclusiva de l'empresari, tractant de mobilitzar a baix cost una part important de la força de treball, ha produït nombrosos costos socials que no es tenen en compte i que bàsicament respondrien a oblidar que el benestar de les persones depèn de la simultaneïtat de l'esfera productiva i reproductiva, és a dir, les persones són alhora treballadors –mercantils i domèstics– i consumidors –de béns i serveis mercantils i no mercantils– (Recio, 2002:64). Uns costos a més que

no seran igualment distribuïts en la població sinó que recauran amb major força en els col·lectius més febles en l'estructura social i laboral i que significaran una major precarització de la norma del treball.

El trànsit a la “norma de empleo flexibilizada” suposa passar a una ocupació insegura, inestable, amb el temps de treball ordenat segons les necessitats productives, l'increment de la desigualtat retributiva, un sindicalisme poc present a les empreses, uns drets de protecció socioeconòmica basats en criteris de capitalització i no de repartiment, la difuminació de l'estreta relació entre cicle vital i cicle laboral, la desaparició de la qualificació laboral històrica, fixa i reconeguda a llarg termini, per una valoració permanent de ‘competències’ cada vegada més amplies, tècniques, psicològiques i socials (Alonso, 2004a; Prieto, 2002). En definitiva suposa passar a unes condicions de treball i de l'ocupació de major precarietat, ja que un element definitori de la precarietat és la manca de control i autonomia del treballador per a planificar la seua vida a partir d'una activitat laboral que, per les condicions d'ocupació que la defineixen o per les característiques del seu exercici, comporta inseguretat, dependència i vulnerabilitat front al futur i en relació amb l'empresa i el mercat de treball (Cano, 1998:168). A la centralitat d'una nova qüestió social en termes de Castel (1995).

La incidència territorial d'aquesta transformació varia de manera significativa. En el cas de l'estat espanyol Miguélez i Prieto (2009: 283) ens parlen de model amb flexibilitat incontrolada que “conduce a una inseguridad incontrolada” on gènere, edat i lloc de procedència esdevenen variables explicatives cabdals. Centrem-nos ara en els contorns que adquirí a l'Estat espanyol i al País Valencià.

3.1.3. EL MERCAT DE TREBALL VALENCIÀ COM A PRECÀRIA FONT DE BENESTAR

A l'Estat espanyol el plantejament de la reforma d'un sistema de Relacions Laborals viciat pels hàbits de quaranta anys de dictadura va arribar en el mateix moment que a altres països del seu entorn immediat començava a qüestionar-se el vigent model d'ocupació (Miguélez, 2002). A més a més la delicada situació econòmica –amb una destrucció massiva de l'ocupació i l'encara tímida obertura a l'economia internacional– i política d'aleshores –en plena transició vers la democràcia, patint els efectes de la crisi del petroli– va fer ajornar importants reformes com la del mercat laboral, limitant-se a reformes parcials i insuficients.

A aquesta etapa l'anomena Prieto (2002) els “anys de la Constitució” amb el que fa referència als darrers anys del keynesianisme europeu i la situa entre la Llei

de Relacions Laborals de 1976 fins l'aprovació de l'Estatut dels Treballadors – presentat com l'adequació de les relacions laborals al nou marc democràtic– i la Llei Bàsica d'Ocupació de 1980. A l'àmbit polític aquest període comprén des de la transició fins a la victòria del PSOE. En aquesta època es signen els Pactes de Moncloa (1977), una proposta d'ajustament econòmic i moderació salarial a canvi d'introduir mesures de modernització sociopolítica. De fet aquestes reformes eren presentades com a canals per a flexibilitzar el mercat laboral i adequar-lo als temps democràtics, deixant enrere la rigidesa pròpia del franquisme: política i economia enllaçades indissolublement. S'optà per protegir a un nucli de treballadors estables en els quals es centrava la protecció laboral i social, mentre es facilitaven formes més flexibles de contractació per a la resta de treballadors. Aquesta opció ha tingut les seues conseqüències (Miguélez, 2002: 49):

“ni la regulación era efectiva, cuando existía formalmente, ni la de-regulación resulta difícil de imponer, con las excepciones donde los actores son fuertes a nivel local. Por tanto la inestabilidad se ha incrementado en todas sus formas.”

Després vingueren la reforma de 1984 de l'Estatut dels Treballadors, un veritable punt d'inflexió en el mercat de treball espanyol. Aquesta reforma, sota l'argument de ser una solució transitòria que acabà essent definitiva, estimulà la creació de contractes atípics, especialment temporals (Ramos, 2000). Serà la data en què el mercat de treball assumeix la seua nova morfologia amb un conjunt de grups diferenciats per la posició que ocupen al mercat⁵⁸ establint les bases de la generalització de la precarietat que més tard les reformes de la regulació del mercat de treball de 1994 realitzada pel govern del PSOE aprofundiria amb, entre altres, la legalització de les empreses de treball temporal i majors facilitats per al comiat (Bilbao, 1999). De fet el govern socialista introduí un ampli nombre de formes de contractacions d'ocupació atípica (contractes per llançament de noves activitats, contractes per obra i servei, contractes eventuais per producció, contractes temporals de foment de l'ocupació, contractes de treball a domicili, treball d'interès socials...) (Estivill i De la Hoz, 1992: 333). I malgrat l'intent posterior, a finals dels 90, de limitar l'ús de la temporalitat, no s'han posat

⁵⁸ Bilbao (1993:76) ens parla d'un primer grup compost per treballadors estables que malgrat la reestructuració no perden el seu lloc de treball i mantenen les seues rendes salarials; el segon serien aquells que han perdut la feina i que, pel seu perfil, tenen poques probabilitats de trobar una nova feina: aturats de llarga durada. En tercer lloc, els que tot i havent perdut la feina, s'han tornat a integrar al mercat de treball però amb pitjors condicions. I per últim, els nous integrants del mercat de treball que alternen la temporalitat amb l'atur.

obstacles reals, per tant la temporalitat –dimensió fonamental de la precarietat laboral– ha esdevingut un tret estructural del mercat de treball espanyol (Cano, 2007).

Aquesta precarització del mercat de treball espanyol que encara resulta més profunda que a altres països pel complicat moment en què es donen les seues reformes, com he assenyalat però també pel ja precari punt de partida. El mercat de treball del franquisme es caracteritzava per la seguretat en l'ocupació a canvi de salaris modestos i l'absència de drets laborals col·lectius, a més a més d'una taxa reduïda d'atur generada per la generalització de la subocupació, l'exclusió de les dones del mercat de treball i l'alleugeriment que suposava per al nostre mercat de treball d'uns intensos fluxes emigratoris, eren així habituals les llargues jornades de treball, la variabilitat del temps de treball, la diferenciació salarial, la forçada mobilitat interna de les plantilles, la profusió de la informalitat... (Recio, 1988).

Però, com podem definir aquest treball precari? Cano (2000: 26) ens proporciona la definició de precarietat emfatitzant la dimensió de vulnerabilitat que suposa per a les persones que la pateixen tant a nivell individual com col·lectiu:

“El elemento que define la precariedad es la falta de control y autonomía de los trabajadores para poder planificar su vida a partir de su actividad laboral, la cual, bien por sus características de acceso y salida (condiciones de empleo) o por las condiciones de trabajo y salario asociadas, comporta altos grados de incertidumbre y dependencia. No es una perspectiva simplemente individual, sino que refleja un problema de acusada asimetría en las relaciones de poder que definen el marco de las relaciones laborales. La precarización adquiere así, en términos clásicos, un sentido de vulnerabilidad del trabajo frente al capital.”

Aquesta definició l'autor la desagrega en quatre dimensions (Cano, 2000:29; 2004; 2007):

- la inseguretat respecte la continuïtat del vincle laboral amb l'empresa, que també apareix (de fet, malgrat la contractació indefinida) en les relacions laborals estàndard i que al nostre objecte d'estudi és patent amb l'emergència de nous competidors globals; un increment molt elevat de la temporalitat

- la insuficiència dels ingressos salarials⁵⁹; que impedeix el desenvolupament d'un projecte vital segons els paràmetres de la comunitat de referència;
- la degradació de la situació del treball;
- i la reducció de la protecció social a través de dues manifestacions centrals: la pèrdua d'importància i la flexibilització de la legislació i la manca de cobertura dels sistemes públics de protecció social (prestacions de desocupació i pensions de jubilació).

Sobre aquestes dimensions es dibuixa el panorama laboral actual, on precarietat i no precarietat són dues realitats que es confonen; no es troben separades radicalment sinó que constitueixen un continu de posicions on el temor a l'atur és essencial per a comprendre l'expansió de la precarietat: "Precisamente, la solución que nos dan contra el paro masivo es la precariedad masiva" (Bilbao, 1999: 11). El procés de precarització ha anat reduint la closca legal de l'estabilitat a través del detriment dels llocs de feina estàndard. L'actual gestió de la mà d'obra construeix un mercat de treball profundament atípic i heterogeni, creant un trencadís de situacions laborals (i per tant vitals) completament diferenciades unes amb les altres. Aquesta precarietat esdevé, segons la ideologia hegemònica, conseqüència no buscada però inevitable de les fórmules d'adaptació al mercat de treball canviant. Tanmateix aquestes pautes de precarietat no només són presents a situacions econòmiques complicades sinó que la temporalitat, o altres elements de precarització, són també aplicades a sectors dinàmics i amb una demanda estable o creixent (Cano, 1998). Segons Ramos (2004:114) aquest treball precari a l'Estat espanyol té una malaurada rellevància:

"Tenemos el dudoso honor de ser la economía de la temporalidad, con niveles muy altos de empleo precario, las cifras más altas que combinan empleo precario y desempleo durante periodos de tiempo más largos y una probabilidad mayor que cualquier trabajador europeo de tener empleo precario cualquiera que sea nuestro contrato."

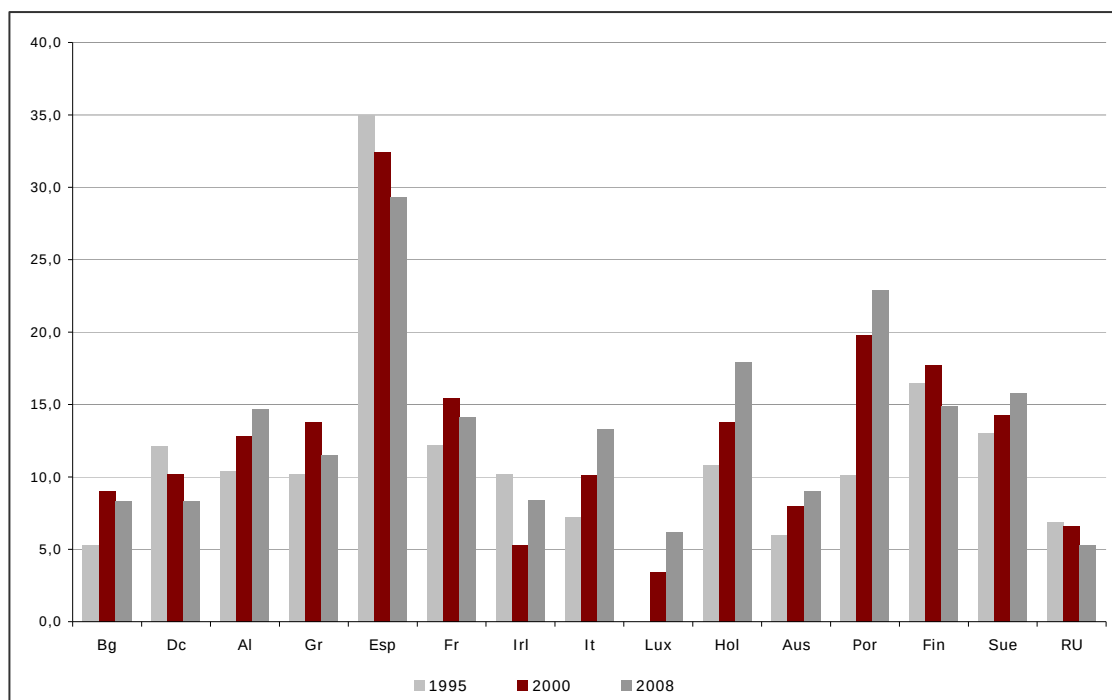
El mercat de treball, com posen de manifest els treballadors a les entrevistes mantingudes, ofereix una feble plataforma per a l'assoliment de benestar amb una vinculació laboral precaritzadora. Ramos (2000) ens presenta l'actual mercat de treball espanyol, juntament amb la resta de països del sud europeu, com un mercat

⁵⁹ Hi ha un ampli debat respecte com valorar quantitativament aquests ingressos baixos i les seues causes. A Europa la mesura més consensuada és establir un llindar respecte la mitjana del salari mitjà (Ponthieux-Concialdi, 2001; Ramos, 2004; Recio, 2001).

d'alts nivells d'inseguretat laboral i pobresa, conseqüència de la tendència amb què s'han incorporat les polítiques de flexibilització. En aquest sentit el Regne Unit, Irlanda i França tindrien uns mercats de nivells moderats d'inseguretat laboral però elevats en quant a la pobresa, i la resta de països de la Unió Europea dels 15 un mercat de treball de moderats nivells d'inseguretat laboral i pobresa.

Com a indicador de precarietat laboral faig servir, com fan en la gran majoria d'estudis sobre el mercat laboral, la taxa de temporalitat davant els efectes nefastos de gran part dels contractes d'aquest tipus en l'estructuració de la vida familiar i social, ja que és molt complicat construir un horitzó vital a mitjà o llarg termini. En aquest sentit l'estat espanyol ofereix una imatge desoladora.

Gràfic 3.1.
Taxa de temporalitat. Unió Europea-15, 1995, 2000 i 2008.

Font: Elaboració pròpia amb dades d'Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>)

Espanya supera amb escreix la resta de països de la Unió Europea dels quinze en quant a temporalitat amb un 29,3% en 2008. Una xifra que suposa un descens de la referent a 1995, un 35%. Tanmateix això no vol dir, necessàriament, que aquest decreixement de la temporalitat signifiqui el pas a contractes indefinits. Li segueix de prop Portugal amb un 29,9% en 2008 –sis punts percentuals menys– encara que aquest país sí que veu créixer la seua taxa de temporalitat amb el pas del temps. Una temporalitat que afecta en major mesura als col·lectius més feblement posicionats en l'estructura ocupacional com és el cas de les dones i els

joves. La taula 1 de l'annex ens mostra com a tots els països de la Unió Europea dels quinze –amb l'excepció d'Alemanya, on comparteixen quasi la mateixa xifra– les dones superen als homes, amb diferències de grau, en la proporció de contractes temporals. Per a les dones espanyoles aqueixa diferència és d'un 31,4% per a 2008 front a un 27,7% en els homes.

L'atur és també un indicador excel·lent per a valorar la precarietat del mercat de treball no només pel fet de la desocupació en si mateixa i el que això implica per a la qualitat de vida dels afectats i del seu entorn, sinó també per la incidència que ha demostrat tenir en les directrius de gestió de l'ocupació. L'Estat espanyol és en 2008 el país de la Unió Europea dels quinze que major taxa d'atur té, un 11,3%. França amb un 7,7% és la que li segueix més a prop. I aquesta xifra a mitjans dels 90 era més elevada (un 18,4% en 1995). Estem integrats a un mercat de treball que no mostra tenir una gran solidesa com a proveïdor de benestar (veure annex, taula 2).

El País Valencià mostra una realitat laboral notablement precaritzada que afecta en major mesura als col·lectius més febles i que les actuals pràctiques empresarials dirigides per l'omnipresent –i omnipotent– ortodòxia neoliberal, i per les característiques pròpies de l'economia valenciana (proliferació de les *pimes* i rellevància dels sectors industrials més tradicionals, com és el cas del tèxtil-confecció), encara agreugen més (Banyuls et al., 2002, 2005). El mercat de treball valencià és especialment precari amb elevades taxes de temporalitat –que supera els nivells espanyols i europeus– on els contractes fixes són concebuts com una concessió de l'empresari, amb un significatiu volum de treball parcial, nivells salarials baixos i elevada sinistralitat (Banyuls et al, 2005).

Un mercat que està mostrant la seua cara més fosca amb la incidència de la crisi econòmica general després d'uns anys de bonança amb l'augment de l'ocupació i el descens del nombre d'aturats, utilitzada propagandísticament pel govern valencià. Tanmateix és la feble base d'aquesta bonança la que ha comportat avui una incidència més aguda de l'actual crisi econòmica amb la preponderància dels serveis i sobretot la construcció com a sectors capdavaners de l'economia valenciana. No debades el País Valencià als darrers anys havia dut a terme una frenètica carrera urbanística que assegurava el creixement d'aquest sector⁶⁰ amb

⁶⁰ Entre els anys 1991 i 2004 es van construir a territori valencià un total de 800.000 nous habitatges (*El País. Suplement del País Valencià*. 08.05.05, pàg.3). També als mitjans de

totes les perniciosos conseqüències ambientals i culturals que implica i que s'ha vist truncada per l'actual crisi econòmica global. En el període comprés entre 1996 i 2008 el nombre d'ocupats en la construcció ha augmentat en un 152,3%, tot i la pèrdua d'efectius en l'últim any arran de la crisi econòmica mundial que ha afectat de manera significativa a aquest sector. Encara que no representa el sector d'ocupació majoritari al país –ho són els serveis amb un 65% del total d'ocupats valencians en 2008– l'increment és important arribant a representar en 2008 un 13,4% del total d'ocupats, superant la mitjana espanyola que es situa en un 12,1% (taula 3, annex). Un fet que segons Banyuls, Cano i Pitxer (2002:90), “atés el fort component cíclic de la construcció –amb una elevada inestabilitat, per tant, de la seua ocupació a mitjà i llarg termini– relativitza la solidesa de la creació recent d'ocupació al País Valencià”. I ara ho estem patint.

El mercat de treball de les comarques

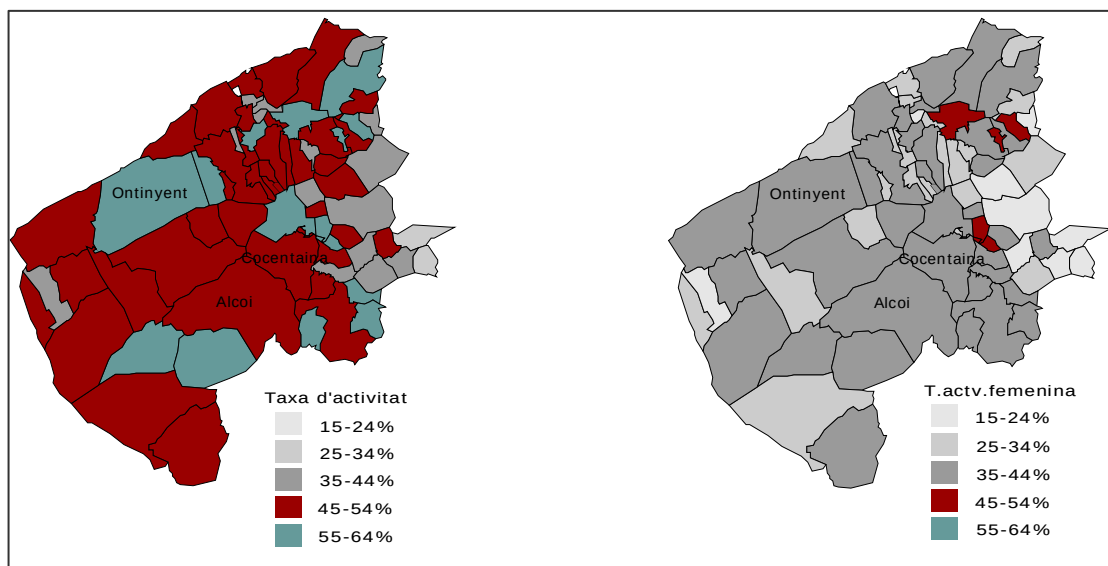
Els habitants de les comarques analitzades mostren una taxa d'activitat per sota de la mitjana valenciana que era d'un 55,6% en 2001 (*Cens de Població*, 2001). Només quinze pobles, dels setanta que conformen el territori, superen aquesta mitjana amb Benasau, amb un 60,29%, al capdavant. Al pol oposat trobem a Famorca i Tollos que mostren unes taxes per sota del 34%, no debades són de les poblacions més envellides de les comarques. Cal també assenyalar que Alcoi, històricament un important centre fabril i de treball, es queda per sota de la mitjana valenciana amb un 53,98%. Tanmateix es tracta d'un indicador molt poc precís ja que inclou a tota la població de 16 i més anys. Si fem una diferenciació per edats les taxes comarcals s'equiparen una mica més a la mitjana del país i el major nivell d'activitat, proper al 80%, es concentra en els estrats edataris centrals: dels 25 als 44 anys (taules 4, 5 i 6 a l'annex).

Respecte la mitjana valenciana, situada en un 43%, trobem a tan sols deu poblacions que la superen, essent Rugat la població amb major taxa d'activitat femenina amb un 54,12%. De nou Alcoi no es troba entre aquestes poblacions que superen la mitjana valenciana amb un 41,2% però tampoc Ontinyent (40,3%) ni Ibi (40,25%), importants nuclis econòmics de les comarques. Per comarques és l'Alcoià la que mostra tenir una taxa d'activitat femenina més elevada que la resta

comunicació apareixia la notícia de que els beneficis aconseguits per les grans constructors i immobiliàries del País Valencià en el 2003 multiplicava per set els generats per les principals indústries del tèxtil i del calcer (*Información*, versió digital. 07.06.05).

del territori, un 36,1% seguida per la Vall d'Albaida (35,95%) i el Comtat (34,1%) totes per sota de la mitjana valenciana.

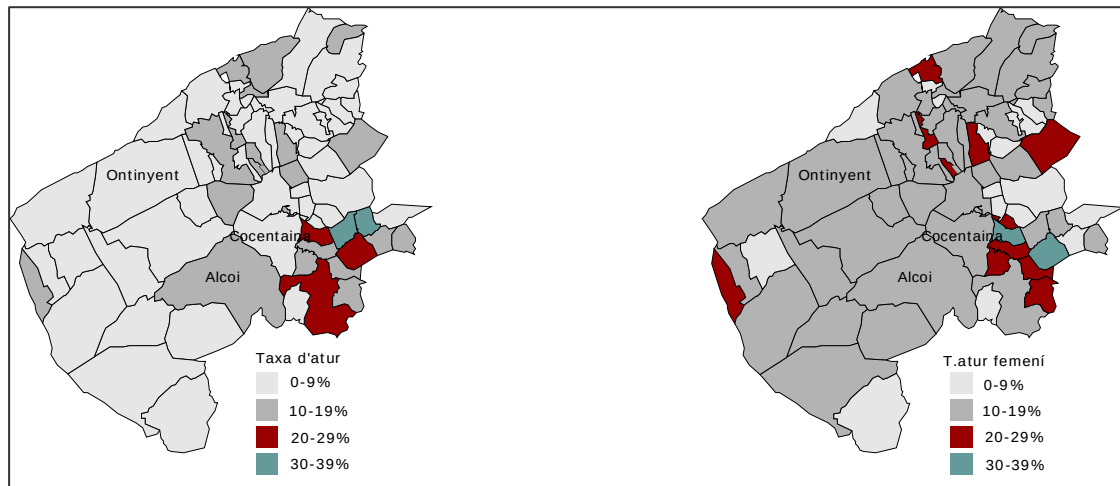
Mapa 3.1.
Taxa d'activitat i taxa d'activitat femenina. Municipis, 2001.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Els mapes ens ajuden a visualitzar a nivell territorial el comportament de l'atur. En quant a la taxa d'atur en general podem apreciar que la gran majoria de municipis tenen unes taxes per sota del 10%, fins i tot hi ha pobles on és inexistent. I només quatre pobles superen el 30%: són Balones amb un 32,81% i Benimassot amb un 34,88%, poblacions on precisament l'atur masculí és molt elevat, un 43,18% i un 42,86% respectivament, unes xifres molt importants. En el cas de les taxes d'atur femení les xifres augmenten alhora que puja la tonalitat dels colors predominants al mapa corresponent. D'aquesta manera cal assenyalar com la majoria de les poblacions tenen taxes de desocupació femenina compresa entre el 10 i el 20%, essent dos municipis els que major taxa mostren tenir en aquest cas Quatretondeta amb un 40% i Millena amb un 30,56%. Tanmateix i a pesar de que en general estem parlant de que la taxa de desocupació femenina supera a la masculina (els casos més punyents són Quatretondeta i Benilloba) hi ha localitats on ocorre el contrari, on la taxa d'atur masculina supera –de vegades amb escreix– la femenina, com és el cas d'Adzeneta d'Albaida, Benimarfull i Cocentaina (taules 7, 8 i 9 a l'annex).

Mapa 3.2.
Taxa d'atur i taxa d'atur femení. Municipis, 2001.

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Per edats podem apreciar dues línies: en primer lloc que El Comtat sobresurt com territori analitzat amb major taxa d'atur en tots els estrats edataris excepte – de manera quasi imperceptible – en el grup d'edat comprés entre els 30 i els 34 anys, a més del que comprén els majors de 65 anys. I en segon lloc, que en el cas de les altres dues comarques la taxa de desocupació a tots els estrats edataris és inferior a la mitjana valenciana excepte en el cas del grup d'entre 60 i 64 anys.

Cal preguntar-se també les persones que treballen on ho fan. Com ja he assenyalat la zona d'estudi ha tingut tradicionalment un marcat tarannà industrial explotant productes com el plàstic, el paper, el joguet i sobretot el tèxtil-confecció, especialment a la zona d'influència d'Alcoi-Ontinyent. Com bé assenyala Vallés (1986) ja al s.XVIII és inqüestionable la important industrialització de la zona, amb Alcoi al capdavant arribant a concentrar el 80% de la producció tèxtil del País Valencià. Tanmateix hui en dia aquesta preeminència industrial no és tan patent, es dilueix front als serveis tal i com s'aprecia a la següent taula:

Taula 3.1.⁶¹
Distribució percentual de la població ocupada segons sectors econòmics i sexe.
País Valencià i comarques, 2001.

	Agricultura	Indústria	Construcció	Serveis
País Valencià	5,72	24,1	11,91	58,24
Dones	3,82	18,14	2,39	75,65
Homes	6,87	27,78	17,7	47,65
L'Alcoià	1,59	45,77	8,74	43,89
Dones	0,87	37,2	2,19	59,74
Homes	2	50,55	12,4	35,05
El Comtat	6,12	40,32	12,13	41,42
Dones	4,19	33,53	2,25	60,03
Homes	7,11	43,8	17,2	31,89
La Vall d'Albaida	6,18	45,68	9,61	38,53
Dones	5,01	40,16	2,32	52,5
Homes	6,78	48,51	13,36	31,35

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del *Cens de Població*, 2001 (INE:www.ine.es).

La distribució dels ocupats de les comarques analitzades ens presenta un paper residual de l'agricultura, especialment a l'Alcoià, i una certa presència de la construcció, sobretot al Comtat (12,13%), un sector econòmic en creixement al País Valencià com s'observava anteriorment, encara que la crisi econòmica global que s'encetà a les darreries dels 2000 ha frenat en sec aquest creixement.

Per tant sembla que el pes de la indústria a les comarques no és ja tan present com fa uns anys i com ens feia patent Vallés (1986). El monocultiu del que ens parlen constantment molts dels nostres entrevistats i que els fa témer el pitjor davant de la situació crítica que passa el sector no és, així doncs, tan accentuat. Malgrat tot, en general, l'activitat industrial encara manté la seua preeminència. Només cal comparar les xifres d'ocupació comarcal a la indústria amb les referides al País Valencià per adonar-se'n de que, almenys a principis de la dècada del 2000, les comarques romanien com un centre industrial important. Caldrà esperar a la publicació de les dades del *Cens de Població* de 2011 –davant la manca d'altres dades de caràcter comarcal i local– per saber si aquest fet es manté.

⁶¹ No ha sigut possible fer una comparativa amb les dades censals de 1991 per no oferir les mateixes variables. Com ja he assenyalat en nombroses ocasions, la precarietat de les fonts estadístiques valencianes representa un gran inconvenient per a l'estudi de la realitat social.

Cal assenyalar que la indústria valenciana és tendent a la formació d'àrees d'especialització manufacturera com és el cas de les comarques que ens ocupen però també el joguet a aquestes mateixes comarques (Ibi i Onil) o el calcer al Vinalopó (Elda i Elx), o també el taulell a la Plana de Castelló. Una indústria valenciana que, segons Puig Blanco (2006: 50), es caracteritza al País Valencià per l'especialització en béns de consum directe amb orientació exportadora, per una xarxa de petites i mitjanes empreses. Al que se li afegeix la descripció que Pérez (1997: 32) ens fa del model de creixement de les Comarques Centrals Valencianes⁶² basat en "l'ús extensiu dels recursos, especialment en la mà d'obra poc qualificada, fet que li ha permès fins ara fer-se un lloc en el mercat internacional, via reducció dels costos laborals i de producció".

En definitiva, el mercat de treball de les comarques està modificant els seus contorns, sobretot per la incidència que té en el nostre estudi, amb la pèrdua de pes de la indústria com a font d'ocupació de la població de les comarques a favor dels serveis. Es trenca aleshores la tendència històrica de les comarques de constituir una zona eminentment industrial, un factor molt important en la construcció de l'imaginari i de la identitat de la seua població.

3.2. Nous contorns familiars, nous riscos socials

Avui les relacions familiars poden adquirir les més diverses formes: famílies monoparentals, matrimonis homosexuals, famílies recomposades, *living apart together*... Són només alguns dels mots que serveixen per a identificar l'inabastable constel·lació de formes familiars que estan emergint, o visibilitzant-se, amb força en els darrers anys. La família tradicional burgesa caracteritzada per una estricta diferenciació jeràrquica entre gèneres i generacions construïda sobre els ciments de la diferenciació clara entre l'esfera pública i la privada, no ha desaparegut, però la seua hegemonia està esvaint-se. I amb ella la certesa que suposava poder comptar amb uns paràmetres culturals clars amb els que interpretar el món i guiar el

⁶² Proposta de demarcació territorial que inclouria a més a més de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida les comarques de la Canal de Navarrés, la Costera, la Safor, la Marina Alta i la Marina Baixa.

comportament. Aquestes línies avui són a penes reconeixibles i els individus es veuen forçats a dibuixar les seues pròpies sendes.

El procés d'individualització que duu implícit –i alimenta– la modernització recent condueix a relacions d'aparellament menys depenents de les normes socials, més privades, construïdes sobre la successiva tria en un creixent ventall d'opcions (Beck i Beck-Gernsheim, 2001). La fita d'aquestes relacions és la satisfacció personal més enllà de les convencions socials i per tant la seua perdurabilitat dependrà de què ambdós membres la consideren igualment beneficiosa per als seus interessos. És el que Giddens (1991, 1995) anomena “relació pura”, aquella que aspira a la simetria de gènere i en què la mateixa possibilitat de dissolució forma part indestriable del compromís, el que condueix a un examen constant per part dels seus membres per tal de comprovar la seua validesa davant d'altres alternatives possibles. Una parella basada en la confiança sense que aquesta tinga cap suport extern més que la mateixa relació, el que alhora enforteix el caràcter individualitzat de la identitat personal.

Això suposa, segons Bauman (2005c), una important minva de la capacitat per comprometre's. L'assumpció de que res és per sempre atempta directament a la continuïtat de la parella, l'afebleix profundament doncs el compromís a llarg termini és sinònim de dependència, concepte denostat en aquesta Modernitat Líquida, ens continua dient, sobretot sense estar segur de l'existència d'una dependència mútua i d'un grau equivalent. Es necessita conèixer si hi ha suficient correspondència per part de l'altre, malgrat que això destrueix la que ha estat històricament la base de l'amor segons l'autor. I aquesta situació genera alts nivells d'angoixa entre els individus que l'economia de mercat sap aprofitar per al seu propi benefici a través de la proliferació de consellers i altres elements que incorporen rituals de comportament en un fet prèviament construït com incert (Bauman 2005c). De fet són les mateixes relacions flexibles de producció del nou capitalisme les que nodreixen la impossibilitat d'establir relacions personals basades en el compromís perdurable: “La consigna ‘nada a largo plazo’ desorienta la acció planificada, disuelve los vínculos de confianza y compromiso y separa la voluntad del comportamiento” (Sennett, 2000:30).

Però aquest model d'aparellament totalment secularitzat, on només importa la satisfacció personal dels seus membres, s'instal·la en un terreny desigual, travessat per relacions de gènere, classe, ètnia, religió i generació (Smart i Shipman, 2004) i que duen incorporades relacions socials establertes sobre la parella però de més gran abast, un fet que els principals formuladors dels conceptes sobre les noves relacions amoroses de vegades no fan del tot explícit. És

el cas de la relació pura de Giddens, que la construeix sobre un camp “very empty of players” (Smart i Neale, 1999: 19). És a dir, no tenen en compte que la parella, entre l'inici i la ruptura però també més enllà sobretot si tenen fills, implica a més persones: avis, sogres, cosins, nebots... La fluïdesa de les noves parelles, de les noves famílies en general, afecta a moltes més persones que no únicament als membres de les parelles i no sols en termes d'afectivitat i hàbits sinó també en termes de cura. El nou risc que emergeix amb força en els darrers anys alimentat pel creixent canvi familiar és la gestió de la cura en societats com les occidentals amb un envelliment creixent i amb una norma d'ocupació flexible.

A les societats occidentals –especialment en el règim de benestar del Sud d'Europa– una gran part de la cura és assumida per les famílies, per les dones d'aquestes famílies. De fet el mateix motor de canvi de les relacions familiars, el nou rol que les dones estan assumint fora de l'exclusivitat a l'esfera privada, està en la base de l'emergència d'aquests nous riscos socials que requereixen d'una urgent consideració a nivell polític. El procés d'individualització que estan experimentant les dones a través de l'escletxa oberta per la seua entrada al mercat de treball i que significa convertir-se en subjectes autònoms més enllà de la relació vicària que han mantingut tradicionalment respecte els homes, ja foren els seus pares o marits, està evidenciant l'existència d'una ingent quantitat de tasques de cura i de solidaritats interpersonals.

En primer lloc per les relacions de desigualtat de gènere que suposa. Malgrat que els valors i les actituds respecte la família estan canviant ràpidament això no implica necessàriament un canvi de la mateixa magnitud i rapidesa en les pràctiques culturals. Ni estat, ni mercat, ni els homes semblen moure's al mateix ritme que les dones i per tant es creen buits d'atenció i relacions de desigualtat cada vegada més profunds. És el cas de la parella de doble ingrés (*dual earner*), en la que Gernshuny et al. (2005) ens assenyalen l'existència d'un *lagged adaptation model*, pel qual encara que el temps dedicat al treball domèstic baixa quan les dones s'incorporen al treball remunerat a temps complet –i sovint perquè les dones acurten el temps dedicat a la llar– i el dels homes puja, no ho fa en els mateixos nivells i les dones continuen assumint una major càrrega de treball domèstic que les seues parelles, malgrat que la participació en el treball remunerat siga equiparable⁶³. Els canvis en els valors i actituds familiars no signifiquen

⁶³ Hochschild (2008) anomena aquesta situació “model de cura postmodern” on les dones assumeixen l'esfera domèstica i el treball remunerat cobrint la precarietat d'una pàtina de

necessàriament un canvi en les pràctiques, o no almenys de gran abast, sobretot per la reticència dels homes a incorporar-se en termes d'igualtat a l'esfera privada malgrat les mesures polítiques implementades al respecte (Ahlberg, Roman i Duncan, 2008; Crompton, Brockmann i Lyonette, 2005; Crompton, 2006; Lewis, 2001; Scott, 2006)⁶⁴. A més a més com bé ens assenyala Crompton (2006), hem de tindre en compte la posició en l'estructura social, “unjust background conditions” en diu l'autora, per entendre la posició de les dones respecte el treball remunerat i el treball de cura, una posició d'altra banda que contribueix a perpetuar les desigualtats socials, i en aquesta disjuntiva la intervenció estatal té un pes molt significatiu en equilibrar les opcions, reals, de tria de les dones davant el binomi feina-llar. I l'eterna solució a aquesta ralentització en la transformació de les pràctiques és la “doble presència” (Balbo, 1979) en la que les dones simultanegen el treball remunerat amb l'atenció a la llar/família amb tot el que això implica. D'una banda una incorporació a l'esfera pública mediatitzada per les seues responsabilitats privades, i per tant desenvolupant feines més precàries i una menor presència en els alts nivells de la carrera professional. D'altra un estat d'esgotament crònic que minva significativament la seua qualitat de vida.

La cura dels dependents –xiquets, vells, malalts– és el repte de les societats occidentals actuals i una de les fonts de major incertesa. També de relacions de desigualtat. El paper de l'Estat de benestar és cabdal en la gestió d'aquests riscos tant oferint serveis públics de cura com promocionant la necessària inclusió dels homes en aquest àmbit. De fet la gran majoria de polítiques de conciliació implementades tenen com a objectiu introduir a les dones en l'esfera productiva obviant, paradoxalment, les responsabilitats familiars i de cura (Torns et al., 2008). Però en el cas d'un Estat de benestar especialment feble, marcadament familiarista, com és el nostre (i el de la resta dels estats del Sud d'Europa: Ferrera, 1995, 1996; Flaquer, 2000b, 2002; Saraceno, 1995; Trifiletti, 1999), amb una inoperància reforçada per l'escassa voluntat política d'implementar polítiques de suport social a les famílies sembla lluny de donar-se una solució. La solidaritat familiar cobreix encara aquesta cura a la dependència. Estan canviant però les maneres no,

normalitat. Diferencia tres models més de cura: el “tradicional” on la dona esdevé principalment mestressa de casa i per tant es dedica a la cura, model “modern-fred” on la cura la realitzen majoritàriament institucions, i el model pel qual mostra preferència el “modern-càlid”, en el qual institucions i família (amb una equitativa distribució per gènere) comparteixen les tasques de cura dels dependents.

⁶⁴ Aquesta rigidesa de la realitat familiar al canvi és la base d'una de les crítiques al concepte d'individualització de Beck, ja que les relacions familiars són menys flexibles del que aquesta conceptualització es pot inferir (Meil, 2003).

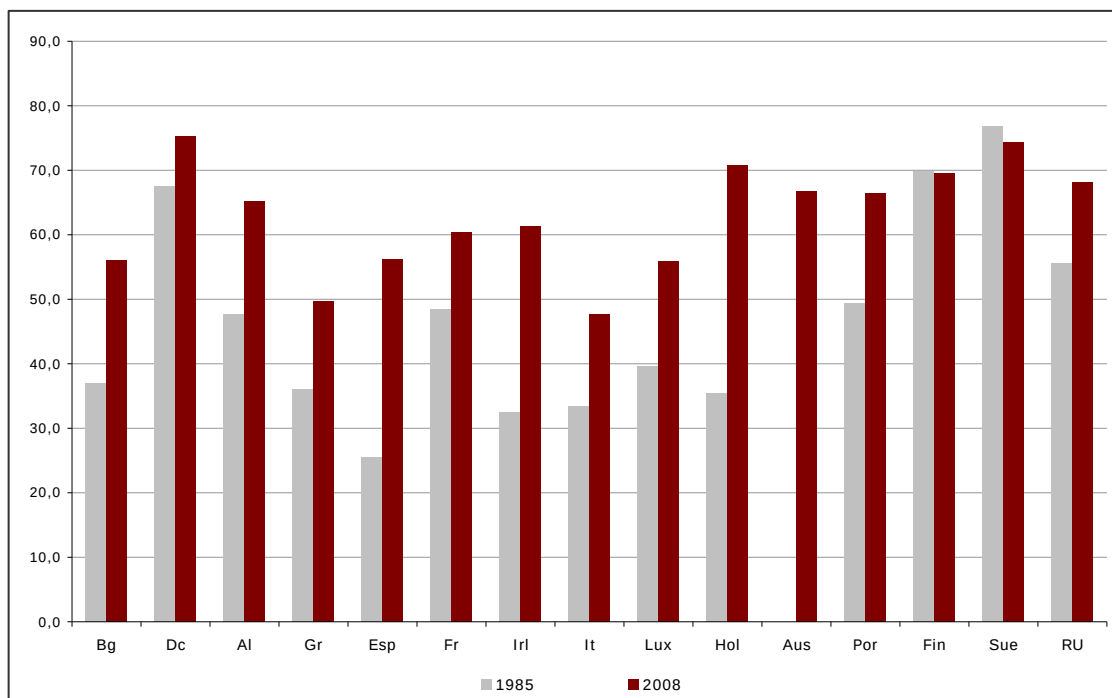
concebint-se aquesta solidaritat com un fet realitzat en exclusiva ni per sempre (Meil, 2000, 2006, 2007), per tant la incertesa respecte la cura roman.

3.2.1. LA FAMÍLIA EN TRANSFORMACIÓ AL PAÍS VALENCIÀ

Com feia constar al segon capítol d'aquesta tesi, i com corroboren els meus entrevistats més endavant, la família ocupa un lloc central en el benestar dels habitants del que es coneix com el Sud d'Europa, és a dir, Espanya, Portugal, Grècia i Itàlia. Una família, com també he esmentat, que està adquirint en les darreres dècades un nou aspecte, diferent al que tradicionalment l'ha caracteritzada, conseqüència d'un accelerat procés de canvi. En aquest procés transformador esdevé cabdal el nou rol que està adquirint la dona, amb una major presència a l'espai públic deixant de banda, relativament, l'exclusivitat requerida socialment per a l'espai privat, juntament amb l'inici d'una desinstitucionalització del matrimoni com a vincle bàsic entre la parella i alhora espai indefugible per al naixement i criança dels fills. Aquesta transformació afecta directament a la seua capacitat d'esdevenir la principal, quan no única, font de benestar del Sud d'Europa. Cal preguntar-se, per tant, quins són aquests canvis i com estan afectant a la capacitat de provisió de benestar de les famílies.

L'ocupació femenina ha augmentat en els darrers vint anys de manera significativa a tots els estats de la Unió Europea (dels quinze), excepte en el cas de Finlàndia i Suècia que han experimentat un lleuger descens, així i tot mantenint dades molt elevades. Aquest increment també s'ha donat als estats del Sud d'Europa que, tot i aquest creixement, continuen sent els estats que menor nivell d'ocupació femenina mostren, amb l'excepció de Portugal. Aquest estat presenta durant els darrers vint anys un comportament diferent al de la resta dels seus companys de règim de benestar superant àdhuc la mitjana europea que en el 2008 era d'un 61,2% mentre a Portugal era d'un 66,5%. La resta d'estats meridionals mostren les taxes més baixes de tota la Unió Europea, a molta distància de Suècia o Dinamarca, que superen el 70%.

Gràfic 3.2.
Taxa d'ocupació femenina. Unió Europea-15, 1985 i 2008.

Fonts: *Labour Force Survey* (OCDE: www.oecd.org)

Tanmateix no és tan important la taxa d'ocupació actual com el procés pel qual s'ha assolit aquesta xifra; i en el cas dels estats europeus meridionals representa, sobretot en el cas espanyol (també en el portuguès però partint de xifres més elevades), un accelerat i rellevant creixement, passant d'un 25,5% en 1985 al 56,3% del 2008 (taula 10, annex). D'aquest increment s'infereixen significatives conseqüències per a les antigues estructures de benestar meridionals on la família, és a dir, la dona, constitueix gairebé en exclusiva la principal font de benestar i de recursos de cura a les societats del Sud d'Europa. L'augment generalitzat del nivell d'ocupació femenina, juntament amb una constatada inèrcia dels homes per assumir en igualtat de condicions les tasques que genera l'àmbit domèstic, condueix a la discriminació de la dona, que assumeix en exclusiva aquestes tasques.

Les dades disponibles per al País Valencià no permeten una evolució temporal tan llarga ni tampoc la comparació amb dades europees, tot i així trobem també un increment de la taxa d'ocupació femenina (amb un 44,6% en 2008, INE 2009, online: www.ine.es), que situen al nostre país en la mateixa conjuntura que la resta del membres de l'anomenat règim de benestar sudeuropeu.

Aquestes dades que mostren l'increment de l'activitat femenina es troben estretament relacionades amb la taxa de natalitat, no debades el naixement dels fills esdevé un punt d'inflexió en la relació de les dones amb el treball remunerat. La taula 3.2. ens mostra un dels elements simptomàtics del procés de transformació de les famílies sudeuropees: el canvi de direcció que han experimentant les taxes de natalitat dels quatre estats. Aquests estats, encara als anys setanta, eren els estats de la Unió Europea dels quinze amb major taxa de natalitat, no debades tots ells, excepte el cas d'Itàlia, vivien sota un règim polític dictatorial de tarannà fortament pronatalista. Hui, però, mostren un panorama diferent. La taula ens presenta l'evolució a la baixa que ha esdevingut gairebé la principal preocupació governamental en termes demogràfics juntament, i no és casual aquest binomi, amb l'augment de l'immigració vinguda des dels estats menys desenvolupats, un factor explotat políticament i mediàtica.

Taula 3.2.
Taxa bruta de natalitat. Unió Europea-15 i País Valencià, 1975-2008.

	1975	1985	1995	2000	2005	2008
Espanya	18,8	11,9	9,2	9,9	10,8	11,4
País Valencià	19,5	11,8	9,4	10,1	11,1	11,5
Bèlgica	12,2	11,6	11,4	11,3	11,2	11,7
Dinamarca	14,2	10,5	13,3	12,6	11,9	11,8
Alemanya	9,9	10,5	9,4	9,3	8,3	8,2
Grècia	15,7	11,7	9,5	9,5	9,7	10,3
França	...	...	12,8	13,3	12,9	13,0
Irlanda	21,1	17,6	13,5	14,4	14,7	16,9
Itàlia	15,2	10,2	9,2	9,5	9,5	9,6
Luxemburg	11,1	11,2	13,3	13,1	11,7	11,5
Holanda	13	12,3	12,3	13	11,5	11,2
Àustria	12,4	11,6	11,2	9,8	9,5	9,3
Portugal	19,8	13	10,7	11,7	10,4	9,8
Finlàndia	13,9	12,8	12,3	11	11	11,2
Suècia	12,7	11,8	11,7	10,2	11,2	11,9
Regne Unit	12,4	13,3	12,6	11,5	12	12,9

Fonts: Elaboració pròpia a partir de les dades d'Eurostat, INE i IVE.
(<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>; www.ine.es; www.ive.es).

Com s'aprecia clarament, són els estats que formen el Sud europeu els que han experimentat un descens de les taxes brutes de natalitat més acusat. A l'inici del període es situaven al capdavant de la Unió Europea en natalitat, avui es situen a la cua en quant a aquest mateix concepte, tot i la remuntada que han experimentat en la dècada dels 2000, excepte en el cas portugués que ha viscut un lleuger descens en els darrers anys. Les dades del País Valencià han experimentat un comportament molt semblant, passant d'un 19,5 ‰ en 1975 a un 11,5 ‰ en

2008, unes xifres sempre per sobre de la mitjana espanyola. En aquesta transformació de les tendències demogràfiques influeixen nombrosos factors, però no podem deixar de banda, com ens assenyala Cannan (1999:56), el pes de l'augment del cost directe i d'oportunitat de tindre fills, especialment per a les dones. Cost que als estats del Sud d'Europa és major per l'escàs paquet de mesures de suport a la infància.

Aquest baix nivell de fecunditat conflueix amb un endarreriment de l'edat de les dones en ser mares per primera vegada. En el cas espanyol des de l'any 1990 fins el 2005 aquesta edat augmenta en prop de cinc anys passant dels 26,8 als 29,4 anys, només superada per l'edat de les mares del Regne Unit (29,8). Respecte el País Valencià, malgrat no tindre al nostre abast dades referents a l'edat de la primera maternitat, sí que podem conèixer l'edat mitjana de la maternitat i podem observar com aquesta, com la mitjana espanyola, és la més elevada de la Unió Europea dels quinze amb 30,72 en 2005 (un poc més baixa al 2006: 30,61) (INE, 2009; online: www.ine.es).

Aquestes dades es troben estretament relacionades amb l'edat d'emancipació. Els joves de l'àrea sudeuropea retarden al màxim el moment de deixar la llar paterna i viure sols o formar la seua pròpia família. En el cas espanyol en 2008, segons l'Informe de la Juventud (López, 2009), un 36,7% dels joves amb edats compreses entre els 25 i 29 anys viuen en la llar paterna, i també un 60,4% dels que tenen entre 20 i 24 anys. Són moltes les raons d'aquesta perllongació residencial però en gran mesura es dona per la necessitat de maximitzar els recursos familiars, especialment en el cas de les dones. Per a l'adquisició del màxim nivell formatiu i fins i tot un lloc de feina fent servir les xarxes familiars; d'assolir un major capital social, en definitiva. Conseqüentment als estats meridionals és on menor nivell de llars unipersonals existeixen i alhora major nombre de llars multigeneracionals (Cantó i Mercader, 2001; Flaquer, 2000b; Carlos i Maratou, 2000; Papadopoulos, 1998).

L'OCDE (2009, online: www.oecd.org; taula 11 a l'annex) ens proporciona una taula en la que es comparen les formes d'aparellament en diversos països europeus a principis de la dècada dels 2000. S'observa com els països del sud d'Europa és on encara es pot trobar major percentatge de parelles casades (excepte el cas de Luxemburg), superant de llarg el 50%, i menys cohabitants. Però si s'acota l'edat i es mostren les dades de les parelles els membres de les quals es troben entre els 20 i 34 anys, les xifres varien: baixen els matrimonis, però tampoc s'incrementa en el mateix grau la cohabitació, sinó viure en la residència paterna. Els països sudeuropeus són, amb Irlanda, on major percentatge de joves d'entre 20 i 34 anys

viuen amb els pares, essent Espanya el territori que presenta una xifra major, un 52,1%. En el mateix sentit, les llars multigeneracionals (amb la convivència de dues o més generacions) al País Valencià representen un 56% del total de llars, mentre que en el cas de les llars unipersonals arriben al 21% (INE, 2009; online: www.ine.es).

És també rellevant la progressiva pèrdua d'importància que en els darrers anys ha experimentat el matrimoni considerat com a únic vincle legítim per a la relació de parella i, sobretot, per a la procreació. Hi ha hagut una separació entre sexualitat, matrimoni i procreació. Tot i que es tracta d'una tendència incipient en els estats meridionals, cada vegada és més patent l'acostament envers pautes nòrdiques i continentals en aquesta línia. En aquest sentit el percentatge de fills nascuts de mare no casada a Portugal en 2006 és del 31,6%, sent la xifra més elevada de tots els estats del Sud d'Europa. Al darrere es troba Espanya amb un 28,4% –un 27% al País Valencià– i molt més baixes són les dades referents a Itàlia amb un 18,6% i Grècia amb un 5,3%. No podem obviar que encara hi ha un llarg tram per recórrer per arribar al 55,5% que ens mostra Suècia (Eurostat, 2009). Tanmateix cal assenyalar que el ritme de creixement en els estats sudeuropeus ha sigut especialment significatiu, al contrari que a altres països europeus on les xifres es mantenen més o menys estables des de fa anys, com s'observa clarament a la taula 12 de l'annex (INE, 2009; online: www.ine.es).

Un vincle matrimonial que també tendeix a la secularització, el que en països amb una forta incidència de l'Església, catòlica o ortodoxa, és molt significatiu. Com a mostra l'Estat espanyol, on tot i ser important encara el matrimoni pel ritus catòlic, un 50,9% en 2008, s'ha de considerar que fa poc més de deu anys (1996) el percentatge era d'un 76,7%, és a dir, el matrimoni religiós a l'Estat espanyol està perdent la seua preponderància per un interessant procés secularitzador que comporta que els matrimonis exclusivament civils hagen experimentat un increment des del 1996 d'un 114%, passant del 23% del total de matrimonis celebrats a un 48,7%. Al País Valencià aquesta tendència de canvi és més acusada, ja que el creixement de les unions celebrades únicament de manera civil des de 1996 ha sigut d'un 135,6%, superant aquestes unions el 50% del total de matrimonis celebrats al 2008. Paral·lelament el matrimoni catòlic ha descendit en un 38,7% (taula 13, annex).

A més a més culturalment la ruptura matrimonial ja no és socialment sancionada com era fa uns pocs anys. A la següent gràfica es pot percebre la magnitud del canvi en la taxa bruta de divorci als països de la Unió Europea dels 15.

Taula 3.3.
Taxa bruta de divorci (per 1.000 persones). Unió Europea-15, 1997-2007.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bèlgica	2.6	2.6	2.6	2.6	2.8	3.0	3.0	3.0	2.9	2.8	2.8
Dinamarca	2.4	2.5	2.5	2.7	2.7	2.8	2.9	2.9	2.8	2.6	2.6
Alemanya	2.3	2.3	2.3	2.4	2.4	2.5	2.6	2.6	2.4	2.3	2.3
Irlanda	0.0	0.4	0.6	0.7	0.7	0.7	0.7	0.8	0.8	:	0.8
Grècia	0.9	0.7	0.9	1.0	1.1	1.0	1.1	1.1	1.2	1.3	1.2
Espanya	0.9	0.9	0.9	0.9	1.0	1.0	1.1	1.2	1.7	:	2.8
França	2.0	2.0	2.0	1.9	1.9	1.9	2.1	2.2	2.5	2.2	:
Itàlia	0.6	0.6	0.6	0.7	0.7	0.7	0.8	0.8	0.8	:	0.8
Luxemburg	2.4	2.4	2.4	2.4	2.3	2.4	2.3	2.3	2.3	2.5	2.3
Holanda	2.2	2.1	2.1	2.2	2.3	2.1	1.9	1.9	2.0	1.9	2.0
Àustria	2.3	2.2	2.3	2.4	2.6	2.4	2.3	2.4	2.4	2.5	2.5
Portugal	1.4	1.5	1.7	1.9	1.8	2.7	2.2	2.2	2.2	2.3	2.4
Finlàndia	2.6	2.7	2.7	2.7	2.6	2.6	2.6	2.5	2.6	2.5	2.5
Suècia	2.4	2.3	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4	2.2	2.2	2.2	2.3
Regne Unit	2.8	2.7	2.7	2.6	2.7	2.7	2.8	2.8	2.6	:	2.4

Font: Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>).

Només amb una mirada ràpida el que sorprén de manera aclaparant és l'increment de les taxa de divorcialitat de l'Estat espanyol, que en només deu anys passa d'un 0,9 ‰ a un 2,8 ‰, el major creixement de la zona. Al País Valencià aquesta xifra és encara major: d'un 3,2 ‰ (elaboració pròpia amb dades de l'INE, [online:www.ine.es](http://www.ine.es)). En aquesta evolució no podem obviar el canvi que suposà l'entrada en vigor de la Llei 15/2005 per la qual es reformava el Codi Civil eliminant el requisit del període de separació previ a un procés de divorci que s'havia inclòs en la llei de 1981. Aquest tràmit emmascarava la realitat social del moment ja que la comparabilitat entre estats europeus no era del tot real, d'altra perquè dificultava la tramitació del divorci en suposar major cost econòmic i temporal, conduint, en molts casos, a l'eternització de la separació com a estat civil. No cal, però, minimitzar l'impacte del canvi ja que al 2007 Espanya es situa al capdavant dels països de la Unió Europea en divorci. Tenint en compte el punt de partida històricament i cultural la transformació és molt significativa. La resta d'estats del sud europeu també mostren un increment important, especialment en el cas de Portugal que passa de l'1,4 ‰ a un 2,4 ‰. Grècia, Itàlia juntament amb Irlanda – on el divorci no fou permès fins el 1996– són els països amb menors taxes de divorci.

Aquesta situació incrementa a les societats sudeuropees la visibilitat estadística i quotidiana de la monoparentalitat, sobretot aquella de tarannà més modern, és a dir, amb fills menors a càrrec i generada per una ruptura d'unió no ja tant per la viduïtat, tradicional via d'entrada a la monoparentalitat (Almeda, 2002a, 2002b, 2004; Flaquer, 1998; Wall, 2001). I representa una de les més clares

exemplificacions d'aquesta situació, tant pel seu component de variació com per les conseqüències produïdes en gran mesura per les inèrcies institucionals incapaces d'assumir la profunditat d'aquests mateixos canvis, el que genera no pocs problemes a les famílies que no responen al model-tipus més tradicional. Malgrat l'heterogeneïtat dels nuclis monoparentals⁶⁵, i per tant també de les seues formes vitals, la major incidència d'aquest tipus de nuclis –majoritàriament encapçalats per dones– en zones de vulnerabilització social i fins i tot exclusió mostra la dificultat d'encarnar en exclusivitat els dos rols de gènere (Carrasco et al., 1997; Millar, 1991; Ruspini, 2000). Aquesta nova monoparentalitat presenta doncs, noves necessitats i demandes que l'Estat de benestar deuria prendre en consideració sobretot perquè els seus protagonistes presenten un major risc de patir situacions de vulnerabilitat que la modalitat més tradicional, constituïda per progenitors vidus i amb fills adults. Una vulnerabilitat que, cal no oblidar, mostra una estreta relació amb la desigualtat de gènere, doncs la gran majoria dels nuclis monoparentals es troben encapçalats per dones, i això suposa, encara a la nostra societat, un clar greuge tant material com simbòlic⁶⁶.

També relacionat amb el matrimoni i un excel·lent indicador de pluralització de les formes familiars és la possibilitat a l'Estat espanyol des de juliol de 2005 de celebrar matrimonis homosexuals. Estadísticament poc significatiu –no arriben a representar el 2% del total de matrimonis en 2008 segons dades de l'INE (www.ine.es)– simbòlicament és transcendental per a valorar la profunditat del canvi succeït en la cultura i en la manera en com s'afronten les relacions de parella i familiars al nostre país.

Aquestes darreres dades ens mostren com cada vegada són més les famílies al Sud d'Europa formades fora de la institució matrimonial i que, conseqüentment, és més perceptible el pas vers noves formes familiars ja existents a altres estats europeus, però molt poc comunes als estats meridionals. Malgrat tot perviuen elements en la realitat familiar que evidencien el no assoliment del grau de

⁶⁵ Millar (1991: 164) ens fa palesa la heterogeneïtat de la monoparentalitat: "young, single women caring for babies, divorced and separated women caring for both pre-school and school age children, widows and widowers whose children are in their final years of education, battered wives who have fled violent husbands, professional women 'choosing' lone motherhood, divorced couples who are 'part-time' parents sharing their children care, mothers who have little experience of paid employment-and so on."

⁶⁶ Per a una aproximació al fenomen de la monoparentalitat podeu consultar: Almeda (2004), Barrón (2000, 2002) Flaquer, Almeda i Navarro (2006), Luengo i Rodríguez Sumaza (2000, 2003), Madruga (2006), Millar (1991) entre d'altres.

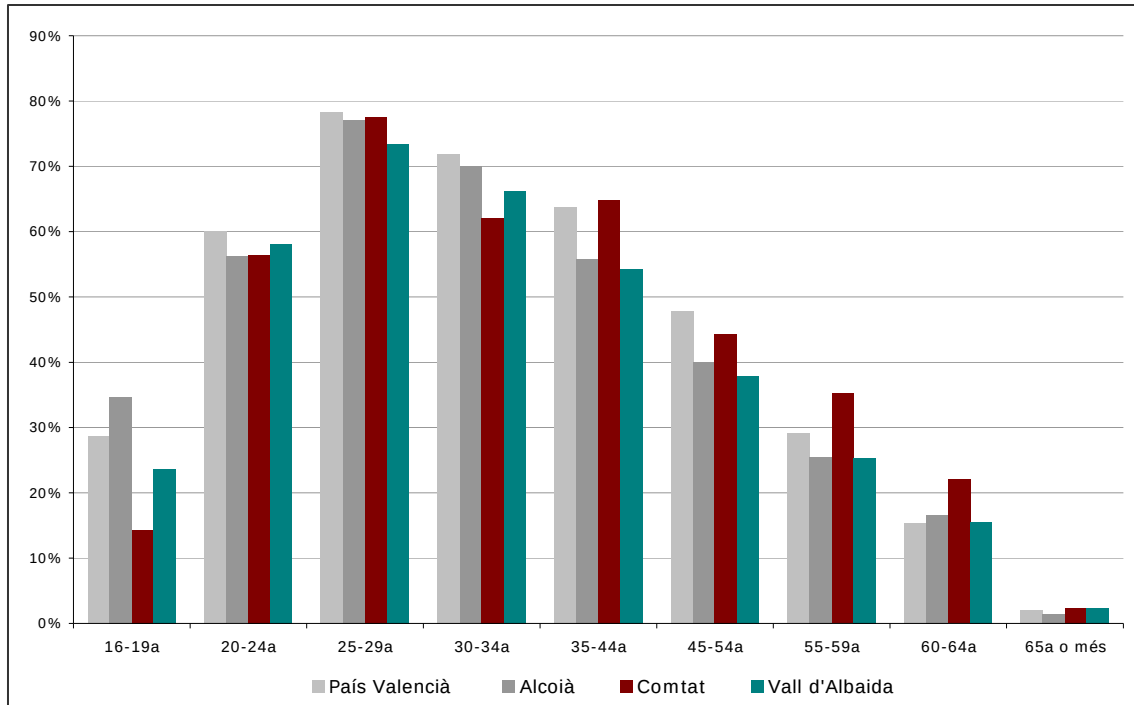
pluralització familiar d'altres països europeus i la idoneïtat de la classificació en règim de benestar del sud. Tot i així no podem negar el canvi que s'està produint en les formes familiars.

Les famílies de les comarques

Si ja resulta complicat conèixer el perfil de les famílies a nivell espanyol l'empresa esdevé gairebé inassolible quan parlem del País Valencià i les nostres comarques. Amb les escasses dades que tenim al nostre abans podem fer-nos una lleugera idea de com és l'estructura de les famílies de les comarques, un element important per entendre com poden funcionar les estratègies vitals dels treballadors del sector tèxtil que he entrevistat. Em centraré doncs en dues úniques variables: la taxa bruta de natalitat i l'estat civil. Però primer faré esment de la taxa d'activitat femenina, essencial per a conèixer les friccions que s'estan produint entre esfera pública i privada, i que representen un dels nous riscos socials que gestionar.

En el cas de les comarques, el mapa 3.1. ens mostrava gràficament la distribució de la taxa d'activitat femenina en les poblacions que componen les comarques. Si analitzem aquesta taxa d'activitat femenina per grups d'edat –gràfic 3.3.– l'activitat es concentra en els estrats d'edats compresos entre els 25 als 34 anys, precisament en el període on les dones solen tindre i criar als seus fills. Per tant les dificultats de conciliar l'activitat laboral remunerada amb la de la cura i suport dels fills esdevindrà un element a tindre en compte. Cal assenyalar la presència de les dones d'El Comtat al mercat de treball en major incidència que la resta de comarques malgrat l'avançament en l'edat.

Gràfic 3.3.
Taxa d'activitat femenina per grups d'edat. País Valencià i comarques, 2001.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del *Cens de Població*, 2001 (INE, www.ine.es).

Respecte la natalitat, la tendència de canvi que mostra és semblant a la que hem vist a l'Estat espanyol i al País Valencià. Per començar les comarques passen d'uns nivells elevats de natalitat a mitjans dels 80, superiors a l'11 ‰ en el cas de l'Alcoià i la Vall d'Albaida, per a després baixar en la dècada dels 90 i tornar a remuntar en els 2000, tot i no arribar al nivell de l'inici del període considerat. Durant tot el període El Comtat és la comarca amb uns nivells més baixos de natalitat, no debades és també la comarca més envellida. Arribem doncs al 2006 amb unes taxes del 10,3 ‰ per a l'Alcoià, 10 ‰ per a la Vall d'Albaida i un 8,6 ‰, perceptiblement menor, al Comtat. Tot i això hem de considerar que la cura dels xiquets s'ha vist transformada culturalment, doncs cada vegada assumeixen un rol central en major mesura en la vida dels pares, i és més important el seu vessant qualitatiu que no quantitatiu.

Taula 3.4.
Taxa bruta de natalitat. Comarques, diferents anys.

	1986	1990	1995	2000	2005	2006
L'Alcoià	11,8	11,0	9,0	9,3	10,3	10,3
El Comtat	10,6	9,7	8,8	8,0	8,4	8,6
La Vall d'Albaida	11,6	10,7	9,2	10,3	10,6	10,0

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IVE (www.ive.es)

Podem també considerar l'estat civil des d'una perspectiva diacrònica, taula 3.5.; sobta d'immediat l'aclaparant increment de les persones separades i divorciades. Malgrat que encara se situen en uns valors percentuals baixos respecte la resta d'estats civils, el seu increment durant els deu anys analitzats (1991-2001) és molt accentuat, arribant a un 279% en la Vall d'Albaida, un augment molt superior al que presenta el País Valencià en el seu conjunt.

Taula 3.5.
Estat civil segons sexe. Variació percentual.
País Valencià i comarques, 1991-2001.

	Homes	Dones	Total
País Valencià			
Solter	5,36	1,01	3,29
Casat	7,06	5,76	6,41
Vidu	7,27	13,76	12,53
Sep./Div.	177,65	156,44	164,98
Alcoià			
Solter	-7,28	-11,90	-9,50
Casat	-2,46	-3,44	-2,95
Vidu	-8,23	-2,54	-3,53
Sep./Div.	148,58	152,25	150,77
Comtat			
Solter	-1,67	-4,55	-3,00
Casat	4,62	4,03	4,32
Vidu	-16,45	2,09	-1,67
Sep./Div.	146,74	103,57	123,04
Vall d'Albaida			
Solter	0,30	-4,72	-2,05
Casat	8,38	7,47	7,92
Vidu	-7,40	7,98	4,73
Sep./Div.	244,38	308,72	279,72

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades *Cens de Població* 1991 i 2001 (INE: www.ine.es).

Aquest increment en els valors de les separacions i divorcis pot interpretar-se com un signe de modernització de les formes familiars i que a nivell de l'Administració pública s'hauria de tindre molt present donades les conseqüències, com ja he assenyalat. Aquesta proliferació de les ruptures conjugals suposa un increment de noves famílies monoparentals, llars unipersonals i altres formes familiars diferents a la família tradicional que encara hui és la base del sistema de protecció social valencià, les quals tenen unes necessitats i unes peculiaritats molt específiques que s'obvien afavorint processos de vulnerabilització, àdhuc exclusió social. De fet, si observem les dades que ens ofereix el *Cens de Població* del 2001 per tipus de nucli, es pot observar que malgrat la important preeminència de les parelles amb fills –que volten en tots els casos el 60%– els nuclis monoparentals (ja estiguen encapçalats per un home o una dona) superen el 10% en tots els casos excepte en la Vall d'Albaida (INE, 2005; online: www.ine.es). Aquesta constatació de l'encara escàs –però amb un apreciable ritme de creixement– nombre de persones separades i divorciades conté una significativa importància.

D'altra banda, malgrat que la majoria de matrimonis han estat celebrats pel ritus catòlic (un 70% a totes tres comarques) aquesta majoria en el període 1991-2005 ha minvat notablement en benefici del matrimoni civil, especialment en el cas del Comtat que ha vist incrementat el nombre d'unions matrimonials celebrades civilment en més d'un 300%. D'altra banda els matrimonis per altres religions són a tot el territori estudiat inapreciables, no arribant a l'1%. En comparació amb el País Valencià la tendència és la mateixa, encara que ha començat la tendència a la disminució de la importància de la religió catòlica com a sanció de les unions conjugals amb anterioritat. I així veiem que el seu percentatge és menor que a les comarques –d'un 58,6% en 2005– mentre que el matrimoni civil representa un 40,9%. La variació percentual entre 1991 i 2005 mostra una regressió en el cas dels matrimonis catòlics (13.9%) i un increment important, però no tan aclaparador com a les comarques, d'un 83,3% en el cas dels matrimonis civils i d'un 48,6% en el cas dels matrimonis a través de religions diferents a la catòlica (IVE, 2007; online: www.ive.es).

La família està canviant al Sud d'Europa. I a un ritme vertiginós. Una part essencial en el procés de transformació familiar és el procés d'individualització de les dones, en gran mesura provocat i retroalimentat per la seua presència al mercat de treball. Un fet que alhora que proporciona a les dones no pocs elements beneficiosos, tant a nivell econòmic com social i simbòlic, visibilitza la necessària i

de vegades urgent atenció de l'esfera privada un dels principals reptes d'aquesta nova societat que albirem.

Encete ara un nou apartat on analitze el paper que juga l'Estat de benestar com a generador i gestor dels nous riscos socials.

3.3. L'Estat de benestar en la gestió dels nous riscos socials

Ja ho apuntava al capítol segon en parlar de l'impuls dels estudis sobre els estats de benestar: la resposta hegemònica respecte l'Estat de benestar arran de la crisi del sistema capitalista en la dècada dels 70 fou la culpabilització d'aquest mateix l'Estat de benestar de minvar la capacitat emprenedora de l'individu. Els crítics s'ensanyen en els punts més febles de l'Estat de benestar: feblesa econòmica, formació de sentiment anticompetitiu, burocratització excessiva, perill de desequilibri demogràfic financer (Alonso, 2007:37). Calia doncs un menor grau d'intervenció, i de suport doncs, a la ciutadania, el que significà una menor despesa social, alhora que incorporar maneres de la gestió empresarial privada a l'administració d'allò públic. Poc a poc perdia la seua capacitat desmercantilitzadora per una altra remercantilitzadora.

A l'actualitat l'Estat de benestar es troba en una complicada situació. La confluència de l'increment de la percepció dels riscos socials i la incapacitat contrastada de la seua controlabilitat el situa en una difícil disjuntiva, sobretot si tenim en compte que la seua legitimitat descansa en la capacitat per gestionar i protegir als ciutadans dels diferents riscos socials. Uns riscos que avui difícilment poden ser calculats ni previstos però que indefugiblement requereixen de la seua inclusió a l'agenda política. El procés de transició vers una societat post-industrial comporta conseqüències econòmiques, socials i també personals a les que els ciutadans s'han d'enfrontar.

Seguint a Taylor-Gooby (2004:2-4) podem trobar quatre processos bàsics en l'origen del que l'autor denomina: "Nous Riscos Socials":

- En primer lloc, l'accés de la dona al mercat de treball. Un procés que reflecteix per una banda el procés d'individualització que estan vivint les dones i la concepció de la vida laboral com una font de satisfacció i d'independència personal (Beck, 2000, 2002; Beck i Beck-Gernsheim, 2003), i d'altra, la necessitat d'obtenir el doble ingrés per a mantindre el nivell de vida de la unitat familiar.

- En segon lloc, el procés d'envelliment que, malgrat ser un èxit del procés de modernització, impacta de ple en el canvi de perfil de la demanda de cura i atenció.
- En tercer lloc, els canvis ocorreguts en el mercat laboral que han incrementat la necessitat de posseir major formació i, per tant, un major risc d'exclusió per als treballadors poc qualificats. La precarització del mercat de treball posa en dificultats la pervivència d'alguns estats de benestar com és l'espanyol, basat en el sistema de cotitzacions.
- I per últim, la pressió sobre la fiscalitat de l'Estat de benestar vers la privatització. Encara que l'autor no la considera un risc en si mateixa, pot provocar-lo.

En el mateix sentit, Rodríguez Cabrero (2004:19-20) identifica tres problemes clau en la crisi de l'Estat de benestar que s'han viscut en les dues darreres dècades:

- A l'àmbit econòmic es planteja un nou escenari de restriccions de la despesa social amb un intent de derivar els serveis públics al mercat.
- Des del punt de vista polític, ens assenyala l'autor, l'increment de les expectatives de la ciutadania s'enfronta amb l'autoritat empresarial i dels poders públics i condueix a un trencament del consens generalitzat respecte l'Estat de benestar emfatitzant més els seus punts febles que no pas els positius.
- I per últim, la crítica a l'excessiva estatalització dels serveis sobretot per part de les classes mitjanes urbanes, que conduirà a l'extensió de l'oferta privada.

Problemes que han conduït a la subordinació de l'Estat de benestar als interessos econòmics, concebuts de manera globalitzada, restablint-se com valors transcendents la responsabilitat individual, la disciplina laboral i el recurs de la família com a fonts de protecció social (Rodríguez Cabrero, 2004:20). En definitiva, els ciments de la concepció de l'Estat de benestar trontollen ja que la seua legitimitat descansa en la capacitat de càlcul i gestió dels riscos vitals dels ciutadans. Davant les transformacions socials, econòmiques i culturals experimentades en els darrers anys, són riscos del tot incontrolables i que generen por: por a la malaltia, a la delinqüència, a la solitud, a la vellesa... La por, ens diu

Béjar (2007) reemplaça a la confiança, a la solidaritat. Va esvaint-se la concepció de que el destí individual és responsabilitat col·lectiva i això és clarament perceptible en les paraules dels entrevistats, com podem apreciar tot seguit.

I un dels principals perills és la concepció de la dependència tan denostada a la cultura d'aquesta modernitat avançada. Si bé durant el període de postguerra de la Segona Guerra Mundial, l'Estat de benestar era concebut com una eina d'integració ciutadana, avui, des dels 80, és considerat una via de generació de dependència, i això no casa en absolut amb la concepció de l'individu en general, com bé ens diu Sennett (2006: 101): "The 'new man' takes pride in schewing dependency, and reformers of the welfare state have taken that attitude as a model".

El que no podem obviar és que els anomenats "Nous Riscos Socials" –sorgits de les friccions entre la vida familiar, les tasques d'atenció i cura, el treball remunerat i la construcció d'una carrera laboral (Taylor-Gooby, 2004)– han entrat plenament, encara que amb diferent tempo i obtenint diferents resultats, en les agendes dels països europeus, acumulant-se als riscos clàssics que no han desaparegut. En el cas del nostre país, on la xarxa familiar ha representat la base essencial de l'atenció i la cura de les persones, les profundes transformacions experimentades per les relacions personals i familiars juntament a una vertiginosa precarització del mercat de treball –oferint pitjors i més inestables llocs de feina–, i unes estructures de benestar públiques febles i poc moldejables davant les mutables necessitats socials, provoquen profunds greuges, essent especialment febles els joves treballadors, les famílies amb fills petits a càrrec i les dones amb treballs remunerats. Sobretot si tenim en compte que avui, com ens assenyala Moreno (2004: 135) les dones més joves són cada vegada més reàcties a constituir-se en "supermujeres", duent endavant una jornada interminable entre la cura i atenció familiar i el treball remunerat a temps complet, esdevenint per tant la base d'aquestes xarxes de solidaritat.

En conclusió, aquests nous riscos socials contribueixen a establir un nou context en el qual les persones han d'aprendre a manejar-se, evidenciant les diferències estructurals de cadascú i per tant augmentant el risc d'exclusió social dels més vulnerables. Però sobretot aquests "Nous Riscos Socials" reclamen una reflexió al voltant de les fronteres entre allò públic i allò privat, per tant requereixen d'una implicació de l'estat en àrees tradicionalment considerades privades (Taylor-Gooby, 2004). Igualment, com apunta Castel (2009) cal un estat més flexible amb les necessitats contemporànies dels ciutadans sotmesos a un mercat de treball cada

vegada més degradat, que degrada alhora la seua protecció social. Ha d'evitar categories homogènies per a una població cada vegada més heterogènia.

3.3.1. LA FEBLESA DE LA PROTECCIÓ SOCIAL VALENCIANA

Cal referir-se ara a l'Estat de benestar valencià. Com és habitual les dades disponibles i l'escàs interès per convertir el País Valencià en un marc d'anàlisi adient diferent a l'estat, com mostra aquesta inexistència, dificulta en gran mesura la feina, però no la impossibilita. En primer lloc cal adreçar-se a les estadístiques per a apreciar com és l'Estat espanyol, juntament amb Irlanda i Luxemburg, el que menor percentatge de seu Producte Interior Brut (PIB) destina a la protecció social, amb un 20,4%. Tanmateix, com bé ens mostra la taula 3.6., ja no podem situar el conjunt dels estats del Sud d'Europa a la cua de la despesa dedicada a la protecció social, gràcies sobretot a l'augment que han experimentat Grècia i Portugal equiparant-se ambdós països un poc més a la mitjana europea. Una convergència a la qual també ha contribuït el descens de la despesa pública dirigida a la protecció social en el cas de països com Suècia, sense perdre però la preeminència en aquest tipus de despesa.

Segons Navarro (2006) aquesta menor despesa pública dirigida a la protecció social es pot entendre per la tardana arribada de la democràcia, i conseqüentment, de la construcció de l'Estat de benestar, i després, ja en la dècada dels 90, per l'objectiu –establert pel Pacte d'Estabilitat– de reduir el dèficit pressupostari a costa d'un menor creixement de la despesa pública social. Una menor despesa que no es correspon al seu nivell de creixement econòmic, és a dir, que al cas espanyol majors quotes de riquesa no equivalen a major despesa social. De fet, Navarro i Reynolds (2009:35) calculen el dèficit social respecte el nivell de riquesa en 59.556 milions d'euros en 2005. L'Estat espanyol, ens continua dient Navarro (2006), ha configurat un Estat de benestar polaritzat, amb serveis públics de menor qualitat per a les classes més desfavorides i serveis privats –o un ús preferencial dels serveis públics– per a la població amb majors recursos. Com bé apunta Noguera (2000:477) es conjuguen programes de tipus universal-socialdemòcrata (en els sistemes sanitari i educatiu) amb d'altres amb un fort component corporatiu-conservador (pensions i prestacions de desocupació de caràcter contributiu) així com polítiques de tipus assistencial liberal (prestacions no contributives, rendes mínimes d'inserció o els serveis socials, per exemple) a les que es tendeix a l'actualitat.

Taula 3.6.
Despesa dirigida a protecció social segons percentatge del PIB.
Unió Europea-15, 1990-2006.

	1990	1995	2000	2006
Bèlgica	...	25,9	25	28,7
Dinamarca	27,4	31	28,1	28,3
Alemanya	...	27,2	28,3	27,6
Grècia	...	19,2	22,7	23,6
Espanya	19,3	20,9	19,8	20,4
França	25,9	28,7	27,7	29,2
Irlanda	...	18	13,3	16,9
Itàlia	23	23,2	23,8	25,7
Luxemburg	20,6	20	18,8	20
Holanda	29,6	28,9	24,7	27,5
Àustria	25,3	28	27,6	27,6
Portugal	...	19,1	19,4	23,8
Finlàndia	23,8	30,6	24,3	25,4
Suècia	...	33,2	29,6	30
Regne Unit	21,4	26,4	25,5	25,9

Font: Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.eu.int>)

Aquest menor grau de recursos econòmics destinats a la protecció social es reflexa també, de manera més aguda, en la proporció de recursos destinats per part de l'Estat al suport de les famílies i a la infància (taula 3.7.). Les dades són clares en aquest sentit. Per a l'any 2006 l'Estat espanyol hi dirigia un 1,2% del PIB, situant-se així en el darrer lloc de la Unió Europea juntament amb Portugal i Itàlia amb idèntic nivell de despesa i seguit per Grècia amb un 1,5%. Cap dels quatre estats, però, supera la mitjana europea situada en un 2,1%, i molt menys a estats com Dinamarca o Luxemburg, els quals sobrepasant el 3% es situen al capdavant en quant a suport estatal a les famílies. Aquesta baixa transferència de recursos vers les famílies convergeix amb els trets que caracteritzen el règim de benestar sudeuropeu i afectarà a la qualitat de vida de les famílies.

Si analitzem ara la despesa realitzada segons funcions⁶⁷ podem advertir que per a l'any 2006 l'Estat espanyol només supera la mitjana europea en el cas de la

⁶⁷ La classificació per funcions de la despesa social en base al Sistema Europeu d'Estadístiques Integrades de Protecció Social (SEEPROS) és una eina dirigida a facilitar la comparació entre els membres de la Unió Europea. Defineix les despeses de protecció social com totes aquelles intervencions d'organismes públics o privats destinades a alleugerar la càrrega que representen per a les llars i els individus un seguit de riscos o de necessitats. Aquesta classificació segons funcions és la següent: malaltia i assistència sanitària, invalidesa, vellesa, supervivència, família i fills (manteniment de les rendes durant la maternitat, assignacions familiars per fill a càrrec, altres prestacions úniques en diners i serveis a les famílies...), atur, habitatge i exclusió social (www.mtas.es).

desocupació amb un 2,6% respecte un 1,5% europeu. Una relació que no és estranya si recordem l'elevat nivell d'atur espanyol que en 2006 era d'un 8,5% mentre la mitjana europea era del 7,8% (*Enquesta de Població Activa*, INE online, 2009). Cal assenyalar també que el descens en els darrers anys de les partides pressupostàries dedicades a les diferents funcions de països com ara Suècia han variat en pocs anys el panorama de la despesa social en la Unió Europea (Eurostat, 2009; online: <http://epp.eurostat.cec.eu.int>).

Taula 3.7.
Despesa per funcions segons percentatge del PIB. Unió Europea-15, 2006.

	Invalidesa	Exclusió	Fam./Inf.	Habitatge	Vellesa	Malaltia	Superv.	Atur
Bèlgica	1,8	0,5	2	0,1	10,5	7,4	2,9	3,4
Dinamarca	4,2	0,8	3,7	0,7	10,7	6,1	0	2
Alemanya	1,7	0,2	3,1	0,6	10,1	8	2,1	1,7
Grècia	1,1	0,6	1,5	0,5	10,2	6,8	1,9	1,1
Espanya	1,5	0,2	1,2	0,2	7,9	6,4	0,5	2,6
França	1,8	0,5	2,5	0,8	11	8,7	1,9	2
Irlanda	0,9	0,3	2,5	0,3	3,8	7	0,8	1,3
Itàlia	1,5	0,1	1,2	0	13	6,9	2,5	0,5
Luxemburg	2,6	0,4	3,4	0,2	5,4	5,1	2	1
Holanda	2,3	1,7	1,6	0,4	9,9	8,7	1,5	1,4
Àustria	2,3	0,3	2,9	0,1	11,4	7,1	2	1,6
Portugal	2,4	0,3	1,2	0	10,1	6,9	1,6	1,3
Finlàndia	3,2	0,6	2,9	0,3	8,7	6,6	0,9	2,2
Suècia	4,5	0,6	2,9	0,5	11,4	7,8	0,6	1,6
Regne Unit	2,2	0,2	1,6	1,5	10,7	8,2	0,8	0,6
UE15	2	0,3	2,1	0,6	10,5	7,7	1,6	1,5

Font: Eurostat (<http://epp.eurostat.cec.eu.int>)

Hem de tindre present en aquesta situació el grau d'excepcionalitat que suposa la tardana configuració, en relació amb la resta de la Unió Europea, de l'Estat de Benestar al Sud europeu a causa dels llargs períodes dictatorials que experimentaren fins ben entrats els 70. Aquesta circumstància suposà que l'edificació del seu Estat de benestar s'iniciara al mateix temps que a la resta dels estats occidentals es començà a debatre la pervivència del mateix, per consegüent, els seus fonaments mancaven d'una sòlida legitimitat. Uns règims, d'altra banda, especialment en el cas de l'Estat espanyol, que convertiren a la família més tradicional com única forma legítima portadora dels principals valors del règim i per tant de l'estat, el que ha deixat un llegat que durant el procés democratitzador s'ha tractat d'eliminar (Guillén, 1997; Iglesias de Ussel i Meil, 2001; Valiente, 1996, 1997a, 1997b).

Aquesta situació de mancança en la despesa social a l'Estat espanyol pot veure's matisada per la gestió de les Comunitats Autònomes, almenys així ho proveeix la Constitució espanyola en el seu article 148. Avui, excepte les pensions, la cobertura per desocupació i la immigració, que són competència de l'Administració central, la gestió de les polítiques públiques relacionades amb l'Estat de benestar és responsabilitat de les Comunitats Autònomes (Azagra i Romero, 2007), el que produeix importants diferenciacions territorials causades pel tarannà dels governants de cadascuna de les comunitats, però sobretot pel sistema de finançament establert des dels inicis, que no ha sigut pal·liat amb el pas del temps i que comporta una diferent capacitat d'implementar protecció social per habitant segons Comunitat Autònoma, equiparable a la diferent direcció de fons que feia l'estat en el moment del traspàs de competències encara no resolt malgrat els acords de finançament existents (Romero, 2007).

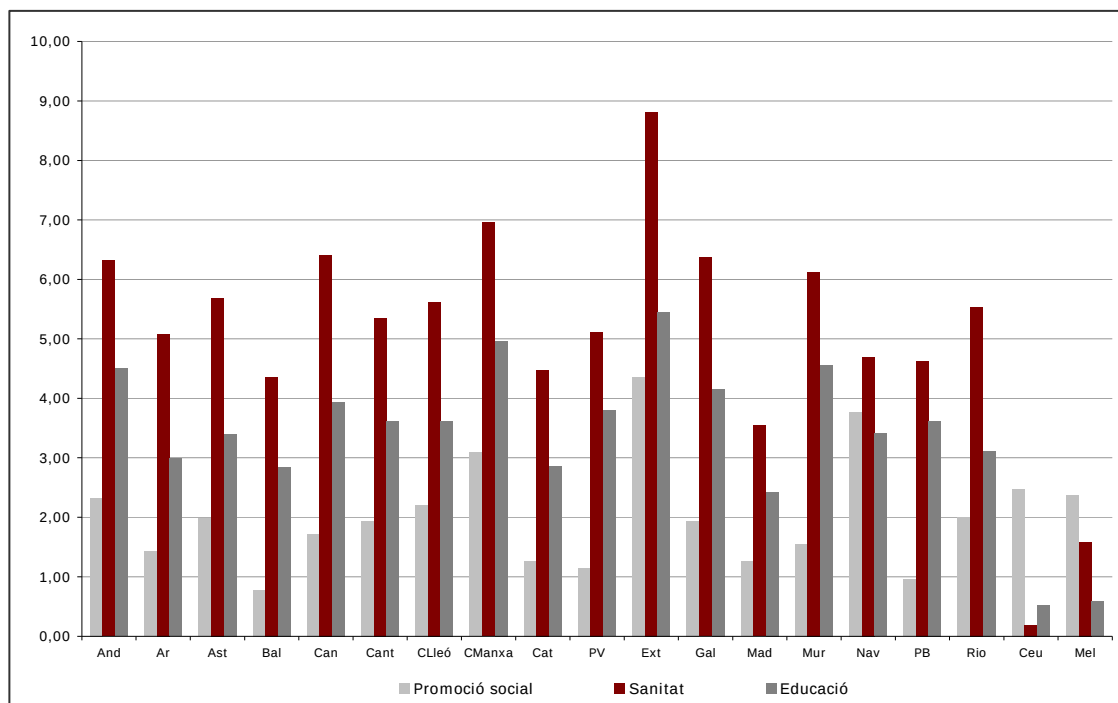
En el cas valencià es pot afirmar que està patint d'uns anys ençà un procés d'afebliment i deslegitimació molt més profund del que s'estiga podent donar al conjunt de l'Estat espanyol. Com bé ens diu Felipe (2007:50) "El sistema de protección de nuestra Comunidad se caracteriza, en general, por encontrarse por debajo de casi todos los parámetros medios nacionales." Azagra i Romero (2007: 227-28) ens descriuen d'aquesta manera el model de benestar des de l'Administració que impera fa anys al País Valencià:

"...eràtica gestió pressupostària i la insolidària política de despesa pública social desplegada per la dreta política valenciana des de fa més de deu anys. Una dreta que fent ús de la seua àmplia competència en l'assignació de despesa pública, des del 1995 ha dedicat gran quantitat de recursos a prioritats de dubtosa rendibilitat social, a increments en molts casos injustificables de capítols de despesa, en especial de personal, a orientar preferentment recursos públics a concerts amb empreses privades en sanitat, educació i serveis socials, a lliurar a la iniciativa privada segments de negocis en detriment de l'esfera pública i a contribuir, en definitiva, a deteriorar la qualitat de serveis públics essencials."

La gràfica 3.4. ens mostra la proporció que cadascuna de les Comunitats Autònomes dedica a les partides de protecció social⁶⁸, la sanitat i l'educació respecte el seu PIB.

⁶⁸ Les subpartides incloses al capítol de protecció i promoció social són: pensions, altres prestacions econòmiques, serveis socials i promoció social, foment de l'ocupació, desocupació, accés a l'habitatge i foment de l'edificació i gestió i administració de la Seguretat Social.

Gràfic 3.4.⁶⁹
Partides pressupostàries dedicades a protecció social, educació i sanitat com a percentatge del PIB. Comunitats Autònomes, 2008.

Font: Elaboració pròpia amb dades del Ministeri d'Economia (www.meh.es) i *Comptabilitat regional d'Espanya*, base 2000 (INE: www.ine.es).

I les dades ens mostren un País Valencià entre les Comunitats que menor despesa pública tenen. Respecte a protecció social el percentatge valencià, amb un 1,15%, és el segon més baix de l'Estat espanyol, segueix a les Illes Balears que no arriba a l'1%. Als serveis socials és on major visibilitat prenen aquestes línies d'acció amb el descens i malbaratament de partides pressupostàries que s'hi

⁶⁹ El PIB és a preus de mercat i les dades pressupostàries fan referència als pressupostos inicials consolidats. Les partides comparades són:

- Actuacions de protecció i promoció social (pensions, altres prestacions econòmiques, serveis socials i promoció social, foment de l'ocupació, desocupació, accés a l'habitatge i foment de l'edificació, gestió i administració de la Seguretat Social)
- Sanitat
- Educació (totes dues incloses com a subpartides de producció de béns públics de caràcter preferent)

El còmput d'aquestes partides integra: despeses de personal, despeses corrents en béns i serveis, despeses financeres, transferències corrents, fons de contingència, inversions reals, transferències de capital, actius financers i passius financers.

dediquen⁷⁰, privatització de la gestió dels serveis que a la Llei de Serveis Socials són competència pública (Belis i Moreno, 2002). I no hem d'obviar, com ens assenyala Noguera (2000), que la privatització selectiva d'alguns serveis, com és aquest cas, suposa la plataforma perfecta per a incrementar i generalitzar la privatització en el futur.

En el sistema de serveis socials hi ha moltes diferències per Comunitat Autònoma en funció de la voluntat política, de l'assumpció de competències i de les possibilitats de finançament, tot i així l'escassa valoració institucional i política de l'àrea es converteixen en elements afeblidors de l'àrea (Adelantado, 2007). Al País Valencià Felipe (2007, 2008) posa en evidència la profunda privatització que s'ha donat en aquest àmbit, el que té unes clares conseqüències: duplicitat de serveis, descoordinació entre administracions i minva d'eficàcia i eficiència⁷¹. La resta de partides incloses a la taula –sanitat i educació– si bé són majors, no la situen entre les comunitats que major despesa tenen en àmbits socials, que és el cas especialment d'Extremadura, que compta amb els majors percentatges a totes les partides. Al nostre país la despesa és d'un 3,8% en educació i d'un 5,12% en sanitat.

Sobre aquesta distribució pressupostària s'assentarien els nous riscos socials. Tal i com anotava Taylor-Gooby (2004) més avant, els nous riscos socials – que s'acumulen als tradicionals –, que reclamen la seua gestió per part de l'Administració, són els derivats de les friccions entre esfera pública i privada, més en concret la conciliació de la llar-família amb el mercat de treball⁷² i l'envelliment de la població i per tant l'increment de la taxa de dependència. Les dades ens mostren una realitat valenciana on aquests nous riscos van estenent-se ràpidament. Aprofundiré en la cura i atenció als xiquets per tal d'exposar la tesi de que, a més a més de l'extensió d'aquestes nous elements a cobrir per part de

⁷⁰ Per exemple, del 2001 al 2002 el pressupost per al Pla de Mesures d'Inserció Social havia baixat en gairebé un 84% (Belis i Moreno, 2002).

⁷¹ L'autora (2008) dona algunes dades de la patent privatització dels serveis socials en territori valencià com que en 2007 un 40% dels centres de protecció a la família i menors tenien una gestió privada, un percentatge que s'incrementava a un 90% si parlem dels centres d'atenció a gent gran. D'igual manera amb l'atenció a la discapacitat o a la immigració.

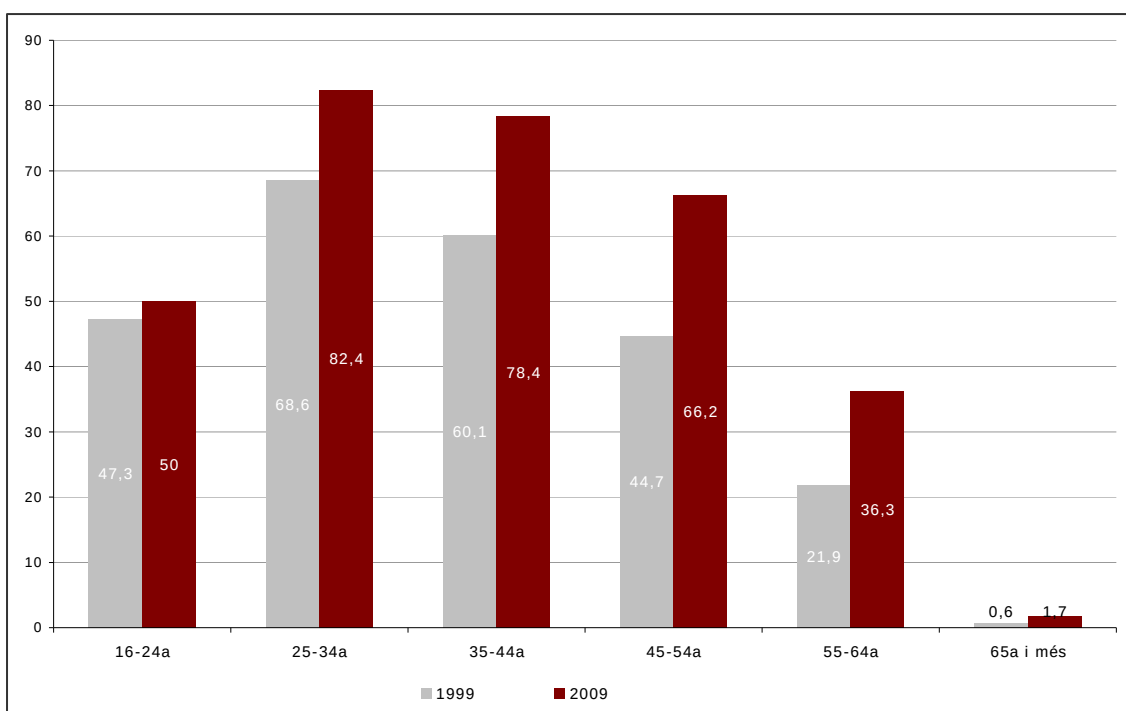
⁷² Són moltes les veus crítiques al respecte del concepte de conciliació per estar dirigides només a les dones sense tindre en compte el desigual repartiment del treball de reproducció. L'objectiu d'aquestes mesures és, únicament, procurar la incorporació sense entrebancs de les dones al mercat de treball. El concepte alternatiu és parlar de gestió dels temps de manera integral (Maruani et al, 2000).

l'Administració, al País Valencià la feblesa del model dificulta més la vida diària dels seus ciutadans.

El precari equilibri entre família i mercat de treball

Com fa unes poques pàgines podíem apreciar, la presència de les dones en el mercat de treball s'ha incrementat en les darreres dècades però també la seua permanència durant i després del matrimoni, àdhuc del naixement dels fills. La taxa femenina al País Valencià volta el 80% en els estrats edatàries centrals precisament en el període on es concentra la procreació –l'edat mitjana de la maternitat en 2007 era de 30,61 anys (INE, 2009) – i per tant, l'inici de major necessitat de l'atenció i cura dels fills, una responsabilitat aquesta que recau majoritàriament encara en les dones. La gràfica 3.5. ens ho fa més evident.

Gràfic 3.5.
Taxa d'activitat femenina per grups d'edat. País Valencià, 1999 i 2009.

Font: IVE (www.ive.es)

Per tant cada vegada seran més les mares treballadores amb fills menors a càrrec que necessitaran conciliar horaris i espais. Ocorre també a la resta del Sud d'Europa. Per a l'any 2007 la taxa d'ocupació de mares amb almenys un fill menor de dos anys d'edat era a l'Estat espanyol del 54,5%, a Portugal del 67,4%, a Itàlia de 50,4% i a Grècia de 50,6% (OECD Family database, 2009; online:

www.oecd.org). Xifres llunyanes a la d'altres països europeus, com Suècia o Dinamarca que superen el 70% i que ens fan palesa la necessitat de la conciliació per part d'aquestes treballadores de les seues responsabilitats professionals amb la criança d'uns fills en l'edat on presenten unes demandes majors i més estrictes en quant a horari. Com respon el nostre Estat de Benestar a aquesta nova situació familiar? ¿Són equiparables les necessitats de la població amb l'esforç, almenys pressupostari, que hi dedica l'Estat? Un element essencial, donada la importància de l'ocupació femenina com a factor de minva del risc de patir situació de pobresa, alhora que la transcendència en el desenvolupament dels infants de la cura en els primers anys de vida.

En general hi ha dues opcions establertes des de l'Estat per a aquesta combinació: l'educació infantil, en especial entre els 0 i 3 anys, i les llicències parentals. Aquestes darreres són “formes regulades d'absència del lloc de treball o d'interrupció de les prestacions laborals habituals, connectades a beneficis socials (prestacions econòmiques i/o drets de protecció social), per tal d'atendre el naixement i la criança dels fills” (Escobedo, 2002: 303). Les formes que poden assumir aquestes llicències són les de maternitat, de paternitat, d'atenció infantil i els permisos o llicències per a tindre cura d'un fill malalt. És en les llicències parentals on major diversitat a nivell europeu existeix i on s'aprecia clarament l'atenció que des de l'estat se li atorga a la cura dels xiquets.

En el cas de l'Estat espanyol aquestes llicències parentals són generoses en quant a temps però molt poc dotades en termes econòmics (Lapuerta, Baizán, González, 2009). I com ens diu Escobedo (2008), aquestes llicències seran útils tant en la conciliació com també amb l'objectiu d'assolir una major equitat de gènere si compensen econòmicament la pèrdua d'ingressos procedents del treball remunerat, i si protegeixen el lloc de feina a més a més de si són constituïdes com un dret individual i intransferible –i per tant els homes tenen una llicència no traspasable a les dones– i van acompanyades d'una cultura que afavoreix el seu ús. Conseqüentment a Espanya els pares i mares gairebé no s'acullen a aquestes mesures. Segons dades de Lapuerta, Baizán, González (2009: 433) en 2006 la taxa d'ús era d'un 2,79% per a dones i d'un 0,1% per a homes (amb dades de l'Institut Nacional de Seguretat Social) i d'un 2,08% i un 0,04 respectivament (amb dades de l'*Enquesta de Població Activa*). A més a més el País Valencià, al contrari que el País Basc, Navarra, Castella i Lleó, La Rioja, Múrcia i Castella-La Manxa, no ha implementat cap mesura de millora d'aquest sistema.

La segona, i més transitada, via de gestió per aquesta situació és l'educació infantil com un canal essencial per tal d'incrementar la presència de les dones al

mercat de treball. Les línies d'aquestes unitats educatives són dues: entre 0 i 3 anys, la menys desenvolupada al nostre país, i d'entre 3 i 6 anys, més generalitzada. La taula 3.8. ens mostra la taxa d'escolarització del primer tram d'educació infantil segons titularitat del centre en cadascuna de les Comunitats Autònomes.

Taula 3.8.
Taxa de cobertura en educació infantil (0-3 anys) segons titularitat del centre.
Estat espanyol, cursos 1999/00 i 2007/08.

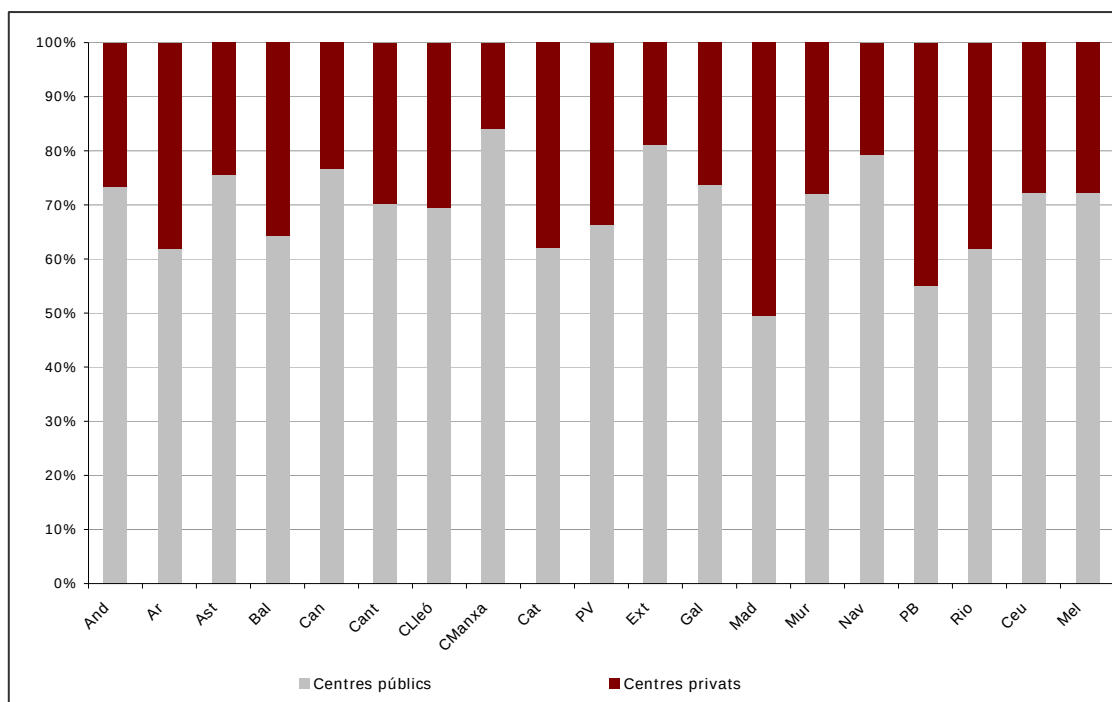
	TOTAL		CENTRES PÚBLICS		CENTRES PRIVATS	
	T.cobertura 1999/00	T.cobertura 2007/08	T.cobertura 1999/00	T.cobertura 2007/08	T.cobertura 1999/00	T.cobertura 2007/08
Estat	29,54	39,62	18,39	23,27	11,15	16,35
Andalusia	15,23	29,69	11,01	19,35	4,22	10,34
Aragó	27,32	47,24	16,91	26,12	10,41	21,12
Astúries	28,17	32,95	19,19	23,25	8,98	9,70
Balears	29,07	31,64	15,67	18,73	13,40	12,91
Canàries	29,34	25,90	22,66	18,75	6,68	7,15
Cantàbria	27,41	38,29	17,35	25,51	10,06	12,78
Castella Lleó	31,15	34,99	21,30	21,80	9,85	13,19
C. La Manxa	25,33	27,33	19,53	21,39	5,80	5,95
Catalunya	46,30	48,15	22,70	28,22	23,60	19,93
País Valencià	25,43	34,83	16,32	20,38	9,12	14,45
Extremadura	31,81	27,80	25,36	19,89	6,44	7,91
Galícia	24,19	37,94	17,53	26,08	6,66	11,86
Madrid	36,62	52,80	22,16	23,22	14,46	29,58
Múrcia	28,76	36,68	20,21	23,89	8,55	12,79
Navarra	26,16	45,18	15,97	35,72	10,19	9,46
País Basc	40,60	60,98	23,23	31,87	17,37	29,11
Rioja	28,87	29,07	17,47	15,80	11,40	13,27
Ceuta	20,65	29,44	15,74	19,24	4,91	10,21
Melilla	31,99	35,63	24,78	22,58	7,21	13,05

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de Ministeri d'Educació (www.educacion.es) i *Padró municipal d'habitants* de 2000 i 2008 (INE: www.ine.es).

La taxa de cobertura espanyola de l'educació infantil del curs 2007/08 amb prou feines supera el 40%. Aquesta mitjana és rebassada per pocs territoris: País Basc amb prop d'un 61%, Madrid (53%), Catalunya (48,15%), Aragó amb un 47,24% i Navarra amb un 45,2%. La menor cobertura la trobem a Canàries amb un 26%. El País Valencià es troba en un 34,8%, és a dir, l'alumnat matriculat en educació infantil no arriba a la meitat de la població en edats compreses entre els 0 i 3 anys malgrat els gairebé deu punts percentuals en què s'ha incrementat aquesta taxa de cobertura durant el període comprés. És precís doncs que les famílies desenvolupen estratègies independents de les escoles per tal de tindre cura dels xiquets. Un fet que és de transcendència, doncs la participació laboral femenina manté una estreta relació amb una oferta accessible d'escoles infantils. I mentre, segons González (2006), l'atenció de 3 a 6 anys està integrada en el sistema general d'ensenyament i tant des de l'estat com des de les Comunitats Autònomes han fet esforços per al seu desenvolupament, el primer cicle es troba més desatés.

Si introduïm la variable de la titularitat del centre, s'aprecien diferències.

Gràfic 3.6.
Proporció d'unitats educatives d'educació infantil (0-6 anys) per titularitat de centre. Comunitats Autònomes, curs 2007/08.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de Ministeri d'Educació (www.educacion.es)

La taxa de cobertura als centres públics és major a totes les Comunitats Autònomes excepte a Madrid, amb un 29,6% front a un 23,22% (curs 2007/08). El cas contrari ocorre a Navarra: 35,7% front a un 9,5%. Com es veu a la següent gràfica, i també a la taula base (annex, taula 14), Madrid amb un 50,5% i el País Basc amb un 44,9% són les comunitats on major pes en la seua educació infantil tenen els centres privats, al contrari que Castella La Manxa amb un 15,8% i Extremadura amb un 19%. El País Valencià té una diferència de cobertura del 30,8% front a un 16,5% i una presència pública en aquests centres del 66,4%, encara que tant la cobertura com el nombre total de centres s'incrementa més en els de titularitat privada que no pas pública.

L'atenció a la vellesa

L'envelliment de la població és un altre dels nous riscos socials a gestionar per l'Estat de benestar que s'ha de tindre en compte. En el cas de les comarques analitzades s'aprecia un nivell d'envelliment superior a la mitjana valenciana a les

tres comarques, especialment en el cas del Comtat –amb un índex d'envelliment del 150,3%⁷³ per a l'any 2008, mentre que és la Vall d'Albaida la comarca amb població més jove.

Taula 3.9.
Índex d'envelliment i de dependència senil.⁷⁴ País Valencià i comarques, 2008.

	Envelliment	Dependència senil
País Valencià	110,76	23,36
L'Alcoià	150,28	29,71
El Comtat	117,39	25,39
La Vall d'Albaida	105,62	22,96

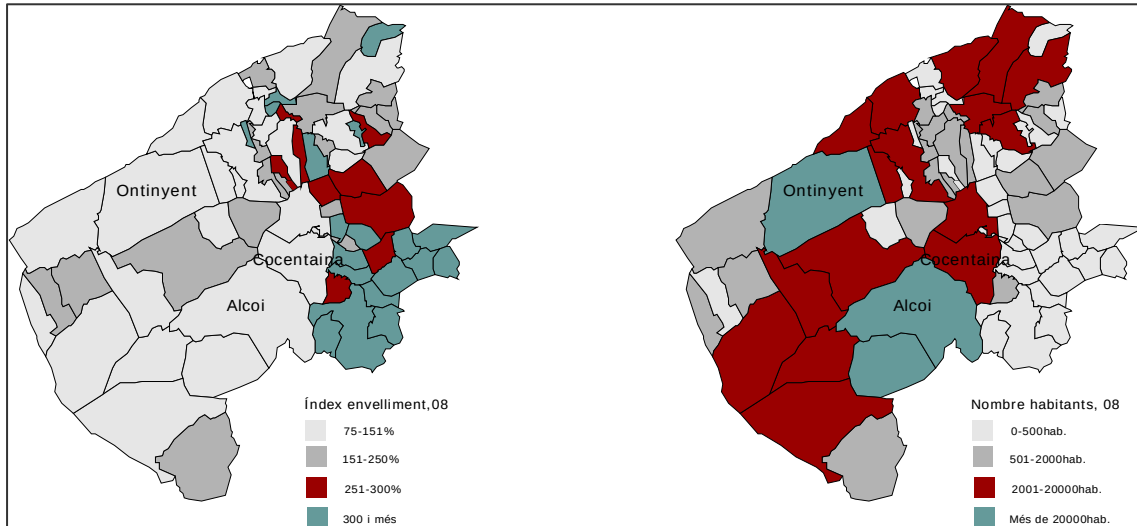
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IVE (www.ive.es).

Per municipis es pot apreciar clarament l'estreta relació, i inversament proporcional, existent entre la grandària del municipi i l'índex d'envelliment de la seua població, és a dir, a municipis més petits major grau d'envelliment, com ja apuntaven García, Puga i Sánchez (1998) per al període 1981-1991 al conjunt del País Valencià. A la taula 15 (annex) es pot apreciar com, en termes generals, l'índex d'envelliment és molt més elevat als municipis amb poca població, essent els casos més extrems Quatretondeta amb un 2.450% i Famorca amb un 1.250%, ambdós a la comarca del Comtat. Un senyal més del procés d'envelliment que està experimentant la societat occidental en els darrers anys i que cal tindre present les seues conseqüències en la planificació de polítiques socials, degut a la seua influència en la qualitat de vida dels habitants de la comarca, així com en la capacitat de generació de benestar de les famílies. Sobretot perquè l'índex de dependència de la població gran sobre la població activa cada vegada serà més feixuc. Ja al 2008 aquesta dependència es situava en un 119% en Famorca i en un 103,33% en Tollos, com hem vist poblacions molt envellides. No obstant, en poblacions com Ibi, l'Olleria o Agullent aquesta relació volta el 20%, una diferència assenyalable.

⁷³ Índex d'envelliment: Quocient de la població major de 65 anys i la menor de 16 anys. Tanmateix la fórmula, condicionada per les dades disponibles, ha estat (Majors 64 anys/Menors de 15)*100.

⁷⁴ Índex de dependència senil: Quocient de la població major de 65 anys i la població activa (entre 16 i 64 anys). (Majors 65 anys/Població 16-64 anys)*100. Tanmateix la disgregació de les dades de l'IVE m'ha obligat a calcular-lo entre la població amb edats compreses entre els 15 i els 64 anys.

Mapa 3.3.
Relació de l'índex d'envelliment i el nombre d'habitants. Municipis, 2008.

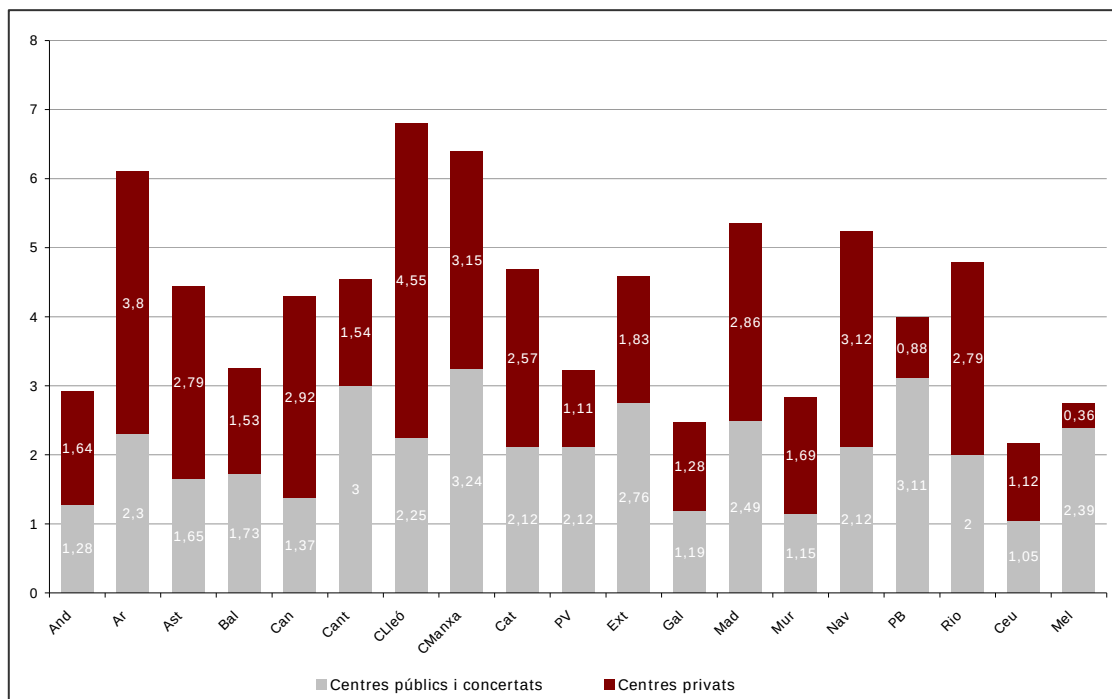

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IVE (www.ive.es).

Per tant, amb l'excepció de la Vall d'Albaida, ens trobem amb un territori més envellit que la mitjana valenciana, un dels nous riscos socials que la societat occidental ha vist com emergia en els darrers anys, i que per tant afectarà de ple al nostre benestar.

En el cas de l'atenció a la vellesa, les mesures que s'implementen des de les Comunitats Autònomes són pel seu caràcter i pel grau d'incidència en la població objecte d'atenció, extremadament diverses (serveis d'ajuda domiciliària –menjars a casa, rentat de la roba, prestacions econòmiques per a l'adequació de la llar... –, teleassistència, centres de dia...). Ací m'he centrat en els serveis d'atenció residencial i més en concret en les places dels centres residencials segons titularitat del centre. La gràfica 3.7. ens sintetitza les dades que l'Instituto de Mayores y Servicios Sociales (IMSERSO, www.seg-social.es/imserso) ens ofereix a gener de 2008.

Gràfic 3.7.
Taxa de cobertura dels centres residencials segons la seua titularitat.
Comunitats autònomes, 2008

Font: Elaboració pròpia amb dades de *Las personas mayores en España. Informe 2008* (Imsero, www.seg-social.es/imsero)

A totes les Comunitats Autònomes la cobertura d'aquests centres és molt baixa: cap d'elles supera el 10% del total de població major de 65 anys. Malgrat això les dades no ens ofereixen informació sobre les causes reals d'aquesta baixa cobertura. La taxa de cobertura més elevada la trobem a Castella i Lleó amb un 6,8%, i al pol oposat trobem a Ceuta amb un 2,8%. És també Castella i Lleó el territori on la incidència de les places privades és major –i ho seria més si tinguérem en compte també les concertades en aquest apartat, tanmateix les dades de base les combinen amb les places públiques, no privades–, on es tracta d'un 4,55% front a un 2,25% en places públiques i concertades. El País Basc és on major cobertura pública i concertada trobem a l'Estat espanyol amb un 3,11% front a un 0,88%. Al País Valencià aquestes dades ens mostren una cobertura baixa, del 3,23% i una major importància dels centres públics i concertats amb un 2,12% front a un 1,11%.

Un canvi que s'integra en les transformacions transversals que està experimentant la societat occidental i que es caracteritza d'una banda per un agut procés d'envelliment, més important a les zones rurals i més despoblades de les comarques, i que posa de manifest una preocupant situació per a la sostenibilitat

del sistema de benestar en aquestes zones si no s'adeqüen les polítiques de protecció social existents i s'implementen de noves. Sobretot perquè aquest procés d'envelliment de la població es troba estretament relacionat amb la caiguda de la fecunditat. Una situació que també se'ns ha fet visible amb l'estudi de les dades estadístiques de les comarques i que mostra com el nombre de fills per dona ha baixat en els darrers anys, com també han canviat d'una manera significativa les relacions personals i de parella, amb un major nombre de separacions i divorcis, menor importància de l'església catòlica en la sanció institucional del matrimoni, i un consegüent canvi en el perfil dels nuclis familiars (veure apartat anterior).

En definitiva, el menor nivell de recursos destinats a les famílies trasllueix el diferent pes que aquests estats atorguen a les relacions de benestar i als seus diferents agents proveïdors. En el cas dels estats meridionals, és la família la que apareix com a principal proveïdora de benestar, tanmateix no se li proporciona des de l'Estat un elevat nivell de recursos i serveis per a recolzar-la. Aquest factor, juntament amb els elevats costos mercantils de les tasques de cura, i d'una tradició cultural encara fortament arrelada comporta, segons Saraceno (1995), que siga a l'interior de la família, és a dir que siguen les dones, les que asseguruen el benestar del tots els seus membres, essent diverses les estratègies per a dur-ho a terme. Com ens assenyala Papadopoulos (1998) per al cas grec, però extensible a la resta del Sud d'Europa, la residualitat de la política familiar comporta la reproducció de les estructures de les relacions privades patriarcals i per tant una estructura desigual, sobretot en termes de gènere.

Tanmateix hui en dia la família tradicional està mostrant signes de canvi i consegüentment d'un progressiu afebliment i desgastament de les estructures de benestar en les quals s'ha confiat; fins i tot aquests canvis s'han promocionat directament i indirecta, per part de l'Administració. Per tant, és previsible que el familiarisme amb el qual s'ha conviscut al Sud d'Europa (i el País Valencià com a part d'aquest règim de benestar) durant aquests darreres dècades esdevinga caduc sobretot pel desgastament de les dones, gairebé úniques encarregades de les tasques d'atenció i cura de la llar-família a les quals se'ls reclama des de l'Estat de benestar molt d'esforç (atenció als membres dependents de la població) sense gairebé compensació estatal, un fet que alhora encona la seua situació de subordinació, especialment al mercat de treball (Guillén, 1997).

Fins ací he explicitat l'emergència de nous riscos socials als principals canals de provisió de benestar: mercat (de treball), família i estat. Uns riscos que els individus hauran de gestionar, privadament o col·lectiva, segons les eines proporcionades (i interioritzades) en els règims de benestar. En el cas concret de les comarques analitzades, al règim de benestar sudeuropeu, serà la família el principal element de gestió.

Una vegada dibuixat aquest perfil més general ens endinsem ara a conèixer quin és el perfil dels treballadors del tèxtil-confecció a les comarques per tal de esbrinar la incidència del procés de liberalització dels productes tèxtils en aquestes persones i les seues famílies.

CAPÍTOL 4

ELS TREBALLADORS DEL SECTOR DEL TÈXTIL-CONFECCIÓ A L'ALCOIÀ, EL COMTAT I LA VALL D'ALBAIDA

“vense, en las puertas e interior de las casas, gran multitud de tornos en movimiento, para hilar las lanas preparadas de antemano por los cardadores; ó yense por todas partes repetidos golpes de telares; las calles y plazas están medio cubiertas de lanas ya teñidas; crúzanse las caballerías cargadas de paños, que van y viene de los batanes; todos estan en continuo movimiento y lo comunican a los pueblos de la comarca...” Cavanilles (1795-1797)

D'aquesta manera descrivia Cavanilles al s.XVIII l'intens ritme de la ciutat d'Alcoi al voltant de la que era la seua principal indústria i motor econòmic: la indústria tèxtil. Alcoi és el nucli principal de població de les comarques que en aquesta recerca constitueixen el marc territorial de referència: l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida.

En el capítol que ací comence descriuré, en la mesura que m'ho permeten les dades disponibles, el perfil sociodemogràfic dels treballadors del sector del tèxtil i la confecció. Em sembla imprescindible la realització d'aquest exercici d'acotament del marc referencial de la investigació doncs ens ofereix, utilitzant termes tèxtils, la trama perfecta on ubicar l'univers de significats i percepcions que han compartit amb nosaltres els treballadors entrevistats i que més tard analitzaré amb profunditat.

El capítol s'inicia amb una breu referència al procés històric que les comarques de l'Alcoià –fonamentalment–, el Comtat i la Vall d'Albaida han viscut en la seua conversió en zona industrial tant de manera efectiva, com respecte al seu sistema de valors i símbols, per tal de conèixer millor el *camp* en què es mou aquesta investigació. Continuaré amb la descripció de l'impacte en el sector de la liberalització dels seus fluxes comercials amb l'esment de les mesures preses des de l'Administració per a pal·liar els possibles efectes negatius en les comarques. Encara que com ja he assenyalat a la introducció la situació econòmica produïda per la decisió de liberalitzar el comerç dels productes tèxtils i de la confecció no ocupa més que un lloc residual a la meua recerca, considere necessari fer a l'inici de l'exposició del que ha sigut l'estudi de cas d'aquesta tesi doctoral un apartat per explicar quin ha sigut el procés liberalitzador i quins efectes ha tingut per ara a l'economia de les comarques analitzades.

I ja per acabar serà el torn de descriure quin és el perfil de la població objecte d'anàlisi en aquesta tesi: els treballadors del sector del tèxtil i la confecció a les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida amb la pretensió de conèixer

de què parlem quan ho fem de treballadors del sector tèxtil-confecció. En la mesura que les dades estadístiques disponibles m'ho han permès, he tractat de dibuixar els contorns sociodemogràfics de les persones que a les comarques esmentades, però també amb referència constant al País Valencià, treballen en aquests sectors.

Tanmateix hem de tindre present, com ja he esmentat en altres parts del text, les enormes limitacions per a l'anàlisi que genera la manca de dades desagregades territorialment en comarques i/o municipis. Una limitació tan important que m'obliga a restringir-me a les dades aportades pel *Cens de Població* de 2001 i consegüentment, em resulta impossible estudiar l'evolució temporal del perfil que analitze, així com també impossibilita el fet d'abastir tota la realitat dels treballadors del sector estudiat. Per exemple, no compte amb dades sobre economia informal, una part del treball del sector que hi és molt present als discursos dels meus entrevistats.

Tot i aquestes importants limitacions els fulls següents ens aporten una vàlida referència al perfil dels ocupats al sector del tèxtil i la confecció a les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida, que respon a l'interés de comprendre millor en quin territori ens estem movent en aquesta recerca, com són les persones a les que m'acoste en el posterior treball de camp. Això no treu, però, que aquesta anàlisi requereixi d'una especial cautela en la seua lectura alhora que, de nou, una denúncia a la precarietat del nostre sistema estadístic.

4.1. Context històric i demogràfic de les comarques

La revolució industrial en aquestes terres estableix les seues bases ja al s. XVIII consolidant-se durant els ss.XIX i XX, amb la ciutat d'Alcoi com a principal motor d'aquesta transformació (Aracil i Garcia Bonafé, 1974; Pérez, 1997; Vallés, 1986). Aquesta industrialització fou impulsada per una important fabricació artesanal de draps en la que conflüen, seguint les paraules de Torró (1996: xviii) l'abundor d'energia a través de la força hidràulica dels seus rius, matèries primeres –amb un important expansió de la ramaderia–, i mà d'obra, donada la concentració de la propietat de la terra, això ja al s.XIV. A més a més, seguint a l'autor, la postura de l'organització gremial drapera no va ser contrària a la mecanització de la producció, com sí ocorregué a altres llocs, sinó que per contra serví d'impulsor. Cal tindre present el dinamisme d'alguns dels seus empresaris locals que eren guarnits per moltes inversions procedents de l'agricultura i per l'interés de creixement

d'altres empresaris i no només alcoians. Les relacions comercials amb altres zones de l'estat però també amb altres sectors econòmics (indústria paperera, llanera, inversions financeres...) són importants per comprendre la situació econòmica de l'època.

La centralització en la ciutat d'Alcoi de la producció industrial va ser un punt fonamental d'aquesta transformació socioeconòmica, tanmateix comportava alguns problemes com és el cas de la manca d'energia i de l'abastiment de matèries primeres i les dificultats en les comunicacions, sens dubte dificultats originades pel difícil medi físic i el mateix aïllament de la regió que van ser solucionats a través d'importants innovacions tecnològiques (explotació de l'energia hidràulica, utilització de màquines de vapor, construcció de carreteres i ponts) (Aracil i Garcia, 1974; Nebot et al., 1993:65; Pérez, 1997: 413). Uns problemes que s'han solucionat tard o que encara avui no s'han solucionat, sobretot aquells que fan referència a les infraestructures bàsiques (Pérez, 1997: 42; Soler i Ferre, 2003: 251)⁷⁵. En aquest sorprenent procés industrialitzador marcat pel repte continu a les condicions físiques que caracteritzen aquestes terres va tindre molt a veure el factor humà, com ens assenyala Vallés (1986: 37):

“Hi ha proves d'una iniciativa i mentalitat empresarial unida a la disponibilitat d'una ampla, destra i conflictiva mà d'obra artesanal, primer, i industrial, després”

Els problemes relacionats amb la industrialització no vingueren només de la dificultat per ajustar unes dinàmiques i uns recursos insuficients a una indústria en creixement vertiginós, sinó que la recepció d'importants contingents d'immigrants procedents d'àrees rurals no fou especialment senzilla, ans al contrari: apilonament, explotació laboral –incloses dones i xiquets–, dolentes condicions d'higiene, escassa salubritat d'habitatges i centres fabrils... condicions que

⁷⁵ Un exemple clau de la mancança d'infraestructures és la precarietat de la connexió per ferrocarril de les comarques entre els seus municipis i amb les principals ciutats valencianes. D'una banda l'inexistència de connexió entre Alcoi i Alacant, amb el consegüent aïllament de les poblacions del sud de les comarques. D'altra, el profund deteriorament que ha estat patint des dels 80 la línia Alcoi-Xàtiva, que travessa les comarques del Comtat i la Vall d'Albaida i que suposa la connexió entre les comarques i d'aquestes amb el cap i casal. Després de moltes reivindicacions sistemàticament obviades, l'estiu de 2009 s'ha subscrit un acord entre el Ministeri de Foment i la Generalitat Valenciana per a la millora de les infraestructures i el servei d'aquesta línia (“El pleno del Consell ratifica el protocolo para mejorar el ferrocarril Alcoy-Xàtiva”, *Información*, 01.08.09). Resta per comprovar si s'acompleix, però ja al mes de novembre de 2009 l'oposició, a través dels mitjans locals, denunciava la inexistència d'una partida específica als pressupostos de la Generalitat Valenciana (*Ciudad de Alcoy*, 31.10.09, pàg. 11; 03.11.09, pàg. 11; 10.11.09, pàg.3).

perjudicaren a la salut i al creixement dels ciutadans alcoians⁷⁶ i que, com ens diu Nebot et al. (1993: 65), venien provocades per la decisió per part de l'empresariat de competir al mercat alleugerint costos laborals, entre d'altres:

“la debilitat econòmica de la indústria tèxtil alcoiana, provocada per la necessitat de competir en el mercat, va tendir cap a una exagerada sobreexplotació de les classes treballadores, a les quals mantenia en un deplorable nivell de vida”

Les condicions de treball, de vida i d'habitatge eren extremadament dures⁷⁷ el que, juntament amb un precoç associacionisme propi de societats industrials, propiciaren la ràpida adquisició d'una consciència de classe per part del nombrós proletariat sobretot alcoià (Beneito, 2003; Nebot et al., 1993), però també d'altres poblacions⁷⁸. Les seues demandes i revoltes marcaren tota la història de les comarques i d'Alcoi, especialment, com a principal centre urbà i industrial⁷⁹. Un pes que més tard, especialment des de la segona meitat del s.XX, compartirà amb Ontinyent i amb una xarxa de municipis –Cocentaina, Banyeres, Muro, Bocairent, Albaida...– com a nuclis industrials que mantenien uns estrets lligams amb la indústria alcoiana, a la que proporcionaven mà d'obra i matèries primeres.

En quant al desenvolupament de la indústria del textil i de la confecció a Ontinyent, nucli bàsic de l'economia de la vila, va viure, seguint a Bernabeu et al. (1995: 263) una embranzida especial a la finalització de la guerra civil, però els

⁷⁶ Com bé ens mostren Beneito i Puche (en premsa) la talla dels mossos cridats al servei militar procedents de les cohorts de naixement de 1840 i 1915 tenen unes talles menors i menor capacitat toràctica que la resta de municipis del voltant dedicats a l'agricultura, fruit per tant de la miserabilitat de l'època de la industrialització a la ciutat.

⁷⁷ Una precarietat que era més aguda en el cas del treball de les dones, especialment quan aquestes contreien matrimoni, sota la concepció de la secundarietat del treball femení, i que encara avui roman. Veure també Bodoque i Palomar (2002) per al cas de Reus, ciutat eminentment tèxtil com el nostre cas.

⁷⁸ És el cas de Bocairent amb la que s'anomena “la vaga dels Beneyto” de la que ens diuen Soler i Ferre (2003:245): “el balanç de quinze mesos de conflictivitat sociolaboral (abril 1922-juliol 1923) havia resultat ben trist i negatiu, deixava ferides obertes, i afectaria durant anys l'esdevenir econòmic i social de la vila: degoteig migratori de treballadors a Alcoi i a altres parts, pèrdua de clients i de competitivitat tèxtil local, fugida de capitals a pobles amb menor contestació obrera, odis larvats que reviscolarien el 1936”.

⁷⁹ És obligat citar ací els moviments ludistes o mecanoclastes que visqué la ciutat a les primeries del s.XIX, o els avalots coneguts com “els fets del Petrolí” en 1873, en els quals s'arribà a prendre a la força l'Ajuntament, matant a l'alcalde i reproduint la Comuna de París. Al capdavant podem trobar una important tradició internacionalista del proletariat alcoià que arribà fins la socialització de les fàbriques durant la guerra civil, i que desembocaria també en l'important revulsiu del moviment en la lluita per les llibertats durant la dictadura franquista i la transició. De fet, el tardofranquisme a Alcoi fou reviscolat per la dolenta situació que presentava el tèxtil en aquella època (Parra, 2008).

seus fonaments es situen abans del conflicte bèl·lic basant-se en un seguit de factors com:

“la proximitat de centres importants com Alcoi i Bocairent, la tradició menestral centenària, l'aprofitament de l'aigua del riu i barranqueres, el mercat afavorit per la rica agricultura comercial, la possibilitat de l'ús de mà barata (generalment de dones) i pacífica sense cap conflicte important fins a 1932; l'especialització en un tipus de producte generalment de poca qualitat que va trobar el seu lloc al mercat, l'aprofitament de les conjuntures històriques favorables (Primera Guerra Mundial, l'expansió de la demanda en la República)”.

El sector tèxtil-confecció a l'Estat espanyol, com a les comarques, suposa un sector clau en la generació d'ocupació. Passada la mísera postguerra i amb un mercat captiu i la disponibilitat de mà d'obra amb un mínim cost el sector eixirà del període autàrquic amb un bon nivell de producció i beneficis però amb productes de baixa qualitat, realitzats amb màquines obsoletes i amb una estratègia basada en els preus baixos únicament. Aquests baixos preus davant de l'increment de la demanda europea –amb l'embranchida que suposà el Pla d'Estabilització del 1959-, l'espanyola era encara feble, farà que en la dècada dels 60 amb les noves pautes de consum es continue basant en l'ús intensiu de la mà d'obra. La crisi energètica dels 70, juntament amb l'increment salarial que s'experimentà entre 1973 i 1978, amb el pic de 1976 amb un increment del salari mínim interprofessional del 30,2% (CCOO, 2005:8) suposarà un important trasbals per a una indústria amb uns elevats contingents de treballadors. Segons Parra (2008) s'afegeix també el conseqüent encariment de les materies primeres, la dificultat d'aconseguir credit bancari i la paralització de la demanda. En el cas alcoià a més a més es patia del constrenyiment d'un territori de difícil orografia que dificultava l'expansió territorial i que suposà la deslocalització de la producció d'un nombre important d'empreses a altres pobles, especialment a Cocentaina i Muro. Igualment l'obertura internacional dels 80 i l'emergència de nous països industrialitzats suposà un greuge per a un sector basat en els baixos costos i dirigit a mercats locals pobres, sense possibilitats factibles d'accedir a les noves tecnologies (CCOO, 2005; Masià i Capó, 2004). No és estrany que el sector passara una de les seues més importants crisis entre ambdues dècades, el que suposaria elevades pèrdues de llocs de treball⁸⁰.

⁸⁰ També per al tèxtil espanyol són temps de reestructuracions amb la successió de plans d'acció (1960-63 primer pla del cotó; 1963-67 pla per a la llana i segon per al cotó; 1969-72, tercer pla per al cotó), que suposaren una important pèrdua de llocs de treball.

Aquest desenvolupament històric, a penes esbossat, és fonamental per tal de comprendre la importància simbòlica que hui té el tèxtil a les comarques estudiades. Especialment a la ciutat d'Alcoi, la indústria del tèxtil des del s.XVIII ha marcat la història i la vida de la seua població esdevenint un referent essencial per a la comprensió de com els alcoians entenen la vida i també el curs de l'economia⁸¹. A més a més de la mateixa autopercepció i de l'establiment del seu sistema de valors.

Com bé fa palés Ninyoles (1996) al seu estudi sociològic sobre les comarques centrals –una proposta de mancomunitat on s'inclourien les tres comarques estudiades– la població de les comarques té un fort sentiment de pertinença de caràcter local que arriba al màxim nivell a l'Alcoià⁸². En quant al sistema social de valors es reflecteix que la qualitat més admirada com a referent de la conducta social és 'fer bé el treball', qualitat especialment apreciada a l'Alcoià, on es remarca sobretot el seu tarannà de gent treballadora i emprenedora (Ninyoles, 1996:91;117-118). Pérez ens assenyala (1997:38) fent referència precisament a aquest estudi sociològic:

“A les CCV [*Comarques Centrals Valencianes*] hi ha una espècie de moral calvinista respecte als negocis, la qual contribueix al fet que a les comarques centrals es creen anualment empreses en proporció superior a la mitjana”.

D'aquesta manera, es pot assenyalar que la població entén el treball remunerat, especialment el treball relacionat amb el que ha constituït el sector econòmic fonamental a les comarques durant anys, com un factor essencial en la societat comarcal. Les possibles variacions en la situació del sector tèxtil i de la confecció esdevenen sempre de gran interès per a la població de les comarques, doncs són utilitzades com a baròmetre per la mateixa població amb l'objectiu d'avaluar la situació de l'economia. A més a més, la feina encara roman en un lloc preferent en el sistema de valors dels habitants de la zona.

⁸¹ Són moltes les referències al tèxtil que impregnen la parla quotidiana dels alcoians: “anar de fil de vint” “ser del puntet”... El llibre de Josep Tormo Colomina (1995) *El llenguatge tèxtil alcoià*, ens aporta moltes referències a aquest respecte.

⁸² Aquest sentiment de pertinença arriba a un 70,6% a l'Alcoià situant-se la mitjana espanyola d'identificació amb la pròpia localitat en un 43% a l'any 1990 (Ninyoles, 1996: 50-51).

Una anàlisi sociodemogràfica

Com deia a l'apartat anterior, les comarques estudiades es caracteritzen per un desenvolupament industrial important i molt més precoç que el produït a la resta del País Valencià que ha servit de revulsiu per al creixement poblacional, alhora que ha atret a població d'altres indrets, més o menys llunyans. Conseqüentment la seua demografia s'aparta de la dicotomia que caracteritza el territori valencià amb una zona interior poc poblada i poc desenvolupada econòmicament i urbana, front a un litoral populós i especialment dinàmic a nivell econòmic. Les tres comarques analitzades ocupen una superfície de 1.637,7 km², suposant el 7% de la superfície total del País Valencià. La densitat, com veiem a la següent taula, arriba a superar la mitjana valenciana en el cas de l'Alcoià.

Taula 4.1.
Densitat de població. País Valencià i comarques, 1975 i 2008.

	Superfície (km ²)	1975		2008	
		Població (hab.)	Densitat (hab./km ²)	Població (hab.)	Densitat (hab./km ²)
País Valencià	23.253,30	3397314	146,10	5029601	216,30
L'Alcoià	539,7	104812	194,20	120004	222,35
El Comtat	376,4	25588	67,98	28138	74,76
La Vall d'Albaida	721,6	74054	102,62	92828	128,64

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IVE (www.ive.es).

L'evolució de la població en el període de tres dècades del que tenim dades disponibles ens mostra un lleuger increment a tots els territoris estudiats, especialment a la comarca de la Vall d'Albaida, malgrat que no tan acusat com en el cas valencià. Si ens fixem un poc més en l'evolució temporal de les dades comarcals i locals (annex taula 16) podem observar⁸³:

- L'Alcoià, tradicionalment la zona de major creixement demogràfic i econòmic, està perdent embranzida. Les seues zones més rurals com Penàguila o Benifallim han vist decreixer la seua població mentre que Castalla i Tibi han experimentat un significatiu increment poblacional segurament per la proximitat a Alacant però també per una política de creixement urbanístic dirigida a estrangers (europeus).

⁸³ Cal ser caut en aquestes valoracions doncs poden amagar empadronaments en les cases familiars dels pobles on no es resideix més que en períodes vacacionals.

- La Vall d'Albaida, en contraposició, ha viscut un important creixement en les darreres dècades, més progressiu que no pas sobtat amb Ontinyent al capdavant i amb poblacions amb un fort impuls industrialitzador com és el cas de l'Olleria, Agullent, Benigànim o Aiello de Malferit.
- I per últim, la ralentització de la comarca del Comtat, la més rural amb diferència de la zona, que mostra un clar despoblament especialment a Gaianes, Famorca o Fageca, zones a més a més poc dotades en infraestructures.

La comarca amb major concentració de població és l'Alcoià amb 120.004 habitants en 2008 mentre que el municipi més populós continua sent el seu cap de comarca, Alcoi, amb 60.590 habitants, seguit d'Ontinyent, cap de comarca de la Vall d'Albaida amb 37.518 hab. Curiosament ambdues poblacions superen la xifra de població de tots els municipis del Comtat, que es situa en 28.138 habitants. D'altra banda els pobles amb menor nombre d'habitants són Sempere (Vall d'Albaida) amb 38 habitants i Tollos (Comtat) amb 65 (IVE; online: www.ive.es).

Ja aquestes xifres ens donen una idea de les diferents realitats existents al si de les comarques analitzades. Juntament amb poblacions com Alcoi, Ontinyent o Ibi, amb un important nombre d'habitants, podem trobar altres localitats amb xifres molt minses, que han mostrat un procés de despoblament important i que coincideixen en gran mesura amb la comarca del Comtat. De fet Tormo i Santonja (2007:22) ens diu per a aquesta comarca que s'ha produït una redistribució territorial a favor dels municipis més urbans en greuge dels agraris que els ha suposat no poques conseqüències negatives. Un 72,86% dels setanta municipis que conformen les comarques de l'eix Alcoi-Ontinyent tenien en 2008 fins a 2.000 habitants, és a dir, el que es considera població rural. La següent taula ens ofereix una visió general d'aquesta distribució:

Taula 4.2.
Municipis de les comarques segons nombre d'habitants.
Distribució percentual, 1975-2008.

	1975		1995		2008	
Menys de 101	4	5,71	5	7,14	4	5,71
101-500	26	37,14	30	42,86	30	42,86
501-1000	10	14,29	9	12,86	9	12,86
1001-2000	11	15,71	7	10,00	8	11,43
2001-5000	12	17,14	8	11,43	8	11,43
5001-10000	3	4,29	7	10,00	6	8,57
10001-20000	2	2,86	1	1,43	2	2,86
20001-50000	1	1,43	2	2,86	2	2,86
50001-100000	1	1,43	1	1,43	1	1,43
Total	70	100,00	70	100,00	70	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'IVE (www.ive.es).

Aquest despoblament, com ens assenyala Nebot et al. (1993: 69), ja era patent a les dècades dels 60 i 70 amb un visible envelliment de la població d'aquestes localitats i la proliferació de les petites propietats conreades per població jubilada o bé a temps parcial, a causa de l'èxode rural que va generar el creixement de la nova indústria. De fet la proporció de poblacions considerades rurals és idèntica en els tres anys de referència, el que suposa un perfil poblacional escassament dinàmic, molt diferent de la que mostren les poblacions costaneres.

Per la incidència que tenen en la sostenibilitat del règim de benestar familiarista que caracteritza al País Valencià considere imprescindible centrar la mirada en els fluxos migratoris. En aquest sentit, les comarques, en especial la ciutat d'Alcoi per la seua funció de motor industrialitzador i nucli de serveis, ha sigut tradicionalment el principal focus d'atracció de la població dels municipis de les comarques més properes primer, i d'altres zones de l'Estat espanyol, més tard⁸⁴. Tanmateix hui en dia aquesta vinguda migratòria ha disminuït de manera considerable i Alcoi, l'Alcoià per extensió, ha cedit el seu lloc com principal receptor d'immigrants a la comarca de la Vall d'Albaida amb Ontinyent com a ciutat

⁸⁴ Com ens assenyala Beneito (2003:23) els dalta baixos de la indústria alcoiana es troben estretament relacionats amb els moviments poblacionals: "Des dels inicis de la revolució industrial, si la conjuntura econòmica de la ciutat era favorable, les fàbriques atreïen quantitat de població que venia dels pobles dels voltants i de més lluny per tal de guanyar-se un jornal. Pel contrari, en moments de depressió o de crisi econòmica –que sovint venia precedida o acompanyada de passes epidèmiques i de crisis socials– es produïen forts corrents emigratoris i el municipi s'estancava o perdia població".

principal⁸⁵, encara que en el darrer any amb dades disponibles s'aprecia una important remuntada poblacional d'aquesta comarca, com es veu a la següent taula, resum de la 17 de l'annex.

Taula 4.3.
Saldo migratori. País Valencià i comarques, 1991, 2000 i 2007.

	1991	2000	2007
País Valencià	2671	13720	120379
L'Alcoià	-383	-299	1388
El Comtat	63	50	298
La Vall d'Albaida	-32	195	1872

Font: IVE (www.ive.es).

Totes tres comarques tenen a hores d'ara un saldo migratori positiu, un saldo que únicament a El Comtat ha sigut positiu durant tot el període. La taula 4.4. ens mostra la distribució de la població de les comarques segons la relació existent entre el seu lloc de residència i el seu lloc de naixement en 2001 a través de la qual podem observar, en primer lloc, l'escassa mobilitat de la població de les comarques i l'escàs nombre d'immigrants. De fet la gran majoria dels habitants de les comarques resideixen al mateix municipi en què van nàixer, especialment en la Vall d'Albaida (66%). Si parem atenció en les persones en les quals no coincideix lloc de naixement i de residència, els immigrants que resideixen a les nostres contrades per tant, és d'assenyalar la majoritària procedència d'altres poblacions del País Valencià en els residents de la Vall d'Albaida i del Comtat que han nascut en altres indrets diferents al seu municipi de residència, mentre que en el cas de l'Alcoià prevaleixen les persones nascudes a altres Comunitats Autònomes. Comparant ara les comarques estudiades amb el conjunt del País Valencià s'observa que en aquest hi ha una menor proporció de persones que resideixen al mateix municipi de naixement (47%) que en les comarques. I de la mateixa manera que a la Vall d'Albaida i el Comtat, la procedència de la majoria dels

⁸⁵ Un procés de decaïment ja iniciat a la dècada dels 60, com ens assenyala Vallés (1986:11), davant d'altres zones del País Valencià: "Aquesta regió durant el s.XIX arribà a disputar a Alacant el segon rengle dins les àrees urbanes del País Valencià i que ocupa el primer pel nombre de treballadors en la indústria tèxtil, es veurà actualment postergada al costat de l'embranchida industrial dels anys seixanta de les dues àrees metropolitanes valencianes, per l'àrea castellonenca i àdhuc per la resta de nuclis urbans de la llenca litoral compresa entre aquestes àrees."

immigrants no sobresurt de les fronteres del país (25,44%), es tracta, doncs, d'una immigració propera geogràficament.

Taula 4.4.
Relació entre el municipi de residència i el lloc de naixement per sexe.
Distribució i variació percentual. País Valencià i comarques, 1991 i 2001.

	Dones		Homes		Total	
	(%) 2001	Var. 91/01	(%) 2001	Var. 91/01	(%) 2001	Var. 91/01
País Valencià						
Total	100,00	6,88	100,00	8,07	100,00	7,46
Mateix municipi	46,54	0,61	47,57	-0,32	47,05	0,15
País Valencià	25,49	9,27	25,39	12,69	25,44	10,92
Altra CCAA	21,50	1,19	19,80	0,83	20,66	1,02
Estranger	6,48	136,56	7,24	173,90	6,85	154,61
L'Alcoià						
Total	100,00	-6,59	100,00	-5,24	100,00	-5,93
Mateix municipi	60,52	-5,41	63,06	-4,42	61,77	-4,92
País Valencià	17,04	-10,84	15,46	-9,65	16,27	-10,29
Altra CCAA	19,94	-12,88	18,39	-14,34	19,18	-13,57
Estranger	2,50	133,05	3,08	221,14	2,79	173,82
El Comtat						
Total	100,00	2,46	100,00	3,19	100,00	2,82
Mateix municipi	55,88	-4,82	56,45	-5,75	56,17	-5,28
País Valencià	31,43	12,09	30,99	15,72	31,22	13,84
Altra CCAA	9,60	0,24	9,30	2,57	9,45	1,36
Estranger	3,08	144,58	3,26	180,00	3,17	161,39
La Vall d'Albaida						
Total	100,00	3,99	100,00	5,14	100,00	4,56
Mateix municipi	65,71	0,40	67,01	-0,77	66,36	-0,19
País Valencià	22,59	5,39	20,96	10,50	21,78	7,79
Altra CCAA	8,01	-5,25	7,51	-3,82	7,76	-4,57
Estranger	3,68	350,88	4,52	460,12	4,10	405,18

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del *Cens de Població* de 1991 i 2001 (INE: www.ine.es).

Respecte els immigrants vinguts de fora de l'Estat espanyol trobem que cap de les tres comarques superen la mitjana valenciana, situada en un 6,85% per al 2001, xifra que ultrapassa la mitjana espanyola: 5,3% (INE, 2005; online: www.ine.es). La població estrangera de residents a les comarques objecte d'estudi d'aquesta recerca presenta unes proporcions relativament baixes i predominantment masculines, essent el valor més elevat el 4,1% de la Vall d'Albaida, lluny de l'Alcoià on a penes arriba al 2,8%. A més a més la Vall d'Albaida és la comarca de les tres estudiades que major increment ha experimentat en la darrera dècada.

A la taula també es pot observar en quin grau ha variat el nombre de residents als municipis de les comarques segons el seu lloc de naixement en el període 1991-2001. En primer lloc, el fet que més destaca és el descens de la població de la comarca de l'Alcoià que sols veu augmentar el nombre de persones residents nascudes a l'estranger, el que suposa, com ja mostraven les dades respecte el saldo migratori, que l'Alcoià, amb Alcoi al capdavant, està perdent la seua posició de focus d'atracció d'immigrants que ha vingut ocupant històricament arran de la seua forta dinàmica industrial. I en segon lloc destaca l'espectacular increment dels nascuts a l'estranger, sobretot a la comarca de la Vall d'Albaida on han augmentat en un 405% (en el cas dels homes en un 460%), un increment molt superior a l'experimentat en el conjunt del territori valencià (154%), sense que per això supere, com hem vist, la proporció total. De fet totes tres comarques han vist incrementat el nombre de residents nascuts a l'estranger, en el cas de l'Alcoià amb un 173% i en el Comtat amb un 161%. És a dir, a la Vall d'Albaida ha suposat passar d'un 0,85% de població estrangera resident en 1991 a un 4,1% deu anys després, a l'Alcoià aquesta evolució ha estat d'un 0,96% a un 2,79% i al Comtat d'un 1,25% ha passat a un 3,17% (IVE, 2007; online: www.ive.es). Malgrat que es tracta de nivells més baixos que la mitjana valenciana, la celeritat en què s'ha donat aquest procés de vinguda d'immigrants implica que la seua visibilitat siga major i per tant la percepció entre els autòctons més aguda.

El lloc de naixement d'aquests immigrants estrangers segons el *Cens de Població* de 2001 és en el cas de la comarca de l'Alcoià més de la meitat (54,7%) de l'Amèrica del Sud, especialment d'Equador. Aquesta regió és també la més present a la Vall d'Albaida amb un 35,2% seguida del que l'INE anomena "altres països europeus"⁸⁶ amb un 30,5%. En el cas del Comtat és la Unió Europea la que té una major presència com a regió de naixement dels estrangers que hi resideixen amb un 36.9% –amb una forta presència del Regne Unit– seguida d'Amèrica del Sud amb un 24,5% (INE, 2007; online: www.ine.es).

Aquesta diferència entre els residents estrangers a les comarques de l'Alcoià i la Vall d'Albaida respecte el Comtat és també evident quan analitzem la seua edat. D'aquesta manera s'aprecia com la població estrangera de les primeres comarques és bastant més jove que la dels pobles del Comtat. Una diferència que juntament amb la seua procedència de països rics apunta a la idea de que no es tracte d'una

⁸⁶ "Otros países de Europa: Bosnia-Herzegovina, Bulgaria, Georgia, Lituania, Moldavia, Noruega, Polonia, República Checa, Rumania, Rusia, Suiza y Ucrania." INE, *Cens de Població de 2001*, Glosario; online: www.ine.es.

immigració donada per motius econòmics sinó, com assenyalen García, Puga i Sánchez (1998:261) de “turistas permanentes”, és a dir, de persones vingudes de països rics a la cerca d'un lloc per passar la seua vellesa, d'uns immigrants imperceptibles socialment ja que manquen del component de pobresa (Piqueras, 1998).

Davant d'aquesta evolució s'obri un ventall molt gran de qüestions per resoldre que afectaran a la vida quotidiana de la població de les comarques, sobretot per la incidència que té en els sistemes de benestar, en apuntar directament als drets de ciutadania. I en aquest sentit cal no deixar de banda la importància de la seua incidència en la construcció d'identitats col·lectives amb la llengua d'ús com a valor fonamental, com bé ens fa palès Castelló i Martínez (2002). Com podrem observar més endavant, als discursos dels entrevistats aquest augment de la immigració estrangera, sobretot de les persones procedents de països pobres, ja apareix reflectida fent referència, sobretot, a la distribució dels recursos econòmics tant procedents del mercat laboral com de la percepció de prestacions de l'Estat de benestar.

No és més que, en definitiva una lleugera intuïció –ja que caldria una anàlisi molt més aprofundida i pormenoritzada al respecte que no entra en els objectius d'aquest estudi– de que les transformacions que la societat occidental està experimentant en la concepció de les relacions personals i familiars estan també succeint a les nostres comarques i per tant s'han de tindre presents tant per a reclamar una atenció específica per part de l'Administració com també, en aquest estudi, per poder interpretar més acuradament els discursos dels entrevistats quan se'ls qüestiona al voltant del moment que travessen. Un moment que es troba profundament vinculat a les dinàmiques de l'economia global i, per descomptat, a l'actual situació del mercat de treball.

A continuació ens centrarem en la situació que travessa el sector arran de l'aprovació i definitiva entrada en vigor de l'acord que liberalitzava el comerç dels productes tèxtils i de la confecció.

4.2. El tèxtil-confecció a les comarques, crònica d'una mort anunciada?

El primer de gener de 2005 cloïa el procés de liberalització del comerç internacional dels productes de la indústria del tèxtil i la confecció iniciat deu anys abans. La signatura de *l'Agreement on Textiles and Clothing* de l'Organització

Mundial de Comerç (OMC) per part de la Unió Europea, Estats Units, Canadà i Noruega donava per finalitzat el llarg període de restriccions que regia el *Multifibre Agreement*. Aquest acord suposava la progressiva liberalització del sector al llarg de deu anys en els quals es distingien quatre etapes. En primer lloc, des de 1995, amb una reducció dels contingents en un 16% del volum de la importació del sector segons els valors de 1990 com a referència. En segon lloc, una disminució del 17% en 1998, un 18% en 2002 i finalitzant en gener de 2005, amb el complet alliberament aranzelari. D'aquesta manera, en paraules de Tremosa i Trigo (2003), les potències mundials del sector en el nou ordre tèxtil mundial, és a dir, Xina, Índia i Indonèsia, deixarien de patir les limitacions imposades a l'exportació pels Estats Units i la Unió Europea. Malgrat aquesta distribució temporal els estats signants de l'acord podien decidir respecte els béns a integrar en les diferents etapes, el que va permetre endarrerir l'aplicació sense per això incomplir allò pactat. De fet, com ens assenyala Sebastià (2005), a la Unió Europea a finals de 2004 de les 218 restriccions establertes encara se n'aplicaven 210, per tant un endarreriment considerable, que determinaria l'efecte de la liberalització en l'economia i en les relacions laborals de les nostres comarques.

El sector del tèxtil i de la confecció ha sigut tradicionalment objecte de protecció als països desenvolupats, com en el cas espanyol (Recio, 1988)⁸⁷. La seua importància en termes econòmics, socials i polítics comportà la construcció de barreres front als possibles efectes d'economies menys desenvolupades on la importància del sector creixia. El resultat era una situació paradoxal: el *General Agreement on Tariffs and Trade* (GATT) amb un esperit profundament liberalitzador promulgava acords clarament proteccionistes i discriminatoris a través de la selectivitat de països i productes respecte el comerç d'aquest sector. Aquesta situació de proteccionisme sorgeix en 1961 amb els acords sobre comerç internacional dels tèxtils del cotó, pas previ a l'Acord de Multifibres signat el 20 de desembre de 1973 i que entraria en vigor a primers de l'any 1979. Aquest acord fou concebut com un intent "d'ordenar el mercat" i evitar distorsions de països molt més barats, de fet només era aplicat respecte a països menys desenvolupats. Es basava en la instauració i administració de quotes d'importació per part dels estats

⁸⁷ No obstant això, a la ciutat d'Alcoi tant el moviment obrer com l'empresariat, mantenien una estreta relació amb Catalunya i sobretot amb els seus principals nuclis industrials tèxtils: Sabadell i Terrassa, amb els quals ja als ss.XVIII-XIX es debatien qüestions aranzelàries i es reclamaven mesures de caràcter proteccionista per al tèxtil, contraposant-se a les propostes liberalitzadores del govern espanyol del moment (Vallés, 1986:106 i 119).

desenvolupats amb l'objectiu de preparar la seua indústria per als efectes que podrien causar aquestes importacions. L'acord es creà amb caràcter temporal allargant-se finalment durant més de dues dècades. No serà fins la Ronda d'Uruguai de 1994 quan s'inicia el procés de liberalització del sector que arribaria a la seua fi –i amb no poques pressions per part de països desenvolupats– l'1 de gener 2005 amb la definitiva entrada en vigor de l'Acord sobre Tèxtils i Vestit. Es retornava així el sector a la disciplina del GATT (Barba, Faini, Silberton, 2002; Riber, 2005). Amb matisos però. Encara que la caiguda aranzelària fora oficialment efectiva des de l'1 de gener d'aquest any, els productes tèxtils no van entrar amb total llibertat al continent europeu. Davant l'elevat contingent importador que arribà als mercats del vell continent els primers mesos de l'any, la Comissió Europea decidí limitar l'impacte de la liberalització pactant unes noves quotes a l'entrada de productes procedents de Xina. Cal tindre present que en 1995, quan es va signar l'esmentat acord, Xina, el país que ha personificat el perill de la liberalització, no era membre de l'OMC. No seria fins l'any 2001 quan el gegant asiàtic entraria a formar-hi part, provocant un autèntic daltabaix en l'economia mundial, i afectant sobretot determinats sectors industrials, com ara el tèxtil-confecció, que han trobat una dura competència en els productes xinesos.

Al juny de 2005 s'estableixen uns màxims per a determinats productes de tèxtil-confecció, entre els quals hi ha roba de llit i de taula, articles importants en la producció comarcal, que oscil·len entre el 8 i el 12,5% d'augment anual fins a l'any 2007, segons els productes, unes quotes que seran ràpidament assolides (*Información*, versió digital: 13.06.05). Així, el mes d'agost les duanes europees ja es trobaven saturades de mercaderies tèxtils procedents de Xina⁸⁸, de manera que el comissari de Comerç de la Unió Europea en aquell moment, Peter Mandelson, es veia obligat a renegociar amb les autoritats xineses noves quotes. Al mes de juny i principis del mes de setembre del mateix any ambdues parts arriben a un acord per ampliar les quotes –s'incloïa un límit al creixement de la importació d'entre el 8% i el 16% en els productes més sensibles–, i permetent l'entrada de mercaderies 'a compte' dels màxims permesos per a l'any següent, un acord que no satisfarà la patronal europea davant l'anul·lació de la decisió presa només unes setmanes abans. No serà fins l'entrada en 2008 quan els productes xinesos podrien circular lliures de límits quantitatius.

⁸⁸ El 24 d'agost de 2005 el diari *Avui* (versió digital) xifrava en 75 milions les tones de roba xinesa bloquejada a diferents ports de la Unió Europea, dels quals sis milions s'ubicaven a les duanes espanyoles.

El sector tèxtil-confecció ha jugat un paper essencial en el desenvolupament industrial, i econòmic doncs, en gran part dels països avui desenvolupats. Un sector complex que desenvolupa la seua activitat a través d'una llarga sèrie de subsectors amb peculiaritats específiques. El cicle productiu complet comprèn la producció de fibres naturals i químiques, les indústries que realitzen els processos de filatura, teixidura i acabat i, finalment, la indústria de la confecció. Aquestes activitats en termes de producte-mercat es poden diferenciar en tres segments estratègics: vestit, productes tèxtils per a la llar i tèxtils tècnics (Masià i Capó 2004). L'estat espanyol disposa del cicle complet, en el cas de les comarques els teixits de la llar ocupen un lloc central en la seua producció encara que en els darrers anys ha evolucionat de manera important la producció de teixits tècnics.

Al 2008, el sector del tèxtil i de la confecció a l'Estat espanyol incloïa un total de 21.102 empreses, el que significa un 0,62% (0,25% per al tèxtil i un 0,36% en la confecció) del total d'empreses de les classificades sota els epígrafs de la CNAE93⁸⁹. Es tracta d'una proporció petita que, a més a més, ha disminuït en a penes déu anys, doncs al 1999 suposava un 1,08%. La variació percentual ens mostra més clarament aquesta baixada; així mentre es produeix un augment del total d'empreses valorat en un 35,9% durant el període comprés entre 1999 i 2008, el sector tèxtil-confecció ha descendit en un 22,2%, especialment la confecció amb un 24,1%. La taula 4.5. ens mostra aquestes dades amb més detall.

Precisament el descens més important coincideix amb el pas del 2005 al 2006, primer any de liberalització completa del comerç del sector –encara que amb matisos donades les mesures imposades pels països desenvolupats davant l'impacte de les exportacions–, essent valorat en un 5,87% en el tèxtil i en un 9,63% en la confecció.

⁸⁹ El CNAE93 ha sigut substituït en 2009 per una altra classificació, tot i així les estadístiques encara inclouen majorment la classificació prèvia que en el cas del sector podem trobar a l'annex.

Taula 4.5.
Empreses del sector tèxtil i confecció respecte el total d'empreses.
Estat espanyol, 1999-2008.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>Percentatges/Total grups CNAE93</i>										
Total grups CNAE93	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Indústria manufacturera	9,33	9,15	9,13	9,03	8,71	8,34	7,95	7,54	7,23	7,09
Tèxtil	0,43	0,41	0,41	0,40	0,37	0,35	0,33	0,30	0,27	0,25
Confecció	0,65	0,63	0,62	0,62	0,59	0,55	0,50	0,44	0,40	0,36
Tèxtil+Confecció	1,08	1,05	1,03	1,02	0,96	0,90	0,83	0,74	0,67	0,62
<i>Percentatges/Indústria manufacturera</i>										
Indústria manufacturera	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Tèxtil	4,59	4,50	4,46	4,41	4,30	4,20	4,11	3,93	3,78	3,59
Confecció	6,94	6,93	6,78	6,87	6,74	6,62	6,35	5,84	5,50	5,11
Tèxtil+Confecció	11,54	11,44	11,24	11,28	11,04	10,82	10,46	9,77	9,28	8,70
<i>Variació interanual (%)</i>										
Total grups CNAE93		3,04	1,92	2,46	3,79	4,60	4,13	3,60	5,11	2,56
Indústria manufacturera		0,99	1,68	1,43	0,10	0,09	-0,75	-1,70	0,85	0,52
Tèxtil		-0,98	0,73	0,31	-2,42	-2,20	-2,96	-5,87	-3,14	-4,39
Confecció		0,83	-0,63	2,78	-1,70	-1,73	-4,75	-9,63	-4,99	-6,74
Tèxtil+Confecció		0,11	-0,10	1,80	-1,98	-1,91	-4,05	-8,16	-4,25	-5,78

Font: Elaboració pròpia a partir del *Directori central d'empreses* (INE: www.ine.es).

El procés de liberalització ha provocat un fort impacte en el sector espanyol, que s'ha traduït a més a més d'un descens del nombre d'empreses en una rebaixa de l'índex de producció valorat en 2008 en un 58,2% –base any 2000– representant un descens de l'11,5% respecte 2007. La balança comercial és constantment negativa. Al 2008 les importacions de productes tèxtils arribaren als 13.248 milions d'euros, un 44,64% més que en 2003. Mentre les importacions, en tendència creixent des del 2003, es valoraren en 7.822 milions d'euros (dades del CITYC, 2009:16). En total un desequilibri de 5.426 milions d'euros.

Aquesta pèrdua de poder econòmic afectarà a uns territoris més que a d'altres, no debades la dispersió geogràfica de les empreses pel territori estatal així ens ho mostra. La concentració a Catalunya amb un 31,62%, seguida del País Valencià amb un 14,37% –especialment en aquestes zones d'indústria de capçalera, és a dir, filatura i teixits– i de Madrid amb un 11,47%. En certa mesura aquesta major concentració del teixit empresarial del sector coincideix amb un major nombre d'empreses en general. A l'any 2008 trobem que els territoris amb un teixit empresarial més dens són Catalunya, amb un 18,3%, Madrid amb un 15,2%, Andalusia (15,3%) i el País Valencià amb un 11%. Tanmateix les empreses

del sector d'aquests territoris suposen un percentatge mínim del total d'empreses del mateix, no debades són les regions de major dinamisme econòmic. Només Catalunya supera, per poc, l'1%; li segueix Castella-La Manxa amb un 0,84%, Galícia amb un 0,83% (territoris amb menor presència empresarial en general) i el País Valencià amb un 0,81% (taula 18, annex).

Respecte l'evolució temporal de les dades es pot percebre un creixement percentual del total d'empreses enquadrades en la classificació del CNAE93 que és positiu en general per a totes les Comunitats Autònomes, amb especial rellevància en Astúries, que té un creixement en el període 1999-2008 d'un 56,9%, i Múrcia amb un creixement del 52,7%. Tot el contrari ocorre en el cas de les empreses del sector del tèxtil i la confecció on el descens és generalitzat. Només Astúries, amb un increment molt minse però, d'un 3,77%, es salva. Els descens més acusat el trobem a Navarra amb un 41,96% i a Aragó amb un 39%. El País Valencià experimenta un decreixement valorat en un 16,6%, mentre que la tendència de les empreses en general és a l'alça, en un 41% (taula 19, annex).

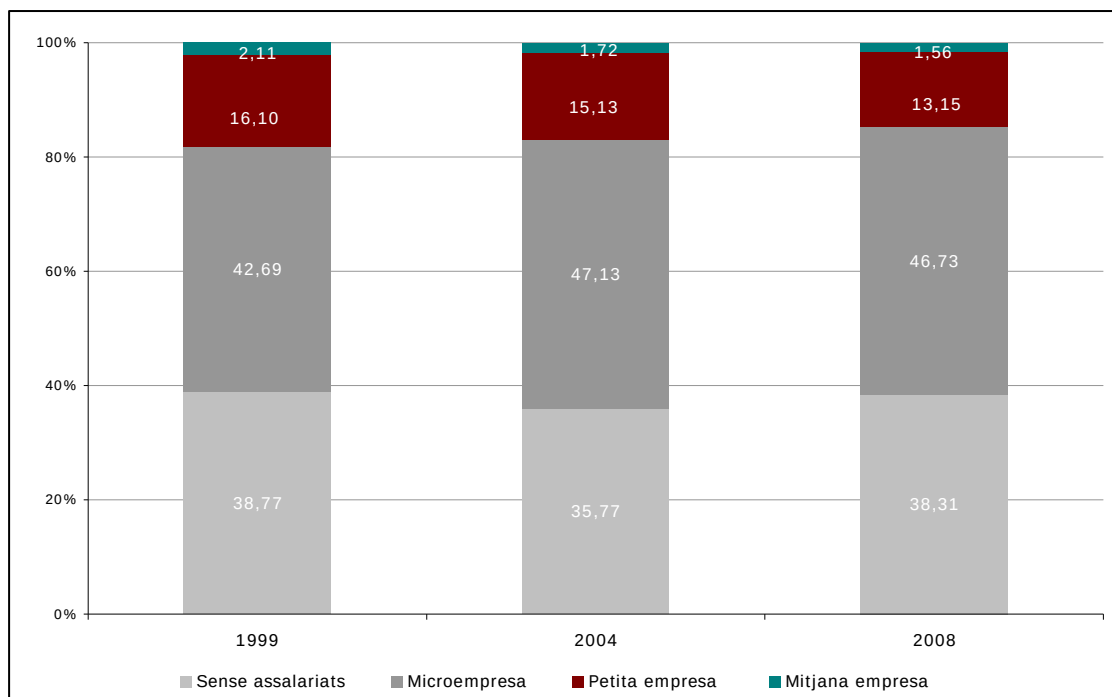
Després d'un període d'important creixement situat entre els anys 1996-2000, el sector del tèxtil al País Valencià ha patit una important pèrdua en el nombre d'empreses i de treballadors, CCOO (2005) ho quantificava a l'inici de la liberalització en el tancament de 300 empreses i la pèrdua de 6.000 llocs de treball. Segons *El País* (09.12.09, ed. digital) durant 2008 els expedients de regulació de l'ocupació afectaren a un total de 1.200 treballadors del sector.

D'altra banda, al sector analitzat la mida de les empreses és tradicionalment molt menuda. La gran majoria de les empreses entren en la classificació de PIME's⁹⁰, moltes de tarannà familiar, com veurem reflexat a les entrevistes dels treballadors. El gràfic 4.1. ens mostra la distribució percentual de les empreses segons la seua grandària al sector del tèxtil i la confecció espanyol durant tres moments del temps: 1999, 2004 (just abans de l'entrada en vigor de la liberalització del mercat) i 2008.

⁹⁰ La Comissió Europea ens defineix aquest tipus d'empresa de la següent manera segons la Recomanació 2003/361/CE (Comissió Europea, 2006; online: <http://ec.europa.eu>):

- Empresa mitjana: menys de 250 treballadors i un volum de negoci igual o menor als 50 milions d'euros o bé un balanç general anual de 43 milions d'euros.
- Empresa petita: amb menys de 50 treballadors i una xifra igual o menor a 10 milions tant com a volum de negoci com a balanç general anual.
- Microempresa: aquelles que compten amb menys de 10 treballadors, i menys o igual a 2 milions d'euros com a volum de negoci o balanç general.

Gràfic 4.1.⁹¹
Empreses del sector tèxtil i confecció segons grandària.
Estat espanyol, 1999, 2004 i 2008.

Font: Elaboració pròpia a partir del *Directori central d'empreses* (INE: www.ine.es)

Com s'aprecia, complementant la mirada amb la taula 20 (annex), la gran majoria de les empreses del sector són microempreses amb menys de 10 treballadors, voltant el 50% en tots tres punts temporals triats. Li segueix de prop les empreses sense treballadors contractats, al voltant d'un 40%. I la petita empresa amb menys de 50 treballadors que volta el 10-15% i que en aquest cas sí que s'aprecia una lleugera regressió en el seu pes percentual amb el pas del temps. La resta de grandàries a penes tenen representativitat. Tot i així si comparem les dades referides al nostre sector amb el total d'empreses espanyoles, veiem que la grandària de les empreses del tèxtil i la confecció és lleugerament major que no pas la resta, amb major presència en les grandàries més elevades.

Al País Valencià les empreses del tèxtil i la confecció són de major mida que la mitjana espanyola. Per a l'any 2008 un 52% del total de centres del sector es podrien considerar microempreses amb menys de 10, assalariats en aquest cas. Li

⁹¹ La divisió de la grandària de les empreses, a causa de la desagregació de les dades de base, és la següent: sense assalariats, microempreses (1-9 treballadors), petita empresa (10-49 treballadors), mitjana empresa (49-199) i gran empresa (més de 200). Per la seua irrellevància estadística no he inclòs a la representació gràfica la gran empresa.

segueix amb un 17,6% les empreses amb un nombre d'assalariats comprés entre els 10 i els 49; petites empreses, doncs.

La preponderància del teixit empresarial de petites dimensions ha constituït una característica del mercat de treball valencià, i espanyol, al llarg de la seua història. La tradició proteccionista respecte aquestes empreses, la feblesa tecnològica, l'escàs control sobre la seua creació i desfeta, els processos de descentralització productiva amb la subcontractació de serveis o de fases de la producció a empreses externes (Miguélez i López, 1989), la facilitat d'incloure processos de flexibilització de la producció i de la gestió de la mà d'obra, i per tant, en gran mesura, l'increment de la precarietat... són algunes de les raons d'aquesta preeminència.

Exposats aquests canvis, no és estrany que l'ocupació al sector haja experimentat una important davallada⁹². Entre l'any 2000 i 2008 segons *l'Enquesta de Població Activa* (EPA) s'han perdut 99.600 llocs de treball i des de 2005 aquest descens sembla imparable (*Anuario Estadísticas Laborales*, online: www.mtas.es). De fet els expedients de regulació de l'ocupació (ERO) s'han convertit en un element més de la quotidianitat del sector, primer, i de l'economia en general més tard. El nombre d'ERO (Expedients de Regulació d'Ocupació) autoritzats ha augmentat de manera significativa en el període comprés entre 2000 i 2008, segons *l'Anuario de Estadísticas Laborales* (2009, online: www.mtas.es). A nivell general aquest increment es d'un 52,8%, on la construcció amb un aclaparant 477% de creixement i la indústria amb un 127,2% són els sectors on es concentren en bona mesura aquests expedients.

En el cas de la indústria del tèxtil i de la confecció aquest creixement ha sigut d'un 69,6%, un nivell menor que en termes generals. No obstant això, la concentració geogràfica del sector com hem vist més amunt fa que la seua incidència a nivell econòmic i simbòlic siga transcendental en zones com la que estudie, com es podrà apreciar amb l'estudi de discurs dels treballadors entrevistats, molts en ple procés de regulació de l'ocupació. D'altra banda, per a

⁹² Un descens en l'ocupació que no és nova, Jodar (1994: 49) ens assenyala que durant el període comprés entre 1973 i 1990 la indústria tèxtil europea ha eliminat aproximadament un 40% de l'ocupació total al sector del tèxtil i la confecció europeu (900.000 al tèxtil i 600.000 a la confecció).

l'any 2008, són expedients d'extinció de l'ocupació en un 47,93% i de suspensió de l'ocupació en un 46,55%⁹³.

S'ha d'observar, a més, com ha evolucionat en aquests sectors l'atur, tenint en compte que un dels principals temors és la pèrdua de llocs de treball en el sector del tèxtil-confecció. En aquest aspecte he d'assenyalar el gran inconvenient que les dades sobre atur a les comarques presenten per al seu estudi. Especialment pel canvi de gestió que s'ha produït en la informació sobre l'atur en descentralitzar-se als organismes autonòmics les competències sobre la gestió de la desocupació⁹⁴. Ací ens limitem a les dades que ens ofereix l'INEM i que comprenen el període de 1999 a 2004, ja que són aquestes dades les úniques que es troben diferenciades per sector industrial i per tant podem conèixer l'atur al sector tèxtil-confecció⁹⁵. En aquest cas podem observar que els aturats a la indústria del tèxtil i la confecció en desembre de 2004, és a dir, poc abans del límit imposat per a la pervivència de les quotes, suposaven menys del 20% del total d'aturats en les comarques de l'Alcoià i la Vall d'Albaida (17,6% i 16,7% respectivament), mentre que al Comtat aquesta xifra augmentava fins el 67%, sent també assenyalable la importància de l'atur al sector del tèxtil més que al de la confecció.

Si observem l'evolució de les dades en el període disponible (1999-2004) ens trobem amb un increment a les comarques del Comtat i la Vall d'Albaida, a diferència del que ocorre a l'Alcoià. Aquesta comarca en el període analitzat ha vist decreixer el seu nombre d'aturats en un 1,31% a nivell general i en un 14,87% en el sector tèxtil-confecció. El Comtat ha experimentat un increment del 8,52% en termes generals i del 10,11% per al sector tèxtil, però és a la Vall d'Albaida on més s'han incrementat les dades de l'atur en un 55,24% en el conjunt de tots els sectors i en un 114,5% en el tèxtil i confecció. Serà per tant la comarca que més estiga patint, almenys fins a finals de l'any 2004, la crisi del sector.

⁹³ Cal ser cauts amb aquestes dades ja que els expedients poden estar comptabilitzats més d'una vegada. Les dades són extretes de les fitxes que es complimenten a partir dels expedients administratius i si un mateix expedient té efecte sobre els treballadors en diferents mesos o afecta a províncies distintes pot comptabilitzar-se més d'una vegada. En el cas de les comarques, de nou notem la dificultat de mesurar un fenomen sense unes dades recollides adientment i d'abast públic. Tot i així amb les dades facilitades per CCOO respecte empreses del sector on tenen representació a les comarques de l'Alcoià-Comtat podem mesurar que 1.026 treballadors s'han vist afectats en el període comprés entre 2005 i 2008, essent 322 els treballadors afectats per expedients d'extinció.

⁹⁴ I encara que es pot accedir a informació anterior a través de l'INEM unes i altres dades no coincideixen, doncs no es troben calculades amb la mateixa metodologia.

⁹⁵ Document facilitat per l'INEM, manuscrit.

És important assenyalar que la tendència negativa del sector no vindrà precipitada per l'obertura de mercats, sinó que ja existia als darrers anys una davallada significativa d'empreses i també de la taxa d'ocupació⁹⁶. Davant aquesta situació, s'han intentat portar a terme diversos plans d'ajuda per minimitzar l'impacte de la liberalització.

Suport de l'Administració al sector del tèxtil i la confecció

En novembre de 2003 es signava al cap de comarca de la Vall d'Albaida l'Acord Marc, o Pacte d'Albaida, del Pla de Suport de l'Administració Central, aleshores encara governada pel Partit Popular, al sector del tèxtil i la confecció. L'acord estava subscrit pel Ministeri d'Indústria, Turisme i Comerç, pel Ministeri de Treball i Afers Socials, per FITEQA-CCOO, FIA-UGT i pel Consejo Intertextil Español (CIE), integrat per diferents patronals tèxtils espanyoles. Aquest acord pretenia afavorir les indústries tèxtils amb mesures temporals extraordinàries dirigides a contribuir al previsible reajust industrial que provocaria la caiguda aranzelària. Les empreses que s'acolliren a aquesta mesura podrien, entre d'altres mesures, aconseguir que els seus treballadors aprofitaren els períodes sense productivitat per rebre formació professional, sense comptabilitzar aquests intervals com atur. No obstant això, al País Valencià l'acolliment de les empreses a aquesta línia de suport durant la primera etapa del mateix va ser "insignificante" segons Adrià Serra president del CIE, impressió corroborada pel president de la patronal valenciana, Ateval: "Entre seis y ocho empresas" valencianes es van acollir a aquest acord oblidat pel Consell ja a partir del 2005 (*Información*, 13.02.07).

Amb l'entrada al govern central del Partit Socialista i la perllongació de la crisi del sector, aquest nou govern va renovar i guarnir amb altres mesures aquest acord. Presenta però la mateixa tendència dirigida fonamentalment a procurar l'adaptació empresarial a la conjuntura, considerant com a "excedents" –segons la seua mateixa terminologia– els treballadors que veuen com el seu lloc de feina desapareix. Es tracta del "Pla de Suport al sector Tèxtil i Confecció" signat pels mateixos agents, ara però amb govern central socialista, i amb vigència, en principi, des de juny de 2006 fins a desembre de 2008, encara que hi ha mesures

⁹⁶ Els titulars dels mitjans de comunicació, almenys, ho deixen clar i ens deixen clares mostres de que també al 2005 continua la mateixa tendència. "La Muntanya pateix 23 expedients de regulació laboral en 2004, que han afectat 258 treballadors" (*Alcoi digital*, 08.11.04).

que s'allarguen en el temps, com les dirigides al manteniment del lloc de feina dels treballadors d'edat més avançada.

Aquest pla, breument, consta de diferents tipus de mesures. Aquelles dirigides a les empreses de caràcter industrial i financer⁹⁷, les de foment de la innovació científica i tecnològica i mesures de caire social, les quals són regulades a través del Real Decret 5/2008 d'11 de gener. La presentació oficial del pla diu així (BOE, núm 21, pàg.4594):

“La apertura de mercados y la creciente competencia a escala internacional generan nuevas oportunidades en términos de dinamismo económico, competitividad y empleo. No obstante, el fenómeno de la globalización también acarrea de manera inevitable la pérdida de puestos de trabajo en aquellos sectores menos competitivos y se hacen más visibles los efectos adversos en aquellas regiones donde existe una alta concentración de industrias con mano de obra intensiva.”

És clar, es parla de regions com la que estudie en aquest treball. Aquestes mesures englobades en les polítiques actives d'ocupació dirigides a la reestructuració laboral suposen, segons el mateix Real Decret, un suport temporal únicament destinat a la reestructuració del sector. En aquest conjunt de propostes trobem:

- Subvencions per als treballadors per a la cerca, tutoritzada, d'una nova feina o el reciclatge professional. Aquestes ajudes consisteixen a una quantia mensual de 350€ durant un màxim de tres mesos (de sis si són majors de 55 anys), o una beca de 10€ per dia lectiu del curs de reciclatge⁹⁸.
- Subvencions per a facilitar la mobilitat geogràfica a través de dues línies: costejament de les despeses de desplaçament⁹⁹ en pagament únic i prèvia justificació de les despeses realitzades i compensació de les possibles diferències salarials amb el darrer contracte tingut al sector del tèxtil i la confecció, amb un màxim de 500€ al mes durant 18 mesos.

⁹⁷ Aquestes mesures integren programes de foment a la investigació tècnica (PROFIT), línia de crèdit ICO, reindustrialització de zones afectades per la deslocalització, actuacions de l'Institut de Comerç Exterior i iniciatives de l'Empresa Nacional d'Innovació (ENISA).

⁹⁸ Paral·lelament, les empreses que duguen a terme activitats de formació contínua, o contracten a “excedents” amb dificultats d'empleabilitat seran bonificades en les quotes a la Seguretat Social.

⁹⁹ En aquestes despeses de desplaçament s'inclou el transport, la mudança, l'allotjament o bé les despeses de l'escola infantil.

- Subvencions per a la inserció laboral dels treballadors de 52 o més anys. Aquells desocupats procedents del sector –amb una antiguitat al mateix d'almenys sis anys– que opten a un contracte de mínim sis mesos que els hi supose una minva salarial, aquesta serà compensada amb una quantia fins els 500€ mensuals durant un període màxim de 18 mesos. Aquest canal de suport als treballadors ha sigut transferit a les Comunitats Autònomes. En el cas valencià seran regulades a la tardor de 2008 (Ordre de 22 d'octubre de 2008, DOCV núm. 5878, 24.10.08).
- Subvencions especials per als treballadors de 55 anys o més procedents del sector amb una antiguitat mínima de sis anys, els quals una vegada esgotada la prestació contributiva per desocupació màxima (24 mesos) rebran un ajut de 3.000€ a l'any amb una percepció màxima de quatre anys i mai més enllà de l'edat de 61 anys. A més a més se'ls mantindrà la base de cotització.
- I per últim, suport a la promoció del treball autònom.

Mesures que mostren la tendència actual de les polítiques d'ocupació: incrementar l'empleabilitat dels treballadors sobre la base però d'un coneixement de les preferències del mercat de treball profundament inestable. Mesures que posen en evidència el reclam de l'onada neoliberal que ens inunda a que s'adapten constantment a les exigències, profundament mutables, del mercat mostrant una excelsa capacitat per a l'administració d'un mateix, per a ser empresari del propi subjecte. Mesures que no apareixen enlloc en els discursos dels entrevistats com veurem més endavant; el que, si més no, posa en dubte la capacitat d'integració de l'Administració pública en la vida diària dels ciutadans de les comarques.

A banda, també s'han tractat de posar en marxa altres plans d'ajuda. La Conselleria d'Empresa, Economia i Ciència de la Generalitat Valenciana, amb col·laboració de l'Institut Valencià de Finances i la Societat de Garanties Recíproques¹⁰⁰, va anunciar un Pla de Competitivitat per cadascun dels sectors productius de l'economia valenciana just després de la signatura del pla estatal en juny de 2006. Aquest pla suposava bàsicament una línia de finançament per a què les empreses obtingueren liquidesa amb major facilitat. Un pla, en el cas del tèxtil i

¹⁰⁰ Entitat financera integrada per *pimes* amb l'objectiu de facilitar el finançament de les empreses (www.sgr.es).

la confecció, acceptat de mala manera per Ateval després de setmanes de negociacions, degut a algunes desaveniències entre responsables de la Conselleria i patronal davant el finançament dels acomiadaments.

Des de l'Associació de Col·lectivitats Tèxtils Europees (ACTE), també estan portant-se a terme una sèrie de plans territorials per a cadascuna de les àrees afectades per la crisi del tèxtil. No obstant, aquests plans no preveuen incidir directament sobre el sector, sinó que engloben una sèrie de mesures de caràcter socioeconòmic per al conjunt del territori que es portaran a terme des d'una oficina central en cadascuna de les àrees designades. Cal indicar però que entre les accions a realitzar també hi ha previstes nombroses iniciatives destinades a millorar la competitivitat del sector. Igualment el sindicat CCOO-PV va iniciar al 2005 un programa de suport als treballadors del sector anomenat Atlas. Els objectius del programa, segons la seua plana web¹⁰¹, són l'orientació i l'assessorament professional per als treballadors en actiu. El programa continua vigent.

A aquestes línies de suport se li han afegit altres, moltes només anunciades, que han rebut un escàs ressó entre els empresaris i molt menys entre els treballadors i que, com hem vist, no han aconseguit girar la tendència de decreixement del sector. Ha sigut també un període de tenses relacions entre patronal i sindicats, sobretot al voltant de la negociació del conveni col·lectiu al 2005, que va generar la convocatòria d'una vaga, desconvocada uns pocs dies abans amb la resolució del conflicte.

Hi ha escasses dades sistematitzades respecte el finançament públic de les empreses de les comarques. Una excepció a això és l'anuari que cada any realitza la Textil Alcoyana¹⁰², agrupació empresarial que acull a prop de 600 empreses del sector a les tres comarques analitzades. Ubicada a l'antiga Reial Fàbrica de Draps, és una modernització del sistema gremial, avui també dedicada a la defensa dels interessos dels seus associats. Les dades d'aquesta entitat –centrades en les ajudes rebudes per les empreses associades i gestionades per l'entitat- ens mostren l'evolució dels ajuts econòmics en increment des dels 4.376.324€ de 1997 fins els 9.158.028€ de 2008, encara que el punt màxim es troba en 2006 amb 12.316.087€. Endemés una clara preeminència de l'Administració estatal en el suport al sector voltant sempre el 80% de les ajudes atorgades, mentre que la

¹⁰¹ <http://www.forempv.ccoo.es/proyectos/atlas/default.asp>

¹⁰² Més informació al seu web, www.textilalcoyana.com, o als seus anuals, Textil Alcoyana (2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008)

Generalitat valenciana a penes supera mai el 25%. Igualment la tendència dels ajuts és als préstecs reemborsables, deixant de banda les subvencions a fons perdut (veure annex, gràfica 1 i taula 21).

En definitiva, la intervenció de l'estat, en aquest cas d'institucions supraestatals, ha canviat les regles del joc en el camp econòmic afectant de ple a la indústria del tèxtil i la confecció de les comarques. És evident que l'equilibri de forces actuals beneficia a agents llunyans al nostre àmbit d'estudi, bé a aquells països més desenvolupats amb indústries punteres en innovació i recerca, o bé a països menys desenvolupats amb força de treball molt barata –un benefici desigualment repartit, no debades suposa l'explotació flagrant d'altres obrers¹⁰³– i per tant a casa nostra cal un reposicionament. No obstant, aquest reposicionament depèn dels recursos que es tinguen a l'abast i per tant de les relacions de poder, i els treballadors analitzats, com veurem als propers capítols, es troben totalment desprovistos d'aquests recursos. Conseqüentment el que suposa per a ells és una degradació, encara major, del lloc que ocupen.

A continuació descriu a partir de les escasses dades disponibles el perfil dels treballadors del sector del tèxtil i la confecció a les tres comarques analitzades.

4.3. De qui parlem quan ho fem de treballadors del tèxtil-confecció a les comarques?

4.3.1. UNA APROXIMACIÓ A LA DISTRIBUCIÓ TERRITORIAL DELS OCUPATS AL SECTOR DEL TÈXTEL-CONFECCIÓ.

En l'esbós del perfil dels treballadors al sector en primer lloc cal preguntar-se quina importància numèrica té el sector del tèxtil i la confecció respecte el total dels ocupats. En el cas del País Valencià la població ocupada segons el *Cens de Població* de 2001 es distribueix de manera molt diversificada per les diferents branques econòmiques (annex: taula 22). La indústria tèxtil, amb un 1,35% del total (23.108 persones), i un 1,31% per a la confecció (22.400 persones), són valors que es troben lluny, per exemple, del pes que té la construcció al nostre país

¹⁰³ Encara que sovint la liberalització econòmica es justifica com una manera d'eradicar la pobresa dels països menys desenvolupats, més que això suposa un greuge per a la classe treballadora tant de països pobres com rics (Navarro, 2006).

amb un 11,9% del total d'ocupats, i de l'hostaleria amb un 5,5%. Tanmateix el seu pes percentual és més elevat que al conjunt espanyol (un 0,53% i un 1,17% respectivament; annex, taula 23). Comunitats Autònomes com ara Castella-La Manxa –amb un 3,6% entre ambdós sectors– i Catalunya (amb un 3,5%) que superen la xifra valenciana (taula 24, annex).

En el cas de les comarques, el tèxtil-confecció sí que ocupa un lloc primordial entre els ocupats. A totes tres demarcacions territorials el sector concentra la major part dels ocupats, amb diferències però. En el cas de l'Alcoià, com veiem a la taula 25 (annex), 7.115 persones s'hi dediquen, suposant un 13,93% del total per al tèxtil i un 1,71% en la confecció. Després del tèxtil ens trobem amb la fabricació de mobles i altres indústries manufactureres (codi 36) com l'activitat amb major concentració d'ocupats amb un 10,26%. Si ens fixem ara en el Comtat (taula 26, annex), les persones que al 2001 es trobaven treballant al tèxtil-confecció pujaven a les 2.792, suposant un 24,12% en el tèxtil i un 2,83% en la confecció. A la Vall d'Albaida (taula 27, annex) aquests percentatges s'equilibren més i trobem un 10,64% dels ocupats en el tèxtil i un 12,82% a la confecció, tenint però un nombre absolut de persones major que a la resta de comarques: 8.037. Com veiem ací la confecció és més important percentualment que a les altres dues comarques. Tant en el Comtat com en la Vall d'Albaida la construcció és la segona ocupació en importància amb un 12,13% i un 9,61% respectivament.

Si en lloc de la proporció dels treballadors del tèxtil i la confecció respecte el total d'ocupats, ens fixem únicament en els ocupats a la indústria manufacturera, les xifres canvien. Per al País Valencià, com veiem a la taula 4.6., el nombre d'ocupats en el tèxtil-confecció representa un 11,28% del total d'ocupats en la indústria manufacturera, una xifra major que l'espanyola. I que augmenta de manera espectacular quan tenim en compte les comarques.

Taula 4.6.
Distribució percentual dels ocupats al tèxtil-confecció respecte el total d'ocupats a la indústria manufacturera. País Valencià i comarques, 2001.

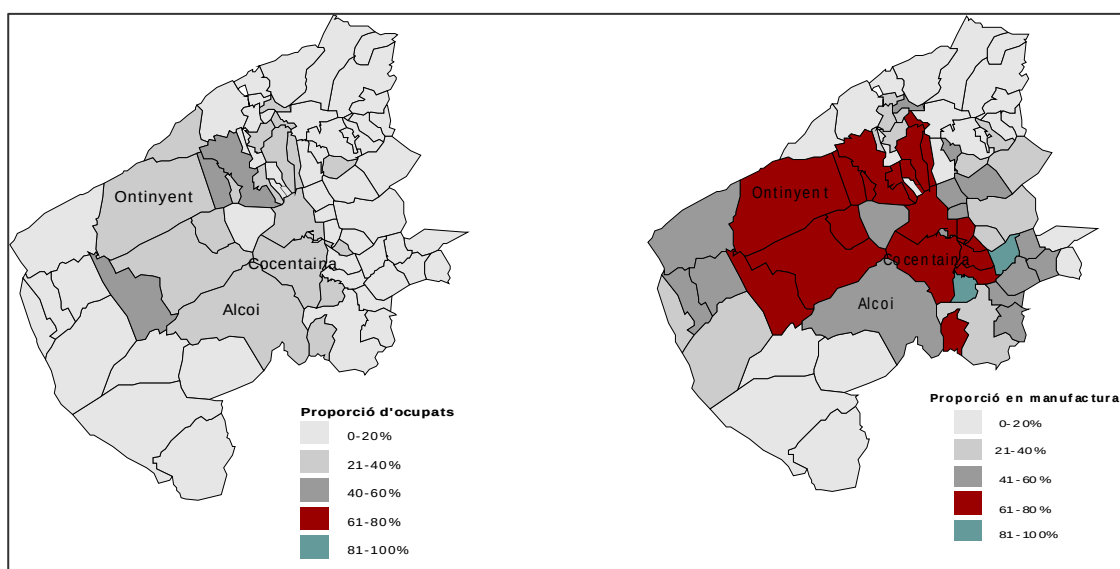
	Ocupats manufatura	Ocupats tèxtil- confecció	%
País Valencià	403618	45508	11,28
L'Alcoià	20570	7115	34,59
El Comtat	4128	2792	67,64
La Vall d'Albaida	15464	8037	51,97

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

De fet el tèxtil-confecció representa gairebé un 70% del total d'ocupats en la indústria de la manufactura a la comarca del Comtat. A la Vall d'Albaida amb prop d'un 52%, aquesta concentració de la manufactura en la realització de productes tèxtils també és significativa. Mentre que en el cas de l'Alcoià, amb un 34,6%, aquesta concentració tot i ser menor supera amb escreix la mitjana valenciana. No podem dubtar, per tant, del pes de la indústria del tèxtil i de la confecció en l'economia de les comarques.

De totes maneres, el fet que a les comarques s'incloguen realitats laborals i econòmiques molt diverses matisa aquestes dades. El mapa 4.2. ens mostra aquesta distribució dels ocupats al tèxtil i la confecció a les comarques analitzades. La distribució territorial dels treballadors del tèxtil i la confecció a les comarques és dispersa i per tant hem de tindre en compte que a poblacions com ara Banyeres de Mariola (l'Alcoià) el sector representa vora el 48% dels ocupats i, per tant, la percepció de la situació que hui en dia travessa el tèxtil en aquesta població no serà, òbviament, la mateixa que en poblacions com Ibi (l'Alcoià) amb poc més de l'1% de la població treballant al tèxtil¹⁰⁴.

Mapa 4.1.
Distribució percentual de la població ocupada en el tèxtil-confecció respecte el total d'ocupats i el total d'ocupats a la manufactura. Municipis, 2001.

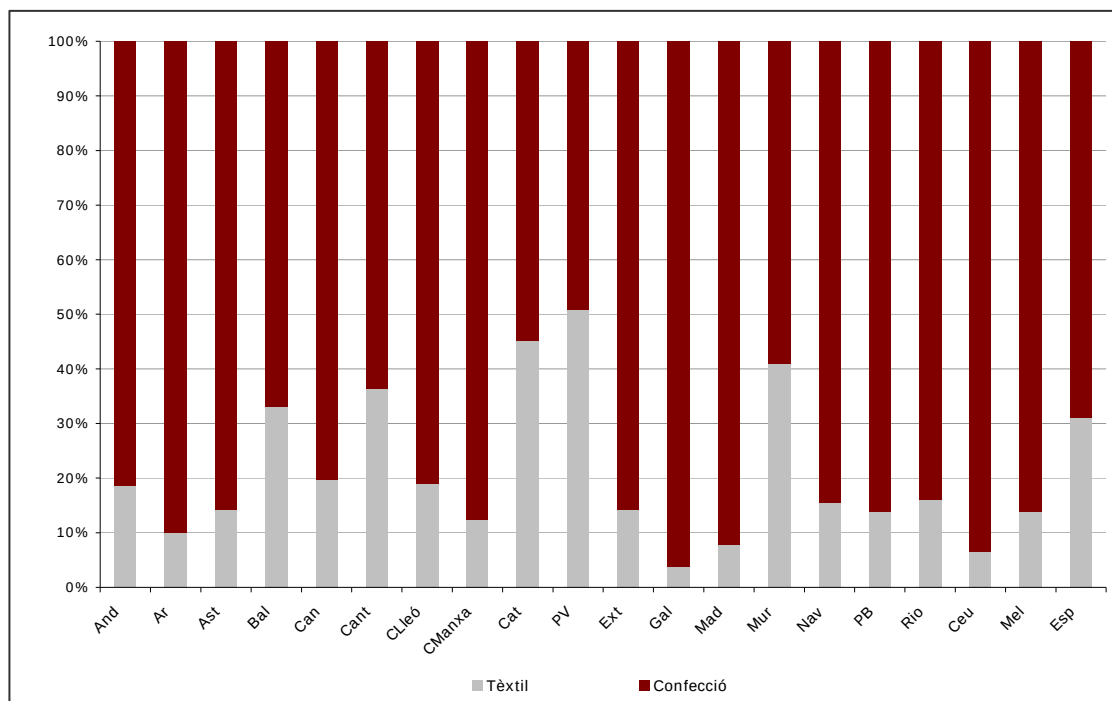
Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

¹⁰⁴ Aquesta distinció l'he tinguda en compte en construir la mostra d'entrevistats del sector, només triant aquelles poblacions amb percentatges significatius d'ocupats al sector respecte el total d'ocupats.

Necessàriament aquest fet introdueix un biaix en la percepció de la situació que travessa el tèxtil, ja que en zones amb escassa població treballant-hi la situació del sector serà imperceptible. No obstant això, i com s'aprecia clarament al mapa corresponent com a la taules que l'originen (taules 28 i 29, annex), si la proporció dels treballadors del tèxtil-confecció es realitza respecte el total d'ocupats a la indústria manufacturera els percentatges són significativament majors, arribant com és el cas de Balones (Comtat) a representar el 100% del total d'ocupats en la manufactura.

En quant a la distribució dels ocupats dintre d'aquest gran sector, es pot veure que és la confecció la que concentra majoritàriament als ocupats del sector a nivell estatal. De fet, és únicament el País Valencià on la indústria tèxtil supera el 50% mentre en altres territoris com Galícia, Ceuta o Madrid gairebé el 100% dels ocupats al sector tèxtil-confecció treballen a la confecció (gràfic 4.2. basat en la taula 30, annex).

Gràfic 4.2.
Proporció d'ocupats al tèxtil i la confecció. Comunitats Autònomes, 2001.

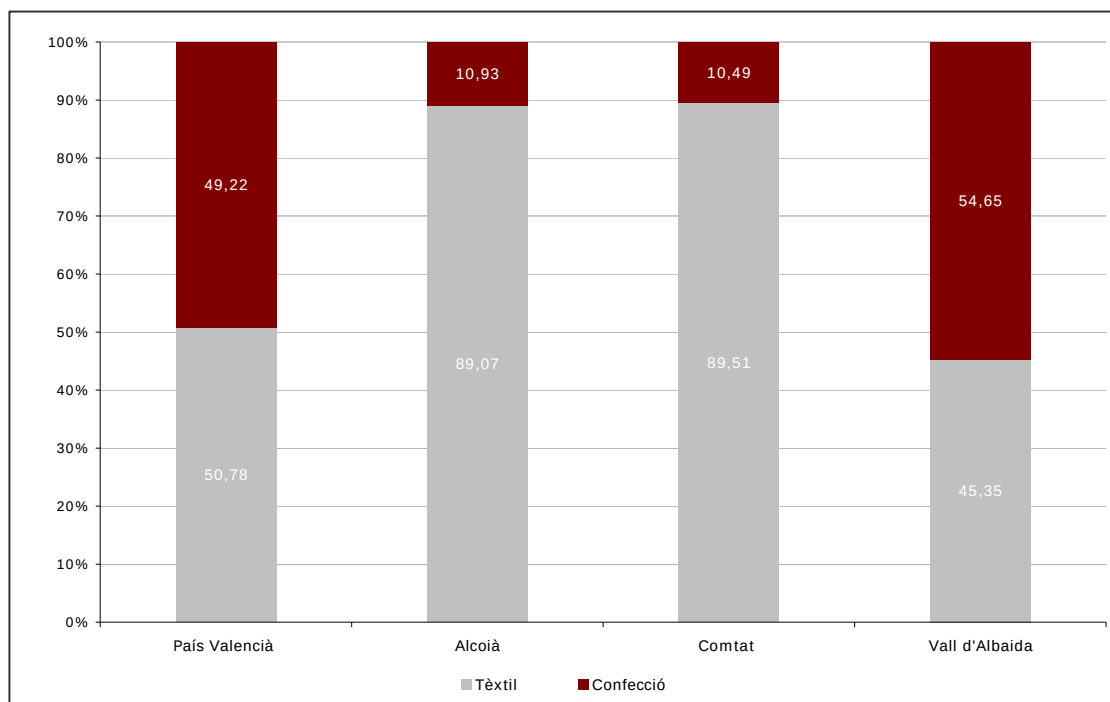

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

A les comarques, com es pot observar a la següent gràfica, només a la Vall d'Albaida la confecció supera al tèxtil com a focus de concentració dels ocupats amb un 54,65% del total d'ocupats. Tant l'Alcoià, amb un 89,07%, però sobretot el

Comtat, amb un 89,51%, tenen el tèxtil com a principal vincle d'ocupació quan parlem de la indústria del tèxtil-confecció (taula 30, annex).

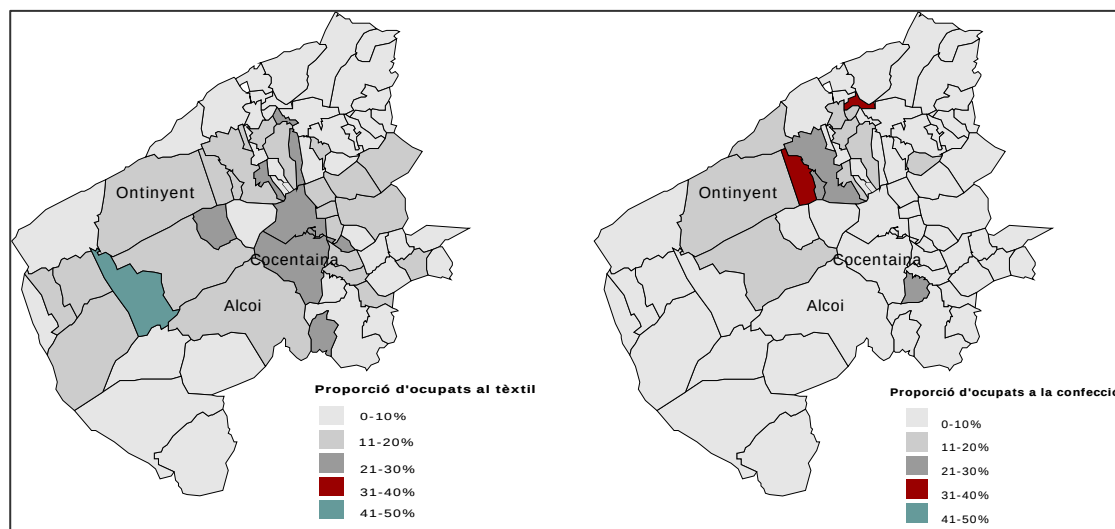
Gràfic 4.3.
Proporció d'ocupats al tèxtil i la confecció. País Valencià i comarques, 2001.

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Per pobles, i tenint com a referència el total d'ocupats, s'aprecia clarament el lloc residual que ocupa la confecció a les comarques de l'Alcoià i el Comtat amb percentatges molt baixos (voltant el 2%) mentre que a la Vall d'Albaida la confecció té més pes que el tèxtil, arribant als valors d'Agullent on la confecció supera el 30% del total d'ocupats. Els següents mapes ens ofereixen una clara imatge d'aquesta distribució respecte el total d'ocupats i el total d'ocupats a la indústria manufacturera (vegeu annex, taula 31).

Mapa 4.2.
Distribució percentual de la població ocupada en el tèxtil i la confecció respecte el total d'ocupats. Municipis, 2001.

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

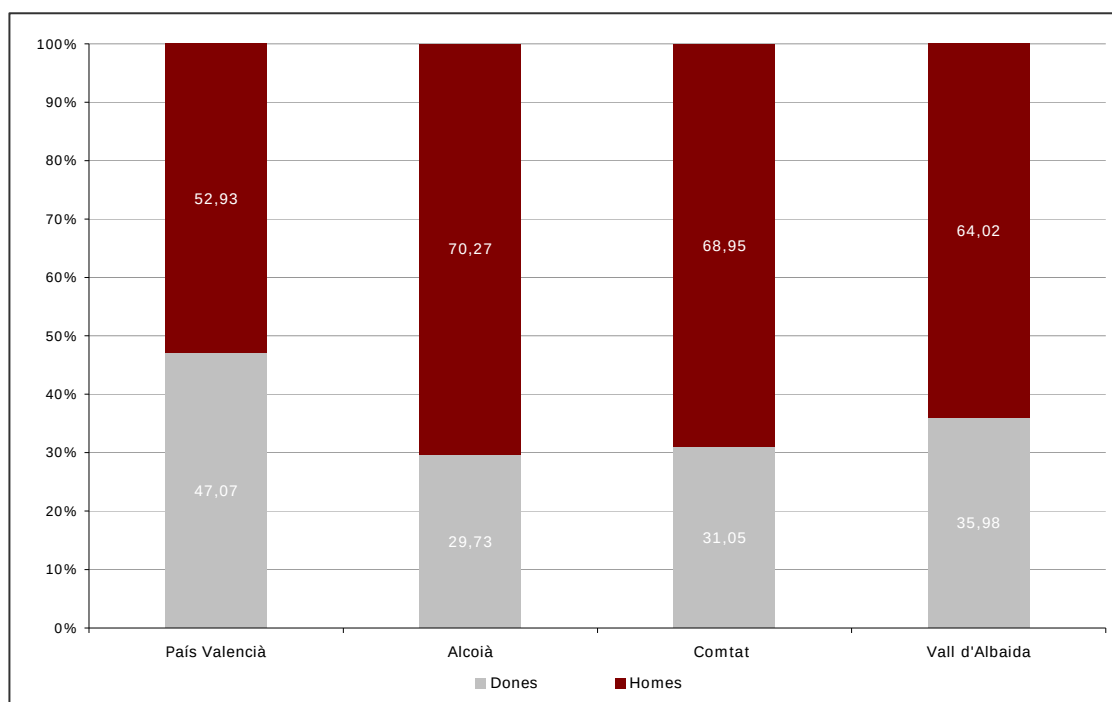
Fins ací la distribució en el territori analitzat dels treballadors del tèxtil i la confecció, en comparació amb el País Valencià. Passe ara a analitzar les característiques sociodemogràfiques que configuren el perfil dels ocupats al sector.

4.3.2. PERFIL SOCIODEMOGRÀFIC DELS OCUPATS AL TÈXIL-CONFECCIÓ

Per iniciar aquest perfil sociodemogràfic cal incloure la distribució dels ocupats al sector segons el seu sexe. En aquest sentit, en els treballadors al sector del tèxtil-confecció valencià per a l'any 2001 trobem una presència majoritària dels homes, encara que amb escassa diferència respecte les dones (un 52% front a un 47%). No obstant això, si es disgreguen les dades de la indústria del tèxtil i de la de confecció, veiem clarament l'existència d'un significatiu biaix per gènere: mentre les dones s'ocupen majoritàriament a la confecció, ofici tradicionalment considerat com femení, els homes ho fan al tèxtil. Aquesta diferència s'observa també amb claredat a nivell estatal. A totes les Comunitats Autònomes de l'Estat espanyol la majoria dels ocupats són dones, excepte en Ceuta on representen un 45,2%, Melilla amb un 37,9%, Cantàbria (46%) i el País Valencià amb un 47% (a l'annex, taula 31). Aquesta distribució per sexe trenca amb la tendència general dels ocupats a la indústria manufacturera, predominantment masculina (vegeu annex,

taula 32). No obstant, si disgreguem els dos sectors que conformen el nostre objecte d'estudi es pot apreciar que els treballadors de la confecció són majoritàriament dones mentre que el tèxtil té major presència masculina. Al País Valencià i a les comarques aquesta distribució res reflecteix a la següent gràfica (taula 38, annex).

Gràfic 4.4.
Població ocupada en la indústria tèxtil-confecció segons sexe.
País Valencià i comarques, 2001.

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Aguado (1998) ens explica com la mecanització i modernització del tèxtil anglés va suposar l'arraconament de les dones quan havien sigut tradicionalment les filadores; es diferenciava així entre treball qualificat/home i treball no qualificat/dona. Aquesta divisió sexual del treball encara es dóna a grans trets al sector tèxtil a l'actualitat. Com bé ens mostren les dades, a les comarques el sector del tèxtil-confecció és un sector predominantment masculí sempre, és clar, parlant en termes d'economia formal, doncs l'economia informal no apareix a les estadístiques, perdent així una gran part de la realitat que compona el sector estudiat, que a les entrevistes realitzades apareix freqüentment i que, a més a més, sol afectar en major mesura a les dones que no pas als homes. De fet, en general tota la indústria manufacturera tant al País Valencià com a les comarques mostra aquesta mateixa tendència distributiva per sexe, essent un sector clarament masculí mentre

que les dones es troben representades en un terç (veure annex, taula 32). D'igual manera, si es diferencien les dades entre tèxtil i confecció s'observa un canvi de tendència. Mentre que el tèxtil continua sent majoritàriament masculí, la confecció és un sector significativament femení. L'excepció la trobem a la Vall d'Albaida, on amb una major presència de la confecció que a la resta de les comarques, els homes es troben més representats que les dones, un 68% en el tèxtil i un 60% en la confecció (de nou, la taula 33 a l'annex).

Aquesta diferència per sexe és perfectament visible a les piràmides de població realitzades en referència a la població ocupada en ambdues branques productives, tant al País Valencià com a les comarques estudiades (gràfics 2, 3, 4 i 5 a l'annex). Respecte la distribució per sexe i edat de la població ocupada al sector del tèxtil a l'eix d'influència Alcoi-Ontinyent, observem dos trets remarcables. En primer lloc, i de nou, la predominant masculinitat del sector a totes les edats. En segon lloc, la concentració dels treballadors en les edats compreses entre els 25 i 44 anys, per tant en un grup d'edat on podem considerar que es troben immersos en el procés de construcció i estabilització vital: creació de les pròpies famílies, adquisició d'habitatge... En el cas de la indústria de la confecció podem observar que, amb la clara excepció de la Vall d'Albaida, es tracta d'un sector fortament feminitzat i amb una distribució per edats menys estructurada que en el cas del tèxtil. Com s'aprecia clarament a les piràmides de població incloses a l'annex hi ha més diferències per edat, sent al Comtat on major dispersió existeix i també més grans són. No obstant això, la gran majoria dels treballadors es concentren, com ja es feia al tèxtil, a la franja d'edat compresa entre els 25 i 44 anys. Un perfil per edat molt semblant al que mostren tenir els treballadors de la indústria manufacturera en general, tant a nivell valencià com comarcal (taula 34, annex).

En general, la població objecte d'estudi a aquesta recerca és majoritàriament masculina i es troba entre els estrats d'edat centrals. De fet, la presència de treballadors més joves de 25 anys és gairebé inapreciable i conforme es supera l'edat dels 44 anys comença a disminuir la proporció de treballadors que es dediquen al sector. Precisament, com veurem en la part qualitativa del treball, és l'edat que esdevé per als entrevistats una espècie de frontera a partir de la qual s'afebleix la posició del treballador perdent capacitat per enfrontar-se amb facilitat a les possibles contingències que la crisi pot provocar en la seua posició laboral.

Els treballadors del tèxtil-confecció segons el seu origen

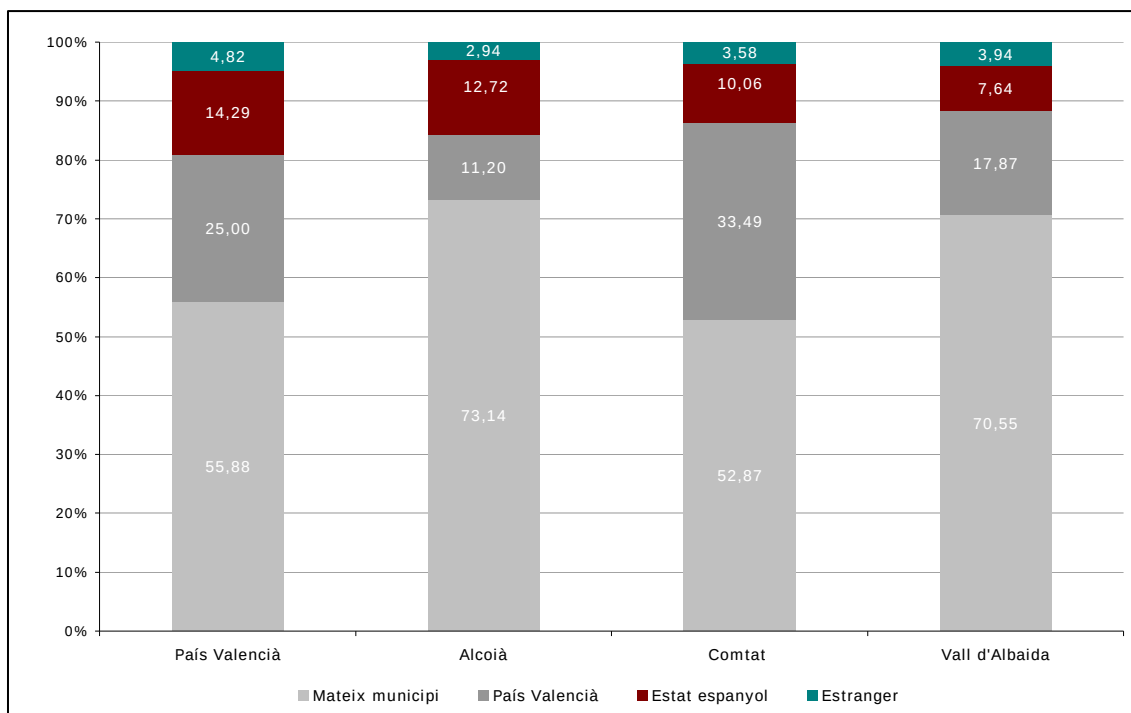
Vistes ja les distribucions dels ocupats al sector per les variables de sexe i l'edat, passe a analitzar una altra variable essencial per a la descripció del perfil sociodemogràfic: el seu lloc d'origen.

A aquest respecte i segons les dades que ens proporciona el *Cens de Població* de 2001, la majoria dels treballadors del tèxtil-confecció –prop del 55%– resideixen al mateix municipi on han nascut, el que ens ve a dir que es tracta d'una població amb escassa mobilitat geogràfica. Trobem, però, una lleugera diferència per sexe, sent les dones les que provenen en major mesura que els homes d'altres indrets del país o d'una altra Comunitat Autònoma. D'altra banda els treballadors procedents de l'estranger representen una minoria, no superant el 5% en cap dels casos. Parlem doncs de menor diferenciació entre el lloc d'origen i el lloc de residència en el cas dels treballadors valencians del sector estudiat que en la població valenciana en general, on podem apreciar com el percentatge de nascuts i residents al mateix municipi és menor: un 47%.

En el cas de les comarques estudiades ocorre el mateix: els treballadors del sector majoritàriament resideixen al lloc on van nàixer, i en major proporció que al conjunt del País Valencià, ja que volta el 70%. Tanmateix a la comarca del Comtat aquesta proporció és considerablement menor, d'un 52,8%, al mateix temps que el percentatge dels treballadors que procedeixen d'altres indrets del País Valencià és significativament major que a les altres dues comarques, un 33% front al 11% de l'Alcoià i el 17% de la Vall d'Albaida. D'altra banda, com al cas valencià, els treballadors procedents de l'estranger representen una proporció ínfima, del 2,94% en el cas de l'Alcoià al 3,94% en la Vall d'Albaida, on augmenta fins un 4,32% en el cas de les dones que treballen al sector (annex: taula 35). El gràfic 4.5. ens evidencia aquestes afirmacions.

Tal i com he anotat a l'apartat 4.1. (taula 4.4.) aquesta propensió a residir al mateix municipi on es nasqué és important en la població de les comarques en general, encara que els treballadors del tèxtil mostren una tendència més acusada, doncs només al Comtat es supera el percentatge de persones que, en el moment de l'enquesta coincidia el lloc de residència amb el de naixement, amb un 56,2% en el cas de la població en general i un 52,9% en els treballadors del tèxtil-confecció. Respecte l'Alcoià aquestes proporcions són de 61% front a un 73% i en la Vall d'Albaida d'un 66,4% front a un 70,5%.

Gràfic 4.5.
Distribució percentual de la població ocupada en el tèxtil-confecció segons
diferència entre el lloc de naixement i el de residència.
País Valencià i comarques, 2001.

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

En definitiva, els ocupats al sector del tèxtil i la confecció de les comarques, que és l'univers de la mostra d'aquesta recerca, són molt poc proclius a la mobilitat geogràfica sense mostrar també diferències significatives en aquest aspecte per sexe.

4.3.3. ELS NUCLIS FAMILIARS DELS OCUPATS AL TÈXTEL-CONFECCIÓ

Amb la informació estadística que ens aporta el *Cens de Població* de 2001 podem també intuir quines són les relacions de parentiu de les persones ocupades al tèxtil i la confecció a l'àmbit territorial de l'eix Alcoi-Ontinyent.

Comencem per l'estat civil, el qual ens deixa entreveure que al País Valencià la gran majoria dels treballadors al tèxtil-confecció, tant homes com dones, estan casats –64,63% i 55,54% respectivament–, i en segon lloc són fadrins, en un 32,7% i un 37,3%. La resta d'estats civils es troben poc presents al perfil dels treballadors del sector que analitze, encara que, cal fer esment, ho estan en major

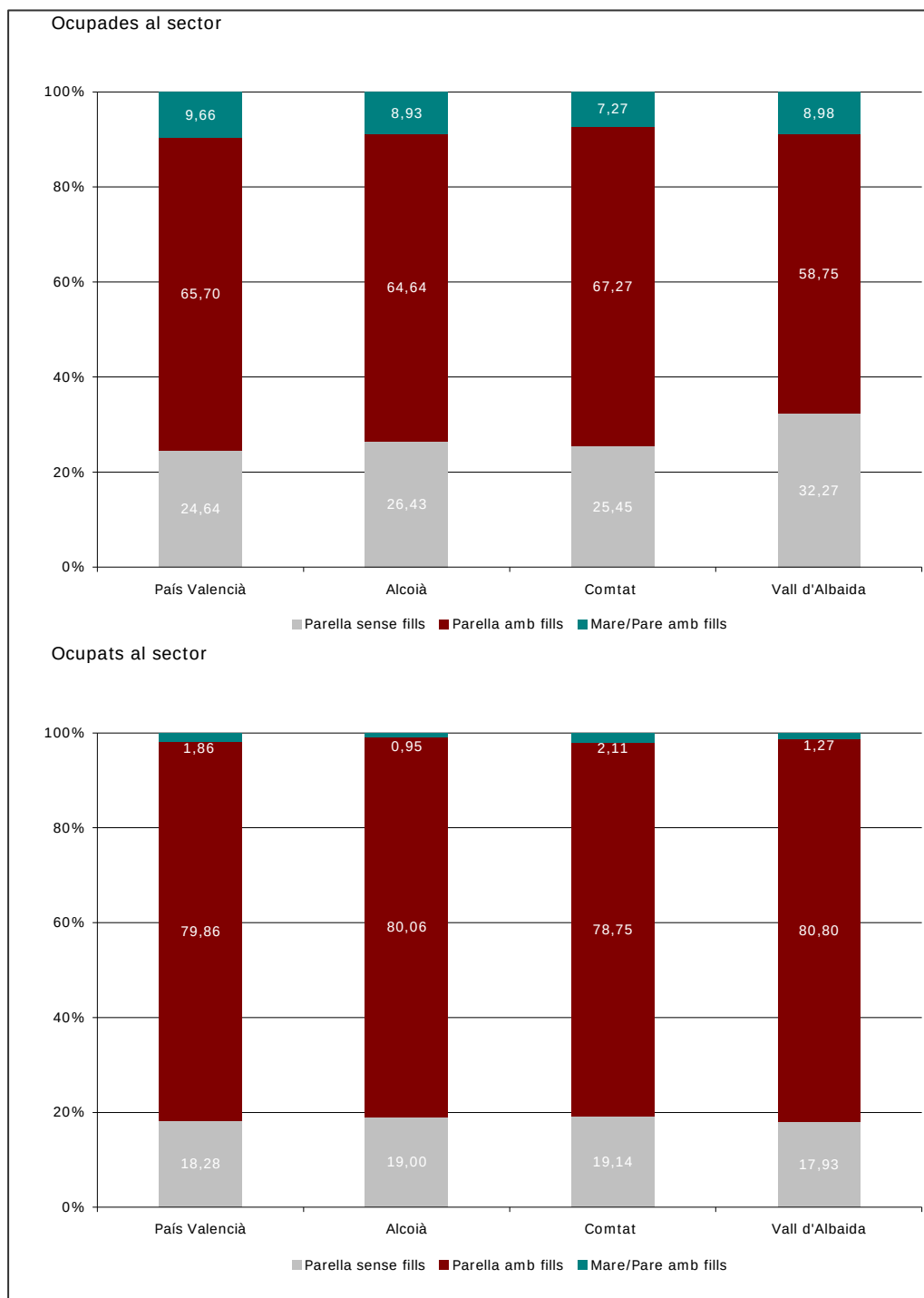
mesura en les dones que en els homes. És a dir, que sembla que les treballadores del tèxtil-confecció tenen un perfil més plural que els seus companys respecte les unions de parella (taula 36, annex). Si introduïm en aquesta relació la variable edat (taula 37, annex) podem apreciar que l'estat civil dels treballadors respon, en certa mesura, a l'evolució del cicle vital: els fadrins són en gran part els més joves (entre els 20 i 34 anys), mentre que els treballadors vidus són majoritàriament d'edats més avançades (entre els 40 i 59 anys). Els casats, separats i divorciats es troben més representats en les edats intermitges: entre els 25 i 54 anys en el cas dels casats, entre els 30 i 49 anys en els separats i entre els 30 i 54 anys en els divorciats. Per sexe, són els homes més grans que les dones a tots els estats civils excepte en el cas dels solters.

A les comarques el tret més significatiu de la relació estat civil i sexe és la major proporció de persones separades i divorciades respecte la població general. La taula 36 (annex) ens ho posa de manifest, sobretot si la comparem amb la taula 3.5. El resultat de la comparació és que per a totes les comarques la població ocupada en aquest sector presenta un major nivell de persones separades i divorciades, especialment en el cas de les dones. Una tendència a la feminització que concorda en el que ja deia Meil (1999) al seu llibre *La postmodernización de la familia*, en què els homes solen contraure noves núpcies amb major mesura que les dones després d'una ruptura matrimonial. I que ve a mostrar una major probabilitat de l'existència de famílies monoparentals al sector amb totes les possibles conseqüències en les opcions vitals que pot tindre aquesta forma familiar per als seus protagonistes.

Introduint la variable edat podem observar que a les comarques els treballadors del tèxtil-confecció segueixen en gran mesura en el seu estat civil les fases del cicle vital (taules 38, 39 i 40, annex).

Molt relacionat amb l'estat civil tenim el tipus de nucli. Els anteriors gràfics ens aporten informació al respecte del País Valencià i de les comarques on hem de diferenciar segons siga la dona o l'home del nucli qui treballa al sector del tèxtil-confecció (annex, taula 41).

Gràfic 4.6.
Tipus de nucli segons la dona o l'home del nucli treballen al tèxtil-confecció.
País Valencià i comarques, 2001.

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Si és la dona del nucli la que es troba treballant al sector, el percentatge de parelles sense fills és major que en el cas que siga l'home del nucli el que es troba

incorporat al tèxtil-confecció (un 24,64% front a un 18,28%). Aquesta diferència per sexe és major en els nuclis monoparentals, un 9,66% de dones que treballen al sector que encapçalen aquest tipus de nuclis front a un 1,86% dels homes que hi treballen. L'explicació d'aquestes xifres pot residir, en el primer cas, a la major dificultat de les dones en la conciliació de la llar/família amb la feina remunerada. En segon lloc, per ser les que en major mesura encapçalen nuclis monoparentals front als homes, que són una patent minoria (Almeda, 2004).

L'estudi de les dades comarcals ens mostra una imatge molt semblant a la que es dibuixa per al País Valencià: una majoritària presència dels nuclis sense fills i dels nuclis monoparentals quan la nostra anàlisi parteix de la participació de la dona del nucli en el sector tèxtil-confecció. Són però assenyalables dos trets: d'una banda el menor percentatge de nuclis monoparentals en el cas de les dones i també en els dels homes en les comarques respecte les dades valencianes, amb l'excepció del Comtat on els treballadors del tèxtil-confecció que encapçalen aquests nuclis és d'un 2,11%. D'altra banda, una menor propensió de les dones que treballen al sector a la Vall d'Albaida de formar parelles amb fills, un 58,75% quan la mitjana valenciana és de 65,7%.

Si ara incloem a l'anàlisi el nombre de fills podem observar com al País Valencià la majoria dels nuclis tenen fills a càrrec, un 75,35% en el cas de les dones del nucli que treballen al sector i un 73,3% en el cas dels homes. La taula 4.7. aprofundeix en aquests nuclis amb fills (a l'annex taula 42). Les dades censals ens mostren una distribució molt semblant entre els nuclis que tenen una dona treballant al tèxtil i els que tenen a un home. Així s'aprecia que la majoria dels nuclis biparentals tenen dos fills (50,34% en les dones i 50,57% en els homes). En quant als nuclis monoparentals trobem una majoria de nuclis amb un únic fill, voltant en ambdós casos el 60%.

A les comarques s'observa la mateixa tendència. Els nuclis biparentals encapçalats per una dona que treballa al sector del tèxtil-confecció tenen majoritàriament dos fills (especialment visible a la Vall d'Albaida amb un 52,22%), mentre que els nuclis monoparentals tenen un fill (l'Alcoià amb major propensió doncs compta amb un 70,5%). Els nuclis amb un home treballant al sector al capdavant presenten un major pes percentual dels nuclis biparentals amb dos fills, encara que en aquest cas mostren una major propensió als tres i més fills que en les dones, amb l'excepció dels nuclis monoparentals de la Vall d'Albaida, on els nuclis monoparentals amb tres i més fills i amb un home treballador del tèxtil-confecció presenten un 6,98%, front al 11,35% de les dones.

Taula 4.7.
Nuclis amb la dona/home treballant al tèxtil-confecció per tipus de nucli i nombre de fills. País Valencià i comarques, 2001.

	Dones				Homes			
	1 fill	2 fills	3 i més fills	Total	1 fill	2 fills	3 i més fills	Total
País Valencià								
N.biparental	39,85	50,34	9,81	100,00	35,61	50,57	13,82	100,00
N.monoparental	59,91	32,11	7,99	100,00	60,48	31,96	7,56	100,00
L'Alcoià								
N.biparental	42,24	48,02	9,74	100,00	38,60	49,82	11,59	100,00
N.monoparental	70,49	23,77	5,74	100,00	46,88	46,88	6,25	100,00
El Comtat								
N.biparental	40,81	50,00	9,19	100,00	36,90	51,59	11,51	100,00
N.monoparental	62,50	32,50	5,00	100,00	55,56	33,33	11,11	100,00
La Vall d'Albaida								
N.biparental	38,79	52,22	8,99	100,00	33,54	51,59	14,87	100,00
N.monoparental	63,12	25,53	11,35	100,00	65,12	27,91	6,98	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

En definitiva, els nuclis familiars dels treballadors al tèxtil i la confecció a les comarques de l'Alcoià, Comtat i Vall d'Albaida mostren una cara significativament tradicional. Majoritàriament sancionats a través del matrimoni, amb dos fills com a mitjana, amb el seguiment d'una cronologia vital tradicional, i amb el fet que les dones, segons les xifres, sembla que es deixen la feina (o almenys aquesta feina) en contraure matrimoni, ja que són més presents en el cas de les treballadores al sector la solteria, la separació i el divorci que en el cas dels homes, i també una menor quantitat de fills (taula 42, annex).

Continuem aquest seguiment pels contorns dels treballadors al tèxtil i la confecció per les variables que ens ofereixen informació sobre la seua situació laboral.

4.3.4. EL PERFIL PROFESSIONAL DELS TREBALLADORS DEL TÈXTEL-CONFECCIÓ

A continuació en aquest esbós del perfil dels treballadors del sector tèxtil-confecció hem de parar especial atenció a les característiques més adreçades al món laboral no debades el nucli d'aquest treball d'investigació ens ho reclama. En aquest apartat em centraré en les següents variables del que ens proporciona informació el *Cens de Població* de 2001: nivell d'estudis, situació professional i hores de la jornada laboral.

Comencem doncs amb el nivell d'estudis¹⁰⁵, la taula 43 (annex) i el gràfic següent ens aporten informació al respecte. S'aprecia que tant al País Valencià com a les tres comarques analitzades els treballadors del tèxtil-confecció es concentren en nivell d'estudis secundaris (també perquè aquesta categoria classificatòria arreplega a moltes més possibilitats formatives, vegeu nota al peu), voltant a tots els territoris el 65%. És la comarca de l'Alcoià la que major presència té en el nivell d'estudis secundari en un 68,67% i també en els estudis superiors, amb un 6,56%, per tant podem considerar que es tracta del territori on els ocupats al tèxtil-confecció estan més formats, sobretot si ens fixem en que només hi trobem un 2,6% sense estudis quan a la resta de territoris aquest percentatge és major.

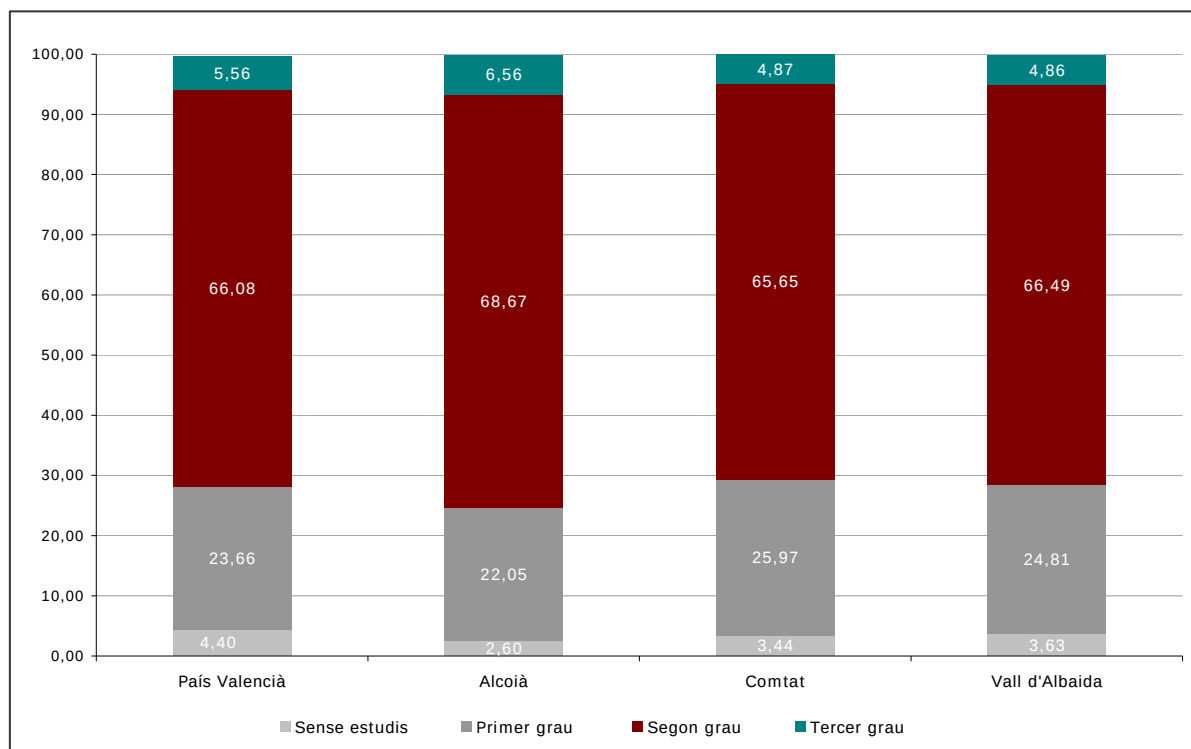
En aquest sentit convergiríem en l'anàlisi feta per Salom, Pitarch i Delios (1998:301-302) segons dades del *Cens de Població* de 1991. Els autors enquadren en la seua anàlisi el sector del tèxtil i la confecció –juntament amb l'alimentació, la construcció, el calcer, el comerç a l'engròs i al detall– en el grup caracteritzat per un nivell d'estudis de segon grau ja que, ens diuen, el mateix sector no exigeix major nivell de qualificació, sent per tant un nucli de concentració de treballadors no qualificats, com es veurà clarament a l'anàlisi de les entrevistes realitzades.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Segons el glossari del *Cens de Població* de 2001 (INE: www.ine.es) els nivells d'estudis es classifiquen en les següents categories:

- Analfabets: es considera una persona analfabeta quan no sap llegir o escriure en cap idioma.
- Sense estudis: persones que saben llegir i escriure però estigueren escolaritzats menys de cinc anys.
- Primer grau: persones que estigueren escolaritzades cinc o més anys però sense completar EGB, ESO o Batxiller Elemental
- Segon grau: es considera que una persona té estudis de segon grau quan ha finalitzat ESO, EGB, Batxillerat Elemental, Batxillerat Superior, BUP, Batxiller LOGSE, COU, PREU, FP de segon grau, FPI, Oficialia industrial o equivalent, FP superior, FPII, mestratge industrial o equivalent.
- Tercer grau: quan la persona ha acabat una Diplomatura, Arquitectura o Enginyeria Tècnica, tres cursos d'una llicenciatura, enginyeria o arquitectura, una llicenciatura, una enginyeria o el doctorat.

¹⁰⁶ D'altra banda l'interés per la qualificació formativa superior sembla ser ben escàs. El pla d'estudis de la Universitat Politècnica de València amb campus a Alcoi ha fet desaparèixer l'enginyeria tèxtil donada l'escassa matriculació. S'imparteix a la ciutat (única en tot el País Valencià) des de 1902 i s'integraria com una especialitat dintre de l'Enginyeria Tècnica Química (*Ciudad de Alcoy*, 06.06.09 pàg. 7). Una decisió totalment contradictòria amb la demanda que fan alguns entrevistats respecte a una major qualificació del sector o amb la demanda d'aquests tipus d'ocupacions en estudis realitzats sobre el sector com és el cas de l'anàlisi que realitza Comissions Obreres del País Valencià (2005).

Gràfic 4.7.
Població ocupada en la indústria tèxtil-confecció segons nivell d'estudis.
País Valencià i comarques, 2001.

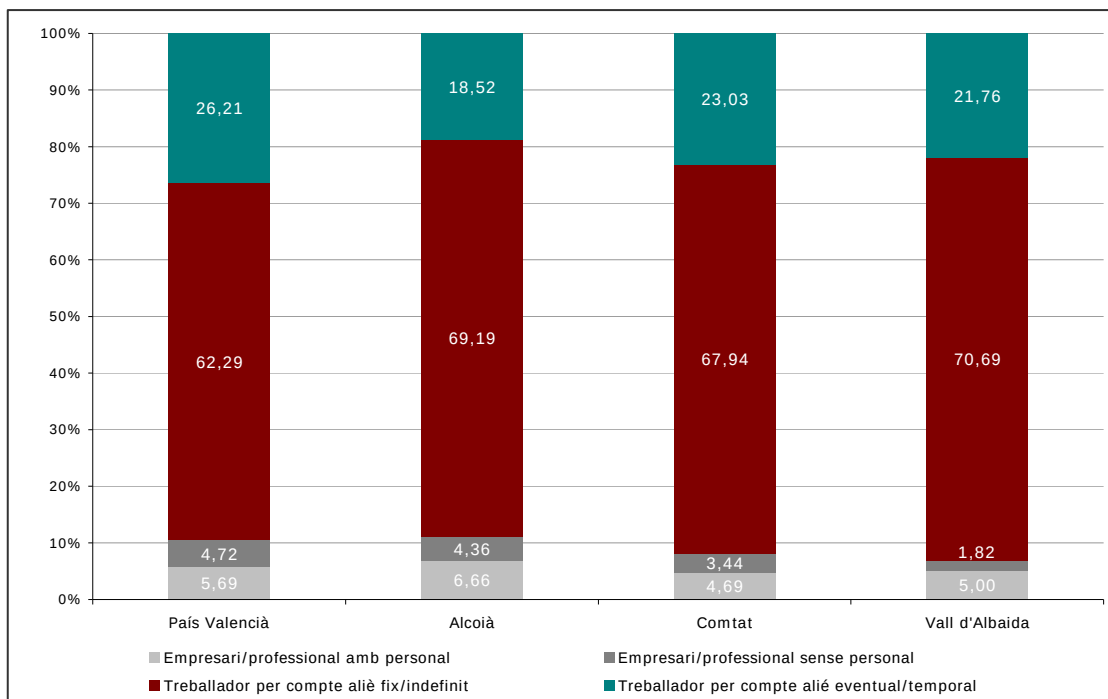

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Per sexe, el nivell d'estudis dels treballadors del sector dóna un fet remarcable: la important concentració de les treballadores en el nivell d'estudis de segon grau mentre que els treballadors es distribueixen de manera més repartida a la resta de categories.

Una altra variable que ens aporta elements d'anàlisi interessants és la *situació professional* dels ocupats al sector del tèxtil-confecció (taula 44, annex). En aquest sentit veiem que més del 60% dels ocupats valencians són treballadors per compte aliè amb un contracte fix o indefinit, per tant els treballadors del tèxtil –a l'economia formal– tenen una situació majoritàriament d'estabilitat, front al 26,21% de treballadors temporals. Tot i així es tracta d'una xifra a tindre ben present, doncs ens està dient que gairebé un terç de la població ocupada al tèxtil-confecció es troba en una situació d'inestabilitat, una situació de precarietat (Cano, 2000).

Gràfic 4.8.¹⁰⁷
Població ocupada en la indústria tèxtil-confecció segons situació professional.
País Valencià i comarques, 2001.

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Aquest percentatge de temporalitat augmenta en parlar atenció al total de la població ocupada al País Valencià i a la que es troba treballant a la indústria manufacturera en general, com veiem a la taula 45 (annex). Els ocupats per compte aliè amb un contracte temporal o eventual representen el 29,3% i el 29,12% respectivament, un percentatge lleugerament superior al que veiem en el tèxtil-confecció.

En el cas de les comarques veiem que l'estabilitat s'incrementa de manera important, el gràfic 4.8. ens ho posa en evidència. A totes les comarques el percentatge d'ocupats a compte aliè amb contractes indefinits o fixes supera la xifra valenciana, així veiem un 69,2% a l'Alcoià, un 67,94% en el Comtat i un 70,7% en la Vall d'Albaida. A la comparació territorial també cal parlar esment al menor pes percentual de la temporalitat en l'Alcoià (un 18,52% mentre a la resta de territoris supera amb escreix el 20%) i en contraposició es veu una major presència

¹⁰⁷ Per la seua ínfima presència no he inclòs al gràfic el percentatge d'ocupats en altres situacions (ajuda familiar i membres de cooperatives) que sí que han estat inclosos a la taula que l'origina (taula 44, annex). És aquesta la raó per la qual els percentatges no sumen 100.

d'empresaris al tèxtil-confecció: un 4,36% d'empresaris sense personal i un 6,66% d'empresaris amb personal contractat.

Si incloem ara la variable sexe, s'aprecia de nou una diferència entre dones i homes en clar perjudici vers les dones. Al territori valencià són clares les diferències i es resumeix en una pitjor situació laboral de les dones a través d'una major presència en el treball temporal amb un 35,22% front a un 18,2% en els homes, i també a través d'una menor presència, un 7,69%, en l'empresariat (amb o sense personal contractat), front al 12,83% masculí.

Si aquesta comparació la traslladem al total d'ocupats i als ocupats en la manufactura, com hem fet amb anterioritat, les diferències entre dones i homes s'incrementen sempre en greuge comparatiu respecte les dones. Tant a la població ocupada total al País Valencià, com en els ocupats a la indústria manufacturera, les dones presenten una major propensió a la temporalitat que els seus companys masculins, especialment en el cas de la manufactura on trobem un 41,69% front a un 24,06%. Una diferència considerable que evidencia la pitjor situació al mercat laboral de les dones i que fa que al sector tèxtil-confecció presenten una situació comparativament millor. També resulta considerable la diferència entre homes i dones segons la seua propensió a ocupar la situació professional d'empresari –amb o sense personal– tant en la població ocupada valenciana en general (un 12,5% front a un 18,7%) com entre els ocupats a la manufactura (un 7% front a un 11,4%).

A les comarques aquesta diferència entre dones i homes es repeteix. Com en el cas valencià, trobem una major presència de les dones als contractes temporals encara que amb una menor incidència: 29,83% en l'Alcoià, un 37,25% en el Comtat i un 34,27% en la Vall d'Albaida. De nou l'Alcoià sembla ser el territori amb major estabilitat laboral i igualtat per sexe.

En quant al grup d'empresaris hi ha major representació masculina que no femenina, les diferències són patents: 8,65% per a les dones de l'Alcoià front al 12,02% masculí, un 7,04% front a un 8,62% en el Comtat i un 4,01% front a un 8,4% en la Vall d'Albaida, considerant el conjunt de l'empresariat, tant amb personal a càrrec com no. La menor diferència per sexe la trobem al Comtat.

Resulta també assenyalable la diferència per sexe en altres situacions laborals, en especial a l'ajuda familiar. Encara que estem parlant de quantitats molt reduïdes també són més present les dones, constituint una figura laboral especialment precària. Les xifres ens ho posen de manifest: 1,99% en les dones de la comarca de l'Alcoià front al 0,2% dels homes, un 1,38% front al 0,05% respectivament en el cas del Comtat, i per últim a la Vall d'Albaida, trobem un 0,2

front a un 0,14%. Si comparem aquestes dades comarcals referents al tèxtil i la confecció amb les de la indústria manufacturera i el total d'ocupats, són apreciables dos trets. En primer lloc, repetim la diferència entre homes i dones en quant a la presència en les situacions més precàries resultant molt més perjudicades les dones. En segon lloc, la millor situació comparativa de l'Alcoià en el tèxtil que no pas entre el total d'ocupats o bé els ocupats a la manufactura. En el cas de les altres dues comarques, la situació del tèxtil-confecció en aquest sentit és pitjor.

Aprofundint més en aquest perfil, veiem que l'edat també ens inclou diferències en aquesta distribució de la població ocupada al sector del tèxtil-confecció (vegeu annex: taula 46). Al País Valencià el sector té una major concentració dels contractes eventuais en els estrats més joves dels seus treballadors. Les dades ens mostren com entre els 16 i els 29 anys es concentren el 52,37% del total de contractes eventuais, i aquesta proporció s'incrementa fins un 75,68% si parlem dels treballadors d'entre 16 i 39 anys.

També a les comarques veiem el que ens han assenyalat nombrosos autors, i és la major concentració de la precarietat laboral (representada en aquest cas per la temporalitat) a les dones, com ja hem vist, però també als més joves. A les tres comarques la majoria dels contractes temporals es concentren entre els 20 i 29 anys en un 49,86% a la Vall d'Albaida, en un 44,32% al Comtat i en un 45,3% a l'Alcoià. La resta de posicions laborals es distribueixen amb una major dispersió

Cal també assenyalar les peculiaritats de l'empresariat comarcal. Segons l'estudi fet pel Consorci de les Comarques Centrals Valencianes (2000) l'origen de l'empresari en general a tot aquest àmbit que formen les comarques Centrals on s'integra el territori ací estudiat, és totalment local. De fet ja ens ho fan palès els entrevistats als seus discursos: la majoria de les empreses són de caràcter familiar. Sovint l'empresari és un antic treballador per compte aliè que s'ha establert per compte propi amb molt poca formació. El que segons San Miguel (2000) suposa en la realitat del calcer elxà un major nivell de precarització de les condicions laborals. De fet malgrat que hi ha punts positius d'aquestes empreses familiars (menor estructura jeràrquica, major compromís amb el futur de l'empresa, acomodament dels membres de la família al mercat de treball), els punts foscos no són pocs: conflictivitat familiar que afecta al rumb de l'empresa, confusió entre patrimoni empresarial i familiar, no és equiparable la major qualificació amb qui té el comandament, duplicació i creació de llocs i funcions artificials per a emplear a la família, poca claredat en l'organització de les relacions laborals sent molt paternalistes (Consorci de les Comarques Centrals Valencianes, 2000).

Per finalitzar l'esbós d'aquest perfil dels treballadors del tèxtil-confecció cal veure quantes hores treballen com a jornada laboral, doncs són molts els entrevistats que fan esment a les llargues jornades laborals que realitzen basades en hores extraordinàries (taules 47, 48, 49 i 50, annex).

La gran majoria dels treballadors del tèxtil i la confecció al País Valencià, un 82,7%, fan una jornada entre les 36 i les 40 hores setmanals, encara que hi ha un 9,12% que fa més de 40 hores. Per sexe veiem que són els homes els que en major mesura fan aquests tipus de jornades mentre que les dones es troben més representades en les mitges jornades (de 16 a 30 hores setmanals), en un 10,17% front a un 1,25. És a dir, en el treball parcial, una presència que no fa més que incidir en el caràcter més precari del treball de les dones en el sector. Com bé han assenyalat nombrosos estudis¹⁰⁸ el treball a temps parcial no és més que una nova forma de treball atípic doncs contradiu la norma laboral estàndard, i que implica menors retribucions, major arbitrarietat empresarial respecte les condicions laborals de l'empleat, horaris atípics i canviants, menor accés al sistema de protecció laboral i social i que afecta directament als més febles en l'estructura laboral: dones (com hem vist ací), joves i altres col·lectius marginals respecte al mercat de treball però també, indirectament, suposa un atac constant a les norma del treball a jornada completa i les prerrogatives que tradicionalment, i més a uns països que a altres, se li han atribuït (Rubery, 2001).

A les comarques ocorre el mateix que al País Valencià i la gran majoria dels treballadors es troben fent una jornada de feina setmanal de 36 a 40 hores, però les dones es troben més representades a la franja d'entre 16 i 30 hores. A l'Alcoià trobem un major nombre percentual de persones amb una càrrega horària major que a la resta de comarques estudiades amb un 10,06%. Per situació professional són els empresaris sense treballadors, homes i de l'Alcoià els que més hores fan com a jornada laboral: un 22,32% d'aquests fan 41 o més hores setmanals.

No obstant el que diuen les dades, als discursos dels treballadors serà clarament perceptible l'existència de la informalitat al sector a través d'una via bàsica: la realització d'hores extraordinàries (al voltant de dotze al dia) com a forma habitual de treball però no declarades, per tant remanents a la comptabilitat fosca (veure capítols cinc i sis).

En conclusió el perfil laboral dels treballadors en el tèxtil i la confecció de les comarques ens mostra un treballador amb una formació de nivell secundari, amb

¹⁰⁸ Per a incidir més en aquest tema podeu llegir: Lorente (2001, 2004); Rubery (2001).

contracte indefinit, treballant a jornada completa (entre les 36 i les 40 hores setmanals). Tanmateix hi ha desviacions a aquest perfil majoritari i provenen sobretot per la introducció de les variables de sexe i edat. Així veiem que els treballadors més joves i les treballadores ocupen una situació també al tèxtil pitjor que els homes: més presència a contractes temporals i a l'ajuda familiar i a les mitges jornades.

* * *

Aquest capítol ens ha oferit una visió general del procés de canvi que estan experimentant a l'actualitat les comarques que constitueixen l'eix Alcoi-Ontinyent dintre del marc del País Valencià. Malgrat les dificultats d'anàlisi que implica l'escassetat de dades estadístiques a nivell municipal, i de les que ja he fet esment en repetides ocasions al llarg d'aquest text, podem dibuixar un perfil acurat de les característiques sociodemogràfiques i laborals de la població de les comarques.

El sector del tèxtil i la confecció és un sector madur, atomitzat al voltant de petites empreses, amb un ús intensiu de la mà d'obra, molt sensible a la disponibilitat de renda dels consumidors, inherentment cíclic. Tanmateix des de la dècada dels 80, s'ha produït una important transformació en la què s'integra un moment econòmic inestable, quan no convuls en els darrers anys, els canvis en les preferències del consumidor, l'extensió de les noves tecnologies que permet nous processos de treball –i que com veurem amb els entrevistats són una nova font d'estrés i també de pèrdua d'identitat–. Hi ha, per tant, un escenari complicat previ a la liberalització aranzelària del 2005, que aquesta farà retronar i que afavoreix el sentiment d'incertesa en les famílies que depenen d'aquesta activitat, agreujat pel ressò mediàtic.

Un sector que ocupa a les comarques de l'eix Alcoi-Ontinyent una població especialment homogènia, on el perfil mitjà seria un home, entre els 29-35 anys, casat i amb fills, amb un nivell de formació mitjà, amb un contracte indefinit i treballant entre les 36 i 40 hores setmanals. Un perfil que representa el que ha vingut a ser el nucli dur tant de la protecció social com en les mobilitzacions obreres. Per tant, en principi deuriem trobar-se resguardats dels efectes de la liberalització del comerç dels productes tèxtils. Ja veurem, però, al llarg d'aquesta investigació que aquesta premissa no sempre s'acompleix.

I un perfil endemés que deixa fora a una part considerable dels ocupats del tèxtil-confecció que, precisament per aquesta no inclusió en les característiques generals del perfil del treballador del sector, es troben en una situació més precària

i feble davant de les conseqüències del procés liberalitzador. En aquest sentit destaquen les dones amb major tendència a ser contractades a mitja jornada i eventualment, i molt menys present a situacions laborals de responsabilitat, és a dir, a l'empresariat. També els treballadors més joves els quals acumulen la majoria de contractes temporals amb un contingut més elevat de precarietat.

Conèixer aquest perfil contribueix a contextualitzar i per tant comprendre millor les paraules dels entrevistats, una anàlisi que ara tot just encete.

TERCERA PART
TEIXINT CERTESES:
ELS DISCURSOS DELS TREBALLADORS DEL TÈXTIL-CONFECCIÓ A LES
COMARQUES DE L'ALCOIÀ, EL COMTAT I LA VALL D'ALBAIDA

CAPÍTOL 5

L'AMBIVALÈNCIA DEL TREBALL COM A FONT DE CERTESES

La liberalització del comerç dels productes tèxtils i de la confecció i els efectes que ha tingut en aquesta indústria i en l'economia en general, però sobretot en la configuració del mercat de treball, esdevé un clar signe de consolidació d'un procés generalitzat de canvi en les pautes de gestió de la força de treball. Un procés de transformació que va més enllà de la simple gestió de la mà d'obra, i que afecta a l'estructura de la vida quotidiana tant dels treballadors i de les seues famílies com del conjunt de la població de les comarques estudiades.

Aquest procés implica l'abandonament progressiu de les fites assolides en el període comprés entre la fi de la Segona Guerra Mundial i la crisi econòmica dels 70. Aquests anys estigueren marcats per l'expansió del model de producció fordista combinat amb pautes keynesianes en política econòmica. Consegüentment suposà –a més a més d'una producció estandarditzada i un molt actiu paper de l'Estat en la regulació de l'economia amb l'objectiu central de la plena ocupació– la generalització d'unes condicions estables i segures per a l'ocupació després de segles de lluites obreres. Es tracta, com bé ens assenyala Prieto (2002), del pas de la “norma social de empleo salarial” o “norma salarial de empleo”, a “la norma de empleo flexibilizada”. És a dir, estem passant d'una configuració social, econòmica, política i cultural construïda sobre els ciments d'un lloc de treball estandarditzat, estable, amb un salari regular i, per suposat, masculí, a una altra on el que ha esdevingut habitual és la diversitat, la inestabilitat, la precarietat i la incertesa, tot això bastit al voltant d'una pretesa flexibilitat per a l'adaptació a les volàtils necessitats del mercat. La quantitat davant de la qualitat en l'ocupació i aquesta relegada a interessos macroeconòmics com la disminució del dèficit públic i la inflació (Cano, 2007).

D'uns anys ençà, el món del treball ha experimentat profundes transformacions que han diluït l'antiga seguretat basada en l'ocupació. Estem assistint a una extensió del sector informal de l'economia, a la flexibilització del treball, a la desregulació legal de grans sectors de l'economia i de les Relacions Laborals, al creixement de la desocupació i de la subocupació. L'ocupació es troba en una vertiginosa escalada de precarització, un terme que capta una realitat complexa caracteritzada per la incertesa en quant a la durada de l'ocupació, pobre, en quant a l'autonomia personal i mal retribuït (Recio, 2002: 54). Treu la capacitat de controlar la pròpia vida a partir d'una activitat laboral que, per les condicions laborals que la caracteritzen, submergeix als afectats en una situació d'inseguretat,

dependència i vulnerabilitat front del futur, i en relació amb l'empresa i el mercat de treball (Cano, 1998: 68).

Com ja he esmentat al capítol tercer, la constant referència a la necessitat de ser flexibles per a ser competitius tant a nivell economico-empresarial com laboral fàcilment provoca en les persones un estat de constant neguit. Tal i com ens assenyala magistralment Sennett a la seua obra *La corrosión del carácter* (2000), aquesta flexibilitat en les formes laborals i empresarials té el seu correlat en les relacions personals i, per descomptat, en l'estat d'ànim de les persones. Però aquests efectes no es distribueixen d'igual manera per tota la població, són aquells amb una posició més feble a l'estructura social (en aquest cas dones, joves, treballadors no qualificats, immigrants) els que pateixen de manera més aguda. A més a més el context valencià, especialment precari com mostrava també al capítol tercer, agreuja aquesta progressiva precarització de les formes laborals.

Al capítol que ara incie exposaré en paraules dels treballadors entrevistats el procés crític que està passant el sector arran de l'obertura de les fronteres comercials i que després s'ha vist agreujat per la crisi econòmica global que s'està vivint des del 2008. Continuaré analitzant la introducció de mesures de flexibilitat en la gestió de la mà d'obra del sector a les comarques, algunes anteriors a que la flexibilitat esdevinguera la solució per excel·lència de tots els mals. Per acabar reflexionant sobre la vulnerabilitat dels treballadors –i la seua desigual distribució– davant aquestes formes laborals cada vegada més presents a la nostra vida quotidiana que em servirà de nexa amb el següent capítol dedicat a les estratègies de cerca de certesa i estabilitat dutes a terme pels treballadors amb les eines, molt limitades, que els hi proporciona el mercat de treball.

Comence d'aquesta manera la tercera i última part de la tesi doctoral dedicada a l'anàlisi dels discursos dels treballadors i que es dividirà alhora en tres parts més: en primer lloc, l'anàlisi del mercat de treball i de les possibles estratègies d'assegurament que els protagonistes de l'estudi implementen amb les eines que els hi proporciona la seua posició laboral, seguit de l'exposició de les principals troballes del mateix procés analític amb les relacions familiars i de parentiu i amb l'Estat de benestar i altres xarxes de suport. Per a finalitzar, ja al capítol desé, repassaré la postura que els treballadors mantenen front a la inquietud que els suposa el canvi de les circumstàncies del sector del tèxtil i la confecció.

5.1. Introducció de la flexibilitat en la gestió de la força de treball al sector

A continuació identificaré els principals elements constitutius de la transformació –o adaptació– en la gestió de la força de treball del sector a les comarques amb la flexibilitat com a *manà* de l'economia occidental.

5.1.1. LA CRISI COM A PUNT D'INFLEXIÓ?

Aquesta investigació es situa en una conjuntura de crisi. Uns anys abans de la desaparició dels aranzels proteccionistes al comerç dels productes tèxtils i, en conseqüència, de l'emergència de nous competidors –de fet el Pacte d'Albaida fou signat en novembre de 2003–, la crisi del sector esdevé ja un tema recurrent als mitjans de comunicació, als discursos polítics i fins i tot a les converses quotidianes. Suposa un període d'inflexió en els intercanvis comercials internacionals i per tant en les relacions de producció. Moments crítics com el que travessem suposen una excel·lent oportunitat per a la introducció de mesures flexibilitzadores i de precarització de les condicions de treball, mesures legitimades per la conjuntura i acceptades pels treballadors al veure's mancats de força davant del perill de pèrdua del lloc de treball¹⁰⁹.

No és però l'única crisi però que ha passat el tèxtil. No és un element nou per als treballadors entrevistats. Els treballadors esmenten tant la crisi dels 70 vinguda pel ressó de la crisi del petroli amplificat per la idiosincràsia del sector a més a més de la delicada situació política a l'Estat espanyol –i que, segons Balcells (2004:146), va suposar el començament del final de la indústria tèxtil en els termes entesos fins llavors–; però sobretot la crisi de la dècada dels 80, confluent amb l'inici d'una certa internacionalització de l'economia espanyola amb l'entrada en la Comunitat Econòmica Europea, que causà problemes en sectors com el tèxtil, tradicionalment molt protegits amb importants tancaments d'empreses i minva del nombre de treballadors (Recio, 1988). De fet, és lloc comú en tots els entrevistats parlar esment en l'inherent caràcter cíclic i precari del sector del tèxtil i la confecció. Es tracta d'un sector profundament irregular, de temporada, on hi ha períodes d'un

¹⁰⁹ Un recurs sempre present a la indústria de les comarques. De fet Aracil i García Bonafé (1974: 247) en exposar les vies d'eixida de la crisi que la indústria tèxtil alcoiana patí a finals del s.XIX assenyalen la sobreexplotació de la mà d'obra, defugir de la competència i, en conseqüència, especialitzant-se en articles de poca qualitat i menor cost. Una crisi, per cert, en la que es reclamava proteccionisme enfront de la política lliurecanvista del govern estatal.

ritme frenètic, amb llarguíssimes jornades laborals per a aconseguir treure comandes; i d'altres més tranquils, fins i tot excessivament. Unes condicions fruit del seu desenvolupament històric que van deixant un pòsit de precarietat en les formes laborals així com en les consciències dels ocupats, com tractaré també al capítol 10.

“Jo crec que sí que això passa sempre. Jo crec que hi ha temporades que pel que siga la faena baixa i després torna a remuntar, no sé. Cada cert temps és com... puja i baixa, no sé com dir-t'ho.”

Begonya

“*Com veus el tèxtil?* Sí que el veig mal, sí que el veig mal però... la veritat és que mon pare treballava ja en el tèxtil i tot açò ja m'ho conec. Les crisis vénen de tota la vida en el tèxtil.”

Santi

No obstant això, el moment pel qual travessa avui el sector és desconegut pels treballadors. Mai han vist una crisi com l'actual, diuen, ni per als entrevistats ja al 2005 ni per als entrevistats tres anys després. Hem de tindre en consideració però l'efecte que el pas del temps pot causar en la interpretació dels fets, simplificant-los en aquest cas, i fent oblidar el neguit que podien causar les anteriors crisis.

“Sempre quan n'hi ha un baixó de faena s'acusa que n'hi ha una crisi, però com esta no, eh? Esta és una de les més acusades en els últims prous, prous anys.”

Pablo

“El baixó este jo feia...sí que és deveres que hi ha més faena a temporades, temporades que hi ha més, temporades que hi ha menys però tant continu com ara jo no ho havia conegut, jo no ho havia vist mai, o siga tant de temps treballant de dia... sí que hi ha temporades que, no hi ha faena, i a lo millor t'arrees un mes fent de dia. Però açò de no treballar de nit ja... i no veig jo possibilitats de treballar de dia, no ho havia conegut. És deveres, jo el baixó que ha pegat no ho havia vist, mai havia vist una cosa tan grossa de faena.”

Òscar

“Per l'estiu i a final d'any sempre ha fluixejat. Sempre. Unes voltes més que altres. Mai, mai, com ara.”

Amparo

Pel que manifesten ens trobem al davant d'una crisi molt abstracta, on s'imbriquen un gran nombre de factors, el que dificulta obtindre conclusions al respecte especialment si es té, com ocorre, molt poca informació a l'abast. Les explicacions d'una gran part dels treballadors, especialment dels menys qualificats, es guien pel que escolten al seu entorn: enllaços sindicals, mitjans de comunicació, polítics, empresaris, els mateixos companys... No estem parlant doncs de l'ús del coneixement d'experts que prolifera en la modernitat avançada (Beck-Gernsheim, 2003; Giddens, 1991) sinó d'un coneixement construït col·lectivament, a través del

boca orella, amb retalls de l'experiència quotidiana. Es veuen immersos en una situació que no acaben d'entendre, en el que els hi manca elements explicatius, un fet que no hem d'obviar per la precarietat que comporta, i que els afecta directament. Aquesta dificultat, d'altra banda, comporta un profund fatalisme. L'abstracció del problema, el convenciment de que resulta impossible fer variar en algun sentit el sistema econòmic els amara d'un punyent desassossec que no poques vegades desemboca en un pessimisme conformista.

"Tu penses que la situació del tèxtil o de l'economia en general té solució? De qui és la responsabilitat, qui ho pot solventar? Jo d'això no tinc ni idea. De moment el tèxtil sempre s'ha dit que per el temps tancaran tots. Diuen!"

Carmina

"Ha habido sus más y sus menos pero eso es al nivel del textil que ya no puedo entrar mucho más. No lo entiendo muy bien pero yo sé que en mi empresa ha habido bajones pero bueno ha salido adelante."

Paco

"Quins creus que són els principals obstacles del tèxtil? Ahí ja no sé jo, jo què sé [riu]."

Però tu què penses? Que pot passar, el que diuen tots... això, que estan important molt. Això també és deveres, jo no conec, jo només estic treballant i no sé jo, però el que sent i tot el rotllo és eixe que està entrant molt de fora i clar ix més econòmic anar i comprar-ho fora, que comprar el que estem treballant ací."

Òscar

Les paraules dels entrevistats fan visible fins a quin punt ha calat entre els treballadors el discurs empresarial, polític i mediàtic de la competitivitat. Són pocs els que qüestionen l'explicació reduccionista de la destrucció de llocs de treball locals pel fet de deixar de ser competitius. La seua substitució pels 'xinos', pels treballadors asiàtics en general, a través de la compra directa dels seus productes, és racional segons aquesta lògica d'obtindre el màxim benefici econòmic, de cercar la màxima competitivitat. Però en poques ocasions trobe que assenyalen que aquest benefici només siga gaudit pels empresaris o el fet que durant anys aquest benefici ha sigut proveït per ells mateixos i ara són apartats perquè han deixat de ser competitius; és a dir, funcionals a l'objectiu empresarial; és a dir, barats. La solució més reclamada, seguint aquesta visió reduccionista hegemònica, és el restabliment del sistema de quotes en el comerç internacional dels productes tèxtils. Només retornant a mesures proteccionistes podrem jugar en igualtat de condicions, asseguren¹¹⁰.

¹¹⁰ Aquesta preferència per mesures proteccionistes enfront de la vinguda de productes de mercats estrangers era ja visible al conjunt de la població valenciana a mitjans de la dècada dels 90 com ens mostren García Ferrando i Ariño (1998) en el seu estudi sobre els valors dels valencians.

“No, la veritat és que l'obertura que se li va fer al mercat xinés ens ha parat a tots un poc, tampoc és normal que per a fer tu alguna cosa ací en Europa tingues que passar per unes normes estrictes, que no te'n pugues eixir d'uns paràmetres i que ells puguin exportar molts productes que no passen per eixos criteris, però com que és exportat no se li tenen que fer eixos...i clar els abarateix molt el cost de producció, venen molt més, supose que fins que tinguen que entrar dins de la norma que baixará un poquet.”

Elena

“Eixos països no tenen culpa de res, serà el govern o qui siga, de posar-los a d'ells el mateix que ens posa a nosaltres. Si a mi em fa pagar un IVA o uns aranzels per a poder exportar el material que fem nosaltres, el normal deuria de ser que ho faça quan vinguen.”

Jose

Al capdavant d'aquesta situació trobem de ple un qüestionament dels, escassos, drets laborals dels què gaudeixen els treballadors del sector a les comarques. Uns drets que als treballadors locals els ha suposat anys d'esforços i lluites assolir però que ho han fet de manera parcial i que avui, a la llum de la competència asiàtica, però sobretot en considerar aquesta competència en termes de guany econòmic, perden solidesa.

“El jefe que tengo yo [...] estuvo en China y en Japón y dice: ‘Eso es impresionante.’ Dice que ahí estaban los directivos de la empresa, que ahí hay empresas que son un polígono solo una empresa. Aquello dice que es enorme. Dice que llegaban allí autocares y que sacaban familias enteras de allí a trabajar y luego por la noche a recogerlos. Dice: ‘con eso no se puede competir’. [...] Y decían [uns sindicalistes a una reunió] que eso era una salvajada con niños pequeños trabajando y contra todo eso no se puede competir, los chiquillos en la India haciendo ladrillos y haciendo cosas ahí...con ocho, nueve años como mi hijo...”

Alfredo

“Obstacles? Doncs mira per a començar perquè ací s'ha limitat a que el treballador tinguerà uns drets, que el que ve de fora eixos drets no els tenen. Eixa és el principal, el treballador d'ací de la Comunitat Valenciana, de la comarca de la Vall d'Albaida, o del Comtat o de l'Alcoià. El treballador en Espanya gràcies al que s'ha lluitat tant des dels sindicats, en vagues i tot açò per a tindre uns drets, estes persones no els tenen i clar l'empresari té que fer front a unes obligacions que té, per exemple la Seguretat Social, l'IRPF i tot açò...estes persones no ho tenen, i jo pense que és dels màxims obstacles que poden haver. Clar perquè això són uns diners que l'empresari els té que fer front, es tenen que respectar unes hores encara que ací fins fa quatre dies la gent feia les seues quaranta hores [...]. Però a l'empresari li costa molts diners, i el treballador ha aconseguit moltes coses que estes persones no tenen i això és un obstacle.”

Juan Carlos

A més la seua precarietat vital els situa en una dolorosa paradoxa; no es poden permetre comprar els productes que ells mateixos realitzen ja que el preu és excessiu per als seus baixos sous:

“Sí, a mí me da la impresión de que sí, de que el textil es menos importante porque ahora te vas al mercado y te compras un suéter por dos euros y te da igual donde está hecho, si está hecho en España o está hecho en China, te da igual, es que todos miramos la economía. ¿Por qué me voy a gastar yo siete euros en un suéter si hay uno casi igual a dos? Me voy al de dos, a mí me da

igual donde este hecho, y es que es verdad. Si vas por ejemplo a Zara, te vas a Berskha mira la etiqueta de composición, donde está hecho, en Bangladesh, en Marruecos, en la India... ¿A quién le importa? A nadie. Está barato, es bonito y si no te gusta el año que viene pues otro, como está barato...te da igual, te da igual. Y eso lo pensamos todos, incluso nosotros que trabajamos en confección porque como la economía está mal, pues si te sale un suéter cinco euros o siete euros más barato, te lo compras.”

Mónica

“La superproducció dels xinos, i que estan venent sense aranzels, mercat lliure 100%, i venent tot el que volen. I el lamentable és que més tontos som nosaltres, els consumidors, de comprar els articles estos, perquè el que estem fent és acabar amb les nostres faenes, i amb el nostre futur, i el futur dels nostres fills, i és preocupant, és preocupant. El problema que n'hi ha és que com dius tu de no accedir a una prenda que siga més barata quan els jornals també estan en una situació tant baixa que clar, evidentment forcen al consumidor a tindre que accedir a eixos productes. Estem carregant-s'ho tot.”

Juan

Han deixat de ser la mà d'obra preuada, precisament per aquests mínims drets laborals aconseguits. Han deixat de ser els 'xinos' i això és irremeiable. No renuncien als seus drets, tot i que com veurem al llarg d'aquesta anàlisi, la precarietat és cada vegada més tolerada, en part per aquesta constatació, en part pel desenvolupament històric en què s'han anat llaurant aquests drets, però tampoc culpen –ni per tant pretenen modificar– un sistema profundament perjudicial per als treballadors. Només constaten la finalització d'una etapa on han deixat de ser protagonistes, si és que ho han arribat a ser mai. Ara els hi toca a un altres. No és estrany que el futur se'ls presente ben negre.

“Aleshores nosaltres també ahí [per fer front a la crisi dels 80] hem fet una superproducció, que també realment el que jo crec que està fent el govern *xino* és crear la seua superproducció per a poder enriquir-se, i nosaltres jo crec que ja varem tindre això en l'any 82. O siga, nosaltres es varem preparar per a d'açò, ara ells estan preparant-se per a d'això. I estan enfonsant, evidentment, la resta de mercats. Jo crec que nosaltres també en el seu moment enfonsaríem els mercats.”

Juan

“[parlant de l'entrada dels productes xinesos] Però això a nosaltres que érem els *xinos* d'abans ens ha fotut i en un sector com és el tèxtil que és del més barat que hi havia.”

Vicente

“...a arrel de la liberalització dels aranzels i tot això pues hi ha molts països Xina, India, Turquia que estan treballant a un preu molt, molt inferior i estan invadint mercat i això afecta a la nostra productivitat. Nosaltres ho varem fer en el seu moment en els anys 70 o per ahí, Alemanya tenia més indústria tèxtil i ara no en té cap i ara està passant-nos a l'inrevés.”

Toni

Són escasses però les veus que mostren solidaritat amb els treballadors en situacions més miserables que la seua. El sistema enfronta als treballadors tant de diferents procedències com entre ells mateixos, com expose al capítol 9.

“Però jo crec que també, això i també l'honestetat de les persones, en el sentit d'aprofitar-se'n, no? D'esta situació, de la gent que viu aixina, o a canvi d'uns treballadors que estan cobrant quatre xavos, i no hi ha ninguna intenció per banda de l'empresariat espanyol, alemà, francès... de tot, d'anar allí i dir 'bo, ja que te comprem anem a intentar equiparar el teu jornal en un sistema de vida doncs més alt i millor', saps?”

Rosario

“Porque allí la mano de obra es explotada y son muchas horas las que están trabajando entonces mientras que yo hago un jersey ellos hacen diez, entonces no puedes competir con eso. Sí se le podría pedir a la Administración con las mismas garantías laborales ahí saben más que yo de todo eso, yo no estoy muy metido en ello.”

Paco

Una de les eixides a la crisi que exposen passa per la inversió empresarial en innovació cercant nous productes, modernitzant el sistema productiu i creant elements d'atracció intangibles com el disseny o la imatge de marca, convergint en la línia que proposen la majoria dels experts en el sector (Aragón, Aranguren, Iturroiz, 2002). Al llarg de la darrera dècada s'ha insistit enormement en la necessitat de reajustar la indústria a les noves circumstàncies competitives que entrarien en joc a partir de l'1 de gener de 2005. Són nombroses les indústries que inverteixen en I+D+i, tractant de millorar la seua producció i també els canals comercials i de distribució, adaptant-se al nou escenari mundial. S'han produït reestructuracions productives abandonant la producció de menor valor afegit ja que segons Tremosa i Trigo (2003:2) “las posibilidades de supervivencia de nuestro sector textil en un mercado mundial completamente liberalizado pasan por añadir un valor creciente, en las diferentes producciones, a los aspectos de diseño, moda, innovación, creatividad y calidad del producto”. Però, per diversos motius, també són moltes les companyies que opten per mantenir els seus paràmetres productius, i es troben una situació dramàtica amb l'entrada dels teixits asiàtics als mercats que tradicionalment havien ocupat els productes fets a les nostres comarques¹¹¹. De fet, com ens assenyalen Banyuls et al. (2005) les empreses valencianes han realitzat tradicionalment i de manera general un escàs esforç de modernització tecnològica, optant per una política de baixos preus a través sobretot de baixos costos laborals. Tot i així hi ha qui sí que inverteix i es creen evidents dualismes en les estratègies productives.

¹¹¹ Aquesta situació no és exclusiva del sector i de les comarques, sinó que l'economia espanyola en general mostra un esforç molt feble en I+D, per sota de la mitjana europea, amb un model educatiu deficient i amb un pobre sector d'alta tecnologia (Ramos, 2007; Ramos i Ballell, 2009).

De fet els treballadors entrevistats critiquen la manca d'iniciativa empresarial en la gestió de les factories, ja que ni han sigut capaços, diuen, d'anticipar-se a la crisi buscant nous espais de mercat no copats per tercers països, ni una vegada immersos en la crisi han gestionat hàbilment els seus recursos. Encara que accepten que la crisi potser ha empitjorat la situació, la responsabilitat recau, sens dubte –especialment entre els entrevistats a la primera tongada–, en la direcció per fer una pèssima gestió de les empreses el que ha repercutit en una posició més feble davant la crisi. És prioritària per als entrevistats la pervivència de l'empresa doncs representa una certa probabilitat de mantindre el lloc de treball i alhora mantindre el perfil industriós de la zona, i aquesta passa necessàriament per la inversió en I+D+I. Paradoxalment ha sigut aquesta modernització la raó que han esgrimit tradicionalment des dels principals gestors econòmics i de l'ocupació per a presentar com a redundant la mà d'obra poc qualificada, i que suposaria prescindir de molts dels entrevistats.

“... i per això et deia jo que a l'obrir els mercats, que se sabia per a l'any d'obrir els mercats, que tenien que preparar-se per a ser competitius, no s'han preparat doncs ara estem pagant les conseqüències.”

Amparo

“I tu com creus que està el tèxtil? A veure jo pense que està afectat per la crisi econòmica que hi ha ara perquè ara realment tampoc es ven, la gent no consumeix a causa de la crisi que hi ha. També crec que està afectat per la competència dels països asiàtics però crec també que els empresaris podien haver fet més per salvar la situació. T'explique un poc. Jo pense que han passat molts anys en els que [els empresaris] estaven guanyant molts diners i eixos diners no els han reinvertit en les empreses perquè... bueno hi ha empreses per exemple [on treballa] on hi ha maquinària que tindrà trenta anys i no s'ha canviat i això afecta. Tu compta que les empreses per ací s'han dedicat tota la vida a fer el mateix, el mateix tipus de producte quan són productes relativament fàcils de fer. Eixos productes són els productes que en els països asiàtics són molt fàcils de copiar i de fer. Jo crec que també la situació ve un poc per ahí perquè tenien que haver buscat productes alternatius, productes que tinguen que buscar la investigació [...] Jo conec a les empreses que han eixit per ahí, tot el tipus de tèxtils tècnics per a fer carreteres no sé hi ha de tot tipus de... per a infraestructura també hi ha molt, i hi ha empreses que han eixit per ahí i els va bé. Però empreses que s'han especialitzat en tot el tema d'estampadors tota la vida, els acabadors, pues sí que estan passant-ho un poquet més mal perquè van a la Xina ho porten des d'ahí i ja està.”

Fernando

“Eixa empresa ha anat treballant, treballant, treballant, l'únic que passa que poc a poc no va anar renovant la maquinària, aleshores no va ser competitiu en el mercat, la resta oferien uns preus més barats perquè en la maquinària que tenien podien fer-ho més barat. Esta empresa va tindre que oferir els mateixos preus, en conseqüència perdia diners, i poc a poc es va clavar en un forat negre que no va poder eixir, i al final va tindre que tancar. [...] El més greu de tot és que n'hi havia faena. És que n'hi havia faena.”

Pablo

“si no innoves, si no desenvolupes, no formes, no evoluciones el mercat mateixa se te menja. [...] Empreses que estan funcionant en màquines de fa trenta, quaranta anys, eixes són les que primer ho noten.”

Sergio

Com ens assenyala la següent entrevistada, que ocupa un càrrec de tècnic superior a una important empresa de les comarques, als empresaris els resulta complicat introduir modificacions en les seues maneres de fer, en la que ha sigut durant anys la seua concepció de la producció i posterior distribució. No debades molts són també antics treballadors –proliferant doncs els petits tallers, que són alhora els més perjudicats per la crisi– que han decidit atrevir-se en l'experiència empresarial sense tindre però suficient experiència ni qualificació.

“Aleshores eixe canvi del mercat, eixe canvi de la demanda del mercat és un altre punt que ha produït la crisi del sector en Espanya per què? Perquè no s'han sabut adaptar a les exigències del mercat. I tu estàs acostumat a fer lots de fabricació descomunal quan realment necessites vendre dues prenes perquè tu per a fer dos jocs de llençol necessites estampar 600 metres de tela perquè si no no t'entra en *stand by*. Però això que no entra en *stand by* què vol dir, s'ha analitzat? No, són persones que estan fent-ho tota la vida aixina que la frase típica es 'això sempre s'ha fet aixina'. Ja però arriba un moment en que ja no val. A tu t'ha valgut per a fer mogolló de pasta durant els primers 25 anys de l'empresa o 50 perquè esta empresa, però ara ja no, ara ja estàs al segle XXI la demanda és diferent i damunt tens als *xinos* que van i t'ho fan més barat.”

Carmen

A aquests extractes d'entrevistes s'aprecia una concepció negativa respecte els empresaris. Es tracta d'un parer bastant generalitzat però alhora contradictori. L'opinió dels treballadors es troba molt matisada per una banda per les circumstàncies personals que han patit (si han experimentat algun expedient de regulació, si es van quedar sense feina...) i d'altra per la imatge idealitzada que es té de l'empresari com a element essencial de l'economia actual (Alonso i Fernández, 2006). Precisament a l'imaginari dels entrevistats trobem una patent mitificació de l'empresari considerant-lo com un ésser privilegiat amb unes qualitats innates –que no s'hereten: les crítiques són ferotges en referir-se a les segones i terceres generacions– per a la gestió i per a prendre la iniciativa (vegeu capítol 9).

“Per desgràcia, normalment, quan un empresari es forma i es crea una empresa ho porta en la sang, però quan li ho passa a un fill, quan canvia de generació, si al fill li ho dones tot fet, doncs a lo millor no té... No ho porta en la sang i ho deixa perdre, o no té, no té l'interés que deuria de tindre, i passa, passa, poc a poc els problemes van amuntant-se-li, quan és una cosa que la sofreix directament, doncs al final li se'n va de les mans i cau.”

Pablo

“Una empresa de 80 anys que té, no haguera hagut un gerent, un director general que... passa el següent, que va aplegar que en l'oficina eren més que en producció, clar, agarres que si tres famílies, que si cosins que si tios, que si... aleshores s'acumula tot.”

Manuel

Malgrat tot i sense que desaparega aquesta idealització, o més bé incidint en aquesta mateixa idealització, evidencien al llarg de les converses mantingudes la idea general de que els empresaris mai perden, al contrari que els treballadors. Els empresaris tenen al seu abast mesures per a millorar la seua posició també en moments de crisi a través de les quals traslladen al treballador la incertesa que els pot estar provocant la nova situació de liberalització dels mercats. En aquest sentit poden incloure mesures, sovint sense justificació, per a contraure la plantilla, per a fer-la treballar més hores, per a desfer-se dels treballadors temporalment o definitiva... al capdavant sempre mostren una posició d'avantatge respecte els seus empleats, la seua posició de poder.

"Jo crec que sí, que és deveres que ha baixat però també crec que la gent s'espanta abans d'hora. Jo puc parlar per l'empresa en la que estic perquè ahí per exemple, la jefa va tornar de viatge i d'un dia per a l'altre va dir que anava a acomiadar a un xic. I es varem quedar tots un poc sorpresos perquè sí que és deveres que anava fluixeta. Fluixeta no, havia baixat en relació a l'any passat que fèiem moltes hores extres. Ara era la faena continua, totes les setmanes hi havia comandes sense parar però sí que havia baixat. I ella va ser molt dràstica, que després comentant-ho doncs la gent s'espera una temporada si veus que les coses van a menys doncs ja veus el que fas. Però de sobetó perquè una setmana ixes de viatge i no has tingut cap comanda decidir que acomiades a algú i que a la resta ens baixava la jornada de feina. [...] Per a mi la gent s'asusta a voltes abans de què veja les coses com són, abans de que arribe a no guanyar diners, bueno doncs acomiadem i retalle despeses de salaris dels empleats."

Begonya

"Com creus que està el tèxtil? Home jo pense que és menys, és menys del que diuen perquè faena hi ha però quan volen fer-te creure que els *xinos* estan carregant-se el tèxtil... quan volen fer alguna gran pues ho fan. Perquè nosaltres allí faena abans dels *xinos* en teníem i després dels *xinos* doncs igual.

Perquè, heu deixat de fer dotze hores en algun moment? No, per això. Inclús hem anat algun dissabte i quan ha vingut alguna comanda, quan han vingut fires o alguna coses hem tingut que anar algunes hores més encara de les normals que ja són prous, seixanta a la setmana."

Nacho

Tanmateix les dificultats que s'aprecien al sector (manca d'innovació, mà d'obra poc qualificada, atomització, excessiva presència familiar en la propietat i en la gestió de les empreses...) van més enllà de la responsabilitat dels empresaris, és tot un sistema creat per a fer un ús intensiu de mà d'obra barata:

"O siga nosaltres per exemple tenim molta falta de mà d'obra qualificada perquè no hi ha. Nosaltres tenim gent que ve de Barcelona, que treballa i viu en Barcelona. Quin és el problema? Que per a que eixa gent vinga ací tens que pagar-los molts diners i això és un problema perquè si tingueres gent qualificada ací no tindries que anar-te'n a buscar... El que són operaris són faenes repetitives que sempre es poden ensenyar però el que és cap d'estampació necessites una persona.. perquè al final el que et pot diferenciar dels països asiàtics és per una part el disseny, per això tens que buscar-te bons dissenyadors, i això costa també, i personal de producció qualificat. I el personal de producció qualificat costa trobar-lo, costa trobar-

lo. Abans sí que estava la carrera d'enginyeria tèxtil crec que en Alcoi si no l'han llevat estaran a punt perquè quan jo en Alcoi treballant em deien que hi havia cinc alumnes...per això no trobes, no trobes ni tampoc trobes gent que tinga experiència en eixe tipus de faenes.

Per què? Creus que a la gent jove no li atrau? Es que tampoc hi ha tanta. Realment empreses productores industrials no hi ha moltes. [...] Jo me'n recorde que quan jo estava en Alcoi tota la gent que eixia de la carrera se n'anava pràcticament tota a Aitex¹¹², no se'n venien a empreses industrials. Clar ja no tenen experiència perquè tu pots haver estudiat si però tens que haver treballat i tens que haver-te ensenyat un poc per a poder conèixer un poc tot el tema. Ja et dic mà qualificada en el tèxtil és complicat."

Fernando

De fet, a banda d'aquesta crisi provocada per l'aparició de nous agents competidors a nivell global, no podem obviar dues raons que afecten als ciments de l'estabilitat del sector. Per una banda la constant transformació de l'estil de vida i per tant del consum de productes tèxtils. La moda, la difícil situació econòmica, el canvi en les prioritats en la compra, l'estretiment de la vida dels productes... afecten clarament a la situació del sector, condicionen un canvi en la relació de forces del camp.

"El consumisme, doncs està molt aturat, per molts factors. Un pot ser, com antigament s'estilaven cortines com estes, molt grans, en arplegadets pels costats, i coses aixina, i hui en dia doncs són estors, que es gasta un metre que és la finestra, un metre i mig, i punt."

Pablo

"I ara ho veig que això que cada volta les exigències de les novies un poquet més barat. Clar si abans potser el trage l'any passat li podia costar sobre els 1.000€, per posar-te un exemple, enguany diuen: 'si pot ser un poquetet menys m'estalvie 100€ doncs ja tinc per a una altra coseta'. I en comunions igual, exactament igual. I en arres, igual."

Julia

"Dona, de moment el tèxtil de capa caiguda, almenys ací en Aiello va molt mal. Sí perquè ací en Aiello el que més es feia era manta, aleshores clar qui compra ara les mantes?"

Carmina

D'altra banda la immersió de la crisi del sector del tèxtil i la confecció en una crisi econòmica molt més ampla i que amenaça amb canvis profunds en l'estructura econòmica mundial amb un degoteig constant, amplificat pels mitjans de comunicació, de tancaments de fàbriques, d'expedients de regulació...

"Com va el tèxtil ara? Molt mal, però l'obra també va mal."

Lola

"És general, és general...perquè inclús asusten a la gent pense jo. Perquè parlen molt de la crisi i el que la gent intenta, el que pot, és estalviar, estalviar i no gastar, no comprar i sobretot en sectors crítics com el tèxtil.

¹¹² Institut Tecnològic Tèxtil, www.aitex.es.

Pensen 'si no em compre enguany el llençol o la funda nòrdica doncs me la compraré l'any que ve'."

Santi

El que no neguen és que aquesta crisi suposarà una transformació profunda del perfil del sector. De fet, afirmen que només les empreses que aposten per la innovació, per la recerca de nous teixits exclusius, només aquestes triomfaran i sobreviuran a la crisi en una mena de selecció natural d'empreses. Hi ha qui ja està gaudint d'aquesta pervivència acumulant la feina que han deixat de fer altres fàbriques que han tancat.

"L'empresa que s'haja pogut aguantar un poc es beneficiarà perquè com tanquen, tanquen... agarraran la faena les empreses que s'han pogut mantindre, per les que han tancat."

Manuel

"Tenemos una reunión el comité con el jefe para ver como esta el asunto de la faena y nos ha dicho que de momento está muy bien que como van cerrando empresas pequeñas claro estas empresa grandes van absorbiendo la faena de las pequeñas y de momento tenemos bastante."

Alfredo

Al seu costat es situaran aquelles empreses que siguen transformades en meres comercials dedicades a acabar i comercialitzar els productes procedents de països emergent que ofereixen preus més ajustats i, no ho podem obviar, moltes vegades amb una qualitat totalment equiparable. Un procés que ja s'havia iniciat arran de la crisi dels 80 i que ara sembla que s'aprofundirà:

"Al final el tèxtil en Espanya, no tot evidentment, però la majoria serà magatzems de distribució i alguna cosa més especialitzada en alguna qüestió."

Toni

"...però la majoria del tèxtil seran comercials. El que és el ram de producció desapareixerà. Això de tindre màquines produint, això ja s'ha acabat. Serà doncs mira... vindrà el producte d'allà, s'embalarà, es canviaran les etiquetes, es posaran les etiquetes que tu vulgues... Perquè nosaltres tenim línies blanques... de fet ja estan venint coses de Xina i es fan aixina. Els falten, per exemple, el que són els distintius del producte."

Eduardo

"Perquè hui jo ja he tingut moltes de Xina [baietes], ja me les han portades. Ja han portat, hui, on nosaltres treballem, han portat moltes de Xina. Fetes, fetes.

I vosaltres què heu de fer? Nosaltres ficar la nostra etiqueta. I els botons, perquè porten uns botons... i aleshores el botó és de [nom marca] o de la marca que nosaltres treballem. Hui ja han [...] I en un moment, en quatre horetes hem fet 350 mopes, que això nosaltres, a lo millor jo tinc que estar tota la setmana per a fer això. Aleshores, clar, els renta mogolló. A part de que estan ben fetes, eh?"

Reme

Un panorama resultant que indefugiblement ha de transformar, està fent-ho ja, les condicions laborals del sector amb una classe treballadora més tolerant amb

els canvis, donades les elevades probabilitats de perdre el lloc de feina, és més important tindre feina que la qualitat de la mateixa.

“El taller que sobreviva va a ser el que va tener trabajo. Ahora pero te tienes que sacrificar, sacrificar en todo. Que no me pueden subir las horas pues más vale tener las horas a 4€ que el año que viene quedarme sin faena, prefiero cobrar 4€ la hora y seguir trabajando... es lo que pienso.”

Mónica

“Sí, sí perquè la gent diu 'bueno, si vaig encara a l'empresari a dir-li això o allò, ja està prou mal i està donant-se compte que estan venint coses d'allà si vaig encara a apretar-lo m'enviarà a córrer'.”

Juan Carlos

“Jo crec que va a significar retrocessos en el sistema, a nivell salarial, a nivells de salut, en qüestions de millorar la situació laboral, en drets sindicals, en tot, m'entens? Reducció de jornada, més dies de vacances... Vull dir, tota una sèrie de reivindicacions que tenim. Un salari just, un treball digne, saps? Tot això jo crec que ahí se queda un poc, en l'aire, no? Clar que ací hi ha un poc una explicació com si diguérem encoberta, no? No és tan bestial ni tan brutal. I també un conformisme de la gent treballadora, doncs molt gran, saps? A acomodar-se i a no pelear. A dir 'no és que com resulta que està la crisi, si tu demanes dos duros més o si vols treballar o que se modifique esta situació açò no va a ser possible. Aixina que una de dos, o te'n vas o veges tu que fas'.”

Rosario

“Està bé el conveni? Doncs...jo el meu no és dels millors. El del plàstic i altres rames estan millor. El meu no és...però bueno es van aconseguir algunes cosetes que...tot el que siga per a beneficiar, mentre no perjudique...però clar és el que diem que ara no es pot demanar.”

Sara

Com bé ens expliquen aquesta crisi obri una via de legitimació dels canvis en la gestió de la força de treball a través de la instauració de diferents mesures de flexibilitat, mesures que com veurem no són precisament noves al sector. Moments com aquest on la realitat de l'atur esdevé tan quotidiana, tan propera, facilita l'assumpció per part dels treballadors de les mesures que vinguen de l'empresari. Com Prieto (1999:190) assenyala: “la cantidad de excedente de mano de obra incide en la gestión de la mano de obra ocupada: la discrecionalidad empresarial es siempre mayor con altas tasas de desempleo que con reducidas”. De fet, les mateixes mesures de suport al sector que l'Administració ha proposat, com veiem al capítol quart, utilitzen el terme de mà d'obra excedent. És una “crisi silenciosa” amb escassa mobilització, donades les peculiaritats, en un sector atomitzat amb moltes empreses familiar, les quals no reben un gran suport per part dels governs per aquesta mateixa situació i per tant les conseqüències son més perniciosos (CCOO, 2005: 11).

Als següents apartats analitze el grau de flexibilització del sector a les comarques. Diferencie quatre grans punts, ampliant la diferenciació que fa (Ramos, 2004:115) sobre la flexibilitat i què ja he fet palesa al capítol tercer:

- flexibilitat funcional o interna, ajustament de les tasques laborals a les necessitats de la producció;
- flexibilitat numèrica o externa, ajustament de la plantilla a les necessitats de la producció;
- flexibilitat de rendes, adaptar els salaris a les fluctuacions cícliques i als canvis interns o externs en la producció;
- i per últim, he afegit altres mesures empresarials en vistes a incloure una major flexibilitat en la gestió de producció i personal.

Tot seguit veurem de quina manera la flexibilitat forma part indestruïble de les Relacions Laborals del sector del tèxtil-confecció a les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida .

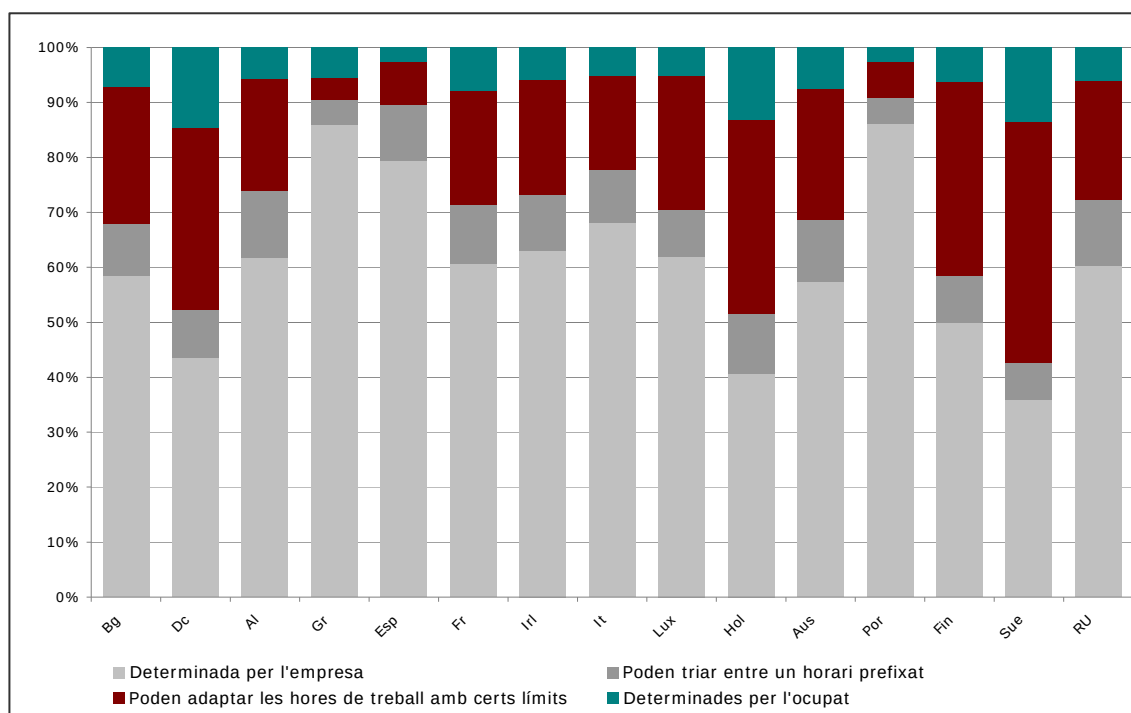
5.1.2. FLEXIBILITAT FUNCIONAL O INTERNA

Com deia, una de les vies bàsiques d'incorporació de la flexibilitat en la gestió de la força de treball és l'anomenada flexibilitat interna o funcional, és a dir l'adaptació de la plantilla a les necessitats de producció. Comptar amb una plantilla flexible suposa poder enfrontar-se a canvis en la demanda dels productes amb un nombre fix de treballadors sense necessitat de contractar a personal extern. Les possibilitats d'exercir aquest tipus de flexibilitat són diverses: mobilitat geogràfica, variabilitat de la jornada laboral, nous torns de treball, torns rotatoris... tot amb l'objectiu final de la reducció de costos. Bàsicament aquesta possibilitat està en mans de l'empresari, com bé mostra la gràfica 5.1. referent a les possibilitats de variar la jornada laboral (taula 51, annex).

Són els treballadors de Suècia, Dinamarca, Holanda, Finlàndia i Bèlgica els que major capacitat tenen per tal de configurar la seua jornada laboral, i per tant conciliar amb l'esfera privada. A la resta de països és l'empresa la que determina aquesta jornada. Per tant les possibles vies d'entrada en la flexibilitat temporal estan en mans de l'empresari. A l'Estat espanyol en prop d'un 80%. De fet són els països que configuren el règim de benestar sudeuropeu, especialment Grècia i Portugal, els que menys eines tenen al seu abast per a aquest tipus de flexibilitat,

per tant un menor marge de maniobra en la gestió del temps de vida i del temps de treball.

Gràfic 5.1.
Flexibilitat horària segons la capacitat d'incidència del treballador.
Unió Europea-15, 2005.

Font: Fourth European Survey on Working Conditions (OCDE: www.ocde.org).

A l'àmbit territorial d'aquest estudi s'aprecia efectivament a la indústria tèxtil-confecció de les comarques on el canal bàsic d'inclusió d'aquesta línia de flexibilitat és la distribució del temps de treball, i es tracta bàsicament d'una prerrogativa empresarial. En general, la jornada laboral a aquest sector a l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida es distribueix per torns rotatius: primer, segon i *tercio*, és a dir, de 6h. a 14h., de 14h. a 22h. i de 22h. a 6h. En els darrers anys han anat adoptant, presentant-ho com a necessitats de producció, els anomenats quart (la *setmana loca* en diuen) i cinquè torn per tal que a l'empresa es treballes ininterrompudament.

"El quint torn que era: set dies del primer, dos dies de descans [...] set dies del segon, dos dies de descans, set dies del *tercio* i deu dies de descans.[...] Aixina vaig estar...cinc o sis anys aixina."

Rebeca

"És cada setmana un torn. Una setmana fem de matí, de sis a dues, lliurem el dimarts. Una altra setmana fem de vesprada, de dues a deu, lliurem el dimecres. I la setmana que fem de nit es posem a les deu fins les sis del matí i lliurem el dijous que és hui. I la setmana que ve, com el diumenge acabem

a les sis del matí del dilluns doncs clar dilluns tenim festa. Aleshores el dimarts fem de matí, el dimecres fem de vesprada per això es diu la setmana *loca* perquè cada dia és un torn, i el dijous fem de nit. Acabem el divendres a les sis del matí i lliurem el divendres que hem acabat de treballar, dissabte i diumenge. I ja el dilluns ens tornem a posar de matí, de vesprada i sempre aixina, de dilluns a diumenge lliures un dia entre setmana i ja està. Els caps de setmana et toca treballar.”

Sofia

Són uns torns que desestabilitzen profundament la vida personal i familiar dels treballadors i que els obliga a fer veritables malabarismes amb el seu temps provocant-los alts nivells d'estrès, tal i com aprofundisc a l'apartat 5.2.2. Però la crisi també ha provocat que aquestes decisions en els torns anaren variant. La majoria dels treballadors, fins i tot el més joves, han viscut diferents organitzacions de la jornada laboral al llarg de la seua vinculació a l'empresa.

A més a més no són poques les empreses que reclamen una total disponibilitat del temps dels seus treballadors per a dedicar-lo a l'empresa. L'exemple cabdal és la figura del “retén”, que consisteix en estar disponible a qualsevol hora (especialment a la nit) per acudir a la fàbrica en cas de sorgir algun problema. Un dels entrevistats a la recerca que dóna origen a aquesta tesi ens exposa la seua experiència ocupant aquesta categoria: “Dues de la nit, alça't del llit, veste't, ves allí arregla-ho, fitxa i torna a gitar-te. I estaves gitat i a lo millor al quart, les dues de la nit o les tres de la nit, et tornaven a tocar: una altra reparació d'una altra màquina, saps? Això era continuo. T23, desocupat, 49 anys” (Obiol, 2007:82). Però en general aquesta disponibilitat pren forma a través de les hores extraordinàries, molt habituals al sector pel seu caràcter cíclic i la necessitat d'adaptar-se a importants pics de producció al llarg de l'any. Com es desprén de les paraules dels treballadors, les hores extraordinàries són una eina més que té a l'abast l'empresari per a respondre als canvis de la demanda, una eina per a la introducció de la flexibilitat en el procés de producció. De fet, aquestes hores afegides a la jornada laboral convencional formen part indestruïble del mode de treball del tèxtil i la confecció a les comarques. Pràcticament tots els entrevistats fan, o han fet, hores extraordinàries habitualment, sent el més freqüent sumar quatre hores a la jornada laboral diària, un total de dotze hores diàries, per tant. Sovint treballen també els caps de setmana i festius.

“*Quin horari fas?* Home doncs dotze hores. El que es fa normalment ací, dotze hores, torn de dia o torn de nit. És aixina.”

Nacho

“*Has fet hores extres?* Sí, sí. Quan no tenia els xiquets doncs en feia... Allí se n'han fet barbaritats! Jo he arribat setmanes que em ficava a les sis del matí i acabava a les nou de la nit, eh? Vindre a casa a les dues, dinar, i a les tres i mitja altra volta allí. O siga, que era de loquera...”

Reme

Són hores, gairebé sempre, pagades en negre, concebudes com a diners de butxaca però que afecten, per aquesta mateixa informalitat, a les contingències cobertes per la protecció social en no constar en la base de cotització. De fet, com hem vist al capítol quart, aquesta omnipresència de les hores extres en el dia a dia del sector a penes es veu reflectida en les estadístiques.

“Dotze hores en nòmina? No. En nòmina tenim les vuit hores que és la jornada normal i segons les hores que fem i segons l'antiguitat que tenim ens incorporen una sèrie d'hores en nòmina. Per exemple a mi em posen una hora i mitja.

Però sempre feu dotze hores? Sí sempre. Jo puc fer al mes seixanta hores extraordinàries.”

Toni

“I te les pagaven, o no? [les hores extraordinàries] Sí, sí, sempre.

En negre? Sí, sí, clar. Com totes...[riu] Com tots els llocs.”

Pablo

Aquest allargament de la jornada laboral l'assumeixen, sobretot, sota la pressió de la direcció que moltes vegades no ofereix cap altra opció; ja se'ls fa saber només entrar a treballar que a la seua jornada laboral hi entren un seguit d'hores extraordinàries. Endemés, la capacitat de negar-se a fer hores extres depén de la solidesa en què els treballadors s'integren a la plantilla, conseqüentment els treballadors amb contractes temporals, els quals es senten constantment a prova, tenen menys poder de decisió.

“D'entrada ja et deien que tenies que fer dotze hores, treballar algun dissabte si entrava alguna comanda urgent tenies que fer-les, i de dia i de nit, els dos torns. Això ja de primer i que estaria un any.”

Olga

“¿Te sientes obligado a hacer las doce horas o podrías haber dicho que no? Obligado no porque ¿sabes lo que pasa? Que cuando yo he entrado aquí ya sabía lo que hay, y si no hubiera quería no hubiera ido a preguntarlo o con el currículum.”

Andrei

“¿Nunca has hecho [hores extres]? Bueno hice cuando estaba un poco forzado, cuando estaba de contrato, porque hay que tragar un poco hasta que... [somriu].”

Luis

Una altra de les raons que exposen per a allargar la seua jornada laboral té a veure amb la pressió per les necessitats econòmiques de la família, doncs hem de tindre en compte, com analitzaré a l'apartat 5.2.1., que els sous base del sector són baixos. Per tant és una estratègia dels treballadors per a fer front a mals moments econòmics, com tractaré a l'apartat 6.1.1. I per últim, i de manera minoritària, hi ha qui exposa el fet de sentir-se partícip del funcionament de l'empresa i en conseqüència la necessitat de fer hores per a contribuir a la millora de la seua situació en moments presentats com a crítics.

"Igual vénen comandes molt de colp i saps que tenen que tindre eixida aleshores ahí t'has de sacrificar."

Sergio

En moltes ocasions s'hi afegeix un component d'imprevisibilitat molt important que encara precaritzava més les condicions de treball dels ocupats al sector, que en el cas de Lirios, la següent entrevistada, es suma a la situació d'informalitat en què treballa, i en la que incidiré a l'apartat 5.1.4.

"¿Cómo que no lo sabes ni tú, te avisan con poco tiempo? No, como estamos haciendo horas no hago el típico turno de ocho horas, no hago de seis a dos, de dos a diez y de diez a seis, que son los tres turnos. Pues entonces 'mira que la semana que viene igual hay un poco más de faena si os podéis poner un poquito antes o os podéis quedar un poco más tarde'."

Marcos

"Quin horari fas? Quines són les condicions de faena? Allí és... el que vinga. No ho saps mai? Saps a quina hora et poses? Normalment, normalment quan hi ha faena, es posem de sis a dues i de dues a deu de la nit. Fas tornos? Ara mateixa hi ha menys faena, clar com només tinc quatre hores... Ell igual té, ell si hi ha faena i faig dotze hores per a ell millor, però quan no té faena i en fas dues i no t'han...això tampoc és. Nosaltres quan era el mes de juny crec varem estar una setmana quasi sense anar, no hi havia faena 'no vingues'. I no vau cobrar? Nooo."

Lirios

Hi ha però altres usos de les hores extres, com és la penalització en el cas de Sara, segons ella per pertànyer al sindicat i pressionar en pro d'alguns canvis, o per qüestionar decisions de la direcció en el cas d'Eduardo:

"Feieu hores? Sí. Ara ja no en feu? Sí menys jo que a mi m'ho han prohibit."

Sara

"No, em van castigar perquè em vaig negar a fer unes determinades hores, perquè no me les pagaven com jo creia, i se me van acabar les hores."

Eduardo

Mostren també mesures de flexibilització del temps de treball a través de la diferent disposició de les jornades laborals segons necessitats productives:

"I tu ara quin horari tens? Jo primer de sis a dos, l'únic que passa que com tenim pendent, perquè temps arrere quan la cosa no funcionava vam fer una reducció de jornada i treballàvem de dilluns a dijous i el divendres no treballàvem però ens el pagaven. Vol dir que vam acumular hores que ara estem tornant."

Manuel

Per últim cal assenyalar la diferència existent en els horaris segons es tracte de diferents categories professionals i gènere. Per gènere, les dones són més presents a jornades partides i també a jornades reduïdes per necessitat, diuen, d'atenció de la llar-família. A més a més, com analitza a l'apartat 5.3.1., són les que més pateixen la informalitat del sector, treballant sense contracte o amb un

contracte de característiques molt diferents, i sempre inferiors, a la feina que acaben realitzant.

En segon lloc, els treballadors qualificats entrevistats treballen amb jornades partides, no a torns, però les seues hores extraordinàries mai són abonades, el que en ocasions duu a la paradoxa que malgrat fer una feina més qualificada i per tant millor remunerada arriben a tindre un sou equiparable als operaris que fan llargues jornades, com ells d'altra banda.

“Fas hores extres? Sí, sí que acabe fent hores extres però a nosaltres no ens les paguen. L'empresa només paga hores extres als treballadors que considera productius.”

Santi

“I bé després un poc l'horari que faig pues comence normalment a les huit del matí i acabe... com a prompte a les huit de la nit. [...] Home com nosaltres diem són hores extres pagades però a zero euros.”

Fernando

Un altre element clau en aquesta via d'entrada de maneres flexibles de caire funcional és el nou canvi del mode de producció, deixant de banda, almenys en part, la producció massiva i estandarditzada en un intent d'adaptar-se al *just-in-time*, amb partides més menudes, amb resposta gairebé immediata de comandes diferents... i això suposa per als treballadors una càrrega de feina més feixuga.

“Està clar que abans a lo millor hi havia comandes de mils i ara sí que hi ha menys faena perquè són comandes més xicotetes. Un client per exemple en lloc de demanar vint mil metres en demana mil. Aleshores cada dia tens que fer, posar-li material. Abans a lo millor posaves material per a dos dies perquè era una comanda gran. Ara sí que hem parlat en el jefes i els hi hem dit 'es que treballem molt... a lo loco i encara volen més'. I ens han dit 'es que ara no és com quan vareu entrar que posàveu molt de material i ni teníeu que netejar les màquines ni res'. Perquè clar poses color groc ara, que són 20kg. que en una vesprada s'ha fet. Tens que netejar tota la màquina perquè a lo millor si ve un roig no es pot mesclar. És l'únic canvi que he vist jo que ara la gent no demana quantitats, demana menys i aleshores clar fas més faena que abans.”

María

Aquesta línia de flexibilització es relaciona estretament amb la polivalència funcional de molts dels treballadors entrevistats. En unes plantilles cada vegada més curtes i amb un mode de producció més ajustat a una demanda en canvi constant, la gerència opta per requerir polivalència als seus treballadors. Es tracta d'una pauta d'acció legitimada pel discurs econòmic i cultural que s'ha estés generalitzadament des dels anys 70 i que suposa una sobrevaloració del canvi i per tant de la capacitat d'assumir-lo. De fet, com ens assenyala Sennett (2000), la rutina és un estat culturalment rebutjable. En termes laborals això implica acceptar, fins i tot desitjar, el canvi constant de lloc de treball. El mateix ex-sotsecretari d'Economia i ex-director del Servei d'Ocupació Valencià (Servef) Joaquín Martínez

(2004:48) diu “La noción de empleo estable se asociará cada vez más al potencial de los trabajadores para adaptarse a distintos puestos de trabajo e incluso actividades diversas”.

Els treballadors del tèxtil-confecció entrevistats han interioritzat de manera ambivalent aquesta actitud contrària a la monotonia, com podem veure al capítol 10. Fins el punt d'existir una tasca que suposa el constant canvi: els ambulants dedicats a assistir a totes les màquines. Però respecte el seu dia a dia suposa una càrrega major de feina a més a més de la dificultat inherent de percebre certa estabilitat amb aquests canvis constants de llocs de treball, d'horaris...

“Ahora mismo yo estaba en continuas. Con el expediente, y al quitar el cuarto turno que son tres, yo ya no estoy en continua porque hay muchos continueros, ahora estoy de ambulante. Y de ambulante es ‘pues vente a estar aquí, o ven a esta máquina...’ Que también es necesario y hacen falta ambulantes pero es un poco excesivo.”

Paco

“Hago de todo. Claro ahora al ser tan poquitos, no te puedes quedar, no puedes decir soy tejedor porque no. También he tejido. Estoy en el almacén pero claro en el almacén hay muchas cosas, me encargo de la carga y la descarga, de sacar las telas a los acabados para que la acaben, y repasarla, o sea hago de todo. Un día igual me encargo más de repasar y de llevarla a acabar y otro día estoy más tejiendo...de todo.”

Marcos

“Ara, esta temporada tinc faena, doncs estic en eixa màquina, ara s'acaba, doncs què toca? Anar a planxar, que és a ficar etiquetes [...]. Encaixar, també encaixe, o plegue. També estic en una altra màquina que fa uns flequets, que són unes mantetes xicotetes que són per als xiquets xicotets.”

Rosario

“Les coses estan un poquet més especialitzades però este home [el seu cap] vol polivalència, però eixes faenes sempre han sigut un poquet més especialitzades del que ell vol ara. La gent no és polivalent perquè l'empresa no s'ha preocupat de què la gent fóra polivalent, la gent ha dit: ‘tu estàs en eixa faena be, i ahí estàs’. Esta clar que un oficial en teoria, en una empresa com la meua tindria que saber de totes les màquines però això és impossible. Tu eres oficial de la teua, per a ser oficial d'una altra t'han de donar un període d'aprenentatge [...] i això és una cosa que ells no han practicat.”

Miguel

“He passat per tots, pràcticament per quasi totes les faenes del tèxtil. He estat bobinant, he estat ordint. La setmana que ve, em posen a passar, eh? Per a veure si em canse i me'n vaig. I estic teixint. Què més? Passant, teixint, bobinant... Fent ganons. Tot el referent al que és la secció tèxtil, tot ho he tocat, menys les oficines.”

Amparo

Fins ací he repassat, amb ajut de les entrevistes i de la bibliografia, les formes d'introducció de flexibilitat funcional o interna més comunes al sector del tèxtil i la confecció de les comarques. Passe ara a estudiar les formes de flexibilitat numèrica que es troben a la gestió de la mà d'obra al sector.

5.1.3. FLEXIBILITAT NUMÈRICA O EXTERNA

Un segon element clau en la introducció de la flexibilitat a les relacions laborals és la capacitat atorgada a l'empresari de contraure/ampliar el nombre de treballadors contractats segons les seues necessitats, el que s'anomena flexibilitat numèrica o externa. Entre les eines que tenen al seu abast per a dur a terme aquesta flexibilització trobem els contractes temporals en tota la seua diversitat (contractes per obra i servei, contractes de temporada, contractes d'interinatge, ús d'empreses de treball temporal) i un marc legal que facilite –que abarate– l'acomiadament i la contractació (Recio, 1997). Al sector tèxtil i de la confecció de les comarques s'apercep amb facilitat aquesta capacitat de fluctuació de la plantilla a través de la temporalitat i també de la informalitat.

En primer lloc cal assenyalar que la crisi ha accentuat, segons els entrevistats, la pèrdua de treballadors que està patint el sector des de fa anys. Les maneres en com es dona aquesta minva de la plantilla són variades i amb diferent grau d'intensitat: Expedients de Regulació de l'Ocupació, prejubilacions, acomiadaments, la facilitació informal de l'eixida de treballadors...

“Anem a veure, no ens ha afectat en quant...no ens han presentat cap expedient de regulació però evidentment en alguna cosa ens ha afectat. Nosaltres varem arribar a ser quasi 280 treballadors entre totes les empreses [...].També el que es va fer per part de l'empresa va ser parlar amb nosaltres dient-nos que si algú volia voluntàriament eixir de l'empresa que l'empresa estava disposada a negociar una eixida, econòmicament aportar algo...Hi havia molta gent que volia canviar d'activitat i volia anar-se'n i van anar eixint, gotejant, gotejant, semblava un xorret continu i se'n van anar moltíssima gent, perquè érem al 100% contractats fixes i vàrem arribar a quedar uns 130-120 aproximadament.”

Toni

“L'any passat vam arribar a ser 600 els treballadors i enguany estarem sobre els 350. S'han fet dos ERO's. Bueno s'ha fet un ERO i un expedient de suspensió.”

Fernando

“*Molts sou?* Hem arribat a ser 500 ara serem 150...
Tant ha baixat, des de quan? Des de dos anys ací... bueno 500 érem farà sis o set anys, ha anat reduint, ha anat reduint i de fa dos anys a ara és quan han pegat el gran baixó.
I què han fet, acomiadar a gent? Ara en març, crec que va ser, van acomiadar a 65, més la gent que es va jubilar i prejubilat que no sé al final quants serien. I ara demà acabaran els 70 que queden en regulació, en suspensió temporal de contracte que són tres mesos que els enviaran a casa.”

Elena

“*Quitaron el cuarto turno, ¿afectó a muchos trabajadores?* Afectó a los trabajadores porque se fueron sobre todo inmigrantes. No les interesaba y se fueron, entonces claro la plantilla bajó. Eso fue lo interesante, ya no estamos en un expediente de extinción.”

Juan

En aquest darrer extracte s'aprecien dos elements que seran recurrents en pràcticament la totalitat de les entrevistes. Es tracta de la presència dels immigrants com a competidors d'uns recursos escassos: feina i protecció social. I d'altra, el profund individualisme i la importància del curt termini que mostren gairebé tots els entrevistats: cal salvar-se un mateix i ara, encara que aquesta salvació no assegure més que una tranquil·litat fictícia, sotmesos com estan a la discrecionalitat de l'empresari; és ell el que tria qui se'n va i qui es queda, una tàctica perfecta per disciplinar el comportament dels treballadors que es queden. Endemés el constant canvi de les formes en l'àmbit de les relacions laborals els despisten, encara que tenen clar que el contingut roman: ells són els sotmesos.

"Vint [afectats per l'expedient]? Però ha dit qui? No, no, no ha donat els noms. Ha cridat a uns quants, li han dit que no. Aleshores de moment n'ha seleccionat un."

Antonio

"Ara estic de vacances fins a finals de mes i després ja a l'atur. Quin contracte tenies? Indefinit. Jo ja feia quinze anys que estava allí. I com ho van explicar? Doncs han fet una suspensió de pagaments que ara es diu d'una altra manera, que és... no sé com es diu, concurs de no sé què. Però vamos és el mateix i una reducció de plantilla que té ara també un altre nom però vamos que és el mateix... I quin criteri han utilitzat per a explicar-vos...? El que han volgut [enfadat]. Ells ens han dit que depén del lloc de feina on estaves se n'han quedat uns i se'n van uns altres, però vamos no és aixina. Tu què feies? Jo tintava, estava en el del tint. Del tint sí se n'hem anat quatre o cinc, s'han quedat set o huit. S'han quedat els que ells han volgut i ja està."

Nacho

No en tots els casos, però sí en les empreses més importants, la reducció de plantilla es limita a la part productiva, doncs entra en l'estratègia d'incrementar el pes del disseny i la innovació. Els operaris de producció són els més fàcilment substituïbles:

"Damunt l'estratègia és anar reduint la part productiva i anar potenciant la distribució, el disseny i el negoci, la part de negoci. Aleshores clar no s'entén que la reducció siga principalment de la part productiva. Els operaris què veuen? Que només s'acomiaden operaris, que 'en oficinas', que diuen ells, no se'n va ningú, no se'n va ningú."

Carmen

"Aleshores vol reduir-se [la seua empresa], vol fer-se xicotiua, vol ser competitiva i vol tindre les esquenes cobertes, i el que una empresa hui en dia, per desgràcia, més llast porta, són els jornals de tota la gent."

Pablo

Aquesta situació conflueix amb la idea predominant a l'actualitat, des dels llocs de gerència impregnats per l'hegemonia neoliberal, de que l'estabilitat és perjudicial doncs elimina l'afany de superació i d'adaptabilitat als objectius de l'empresa. S'assumeix que han de desaparèixer aquells treballadors menys

autònoms i menys disciplinats ens els valors rectors de l'empresa. La ideologia del parasitisme social tant en boga darrerament és una potent eina disciplinària (Sennett, 2000:147), com veurem també al capítol 9 referit a l'ús dels serveis de benestar. Les representacions col·lectives i les personals es confonen en la mateixa cosa.

“Perquè en tot este tema dels comiats a tu t'interessa que se'n vaja alguna gent però eixa gent són justament són els joves, són els barats d'acomiar. És més fàcil tirar a un que fa poquet que està que a un que fa 25 anys que està en l'empresa. Aleshores clar la meua proposta sempre és, la nostra proposta és mantenir a la plantilla que fa que les coses funcionen, que fa les nostres seccions operatives. Però la decisió final no és nostra i a voltes ens hem tingut que tragar a gent que no funciona perquè es senten molt segurs i és una errada, és una errada, dóna igual ja t'arribarà, es que ja t'arribarà el moment. Què perjudica? Perjudica el funcionament de l'empresa al final estàs treballant amb gent mediocre que no posa tota la carn en *el asador* que és el que ens fa falta ara i tot va minvant les possibilitats de l'empresa.”

Carmen

L'escàs volum de la plantilla en moments de necessitat productiva és solucionat a través de la temporalitat i/o de l'estirament de la jornada laboral, fent ús sovint d'empreses de treball temporal. En el cas de la temporalitat pot allargar-se tant en el temps que sovint sembla indefinida però sobre una base profundament precària “ja que no és un dret sinó una concessió de l'empresa que el treballadors *s'han de guanyar* amb un comportament disciplinat i laboriós” (Banyuls, Cano i Pitxer, 2002:101).

“*Estàs en contracte temporal?* No, estic...per exemple tres mesos, després tres mesos més, després...van aixina.”

Carmina

“*Tens contracte?* Sí, de sis mesos. Estic de contracte eventual. A l'haver molt de treball doncs fan un tipus de contracte que és això mentre dure la faena. Com ara tenien el colp de la faena doncs ara han fet un contracte i és de duració de sis mesos. Hi ha molts, a una gent li ha fet d'un mes, hi ha de tres, clar depèn de les circumstàncies també i de la persona.”

Olga

“Ara estan, des de fa un parell d'anys ja ha començat a contractar personal temporal i no som tants com abans però 400-460 aproximadament. Va variant segons l'època de l'any també i les necessitats de la producció però ja no han tornat a convertir contractes eventuais en fixes, en dos anys. Ja el que es pretén segons l'empresa que hi haja sempre un matalàs de gent eventual per si hi ha una baixada de treball en lloc de deixar de fer hores extraordinàries pensant en nosaltres per a que pugam arribar a fi de mes, la versió de l'empresa, doncs van eixint els contractats eventuais...”

Toni

“Però el que passa és que temporals tenen molta gent. Ara per exemple que és la temporada alta, tenen molta gent.”

Sara

Són mesures de flexibilització que el sector arrossega des de fa temps¹¹³. I en l'actualitat les primeres mesures preses per tal de lluitar contra les possibles conseqüències de la desaparició dels aranzels comercials feien referència directa a l'ús de la flexibilitat en la gestió de la força de treball. El Pacte d'Albaida, com ja he esmentat al capítol 4, implicava bàsicament atorgar la possibilitat als empresaris de fer suspensions temporals de contractes.

D'altra banda l'estirament de les jornades laborals amb l'ús de les hores extraordinàries més que amb l'increment del volum de la plantilla és la mostra de la tendència a sobrecarregar als assalariats. En general tots acusen un ritme de feina agut, difícil de portar endavant:

“Bueno me he visto afectado en que al haber un poco de reducción de plantilla pues claro, ahora que estoy tejiendo no, pero antes que estaba limpiando pues claro la gente que falta esa faena hay que repartirla entre los demás y es mucha más faena tanta que no te da tiempo a acabarla en un día, por más rápido que vayas.”

Luis

“Nosaltres la veritat és que també perquè jo per exemple vaig entrar només fent una tasca en [empresa] i van carregant-te més el mort, saps? Per exemple, una persona se'n va anar, no contracten a més, et donen a tu la faena. Una altra persona que estava l'han enviat a un altre lloc i eixa faena l'agarres tu...sí que ho notem, sobretot en la càrrega de faena. [...] Hi ha voltes que no em dona temps a coses i això és pitjor perquè si no ho fas després són bonegons perquè és faena teua. Però igual que em passa a mi li passa a molta gent, ens han carregat a tots més i cada volta tenim menys temps i això és pitjor, sobretot en gent de producció, tenim menys capacitat de reacció abans entraven comanda que posaves a tota la fàbrica i eixien comanda molt més fàcil que ara, ara costa més, es nota.”

Santi

Unes formes que si bé són comunes a totes les empreses, són més fàcilment incorporades a les empreses de menor grandària doncs aquestes, base de la xarxa empresarial de les comarques (veure capítols 3 i 4), quasibé no tenen poder per a gestionar el seu mercat i tendeixen a la precarietat laboral amb estratègies de flexibilitat molt dures. A més a més en aquest tipus d'empreses s'estableixen relacions laborals molt individualitzades, basades en la informalitat i en la discrecionalitat de l'empresari amb la manca de cap mena de representació sindical.

A partir de les entrevistes amb treballadors del tèxtil-confecció s'aprecia amb claredat l'aplicació de formes diferents de flexibilitat que al capdavant vindrà a redundar en una situació de precarietat, d'empitjorament de les condicions de

¹¹³ Ja en 1992 la patronal espanyola del tèxtil proposava una modificació de la jornada laboral així com altres mesures –suspensió de contractes per un termini de 90 dies, conclusió anticipada de contractes temporals i prejubilacions– per anar contraent les plantilles de les empreses (Estivill i de la Hoz, 1992:356).

treball, i per tant també de vida de les persones, el que no significa necessàriament que millore la situació de l'empresa que duu endavant aquestes mesures. De fet posteriorment a la realització de les entrevistes i mentre durava el procés de redacció d'aquesta tesi m'he assabentat que molts dels entrevistats s'han quedat sense feina, en alguns casos perquè l'empresa ha tancat. El que ve en consonància amb el que afirma Sennett (2000:51-52) citant un estudi fet als EUA a principis dels 90 (estudi Wyatt) en el que posa en evidència que els retalls de plantilla no suposen majors beneficis, més bé al contrari: no incrementen la seua rendibilitat sinó que desmoralitzen als treballadors els quals més que fer-se més competitius només esperen una altra reducció de plantilla que els hi toque a ells. Com ens fa palès la següent entrevistada:

*"Has vist perillar la teua faena? Sí. L'any passat me n'anava, no veus que la confecció se la van traure de davant, la van subcontractar. Abans la confecció era part de l'empresa i tenien una part de la confecció que ja feia temps que la tenien subcontractada en un local del costat i l'any passat doncs això com la faena com les dones són les que estan en la confecció, la majoria eren dones. Hi havien xics també però clar en baixa de faena es van acabar tots els contractes aleshores ja quedava molt poqueta gent fixa en la confecció. Va haver gent que davant un expedient de regulació d'ocupació va veure l'oportunitat i es va presentar voluntari per a anar-se'n aleshores ja es quedaven poqueta gent i aleshores la van subcontractar.
I ahí vas veure perillar la teua feina? Sí.
Ara no? Ara també."*

Inma

Tot seguit em centraré en la tercera via d'introducció de la flexibilitat: la de rendes. Però també en dues posicions estratègiques que mostra l'empresariat per a millorar la seua posició: la mutabilitat de formes i d'organització a l'ombra d'una interpretació sovint *sui generis* de la legislació laboral; i el treball informal.

5.1.4. FLEXIBILITAT DE RENDES I ALTRES ESTRATÈGIES EMPRESARIALS

La via bàsica d'introducció de la flexibilitat de rendes en el cas del sector són les hores extres, un tipus de flexibilitat fortament imbricat al mateix funcionament del sector, i que es troba estretament relacionat amb els altres tipus de flexibilitat que per qüestions analítiques he diferenciat, però que a la vida real, és clar, es confonen. Aquesta flexibilitat en les hores extres té, per principi, el terreny perfectament adobat ja que es tracta d'un sector molt mal pagat. És l'apreciació en què coincideixen pràcticament tots els entrevistats i que veurem amb major profunditat a l'apartat 5.2.1. Per tant l'estratègia empresarial és fàcil: sobre sous baixos i a través d'hores extres –lliures de càrregues fiscals, doncs són pagades en

negre— els treballadors responen, i alhora poden millorar el seu poder adquisitiu i respondre a les necessitats productives en un sector cíclic. És un mode barat de contraure i descontractuar els requeriments de personal en moments d'increment productiu.

L'empresari té també els sous dels treballadors com un element més per a quadrar la seua comptabilitat, sovint fent ús dels instruments públics, com el Fons de Garantia Salarial (FOGASA), incloent diferenciacions salarials entre els treballadors on no només intervenen l'antiguitat i la categoria professional, o decidint ajornar el pagament de les nòmines o de les pagues extres:

“Problemes puntuals i insignificants, potser per fer els atrassos, perquè tenen que fer una altra nòmina i els ve mal pagar-t'ho abans del 30 de abril de la data tope, doncs xe! Deixem passar un mes més i us faré una nòmina expressa sols de 25€ que són els atrassos del 2005 per exemple, o del 2004, m'entens? Que són coses puntuals.”

Sergio

“Els últims dos o tres mesos no vam cobrar [a una antiga feina].
Continues sense cobrar? Encara no ho he cobrat.”

Pablo

“I aquesta situació [concurso de creditors] t'ha afectat a tu, a les teues condicions laborals? Estàs cobrant? No, no, cobrar hem cobrat l'únic que se'ns ha quedat pendent una paga extra, la paga d'estiu que no l'hem cobrat però a través del FOGASA ho hem demanat i en principi no té d'haver cap problema, l'únic és que tard.”

Fernando

“No tens préstec del cotxe? Ara, perquè l'he comprat, però si no l'haguera comprat jo em burle de la crisi! Però no puc burlar-me perquè on va el meu home només paguen mig mes.

Com que només paguen mig mes? Sí, perquè ara de moment no hi ha faena. [...] Aleshores estan des de maig cobrant només mig mes, mig mes...i diuen que a l'octubre procuraran pagar-ho tot a poquet a poquet.”

Carmina

“¿Por qué cobras tú más, por antigüedad? Por antigüedad y porque desde que nos pusieran el cuarto turno todos los que entran después que yo no lo cobran. Eso es otra cosa que yo estuve peleando con el jefe y con los sindicatos y no hay manera es que no pueden, es que la ley lo apoya. A mi me han modificado el puesto de trabajo, yo hacía tres turnos y me han puesto cuatro. Pero ahora tu entras y ya entras con cuatro turnos a ti no te lo modifican, tú entras con las cosas como es. Pues no lo cobran, yo me llevo al año dos o tres mil euros más que ellos y hacen la misma faena que yo y no hay manera. [...] Es que lo que no puede ser es que una empresa, porque las empresas cada vez son más viejas, cuando... porque yo soy casi de los más viejos, los otros cuarenta y tantos, treinta y tantos, veinte...pero la otra sección que son mucho más viejos pues se van jubilando, van entrando. Al final la empresa tiene allí un cuarto turno montado, trabajando todo quisqui y no le paga a nadie, a jornal, porque el arreglo que tenemos por trabajar sábado y domingo, ¡la gente nueva no lo cobra!”

Alfredo

“ens va cridar el dia 21 o 20 o 19 de desembre, o siga la nit anterior de què el conveni diu que és l'últim dia per a rebre la gratificació extraordinària de Nadal. Ens crida la nit d'abans per a dir-mos que no ens pot pagar.”

Miguel

Es tracta d'una disponibilitat dels ingressos dels empleats per part de la direcció de l'empresa que arriba al seu màxim exponent en el cas del treball informal: el treballador només cobra quan treballa; o bé fan per a que no cobre excessivament. Com sempre, el temor a l'atur és una via excel·lent per a fer acceptar aquestes condicions.

“Jo arribe el mes d'agost i nosaltres no cobrem res...i jo arriba el mes d'agost i si no me n'anara que em cridaren [a cobrir tornos de vacances en el sector sanitari] jo no menge. A mi el mes d'agost no em paga res, tu comprens? Val que no em pague una paga, però el mes?”

Lirios

“Es que ací en Aielo les mateixes empreses no tenen a ningú assegurat i és a destall. [...] Ells tenen un tope, doncs les dones que guanyen 20.000 pts. a la setmana, bueno jo t'ho dic en pessetes, 20.000 pts. a la setmana, si veuen que te n'has guanyat 25 et canvien de faena o t'ho baixen de preu, per a que tu no arribes a guanyar més i damunt sense assegurança.”

Carmina

En sentit contrari, aquesta flexibilitat en les rendes pot ser beneficiosa per als treballadors, com una mesura per a mantindre'ls satisfets i estabilitzar-los en el lloc de treball:

“*Tens pagues extres?* Sí tenim una extra més. Es que el jefe es va ensenyar perquè la gent entrava, la gent s'ensenyava, jo he arribat a veure fins 100 persones que entraven, s'ensenyaven dos mesos, tres, no cobrava. Hi havia altres empreses ací en Banyeres que la cobraven i una vegada ensenyats se n'anaven. I van arribar a reunir-se, perquè nosaltres ens vam enterar, que s'han reunit i diuen ara van a pagar-nos la paga ja.”

Pepe

“Jo estic molt content, ells tenen molts detalls, jo realment a mi doncs... en un any, en un any, any i mig m'han muntat el sou tres vegades, no molt però és...molt bé. I també tenen detalls, a mi m'agrada el futbol, sóc del València i alguna volta m'han dit va anem-se'n al futbol i hem agarrat i amb algú d'allí ens ho han pagat tot ells i molt bé. Vull dir que la veritat és que es porten. Home també [riu] es que fas moltes hores si està ahí que realment els convé tindre't content, tota la gent no està disposada, que clar que hi ha dies que estàs ahí dotze i tretze hores i tota la gent no està disposada. I alguns dissabtes i algunes nits sense dormir, alguna vegada ens ha passat que teníem que preparar documentació i hem tingut que passar-se tota la nit allí treballant però al final t'ho agraeixen és una cosa que, almenys fas la faena però té recompensa.”

Fernando

Al llarg de les entrevistes és molt fàcil trobar-te amb altres tipus d'estratègies empresarials de flexibilitat; és el cas de l'adaptabilitat legislativa i la informalitat. Al parlar amb els treballadors del tèxtil apareix amb força l'ús per a benefici propi que fan molts empresaris de la legislació laboral vigent, com contractar a aquella gent que els hi aporte beneficis tributaris: dones, tipus de famílies, discapacitats, majors.... També limitar el nombre de treballadors per tal de no sobrepassar les dimensions que les constitueixen en pimes.

“Les circumstàncies d'eixa persona si a d'ells els repercuteix en uns beneficis fiscals aleshores et contracten de més llarga durada en eixe sentit perquè els interessa. En el meu cas, com jo sóc família monoparental, doncs aleshores els interessava sis mesos, saps? Aleshores me'l van fer. Ara de fet estan contractant a gent major de 60 anys. Estan contractant a gent de 60, de 58, una edat mitjana més major per què? perquè també tenen uns beneficis.”

Olga

“Saps que quan superes un determinat nombre de treballadors ja deixes de ser [pime] i comences a tindre certes obligacions fiscals de pagaments, d'exigències de tindre un metge durant tot el dia, el menjador, etc.? Per a evitar este tipus de coses ens hem mantingut sempre per baix de 250 treballadors.”

Carmen

Una de les maneres més freqüents és canviar sistemàticament de raó social. L'objectiu d'aquesta mutabilitat és doble: per una banda accedir als diferents ajuts per la constitució de noves empreses alhora que eludeixen, quan es tracta de partir empreses grans en més menudes per a continuar sent una pime, un increment de tributs; d'altra banda eliminar la possibilitat d'una major pressió obrera al créixer la grandària de l'empresa.

“Quin tipus de contracte tens? Jo estic contractat fix i porte en l'empresa...pues...des de que vaig entrar fa 19 anys, però com vaig estar tres anys de contracte, vaig canviar de raó social, vaig tornar a canviar als altres tres...”

M'ho pots explicar? Jo vaig entrar en [altra empresa] perquè l'empresa en els seus orígens s'anomenava [nom] i vaig estar tres anys de contracte i als tres anys tenien que passar-me a fix o tirar-me al carrer. Aleshores van crear una altra empresa que s'anomenava [actual empresa] que era tot lo mateix però una altra raó social, aleshores em van tornar a contractar, jo no vaig deixar de fer feina però vaig canviar d'empresa.

En total has estat 19 anys? En total des de que vaig entrar 19 però oficialment són sis menys.”

Toni

Aquesta situació fa encara més il·legible el treball als afectats i a més a més els perjudica respecte els seus drets laborals com acabem de veure. Perden antiguitat i per tant la mateixa empresa que els desprotegeix al seu si també provoca la desprotecció front a altres institucions. La convergència d'uns requisits més estrictes per a poder optar a les mesures de protecció social i d'un mercat laboral poc propici a respondre favorablement a aquests requisits deixa al descobert a un nombre important de persones. I això passa encara més quan tenen poca informació al respecte del funcionament del nostre sistema de protecció social, com és en el cas dels immigrants:

“¿Has estado alguna vez en el paro? Me he enterado una vez cuando he estado en la otra fábrica de madera que trabajaba antes que se me había acabado el contrato en julio creo y para no pagarme la Seguridad Social de agosto me lo renovaron desde septiembre. Me lo han renovado y no he estado ¡ni julio, ni septiembre, ni noviembre! Y me he enterado después de no sé cuantos meses. A mi me pagaban todo pero en la Seguridad Social no

me habían puesto. Pero bueno, yo no quiero meterme con nadie, ahora ya ha pasado.”

Andrei

Una eina més en la mà dels empresaris i que minva els drets laborals dels treballadors és la informalitat patent de les condicions de feina al sector, un aspecte tradicionalment present a la indústria tradicional del País Valencià (Banyuls et al., 2005). Una informalitat present per exemple al pagament de les hores extres en negre, però també trobem treball informal que vulnera la legislació laboral i que suposa una important minva de les condicions de treball i vida dels treballadors. L'existència d'*horeros* convivint amb personal normalitzat, l'arbitrarietat de l'empresari en l'aplicació dels drets laborals, l'economia submergida o les més diverses eines per despistar a les inspeccions (regulacions realitzades just abans d'una inspecció, contractes que no són més que una coartada oficial per a continuar amb condicions de feina submergida, concentrar el treball informal fora de l'horari de les inspeccions, com per exemple de vesprada...) són formes de posar en evidència el manteniment de les relacions d'ocupació informals en una zona on la vida quotidiana, sobretot en el cas de les dones, s'ha estructurat sobre la base del treball negre, que seguint a Sanchis (2008: 140-141) és aquell que vulnera significativament o total la legislació laboral¹¹⁴. Encara que la diversitat de formes de treball negre, juntament amb la precarització del mercat de treball, comporta l'eixamplament d'una zona gris on s'acumulen característiques del treball blanc i del negre (Sanchis, 2008: 143). Aquesta zona gris és molt present a la realitat dels entrevistats.

“Si fem les dotze hores sense parar estaríem una setmana en casa, que és el que ens ha passat en juny. Vam estar tot el mes en casa, no hi havia faena. També va haver la de la vaga de transportistes aleshores encara pitjor.

Si estàs en casa no cobres res? No, però les que tenen contracte tampoc.

Per què? Res tu signes un contracte però no cobres, tu vas a destall i cobres el que fas. Si no hi ha faena no cobres i si cobres, cobres el mínim però no res...

Aleshores signes paper mullat? Sí.

I no demaneu contracte? Sí però ens diu que no, ‘pues si no t'agrada te'n vas, jo puc trobar a una altra persona que a lo millor no li fa falta contracte’.”

Noelia

“En molts llocs ni t'asseguren. En el lloc que t'asseguren, t'asseguren quatre hores i en tens que fer huit o dotze i sense... Jo ara mateixa estic assegurada quatre hores però no tinc dret a res. Jo signe una nòmina, però una nòmina

¹¹⁴ L'autor inclou el treball negre com un tipus d'ocupació irregular juntament amb aquells que no vulneren significativament els límits de la legislació laboral, que en el cas que estudiem seria per exemple les hores extres pagades en negre, i aquelles ocupacions que corresponen a modalitats de treball remunerat, que es desenvolupa en un marc d'al·legalitat, que no d'il·legalitat.

per a curar-se en salut que en un moment donat va una inspecció ahí 'no, jo tinc a la gent assegurada', però a més 'tu tens que dir açò, açò i açò'. Però jo de la nòmina no veig res. Jo vaig a destall, jo prenda que faig prenda que cobre. I si un dia estic malalta i no treballo eixe dia no cobre. [...] la nòmina està per a firmar-la i punt."

Lirios

"Clar, després és que jo vaig anar un bon dia a fer faena, i em va cridar l'empresari i em va dir 'mira, és que ahir va vindre una inspecció de faena, i han donat el teu nom. Aixina és que t'hem assegurat per a huit hores', perquè jo feia quatre hores només. 'T'hem assegurat per a huit hores. Si no vols doncs d'ací dos o tres mesos te'n deixes de fer faena, perquè ací no et podem tindre'. I jo vaig optar en continuar i allí estic."

Amparo

"*Aleshores estàs fent cada dia un horari diferent?* De normal no, de normal són huit hores. Igual té que tingues el contracte de huit que de quatre, quatre en blanc i quatre en negre."

Carmina

"El meu contracte és indefinit, el que passa que l'inconvenient és que jo duc més d'un any en l'empresa i la categoria, bueno encara estic d'auxiliar, la categoria no és la corresponent."

Mario

Malgrat que no sempre la informalitat suposa major precarietat (Pahl, 1984), en el cas dels meus entrevistats són realitats equivalents. No és un element atípic al mercat de treball valencià, de fet San Miguel (2000) ens mostra en el seu estudi dels treballadors del calcer a Elx, característiques semblants.

Però també s'evidencien les estratègies dels empresaris per a beneficiar-se d'altres qüestions, en aquest cas del boom urbanístic que ha viscut el país durant els darrers anys i que ha mostrat casos de connivència de l'empresariat i els polítics amb la corrupció.

"este home la veritat és que sempre parlava de fer una altra empresa sempre que li requalificaren els terrenys, aleshores això és 'la pescadilla que se muerde la cola'. Este diu que si li ho requalifiquen fa una empresa i l'ajuntament li diu que sí, que faça una empresa i que ho requalifica."

Miguel

Tot envoltat d'una impunitat evident per part dels empresaris que cerquen les maneres de deslliurar-se de l'escàs control existent des de l'Administració.

"*Inspeccions?* Per això fem de vesprada normalment l'inspector sol vindre de matí. Sol vindre, a no ser que algú el cride, però sol vindre de matí."

Noelia

"Fer acomplir la llei, posar més inspeccions i la inspecció que no avisara a l'empresari 'voy a ir' per a que estiga tot en ordre."

Amparo

Fins ací hem vist els diversos instruments que té l'empresariat de les comarques al sector del tèxtil-confecció per a incorporar elements de flexibilitat en la gestió de la mà d'obra. Instruments que fan evident la total disponibilitat de la vida dels treballadors i una confiança cega en l'empresa privada com a eficient

gestor de la mà d'obra, prevalent sobre altres consideracions: "ha acabado dominando una idea de la flexibilidad basada en la mera libertad empresarial de movilizar a bajo coste a una parte sustancial de la fuerza de trabajo" (Recio, 2002: 64).

Tot i així, com bé ens expliquen Miguélez i Prieto, la flexibilitat no és la única variable que explica la degradació de la norma d'ocupació doncs hi ha més elements d'ordre polític i socioeconòmic.

5.2. Potencialitat desestabilitzadora de la feina

Al tercer capítol exposava la progressiva instal·lació de la precarietat en el mercat laboral occidental d'ençà del triomf de la ideologia neoliberal a la dècada dels 70, el que s'assumia com a criteri rector de la competitivitat econòmico-empresarial mentre les seguretats que caracteritzaven el mercat laboral fordista i que es basava en la seguretat: en el mercat de treball, en l'ocupació, en el lloc de treball, en el treball, en la reproducció de coneixements, en els ingressos i de representació (Standing, 1999:52) desapareixien progressivament. A l'Estat espanyol plovia sobre mullat, en una situació econòmica, social i política especialment complicada fou senzill incorporar aquest criteri al sistema de Relacions Laborals en el que aquestes seguretats a penes arribaren a instal·lar-se. El treball precari no deixà d'imperar en les relacions laborals espanyoles. La precarietat doncs ha esdevingut el context normal del treball, i no una via d'adaptació a un mercat inestable, i una eina de control del treballador. Amara completament la nostra vida quotidiana, totes les seues expressions: relacions socials, familiars, expectatives vitals, representacions simbòliques...La nostra quotidianitat queda totalment alterada (Alós, 2001). Els entrevistats ens ofereixen una informació excel·lent d'aquesta situació, com continue exposant en aquest apartat sobre la base de les següents divisions de contingut:

- En primer lloc faré esment del contingut clarament precaritzador d'una feina que té com a contraprestació uns ingressos insuficients per als estàndards vitals de la comunitat de referència.
- Seguiré exposant les dificultats que pateixen els protagonistes de la meua recerca per fer compatible la vida familiar i social amb el treball remunerat.

- En tercer lloc, focalitzaré la meua atenció en l'estretiment de l'horitzó vital que comporta no tindre cap certesa de què la teua feina ho serà a llarg termini.
- I per a concloure aquest subcapítol, mostraré els efectes que sobre la salut poden tindre tant les pràctiques flexibilitzadores del treball com també la percepció d'incertesa.

5.2.1. INGRESSOS INSUFICIENTS

Seguint a Cano (2000) una de les dimensions essencials de la precarietat és la insuficiència dels ingressos laborals respecte el nivell de vida mitjà de la comunitat de referència. De fet, el tema econòmic estretament unit al de la feina esdevé transversal en tots els discursos dels entrevistats. En general els salaris espanyols són baixos, a més el risc de rebre ingressos insuficients s'allarga fins a edats, passats els 40, on a altres països europeus reben ja sous dignes (Ramos, 2006), a més a més una menor qualificació i una grandària menor de les empreses –i per tant una menor pressió sindical– són proclius a salaris baixos, just les característiques que descriuen el nostre sector.

El sou baix, la desaparició de les hores –com a pauta empresarial de flexibilització– i l'augment generalitzat del cost de la vida fa patent aquesta degradació de les condicions de vida, no molt diferent a les que han viscut al llarg de la seua vida, com s'aprecia a l'apartat 10.1. La dificultat d'arribar a final de mes, juntament amb les actuals mesures de flexibilització de la percepció de rendes laborals complica enormement una situació financera sanejada en les seues famílies el que els duu a establir estratègies de contenció o d'augment dels ingressos laborals –com veurem al capítol 6– i que els genera una punyent sensació d'angoixa.

Les dades referents al cost salarial ens mostren un sector del tèxtil i la confecció amb uns sous menors que la resta de sectors. La taula 52 (annex) ens mostra com al 2008 el cost salarial ordinari¹¹⁵ al tèxtil era de 1.338,93€, a la confecció de 1.199,67% mentre que el total dels sectors era de 1.548,32 i a la

¹¹⁵ Cost salarial ordinari: pagaments salarials de periodicitat mensual (www.ine.es, 2009). Dades referides al 4t trimestre de cadascun dels anys. Indústria manufacturera inclou dels codis 15 al 41 de la CNAE93. Veure annex per a major detall.

indústria de 1.723,07€. Això situava al nostre sector a la cua de les retribucions salarials a l'Estat espanyol, només el tractament de cuir (codi 19 de la CNAE93), el comerç minorista (codi 52), l'hostaleria (codi 55) i les activitats referides als serveis personals (codi 93) el superaven a la baixa. La taula següent ens posa en relació totes aquestes xifres.

Taula 5.1.
Índex del cost salarial ordinari. Estat espanyol, 2000-2008¹¹⁶

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Respecte total divisions CNAE93									
Indústria manufacturera	110,4	110,6	111,5	111,4	112,0	112,8	112,5	111,5	111,3
Mitjana tèxtil-confecció	75,9	77,2	77,4	78,3	79,1	77,4	80,0	80,2	82,0
<i>Ind. Tèxtil</i>	86,1	87,7	85,7	87,7	86,8	85,6	87,9	86,2	86,5
<i>Ind. Confecció</i>	65,7	66,7	69,1	68,9	71,3	69,2	72,1	74,3	77,5
Respecte indústria manufacturera									
Mitjana tèxtil-confecció	62,7	63,9	64,0	64,3	64,9	63,5	66,0	67,3	69,1
<i>Ind. Tèxtil</i>	71,1	72,6	70,9	72,1	71,2	70,2	72,5	72,3	72,9
<i>Ind. Confecció</i>	54,3	55,2	57,2	56,6	58,5	56,8	59,5	62,3	65,3
Ind.PV/Total PV	102,3	102,6	105,9	105,1	105,9	109,4	108,1	107,8	106,4
Ind.PV/Ind.Est.	82,3	83,6	84,5	84,6	85,3	87,0	86,2	87,0	85,6

Font: *Enquesta Trimestral del Cost Laboral* (INE: www.ine.es)

A la taula s'aprecia què representen percentualment els ingressos del tèxtil i la confecció respecte el total dels salaris de la resta de divisions de la CNAE93 que serveix de base per al càlcul de l'índex. I a pesar del lleuger increment experimentat des del 2000 aquesta proporció no arriba al nivell mitjà, quedant-se en 2008 en un 86,5% en el cas del tèxtil i en un 77,5% en el cas de la confecció, en conjunt un 82%. Mentre que la indústria manufacturera supera la mitjana de les divisions econòmiques, és a dir, és un sector millor pagat que la mitjana de les divisions d'activitat econòmica. Per tant la baixa percepció del cost salarial en el cas del tèxtil i la confecció és encara més aguda. I això es veu millor si es calcula l'índex respecte el total de divisions enquadrats en la indústria manufacturera (veure annex, taula 53). Els índexs salarials referents al sector que analitze no arriben a la mitjana industrial amb un 69%, per tant i com veurem a les

¹¹⁶ Dades referides al quart trimestre de cada any.

entrevistes, és un sector especialment mal pagat¹¹⁷. Amb prou feines supera els 2/3 del sou mitjà on es situa la convenció per a considerar baixa remuneració (Ramos, 2006), encara que si ho comparem amb les dades del total de divisions de la CNAE93 aquesta relació s'incrementa. Tot i així la percepció dels treballadors apunta a un baix nivell salarial.

Com ens diu Recio (2001) els baixos salaris són endèmics de determinats sectors econòmics que coincideixen amb una major presència femenina. Les dones no només ocupen llocs de treball amb menor remuneració sinó que mostren una menor capacitat que els homes de defugir-ne (Ramos, 2006). De fet la taxa de feminització del sector estudiat és més elevada que en la indústria en general. Per a 2008 aquesta taxa era d'un 58% en el cas del sector del tèxtil i la confecció mentre que en la indústria era d'un 24,8%. Aquesta taxa varia si diferenciem entre el tèxtil, amb un 45,44%, i la confecció, amb una feminització significativament major, un 71,77%¹¹⁸ (veure annex, taula 55).

Si parem atenció al cas del País Valencià, malgrat que no tenim a la nostra disposició dades concretes dels sectors estudiats sí que podem apreciar que els treballadors de la indústria valenciana cobren menys, de manera ordinària, que no pas a altres indrets de l'estat, situant-se durant tot el període al voltant del 85%; tanmateix la indústria és un dels sectors amb major nivell salarial del país superant el 100% que representa el total dels sectors. Com s'observa a la taula 54 (annex), és la construcció la que menor nivell salarial té.

El sector a les comarques és considerat molt mal pagat i ho és històricament. De fet una de les reivindicacions obreres més importants de la zona durant els darrers anys del franquisme va girar al voltant d'un increment de 350 pts. a la setmana davant del baix poder adquisitiu que es tenia com a treballador del sector (Moreno Saez i Moreno Seco, 2002; Sanz, 1976). I per les paraules dels entrevistats no ha canviat gaire la situació del sector:

“A relació del que es treballa jo crec que sí, jo crec que estem prou mal pagats, jo crec que sí.”

Nacho

“Doncs jo crec que en relació al que és hui el nivell de vida, no s'incrementa el salari suficient.”

Lola

¹¹⁷ Avaluar el límit d'una remuneració escassa resulta complicat, sobretot per l'actual fragmentació de les realitats laborals que dificulten la comparació. Per tant hem de prendre amb cautela aquestes dades.

¹¹⁸ Càlculs propis a partir de les dades de l'EPA del quart trimestre de 2008 (INE, www.ine.es), vegeu annex: taula 53.

Els sous dels entrevistats al sector tèxtil-confecció de les comarques estudiades oscil·len entre els 500€ de Reme (en cas de reducció de jornada per maternitat) als 2.600€ de Carmen, tècnic superior de logística. Hi ha doncs un ventall molt ampli de salaris on el més habitual són els 800-900€ al mes sense comptar hores extres. Uns sous per a ells insuficients sobretot si tenim en compte la percepció que els homes tenen de que el seu sou ha de ser el sustent de tota la família, el cert és que en menys casos dels que ho manifesten:

“Home cobrar està clar que amb 1.000€ que estic cobrant ara no és suficient. Jo sóc família nombrosa, tinc tres xavals, per a mi que estiguera bé almenys 1.300€ o 1.350€ una cosa que conforme està avui l'economia i la vida que menys que tindre una cosa aixina.”

Pepe

Si comptem els ingressos per hores extraordinàries aquests augmenten considerablement¹¹⁹. No podem obviar doncs la seua importància cabdal per poder dur una vida digna i per tant el component estratègic que tenen també per als treballadors, encara que mediatitzat per les necessitats de producció.

En general les hores les paguen als treballadors a uns 7 o 8€, encara que hi ha llocs, molt precaris, on el preu és molt més baix. És el cas de Mónica, on la confecció on treballa les paguen a 4€; o Carmina, a qui durant anys les hores li les pagaven a 5€. Trobem també aquells que cobren a destall com Lirios, a qui li paguen 30 cèntims per peça realitzada, és a dir per una funda de sofà cosida, el que li representa 30€ la jornada de 8 hores; o al mateix taller Noelia cobra 18pts. (0,11€) per plegar i empaquetar aquestes mateixes fundes. És clar, a l'economia submergida el nivell salarial és molt més baix. Això afegit al que són les característiques essencials d'aquest tipus de treball: cobrant a destall, sense cotitzacions a la Seguretat Social, sense vacances, sense baixes... Totes dones, és clar, principals exponents de la precarietat.

“A molt cobres l'hora? A 5€. No és molt però bo.”

Carmina

“Vaig estar en una confecció que em van dir ‘mira és a fer cortines’. I me'n vaig anar a un confecció que era una caseta, que la xica i me'n vaig allí i bueno... bueno cosir les cortines, tenies que fer deu cortines i et guanyaves un euro, bueno t'ixia l'hora a un 1,10€ i feies un munt d'hores!”

Olga

Per a la gran majoria de treballadors les hores extres constitueixen una part bàsica dels seus guanys, tanmateix, el fet que siguin un element conjuntural de la

¹¹⁹ A les fitxes dels entrevistats (annex) es recullen, entre d'altres característiques, els salaris dels treballadors entrevistats.

producció encara que en moltes empreses s'han convertit en estructurals –com bé ens ho expliquen Andrei, Olga o Nacho i veiem també a l'apartat 5.1.3. –, són molt més sensibles als possibles canvis en els mercats, per tant davant d'una crisi com l'actual és fàcil que es done la seua desaparició. No debades es tracta d'un dels elements que tenen els empresaris al seu abast per a anar adaptant-se al mercat sense que els supose excessius costos laborals. I això suposa un greu trasbals per a les economies familiars, com bé explica Juan Carlos:

“Sí perquè per exemple jo he arribat a estar fent dotze hores durant molt de temps, quan estava el boom fa huit o deu anys o més. Jo porte ja tres anys que estic fent huit hores però fins fa tres anys estava fent dotze hores. Entràvem a les sis del mati i acabàvem a les set de la vesprada. I èpoques per exemple a partir de la segona quinzena de juliol i anar de cap, anar de cap i no acabar a les set de la vesprada sinó acabar a les huit o huit i mitja de la vesprada. De fer dotze hores a fer-ne huit, eixes quatre hores diàries que són vint setmanals pues s'ha notat.”

Juan Carlos

Aquesta desaparició de les hores suposa una important minva del poder adquisitiu dels treballadors i per tant, aquest fet, esdevé una font fonamental de preocupació per a ells, així com el primer indicatiu de que la feina fluïxeja i de que el pressupost familiar deu reajustar-se. Es tracta a més a més d'un suport econòmic bàsic però que acaba passant factura a la qualitat de vida –major estrès, esgotament, ruptura dels vincles socials– i també a la protecció social dels treballadors ja que la gran majoria són pagades en negre, no entren en nòmina doncs, i no són comptabilitzades en possibles contingències com baixes laborals, situacions d'atur o jubilacions. També afecta als seus ingressos la introducció de mesures de flexibilitat com és el cas dels Expedients de Regulació de l'Ocupació:

“Esa semana que estabas en el paro, cobrabas paro? Sí. [...] ¿Así mantenías tu poder adquisitivo? Exactamente, con un 30% menos, cobraba 1.070€ en el desempleo.”

Paco

És més, l'anterior diferència entre les condicions laborals més estables i segures (malgrat les diferències per països i col·lectius) dels països centrals respecte la precarietat dels països del tercer món, està desapareixent... “Estamos asistiendo a la irrupción de lo precario, discontinuo, impreciso e informal en ese fortín que es la sociedad del pleno empleo en Occidente. Con otras palabras: la multiplicidad, complejidad e inseguridad en el trabajo, así como el modo de vida del sur en general, se están extendiendo a los centros neurálgicos del mundo occidental.” (Beck, 2000:9) De fet, la següent entrevistada ens posa sobre la taula aquesta situació: en situacions laborals de precarietat extrema, no ens diferencien tant.

“Es que açò està molt mal pagat, molt mal pagat i molt, no sé com dir-te, que diuen a voltes del Tercer Món però ací si sapigueren com vivim... Es que està molt mal pagat . A més de molt mal pagat, molt mal mirat.”

Lirios

De fet com ens assenyala Sergio no es pot parlar de països al capdavant del desenvolupament i mantindre sous com els que es paguen al sector:

“Tu no pots ser [un país] punter i tindre els tercers jornals més baixos d'Europa. Això és punter de boca o per altres conveniències. I tu el que has de proporcionar al teu país i a la teua gent és una qualitat de vida digna i revisar convenis que fan 30 anys que no es revisen.”

Sergio

Uns ingressos que quadren amb el preu de mercat de les peces de vestir, per exemple:

“Que també comprenc que el gènere ha anat abaratint-se també. Que tu ara vas a comprar al mercadillo. Tu imagina't una brusa que la veus en un mercadillo a 2€ eixa prenda què li han tingut que pagar a la persona que l'ha feta? Tu para't a pensar-ho, perquè està la tela, està el fil, estan els botons, està... La persona que l'ha confeccionat què li han pagat d'eixa prenda?, per a arribar al mercat a 2€!”

Lirios

D'altra banda, són molts els treballadors entrevistats que fan esment constant a la pèrdua de poder adquisitiu. L'increment dels preus més ràpidament que els salaris, amb la decisiva contribució de la conversió del sistema monetari a l'euro, és la principal causa que argüeixen. I per tant han de modificar els seus hàbits, la seua manera de viure com veurem al capítol sis.

“Tot munta menys els jornals. Que tu tens els mateixos diners i cada volta arriben menys, tens que fer hores per a arribar. I tu cada volta tens menys diners per a tot. A mi no m'ha passat però es veu. Jo els caps de setmana em donaven 80€. Abans amb 80€ me'n sobraven i ara si aprete un poquitiu se me'n van i és perquè tot munta menys els diners.”

Òscar

“Jo recorde sent xicona estant en [empresa] on jo treballava, aleshores estàvem tots assegurats i va haver una època que vam tindre que fer hores, perquè hi havia una comanda molt gran. I aleshores ja em pagaven les hores a 700 pts. en l'any, estic parlant de l'any 78, 77 o 78, és que fa molt anys. A més el plus, que aleshores cobraves un plus per fer producció. Que a mi m'ixien les hores a 800 pts., tu saps ara com les paga el meu jefe al que ve a fer hores? A 600! En l'any 2008 a 600pts que són 3,6€.”

Lirios

“Si jo vaig anar el dia dos de gener a comprar el pa [...] i em van dir: ‘no, val cinc cèntims més’. Eh, doncs cinc cèntims són huit pessetes d'abans i a mi el jornal no me l'han pujat! Clar, per això jo veig que no, que han pujat moltes coses i nosaltres ens hem quedat estabilitzats i aixina no podem tirar avant.”

José

Cal però entendre aquesta dimensió dels ingressos econòmics de manera més general incloent la família no només per la seua importància en la gestió

econòmica, com mostraré al capítol 8, sinó també perquè condiciona en gran mesura la trajectòria formativa i laboral dels individus (veure capítol 10).

Però no només la precarietat del sector i el seu potencial desestabilitzador s'apercep en les condicions econòmiques. La difícil conjunció entre els temps de vida i els de treball remunerat són un factor determinant, com tot seguit explicite.

5.2.2. TEMPS DE TREBALL I TEMPS DE VIDA

Hem de tindre en compte que la feina no és únicament una font de recursos monetaris. A l'actual societat el fet de treballar –i en quines condicions es treballa– té, per descomptat, implicacions materials (obtindre uns ingressos regulars i suficients conforme els estàndards establerts en el context de referència), però també implicacions en la gestió del temps (conciliació de l'ocupació amb la llar/família, fonamentalment) i implicacions simbòliques (millora de l'autopercepció, establiment de xarxes de relació personals). Precisament oblidar aquesta complexitat, obviar que el treballador és també un ciutadà que requereix de l'equilibri entre l'esfera privada i la pública, és una mostra plausible de precarietat (Recio, 2002).

En aquest sentit una línia essencial de precarització és el treball en torns rotatius i amb el quart i cinquè torn, uns horaris impossibles de conciliar amb els temps de vida –sovint per la mateixa dificultat de previndre'ls– i que mostra el sotmetiment de l'esfera privada a la pública, a la laboral.

“N'hi ha voltes que tens que mirar-ho, perquè el que és el matí, vesprada i nit no sempre es respecta. Tens que agarrar-te moltes voltes la planilla i dir: ‘a veure esta setmana...’ ”

Juan

“Jo voldria treballar tot el dia i per la nit a dormir a casa. Això d'anar-te'n a les sis de la vesprada, o a les set de la vesprada, quan la xiqueta ix del cole i me'n tinc que anar ara? Ni la veus sopant, ni la veus durant tot el dia...[...] Fugiria d'això, de fer torns fugiria, si poguera.”

Nacho

“Cada setmana un torn. Això què et suposa en la teua vida quotidiana? Un desgavell. Jo abans feia sempre el primer torn. El pitjor era la matinà i que passares tot el dia, però ixes per la vesprada i tens encara una estona per a fer coses, anar a comprar i dorms en ta casa que és el més lògic. Jo pense que la nit és per a dormir. Ara una setmana de dia, una de nit, doncs suposa un trastorn prou significatiu perquè has de canviar d'hàbits de menjar, de dormir... Jo per exemple estic casat. Tinc una filla i la meua filla quan faig de nit la veig molt poc perquè quan arribe de fer faena està dormint, quan comence jo a agarrar la sonà es desperta per anar a escola. Em desperta a mi, em costa tornar-me a dormir, m'he d'alçar per a fer el dinar, prepare un poc la bossa per a després i a les cinc de la vesprada vaig a arregar-la i a les cinc i quart me'n tinc que anar per a posar-me a les sis. Aleshores és un

cost personal prou elevat. Però l'has d'assumir perquè si no vols això tens que buscar una altra cosa i hi ha qui busca i no troba, i hi ha qui no busca.”

Toni

Aquest sotmetiment condiciona clarament la satisfacció, encara que siga temporal, amb les decisions preses en la vida quotidiana. És el cas d'Olga, qui al capdavant d'una família monoparental els gairebé tres quilometres que separen la seua residència amb el seu lloc, temporal, de treball juntament amb la total absència de mesures de conciliació, converteix la seua vida i la de la seua filla en una veritable gimcana per arribar a tots els llocs a l'hora, el que clarament empitjora la qualitat de la seua vida:

“Jo a l'hora de dinar ho he passat fatal perquè em tocava anar a per ella, quan la meua germana feia faena i no podia, anar corrents a l'institut a per ella. Jo acabava a les dues, a les dues i déu ix, baixa a l'Alqueria. Mentre calfes el dinar ja són vint-i-cinc per a les tres, tens que dinar, la tenia que pujar a casa la meua germana perquè ella tenia que anar a les acadèmies i després no tenia en qui pujar. La pujava, ella dinava, el postre en el cotxe. Jo ni això, m'amanía un entrepà i es que no podia... Estic penedida perquè allí la ubicació és millor, perquè ací sí tots tenim cotxe, però si no tens temps.”

Olga

No podem dubtar que els veritables problemes en la conciliació treball remunerat/llar-família recauen sobre les espatlles de les dones. Són elles les que tenen la responsabilitat de combinar la feina –pròpia o la del company, fins i tot la dels fills– amb les relacions familiars, socials i el treball domèstic. No debades les polítiques de conciliació, en el centre del debat mediàtic i polític en els darrers anys, són dirigides gairebé exclusivament a les dones, són instruments per assolir una major incorporació de les dones al mercat de treball siga quina siga la seua situació familiar (Torns, 2001). Són doncs les dones entrevistades les principals protagonistes i les que pateixen en major grau la dificultat de la conciliació. Ho són perquè tenen situacions de precarietat laboral més gran que la dels seus companys. I ho són perquè són les encarregades, gairebé en exclusivitat, de l'esfera reproductiva. Són les que efectivament han d'equilibrar en l'esfera privada les pautes de flexibilitat de l'esfera productiva, sobretot eixe “mosaico de gente con horarios diferentes” (Sennett, 2000: 59) que ha esdevingut la norma en l'àmbit del treball.

“La veritat és que capricis en comprem pocs, però es que necessitem molt perquè cadascú porta un torn, cadascú porta un horari i és molt d'entrepà i és molt d'això. Un dina una cosa i un altre dina una altra però no per caprici per qüestió de la faena.

I d'això t'encarregues tu? Clar.

Sempre i de tot? Fa que sí.

I no et canses molt? A dies millor i a dies pitjor però bé.

No has pogut gestionar o penses que és cosa teua? No, que vaig començar fent-ho aixina i els ho dic que m'ajuden però ara ja se fan els locos, renegue però com saben que se me passa doncs bé [riu]."

Mónica

"Però allí si que se n'han fet [d'hores extres], saps? Però de gener a gener, a punta pala de dues i tres hores al dia. Una barbaritat la veritat. Jo no sé com es pot aguantar, sobretot les dones, amb els xiquets. Estes dones es precis que quan tinguen 40 anys estiguen ja rebentades, si és que és precis que les coses els va, que si açò si lo altre. Súper-estressant. Això que t'alces de matí a treballar, te'n vas a casa a dinar però no pares, que fas el llit, poses la llavadora, estens la roba, ves a treballar, i acabes a les huit de la vespra, ves a casa, fes el sopar..."

Rosario

Una jornada inacabable que els ha de perjudicar necessàriament la salut, com veurem a l'apartat següent. Serà al final indefugible per aquestes dones establir prioritats en la seua vida, i sempre, quan les seues condicions econòmiques ho permeten és clar, trien la família. Moltes de les entrevistades, però sobretot molts dels homes entrevistats, consideren la feina de la dona –ja siga al sector com a d'altres– com a secundària, una ajuda per a completar el sou del marit, una millora de l'economia domèstica. I per tant en el cas de que succeixa alguna cosa a la llar, la solució sempre passa per desaparèixer del mercat de treball o bé reduir la seua presència. És el cas de Reme que fa jornada partida per tal de poder atendre al seu fill amb greus problemes de salut des de ben petit¹²⁰. Per tant les seues condicions laborals sempre estaran marcades per aquesta consideració secundària.

"Yo hago nueve [hores], no puedo quedarme más porque tengo una hija pequeña, mi madre me la está cuidando y no puedo hacer más. Y las hago seguidas."

Mónica

En definitiva, gairebé cap dels treballadors entrevistats té la capacitat de controlar el seu temps; com a molt Carmen, l'entrevistada més qualificada que forma part de la mostra, i ni així: ella també pateix aquesta flexibilitat horària, però té més capacitat de negociació que els operaris i la seua feina li aporta més satisfacció que la dels seus companys de mostra. Aquesta manca de controlabilitat del temps propi dificulta enormement mantindre unes relacions familiars i d'amistats estables, i encara menys una participació en la societat civil de la seua

¹²⁰ De fet la incidència de la jornada partida entre les dones que treballen és notablement superior que en els homes. A la taula 56 de l'annex es pot veure que segons les dades de l'OCDE (*Database on Labour Force Statistics*, 2009) en en 2007 a tots els països de la UE-15 les dones estaven presents en major mesura en aquest tipus de jornada presentada com a una via per a la conciliació, en major mesura en Holanda (16,2% front a un 60% femení). En el cas espanyol aquestes xifres són del 3,8% front a un 20,9%. Tot i aquesta majoritària presència, les dones triarien fer jornada completa si pogueren (Torns, 2008), per tant és un element de minva de possibilitats de tria més que de decisió rel.

comunitat, com faré patent al capítol 9. Però és el fet de treballar els caps de setmana el que més dificulta les relacions socials, una “jornada antisocial” (Cano 2004, 72):

“És un torn [el quart] que et separa de les amistats, de la gent que pugues conèixer. Si tens una boda o tens un amic ‘xe el meu fill fa la comunió’ pues tens que estar mirant el calendari, si pots canviar-ho o si no pots canviar-ho... Et redueix molt el que és l’ambient teu dels amics però bé.”

Pepe

“¿Con qué frecuencia os veis [amb els amics]? Normalmente un par de veces al mes como mucho nos juntamos. Es que no podemos, es que al tener el cuarto turno, antes sí tenías los fin de semana libres, pero es que ahora no. Y ahora a veces que en tres-cuatro meses no nos juntamos porque algunos son compañeros de trabajo pero no coincidimos, los días que libro yo ellos trabajan, y por eso el cuarto turno es lo malo que afecta mucho a la vida familiar sobre todo familiar. Pierdes contacto con los amigos y con la familia.”

Paco

“El problema d’açò [del quint torn] és que no teníem les festes. Hi havia voltes que treballaves les festes i després tenies deu dies. Per exemple en Pasqua va haver un any que tenia dos dies abans de Pasqua i em posava a treballar el dia del pont. Aleshores això era un poc el que cremava.

I com ho combinaves amb els amics i això? Doncs un poc... clar jo eixia quan podia.”

Rebeca

El temps, la seua manca, esdevé un element de control del treball. L’esgotament, la sensació que el temps es perd indefugiblement els produeix una sensació d’anomia molt important replegant-se en aquelles instàncies de la seua vida que creuen fonamentals i que es limiten a la família, el que no deixa de ser simptomàtic del sistema de benestar en el que vivim. L’organització temporal flexible del món del treball ha colonitzat el món de la vida, assetjant-lo amb les seues dinàmiques esgotadores i alienants, suportant feixugues càrregues mentals i físiques. És un ritme molt intens que desborda les fronteres entre esfera privada i pública i inunda totes les dimensions de les persones, i que dificulta un relat lineal de la seua vida.

“Ací és un ambient estressant. Ves a treballar, arreplega tu als xiquets, ves a fer tu açò, ves a casa ta mare, fes el dinar... mira que hui faig açò, perquè no em dona temps de fer allò altre, quan vages a casa posa el perol... És aixina en tots els llocs... Per què? Perquè treballem els dos. Perquè els xiquets hui en dia fan 50.000 coses; la meua filla va a música, va a no sé què, va a no sé quantos, tens que anar darrere d’ella. En deu anys no digues de que baixi ella a soles, sinó tens que anar a dur-la. El xicotet? El xicotet té que anar ahí baix, entra a les sis i mitja l’altre entra a les set menys quart...”

Eduardo

Aquest ritme de vida els genera elevats nivells d’ansietat i els empitjora la qualitat de vida, com s’aprecia clarament a l’apartat 5.2.4. Hem de tindre en compte també la repercussió en els xiquets, i per tant en els adults del futur, d’aquests horaris intempestius que minven la capacitat dels pares i mares d’estar

amb els seus fills, de la funció de socialització en definitiva condicionada per horaris atípics i llargues jornades que no casen en absolut en el temps regular i rígid de les responsabilitats domèstiques i familiars. De fet, com anota Prieto (2007), la desincronització del temps productiu amb la resta de temps obliga a la resta de membres, especialment a les dones, a adaptar tots els ritmes al que marca el mercat.

Passe ara però a presentar un element essencial de la precarietat laboral que implica una precarietat vital: la incapacitat per construir plans a llarg termini en la seua vida i que tractaré amb major profunditat al capítol desé.

5.2.3. ESTRETAMENT DE L'HORIZÓ VITAL

Aquest estretament es troba relacionat amb la incapacitat de controlar els horaris personals sotmesos als horaris laborals. Es troba relacionat amb la incontrolabilitat sobre el futur, l'assumpció de que no es poden fer plans doncs la inestabilitat és extrema, especialment quan s'assisteix a un constant degoteig de tancaments de fàbriques i tallers, de comiats. Es viu, per tant, en el present, no paga la pena avançar-se, allargar la mirada temporalment ja que no es sap mai fins a quan es tindrà feina. És el que m'he trobat en la majoria dels treballadors entrevistats: una negació de mirar més enllà del dia a dia i que tractaré més extensament al capítol 10. És però un element clau en la desestabilització de la vida personal per conseqüència del treball remunerat, com ens assenyala Prieto (2002:103): "la seguridad ha sido sustituida por la *contingencia* y la *aleatoriedad*, dos rasgos típicos de una economía de mercado". No es controlen les condicions presents, per tant no esperes planificar el futur i això fa que el terra trontolle constantment. L'efecte clau de la desregulació de les relacions laborals ha sigut un elevat sentiment de risc, de no saber què esperar, que afecta a tothom encara que en diferents graus: "La inseguridad endémica será el rasgo distintivo que caracterice en el futuro el modo de vida de la mayoría de los humanos, incluso de las capas medias, aparentemente bien situadas" (Beck, 2000:11). I la crisi actual arran de la liberalització del mercat i amplificada per la crisi econòmica general ha sigut cabdal en l'increment de la percepció de risc:

"¿Como has vivido tú todo este proceso del expediente? Preocupado, no sabes dónde va llegar, porque si te dicen mira vamos a pedir esto y esto pues bueno...pero no sabes...no sabes, pero porque no se acaba no es un problema que tengas..., está continuamente. Entonces estás preocupado, no a nivel de tu trabajo sino a nivel colectivo, de la empresa a ver qué pasa."

Paco

"I en un curset d'eixos mos va dir que tranquils, que teníem faena [riu]. I als dos dies, va tirar al personal. Però que bueno, es vam quedar aixina un poc gelats perquè vam dir: "fa un mes ens estava dient que tranquil·les. Podeu estar tranquil·les" [es posa seriosa]."

Rebeca

"...quan hem tingut algun... aixina bloc de faena hem tirat mà d'això i possiblement perquè és més fàcil liquidar, els altres contractes tenen una data de finalització i estos poden ser de hui per a demà, de fet n'hi ha gent que ha vingut el dijous i ja no ha vingut el divendres, i se n'anava el dijous i s'ha acomiadat com si tornara, perquè no sabia encara que no tornava."

Miguel

"Ara estan asustats. La gent que ha treballat molt anys, jo ja t'ho dic, en Banyeres, que és un poble d'indústria textil... estan igual, estan asustats, de dir açò... Es fan menys hores, i clar el fer menys hores... [...] no es té eixa alegria: em clave en un cotxe, em clave en un pis, em clave en una hipoteca, però com? Les hores les tinc quasi segures... Que és l'únic que tenim nosaltres per a poder fer alguna cosa, amb les hores. Amb el jornal, ja t'ho dic. Imagina't amb l'antiguitat que tinc de ja de quasi un 15%, on estic. Doncs un tio jove com vosaltres, que té que pagar hipoteca, a lo millor tens un xiquet o dos, si no té hores, ho passa però ben mal. Aleshores la gent està un poc alarmada."

Pepe

"o siga que, la meua opinió potser que mal, molt mal respecte pot fer una gran reducció de plantilla i molts treballadors ens quedem en l'atur."

Mario

El fatalisme respecte les possibles vies d'eixida a la crisi amara a alguns dels entrevistats emfatitzant la premissa de que en un sistema pervers com el capitalista poc es pot fer:

"Per a mi està molt mal muntat però jo no ho puc canviar. Està molt mal canviar-ho i com ho canvies? Es que el problema és eixe."

Òscar

Entre els entrevistats les expectatives de futur no són gaire optimistes. Bé és cert que les entrevistes s'han centrat en un sector en un moment de forta crisi. Pocs d'ells arriben a entreveure alguna eixida laboral a altres sectors, encara que no estiguen relacionats amb el tèxtil, probablement a causa de la seua percepció de que la forta implantació d'aquest sector al territori fa que tot l'entramat socioeconòmic de les comarques tremole davant una situació negativa del que consideren el principal motor de l'economia. Però sobretot per l'escassa adequació del seu perfil com a treballadors amb el perfil que sembla predominar hui en dia, especialment referit a la joventut i la formació.

"I com veus el teu futur? El meu futur prou obscur, encara que la meua dona diu que tot anirà bé."

Miguel

"Els meus companys? Pegant bacs. N'hi ha qui ha estat en varis llocs, i no han tingut la fortuna, o no ha encaixat bé, o la seua faena que ha fet no ha arribat al nivell, i n'hi ha molta gent que està pegant bacs. I altres que

havien entrat en altres llocs, prou bé, però clar, a l'acusar la crisi esta, com que són els últims que han entrat són els primers dels que s'han desfet.”

Pablo

Les greus preocupacions que experimenten es fan extensives a les seues famílies, en aquells treballadors que en tenen, posant en dubte que les noves generacions puguen tenir al seu abast oportunitats suficients per tirar endavant. I una vegada més, es culpabilitza a la situació mundial, a una espècie de força superior, sense tenir en compte possibles responsabilitats polítiques ni confiar en la gestió de l'Administració per posar fi als seus problemes, com veurem al capítol nou. No poder previndre la nostra vida professional. La proliferació d'ocupacions discontinúes, de treball parcial, de reclamacions de reciclatges professionals, de prejubilacions... ha esvaït la sensació de que la podíem controlar. La sensació de controlabilitat sobre la nostra vida ens aporta tranquil·litat, i si aquest control desapareix també la nostra seguretat, la nostra confiança en el futur i el nostre precari equilibri personal trontolla. I això també genera fatalisme i desesperança: res no es pot canviar, les coses són així. Un sentiment al que també contribueix l'absència d'alternativa al capitalisme i a les seues pràctiques més ferotges.

5.2.4. EMPITJORAMENT DE L'ESTAT DE SALUT

La manera de treballar que mostren els entrevistats causen diferents conseqüències en la seua salut. D'una banda, per les mateixes condicions laborals, d'altra per la situació d'incertesa que travessa el sector i per tant la perdurabilitat de les seues feines.

El tèxtil i la confecció contenen històricament unes condicions de feina que han provocat multituds de malalties¹²¹. Els accidents laborals han sigut habituals entre els seus treballadors i per tant entre la vida quotidiana de les poblacions on aquest sector és important¹²². La sinistralitat laboral afecta sobretot a aquells que

¹²¹ Veure Beneito (2003).

¹²² El cas més punyent és l'anomenada “síndrome Ardystil” que es féu pública l'any 1992. Aquesta síndrome –que pren el nom de l'empresa contestana on es donà amb major virulència– fou provocada per un mal ús dels productes químics utilitzats en les aerografies d'estampació tèxtil (proporcionats per la multinacional Bayer) en combinació amb unes pessimes condicions laborals. Causà la mort de sis obrers (cinc dones i un home) i més de 50 malalts de fibrosi pulmonar i representa segons Vogel (1995) una clara exemplificació d'un cúmul d'infraccions, d'una interessada cortina de fum i de la mostra més flagrant de la subordinació del benestar de la societat al benefici econòmic, on la precarietat laboral és acceptada de manera totalment normalitzada. El més descoratjador és que les condicions de treball que descriu l'autor i que envoltaren aquest succés no es diferencien en absolut de

tenen poca capacitat de negociació respecte les condicions de feina (joves, treballadors temporals, treballadors recentment incorporats); si es percep el risc de perdre el teu lloc de feina, la salut passa a ocupar un lloc secundari.

Són moltes les molèsties que descriuen i què formen part de la manera de treballar al sector:

“A parte es que estoy cansada, estoy cansada. Estoy todo el día sentada en una máquina, la espalda, las piernas...”

Mónica

El mal més habitual que fan esment els entrevistats en aquesta tesi doctoral és el causat per la càrrega excessiva de pes. De fet María en el moment de l'entrevista es troba en una baixa mèdica per problemes d'esquena freqüents, diu, a la fàbrica on treballa, per fer “faena d'homes”. També Olga ens posa de manifest l'obligatorietat de fer aquestes càrregues i també, ahora, l'orgull de ser considerada pels seus companys un més per no demanar ajuda:

“Jo vaig demanar ser ambulant. Em van dir: 'es que és pesat' perquè clar cada pot que jo menege pesa 50kg. Això ho poses damunt d'un carro i arrastres el carro, vull dir-te...em van dir 'és molt pesada' però jo igual tinc. Aixina i tot em faig moltes baixes, m'han ixit quatre hèrnies discals...jo què sé tinc desviació d'esquena. [...] En eixa fàbrica es fan moltes baixes, està penalitzada la fàbrica de les baixes que es fan. Posen solucions però clar... Ja dos dones les han jubilades per hèrnies discals, per mal de l'esquena.”

María

“De fet allí a mi em tenien com un company més i a mi això m'afalagava un munt. Em deien: 'tu eres un company més'. I a mi no em veien com una dona sinó com un company més i a mi això m'afalagava. I bé ahí la faena era prou pesada, perquè tu estàs en la màquina sentada en l'ordinador i això bé, però això és el bonic, el lleig és que totes les peces són unes burres de 1.500 metres i te l'has de canviar tu i no en un torito elèctric, a mà, en un portaburres que és un ferro en un punxó davant que tu l'agarres i l'arrastres te'l col·loques tens que enganxar-ho i darrere quan l'acabes l'has de llevar tu també.”

Olga

S'aprecia clarament la diferenciació de les condicions laborals per gènere. Hi ha feines d'homes i feines de dones, m'expliquen, i no són les de dones les millor valorades, al contrari. Tradicionalment les feines més qualificades i millor retribuïdes han sigut assignades als homes –encara que moltes abans de la industrialització i de la seua mecanització foren realitzades per dones (Aguado,

les que expliquen els entrevistats en aquesta tesi: successió de contractes temporals (en aquell cas fruit d'un pla de reintegració d'aturats), allargament fraudulent de la jornada, empresaris i treballadors amb molt poca formació, ingressos molt baixos, escassa sindicació, nul·la salubritat del lloc i de les maneres de treball, etc. Com ens apunta Espluga (2006) la consciència del risc en el treball a penes ha calat, no semblen preocupar ni a la societat en general ni entre els treballadors exposats al risc.

1998) –, no és estrany doncs que les dones troben un motiu de lloança ser capaces de fer a soles, doncs alguns dels entrevistats barons m'expliquen com tenen que ajudar a les dones, la feina pròpia dels homes. És una mostra més del major esforç que han de fer els dones per ser considerades en igualtat.

També les modificacions incorporades en aquestes maneres de treballar per les innovacions en maquinària i amb l'intent d'incorporar el *just-in-time*, generant un ritme molt més accelerat. Aquesta situació, com aprofundiré també al capítol 10, els aliena, els fa perdre la capacitat de control sobre el producte que elaboren, la identificació en els valors artesanals del treball s'esvaeixen i amb ells perden sentit els fonaments sobre els que han construït la seua identitat.

“Jo no farà molt, què farà quatre o cinc anys, vaig tindre una crisi depressiva que li deia a la dona: 'no baixe a fer faena'. I vaig anar perquè era la meua obligació però se te clavava en el cap que dia no baixe a fer faena. [...] Que et veus molt agobiat hui en dia, és diferent a abans.
Per què? No se com dir-te, treballaves més en les mans, feies menys faena. No, a lo millor feies més faena, però no sé com explicar-te, més a la teua gana, més al teu ofici. I ara vas més al ritme de la maquinària, que vas més agobiat, vas més alterat. Que abans mateixa, jo no he fumat mai, però hi havia un moment que podies fer-te un cigarret, tenies que dir-li alguna cosa a algun company i podies. Ara no, ara a la mínima que ho fas enseguida estan...i que van agobiar-te en la faena i abans tenies més llibertat per a tot, treballaves més a gust que hui a la mínima que et veuen en un company parlant ja estan dient-te. Encara que estigues parlant de faena. Està canviant tot.”

José

“No és igual que abans, abans podies anar tranquil, feies la teua faena, feies més producció que ara i estaves prou relaxat, no vull dir el estar tocant-se, no, sense fer res, no, però es treballava molt més a gust. Ara hi ha un clima de crispació. Hi ha partides molt xicotiques. Perquè abans es feien sis mil i pico de kilos la més xicoteta, sis, set mil, huit mil, estic parlant-te de producte acabat, de cono de fil, i ara, què passa? Doncs que n'hi han partides que s'accepten en una quantitat de kilos que per a fer eixa quantitat tens que pràcticament gastar el mateix temps o més que en fer sis mil abans. Aleshores, es té que netejar una màquina sencera per a poder fer només simplement cinc-cents kilos. Quan abans tu agarraves netejaves una màquina sencera i només feies abans feies sis mil, dotze mil, catorze mil, la màquina no la netejaves pràcticament, en una volta que la netejares n'hi havia suficient. I els kilos eixien més ràpid i en millor qualitat que ara, ara igual d'un blanc estàs passant directament a un negre, aleshores tens que parar la màquina, netejar-la, encara que la neteges bé quan trau un color tan fort és impossible que alguna cosa no es contamine. [...] Aleshores ara estàs molt més estressat en tot. Vens a casa i n'hi ha voltes que no pots oblidar-te del treball de la fàbrica, quan abans això no et preocupava.”

Juan

Com ja deia a l'apartat 5.2.2., un element de la seua feina que els desestabilitza profundament és el treball a torns rotatius, sobretot en el cas de fer el quart i cinqué torn. La successió alterna d'horaris laborals, i necessàriament vitals, i l'escassa congruència d'eixos ritmes amb l'organització de la vida social

general els crea continus problemes d'ajustament que acaben erosionant la seua salut.

"Per faena igual tinc la que fóra però jo què sé que fora d'una altra manera que no féra el quart torn, perquè una setmana el primer, l'altra el segon, l'altra el *tercio* és no sé... que et gites una setmana el *tercio* que dius, de matí, de dia no tens son, no tens la mateixa son que de nit és una faena prou cansada."

María

"Quan vas de nit, a mi em passa que jo m'aprime, sempre que vaig de nit dos quilos i mig, tres quilos a la setmana."

Juan

"Quan m'afecta es quan faig la *loca*, la setmana *loca* que dic jo, perquè eixa setmana que he fet la de nit et poses el diumenge a les deu de la nit, eixes el dilluns a les sis. Vas a casa el gites, t'alces a la una, perquè si t'alces molt més tard després et costa molt dormir-te perquè al dia següent et poses a les sis del matí. Eixe dia ja vas zombie, acabes a les dues de la vesprada al dia següent et poses a les dues de la vesprada acabes a les deu de la nit, per la nit tens que gitar-te o fer temps per a poder agarrar la dormida perquè et tornes a posar de nit."

Pepe

S'ha de tindre en compte també la insalubritat del lloc de feina i la monotonia del treball que els causa avorriment, fàstic, petites depressions...

"Pues no tiene ni ventanas, es un recinto todo completamente cerrado, con luz artificial todo el día."

Alfredo

"Jo es que pense que una fàbrica és molt trist, és clavar-te ahí dins i sempre el mateix i... a no ser que, no sé. Pense que les persones pel temps no... tot lo que a lo millor l'obra dius, és molt pesat però... qui és obrer a lo millor li agrada molt l'obra perquè està en el carrer i... jo pense que el tèxtil no conec a una persona que diga m'encanta estar en la fàbrica. Ho veig molt trist"

Sara

"*Estàs contenta en la faena?* Sí a veure no és una cosa que m'agrade. Jo entre i em deprimisc, és deveres, a mi m'ho diuen 'es que sempre vens en una cara'. A veure es que no és del meu agrado, no sé, no ho veig per a mi però no tinc una altra cosa, aleshores.."

Noelia

A més a més la introducció d'elements de flexibilitat de caràcter numèric amb la contracció de les plantilles produeix als treballadors que es queden moments de feina excessiva ja que sovint han de fer la mateixa feina amb menys mans. O bé per l'allargament de la jornada a través d'hores extraordinàries (flexibilitat funcional), de vegades condicionada per les necessitats econòmiques, el que encara aprofundeix la precarietat d'aquests treballadors.

"Pero vamos el principal es el agotamiento. Y de salud no, pues más que nada golpes que te puedas dar si vas rápido, pero vamos si vas con cuidado tampoco te tiene porque pasarte nada. Lo tienen peor los trameros que tienen que cargar con cajas de más de 40 kilos para llegar, de telar en telar, para que no falte...y esos sí que tienen bastantes problemas de espalda. Arrastrar la pieza cuando la sacas, entre el carro y la caja, la pesamos una

vez y eran más de 50 kg. Va con ruedas pero hay que arrastrarla y hay que levantarla entonces...pues esos sí.”

Luis

“Nosaltres mateixa estem, el que t’he dit adés, gràcies a les hores que fas et traus un doble jornal. També és el que estem parlant, és que el que trau un doble jornal és perquè fa el doble de faena, el doble d’hores, i no és forma de viure. Perquè és el que jo deia, és que d’ací poc, si en 48 anys ja et veus esporrejat, la gent que té 24 o 21 anys i comença a fer 60 hores a la setmana quan arribe als 40 estarà pitjor que jo. Que arribarà un moment en què tens que rebentar, perquè ja no pots viure aixina.”

José

L’economia submergida i la confusió de l’espai domèstic amb el productiu, com ocorre freqüentment amb la confecció, provoca no pocs problemes a les treballadores, doncs són totes dones, i també als que conviuen amb elles amb la conversió de la casa en un taller. A més a més la manca de sociabilitat que suposa estar durant tot el dia tancada en casa pot generar problemes en l’ànim de les persones:

“I ja quan la xiqueta va ser un poc més això, havia faltat mon pare, jo a l’estar ací tancada en casa tot el dia. Em caia el món damunt i em va agarrar una depressió.”

Lirios

Endemés la situació que travessen les empreses del tèxtil a les comarques amb conseqüències més o menys greus, comporta uns nivells d’estrès que afecten a la salut dels treballadors, el que s’acumula a les ja per si malalties o problemes de salut d’una feina repetitiva, monòtona i sovint poc salubre. L’estabilitat laboral que pensaven que gaudien s’ha evaporat esdevenint en la màxima precarietat: no comptar amb un treball i per tant la seua vida que creien ja encaminada, el futur que es pensaven segur i estable, s’ha enfonsat sota els seus peus i això els produeix una enorme inquietud. Aquest estat anímic en molts degenera en processos depressius, ansietat, estrès... i els obliga a començar de nou a altres llocs, el que no és precisament fàcil. La rutina tan denostada segons els paràmetres culturals hegemònics no deixa de ser balsàmica per als meus entrevistats, com s’aprecia al capítol 10.

“A més, sempre ho han dit: ‘cuando veas las barbas de tu vecino... no?, cortar, pon las tuyas a remojar’. Aleshores és això, si tu estàs veient que la cosa està anant mal. [...] Però és que estan tots mal i nosaltres també. He, he! És que no pots, no pots agarrar i dir que no estàs preocupat, clar que estàs preocupat.”

Juan

“I com vas viure tot el procés a nivell personal [de tancament de l’anterior empresa]? Molt mal. Molt mal en el sentit de que no és, no és una cosa agradable. Quan te’n vas a casa i penses que hui estàs fent faena i demà no saps què faràs, pues molt mal, a nivell personal molt mal. I més en el pla que estava jo que jo vaig començar com el treballador, com l’últim peó, i vaig començar a escalar llocs per la meua manera de ser. [I més endavant,

continua] I l'altra, quan entres a una empresa nova el que vols és guanyar-te el puesto. Per a guanyar-te el puesto tens que fer faena i tens que estar molt actiu i tens que estar molt damunt del tema. No vol dir que després t'hages de relaxar, però sí que en els primers moments tens que estar molt, molt damunt de la faena, molt nerviós, i molt centrat en la faena per a que veges que compleixes i que eres útil.”

Pablo

La salut també es veu ressentida, com ens posa de manifest el psiquiatra Rojas Marcos¹²³ (2004), ens envaeixen en una “nova vida normal” els sentiments d'aprensió, dubte, por i fragilitat. I això suposa que en els darrers anys en els països desenvolupats el percentatge d'afectats per símptomes d'ansietat, irritabilitat i desconfiança hagen augmentat de manera aclaparant. La inseguretat i inestabilitat del treball comporta una minva de l'horitzó vital, una incapacitat per a planificar, per a construir perspectives de futur. La successió ininterrompuda de contractes breus i mal pagats comporta no sols un mal present sinó també un mal futur, tant per les condicions materials com per la desesperança que provoca i això, segons el psiquiatra, té uns clars efectes sobre la nostra salut:

“Cuando perdemos el sentido de futuro y nos invade la incertidumbre nuestro sistema nervioso central nos pone en estado de alerta. El inconveniente de la vigilancia continua es que nos impide relajarnos, interfiere con nuestra capacidad de relacionarnos, de funcionar en el trabajo y de disfrutar nuestro tiempo de ocio. Además debilita nuestro sistema inmunológico y nos predispone a sufrir dolencias físicas y emocionales. En concreto, el estado de alerta prolongado nos causa trastornos digestivos, hipertensión, dolores generales, agotamiento, tensión nerviosa, ansiedad, irritabilidad, mal humor, insomnio, tristeza, aislamiento social, pensamientos negativos, dificultad para concentrarnos, y a muchos les impulsa a automedicarse o buscar un alivio pasajero en el alcohol o las drogas.” (Rojas Marcos: 2004:42)

Fins ací he repassat les principals conseqüències desestabilitzadores en la qualitat de vida dels treballadors del tèxtil i la confecció, conseqüències que es troben estretament relacionades amb les condicions en què es treballa especialment arran de la inclusió de mesures de flexibilitat en aquestes, i que fa que Rosario es qüestione a quin preu treballen:

“Que també són les úniques filosofies. Pleno empleo, però a quin preu a voltes estem treballant. Mires ací la situació en Europa, i mires la com estan en Asia o com estan en Sudamèrica, o com estan en Àfrica i pareix que estem ací en el rovellot de l'ou. I s'amaga la realitat d'explotació, de

¹²³ Malgrat que Rojas Marcos escriu el seu llibre (2004) per a tractar d'explicar les conseqüències que en l'estat d'ànim de les persones han provocat els atemptats de l'onze de setembre als Estats Units, la situació que descriu és, al meu entendre, enormement clarificadora de l'estat psicològic en el qual ens veiem immersos hui en dia. Un estat d'ànim en el qual influeix aquesta nova forma d'atemptats terroristes però també les profundes transformacions que s'estan donant en el món del treball i en les relacions personals.

malalties, estressos, locures, depressions, sorderes, càncers, de tot. Que realment això no conta, que estem mal. Realment, que la gent se'n va a casa en un mal d'esquena per a morir-se, després d'haver estat huit hores *dale que te pego* en la maquineta, o plegant, però això no se valora com una cosa tan negativa.”

Rosario

5.3. La desigual distribució de la precarietat

Als fulls precedents he repassat la inclusió en la gestió de la força de treball d'elements de flexibilitat els quals han precaritzat profundament les condicions laborals dels treballadors del tèxtil-confecció a les comarques. La precarietat entesa com la manca de controlabilitat i una punyent vulnerabilitat dels afectats, ha esdevingut central en la realitat del sector. No obstant això, i encara que tots els entrevistats es troben afectats, no està igualment distribuïda. Com ens assenyala Prieto (2002:105) entre d'altres, l'ordenació social entre els guanyadors i perdedors d'aquesta situació del mercat laboral coincideix amb l'existent a l'estructura social, essent els més perjudicats joves, dones i immigrants, el que el fa un element tolerable a la societat, sense provocar resistències.

En el cas d'aquesta investigació coincideixen plenament. He distingit tres grups en aquesta diferenciació de la incidència de la precarietat:

- Les dones, les quals ocupen el primer pla d'un sector fortament segregat per sexe i on les dones han ocupat històricament els pitjors llocs en l'estructura ocupacional¹²⁴.
- Els joves, essencialment també treballadors pocs qualificats que han deixat els estudis prematurament per diverses causes i han entrat al sector.
- Els treballadors més grans, preocupats per una crisi que amenaça allò que han fet durant tota la seua vida i què és l'únic que, diuen, saben fer.

¹²⁴ Veure Aguado (1998); Bodoque i Palomar (2002).

5.3.1. PREEMINÈNCIA FEMENINA EN LA PRECARIETAT

En posar de manifest els entrevistats les condicions en les quals treballen, s'aprecia clarament un important biaix per gènere, sent les dones entrevistades les que pitjor situació mostren tenir i en les que s'observa la gestió de la mà d'obra per part de la direcció més crua. És cert que caldria esperar a veure com els joves evolucionen en el sector, però avui són les dones adultes les que mostren una trajectòria més erràtica, insegura i pobre.

La presència de les dones al tèxtil-confecció valencià, i comarcal, prové del mateix inici de la industrialització. Prohibit el treball femení al reglament gremial, era una manera fàcil d'aconseguir mà d'obra barata. La seua feina amb clars objectius col·lectius, de manteniment familiar, era concentrat en aquelles tasques menys qualificades i pitjor retribuïdes. Una segregació que s'ha mantingut i sobre la que construeixen encara els seus imaginaris de gènere els treballadors del sector:

“En la confecció, on jo treballo estos últims anys la confecció també... A la filatura tenien els llocs assignats i els llocs de faena eren fixes a no ser que algú es retirara o que abandonara el lloc de faena. La confecció ha sigut a base de contracte, ara hi ha una temporada de faena pues pillem a la gent si no, no. Què passa? En baixar la faena a lo millor portaven a homes d'altres seccions. Però no volen, la faena de la confecció els homes no la volen fer.

No? No.

No volen repuntar? Jo no sé si per a ells és una baixesa o jo no sé però no, no volen. I han fet l'impossible per a no estar allí el que passa és que eren fixes. Però no ells no volen estar en la confecció. Això és faena de dones, que jo no ho veig aixina, que això ho pot fer un home i ho pot fer una dona, plegar mantes i... però en la confecció els homes no volen.”

Inma

Un condicionant essencial en aquesta precarietat és el lloc que tradicionalment han ocupat com responsables en exclusiva de l'esfera privada, i per tant el seu paper a l'esfera pública és consegüentment secundari, concebut, també per la seua part, com una contribució als ingressos del marit. La persistència dels imaginaris col·lectius al voltant del model de cap de família comporta que la majoria de països europeus l'activitat laboral femenina coincideixa en tres trets: absència, subordinació i segregació (Torns, 2008). El problema és que no són poques les vegades que no poden comptar amb un model *male breadwinner* en sentit estricte: fadrines, mares monoparentals, marits jubilats... posen en evidència que aquest model, tot i el seu pes cultural no és sempre vàlid, com exposaré al capítol seté. Precisament aquesta subordinació a les necessitats de la llar-família fa que de vegades elles mateixa cerquen una flexibilitat, treballs parcials, feinetes a casa, per tal de poder atendre aquestes necessitats.

“Ja quan vaig tindre a [primer fill] ja vaig dir ‘ai, es que anar a treballar fora en xiquets...’, no és com ara que teniu més ajudes de guarderies, dels pares. No tenia a ningú que m’ajudara i va ser quan em vaig dedicar a fer més faenes en casa. Jo tenia ací una màquina i em duien la faena a casa, i jo era ací una ajuda al jornal que duia el meu home.”

Lirios

“Jo abans tenia un tipus de contracte que a mi m’anava bé, les persones la veritat es que m’ho van respectar i em va anar molt bé. Jo volia tindre cura dels meus fills i aleshores tenia un contracte temporal, treballava a mitja jornada, l'altra mitja jornada i ara no ara ja, pues en la jornada que toca.”

Julia

I que fins i tot condicionen la seua posició en el mercat a la possibilitat de combinar ambdues esferes, mostrant també una clara empatia amb les dones empresàries que arriba a donar la impressió d'igualtat de posicions, unides pel gènere:

“¿Y por qué no te hacen contrato? Pues porque es una persona que también lo ha pasado muy mal. Es una mujer y también lo ha pasado muy mal, se metió en el negocio, le embargaron el piso... o sea ella también apostó mucho y le salió mal, entonces claro, también nos da lástima agobiarla porque sabemos cómo está. Ella con nosotros se porta bien porque es una persona que si tienes que ir al médico te vas... Yo le dije la condición de entrar a las nueve, yo quería llevar a mi hija al colegio, ya que me paso todo el día sin ella, por lo menos... Ningún problema: ‘tú llevas a tu hija al colegio y te vienes’. O sea que en ningún momento nos ha puesto, no, no aquí a las seis de la mañana. Ella sabe la situación en la que está ella y en la que estamos nosotros... es un tira y afloja, lo hemos hablado y nos ha convencido a las dos.”

Mónica

Això afecta profundament a la seua protecció social i per tant a la seua qualitat de vida present i futura:

“Sempre, jo sempre he estat en el mateix lloc. Sempre en negre. *Sempre?* Sempre en negre. I a última hora jo li vaig dir si no em poses legal jo me’n vaig. I a l'entrar un inspector em va posar a quatre hores i jo vaig seguir a quatre hores. Clar jo he treballat allí tota la vida. Tu imagina't, de tota la vida que me’n vaig iixir d’ahí i soles tinc quatre anys cotitzats, i em vaig posar als quinze!”

Carmina

Les dones amb diferència són les que ocupen els llocs més precaris al sector, a banda de comptar amb la doble càrrega del treball domèstic i de cura familiar, que encara els hi fa més feixuga la seua situació. Però no només ho trobe a les dones entrevistades; les mares i les mullers dels entrevistats, en gran mesura també són protagonistes d'aquesta situació de feblesa laboral i vital.

“T’has vist afectat per la crisi? Directament, directament...hui per hui... encara quasi que no, quasi que no, en certa manera no, particularment no. En casa sí perquè per exemple la meua dona treballava en companyia meua en l'empresa en la que jo treballo, i clar l'empresa al baixar les comandes ha anat reduint gent, als que estaven de contracte. La meua dona estava fixa, varem tindre família, quan varem tindre família i aleshores va decidir deixar-se la faena per atendre la família, perquè nosaltres tenim una xiqueta

i volíem que estiguera la xiqueta en nosaltres, que no la criaren els abuelos i després va estar treballant en contractes. Clar una vegada que a l'empresa els contractes no han necessitat eixa gent de contracte han anat desfent-se d'ella.”

Juan Carlos

“La meua dona treballava, la meua dona té 52 anys. I com ara l'abuela, la meua sogra, la tenim quinze dies nosaltres i quinze el germà, aleshores clar, jo li vaig dir: '[nom] per a què vols treballar, quan la faena ara, igual estàs d'atur que....' Ella era més per contractes, els contractes els hi feien en [empresa], de repuntadora, estava de repuntadora.”

Manuel

“Sí, ha treballat a voltes [a seua dona], però... mai donada d'alta en la Seguretat Social. Les dones, feien cases, feien algunes coses.”

Antonio

En definitiva, com veurem també al llarg d'aquesta recerca, les dones es troben més indefenses en un món laboral inestable, míser, insegur. No obstant això hem de diferenciar per generació, doncs entre les més joves a més a més de la major precarietat que els hi prové de la mateixa joventut, la seua identitat es veu més condicionada –encara que podríem establir matisos importants– per la trajectòria laboral i per les fites aconseguides en la mateixa que no pas únicament per la seua posició en l'esfera privada. Però això ho tractaré al capítol desé. Centrem-nos ara en la joventut com a subjecte de precarietat.

5.3.2. ELS JOVES COM A PRINCIPALS OBJECTES DE PRECARIETAT

Juntament amb les dones els joves presenten una posició més precària, tant si són treballadors no qualificats com qualificats, com esmente més endavant. Els joves no qualificats de la mostra presenten un perfil molt semblant: nul·la o escassa formació (o algunes formacions tècniques molt específiques que no coincideixen precisament amb el sector en què treballen), precocitat en l'entrada al mercat de treball (sovint motivats per complicades situacions econòmiques familiars), i que accepten les condicions de treball assumint que no hi ha cap més alternativa.

“I dius que vas començar a treballar... a quina edat? Amb 17. Què vas estudiar? Vaig suspendre dues vegades, perquè vaig entrar en la Logse, en l'ESO, quan vaig acabar quart...”

Rebeca

“Com és que no tens contracte? Al principi jo pensava que sí. Jo estava treballant en una altra fàbrica de conos i tampoc em feien contracte ni res a més feia de huit del matí a set de la vesprada, igual no anava ni a casa a dinar, i a més cobrava súper poquet. I res, l'únic xic que hi ha és família meua, és cosí de ma mare, i m'ho va dir que ahí contracte no sabia si anaven a fer-ho l'únic que era menys pesat, jo faria de dues a huit. I per ara no, per ara estic fent de dues a deu perquè hi ha molta més faena. [...] Però vull fer

de dues a huit perquè el jefe s'acostuma de seguida. I vaig entrar a arrel de l'altra empresa i també perquè jo seguia estudiant, jo volia estudiar lo que passa que els meus pares es van separar, aleshores en casa tenia que entrar un altre jornal més si no haguera seguit estudiant.”

Noelia

Són víctimes de la temporalitat –Reyes, Andrei–, de l'economia submergida –Noelia– en major mesura que els més grans, a més a més de totes les característiques precàries que pateixen la resta dels treballadors. L'encadenament de treballs precaris que no ajuden a la seua emancipació sinó més bé a una semi-autonomia amb joves amb ingressos però no suficients i que en l'economia familiar a diferència de com feien les generacions anteriors no s'aporten al compte comú, sinó que es reserven per a ús individual la majoria de les vegades, com bé veurem al capítol vuit.

Una de les principals conseqüències d'aquesta precarietat en la seua vida, i sobretot de la inseguretat respecte el seu futur, és el retard en l'emancipació, aprofitant per a capitalitzar patrimoni amb el suport dels seus pares.

“Conforme está hoy en día una vivienda meterte, tienes que tenerlo todo bien claro y también yo creo que en eso influye el trabajo. Igual si estás en otro sitio, no en el textil, en otra cosa, y lo ves muy claro, y tienes un buen, buen sueldo pues igual sí que me hubiera metido ya en un piso. Pero ves como están las cosas, te arriesgas a meterte en un piso y no sabes si de aquí cuatro meses te vas a quedar en la calle, ¿qué haces? Te quedas con una mano delante y con la otra detrás, y sobre todo como están hoy en día los pisos, que te metes y tela para pagarlos, has de estar toda tu vida.”

Marcos

“Una hipoteca? Estan per 800 euros! [...] I això no m'ho puc permetre.”

Rebeca

Aquest retard en l'emancipació ve reforçat per un canvi en el cicle biogràfic, amb un allargament de la joventut i del procés de provatura tant en la feina com en les relacions personals que aquesta comporta (Gil-Calvo, 2001). No deixa de ser però una mostra evident de la seua precària integració en el mercat de treball amb una profunda incidència de la temporalitat i dels treballs atípics –sovint informals– i que suposen uns ingressos suficients per al consum immediat però no durador (Conde, 1999; Santos, 2003a).

Conde (1999), en un clarificador estudi sobre el consum de drogues dels joves, ens dibuixa el perfil d'una nova joventut que anomena “hijos de la des-regulación”. Procedents de classes mitjanes-baixes aquests joves es veuen abocats, bàsicament per necessitat econòmica de les famílies, a un mercat de treball profundament desregulat (hereu de la crisi de 1993-96), precari, temporal, mal pagat... en què l'únic al·licient és la percepció d'uns ingressos econòmics que si bé són insuficients per a construir una vida autònoma, són bastants com per a

sustentar un ritme vertiginós de consum opulent i de curta durada centrat en l'oci relacional de cap de setmana. El treball i els valors tradicionalment identificats amb ell d'esforç, de llarg termini, planificació, autonomia... desapareixen i són substituïts per la immediatesa i una concepció crematística del consum.

En el cas dels entrevistats més joves d'aquesta recerca no s'aprecia aquest dibuix dels joves, malgrat que és cert que són pocs els treballadors amb els que he parlat de l'etapa que més clarament quadra en aquest perfil i que Conde anomena com "ado-jóvenes" i que estaria compresa entre els 12-24 anys, tampoc en el cas dels fills dels entrevistats adults. Tot i així aquells que entrarien en aquesta etapa i no en la de joves més adults, a penes comparteixen trets de comportament ni d'identitat, sí però compartirien la precarietat del context econòmic i social i la conseqüent dificultat de construir una vida autònoma i una identitat basada en el treball remunerat, sobretot avui que sembla que el sector té els dies comptats.

Els entrevistats més joves que accepten resignadament la precarietat de la feina valorant positivament l'experiència laboral i sobretot els ingressos que suposen i que els diferencien dels seus amics i coetanis, encara que també els aparta de les experiències que aquests estant tenint amb els estudis, les eixides amb els amics, etc., com expose al capítol 9 de la tesi.

Tenen al centre del seu sistema de valors el treball, com bé ens assenyala Castel (2009) en parlar dels joves. A més a més els entrevistats mostren una actitud marcadament submissa en les relacions d'autoritat amb els caps i amb l'empresa, que es concreten en interpretar com a normal l'abús que freqüentment suporten, fugint de l'enfrontament i identificant-se amb el cap, sobretot quan l'arbitrarietat d'aquest no és explícita, i amb unes fràgils relacions de solidaritat amb els companys, en moltes ocasions bastant majors que ells, com ens fa explícit Cano (2004) en traduir unes pitjors condicions de vida en una perspectiva molt pessimista de les coses i per tant molt desmobilitzadora.

"A veure jo la diferència d'edat és molt gran, són molts anys. Per a mi poden ser ma mare o m'abuela perquè hi ha algunes que tenen cinquanta i pico."

Noelia

D'altra banda els entrevistats per aquesta investigació li donen molta importància a l'estalvi, coneixedors com són de la inestabilitat de l'ocupació i de la precarietat en què poden caure, lluny per tant d'una visió crematística dels diners.

"Però estalvieu, podeu estalviar? Sí, jo sempre he sigut estalviadora."

Sara

"Com et gastes els diners? Jo per ara no me'ls gaste molt perquè tinc que clavar-los al banc. Pues, no... no sol gastar-me-los."

Noelia

Tampoc considere, a diferència de Conde (1999) que es troben atrapats en feines molt poc qualificades per la seua submissió al consum sinó perquè els hi costa molt trobar altres alternatives. Ni tampoc tenen una visió negativa dels que estudien, és més, molts ho envegen ja que ells s'han vist apartats dels estudis per situacions econòmiques complicades o per decisions preses en aquell moment, que passat el temps consideren equivocades. Però sí que comparteixen la manca de control sobre el futur i la importància que se li dóna a la sort i als contactes personals per aconseguir feina.

Tot i la precarietat que suporten també han d'enfrontar-se als prejudicis dels altres treballadors, tant al si de la mateixa empresa, com respecte la percepció general del que és la joventut.

“Igual que xiques joves no en volen [els empresaris].
No? A mi m'està costant molt trobar-ne. No en trobaràs, perquè dilluns i dimarts estan cansades. Veus? Una cosa que no sabies. Se'n van de marxa, clar si tornen diumenge a la matinada estan rebentades. El dilluns no acudeixen a treballar.”

Carmina

“La gent de hui en dia pensa: mòbil, cotxe guai, cap de setmana, a tope. Pilles un jove de 19 anys i al·lucines. Jo tinc en la faena un jove dilluns no val; dimarts tampoc, val; dimecres comencen a ressuscitar; dijous estan bé; divendres impossible: estan pensant en el cap de setmana.”

Eduardo

En conclusió, els joves entrevistats pateixen d'un mercat de treball on la temporalitat i la incertesa són els trets comuns, són fills de la des-regulació com ens assenyala Conde (1999) encara que el seu perfil és molt més submís, previsor i prudent que no el que ens dibuixa l'autor. I aquesta situació de precarietat és general, està esdevenint una experiència global que els atorga un nexa entre ells, és el que Beck (2008: 70) anomena “unidos en el descenso”. Tanmateix l'edat no aporta tampoc, en el cas que analitze, una major seguretat, com veurem tot seguit.

5.3.3. TREBALLADORS GRANS, L'EVIDENT FINITUD DEL TEMPS

Com veurem al primer dels apartats del capítol 10 el fet de l'edat i de tindre una trajectòria laboral, fins i tot, estable no és equivalent a que aquesta trajectòria no siga precària. Un sector com el que analitze no els permet una trajectòria lliure de neguit, i així ens ho exposen fins i tot aquells que duen anys a la mateixa empresa.

La via d'entrada a la precarietat dels treballadors més grans, a més a més de les pèssimes condicions de treball que comparteixen amb la resta de col·lectius,

són dues. En primer lloc el temor a quedar-se sense feina i per tant a haver de buscar una nova en un mercat on les seues competències no són positivament valorades, i el coneixement ja no és durador, canvien molt les necessitats formatives al món del treball. I el tèxtil és una bona mostra. El que han après ja no els serveix. De fet una de les seues principals pors si cauen a l'atur és què faran perquè duen tota la vida fent el mateix, el que significa condicions vitals futures molt dolentes, doncs la protecció social està estretament lligada al desenvolupament dels darrers anys de vida laboral. I els entrevistats ho tenen molt prop per a no sentir un profund desassossec.

"I ara la possibilitat de trobar altra faena o...? Estic ja molt major, tinc cinquanta tres anys... el problema és que no he fet altra cosa, a veure si m'entens..."

Miguel

I en segon lloc, l'evidència –en què també aprofundiré al capítol deu– de que no els resta temps per a girar el rumb de la seua vida i per tant han d'esquivar conforme puguen, i amb les poques eines que tenen a l'abast, les males circumstàncies laborals que se'ls imposen.

"L'edat fa molt. De tindre 25-26 anys a tindre'n 48, ja... abans deies, bo, si tanca el tèxtil jo me'n vaig a l'obra, me'n vaig on faça falta, que no tenies problema, i et clavaves en qualsevol lloc a fer faena sense problema. Hui en dia t'ho penses molt perquè el tèxtil per a mi no és ofici, perquè només saps fer que això, en quant ixes d'eixe ram ja no aprofita per a res. No t'han ensenyat res. I és un ofici que no, que només t'aprofita per a eixes coses."

Jose

"No el meu home diu que no es meneja, on va? Es que ara no hi ha, ací en esta contornada no hi ha portes obertes. Abans tu estaves incòmoda ací deies 'me'n vaig' i n'hi havien cinc que t'obrien les portes, tu triaves. Ara no, ara te'n ixes d'ahí i on te'n vas amb 41 anys, qui t'agarra? No ens volen, els volen més joves. No pots menejar-te i mira que ell sap fer de tot l'únic que no té són estudis. Igual que jo, jo tampoc tinc estudis. Qui t'agarra? On t'agarran? Jo tinc amigues que ara estan inclinant-se al valencià per a veure si es trauen açò d'enfermeria [...] s'ho han tret 20 i de 20 no hi ha ninguna treballant en això."

Carmina

El problema és que, en termes laborals, cada vegada són grans més joves. El fet de considerar-se ja incapaç de cercar una nova feina tot just complir els quaranta anys és totalment incompatible amb els nous estils de vida que estan imposant-se i que allarguen fins l'infinit la joventut i les seues maneres vitals. Per tant la contradicció és major, no els ajuda a interpretar els elements de la seua posició social.

Endemés en el cas dels treballadors més grans han assistit directament o indirecta a la constatació que la seua antiguitat a l'empresa no serveix per a res, que els poden fer fora sense cap mirament, que poden tancar l'empresa i quedar-se

sense indemnització ni altres compensacions pel fet de quedar-se a l'atur. Per tant són conscients de que la seua posició és extremadament feble, que no es diferencia gaire a com començaren, i sembla en moltes ocasions que volen córrer, volen que el temps passe de pressa per a poder jubilar-se i oblidar-se d'aquesta situació d'incertesa.

5.3.4. TREBALLADORS QUALIFICATS, TAMBÉ PRECARIS

Repasats ja els principals perfils de la precarietat, en aquest apartat crec adient incloure una referència als treballadors qualificats que són també els més joves però no coincideixen amb el perfil que he exposat.

Malgrat que són els menys precaritzats també la pateixen sota altres perfils, amb diferents vies de justificació, però amb similars conseqüències sobre les seues vides. La precarietat arriba d'una altra manera, sobretot per la interiorització de les pautes de pensament i comportament pròpies del nou capitalisme (Sennett, 2000, 2006). Conde (1999) respecte aquests perfils ens parla de “carreres ansioses” que en gran mesura coincideix amb els treballadors qualificats encara que per edat no es situaren totalment en el grup dels més joves. Els entrevistats, procedents d'un origen més proper a les classes mitjanes, opten per residir en la llar familiar i allargar els seus estudis per tal d'assolir una millor preparació i millors opcions en el mercat de treball. Però estan sotmesos als requeriments del mercat, a la flexibilitat i la seua socialització laboral. Interioritzen que cal una posició activa, compromesa, plena disponibilitat, màxima adaptabilitat, com demostren els nostres entrevistats.

En el cas dels treballadors qualificats la feina no és només una via d'ingrés econòmic sinó també una font de realització personal, on el que més es valora és la confluència entre la formació adquirida durant els seus estudis i les tasques laborals que estan desenvolupant. Per tant, el sou passa en certa mesura a un segon plànol, és important per a ells però no és el que més els importa en la valoració de la feina que realitzen. Una satisfacció que es manté malgrat la sobrecàrrega laboral i la forta implicació que se'ls reclama. És el parany de la feina satisfactòria.

“Estàs content? Sí que estic content, sí que estic content perquè és el que havia estudiat. La faena m'agrada i la gent també, la gent d'allà m'agrada. Aleshores sí que estic content el que passa que a voltes ixes asquejat i cansat pero supose que això passa en totes les faenes.”

Santi

“Home sempre ho penses, perquè al final tens un poquet la incertesa de què passarà, què... però no ho sé a mi també m'han donat prou de confiança en l'empresa, que l'empresa continuarà i això. Però sempre ho penses però també ací com està la situació actual és complicat canviar de faena i per a

millor perquè sempre busques una faena millor, aleshores...També és un poquet jo vull passar l'experiència de passar per una situació concursal perquè crec que es una experiència que pot ser molt interessant passar per ahí i també veure un poc l'evolució que durant el temps dirà si és viable l'empresa si no, aleshores ja depenent un poc."

Fernando

Es diferencien molt aquestes experiències de les que ens parlen els treballadors poc qualificats. Però malgrat que en comparació no podem dir que precaris ho són però tenen a l'abast recursos i un major poder de negociació que no els joves companys a la mostra. Pateixen formes de precarietat però no podem obviar la seua posició de privilegi respecte els operaris entrevistats per a aquesta investigació. I aquesta posició que ocupen és fonamental per entendre l'actitud i la resposta que donen a situacions d'incertesa com la que travessen i que al capítol desé analitzaré amb més detall. Al cim d'aquesta escala de posicions respecte el poder que poden exercir sobre les seues condicions laborals es situa Carmen:

"Jo no tinc horari, realment jo puc entrar més prompte, eixir més prompte però bé el normal és fer l'horari que fa tot el món en l'empresa. Però és deveres que el meu jefe em permet una flexibilitat val?, que a mi em dona certs avantatges, que després si un dia et tens que quedar et quedes i si un cap de setmana te'n vols anar divendres a migdia no passa res. Este tipus de coses que en un horari de fitxar no pots fer. Jo no faig fitxatge però ja et dic jo si tinc que quedar-me em quede i si no me'n vaig. Clar el que passa que això té avantatges i inconvenients. L'avantatge és això que estava comentant-te ara de la flexibilitat i l'inconvenient que acabe pringant més hores, moltes més hores [...] Durant el projecte també he tingut que fer més hores perquè normalment el període de l'arrencament exigeix que estigues perquè clar quan estan les persones treballant tu no pots fer molts canvis aleshores aprofites quan se'n van per a efectuar les coses que tens que arreglar per a que el dia següent estiga i coses aixina. Però són coses normals d'un projecte d'este tipus que a mi no m'importen, també em motiva això."

Carmen

De la mà dels treballadors del sector a les comarques hem pogut comprovar la profunda ambivalència del treball com a font de seguretat. Un agafador cobdiciat però profundament fràgil.

5.4. La feina, un fràgil vincle amb la certesa

A l'inici del capítol m'endinsava –recolzant-me en els testimonis del treballadors entrevistats– en les pràctiques flexibilitzadores que es duen a terme al sector del tèxtil i la confecció a les nostres comarques. Llargues i imprevisibles jornades, sous insuficients, relacions laborals basades en l'arbitrarietat de

l'empresari, informalitat, incertesa sobre el futur del seu treball... Elements tots ells que desestabilitzen profundament els fonaments de la vida quotidiana i vulnerabilitzen la posició social dels que els pateixen.

La feina als treballadors entrevistats els aporta doncs un profund temor, un estat d'incertesa total. No saben fins a quan durarà, no tenen les millors condicions de treball ni de vida, a més a més observen al seu voltant el tancament de tallers i grans empreses o encara més prop amb els expedients oberts a les mateixes empreses. Han vist com companys, veïns, amics, parents s'han quedat sense feina. Però mentre tinguen feina es senten tranquils, vet ací l'ambivalència de l'ocupació respecte la certesa. Senten com trontolla el terra als seus peus, especialment si trontolla un sector que ha sigut central en la seua vida i en la vida del lloc on viuen, però mentre tinguen feina, per molt precària que siga, podran respirar tranquils. És patent la interiorització danyina del discurs hegemònic neoliberal: no importa tindre una bona feina, hi ha prou en tindre'n una.

El vincle amb la certesa que ofereix la feina suposa alhora per a aquests treballadors l'entrada directa a la inestabilitat, a la incertesa. No només per les condicions precàries en les que treballen sinó per la dificultat d'interpretar-la. Han de construir una nova identitat, nous significats del seu entorn i d'ells mateixos a partir d'elements volubles i que en gran mesura no estan a la seua disposició, el que els genera diferents estratègies de resposta. Però això ho explicaré al darrer capítol. Ara passe a exposar, a través de l'anàlisi dels discursos dels treballadors com responen a la seua situació a través de les eines que els hi aporta el mercat.

CAPÍTOL 6

ESTRATÈGIES DE MERCAT DELS TREBALLADORS DEL TÈXTIL-CONFECCIÓ

Els treballadors amb ingressos baixos, com són la majoria dels entrevistats, i que per aquest motiu podrien entrar en processos de vulnerabilització social i empobriment, tenen generalment al seu abast, segons Gardiner i Millar (2008: 352), varies vies per a evitar-los. En primer lloc allargar la seua jornada laboral, bé a la mateixa feina o bé a una altra diferent. És l'opció de molts dels treballadors entrevistats a través de les hores extraordinàries –en el cas és clar, que la situació de l'empresa ho permeta– o bé amb la combinació de feines diferents. En segon lloc, compartir despeses amb altres persones, el més habitual sobre vincles formats per la convivència i entre membres de la mateixa família, com veurem en el capítol dedicat a les estratègies familiars. I en tercer lloc, a través de les transferències de l'estat, que com es podra comprovar al capítol 9 entre els treballadors del tèxtil-confecció són gairebé inexistents, només la prestació per desocupació, a vegades fraudulentament utilitzada, fa aquest paper.

En aquest capítol em centraré en la primera opció, així com en altres estratègies que des de l'àmbit del mercat manifesten desenvolupar. Ací he diferenciat dues línies estratègiques:

- La centralitat del treball remunerat en les seues estratègies d'assegurament a través de l'allargament de la jornada bàsicament.
- La fèrria gestió dels recursos econòmics amb els que compten fent ús d'una estricta i planificadora racionalitat financera.

6.1. La centralitat del treball remunerat

Només qüestionar als entrevistats apareix el mercat com el canal recurrent on trobar seguretat, com hem vist ja al capítol 5. La feina ocupa un lloc central en les seues perspectives: no perdre-la és el seu desig i la seua necessitat. Si tenen feina, siga com siga aquesta feina, tenen diners i per tant la resta està solucionat. De tal manera que fins i tot assenyalant a la família com a prioritària, aquesta, el seu benestar, no és possible sense treball remunerat:

“¿Cuál crees que es el pilar fundamental, tu trabajo, tu familia? Mi casa. Mi mujer y mi casa vamos lo que a ella le guste, lo que a mí me guste y entonces para adquirir eso es preciso el trabajo estable, ¿sabes?, es necesario.”

Paco

“En general, tu què és lo que creus que necessites? Sobretot tindre una seguretat en el treball, que és el tot. Tindre la seguretat on treballes, és el punt més alt de coses que pugues necessitar o que et facen falta per a viure. Si no tens eixa seguretat o no tens eixe treball, què fas?, on vas? [...] La seguretat en el treball pense que és hui lo primer, el que volen tots.”

Juan Carlos

No és estranya aquesta centralitat en les seues preocupacions perquè la feina ocupa també bona part del seu temps i al voltant dels seus –sovint inabastables– horaris construeixen tota la resta d'àmbits que configuren la seua quotidianitat. De fet, als discursos dels treballadors és clarament perceptible aquesta centralitat especialment en el cas dels homes: com més còmodes es senten és parlant de la feina. En el cas de les dones aquest interès per la feina ha de competir amb la família.

“Què fas un dia habitual? Treballar i prou.”

Òscar

“I em pots dir què fas en un dia habitual? Tot el dia fent faena [riu].”

Pablo

Sobre la feina remunerada pivota el seu temps i també la seua identitat, quan aquesta “norma salarial” ordena tota l'estructuració social és precisament quan comença a ser “brutalement remise en question” (Castel, 1995:383).

“¿Cuáles son tus principales preocupaciones? Mi trabajo. Porque si estuviera como antes... pues no te preocuparías pero a la hora de estar como he estado si aunque te digan, mira que se ha firmado el convenio y tal no hay expediente que ha terminado. Pero no sabes, es una incertidumbre, hasta que no pasen por lo menos dos o tres años no sabes...”

Paco

La feina sembla cada vegada menys eficient com a element de certesa, d'atorgar significat al món, no obstant això constitueix l'element bàsic de les estratègies d'assegurament dels entrevistats, mostrant un colp més la seua profunda ambivalència. En aquest sentit he diferenciat tres vies per les que els treballadors reaccionen a la situació del sector la qual els genera diferents graus d'inseguretat:

- Fer hores extraordinàries, un element característic del sector i que, com veiem a l'anterior capítol, suposa uns ingressos extres. Tanmateix en un moment com l'actual molts dels entrevistats estan perdent les hores i per tant incorporant major grau d'incertesa en la seua quotidianitat.

- Cercar una nova feina, amb la inversió en formació que moltes vegades implica.
- I estretament relacionada amb l'anterior, doncs sovint suposa un pas previ, complementar la feina principal amb una altra per tal d'incrementar el nivell d'ingressos.

6.1.1. MÉS FEINA, MÉS DINERS

La lògica en què descansa l'estratègia de l'allargament de la jornada laboral a través de la realització d'hores extres és fàcil: més hores, més diners. Es deixa de banda la tradicional reivindicació del moviment obrer de reduir la jornada de treball, front a una crisi on allò més preuat és tindre un lloc de treball i després que aquest permeta la supervivència. En aquest sentit, en moments d'incertesa tindre més ingressos econòmics pot resultar un cert anclatge de seguretat però també un canal de normalitat en termes de consum, per tal de poder arribar a pagar determinats béns de consum durador (habitatge) o bé de consum diari. O simplement perquè sense elles no poden sobreviure en el dia a dia i eixa consciència els fa més insegurs.

“¿A nivel económico te sientes forzado a hacer horas? Sí, porque el salario, el sueldo en el textil es muy bajo.”

Marcos

“Igual que molta gent d'allí, doncs està fent huit hores entre setmana i després arriba el cap de setmana i els toca baixar doncs... per a poder subsistir o per a casar a un fill o per a... Que allí la majoria que subsistim és perquè anem a fer alguna horeta de tant en tant.”

José

“Una família normal i corrent aplega molt mal a final de mes, té que fer hores extres”

Sergio

“El millor que tenim és el preu de les hores extraordinàries perquè el sou que tenim la veritat és que és el que marca el conveni és del més baixet del tèxtil i és el que marca el conveni prou baixet, el salari és prou baixet. El salari vindrà a ser sobre 800 i molt poquet, 850. I en hores, el que estic fent, sense anar dissabtes perquè hi ha qui fa dissabtes també i algun festiu, jo de dilluns a divendres, entre 500-600€ de més.

Uns 1300? Sí entre unes coses i altres.”

Toni

Les hores extraordinàries són (o han sigut) utilitzades pels treballadors per a cobrir necessitats econòmiques puntuals de la vida quotidiana, però també les cada vegada més grans i volàtils necessitats construïdes a la societat de consum:

“I per què et senties obligat a fer-les? Home no, també et porta la vida a fer-les perquè tenim hipoteques. Tampoc ens agrada privar-nos de res, si vols

fer un viatge...pues tens que fer hores si no no pots portar-ho tot avant. Per això tenies que fer hores i més en el meu cas que la meua dona treballa, en les dues nòmines per a viure ens sobraria però si vols prendre't vacances, iixir a festes ja tot té que ser un poquet més.”

Vicente

“*I fas hores extres?...*” Sí que ha hagut alguna temporada que dius, pues mira, vaig a fer, pues ara me ve de gust ficar-me a les huit del matí i faig alguna horeta, i ve el mes i m'he comprat açò. Pues estos diners me'ls estalvie i quan tinga un arreplegonet, me compre música, o me'n vaig i...”

Rosario

“Claro si hay que hacer un esfuerzo pues lo haces porque tengas una comunión o cosas raras pero normalmente yo hago ocho horas.”

Alfredo

“Aleshores les empreses volen dones casades o que vagen a casar-se perquè eixes s'empenyen i tenen que rendir perquè tenen que pagar. Fan huit hores, en fan deu val però eixes rendeixen. No en trobaràs, on vaig jo no en trobaràs totes estan casades, totes, totes.”

Carmina

“Hay mucha gente que vive al límite, hace muchas horas, casi no ven a su familia. Con mi mismo sueldo y unos cochazos igual que el de mi jefe. Prefieren eso yo qué sé. Hacer doce horas a piñón fijo y tener un cochazo que estar más con tu familia, con tus amigos...”

Marcos

Igualment cal assenyalar també que allargar la jornada suposa de manera indefugible tindre la cura coberta o bé fer un esforç titànic per tal de poder cobrir les dues esferes en les que estan presents.

“Sí, per exemple, jo hui he fet el primer i apart esta vesprada dues horetes i mitja. Jo com a màxim em quede fins les sis i mitja, perquè no, perquè tinc família i vull descansar... i si no en tens cinc, en tens quatre i vius. Perquè no és tot treballar.”

Eduardo

Però en aquesta relació lògica d'idees –més feina, més ingressos– calen unes apreciacions. En primer lloc que a l'empresa on es treballa li siga rendible fer aquestes hores extres, de fet el procés crític que travessa el sector posa en evidència la flexibilitat d'aquesta perllongació horària: quan no són necessàries, no es realitzen. Això suposa un doble atac a la seguretat dels treballadors: d'una banda per la pèrdua de poder adquisitiu; d'altra, per la manifesta feblesa del sector en el que treballen.

“Però jo abans feia això, estava onze hores al dia i ara de nit no puc fer-ne perquè no hi ha faena. Jo he arribat a fer onze hores al dia i de nit, treballant de nit i bé, i anava bé la cosa i ara faig menos hores.”

Òscar

En segon lloc, que aquestes hores de més siguen abonades, que com veiem als treballadors qualificats l'allargament de la jornada, quasi de manera estructural, entra en el sou. O en el cas de les treballadores més precàries, que treballen a destall fent hores tampoc els hi suposa un increment considerable dels ingressos:

“Sí, sí, podia fer més hores però venia moments que tampoc et compensava. Val feia dotze hores però es que acabava la setmana i es que jo acabe rendida, que no puc. I penses ‘i jo que m’he guanyat esta setmana?’ Perquè clar tu vas a destall i les primeres hores rendeixes més, però quan tu duus deu hores fent faena per molt que vulgues córrer, no pots. És diferent que digues bo tu tens la teua nòmina, i és això i ara les hores que faces a part són hores extra, mel. Però si tu vas a destall les dotze hores! Les dues primeres hores rendiràs però les dues últimes no fas res! No per que no vulgues, perquè no pots.”

Lirios

“Clar ella posava sa casa, ho posava tot però clar ella guanyava però no trobava a ningú. ‘Es que la gent després diu que no hi ha faena, es no en volen fer’, ‘dona però si jo me’n vaig a ma casa de dues setmanes de fer 10 hores cada dia i m’emporte 50€, de dues setmanes, tu em diràs a mi’.”

Olga

Una manera en com els treballadors mal pagats del tèxtil-confecció estratègicament fugen de la pobresa és treballant més hores bé en la mateixa feina o bé en una altra, com mostraré a l'apartat 6.1.3. (Gardiner i Millar, 2006). No obstant, això és possible només en les persones que tenen la cura solventada, en homes, o és el cas de la gran majoria dels entrevistats –amb Juan Carlos al cap–, o bé en dones a les quals una altra dona soluciona la cura; o bé dones que es ‘matxaquen’ excessivament, com els ocorre a Olga o a Lirios, que mostren al llarg de l'entrevista l'esforç titànic que ha suposat i que encara esta suposant tirar la família endavant amb un únic sou, el seu.

6.1.2. CERCAR UNA NOVA FEINA

Una segona línia d'actuació respecte l'obtenció de certesa és el possible canvi de feina. Són molts els treballadors que manifesten el seu desig de canvi, sobretot si això implica fugir d'un sector al que no li veuen futur. Aquest objectiu els duu a molts a invertir temps, diners i esforç en la formació, obtenint un perfil diferent cobdiciable per al mercat de treball. No obstant això, la gran majoria es limiten a realitzar cursos organitzats pels sindicats (és el cas del de conductor de camió que han realitzat molts) i que en gran mesura no suposa un canvi important de perfil sinó un trasllat d'un sector poc qualificat a un altre, per al qual el futur tampoc és molt prometedor. Com he dit ja a altres indrets d'aquest treball, els recursos que aquests treballadors tenen al seu abast per a poder transformar la seua realitat són molt limitats.

Trobar una altra feina, sovint fora del sector –fins i tot de funcionari, amb el que desapareixeria la incertesa laboral que pateixen–, suposa una de les fites que més freqüentment esmenten els entrevistats. No cerquen amb aquesta nova feina

només un major nivell d'ingressos sinó també major seguretat o almenys millor tracte i major satisfacció personal. O com és el cas de Carmen, el canvi pel canvi.

"Quina faena t'agradaria trobar? Sobretot de funcionari perquè està veient-se que és la via més segura que puga haver."

Juan Carlos

"Es que no són tot diners. Jo per exemple amb els mateixos diners que guanye ara me n'aniria a un altre lloc de feina. Un altre lloc que em desenvolupara un poc professionalment, una manera d'expressar creativitat no sé.... i que tinguera millor tracte humà."

Toni

"Sí que he estat plantejant-me fer un canvi però un canvi ja a més... doncs buscar un treball en un país estranger per millorar el meu nivell d'angles, i per...no sé, fer un canvi fort ja."

Carmen

Són conscients, fins i tot els més joves, que avui no és fàcil trobar una nova feina. El context, amb una crisi econòmica global, no acompanya, hi ha menys llocs de treball i les condicions d'entrada i de permanència són pitjors per aquesta mateixa menor demanda. I en molts casos la seua qualificació i la seua edat tampoc acompanya, i això els desesperança més encara.

"[respecte les possibles feines que podria trobar] Te'n vas a netejar cases. Ara com tot el món està buscant cases tampoc hi ha faena. "

Olga

"I no has pensat en buscar una nova feina? A la meua edat... Ja arribe massa tard! [riu]"

Amparo

"¿Has pensado en buscar otro trabajo? Muchas veces sí, muchas veces lo he pensado pero es que ahora está muy mal. Es que yo, ¿dónde voy ahora con 40 años? Yo no tengo estudios, tengo el graduado escolar pelado."

Mónica

"¿Has buscado algún otro trabajo? No ya creo que no porque con la edad que tengo ya...además hoy en día es imposible. Si no tienes... bueno porque yo tengo hasta el graduado escolar sólo, ¿dónde vas a ir?"

Alfredo

"Jo no sé fer altra cosa, tampoc. I hui demanen experiència; quan busquen algú busquen algú amb experiència. Això també... en part em para, perquè jo no sé fer altra cosa. Només sé teixir."

Rebeca

De fet alguns dels entrevistats han optat per seguir una estratègia formativa que els faça augmentar les seues possibilitats de trobar una bona feina o senzillament, sobretot en els més joves, reprendre el que van deixar a mitges en el seu moment. De fet la formació apareix com una de les estratègies on major esperança posen, encara que són pocs els que la conreen, no debades un dels segments pitjor parats en el procés de canvi que està experimentant l'economia internacional són els treballadors no qualificats (Simó, Golsch, Soro, 2006).

“De fet estic estudiant, estic en la UNED. He acabat fa 15 dies els exàmens. Estic fent dret, estic en segon de dret. La segona setmana de juny vaig acabar els exàmens perquè veig que hi ha que buscar-se una via siga com siga perquè a açò no se li veu, almenys esta empresa, no se li veu que demà a despús-demà o després de vacances tanque les portes, però no es veu eixa alegria que n’hi havia per a rebotquejar campanes.”

Juan Carlos

“*I has pensat en buscar una altra faena?* No, pensava anar-me’n a estudiar, de buscar feina no, deixar-me la feina i anar-me’n al primer objectiu que tenia d’anar a Cervantes. És el que tinc ara en el cap.”

Mario

“Vaig fer un curs d’energies renovables l’any passat, allò de les plaques solars i tal per muntar plaques solars, que també és un altre sector que no m’importaria anar, és un sector que ara està en auge però...cursos d’això. Tinc, vaig fer un curs també de prevenció de riscos laborals...”

Vicente

“*T’ho deixaries i estudiaries cuina?* Clar. I, però ara també estic fent un curs de costura. És un dia a la setmana, també... tres horetes...”

Rebeca

Encara que no resulta fàcil combinar ambdues activitats, feina i formació, sobretot en el cas de les dones que s’encarreguen també de l’esfera privada, i perquè a les empreses no són sempre ben considerades aquestes iniciatives:

“Jo m’ho veig més negre. Mira ara estudiant el valencià m’aproven el valencià, t’aproven les oposicions... es que arribes ací, quan treballes a les sis del matí, arribes a les dues i mitja, dinar, fer lo de casa, posar-te a estudiar, anar a classe. Arribes per la nit i estàs rebentada. Però bé, vaig a intentar-ho...”

Lirios

“*I com et va [està cursant un mòdul superior]?* Home he aprovat tot però molt ofegada, molt ofegada perquè les classes comencen a les tres i mitja i jo vaig a les set i quart. Vaig demanar un permís en l’empresa que em tocava de 200 hores i al principi em van dir que sí però després la jefa de personal em van dir que no, que no me’l donava. [...] és el que jo li vaig dir a ella: ‘almenys intenta arreglar-m’ho l’horari un poc...en lloc d’acabar per la vesprada a les set acabar a les cinc i eixes hores les recuperaria pel matí’. Em va dir que no que ella no ho feia.”

Sara

Els mitjans per a la cerca de feina que diuen utilitzar són molt tradicionals, basats en els contactes personals en els que en certa mesura acudeixen per mitigar la seua desorientació, i allunyats dels serveis públics dedicats a la gestió de la desocupació als quals professen una compartida desconfiança. Les relacions familiars són essencials per aconseguir feina –com veurem al capítol 8– però també altres contactes. De fet la feina actual la trobaren d’aquesta manera. No podem obviar que les seues xarxes seran molt limitades i centrades en un mateix àmbit, el que dificulta encara més trobar feina i que aquesta s’allunye de les condicions de precarietat que tenen al sector. Precisament, en sentit contrari, en el cas de Santi i Carmen la seua situació amb xarxes socials millor posicionades socialment fa que vegem amb major facilitat trobar una nova feina, i millor fins i tot. Aquells amb una

posició forta en l'estructura social estan millor situats per a aconseguir treballs regulars, fins i tot treballs addicionals que complementen els seus ingressos. Mentre els que són més febles, s'han de conformar amb ocupacions esporàdiques, sovint en l'economia informal i mal pagades (Mingione, 2000).

"Esta faena la vaig trobar perquè una veïna em va dir: 'en la fàbrica del meu home agarren xiques'."

María

"*Com creus que pots trobar feina?* Home pues en el Servei no sé jo si tinc molta fe. L'únic el que més faena dóna són les ETTs, les empreses eixes temporals i no em fan molta gràcia però si no hi ha altra cosa pues tindrè que anar allí."

Nacho

En el pol oposat hi ha qui la seua estratègia és esperar a què amaine el temporal, confiant que ho faça, perquè la seua formació no permet fer altres coses. O també esperant a jubilar-se.

"Buscar una altra faena? De moment no, jo de moment sóc partidària no per res perquè jo sé fer açò i totes les empreses d'ací estan igual de mal i aleshores dius 'per a que m'he de manejar, per a no saber també si vaig a millorar'. No estic formada per a altres coses no és que no tinga ganes de formar-me, és que en estos moments no puc, tinc un fill, tinc una hipoteca i no puc ara parar. Si m'obliguen perquè no tinc més remei que perc la faena faré lo que fa falta però en estos moments preferisc veure si aguanta..."

Elena

"*Has buscat una altra faena?* No perquè estan les coses molt mal, jo què sé i tampoc ja per l'edat que tinc jo on m'he de posar?, per a posar-me en un supermercat o per a posar-me en un lloc d'eixos o en un... [...] i ja t'has acostumat a treballar aixina i deixar esta faena per a entrar en un altre lloc després de portar tants anys com porte per a lo millor després anar a l'aventura pues per al que em queda que dic jo aguantaré fins que puga i quan ja no puga ja m'ho deixe però m'ho deixe ja per a deixar-me de fer faena que també ho tinc molt clar ja."

Mónica

Temen que la decisió de canvi no siga la correcta i afecte, negativament, al seu entorn. És per exemple el cas del marit de Reme, que va rebutjar una oferta per a eixir del sector. Als mesos va veure com acomiadaven a la persona que ocupà eixe lloc; ens diu:

"Si digueres: és que no tens família, no? O jo estiguera encara a huit hores i fent hores, doncs a lo millor t'arrisques i sí que dius: 'doncs mira, me'n vaig a un altre lloc'. Però aixina, com? S'haguera quedat en el carrer, i en 500€ que cobre jo, clar mentre trobes i no trobes... I ara no és igual que abans. Som nosaltres dos a soles, i pots fer això, no penses tant les coses, però ara amb dos xiquets, i que necessiten una barbaritat de coses. Es que és continu. Aleshores és el que va pensar ell, i menys mal. Si no, mira ara. Clar, no vas a tornar altra vegada on estaves i dir: 'mira, que m'ha passat açò'."

Reme

No sempre la cerca de feina és per a substituir la que ja tenen sinó per a complementar-la. Es tracta d'una estratègia ja assenyalada per altres estudis com

el de Smith i Macnicol (2001) sobre les estratègies de supervivència dels treballadors al sud de Londres, posant en evidència com els sous baixos i l'escassa seguretat de la feina els legitima a cercar un equilibri entre economia formal, informal –també il·legal– i prestacions estatals per aconseguir un nivell de vida acceptable per a ells i la seua família. En el cas dels treballadors del tèxtil i la confecció és la combinació entre economia formal i informal la més present a les seues estratègies, conjuntament amb el suport de la xarxa familiar i de parentiu.

6.1.3. COMBINACIÓ D'ACTIVITATS REMUNERADES

En estreta relació amb l'anterior estratègia trobem a aquells treballadors que tenen una feina complementària, de manera més o menys temporal, per a complementar els ingressos i en perspectiva a llarg termini canviar el tèxtil per aquesta feina. És el cas de Juan, qui combina amb una jornada esgotadora la seua feina a la filatura amb la captació de socis per a una espècie de pla d'estalvis amb la idea de substituir la fàbrica i l'estatus d'assalariat per aquesta feina i l'estatus d'autònom, d'empresari, que és la seua màxima aspiració¹²⁵

“Evidentment doncs jo he tingut que buscar-me alguna cosa alternativa, que és això que et vaig comentar jo [comercial d'un pla d'estalvis] que vaig començar a fer-ho com un complement d'hores, i que hui per hui estic plantejant-me de poder donar una eixida i poder a lo millor d'ací un parell d'anys dedicar-me 100% a d'això. I poder abarcar pues algun altre tema, segurs, alguna altra cosa.[...]

Però treballes tot el dia? Sí. Tot. Però tot. [...] Però anant de matí, quan anava de matí, xe pues de sis a dos treballant. A les dos me'n venia ací a casa, em duxava, em canviava, em posava guapet per a vendre, me n'ixia al carrer, i inclús tenia visites, i acabar a les onze i mitja, eh? I vindre ací a casa a les onze i mitja des de les cinc i quart del matí, eh? [...] Acabes rebutat.”

Juan

En altres cerquen al sector públic perquè el veuen més segur. És el cas de Lirios, que fa anys combina la feina a la confecció amb la feina al sistema de salut valencià com administrativa, cobrint torns de vacances i baixes especialment en períodes estiuencs, de tal manera que mai té vacances. La temporalitat d'aquesta feina en el seu cas no deixa de ser precària, però la percep com una precarietat menor, sobretot perquè pot desaparèixer, que no pas la del taller de confecció. I també perquè suposa una feina de major qualificació i acumular puntuació per a

¹²⁵ Malauradament, anys després de fer aquesta entrevista, aquest pla fou descobert com una estafa que havia fet perdre diners a centenars de persones a tot l'estat. Desconec si fou el cas d'aquest entrevistat.

facilitar aquesta integració en plantilla o almenys un període llarg de treball (una vacant, una baixa llarga).

“Trobes que és fàcil poder trobar eixa feina? No fatal i ara jo crec que més complicat almenys en la zona d'ací està... Si jo fa més de catorze anys que estic aixina! Però si encara tens un contracte que dius bo, un anyet i ja et toca un poquet d'atur. Però jo el contracte més llarg que he fet és de cinc mesos, d'una baixa maternal, en catorze anys!”

Lirios

Tant en el seu cas com en el de Noelia, la mateixa precarietat del taller els permet combinar-la amb una segona feina. El fet de que treballen a destall els permet faltar fins i tot mesos sencers sense que els suppose perdre la feina al sector, prèvia negociació amb el propietari.

“Vols deixar-te la faena? No, no puc deixar-me-la, no, no, conforme està la cosa no. I res, estic tirant currículums i em van tocar del [hipermercat] i ara estic fent faena allí però per a la campanya de Nadal soles però no m'he deixat la fàbrica, perquè si el dia cinc se m'acaba el contracte on vaig? Necessite fer faena.

I t'ho pots combinar bé? Bueno hi ha dies que no vaig. Per exemple hui he anat de dues a quatre perquè a les vuit em pose a fer faena. Però per exemple demà no vaig perquè no tinc perquè em pose de nou a dues de la vesprada aleshores no puc.”

Noelia

El més habitual però és complementar la feina amb altres feines menors, moltes informals, que fan de manera esporàdica. Com és el cas de Rebeca cosint vestits de festes de Moros i Cristians, o bé de Julia cuinant per a un càtering, o Eduardo i Vicente com a músics de banda. O bé fer-ne dues alhora fins que la situació es decante per una o per una altra:

“Quan vam tancar, el meu germà coneixia a un xic i em va dir si vols anar a [nom de l'empresari] li fa falta una xica per a doblar perquè cosir no tinc ni idea. I vaig començar allí però en negre. Després em va tocar [nom amiga que li va dir d'entrar a una botiga] i entre una cosa i l'altra em treia un sou normaliu, però això van ser dos mesos. Feia el meu torn en [botiga] i després anava a l'altre o simplement no anava, perquè jo en la confecció anava de matí, per la vesprada no anava mai. I duia els dos llocs. I ja està, de [botiga] a ací.”

Begonya

“El baix, la tuba en la banda d'ací. En una de les dues que hi ha ací que també és una altra font d'ingressos, si volguera.[...] Però si em volguera haver dedicat pues també haguera pogut...en un moment donat que em falla la faena eixa pues tinc ahí un altre rebals de faena entre cometes.”

Vicente

En general la vida quotidiana dels treballadors del sector en posició més precària se'ns presenta com una combinació estratègica de treball formal i de treball informal, un “patchwork of activities” (Beck: 2000).

6.2. Gestió dels recursos econòmics

Una segona via estratègica referent al mercat, però amb un profund arrelament familiar, és gestionar els recursos cada vegada més escassos. I en aquest cas els meus entrevistats convergeixen en dues línies bàsiques, a banda és clar de la possibilitat d'acudir a altres canals de proveïment, especialment a la família. Però això és competència d'un altre capítol, de moment ens quedem amb les estratègies de mercat i les que he pogut observar entre els treballadors entrevistats són:

- En primer lloc la imposició d'una constant austeritat vital només sovintejada de petits excessos que no deixen de tindre però una base de planificació, de fet aquesta és la següent línia estratègica.
- La interiorització, sobretot en les dones, d'una racionalitat administrativa ferotge, segons les circumstàncies econòmiques de cadascun dels entrevistats: si compten o no amb dobles ingressos, si es troben en un profund procés de reestructuració laboral...

6.2.1. AUSTERITAT VITAL

La vida, ens narren, és una continua successió de despeses, sobretot si tens fills: l'habitatge i els seus serveis, l'alimentació, els tributs...

"Jo tinc una casa, estic pagant un cotxe, la meua filla imagina-t'ho, està en 2on d'ESO, necessita una barbaritat de tot."

Olga

La resposta a aquesta enorme quantitat de despeses amb un poder adquisitiu cada vegada més minse és invertir-se d'una rígida austeritat vital i controlar diàriament cada euro sense poder permetre's gairebé ni un caprici, només fent front a allò imprescindible per a la vida d'ells i de les seues famílies.

"Sí, perquè nosaltres ens hem limitat sempre a gastar menys del que has guanyat. No el que has guanyat, sinó menys. Per a poder doncs, veure d'anar gastant, i nosaltres doncs, si no hem pogut... Mira, açò és del 73. Tot açò [em mostra els mobles del menjador]. Doncs nosaltres ens hem limitat a gastar menys del que guanyàvem, per a poder ixir."

Antonio

"Yo la economía...veo que la gente dice que va mal. A mí de momento, a mí no me ha afectado porque tampoco he sido una persona que... nunca me he ido de vacaciones, una persona que no he derrochado, ¿me entiendes? Entonces a mí de momento como siempre, justita a final de mes."

Mónica

“En què et gastes els diners? La veritat és que en poca cosa potser que eixint a sopar, potser al cine, algun llibre... Roba jo no dic que no em compre alguna samarreta. I viatjar enguany no, però sí que a voltes, almenys una volta a l'any sí que vaig una cosa que siga barateta però sí. Els meus gastos són eixos.”

Begonya

“En què et gastes els diners? Poquet. Per a anar a la perruqueria vaig quan me'l tinc que tallar perquè hui m'he fet el tint jo! Vull dir-te, i tampoc han sigut uns xavals capriciosos de...Mira ací en casa, si hem de pintar, comprem dos pots de pintura, agarrem els dos la brotxa i pintem.”

Lirios

Les primeres despeses que s'eliminen davant de l'evidència o la possibilitat de patir problemes econòmics són les referents a la vida social, el que fa més limitada la sociabilitat i el contacte amb amics i veïns, limitant-se molt el lleure als vincles familiars, que a més a més són plenament funcionals al seu benestar, com es veurà al capítol 9. No obstant això, sempre cau alguna petita despesa, assumeixen per tant que no tot ho controlen encara que si aquest extra, aquest plaer representa una suma considerable, entra dins de la seua actitud espartana i es converteix en un goig llargament planificat i mesurat, perquè qualsevol imprevist els pot trasbalsar la vida. Tracten així de lligar curt la incertesa.

“Per exemple, enguany nosaltres no se'n anem de vacances, així de clar. Es que és una cosa que quan es pot es pot i quan no, no es pot.”

Sergio

“Si no he tingut els diners no ho he fet, les coses s'han fet quan hem tingut diners...”

Manuel

“Els gastos de la filà que realment és l'únic vici que tinc. Què es paga en la filà? Doncs la fulla són...es que enguany no me l'han donat encara, però no arriba a 500€. A part dels menjars de festes sempre et venen més gastos: el trabuc, la pólvora, els detallets... Jo em faig un apartadet sempre tots els mesos m'aparte 50€ per a festes, de les hores 50€ per a festes i 50 per a vacances i a banda d'això tots els mesos pose 60€ per a pagar la fulla. Posava 45€ però enguany he dit: ‘vaig a posar 60’ perquè si no arribes i has de posar molt de colp.”

Toni

Aquest forçat ascetisme els suposa una angoixa profunda. La promesa fordista de poder accedir a un consum estable i a l'accés de béns duradors –que servia per a obtenir una mà d'obra submissa i disciplinada– s'ha esvaït sense a penes arribar a tocar-la. No es pot negar una considerable millora en l'accés al consum i en la qualitat de vida que tampoc, cal dir-ho, és gaire complicat, tenint en compte la misèria de la que partien, però l'actitud és molt semblant: han de treballar molt i controlar molt la seua vida per a poder assolir un cert nivell de vida. És encara més evident perquè el somni de consum que han interioritzat és més lluent que el de les generacions anteriors i no poder assolir-lo causa major

decepció. Estem davant d'una societat bulímica on la inclusió cultural és acompanyada per una sistemàtica exclusió estructural (Young, 2007:32).

"A veces piensas que nos quieren volver a poner igual que antiguamente el trabajador solo a trabajar y no tener derecho a casi nada. Es que vas viendo las cosas y dices la gente dice esto pero es que tiene razón. Te compras cualquier cosa pues una tafarrá de dinero."

Paco

"A més és que els torns i els horaris tampoc ens deixen molt de temps per a fer molta cosa [...] que tampoc tenim temps per a poder fer moltes coses només un cap de setmana que no trebal·le, tampoc podem fer molt."

Sofía

Aquesta societat bulímica se'ls fa evident dia rere dia, sobretot des que la crisi econòmica general es solapà amb la crisi del tèxtil i la confecció. Treballadors que compraren segones residències, automòbils, nous habitatges, feren vacances... i mil despeses més que no eren pròpies del seu estrat, de la seua classe. I els mateixos entrevistats ho sancionen¹²⁶. El control social cau immisericorde sobre aquells que han pretés ser una cosa que no són, que han volgut assumir el nivell de vida de les classes mitjanes i altes que ha esdevingut transversal en la cultura occidental actual.

"Xe, que la gent s'ha trastornat, eh? Cotxe? Un BMW. Xe, però si és un treballador com jo que té un xalet que val 40 milions... com es compra un BMW? És impossible que es puga mantindre, és impossible. No, després te vas enterant: 'a Fulanet l'han embargat, o a no sé qui està a punt, o ja ha caigut'."

Eduardo

"Mi hermana, una de mis hermanas me lo dice: 'yo no sé como tú'. 'Eh, ¡porque yo me controlo!' Lo que no puede ser que ganes diez y te quieras gastar quince. Si haces eso ya sabes que a la larga...Y yo no soy partidario del que gana diez y se gasta quince porque luego no vengas a pedirme que yo no voy a darte cinco eso sí que lo tengo claro, pero claro de siempre."

Alfredo

"Sí, bueno es que he conocido gente donde trabajaba antes he conocido a gente bastante mayor y se quejaban, pero se quejaban todo el tiempo... pero no les faltaba ningún sábado o domingo o fiestas para que no salgan a cenar o cosas de estas. O en el verano, como yo vivo cerca del [bar] todos los días de lunes a domingo estaban cenando fuera. Tienen que tener bastante dinero para ir todos los días porque veías caras casi todos los días, ¿será posible?! Todos los días aquí [riem]."

Andrei

El creixent endeutament de les famílies treballadores assolint maneres burgeses ha suposat no pocs problemes amb l'adveniment de la crisi tèxtil i econòmica en general, herència perversa dels anys de continu creixement econòmic

¹²⁶ Bourdieu (1999:319-320) en "Pendiente de un hilo" ens acosta a aquesta mateixa realitat: un procés d'endeutament que en el cas de perdre la via d'ingrés econòmic és sancionat pel seu context a més a més de submergir-la en un procés d'exclusió social.

i confiança cega en el progrés (Castel, 1995). No és més que el que fa Juan, que varies vegades assegura que el que vol ser és empresari, per tant el primer és adaptar les maneres dels empresaris a través del consum:

*“És un cotxe car, no? Sí, quatre milions.
Un bon cotxe. El Land-Rover eixe que n’hi ha ahí fora. El que passa és que sí que podia pagar-lo, i tenia per ahí unes altres cosetes en terminis fixes i tal, que no vull traure-ho, i vull veure si ho puc pagar. [...] És privada l’escola de la xiqueta? Les monges. Bueno, és privada, però el gasto que més se’ns va fer va ser al principi.”*

Juan

Tanmateix encara que les experiències narrades pels treballadors ens fan veure que aquest consum és majoritàriament molt minse, la pràctica totalitat d’entrevistats però s’aparta d’aquest comportament sobretot avui que el seu poder adquisitiu ha baixat enormement. No poden permetre’s moltes de les coses que podien i per tant costa més eixir del que tenen marcat com a propi de la seua classe:

“Suposa més esforç econòmic coses que abans no suposaven? Costa més sense fer coses rares, a veure si m’entens. Portem una vida molt tranquil·la, entre altres coses perquè com un no té, doncs no gasta. Jo no puc anar de vacances i no vaig. Em vaig hipotecar per a arreglar la casa i em va costar molt, perquè fins eixe moment no m’havia hipotecat.”

Miguel

I aquests valors els transmeten als seus fills reproduint les pautes culturals de classe:

“que sàpiguen doncs això, tindre a la seua possibilitat, no sempre voler tindre més del que no es pot, perquè una persona no pot viure si té 1.000, gastar 1.500. Té que saber que n’hi ha un límit i d’ahí sempre. A tots ens agrada viure bé, però fins a cert punt.”

Reme

Per a dur a terme aquest sever comportament respecte la gestió econòmica es requereix d’una rigorosa planificació que sobretot eviten els imprevistos, que és el que veurem al següent apartat.

6.2.2. RACIONALITAT FINANCERA

El lloc central de la planificació econòmica que duen a terme els entrevistats es troba a l’estalvi. Esprémer fins a l’últim euro dels ingressos mensuals i arribar a guardar una part per al futur és una fita essencial per a tots però massa freqüentment inassolible per a la majoria. El seu poder adquisitiu en descens constant impedeix que estalviar siga una tasca fàcil.

“*Creus que és important estalviar?* Bo, important, sí en un moment donat, que no passe, et pot passar qualsevol cosa i què fas?”

Chelo

“*Creus que és important estalviar?* Sí, sí.

Et dona seguretat? Sí et dona seguretat, sempre has de tindre ahí un marge. Sí, sí és important i més en la situació en la que estem que hui estàs on estàs però demà no saps què pot passar perquè clar és un poquet d'incertesa pel que pot passar i per exemple si tens uns diners estàs més tranquil.”

Fernando

“*¿No ahorraís?* Sí hombre vas ahorrando algo pero dinero en cantidad no puedes ahorrar porque ganas 1.200 y cada semana que vas a comprar son 100 y pico euros el carro de la compra y es que no puedes bajar, yo ya lo tengo comprobado, y no te vas a quitar de cosas porque prefiero que no sobre sino me tengo que ir por ahí no me voy pero en casa que no nos falte de nada.”

Alfredo

“*Estalvies?* Poc. Va a temporades. Hi ha temporades que sí que dius bueno tens un arrepello però hi ha temporades que mira no pot ser perquè ixen gastos d'altres coses. Es trenca la rentadora, rentadora nova. O has de pintar este estiu doncs bueno els diners de les vacances doncs me'ls gaste en pintar. Poquet, com a molt, com a molt què pots estalviar, 100€ al mes... com a molt.”

Begonya

Precisament la seua trajectòria laboral, de gran precocitat en l'entrada a la fàbrica, amb uns horaris molt difícils de conjugar amb el temps lliure juntament amb l'austeritat en el comportament de consum que han interioritzat procura que, malgrat els entrebancs, puguen tindre uns estalvis que els aporten molta seguretat o que els faciliten l'accés a certs béns de consum de gran envergadura, o bé petits capricis.

“Aleshores, com tenia diners estalviats, clar jo em vaig posar a treballar en 16 anys sempre he estat treballant que no he parat mai doncs vaig estalviar. I ho vaig dir en casa i me'l vaig comprar [un pis].”

Sara

“Jo el temps que vaig estar en el quint torn i en el quart torn jo he estalviat clar, no he eixit com ara, tots els caps de setmana. Aleshores jo de moment no em prive de res, la veritat, si m'ho he de comprar m'ho compre i ja està. Tampoc sóc massa gastadora.”

Rebeca

I és transcendental per a ells perquè el que primer fan és obrir una cartilla als seus fills per a que tinguen un rebals. Alguns ho fan, encara que després supose per a ells una ajuda en moments de dificultats

“L'únic que tenim són comptes per als xiquets.”

Eduardo

És clar que aquesta necessitat d'estalviar provocada pels baixos salaris i per les responsabilitats familiars no és general. En el cas de Carmen, l'entrevistada

amb major nivell d'ingressos i sense parella ni fills, el fet d'estalviar és gairebé equivalent a no gastar-se tots els seus diners:

"Pots estalviar? Poc, poc però perquè no em preocupe jo d'estalviar. Sí estalvie però no conscientment no, de dir estos 4000€ me'ls guardo, no. Et queda un remanent? Si va quedant i mira açò puja però no...igual ho faig mal però no... No tens cap pla de pensions? Sí, sí això sí. Tens raó, però és automàtic, no em preocupe jo. El banc arriba el mes i em lleva una quantitat, em lleva 30€ al mes i ahí estan els 30€."

Carmen

També hi ha, pocs, que es rebel·len contra aquesta vida austera i continguda i es lliuren a un sentit més hedonista de la vida, encara que siga moderat.

"Perquè jo he sigut de les persones que he dit 'que me quiten lo bailao', no he dit, 'xe, que vull estalviar'. No. Jo si en tinc deu i me'n gaste nou, doncs me n'he gastat nou. I si me'n gaste deu, me'n gaste deu. Vaig a cobrar-ne deu més. M'entens? A mi m'agrada viure bé."

Amparo

"No estem estalviant tant, però de totes maneres, doncs, conforme està el tèxtil, tampoc et veus una seguretat molt gran. Però el que no pots és estar sempre d'una manera, cohibit en els gastos i estalviant, perquè si no, ni és vida ni és forma de viure."

Pablo

D'altra banda els treballadors entrevistats introdueixen en el seu dia a dia mesures de comptabilitat dirigida a la contenció, o almenys al control, de les despeses perquè no es poden permetre deixar molts aspectes lliures a l'atzar, tracten de tindre-ho tot sota control, doncs un imprevist pot desequilibrar profundament la seua vida quotidiana.

"El que passa que abans anava a comprar i no mirava i hui sí que mire. Perquè ha sigut un canvi molt gran. Ma mare estava en casa i no se li feia res roïn perquè antes de que es fera roïn ho guisava. Les dones que estem fent faena com anem a lo que hi ha, pues a voltes tens que tirar la meitat i això és lo que no puc suportar, aleshores he anat habituant-me i pareix que..."

Chelo

"Dona si guanyarem 1.000€ cadascú viuries millor, aniries a una tenda i no miraries les etiquetes, no és deveres? No es miraries, si vas a comprar una llibreta jo no miraria la barata. La que li agrada a la meua filla l'agarraria. Si me'n vaig a comprar motxilles no me n'aniria al Jaslen al saldo, es que...clar tu veus? Si dius et conformes. Es que t'has de conformar."

Com ho fas per a passar? Jo mire el jornal que m'entra al mes, i comence tant, tant, tant....

Vas apuntant-ho? Claro. Este mes em fa falta això doncs estos diners els reserve per a d'ahí, estos per al préstec, ens queda açò. Si la xiqueta demana moltes coses a última hora li dic 'eii anem fins ahí, la resta al mes que ve'"

Carmina

"No la llum, i el telèfon i això sempre ho tinc en compte, són gastos fixes que cada dos mesos saps que els tens i controles per exemple també que en hivern sé que el rebut de la llum de gener o de febrer, ara no sé com cau, serà més alt perquè tens més estufes enxufades aleshores ja sé que eixe

mes són 100€ per a la llum. Normalment tot això ho tinc en el compte i el lloguer també.

Controles molt els gastos? Sí, i sé quan arriba...el rebut... “

Begonya

“Sí, sí, ell [el seu marit] té un arxiu, i la llum i no sé què. I ell quan ve un rebut de llum ‘a veure l’anterior què vam pagar.’ I l’estiu mires a veure l’any passat per ara què vam pagar.”

Lirios

Eviten embarcar-se en despeses molt grans, sospesen bé què signifiquen aquests tipus de despeses i si els hi sortirà rendible, ajornen plans...Ho fan en despeses importants, transcendents per a la seua vida quotidiana com és l’adquisició de l’habitatge.

“Per què vau triar el pis?” Perquè ens va agradar la veritat. La veritat és que no el vam veure però relació qualitat i...això ens va agradar, relació qualitat-preu. Bueno buscàvem un àtic i els pisos de segona mà s’havien pujat en aquella època barbaritat i ens vam clavar en un pis nou perquè podríem anar pagant lletres i anar reduint el préstec. I ens va agradar la idea.”

Santi

“Vivimos en un piso cinco años de alquiler porque no nos podíamos permitir meternos en un piso, vivimos cinco años de alquiler y nos dio tiempo para ahorrar un poquito.”

Mónica

“¿Y para ti es mejor comprar un piso que alquilarlo?” Para mi sí, creo que sí. No creo, estoy seguro que es mejor, porque si ahora la letra para alquilar un piso es de 300 euros como pago yo 350 y al final sé que es mío, digo pues bueno, sale mejor ¿no? Los 300€ que pagas de alquiler los pierdes, así los 350 euros los pagas pero un día podrás venderlo.”

Andrei

Però també en despeses menys importants però que poden suposar una despesa extra considerable, com fer reformes a casa:

“Estàs fent obres?” Sí ha canviat la cuina i ara ja toca veure els mobles però ara he parat i quan passe tot açò, bueno deixe passar un poc el temps ja continue.”

Inma

“Ara hem fet el quarto de bany i la cuina, s’ha quedat per fer tot açò, canviar portes, canviar el pis, volem canviar la reestructuració de la casa de les habitacions i de conforme és. Estem arreglant-la poc a poc perquè clar tot és un dineral però bueno poquet a poquet hem fet la façana perquè també estava feta una pena, estava molt estropejada i la férem este estiu, i ara pues a poquet a poquet també estem fent aixina.”

Sofía

“Has tingut que ajornar algun pla o projecte?” Ara en estos moments hem ajornat un de veure’s un poquet apretats, perquè nosaltres tenim l’aseo, el pis és nou, té ja set anys, però volíem canviar-se l’aseo, llevar-se banyera, posar-se dutxa, perquè ja... que nosaltres no és que sigam majors, però comences a entrar.. i no ens ho hem pogut fer... hem tingut que parar a veure si l’any que ve podem tirar.”

Jose

I al capdavant esdevé una manera de viure, l'actitud quotidiana respecte l'administració econòmica individual i familiar:

"Tampoc pues això clavar-te en coses molt fondes o de molt de gasto, de molt de diners perquè no saps com pot vindre la cosa. Jo per almenys tampoc m'agrada, no m'ha agradat mai empenyar-me en molta cosa i en molta això si no sé que vaig a ser responsable de poder-lo pagar ni de poder ixi, que no m'agrada veure'm ofegada, m'agrada fer les coses sobre la marxa, preferisc fer-ho sobre la marxa i viure més tranquil·la que no estar pensant en el que dec. "

Sofía

"Jo he sigut una persona que sempre, només he fet dos préstecs en esta vida per als cotxes, els dos cotxes que m'he comprat. He intentat fer el menys possible, no dir 'bo, com m'ho donen que passen els anys'. No, m'ha fet sempre molta por.

Per què? Doncs perquè et quedes sense faena i com pagues? Després puc dir que s'ho enduga el banc però no sóc aixina [riu]."

Chelo

Com he esmentat les despeses inesperades poden causar per tant fortes sotragades en les seues vides. Encara que allò que consideren sobtat siga tan bàsic com anar al dentista, canviar la rentadora o que els fills necessiten classes de repàs. Davant d'aquests imprevistos opten per l'ajornament, per pagar en terminis o, com veurem més endavant, per demanar l'ajut dels parents.

"A lo millor se t'han presentat més gastos, a lo millor has tingut set bodes [riu] això si ostres que duem una temporada que no fem més que traure i no entrem."

Nacho

"En que un mes que te salga un imprevisto ya te ves, que a veces dices 'vamos a ver en como se me rompa la lavadora y la tenga que cambiar o se rompa la nevera y la tenga que...a ver de dónde...', porque vas justa, justa, justa.

¿Te ha pasado alguna vez de no poder pagar alguna cosa? Pues pagarlo a meses. A plazos es lo único.

¿Lo habéis hecho? Alguna que otra vez. Para ponernos los aires acondicionados lo hemos tenido que pagar en seis meses, y así. Compramos un ordenador y también tuvimos que pagarlo también a plazos. Desembolsar una gran cantidad de dinero no, si te quieres meter en algo lo tienes que pagar a plazos, si no, porque vas justa, te puedes permitir pellizcar un poquito, pero no mucho."

Mónica

"Vam fer la comunió del cicló l'any passat i encara estic pagant un poc, al ser modista es va comprar una màquina de cosir pues ho paguem poc a poc i després estalviar el que es puga, el típic d'una casa crec jo. El cotxe ja el tinc pagat i ja està per a canviar [riu]"

Pepe

"Ara mateixa la dona, porta pont, i ara ja fa quinze anys que el portava. Ja comença a queixar-se... vam anar al dentista... [riu] i ens han caigut les boles dels ulls! I tindrem que fer-ho però li han demanat 4.000€."

Jose

Igualment han d'anar en compte en no errar en la planificació econòmica perquè poden vindre mal dades i patir les conseqüències de tries equivocades, i

com feia esment al primer capítol, el procés de modernització reflexiva implica que és l'individu l'únic responsable, per tant a més a més de la precarietat han d'assumir la seua culpabilitat.

“Jo vaig canviar un pis però es que eixe pis també tenia calefacció central, tenia plaça de garaig baix i tot, de pagos al mes era una barbaritat. Però clar me n'ha vingut a una casa que esta casa és una ruïna.”

Olga

En conclusió, els treballadors del sector mostren una arrelada actitud de contenció i un important coneixement de qüestions financeres a nivell quotidià que procuren allargar el seu escàs sou el més possible. Aquesta actitud d'austeritat, la comptabilitat intensa i extensa dels seus ingressos, els estalvis per a possibles i futurs imprevistos, els atorga un plus de certesa. Cobren poc, però saben el que cobren, malgrat que la pèrdua de les hores extraordinàries els ha suposat un fort trasbals, ja que sobre eixa base estructuraven el seu pressupost familiar mensual. Igualment el neguit dels treballadors que estan tenint problemes per a cobrar el jornal, o bé aquells que es troben immersos en un ERO i que per tant no tenen tan segur com els altres –que és, també cal dir-ho, una seguretat molt precària doncs sempre tenen present que d'ells no depén–, que més en un moment com el que travessen poden quedar-se sense feina o sense cobrar, com han vist que ocorre en altres fàbriques del seu entorn.

6.3. Res que no siga normal

“Home el primer és el menjar, el primer per a casa, el primer que res és el menjar i després el vestir i la marxa d'una casa normal i corrent perquè tampoc som persones que fem massa coses fora del normal.” Sofia

Sofia ens posa de manifest un dels trets que més he trobat al llarg de les entrevistes realitzades als treballadors del tèxtil i la confecció a les comarques: que és normal. L'afany de normalitat i homogeneïtat d'aquests treballadors contradeix la tendència a mostrar una individualitat peculiar i diferent al grup com a valor preuat d'aquesta època. No obstant, els protagonistes de l'estudi pretenen constantment que siga conscient de la seua normalitat, de que no són més, ni sobretot menys, que la resta de persones, que fan el que fan perquè és el que s'ha de fer, ni més ni menys. Que duen una vida normal, tranquil·la buida de qualsevol sotrac. És la mitificació de la rutina. Una rutina de la que fugim en aquest nou

capitalisme, però amb la qual ells estan còmodes i volen que continue així, com tornaré a contrastar al capítol 10.

Aquest afany d'homogeneïtzació es constata en moltes qüestions. En primer lloc en assegurar que el seu nivell de vida és el nivell de vida dels que els acompanyen, que tenen el que tenen tots, fan el que fan tots. És clar, la seua vara de mesura està construïda sobre la base d'un context molt homogeni:

"Sí, yo me veo igual que los demás. Bueno yo tengo vecinos que trabaja él y trabaja ella y claro te puedes permitir más cosas. Pero yo tengo lo básico que tienen ellos tengo mi piso, tengo mi coche, si me parece ir a la playa algún fin de semana como ayer o en verano, procuro siempre ahorrarme siempre porque a mí en vacaciones sí que me gusta salir siempre."

Alfredo

"La meua és igual que la de qualsevol altre treballador. [...]. Aleshores jo lo meu, pues com te dic, doncs normal. Normal."

Jose

"I creus que la teua situació econòmica es diferencia molt de la dels teus amics, veïns...? Es que això depèn amb la gent en la que et relaciones. Jo amb la gent que em relacione doncs estan més o menys com jo. O siga que digam de classe mitjana, mitjana-obrera, o siga que no és, no és res més."

Pablo

"Creus que la teua situació econòmica s'assembla molt a la dels teus amics, companys, veïns...? Sí, sí som tots treballadors no hi ha ningú... bueno hi ha algú que destaca perquè és empresari però la majoria... els treballadors treballen, home i dona i tots en xiquets i tots igual, pagant hipoteques... vamos que no em sent inferior jo als demás, ni superior tampoc, jo sóc del muntonet sempre."

Nacho

"Es que com jo duc una vida molt... normal que no es que tinga una vida que tinga luxe i... el normal. Respecte les meues amigues totes anem més o menys igual. I els companys de faena també."

Sara

A sobre mostren desinterés per la situació econòmica dels altres, el que duu a una curiosa contradicció: saben que no són diferents però no miren com viuen els que els envolten.

"Creus que les dones ho fan millor això [administrar els ingressos familiars]? Crec que la meua sí. Les altres dones no ho sé. Ni entre, ni vull, ni res."

Manuel

"És que a mí no em preocupa ningú. És que jo no visc per als demás, visc per a mí. Jo sóc una persona que no em clave en ningú. Jo visc la meua vida, que prou faig vivint la meua vida. Aleshores jo no em clave en la vida ajena per a res, igual tinc jo que pugen, que no pugen, que tiren, que no tiren, que facen, que no facen."

Amparo

"Creus que la teua situació econòmica és diferent a la de la gent del teu barri, dels teus amics? Home tinc amics que treballen allí i la diferència no és molt, ara mateixa sí, perquè els dos amics tenen les dones treballant, i això canvia prou, però vamos, no sé que dir-te. No li pregunte a la gent"

Miguel

En segon lloc penalitzen, com ja hem vist, a aquells que gosen apartar-se del camí de les coses ben fetes, que no tenen clares les prioritats en les despeses – primer els deutes, després la resta–, mai s’ha de mostrar que no són autosuficients, mai s’ha de gastar més del que es té pretenent ser el que no s’és.

“Jo és que, es que no sé si jo sóc jo molt rara, jo es que sóc del partit conservador que dic jo [riu]. Però pense molt en com ha de vindre. Jo moltes voltes sent a companyes meues... es que jo conec a una xica que treballa amb mi que és prou jove ‘t’han tallat la llum?’ Es que jo abans crec que em quede sense menjar que em tallen la llum. No sé fins a quin extrem perquè ja et dic que jo m’he vist prou apurada però no fins l’extrem que tindre que demanar.”

Lirios

“Nosaltres som persones que ens agrada més tindre la casa plena de menjar, com aquell que diu que no ens falte el menjar, abans que anar per ahí a disfrutar.”

Jose

Aquesta dèria per ser com tots és explicable pel temor que manifesten d'eixir-se'n del grup no només per la calidesa i seguretat que suposa formar part d'un col·lectiu, les normes del qual serveixen per explicar-se un món cada vegada menys clar, sinó també perquè saben que tenen més probabilitat d'eixir del quadre cap baix. Com bé ens assenyala Castel (1995) un imprevist, una mala situació conjuntural pot comportar passar de la posició de vulnerabilitat en la que es troben els treballadors entrevistats a una situació de major vulnerabilitat social i fins i tot exclusió social, amb tot el que això suposa. No moure's significa per a d'ells que hi ha una menor probabilitat d'empitjorar, i si empitjoren ja ho solucionaran; prefereixen no pensar-hi (vegeu capítol deu). Si no caminen és impossible donar un mal pas que és el que més temen, sobretot perquè són conscients que les seues capacitats i recursos estan lluny de ser valorades en un món com l'actual.

CAPÍTOL 7

LA PLURALITZACIÓ DE LES FORMES FAMILIARS COM A FONT D'INCERTESA

Ja al capítol tercer exposava com el canvi vertiginós de les formes familiars que estem experimentant a la societat occidental en les darreres dècades, propulsat en gran mesura pel procés d'individualització femenina, està canviant no només l'esquema de les nostres relacions de parella i de família, sinó també les bases del nostre benestar, sobretot a un país com el nostre on aquest és sustentat per la solidaritat intrafamiliar. I aquesta transformació, si fem cas a Giddens (1995) suposa unes relacions basades més en la decisió i satisfacció personal que no pas en les convencions, i per tant amb major grau de confiança i d'intimitat, està al mateix temps posant en evidència profundes desigualtats i introduint en la nostra vida un major grau d'incertesa. No sabem doncs si tindrem al nostre costat sempre a la mateixa parella, si efectivament ens convé que hi siga, si els nostres fills tindran cura nostra quan siguem vells, o si els nostres pares ens salvaran d'un imprevist econòmic. Les relacions de parella, i per extensió les familiars, han esdevingut un camp essencial de negociació, d'acords conjunturals, i per tant també d'inquietud. El risc entra en les nostres estructures de sentit per la quotidianitat.

És però un procés de canvi que no ha arribat a desplegar-se totalment, sinó que ha conduït a la convivència, no sempre senzilla, de tradició i modernitat. Les bases culturals de la comunitat de referència, el gènere, l'edat, la classe, el nivell educatiu... fan de sedàs que condiciona el grau d'individualització i modernització de les relacions familiars. Per això resulta molt interessant analitzar aquests canvis en els treballadors del tèxtil i la confecció de les comarques, precisament un col·lectiu tant llunyà del que els teòrics analitzats al capítol 1 ens han retratat a les seues obres. Aquests treballadors, amb un perfil familiar d'entrada molt tradicional i de baix nivell econòmic i formatiu –com hem vist al capítol quatre–, presenten segons el relat de les seues experiències i concepcions, unes relacions familiars extremadament plurals. I per tant també una relació cada vegada més propera amb el risc que comporta la indefugibilitat de la tria.

En aquest capítol em centre en el grau de la transformació que s'està produint en les famílies dels treballadors entrevistats. En un medi laboral, econòmic social i cultural molt determinat tracte d'esbrinar quines són les concepcions de la família i com posen en pràctica aquestes concepcions per tal de poder vincular-lo

amb el capítol següent, on estudie les estratègies d'assegurament a través de la família.

El text s'estructura en tres grans parts. En la primera expose el model de la família tradicional, que representa la realitat dicotòmica de la Primera Modernitat i per tant resulta menys problemàtic en termes de risc. Hi ha però un element que de seguida sobta en parlar d'aquest model i és la seua escassa incidència en termes estrictes. Els entrevistats, tant quan fan referència a les seues pròpies famílies com quan en fan a la família d'origen mostren un model on l'exclusivitat de l'home en el treball remunerat no és tal sinó que es comparteix amb la dona. És cert que mai en els mateixos termes ni amb les mateixes implicacions, però les dones de classe treballadora, com són les que entreviste, i com s'ha posat repetidament de manifest, no han deixat d'estar presents al treball remunerat. Com també s'ha demostrat que mai els homes han estat presents amb la mateixa força en el treball reproductiu. A aquest model mixte, amb la dona present a ambdues esferes, l'he anomenat "família tradicional imperfecta", perquè així és com ho viuen els seus, les seues, protagonistes: preferirien tindre aquesta diferenciació estricta entre esferes que és la base de la família tradicional burgesa, perquè culturalment així ho han interioritzat –i perquè resulta més comfortable que no pas la doble jornada- però les seues circumstàncies econòmiques no ho permeten.

A la segona part del text analitze les fonts per les quals la reflexivitat s'introdueix en les experiències dels meus entrevistats esdevenint la família un camp de decisions (decisiones d'altra banda molt condicionades per la seua posició en l'estructura social). Considere que aquestes fonts es troben indistricablement unides al procés d'individualització. És a dir, les relacions de parella cada vegada esdevenen més electives i per tant més fràgils. La procreació i posterior criança dels fills és racionalitzada en termes econòmics i de satisfacció personal, allunyades de l'abnegació que tradicionalment ha acompanyat a la maternitat. A més a més són els fills els principals motors de canvi en les seues decisions de parella i de família. I, per últim, sobre la individualització es situa la negociació –en major o menor grau– del repartiment del treball productiu i del treball reproductiu entre els membres de la família. En definitiva, com ens assenyalen Beck i Beck-Gernsheim (2003:185):

"La familia se está volviendo cada vez más una relación electiva, una asociación de personas individuales, cada una de las cuales aporta sus propios intereses, experiencias, planes y está sometida a diferentes controles, riesgos y condicionamientos."

Tot això comporta una pluralització de formes familiar que també ha incidit significativament en el col·lectiu que analitze en aquesta recerca. Formes familiars que tracte d'explicar i classificar a la darrera part del capítol segons la seua relació amb el procés de reflexivitat, per tant d'individualització i de percepció de la incertesa.

7.1. La certesa de la família tradicional

La construcció de l'economia capitalista, en què el sector del tèxtil i la confecció tingué un paper essencial, es feu sobre la base de la diferenciació de l'espai productiu o públic de l'espai reproductiu o privat, cadascun d'ells competència exclusiva d'un dels gèneres. Les pautes culturals burgeses amb el discurs de la domesticitat de la dona esdevingueren hegemòniques amb el capitalisme. La família tradicional amb una clara diferenciació jeràrquica per gènere i generació s'establí com una part indestruïble del desenvolupament d'aquest sistema econòmic.

El particular desenvolupament de la industrialització a l'Estat espanyol no afectà a l'establiment de la família tradicional com única realitat possible (i desitjable). La família basada en els valors més tradicionals fou considerada pel règim franquista com a salvaguarda de l'essencialitat de la societat espanyola que hi pretenia edificar. En aquesta línia caminava la doctrina social-catòlica –amb Severino Aznar com a principal ideòleg– que defensava el salari familiar com a solució de la crisi de la família ja present al debat polític, la qual, es creia, era causada principalment per l'absència de la figura materna de la llar provocat pel treball extradomèstic. El règim franquista encara no finalitzada la guerra civil començava a instaurar –a través del dret penal i de la legislació civil bàsica– els que serien els seus fonaments ideològics bàsics sobre la base d'un nou ordre moral caracteritzat per una estructura fortament jerarquitzada que impregnava tots els àmbits de la vida social i com no a la família (Iglesias de Ussel, 1998). No debades es construí el mite de la “perfecta casada” o del “ángel del hogar” pel qual el destí de la dona era la maternitat i a aquest es devia dedicar completament (Nash, 1991, 1996). Per tant, la fita era possibilitar al treballador d'un salari suficient per a ell i la seua família sense “forçar” el treball extradomèstic de la seua muller, assignant-li la

funció de ser la responsable absoluta de l'àmbit familiar i de la criança dels fills (Iglesias de Ussel i Meil, 2001)¹²⁷. Consegüentment s'augmentaren els costos, tant reals com d'oportunitat, de la seua incorporació al mercat de treball, diferenciant-se encara més la separació dels espais per qüestió de sexe.

Tot i així no es donà mai la total instauració d'aquesta família tradicional doncs les dones de classe treballadora no deixaren de ser presents a l'àmbit productiu (malgrat que sí en les classes mitjanes i altes). Sí és cert que la interiorització de les pautes culturals feu que la seua feina s'invisibilitzara per considerar-la una desviació només permesa en moments de necessitat o com a complement als ingressos masculins, però mai com a part del seu propi rol (Aguado, 1998). Aquesta circumstància va contribuir a que les condicions laborals de les dones foren –i continuen sent– precàries: realitzant feines menys qualificades que els homes, extensió del seu rol de gènere, pitjor remunerades...

Avui aquest model familiar i econòmic –l'anomenat *male breadwinner/wife household* (Lewis, 1992)– malgrat els processos de canvi que s'han succeït, perdura. A l'estructura de significat de molts dels treballadors entrevistats l'home és considerat el principal proveïdor d'ingressos i la dona la principal responsable de les tasques de cura de la llar/família. Són però classe treballadora i per a ells –condicionats com estan per les estreteses econòmiques i per un mercat de treball precari– expectatives i realitat no sempre coincideixen i moltes dones continuen, de la manera que siga, la seua vinculació al treball remunerat salvant fins i tot la maternitat com a tradicional punt de ruptura. A aquest model l'he anomenat família tradicional 'imperfecta' i és el centre del proper apartat.

El model *male breadwinner* en sentit estricte és escàs a la mostra d'aquesta investigació i té com a denominador comú una molt conservadora concepció de les relacions de parella basada en la distinció entre esferes segons gènere legitimada per una millor adequació i capacitació, alhora que per l'absorció que suposen ambdues esferes. Per als barons, la feina és el centre del seu món, es veuen investits en aquesta responsabilitat extrema i per tant no es poden encarregar d'altres qüestions que consideren menors per ser domèstiques. I són pocs els que manifesten cap conflicte individual i/o familiar en aquesta diferenciació com sí que

¹²⁷ Es tracta de l'ús polític del salari familiar, el qual, a diferència d'altres països occidentals, no fou fruit de la pressió de la classe treballadora, sinó fou un instrument més del govern franquista en la seua política social i també econòmica, doncs permetia mantindre salaris laborals molt baixos (González López, 1998).

fan als altres models. Només trobem a Juan malgrat la seua joventut (30 anys) representa el model de família tradicional:

“¿Tu mujer no se ha planteado trabajar? No, ella no, porque ella está con los crios ha tenido bastante faena llevando la casa y con los chiquillos y todo y no. Está apuntada al paro y ella va a fichar marcando cada vez que la llaman pero no.”

Alfredo

“I la teua parella treballa? No.

Tampoc vaeu pensar [quan es va quedar sense feina]? Sí, sí, es va pensar tot. Es van barallar moltes coses, no? I una era que la meua parella començara a treballar. Però clar, no va haver temps a reaccionar, perquè en vaig trobar de seguida.”

Pablo

“Tinc moltes voltes discussions amb ella, perquè em diu moltes voltes: ‘és que no et preocupes de l'educació dels fills’. Jo dic: ‘és que no tinc moltes voltes temps, per a poder-me dedicar a l'educació dels meus fills’. [...] ‘Mira això, l'única solució que té seria deixar-me o una cosa o una altra [té dues feines]’. “No, és que jo no estic demanant-te això’. ‘Doncs què estàs demanant-me? Mira les coses les tinc que fer perquè ens fan falta. Si jo tinc dues coses i em sacrifique, segur que em sacrifique per alguna cosa. O siga, no estic amb els meus fills, però estic guanyant per a poder pagar, per a poder intentar viure millor, per a poder donar-los una educació el dia de demà, perquè val tot molts diners’.”

Juan

És una estructuració dicotòmica de la realitat amb pocs elements que la distorsionen, sobretot per als homes que me l'expliquen¹²⁸. Són relacions que els hi aporten certesa, tranquil·litat. Són doncs relacions molt estables i duradores, profundament institucionalitzades, i sense les quals no conceben el seu dia a dia.

“¿Desde cuando estás casado? Desde 1980 ahora va hacer 28 años.”

Pepe

“Quants anys fa que estàs casat? 31 anys.

On vas conèixer a [dona]? En la fàbrica. [...] Ella es va fixar, diu que es va fixar en mi, i des d'aleshores vam festejar quatre anys. [Nom de la dona] es va casar amb 21 anys, jo en tenia 25.”

Manuel

“I penses què n'hi ha alguna cosa que no canviarà mai? Sí, la relació amb la meua senyora no canviarà mai.

I això et reconforta? Sí, sí.”

Miguel

Una característica que també comparteixen els que viuen en una família tradicional ‘imperfecta’, tanmateix en aquest cas el dubte prové, sobretot per al cas de les dones, de la seua doble presència que els hi genera una precarietat vital notable. Vegem-ho.

¹²⁸ Lògicament cap dona entrevistada aconsegueix amb aquest model, doncs el requisit d'entrada a la mostra era la seua vinculació laboral al sector del tèxtil i la confecció.

7.1.1. LA FAMÍLIA TRADICIONAL 'IMPERFECTA'

Considere família tradicional 'imperfecta' aquella que els entrevistats em presenten segons pautes tradicionals, especialment en referència a la divisió sexual del treball. Però on tanmateix aquesta divisió no s'acompleix de manera estricta ja que la funció com a *breadwinner* de l'home és compartida, fins i tot delegada, en la dona. Aquesta però sí que manté la seua exclusivitat en l'esfera privada i això li provoca nombroses dificultats.

En aquest tipus de família la narrativitat respecte la idea general de les seues funcions al si de la llar és totalment tradicional, no obstant això les circumstàncies vitals, és a dir econòmiques, obliguen a les dones a entrar en el mercat de treball. És el cas d'Amparo, per exemple, la qual en vindre mal dades en la feina del seu marit es veu amb la necessitat de posar-se a treballar encara que considera que l'ideal és poder estar a casa, sobretot si els xiquets són xicotets:

"Quan jo em vaig posar a fer faena ja amb els meus fills, em vaig posar per necessitat, perquè el meu home als 41 anys va caure a l'atur. I era una persona que no li agradava molt treballar. No és que a mi m'agrade massa, perquè el estar baix el *iugo* d'un altre no li agrada a ningú. Però quan n'hi ha necessitat s'ha de fer, i s'ha de fer. [...] I ja vaig continuar, em vaig mentalitzar que tendria que estar tota la meua vida treballant. Però sí que és deveres que quan he tingut els meus fills xicotets, jo he volgut... de fet la meua trajectòria t'ho demostra, jo he volgut estar amb ells, perquè considere que els fills deuen d'estar amb la mare."

Amparo

La feina de la dona es percep doncs com un requeriment per a poder gaudir d'un nivell de vida major, però no entra dins de les aspiracions de les entrevistades ni tampoc dels seus companys, encara que acaben assumint-la com a part indestriable de la seua vida.

"*Treballaves quan els xiquets eren menuts?* No, jo he estat sempre en casa. Ha treballat el meu home que estava en la Renault i estava molt bé, tenia un bon jornal i no ens ha fet falta mai de res.
Creus que és important criar als fills? Ai jo per a mi sí. Jo estic molt orgullosa d'haver-los criat jo [...] Però les circumstàncies d'una persona són les circumstàncies d'una persona, això està clar. A mi no m'ha fet falta perquè el meu home estava en la Renault i tenia molt bon jornal i vivíem molt bé i jo me'ls he pogut criar en casa i jo no treballava, treballava soles aleshores els tindria que haver dut a l'escoleta o on fera falta."

Sofía

"*¿Es necesario tener dos sueldos?* Claro, hoy en día sí. Tienes que tener muy, muy, buen sueldo para ser uno. Hay que trabajar los dos.
¿Y si tu marido cobrara bien? Si mi marido cobrara bien ya me lo ha dicho que a él le gustaría que yo dejara de trabajar.
¿Lo dejarías? Sí, una temporada sí. Quizás a lo mejor me aburriera, porque estoy acostumbrada a trabajar desde los 16 años."

Mónica

"Trobes necessari un altre sou en la família? Dona, en un sou hui en dia a soles, en la forma que volem viure no. O tens que anar molt, molt, molt, molt justet."

Juan Carlos

"Creus necessari que la teua dona treballe? Hui per hui sí, jo crec que sí. El que passa que els homes vulga'm o no, som masclistes i no volem que la dona treballe. Volem el que en casa hem vist per part de pare i mare, la mare cuidant dels xiquets, la mare cuinant, la mare agranant, la mare cuidant la casa...però hui en dia es que conforme està la vida es que és necessari encara que no vulgues."

Pepe

Hi ha entrevistades que no han trencat la seua relació amb el treball remunerat en cap moment, ni després del matrimoni ni després del part dels fills, tradicionals elements de desvinculació laboral. Encara que per a fer-ho han hagut d'apel·lar a estratègies de conciliació privades a través de l'ús de la feina més precària: el treball a domicili.

"Ja quan vaig tindre a [primer fill] ja vaig dir 'ai, es que anar a treballar fora en xiquets...', no és com ara que teniu més ajudes de guarderies, dels pares, no tenia a ningú que m'ajudara i va ser quan em vaig dedicar a fer més faenes en casa. Jo tenia ací una màquina i em duien la faena a casa, i jo era ací una ajuda al jornal que duia el meu home."

Lirios

O bé la desvinculació laboral ha sigut breu i no ha suposat una criança completa dels fills i per tant el treballar a casa facilita aquesta tasca:

"Als cinc mesos de tindre a l'altra em vaig posar a treballar però jo com treballava la tenia en casa. Estava graciós perquè li posava el parque dins del cuarto."

Carmina

Un treball que en certa manera esquerda el seu rol de gènere, però no la seua identitat tant autopercebuda com reconeguda, ja que mantindre un treball remunerat és legítimat en l'assoliment del benestar familiar, sempre i quan no suppose una menor presència de la dona a l'esfera privada. La participació de les entrevistades en el mercat de treball, en no poques ocasions en igualtat de condicions respecte la seua parella –com ocorre per exemple amb la muller de Paco– fins i tot en alguna vegada sent la principal proveïdora econòmica de la llar –com és el cas de Lirios amb el seu marit jubilat per malaltia–, s'ha de combinar amb el treball domèstic i de cura, doncs són les més capacitades per a fer-ho.

"¿Y como os distribuís el trabajo de la casa? Eh...¿cómo te lo diría yo? Donde esté la mujer que se quite el hombre. Pero siempre intentas ofrecer, aliviar, por ejemplo la comida la hace mi mujer, pero si tienes que pasar la aspiradora la pasas, y ya está. Siempre que sea una cosa que la puedas hacer tu pero siempre que esté la mujer, si vas a hacer una empastrada sobra, no hay problema."

Paco

"En casa com es repartiu el treball domèstic? El fas tu tot? Dona, m'ajuden però normalment el pes més d'això el duc jo. [Fill] és el que més ara perquè clar a l'estar vivint soles 'mama tu tranquil·la que jo faré el dinar, què vols que faça demà?' Però normalment jo. El meu home es que com ara treballa quan no treballava sí comprar. Ell deia: 'a mi dis-me de comprar, l'escurà... no em digues de fer el menjar'"

Lirios

"...moltes voltes a mi em diu que jo en casa no li ajude a tot el que ella volguera, ho reconec. A mi si em diu: 'Neteja, agrana i això', no em va... m'entens o no? Si es presenta, els mandaos els faig jo, a [dona] l'ajude. Ara si em dius: 'L'ajudes tot el que ella vol?' No, perquè ella volguera que li ajudara més, eixa una. L'altra, a lo millor algunes coses que va fer jo les faig, però jo reconec que jo no faig les coses igual que les fa ella, no dic igual que les dones, jo reconec que jo les coses no les faig igual que ella. Què passa? Que a lo millor faig qualsevol cosa, i [dona] a lo millor després em pega un renegó que per què ho he fet així... Doncs perquè jo no sé fer-ho, ho faig a la meua manera, que no ho faig com ella."

Manuel

Els entrevistats conceben la feina de la dona sempre com a secundària i temporal, com un complement al sou del marit, com una ajuda extra en moments complicats, però no estructura la seua identitat. Per aquesta mateixa raó si algú de la parella ha de reduir la seua jornada laboral, o bé deixar el mercat de treball, per tal d'atendre les necessitats familiars, és la dona, sense a penes negociació. És clar que estem parlant, tant en el cas dels homes com de les dones, d'una feina precària, dura, que no els proporciona gaires satisfaccions més que en casos aïllats i per tant viuen aquesta reducció com un alleugeriment.

"La meua dona treballava, la meua dona té 52 anys. I com ara l'abuela, la meua sogra, la tenim quinze dies nosaltres i quinze el germà, aleshores clar, jo li vaig dir a [dona]: 'per a què vols treballar, quan la faena ara, igual estàs d'atur que...' Ella era més per contractes"

Manuel

I aquesta situació els produeix uns costos importants i un empitjorament significatiu de la seua qualitat de vida. Però no els suposa un elevat grau d'incertesa; al contrari, ja que l'estabilitat i l'ordre forma part d'aquest model familiar. En aquest model ens trobem també amb parelles estables i de llarga durada, amb una visió molt institucionalitzada de les seues relacions familiars, sense a penes possibilitat de ruptura.

"Des de quan estàs casada? Per què estàs casada, veritat? Uuuufff! Què siestic casada! Espera, quants anys? Dèsset! És que festegem des delsquinze."

Carmina

"I quants anys dueu casats? Duem, al mes que ve farà 27 anys. I de novios? De novios vam estar 4 anys, pues 31 anys, tota la vida."

Lirios

"Des de quan estàs casada? Ahh... 24 anys farà [...]. Vos ha anat bé? Regular hem tingut de tot...però es porta."

María

Estem lluny encara de la conceptualització de Giddens (1991, 1995) de la relació pura, però sí que és cert que aquest model té un nivell major de reflexivitat que el model més tradicional procedent del cansament que els hi genera a les dones aquesta situació. Tanmateix la profunda interiorització del model genera elevats nivells d'abnegació per a no qüestionar-se'l.

A continuació deixo de banda aquesta estabilitat per a centrar-me precisament en les principals fonts de dubte que s'introdueixen en el camp familiar dels meus entrevistats.

7.2. Les fonts de reflexivitat en les relacions familiars

La construcció d'una vida pròpia esdevé un element comú en la societat occidental actual, malgrat que els recursos per assolir-la siguen extremadament diferents segons la posició en l'estructura social. I aquesta transformació suposa, com anotava al principi, que la família siga una relació basada en l'elecció i en el qüestionament de les bases fins ara considerades certes.

En parlar amb els treballadors del tèxtil i la confecció de les comarques he localitzat tres grans vies per on s'introdueix la transformació:

- Les relacions de parella.
- Els fills, objecte i subjecte de reflexivitat.
- I, per últim la comptabilització del treball productiu i reproductiu basada en termes cada vegada més difusos i per tant més conflictius que en els models explícits.

Les relacions de parella

La parella, en termes ideals, és una de les vies per les quals els treballadors accedeixen en el pla personal a la modernitat reflexiva i per tant al risc. I dic ideals perquè les seues parelles solen ser, en termes generals, estables i duradores, molt lluny del retrat líquid i temporal que ens dibuixa Bauman (2005c). Però ací està la gran diferència amb els models anteriors: són plenament conscients que la ruptura és factible, fins i tot desitjable, i que no es pot confiar en la perdurabilitat de la relació de parella. Sobretot perquè la finalitat de la parella és la felicitat mútua –i

dels fills, si és el cas– i això no ho consideren una empresa fàcil però sí imprescindible, tant que prefereixen romandre solters si no es dóna.

“I què penses que és primer, el teu benestar o continuar la relació? [pensa i dubta] Vols dir que si una cosa es superposa en una altra? Entre sentir-me bé i continuar...? Jo pense que en principi m'agradaria continuar per aixina no es pot, no es pot tindre una relació bona ni de parella ni d'amistat. No pots estar bé ni demostrar sentiments que no tens realment això seria enganyar-te a tu mateix.”

Toni

“La separació la vaig pagar jo perquè em vaig enrabinar i vaig anar em vaig buscar una advocada i ho vaig pagar jo, perquè no volia estar amb una persona que estava fent-me el que estava fent-me [infidelitat].”

Olga

“Creus que hi ha coses en la teua vida que duraran per sempre, per exemple la parella...? No, no crec [riu]. No, perquè no estan les coses molt bé últimament. Està passant-me per l'estil que em va passar la primera vegada però a l'inversa. [...] Espere que dure molt i espere tindre família amb ella i tal, però no confie en això, no em faig plans [...] És que jo no sé, és que jo a ella no veig que estiga bé, i jo tampoc estic bé. Individualment jo a ella no la veig que esta bé i jo tampoc estic bé, individualment.”

Vicente

Una possibilitat de ruptura amb la que conviuen, que tenen present, però que no forma part de les estratègies defensives per tal d'evitar uns costos previsibles, com ens assenyala Beck-Gernsheim (2003:55) – “la gente comienza [...] a adaptar su comportamiento a ese riesgo continuo de divorcio” – si més no en les parelles. Als seus discursos no s'apercep cap element que pressupose la preparació del terreny en el cas de ruptura de la parella. És clar que la manca de recursos que sofreixen no els permet una gran llibertat d'acció.

En el cas dels solters es veu clarament una racionalització del fet de tindre parella valorant-ho en termes de benestar individual i amb la possibilitat d'una ruptura com a element essencial a considerar:

“Sí que veig coses per exemple dic 'jo no em casaria en algú o no estaria en algú que no l'estimara, que no tinguera, no admiració, però que veus les coses que fa i t'agraden i et sents orgullosa'. No estaria en algú per tindre companyia això sí que no ho faria en la vida i hi ha coses que dius 'jo no ho entenc'. Que després no saps que faràs en esta vida i a voltes dius coses i acabes fent tot el contrari del que penses. En això potser que a voltes sí que dic sóc massa exigent i no em conformaria amb una cosa en que jo no estiguera molt, molt contenta i molt satisfeta. En això sí, en la resta no. Crec que les relacions van com van i hi ha voltes que ixen bé i altres que ixen mal, mira coses de la vida. També veig que és molt difícil una parella per a tota la vida, veig que està bé però a tu al llarg de la vida a tu t'agraden x persones. El fet de que tu estigues casada o no, no vol dir que no encontres atractiu a un altre home, que no vol dir que sigues infidel ni res. Però si que és deveres que és molt complicat no?, que pot passar-li a qualsevol i no per això no estimes o no respectes a l'altra persona. Mira t'has trobat amb una altra persona que t'agrada, què has de fer.”

Begonya

“...a mi m'agradaria provar almenys què és tindre una parella. Sóc rara? Doncs tinc que ser prou rara o a lo millor és que... no sé jo lo que he trobat en quant a les parelles és que no sé si he tingut mala sort. Primer jo sempre he tingut molta por. Jo ho passe molt mal. Ara tu em diràs jo també. Però cadascú... vull dir-te, pensaràs perquè a tots ens fan mal perquè el desamor és horrorós, però s'ha de passar si no tens desamor tampoc tens amor però a mi això em para molt a l'hora de... quan veus que una cosa no està clara pues no et tires a la piscina ni tan sols ho intentes aleshores clar van passant els anys i van passant. I arriba un moment que dius mira ya tengo 37, qué guay”

Carmen

“Me has dicho que no tienes pareja ¿no? ¿Has estado casado? No [riu] ¿Pero te gustaría? No lo sé. Me gustaría, pero me gustaría y no me gustaría [riu]. Porque hay gente cuando los ves están tan enamorados y después de uno o dos meses ves que están separados. Ves eso y dices: '¿y eso que es al final?' Tanto tiempo estar juntos y al final cuando estás conviviendo con alguien...”

Andrei

Una concepció de la parella que s'estén a la consideració que tenen respecte altres parelles encara que siguen de generacions anteriors amb altres maneres d'enfrontar-se amb les relacions de parella. El benestar individual el consideren com la base per al benestar col·lectiu:

“[en referència al divorci dels pares ja amb edat avançada]... jo crec que arriba un punt que moltes voltes parlant en ma mare li he dit: 'a voltes vosaltres penseu que feu les coses pel bé dels fills quan és tot el contrari perquè nosaltres estaríem més contents tenint dos pares divorciats però contents o tranquils o... que dos pares que viuen junts que veus que discuteixen, no a tot hora però si que veus que tenen els seus roces i que no estan contents i això perjudica més als fills que estar separats'.

Begonya

“Ma mare es que està molt bé, ma mare s'ha buscat un altre novio, que fa molts anys que viu en un altre home, molt bona persona. Ha tingut molta sort.”

Vicente

Aquesta individualització de la parella suposa també la seua privatització, és a dir, no és considerada una relació amb un component social sinó que es tracta d'una unió profundament íntima, sense necessitat de convencions socials ni cap altra mena de ritus.

*“Es voleu casar? Si bueno, si, ho tenim ahí en el aire pero bueno ja ho veurem.
I fer boda... Si està un poquet en l'aire [amb veu de no estar molt convençut].
No t'apanya molt? Jo és que els actes socials així tant pomposos i tot no m'agraden molt però bueno més que res també son les famílies al final jo crec que disfruten més les famílies que nosaltres...”*

Fernando

En definitiva, la parella és una de les principals vies d'entrada de la transformació familiar que trobe als discursos dels entrevistats, tot i així val a dir, com aprofundiré més endavant, que no es dona una coincidència total entre les

actituds i els valors amb les pràctiques. És a dir que malgrat el canvi en la interpretació de les relacions de parella, sobretot entre els més joves, les pràctiques no varien de manera acusada, sent majoritària la situació d'una parella estable durant llargs períodes de temps i amb trets tradicionals en la seua diferenciació de rols de gènere. A més a més la ruptura de parella en una situació com la nostra penalitza als seus protagonistes, com veiem amb Olga i Noelia, en una situació de major vulnerabilitat social arran de la ruptura de la parella (Almeda, Di Nella, Obiol, 2008; Obiol, 2005).

"Teniu problemes econòmics? Doncs sí, mon pare ens va deixar molts deutes. Ma mare es va tindre que fer càrrec de tot."

Noelia

"És que vius d'això [d'un sou només], no tens al costat un company que digues bo està lo seu doncs anem tombant i regolant, no, no està lo teu. Si acabes hui demà ja vols un altre lloc perquè el jornal a tu et fa falta dia a dia, per desgràcia és aixina."

Olga

Els fills

Una segona línia per on considere que entra la modernització en la vida d'aquests treballadors són els fills. Els fills esdevenen el principal motiu d'amoïnament al llarg de totes les converses amb els treballadors que són pares. Proporcionar el millor per als fills esdevé el principal objectiu. No debades el procés d'individualització en el que ens trobem immersos té com un dels seus efectes que la família cada vegada desenvolupa en exclusivitat un menor grau de funcions, tenint com a funció principal la procreació, criança i socialització dels fills (Beck i Beck-Gernsheim, 2003; Flaquer i Almeda, 2001). Factors econòmics, condicions laborals, actituds personals... un seguit de determinants a tindre en consideració en el moment de decidir si es té o no un fill. La procreació s'incorpora plenament, i amb major mesura que altres elements, en la lògica de la planificació minuciosa, ja que per la seua transcendència una errada en aquest sentit seria dramàtica. Es tracta d'un element més en la construcció d'un projecte de vida pròpia, deixant de banda l'abnegació i submissió que tradicionalment ha acompanyat a la maternitat (més que a la paternitat).

" 'Mamá quiero una hermanita, mamá me voy a quedar sola, que mis amigas todas tienen hermanitos, y yo qué, yo siempre sola...' Y a mí me daba una lástima... Pero yo pensaba con el corazón pero pensaba con la cabeza, y no, no. Entonces yo pensaba en mi madre, pensaba conforme estaban las cosas y... Tú imagínate ahora con lo que estábamos hablando de los libros, 300 euros para los libros, si yo tuviera otro hijo me hubiera gastado 200 o 300 euros más en material para el colegio, entonces ¿qué margen me queda? De decir: 'Mira esta noche me voy a cenar con mi marido porque....me lo

merezco.' Y es que no se puede, no se puede. Muchas cosas te tienes que sacrificar y es que no puedo, me gustaría pero es que no puedo, no puedo."

Mónica

"*En voleu més [de fills]*? No ens ho hem plantejat seriosament, no ens ho hem plantejat mai. Jo quan va nèixer la xiqueta en seguida vaig dir que en volia un altre, però els volia junts, ara ja es molta perea."

Nacho

"[s'ha fet una vasectomia] I jo tinc claríssim que no en vull més, no en vull més per tot, perquè no tenim temps. Jo no sóc partidari de tindre xiquets i que me'ls crien els avis. Aixina i tot mos tenen que ajudar perquè no arribem, la cosa està apurada econòmicament, cada volta més a més ja em vaig fent majoret i pense que ja no toca."

Toni

"*En voleu tindre[de fills]*? De moment mentre la faena no estiga més segura no és una cosa prioritària. No és por, es que clar, si tens una faena més segura pots dedicar-te també més a la família. Si tens que estar tambalejant per ací per allà, i més que res per ella perquè jo de moment segura la tinc, si no passa res i tanca..."

Vicente

Comença a esquerdar-se també el rol de gènere respecte la maternitat. El fet de ser mare deixa de ser un element fonamental en la construcció de la identitat de les dones, malgrat la sorpresa que puga causar entre el seu entorn més immediat, com ens apunta Begonya, no deixa de ser simptomàtic de la transformació succeïda que s'afirme públicament que una dona no desitja tindre fills.

"*T'has plantejat tindre fills a soles?* No, no. Tampoc m'ha cridat mai l'atenció, ja sé que és rar. I no ho dic d'ara, ho he comentat moltes voltes en els meus amics i en els meus germans. Hi ha moltes coses que m'agradaria tindre però fills no és alguna cosa que... Ni ara ni abans. [...] I que et canvien molt la vida, tenen unes coses molt bones, dic jo, no ho sé perquè no en tinc, que et donen moltes alegries i moltes satisfaccions però la teua vida pega un gir de 180 graus, lo primer són els fills. Hi ha moltes coses que no pots fer, no pots eixir a sopar, no pots...tot depén dels teus fills. No ho sé no m'he vist mai com a mare, no sé per què, no tinc instint maternal tots em dien 'ai què burra eres!' 't'ho jure que no en tinc' "

Begonya

S'obri el ventall decisonal també per a les parelles homosexuals on el matrimoni i l'adopció esdevé una realitat possible i a tindre en compte:

"*¿Quieres tener hijos?* Hombre lo he pensado varias veces y sí me gustaría pero tampoco es una cosa que, no se puede tomar muy a la torera, hay que pensárselo mucho y poder sobre todo."

Luis

Endemés de ser objecte de decisions, els fills són subjectes de canvi. Les seues pròpies decisions sobre la seua vida i com encaren les relacions de parella i familiars tenen incidència en el canvi de valoració per part dels pares d'aquestes mateixes relacions. Fins i tot en el cas dels més conservadors en la direcció de la

seua vida, assumeixen aquestes transformacions amb tota naturalitat quan són els fills els que les presenten.

“¿Y tu hija no vive con vosotros? La otra vivía hasta hace poco, que se ha ido también con el novio. Mira, éstas no se van a casar ninguna.

¿No se han casado? No. La mayor se quiere ahora antes de que nazca el chiquillo se quiere casar y por el juzgado. Estuvimos allí viéndola y nos lo dijeron. Y la pequeña no, la pequeña es que ella no le gusta estar en Cocentaina, que no le gusta Cocentaina, ella está trabajando y dice que se quiere emancipar, que se quiere ir tu misma no te voy a obligar ni a que te vayas ni a que te quedes.

¿El novio es de otro sitio? No, el novio es también de aquí de Alcoi. ‘Bien lo que vosotros veáis si os lleváis bien y os queréis ir a vivir juntos haced lo que queráis yo no os voy a obligar a que no te vayas ni a que te vayas’.”

Alfredo

“Ella és de les que..., diu que ella viu en el novio, i si no li apanya, si te he visto no me acuerdo. I fora de papers i de jaleos i de coses.”

Amparo

També els joves fan aquest paper amb els seus pares introduint elements de canvi i mostrant relacions familiars menys marcades per l'autoritat. I això es tradueix en un major respecte dels pares amb les decisions que prenen els seus fills.

“Jo conec gent que està fins els ous d'estar en casa, que li agradaria independitzar-se i jo en cap moment ho he pensat perquè estic a gust, estic bé i...

I els teus pares no t'ho diuen? [riem] Nooo, de moment estic bé, no tinc cap problema en eixe aspecte.”

Òscar

Aquesta major llibertat de tria, introdueix altes dosis d'inseguretat inexistents en generacions anteriors on, sobretot en el cas de treballadors, el camí estava marcat.

La negociació en les relacions entre treball domèstic/cura i treball remunerat

Com aprofundisc a l'apartat següent els models familiars que apareixen en els discursos dels treballadors entrevistats, tant els propis com els del seu context, són d'una ampla diversitat. Un element clau en aquest canvi, que està produint un major nombre de friccions, és la combinació entre treball remunerat i treball reproductiu (no pagat).

La gran majoria dels entrevistats formen parelles de doble ingrés on tots dos s'incorporen al mercat de treball, tanmateix el fet de contribuir a l'economia familiar no significa ni que canvien els rols ni que desapareguen les desigualtats de gènere (Dema, 2005). Per tant, i com veurem més endavant (capítol 8), les dones són les principals protagonistes de la cura, però a diferència de la família tradicional, aquesta cura entra en les relacions de negociació amb els companys, de

manera més o menys profunda segons la interiorització d'aquest rol. Les parelles més joves mostren als seus discursos com, encara que ho acaben assumint les dones, el treball reproductiu ha aparegut a les seues vides com una necessitat de decisió, sovint de manera conflictiva, encara que molts incideixen en la naturalitat de l'assumpció d'aquestes tasques, que acaba recalant majoritàriament en les dones.

"No sé jo crec que faig de tot però mai és prou no sé, pel caràcter que té, pel que siga perquè quan discutim sol ixir el tema de que no faig que no sé quantos... I jo no pense aixina. Si no fera jo estaria d'acord, val no faig res però es que sí que faig, jo considere que sí que faig i prou més, moltíssim més, del que feia abans, l'altra volta [amb la primera dona] moltíssim més. L'únic que no sé fer és planxar perquè no sé, no sé planxar, val no m'ho he proposat mai, però no sé. Ella sol planxar-se molta roba i jo no solc planxar-me res i aleshores no m'ha fet mai falta planxar-me res."

Vicente

"Com organitzeu cuidar a la xiqueta? Qui està, s'encarrega.
Tot igual? Jo igual estenc que pose la rentadora, que guise, que faig el llit, que dutxe a la xiqueta...
No teniu res marcat? No qui està en casa ho fa."

Nacho

Però sempre apareix la dona com a principal curadora, la feina remunerada és considerada de manera secundària:

"Ella tampoc és que busque [feina] efusivament perquè clar, el primer és ara amb la xiqueta tindrem un poc més de complicació, treballa pel matí i per la vesprada sempre està amb la xiqueta."

Toni

Igualment el rol de dona curadora en el cas de la gent gran depenent ve qüestionat com un element a repartir, no predeterminat per l'estat civil o la situació de convivència. Comencen doncs a qüestionar-se les pautes culturals de cura en ambdues direccions: en la cura de la gent gran per les generacions més joves –en aquest cas per la filla fadrina– i en la cura dels xiquets per part de la gent gran, encara que s'observa una complicació afegida a aquest procés d'introducció de la reflexivitat en les relacions familiars i és la contradicció que suposa per a generacions socialitzades amb les pautes culturals de l'abnegació el comportament de generacions que, legitimant-se en una millor situació per a aquestes persones, trenquen les seues estructures de sentit:

"I et sents més responsable que els teus germans? Sí, sí que em sent més responsable supose que perquè vius amb ella i és el costum ja. Però em sent més responsable en tots els aspectes, no només en l'econòmic. En l'econòmic no em sap ni mal, com comparteixes pis, tu vius amb el teu home i els dos compartiu gastos doncs ací també. Però amb altres coses sí que em sap més mal: mare de quatre no mare d'una. Si tu l'has gastat quan els teus fills eren xicotets, 'mama vine-te'n a Alacant que els xiquets estan malalts' doncs ara que són majors i que és evident que no els fa falta, però es ta mare igual,

ara a lo millor la que li fa falta eres tu a ella. Te l'endus a que passe una setmaneta.”

Begonya

“Per exemple, ma mare, les meues nebodes han estat molt en casa, les de la meua germana. Els altres, els del meu germà vénen a casa per suposat, no venen tant però perquè tenen una xica que els cuida. Però a d'ella això...no li ha sentat mal, però no li feia...però que a ells ja els toca, ja és hora que disfruten ells. El que passa que no sé si ella ho accepta molt, ha sigut tota la vida dedicada”.

Inma

Fins ací he repassat les principals entrades de decisions i per tant de risc i conflicte en les relacions familiars. Aquesta assumpció de que la família és un camp de decisions i tries va unida al procés de modernització reflexiva que a continuació analitze amb major profunditat.

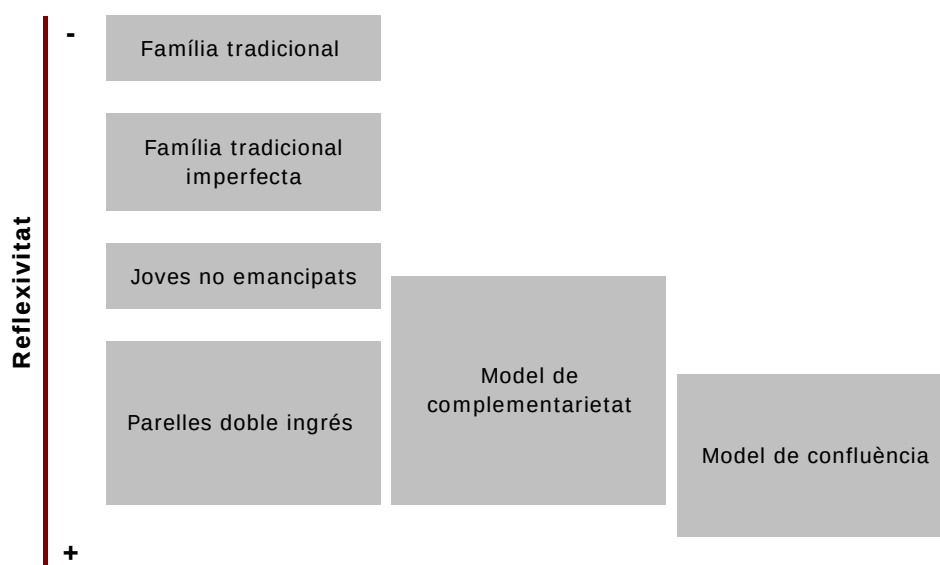
7.3. El cost afegit als diferents models familiars

La transformació dels models familiars a través sobretot de la incorporació generalitzada de les dones al mercat de treball i per tant la major importància de les parelles de doble ingrés comporta la convivència de models familiars respecte la conjugació entre mercat, estat i cura. Al present capítol he tractat d'analitzar quins models familiars podem trobar entre els treballadors del tèxtil i confecció entrevistats en aquesta investigació. L'eix classificador dels models que he establert és el nivell de reflexivitat en les seues decisions quotidianes i per tant també el nivell d'incertesa, ja que conforme avancen en aquest eix més qüestions han de respondre sense tindre una resposta preestablerta. El declivi del model del sustentador masculí amb la muller com a mestressa de casa i els consegüents models que s'hi generen aporten nous reptes als règims de benestar però també a la percepció, diferenciada segons la posició en l'estructura social, de seguretat dels individus (Lewis, 2001, 2006a, 2006b) i per tant enceten diferents respostes – privades i/o públiques– per a aquest increment de la inquietud.

Com ja he exposat en el plantejament d'aquesta recerca, la percepció de l'increment de la incertesa en els canals tradicionals de provisió de benestar –de seguretat entesa com una dimensió d'aquest benestar, doncs– és l'objectiu principal. En aquest apartat he tractat de plasmar sintèticament els diferents models familiars que podem trobar a la mostra lligant-los a la percepció d'inseguretat. Val a dir que l'heterogeneïtat dels models familiars a la mostra analitzada és enorme i que qualsevol intent de síntesi, com és aquest, eliminarà

gran part de la seua riquesa expositiva. Tot i així crec que la classificació dels models familiars que he trobat a la mostra ofereix una clarificadora percepció del conjunt i ens poden ajudar a comprendre millor una realitat extremadament complexa. El quadre 7.1. ens aporta la imatge gràfica d'aquesta classificació que tot seguit descriu.

Quadre 7.1.
Models familiars dels treballadors entrevistats.

Font: Elaboració pròpia

Família tradicional

Aquelles famílies amb una clara diferenciació entre les esferes pública i privada, on home i dona s'encarreguen en exclusiva d'una i l'altra. La reflexivitat, i per tant la incertesa, en aquest model és mínima doncs transiten per camins ja marcats.

A la mostra en són ben poques, doncs gairebé totes les dones tenen un treball remunerat, encara que siga de manera informal (tenir cura de xiquets per exemple). El cas més evident és Alfredo. Però també Juan o Pablo que malgrat la seua joventut (no sobrepassen els 40) viuen sota la forma d'una família tradicional.

Família tradicional 'imperfecta'

Em referisc a aquelles famílies on malgrat una concepció, i per tant una narrativitat, clarament tradicional, la dona ha hagut de compartir (fins i tot

encapçalar) el proveïment econòmic familiar, assumint també l'exclusivitat en el treball domèstic i de cura. És el cas de Lirios, Julia, Carmina, Mónica, Antonio,...

En aquest cas la incertesa també és mínima però el desgast de les dones és enorme a més a més d'assumit per elles mateixes com a normal i desitjable, el que posa en evidència el que Bourdieu (2003b) anomena violència simbòlica, és a dir, que la subtileza de les vies de dominació comporta que les mateixes víctimes contribueixen. Com veurem al capítol vuité el desgastament que els genera aquesta situació els duu a plantejar-se un canvi, encara que no per a elles, que cobdicien la possibilitat d'una família tradicional, sinó per als seus fills i filles, com exposaré amb major profunditat a l'apartat 8.4.

Joves no emancipats

Em referisc a aquells treballadors que viuen en casa els pares, per tant no han arribat a plantejar-se com organitzar la seua llar i família pròpia, la incertesa que hi pot generar aquest plantejament hi és absent, doncs. Encara que les seues famílies poden enquadrar-se en qualsevol dels anteriors models, he preferit fer una distinció a banda. La negociació els hi prové de les famílies respecte el treball domèstic i en la gestió econòmica (veure capítol 8). Tanmateix aquesta negociació és mínima, i com bé assenyalen els estudis sobre joventut es senten còmodes en la llar familiar i amb els seus pares. Són Reyes, Rebeca, Noelia, Mario, Òscar, fins i tot Marcos.

Model complementari

És el cas d'aquelles famílies als membres de les quals els uneixen vincles de parentiu, bàsicament filiatius i on han arribat a un acord més o menys negociat a nivell econòmic i de participació en la llar. Es tracta d'un element essencial per a combatre la pobresa (Gardiner i Millar, 2006) doncs com explicaré tot seguit estableixen una economia d'escala que alleugereix el cost de la vida. Els casos més evidents són Begonya, María i Inma.

Parelles de doble ingrés

La gran majoria d'entrevistats pertanyen a aquest model, malgrat que amb diferenciacions en el grau d'implicació en ambdues esferes. Parteixen de la base de la família tradicional i de l'exclusivitat de responsabilitats, però a partir de la negociació arriben a punts d'equilibri més o menys precaris, més o menys desiguals. Es diferencien de l'anterior tipus en aquesta mateixa negociació i en la

concepció i narrativitat reflexiva, ja no tradicional. Encara que amb diferències de grau, tants com estires i arronses en el procés d'individualització femenina, en la mesura que la balança s'inclina cap a la vida per una mateixa o cap a la vida per als altres. Ací trobem a Toni, Toni, Eduardo i Reme, Nacho, Santi o Vicente per exemple.

Model de confluència

Em referisc bé a famílies monoparentals o bé a llars unipersonals, on l'exclusivitat d'ambdues esferes recau, conflueix, en un únic membre de la família, malgrat que puga haver-hi col·laboració per part de l'altre progenitor. Són Olga, Elena, Rosario, Carmen.

Però hi ha diferències, mentre que en els llars unipersonals la negociació quotidiana familiar és mínima, no així en el cas de les famílies monoparentals, a les que la seua vida esdevé una presa de decisions continuada: respecte l'ex-parella, respecte la família d'origen, amb els seus fills (a més a més de respecte el treball remunerat i altres esferes de la vida quotidiana). El que tenen en comú és l'envit que suposen a una societat basada en les famílies de model de l'home sustentador. Un envit que per a Almeda (2008) és triple, doncs les famílies encapçalades únicament per una dona (famílies monomarentals, proposa l'autora) suposen un repte al model patriarcal tradicional, en primer lloc, doncs suposen una reorganització profunda dels rols tradicionals de la família burgesa ja que en una única persona, en la dona, conflueixen els rols de manutenció econòmica i criança i atenció dels fills. En segon lloc suposen un desafiament als règims de benestar doncs han trastocat les relacions entre estat, mercat i família, basats en la família més tradicional que aquest tipus de nuclis no s'adeqüen. Posen en evidència la cada vegada més feble base en què es sustenten en aquestes relacions. I en tercer lloc, al sistema capitalista, doncs la seua precària existència cerca vies de supervivència alternatives al mercat, qüestiona la societat de consum. Són, com assenyala l'autora, un agent d'avantguarda, de canvi, però això té un cost per a aquestes dones i els membres de les seues famílies, i que es tradueix amb una major precarietat econòmica i vital i un desgastament de la seua persona (Almeda, Di Nella, Obiol, 2008).

En conclusió al capítol tercer de la recerca ja exposava la capacitat generadora de riscos socials del canvi vertiginós que estava experimentant la família en les darreres dècades, uns riscos que en el cas del règim de benestar sudeuropeu eren especialment preocupants doncs sobre la família descansa tot el pes del benestar dels ciutadans. A les entrevistes realitzades s'aprecia clarament aquesta centralitat de la família i també el seu canvi, malgrat que a priori m'enfronte amb un col·lectiu no identificat precisament com capdavanter en els processos de transformació associats a la modernització reflexiva. Però, amb gran matisos, s'observa clarament com la reflexivitat i la negociació obre noves i variades possibilitats de convivència familiar. Una cosa no sembla canviar però: el major pes que les dones suporten a l'esfera privada, siga quina siga la seua vinculació amb el treball remunerat. Per tant, encara que la negociació esdevé una possible via d'incertesa i de conflictes, les dones encara –com veurem al capítol següent– són el principal element de certesa.

A la mostra analitzada encara s'aprecia amb total claredat la pervivència dels rols de gènere tradicionals, fins i tot entre els més joves, malgrat la presència predominant de la dona com a font d'ingressos familiars. Com ja he assenyalat el canvi d'actituds va per endavant del canvi en les pràctiques, el que comporta una assignació majoritària de l'home a l'esfera pública i de la dona a la privada, malgrat que en aquest cas compartit amb la presència al treball remunerat. El nivell formatiu, unes pautes culturals fortament arrelades i unes circumstàncies econòmiques molt delicades no són els factors més adients per al canvi en les dinàmiques familiars.

CAPÍTOL 8

LA FAMÍLIA, PERENNE FONT DE CERTESES?

La xarxa familiar i de parentiu suposa el principal canal de provisió de benestar dels ciutadans del Sud d'Europa (Ferrera, 1995, 1996; Flaquer, 2002c; Gallego, Gomà i Subirats, 2003; Mingione, 2000; Montagut, 2000; Naldini, 2003; Saraceno, 1995; Trifiletti, 1999). I així ho posen de manifest tots i cadascun dels entrevistats en aquesta recerca. Les famílies esdevenen el coixí fonamental per al benestar econòmic, per a la provisió de serveis de cura i també per a les relacions de lleure. Famílies enteses no només en termes de gènere sinó també respecte les relacions intergeneracionals (Naldini, 2003) *family/kinship solidarity*. Saber que es té família és essencial per a tindre certa confiança en el futur i poder assumir els envits del mercat.

Les anàlisis de Gerardo Meil sobre els canvis familiars i la seua incidència en la perdurabilitat de les relacions familiars de solidaritat (2000, 2006, 2007) convergeixen en el que m'han mostrat els meus entrevistats. Malgrat el nou rol que la dona està assumint en l'esfera pública aquesta és encara la figura central de les relacions d'atenció entre membres de la mateixa família, especialment en relacions de filiació, de tal manera que les filles tenen cura dels pares, i les àvies tenen cura dels fills de les seues filles majoritàriament. Els entrevistats ho fan de seguida evident en situar a la família, el que vol dir als pares bàsicament, com la principal eina de benestar que tenen al seu abast ja siga econòmic, social o en l'atenció a la dependència.

"En qui confies en que t'ajudara si tingueres algun problema? En ma mare, en ma mare clar. En el meu novio també però pense que ma mare [...]. El meu novio, val és el meu novio però l'he conegut en el carrer com diu ma mare. Ma mare [riu] m'ha tingut ..."

Noelia

"Si pasaras un momento delicado personal, económicamente... ¿a quién acudirías? A mi madre. Bueno quizás a mi marido... pero luego acudiría a mi madre, claro."

Mónica

"Jo amb la meua germana em porte molt bé i si tinc algo tant com si ella té alguna cosa sempre som una per a l'altra. I amb les meues cunyades em porte divinament però sempre tire més per ma mare i la meua germana."

Julia

La família és doncs la principal proveïdora de benestar a les nostres comarques, molt important per a les persones en situació de precarietat vital (Moreno, 2000) o simplement de menor nivell econòmic (Tobio, 2005), però alhora la seua capacitat d'oferir benestar està en gran part condicionada per la seua

situació a l'estructura social, i en aquest cas amb una agudització de la precarietat al mercat de treball, la capacitat per oferir benestar és cada vegada més difícil.

El capítol s'estructura seguint la diferenciació en dimensions que Meil (2007) ens aporta de la solidaritat familiar:

- En primer lloc analitze la gestió dels recursos econòmics dels membres de la família per tal d'aconseguir el benefici col·lectiu (que no significa igualitari, com veurem).
- En segon lloc, la provisió de serveis en els que destaquen la cura dels dependents.
- I per últim, la comunicació o el suport emocional que aporten les relacions familiars, nucli del lleure dels meus entrevistats.

Abans de començar amb l'apartat cal assenyalar la doble situació que ocupen molts dels entrevistats en ser, o haver sigut, alhora proveïdors i receptors de benestar. Aquesta simultaneïtat de papers es veu molt condicionada per l'etapa del cicle vital i l'edat dels entrevistats i aporta a l'anàlisi una gran riquesa de matisos, com tot seguit podrem comprovar.

8.1. Gestió dels recursos econòmics

Un element essencial de les estratègies individuals al si de les famílies per enfrontar el risc i els moments de crisi és la gestió conjunta dels recursos econòmics: monetaris i no monetaris. Els entrevistats ens ofereixen una rica informació sobre aquest tema en el que destaquen:

- En primer lloc la gestió dels ingressos de manera conjunta, el que he anomenat caixa única on els membres de la família (amb la freqüent excepció dels joves) aporten els seus guanys al mercat, o procedents de l'Estat de benestar, per a ser administrats de manera comú, que no significa igualitària (Dema, 2005; Ibañez, 2008).
- D'altra banda apareix la qüestió dels constants transvasaments de recursos, monetaris o no, entre membres de la família, especialment en cas d'imprevistos.

- En tercer lloc, un ajut que apareix com a essencial tant per la freqüència en la que apareix com per la transcendència que té per a la qualitat de vida dels que el reben: el suport en l'adquisició de l'habitatge.
- Per a finalitzar he inclòs un apartat sobre la resta d'ajuts econòmics que existeixen entre les famílies dels entrevistats.

8.1.1. CAIXA ÚNICA

Una de les estratègies essencials en els entrevistats davant d'un moment crític és la conjunció d'esforços econòmics a l'àmbit familiar: l'administració d'una mateixa caixa on els seus membres aporten els seus ingressos els quals, majoritàriament, provenen del mercat. Com deia al capítol anterior, la gran majoria de la meua mostra està constituïda per parelles de doble ingrés encara que el salari de la dona gairebé sempre és inferior i considerat secundari. Però també tenim altres tipus de models familiars respecte els ingressos: l'home com a únic sustentador, encara que sovint compte amb el suport irregular de la dona; un sou a temps complet procedent de l'home amb ingressos a jornada parcial per part de la dona; la dona com a sustentadora principal amb els ingressos escassos i irregulars de la parella, la família monoparental encapçalada per una dona, les llars unipersonals i el model on tots els membres de la família, en condicions de fer-ho, aporten ingressos, encara que com veurem hi ha factors que graduen l'aportació al fons comú.

"que ma mare ara està netejant un maset, aleshores sol anar els dimarts a netejar."

Rebeca

"Com s'organitzeu en casa vostra en el tema dels diners? No, en casa es que la meua germana té depressió té una pagueta de 200...
Està de baixa? No està jubilada. Ma mare també el que cobra també... pràcticament se'ns va tot. Ahí posem les tres al pou i d'ahí agarrem. Jo pràcticament no done diners però si hi ha que pagar el Mercadona i tot... anem tots a una."

María

"Quants diners entren en ta casa? Home els 1.000 que estic guanyant, jo la meua dona el que puga guanyar perquè ella no fa una jornada sencera, ella va tres dies a treballar dues hores al dia, i el que cus... a lo millor posa-li 700 més els 1.000 del xiquillo... doncs 2.000 i pico llargs."

Pepe

El primer element essencial per a entendre l'administració comuna dels ingressos dels membres d'una família és la necessitat d'assumir una actitud

d'austeritat vital, com he assenyalat a l'apartat 6.2.1. No obstant, no és presentada com una estratègia reflexionada sinó com una manera d'actuar en normalitat, el que ens evidencia el grau d'interiorització d'aquesta actitud en les consciències dels entrevistats. I aquesta postura vital designa com a més eficient el fet de tindre un únic administrador, funció que majoritàriament assumeix la dona. De fet, existeix una patent diferència entre el coneixement i la precisió en l'enumeració de les despeses mensuals de la llar segons siga elaborada per homes o per dones, sempre parlant és clar de persones que han constituït ja la seua família pròpia.

Aquesta major –o única– responsabilitat de les dones en la gestió del pressupost familiar és evident en les famílies més tradicionals, encara que els homes la presenten generalment de manera difusa, com si fos una concessió seua. La funció d'administració fèrria i eficient de la llar és una de les funcions claus de la construcció social tradicional del rol femení com a mestressa de la llar, com veiem a l'anterior capítol, on les dones han de combinar una actitud dolça i afectuosa amb la capacitat de controlar de manera estricta l'economia familiar.

"Qui duu la gestió econòmica en ta casa? La meua dona. Bé, la portem quasi entre els dos però més ella, qui administra més és ella."

Juan Carlos

"I qui duu els diners en casa, tu? Sí, sí. Totalment, totalment, totalment [posa cara de resignació i riu]."

Julia

"La meua dona. Ella va la nòmina allí i fins el moment de categoria. Els diners van a casa, van al banc, i ella és la que ho administra tot."

Manuel

En les famílies de tipus reflexiu, les més joves, la definició d'aquest rol no és tan evident sinó que passa pel sedàs d'un organisme totalment aliè a la parella: el banc. Tenen un compte on van ingressos i despeses i cadascun dels membres de la parella fa i desfà amb l'absoluta confiança mútua, encara que les dones mostren un major i més minucios coneixement de les necessitats econòmiques de la família. Tot i el potencial que les qüestions econòmiques poden tindre com a creadores de conflictes, la gestió dels diners no apareix al discurs dels entrevistats en aquest sentit:

"Però qui sap les coses que s'han de pagar? Les necessitats... No, és que nosaltres ho tenim tot pel banc. Aleshores ens ho lleven tot per allí".

Reme

"Qui duu la gestió econòmica de casa? Ni ella ni jo. 'Mira ha vingut la factura de la llum'. Com va pel banc, no és que en tingues molts però per als pagaments van eixint."

Nacho

“Qui duu els diners a casa? Jo. Bueno ell té les seues targetes i ell gasta el que té que gastar però jo sóc la que porta tota la paperassa. Ell no s'entera de res, ell no...a part també, ell en tota la setmana no està però tampoc s'interessa massa.”

Sara

La família funciona, o se li reclama que funcione, com un element privat de redistribució de la riquesa davant d'un mercat amb sous excessivament baixos – sobretot en el cas del sector del tèxtil i confecció– i amb un Estat de benestar especialment minse (Recio, 2001:40). A la llar es gestionen diversos ingressos laborals i prestacionals que aporten benestar als seus membres malgrat que el nivell econòmic considerat individualment siga molt baix (Ramos, 2006). Com s'ha demostrat, aquesta gestió comuna dels ingressos contribueix a evitar la pobresa en situacions de severes mancances materials (Gardiner i Millar, 2006). Fins i tot en els casos de parelles divorciades, compartir despeses respecte els fills alleugereix situacions econòmiques precàries. Precisament en el cas de les famílies monoparentals aquesta caixa única és inevitable, malgrat tindre bona relació amb l'excompany, com ocorre en el cas d'Olga, el fet de fer front a les despeses quotidianes en relativa solitud els hi genera una sensació de desempar i d'inquietud important.

“[referint-se a la filla] El seu pare em passa una pensió. I tot siga dit, les coses fortes com són els llibres, ho paguem a mitges. Ella té al·lèrgia, les vacunes de l'al·lèrgia no veges... doncs ho paguem a mitges. La vista, les ulleres, ho paguem a mitges. El dentista, ara l'ortodòncia la paguem a mitges. Les plantilles, que la meua filla pobra també ho té tot, les plantilles ho paguem a mitges [riem]”

Olga

“Em pots dir quants diners entren a casa al mes? [...] Doncs entraven, jo si feia les vuit hores, a lo millor 600-700. I ell venia a guanyar-se doncs 400€ més. Imagina't [suma en veu alta] 1.400-1500€ entre els dos!!”

Lirios

Es tracta d'un funcionament generalitzat en les famílies dels entrevistats fins i tot en aquells que no són parella sinó que comparteixen residència amb algun altre membre de la seua família, el model complementari, com hem vist al capítol set. En aquests casos la solució és o bé tindre un compte comú on cadascun dels membres de la llar fa una aportació pactada, o bé repartir-se les despeses comunes. Aquestes opcions són també adoptades per les parelles més joves o més obertes, com és el cas de Luis; es tracta d'una evident manera de preservar la individualitat tan preuada a aquest tipus de parelles.

La participació econòmica dels fills

Si parlem de la gestió econòmica de la llar és necessari referir-se a la participació econòmica dels fills com a membres actius laboralment, ja siga de manera continuada o bé esporàdica. Són moltes les maneres d'organitzar aquesta relació econòmica però es poden trobar tres grans models on l'edat, les consegüents expectatives de canvi, el tipus de vincle amb el mercat laboral i la situació econòmica de la família són les variables que major pes tenen en optar per un model o un altre. Els models que s'hi poden trobar són:

- Model d'integració total en l'economia familiar aportant tot el seu sou a la família que és administrat pels pares; per la mare majoritàriament.
- Model de capitalització, són aquells que es queden tot, o una gran part del seu sou per tal de poder millorar el seu punt de partida en el moment de l'emancipació.
- Model de complementarietat, aquells joves que amb una vinculació inestable amb la feina remunerada es queden el seu sou per a les despeses pròpies.

Model d'integració

Aquesta opció es dona sobretot en gent que entra a treballar molt jove, només assolir l'edat legal, a vegades perquè decideixen no estudiar, d'altres perquè la família necessita un sou més. Els seus ingressos els lliuren completament als pares els quals, depenent de la situació econòmica de què gaudeixen, els posen en un compte d'estalvi per als fills –obert pels propis pares– o bé els integren completament a l'economia familiar. Aquests joves, tot i tenint un sou, han de demanar diners als pares:

“Jo simplement el que cobre directament va a mans de ma mare. Jo directament li ho done tot a ella, com tampoc sol gastar molt li ho done tot a ella. Quan vull diners li ho demane a ella, i m'ho dona i au.”

Mario

Es tracta no sols d'un canal per a millorar la qualitat de vida de tots els membres de la família sinó de socialització. Es fa palés en aquest extracte d'entrevista, on Pepe explica com li serveix l'administració del sou del seu fill per a fer-li interioritzar el valor de l'esforç: només tindrà la moto que desitja si paga una part (de l'altra part es fan càrrec els pares) amb les hores extraordinàries, ja no amb el sou sinó treballant més hores. Una socialització necessària per a molts pares

davant de la poca confiança que li atorguen als més joves i que els duu a encarrilar als fills cap a una administració familiar dels seus ingressos malgrat que per a cobrir únicament despeses del jove. És el cas igualment de Manuel, on s'aprecia clarament la negociació entre pares i fills per a arribar a un acord.

"Li administreu vosaltres els seus diners? Sí clar. Nosaltres li vam fer una cartilla [...]. I volia una moto. I jo no volia una moto: 'Espérate, espérate hasta que llegues a los 18'. 'No, no yo quiero una moto'. Li vaig obrir una cartilla: 'El papa i la mama et paguen la meitat de la moto i l'altra meitat si fas hores...' Més que res per a que sàpiga el que costa. 'Tu vas pagant tots els mesos de les hores' I ja la té pagada i aixina és."

Pepe

"Ell [el fill] venia a casa i li deia a sa mare: 'Mare, jo el jornal el vull, jo me'l faré'. I jo li vaig dir a [la dona]: 'si ell es queda els diners, igual pot ser que el dia de demà tinga diners, que que no en tinga' I li vam dir: 'Tu porta els diners ací que sempre tindràs diners' I ara més d'una volta li diu a sa mare: 'Tinc diners, tinc pis, tinc cotxe i jo tinc amics que estan treballant igual que jo, i ni tenen diners, ni tenen cotxe, o cotxe sí tenen, però ni tenen pis' Però el xicon de jove sí que volia ell administrar-se i li vam dir que s'ho pensara, que no. I hui per hui ho diu, que què bé va fer el que ha fet."

Manuel

En aquest grup inclouria també a Noelia, qui essent molt jove deixa els estudis i entra a la fàbrica per tal d'ajudar en les qüestions econòmiques a sa mare recentment separada. Mare i filla, com algunes parelles, posen el banc com a sedàs, Noelia ingressa el seu sou complet en un compte corrent on està a total disposició de la seua mare. A més a més es costreja les seues pròpies despeses.

"Jo tinc un compte. El que passa que si ma mare em demana diners li done la targeta i ella pot traure igual. El titular sóc jo però si em passara a mi alguna cosa ella pot tindre algo. Igual que ella amb mi. Què et pagues? Sí, sí lo meu ho pague jo. Igual que si em fa falta roba ho pague jo. Però si em fa falta algo ella sempre està ahí. I també em diu: 'N'hi has, n'hi has, diners'."

Noelia

Són com he dit gent molt jove que per tant no tenen propera l'expectativa d'emancipació que els pot dur a un altre acord econòmic amb els pares, com és el cas de Chelo que passa a un model de capitalització. És la decisió de contraure matrimoni –per tant de crear una família pròpia– la que permetrà a l'entrevistada plantejar, i plantejar-se, assumir l'administració del seu sou. Decideix aportar el sou base a l'economia familiar però quedar-se amb els guanys procedents de les hores extres. Aquesta administració, i a pesar de la ruptura amb la seua parella i la perllongació de la seua residència en la llar familiar, no retornà ja a les mans maternes sinó que encara enfortí més la posició de la filla a la llar, esdevenint un remanent econòmic constant per a la mare:

"Tu has donat sempre el sou a casa? Sí. He donat sempre el sou fins a cert punt. Ja va haver un moment que jo festejava, tenia novio li vaig dir a ma

mare de casar-me. I com veia la situació, jo donava les huit hores i jo em quedava les hores. Al barallar-me i no casar-me i tal, digam, ja vaig agarrar jo *las riendas del reparto*. [...] Sí que ma mare deia 'pues quiero cambiar el aseo'. 'Pues cámbialo, yo lo pagaré'. I la dona cada mes em donava diners, 'toma esto apuntalo'. Ella era aixina 'tu apunta lo que te debo'. I cada mes anava donant-me. De fet s'ha mort i ahí s'ha quedat la fulla."

Chelo

Fins i tot Chelo es convertí en el motor econòmic de la família ja que el seu pare, diu en un altre moment de l'entrevista, no acomplia amb el rol de *breadwinner*: "Va morir en el 2005 i l'únic sou que entrava en casa era el meu."

Aquest model és el que integrarien també els mateixos entrevistats en la seua joventut com bé ens narren tots. Aportaven tots els diners a casa i la seua mare els administrava conforme considerava però després la família es feia càrrec d'alleugerir la dificultosa tasca de tirar endavant en els primers anys de la constitució d'un nucli familiar propi:

"Jo quan em vaig posar a treballar [...] ma mare em va sentar ahí quan jo vaig guanyar algun dret: 'A veure, tu què vols? El jornal, quedar-te'l tu o te l'administre jo? El que tu vulgues. Si te l'administre jo, jo et donaré unes quantitats per a passar la setmana, si veig que et fa falta, perquè vas molt apurat te'n donaré. Si veig que el derrotxes no et donaré res. I si vols quedar-te'l tu, fes el que et done la gana, però quan et cases a mi no em busques'. Vaig ser intel·ligent en aquell moment i li vaig dir: 'no, te'l quedes tu'. Doncs quan jo em vaig casar. Ella [la seua dona] va fer el mateix, l'entrada del pis me'l van pagar. No vaig tindre que fer cap préstec personal; jo tinc amics que el van tindre que fer. Quan em vaig casar el cotxe que era de la família ma mare me'l va regalar. Un Renault cinc que estava fet pols, però mira, vam passar amb ell un any. M'entens el que vull dir-te? La boda ens la van pagar els nostres pares, perquè clar, nosaltres donàvem tot el jornal i ens van dir: 'la boda la paguem nosaltres, el que són els convidats i tot això. I els diners que tragueu dels convidats per a vosaltres'.

Eduardo

Igualment l'experiència de quan foren joves els condiciona a les pautes de conducta respecte els seus fills. És el cas de Lirios, que per als seus fills no vol el mateix model en què fou educada, prefereix el de capitalització:

"Ja et dic als 14 anys et posaves a treballar ara i además sagradet [fa com si donara diners] i no demanes res. Demanaves un pantaló i et deien espera, a la setmana que ve veurem. I ta mare dia quan et deien a la setmana que ve veurem encara i quan et deien ni pensar-ho! Es que era aixina. I a voltes dies sí estàs aportant i estàs aportant molta cosa a casa i tampoc tinc dret a res, a demanar. I quan et donaven algo per a ixir el cap de setmana deies 'si anem al cine no podem anar a la discoteca i si anem a la discoteca no podem...' triem de la parada."

Lirios

Model de capitalització

Aquest model es veu nodrit per la relació dels pares amb fills amb una vinculació relativament estable amb la feina remunerada i amb una perspectiva d'emancipació propera. L'acord pot ser doble, per un banda aportant una part del sou a la caixa familiar mentre que la resta se la queden els fills i l'administren com consideren, o bé quedar-se es fills tot el sou al complet i els pares continuen fent-se càrrec de les seues despeses bàsiques com el menjar o l'habitatge i serveis vinculats, encara que ells es fan càrrec de certes despeses puntuals així com les seues pròpies (roba, cotxe...).

"Sí, cuando estaba en Salamanca sí que daba 30.000 pts. a mis padres todos los meses."

Luis

"Doy casi la mitad de mi sueldo va a mi casa, bueno a mi casa, en este caso a casa mis padres, no me lo gasto todo
¿Y el resto? Tengo mis gastos normales y algo que intento siempre ahorrar."

Marcos

"Els fills es guarden [el seu sou]... perquè si algun dia es volen casar o alguna cosa. Aporten un mínim, pues 60€ al mes però que pràcticament és per a d'ells, per a viure, per a vestir-se i per a guardar perquè si no en després conforme està la vida nosaltres no podríem."

José

"En casa entren molts diners? Pues entren, ara entren els tres jornals. Però jo els meus fills des de sempre que es van posar a fer faena ells han anat mes independent, ells es compren la seua roba, si s'han comprat un cotxe se l'han comprat ells, se l'han pagat ells. Jo l'únic que pose és el menjar, menjar i clar la casa i els gastos i això lo que se faça en casa, i ells el jornal se'l queden i d'ahí se paguen les vacances, es paguen el cotxe i si s'han tret també el carnet."

Sofía

"I tu com fas en el sou? Te'l quedes tu? Jo de normal me'l quede jo.
No deixes res en casa? Quan a ma mare li fa falta, doncs me'n demana... O quan tinc que anar a comprar jo doncs pague jo... Que no done res en casa, però... que si fa falta..."

Ta mare et compra coses o t'ho compres tot tu? No, m'ho compre jo. Si vaig jo a comprar, de normal... vaig a comprar moltes voltes en ma mare, doncs pague jo."

Rebeca

Es tracta d'una estratègia d'increment de la seguretat significativa, doncs preparen el terreny a la creació d'una nova família, allargant l'estada en la llar de la família d'origen i també amb l'ajornament de la maternitat/paternitat (Simó, 2008). Igualment és important la sensació de seguretat que aporta a la família tindre aquest matalàs econòmic així com l'alleugeriment de no haver de córrer amb totes les seues despeses.

Model de complementarietat

Aquest últim model consisteix a què els fills es queden i administren tots els seus guanys econòmics generalment procedents de feines esporàdiques que són considerats pels pares com diners de butxaca, encara que suposen un alleugeriment del cost de la criança dels fills.

“La teua filla t’ajuda econòmicament, té alguna faeneta? Ella treballa, bé treballa entre cometes. Quan el meu cunyat té coses, o l’ix alguna faena més de serveis de cambrera i coses d’eixes. Però s’ho queda ella, jo li dic que s’ho queda ella i ella d’ahí a part del que jo li puc donar si necessita algo més sempre els té. [...] Ara des de que va fer el curset este en Alcoi [un TASSOC] doncs a voltes fa bodes, batejos, comunions, fa a voltes de cangur... Ella s’ho queda tot i d’ahí a vegades em diu: ‘mare este mes no em doneu diners que en tinc per a pagar-me el lloguer’. Doncs això que m’alivia.”

Julia

Siga quin siga el model que adopten en l’economia familiar el fet clar és que entenen que els sous de tots els seus membres, mentre no tinguen casa pròpia – per a molts és equivalent a tindre família pròpia– és renda disponible per al benestar familiar i això els atorga un suport bàsic que fa minvar la incertesa que la mateixa precarietat del mercat els genera. Però una vegada que els fills, o ells mateixos, constitueixen un llar propi no finalitza la concepció familiar dels ingressos, com veurem al següent apartat.

8.1.2. TRANSVASAMENTS MONETARIS

És fàcilment apreciable quan parles d’economia domèstica amb els treballadors el moviment monetari existent entre els membres de la família. Mai deixen de ser petites, molt petites, quantitats, però el fluxe és constant per tal d’anar cobrint els forats que la vida quotidiana obri. Uns fluxes, això sí, que es produeixen quasi exclusivament, com assenyala Meil (2007) al seu estudi sobre la solidaritat familiar, per via de filiació i en forma de cascada, és a dir, de pares a fills, encara que tinguen problemes per assumir-ho com bé ens diu Mónica: “s’apretarem un poquet més que tampoc passa res, total és una cosa que se fa per un fill”. De fet, he trobat molts pocs intercanvis entre germans, molt menys entre altres parents i ja és gairebé inexistent el suport de caràcter monetari entre amics, com tractaré al següent capítol.

Són ajuts especialment importants a l’inici de la vida familiar a vegades sense ànim de retorn, altres en forma de préstec, encara que sense terminis ni

interessos, el que constitueix una bombolla de confiança molt important en la vida quotidiana dels treballadors del sector entrevistats. O bé contribucions per a imprevistos, uns dels elements que més atemoreix als entrevistats perquè poden fer trontollar la seua economia:

"T'han ajudat econòmicament? Ens van ajudar quan ens vam casar, que ens vam casar de presses i carreres, aleshores ahí sí. Sí que van col·laborar les dues famílies, ens van ajudar, sense ànims de tornar res, ni res."

Julia

"Et van ajudar econòmicament? Home sí, un poc abans de casar-se doncs la meua sogra ens va deixar uns diners per a poder comprar un garaig i després li ho tornes i ja està."

Nacho

"Sí quan vaig tindre lo de la trompada del cotxe els meus sogres em van deixar els diners per arreglar-ho i després li ho vaig tornar."

Toni

"Hui li he demanat diners a la sogra, perquè no sé quan cobraré. [...] Perquè viu molt a propet, a dalt de ma casa."

Perquè si teniu problemes tireu de la sogra, dels pares? Tindrem que tirar, és millor anar ahí que anar al banc, o als crèdits fàcils d'eixos, no?"

Miguel

Aquest transvasament monetari pot arribar a ser tan intens que malgrat no conivre la caixa és de facto igualment comuna. És freqüent en situacions de precarietat econòmica o bé quan la família té patrimoni, encara que siga molt limitat, i que en moltes de les entrevistes realitzades es materialitza en terrenys agrícoles, que acabaran heretant els fills. Pares i fills confonen les seues economies en aquests casos.

"Sí, per a l'efecte, com aquell que diu, ella està pagant els dos cotxes i jo el seu pis. [...] Ella està pagant-se un pis, està pagant-se un cotxe... A mitja jornada no té només que per a d'això. Aleshores pots suposar que la resta va a càrrec meu, eh? La llum, l'aigua...tot. Reparacions del cotxe, si en té que fer alguna..."

María

"Clar el meu pare té molts bancals, va comprar un tractor xicotet però mon pare no el porta, el porta el meu home. Es que damunt fa tot el del camp també, veus? Es que és aixina. Què passava? Que anava a treballar, feia hores però no tenia prou temps per anar a llaurar perquè el tractor era xicotiu. Aleshores me'n vaig comprar un més gran, el meu pare em va donar un tant però la resta vaig fer un préstec."

El que veneu del camp és per a tu? No això és tot de mon pare.

I el tractor per què l'has pagat tu? El meu pare va pagar un milió i la resta com ell no podia, 'va doncs jo el pagaré'. Ell va pagant-me-lo poquet a poquet."

Carmina

Es tracta d'un suport econòmic que pot traspasar generacions com és el cas dels regals dels avis que mitiguen les despeses que els néts poden arribar a generar als seus fills. Però també poden prendre el control d'inversions de futur per

als fills, a través de l'obertura de comptes d'estalvi, però que poden resultar una ajuda important en moments crítics de l'economia familiar.

"Això no vol dir que anem a comprar-te les *sabatilles* 'es que l'abuela m'ha donat açò per a reixos', i aleshores se les compren de marca però se les paguen elles dels diners que mon pare els dona o quan veuen a s'abuela. Elles s'ho posen en la vidriola i quan els fa falta alguna cosa se la compren, no em demanen res. Els mòbils de reixos se'ls han comprat a mi no em demanen res, alguna cosa per a escola doncs sí, però si elles tenen diners no, no tinc queixa."

Carmina

"I alguna volta t'has vist impossibilitada per pagar alguna cosa bàsica: llum, aigua...? Ara el mes de setembre ho he passat mal. La primera setmana de setembre com em va vindre la contribució, em van vindre moltes coses, vaig mirar en el banc i tenia 100€ i les coses que tenia que pagar eren 400€.
I com ho vas arreglar? Vaig anar a la cartilla de la xiqueta i vaig passar eixos diners."

Olga

També en el cas dels membres més joves de la família contribueixen en moments concrets al benestar familiar encara que segueixen un model de capitalització:

"Porque bueno ya cuando me vine estaba yo solo, pero al principio éramos cuatro hermanos y ya se han ido casando. Ayudas para la boda, y también ayudarle para el piso y estaban un poco justos mis padres."

Luis

"Alguna volta t'han ajudat econòmicament? Sí. La meua germana, quan es va casar, la vaig ajudar un poc econòmicament.
La vas ajudar tu a ella? Perquè en el piso, la casa, són molts gastos.
Però per a que te'ls tornara o van ser un regal? Pues part d'eixos diners van ser el regal que li vaig fer jo."

Rebeca

No obstant la freqüència en què he aplegut aquest tipus de solidaritat intrafamiliar, molts d'ells, sobretot homes, són reacis a acceptar aquest tipus d'ajudes, i també a donar-ne. En primer lloc perquè es deslegitimarien segons el rol de gènere interioritzat de proveïdor econòmic.

"¿Has recibido alguna ayuda económica? No

¿Nunca? Nunca.

¿Ni de tus padres? Nunca, nunca. Ni a mis padres nunca tampoco. No, porque no me ha hecho falta nunca porque yo he ido trabajando me lo he ido ahorrando y ni se lo he pedido nunca porque he visto que yo podía llegar. Es que yo soy una persona que prefiero privarme de cosas que pedirte a ti porque a ti tampoco te las dan, sabes y yo no nunca, nunca he pedido a nadie."

Alfredo

En segon lloc perquè de vegades el fet de demanar diners pot tindre la contrapartida de que qui deixa pot veure's investit de l'autoritat per a jutjar la vida de qui ha rebut l'ajuda.

“En ma casa no s’han empenyat mai en la vida en res, mai. Però clar nosaltres ens feia falta un cotxe perquè aleshores ell [el marit] estava treballant a l’Olleria. Ens vam empenyar en un cotxe i una tia: ‘jo et deixaré els diners’. El meu germà em deixà la resta. Jo no vaig anar al banc. Però no ho faré més, això no ho faré més.

Vas tindre problemes? Problemes no, però això que tu li dones un tant, jo li vaig donar un tant, i a l’altra setmana també li has donat un tant. Però jo volia també si els meus amics se n’anaven de sopar jo anar-me’n també de sopar. [...] I què passa?, que a ma mare li va dir ma tia: ‘mira la teua filla se’n va de sopar i tot’ [...] ‘mira per a disfrutar té i per a pagar-me el cotxe estarà tota la vida’.

Carmina

Aquests transvasaments monetaris són més grans i estan més concentrats en iniciar la formació d’una llar pròpia, canalitzats en gran mesura a través de l’adquisició de l’habitatge.

8.1.3. HABITATGE

L’habitatge apareix com un element essencial en l’economia dels treballadors entrevistats. Gran part dels seus ingressos es dirigeixen a l’adquisició o millora d’un habitatge, molts dels joves amb els que he parlat no poden costejar-se un, i una línia fonamental en el suport intrafamiliar té com objectiu l’habitatge, especialment si es situa en l’inici del cicle familiar propi. Molts dels entrevistats han rebut sota les més diverses formes suport per a poder adquirir un habitatge, fent també patent la transcendència d’aquests ajuts en la seua qualitat de vida. Aquestes contribucions són per a Leal (2004) un element integrador cabdal equiparable a tindre estudis superiors: “se puede decir que el énfasis especial que se pone en esta adquisición supone la valoración de la alternativa de seguridad basada en la propiedad frente a la que puede estar basada en el dominio de una profesión o en una formación que garantiza el futuro”, i així ho fan explícit els meus entrevistats.

“La casa ja la teniu pagada? Me la va comprar mon pare per no voler estudiar. Al meu germà li va pagar la carrera i a mi em va comprar la casa. Perquè jo treballava.”

Carmina

“[referint-se a les dificultats econòmiques per les que passa] També els ho he dit a ells [als fills]: ‘no és retraure-vos res, ni vull que ens doneu res. Només vull que penseu que no us puc fer res ni comprar-vos un pis ni... Crec que la millor herència és els estudis que us he donat perquè més tampoc puc donar-vos’. I ells ho veuen.”

Lirios

Per tant en un col·lectiu on els estudis superiors són escassos el suport a través de l’habitatge representa un element cabdal i plenament normalitzat en les estratègies familiars d’assegurament. Un recurs present en la dificultat

d'emancipació dels més joves, com ja vèiem al capítol 5.3.2., i per tant l'allargament de la seua estada a la llar familiar –com bé apunten Mills, Blossfeld, i Klijzing (2005) que es tracta d'una de les estratègies fonamentals dels joves per a fer front a la incertesa, posposar l'entrada en l'etapa adulta– o en la necessitat de retornar a la residència familiar en el cas de ruptura de la parella. Un element que no podem obviar, introdueix un fort component d'incertesa en les seues vides:

“I quan et vas separar vas tindre que tornar a casa els pares? Sí, sí vaig tindre que vendre la casa i vaig tornar a casa els pares.”

Vicente

El canal més habitual per a les famílies en el moment d'inici de la vida adulta és la contribució monetària per a la compra del primer habitatge o, com és freqüent en poblacions petites, a través de l'herència d'una casa:

“Els pares quan vam eixir, quan ens vam quedar el pis sí que ens van ajudar per fer la reserva però això va ser perquè clar, era la primera feina, no treballava en el sector i ens van ajudar. Gràcies a això vam poder fer la reserva del pis.”

Santi

“Vivim en una casa, hi ha tres pisos: un viu la meua germana que està casada, l'altre vivim nosaltres i ja està. Els altres que estan buits són per al meu germà i per a mi”.

Òscar

“M'has dit que vius en una casa que és d'herència. Totes les germanes heu tingut aquest tipus d'herència? Sí, no et dic jo que els meus pares han treballat molt per als fills.”

María

“Els meus pares a mi m'han ajudat per a comprar-me el pis. T'han donat un pessiguet? Clar jo al comprar-me-lo soles ells em van deixar diners i després li vaig tornar.”

Sara

O, com és el cas del que he anomenat model complementari de família, estableixen una economia en escala que beneficia a tots els membres de la família i què posa de manifest, una vegada més, la precària situació econòmica dels entrevistats:

“Ens vam canviar de pis, me'n vaig vindre a viure jo ací. I sí que tenia pel cap anar-me'n a viure soles però arriba un punt que mai veus el moment no per que siga major ni per res però dius si jo me'n vaig ella com viu?, per exemple. Jo a lo millor en 800 viuria justeta però sí que puc viure, però ella en 400 no i ja tindriem que plantejar-se una altra cosa, parlar amb els meus germans i cadascú fa una aportació al mes. I després vaig mirant pisos...de volta en quan, agarres la revista 'a veure si es lloga algun pis'. Però sempre penses no, no veig el moment mai de... no porque no m'apetisca però sí que dic bueno si me'n vaig...a lo millor un piso com este...este no és car perquè pague 220 o 225€ al mes, està bé. Una altra cosa com açò no ho trobaria perquè ara és 300 o 300 i pico com a mínim però són pisos xicotets. I penses 300 per al lloguer, més la llum i el telèfon més si tinc que pagar una part del meu sou per a ma mare vamos...no sé, no trobe el pis que diga ara me'n

vaig que és l'oportunitat de la meua vida, que està bé de preu i... tampoc ho busque massa.”

Begonya

En els entrevistats més adults, els quals aportaven el sou sencer a la família, la col·laboració en l'adquisició de l'habitatge suposa una mena de reciprocitat, o fins i tot de compensació entre germans, com hem vist en el cas de Carmina. Una reciprocitat que després reclamaran de nou en ser grans per tal que els atenguen durant la vellesa:

*“Tens un pla de pensions? Sí, me'l van fer els meus pares joveneta.
Per què? No sé, al ser la soltera de casa es veu que van dir anem a ...
Només a tu? Sí, com ells es van casar i ho van fer tot lo millor possible es veu que van dir pues mira a esta fent-li això i aixina... jo seguisc ahí.”*

María

“La casa, quan jo em vaig casar, els meus pares del que jo guanyava, van comprar un piset, que era xicotet de 50m. [...] Quan [dona] i jo vam poder, ens vam comprar el del costat i vam unir els dos pisos i ara, ara no, farà quinze o divuit anys que de dos en tenim un. [...] Aleshores el que és la hipoteca o el banc, no hem entrat, l'únic que hem entrat al banc, quan vam comprar el cotxe nou.”

Manuel

En definitiva, l'arrelada cultura de la propietat com a fruit del treball com hem vist al llarg de les entrevistes, juntament amb el seu elevat preu fa que l'adquisició de l'habitatge familiars siga el principal obstacle per a que les persones s'emancipen. No és estrany que siga un dels principals objectius del suport econòmic entre els membres de les famílies i el de major entitat en la seua vida quotidiana, siga de la manera que siga i estalviant-se en la mesura del possible el banc. Igualment s'apercep un sentit del deute dels pares respecte els fills en el cas tant d'haver lliurat el sou complet, com si no.

8.1.4. ALTRES AJUTS ECONÒMICS

Compartir els ingressos totalment o parcial, deixar diners en situacions de dificultat o davant els imprevistos, contribuir en l'adquisició d'un habitatge amb el qual formar una família pròpia... és molt i freqüent el suport econòmic que es proveeixen entre membres d'una mateixa família. Els que he referenciat fins ací són els més importants, però hi ha d'altres.

Ocupa un lloc preferencial el patrimoni familiar, que com he dit en aquestes famílies de classe treballadora és escàs però el passat agrícola de moltes d'elles, especialment en poblacions sense a penes tradició industrial resulta habitual tindre cases que passen entre les diferents generacions, o bé petits terrenys agrícoles que

suposen un plus de seguretat per als treballadors d'aquesta investigació. En primer lloc perquè pot suposar una entrada important de diners si es ven. En segon lloc, perquè els terrenys, si es llauren, poden proveir a la família de recursos bàsics que minven la seua dependència amb el mercat. De fet les relacions entre agricultura i indústria han sigut històricament un element cabdal en la supervivència de les famílies de les comarques.

"I fa cosa de dos anys, el meu germà va vendre una plaça de garaig que tenia perquè ell no està bé i la plaça de garaig la va comprar el meu pare, i la va vendre i ens va donar una part i ens vam comprar un cotxet."

Lirios

"Tinc queradilles de casa, tinc oli de casa...per això que jo visc bé perquè mon pare... tomaques, tot, tot, tot això ho planta, té que anar a cuidar-ho a arruixar-ho. Que mon pare té de tot que això fa també que la butxaca no disminuísca, que en part no ens dóna diners però sí que ens ajuda. És com si et donaren diners, és el mateix."

Carmina

També resulten habituals els intercanvis d'elements importants en la vida quotidiana com roba, automòbils vells que hereten els fills o els néts, o només fent-se càrrec dels néts o anant a dinar a casa la mare ja s'estalvien una gran quantitat de diners que afermen la situació econòmica dels entrevistats.

"Él va a comer a casa de su madre, él trabaja fuera y tiene la ventaja de que va a comer a casa de su madre, que no tiene que irse al bar. Lo único que se gasta es la gasolina, que la gasolina la tiene que pagar él pero claro al comer en casa de su madre pues eso que te ahorras en el bar. [...] Y yo pues gracias a mi madre también que es la que cuida a la niña, le da de comer..."

Mónica

"Home mentre jo tenia, estava en casa, jo ja em vaig preocupar de que no els faltara de res. Jo primer era ma casa i després era jo. Aleshores clar o al fer-se majors, el que et deia de l'aseo, tenien banyera els vaig fer un plat, els vaig canviar el matalàs per a què estigueren bé, dins de, ja eren majors, doncs per a què no patiren."

Chelo

Al llarg d'aquest apartat he tractat de sintetitzar les constants referències que els entrevistats fan als intercanvis econòmics que es donen entre membres de les seues famílies, sempre amb la dona com a principal element de connexió i, també, de narració. Passe ara al que és un puntal essencial en la seua vida i en les relacions familiars: la provisió de serveis de cura.

8.2. Provisió de serveis

Estretament relacionada amb les qüestions econòmiques es troba la provisió de serveis que les famílies, les dones, assumeixen principalment a totes les societats occidentals. En el cas de les comarques, part del règim de benestar sudeuropeu, aquesta assumpció ocupa un lloc central. I deia que està estretament relacionat amb les estratègies familiars de caràcter econòmic perquè el fet que siguin les dones de la família les que carreguen amb aquest pes suposa un alleugeriment per a la seua economia davant d'un Estat de benestar mínim i uns serveis de mercat escassos i cars que difícilment es podrien mantindre de manera continuada, sobretot en el cas de famílies treballadores.

Però a més a més aquesta provisió de serveis és una plataforma de benestar i de seguretat de molts: per als vells dels què tenen cura les dones de mitjana edat que he entrevistat, per a les parelles amb xiquets petits que les avies atenen, per als treballadors que saben que la família els cuidarà si estan malalts o necessiten alguna cosa. La incertesa que podria generar el procés d'individualització, i amb ell la possible desaparició o afebliment de la solidaritat familiar, la patent solidesa d'aquests vincles sembla, almenys de moment, esvair aquest dubte. Això sí, com també fa explícit Meil (2007), els serveis de cura de les famílies canviaran els seus contorns; ja ho estan fent pressionats per un mercat de treball profundament precaritzant i un Estat de benestar a penes present.

La presència de la família com a curadora ha sigut constant en el transcurs de les meues converses amb els treballadors del tèxtil-confecció. Aquesta presència esdevenia aclaparadora en parlar amb les dones adultes, tant per la banda dels fills com per la banda dels pares o sogres, fins i tot d'algun germà. Igualment era present en el seu discurs el suport de les seues mares en la cura dels seus propis fills. La cura, en definitiva, travessa la realitat quotidiana de les treballadores adultes entrevistades i per tant també l'estructuració del seu temps –emmarcada entre un treball remunerat cada vegada més flexible i una cura que difícilment pot deixar de ser rígida doncs respon a necessitats rígides–, les expectatives de futur i per descomptat la seua visió del món. Aprofundiré en la preeminència femenina a l'apartat 8.4.1., com ja ho he fet en termes generals al capítol tercer d'aquesta tesi doctoral, tractant-la com una de les febleses del nostre model de benestar.

De moment aquest apartat dedicat a la provisió de serveis l'he dividit en dues grans línies:

- Per una banda els serveis de cura, on incloc la cura als xiquets i a la cura a la gent gran que significa generalment a la malaltia.
- D'altra banda, altres tipus d'ajudes entre les quals destaca la cerca de feina.

8.2.1. SERVEIS DE CURA

"The main family strategy of Spanish couples is to count on 'substitute mothers', usually a family or kin member living nearby" (Moreno, 2004: 139). I això és just el que m'he trobat en gran part de les entrevistes, si no una mare substituïda sí un ajut constant en l'atenció a la criança dels fills més petits i que permeten el treball remunerat de les dones. Sens dubte aquestes mares substituïdes són les avies per via materna, encara que en qüestió de néts es troba una major implicació dels pares que després en la cura dels vells i malalts es troba més dificultosament. La família pot ser complementada amb altres recursos però és sempre l'espina dorsal de la cura dels xiquets.

"I la xiqueta quants anys tenia? Dos anys i mig. Tu imagina't se me va quedar una panorama tremendo [al separar-se] i gràcies a l'ajuda dels meus pares que me la tenien doncs vaig fer front a tot, vaig poder fer feina i tot."

Olga

"I tant ma mare com la meua sogra m'han ajudat l'època que estava en la fàbrica. M'han aguantat als xiquets per a que jo poguera treballar".

Julia

"Us ajuda molt [l'àvia]? Doncs sí, tots els dies la porta ella al cole. La meua dona se'n va a treballar, jo també, i la porta al cole. Després es queda al menjador i ja per la vesprada ja l'arregla o bé ella o bé la meua dona que lliura algunes vesprades."

Nacho

I és evident l'alleugeriment tant en la cura però també en el cost que suposaria externalitzar aquesta cura en les famílies dels entrevistats. Cal tindre en compte que aquesta provisió de serveis de cura suposa per tant un increment dels recursos econòmics de les famílies i per tant una millora de la seua qualitat de vida.

"Alguna vez mi madre nos dice: 'no hagáis comida para mañana que ya os la hago yo', y ella nos prepara algo caliente. Gracias a mi madre sino no podríamos trabajar, gracias a que mi madre que tiene a los niños, tanto a mi hija como a mi sobrino, pero sino fuera por ella no podríamos trabajar, no podríamos."

¿Tendrían que pagar a alguien? Es que no podríamos. Mi madre la tiene desde que la recoge, desde el mediodía, a las doce o doce y media que sale del colegio hasta las seis de la tarde. Les da de comer, les da de merendar."

Si no fuera por ella no sé que tendríamos que hacer, y luego no quiere que le demos nada. Es lo que ella quiere.”

Mónica

També tenen cura d'altres membres de la família que cauen malalts, o necessiten algun tipus d'atenció, siga del tipus que siga. S'acompleix el que Naldini (2003) assenyala de la responsabilitat dels membres de la família en sentit extens:

“Ahora la hermana porque estuvo enferma, subimos en mayo allí a verla, y ahora como ya se encuentra mejor va a ir a Córdoba porque ellas son de Córdoba y luego ya si subimos en agosto.”

Alfredo

“...que ja tinc el dinar fet, me'n vaig a casa de les meues cosines, a casa ma tia. Com ma tia està en casa doncs bàsicament fa el dinar. La dona s'entreté de dilluns a divendres, algun diumenge, quan estem tots, però de dilluns a divendres. [...] Però entre setmana la veritat és que me ve molt bé perquè al principi d'estar jo allí me guisava jo, però és que era un estrés de castanyes, i ara li done 15€ a ma tia a la setmana i jo dine en sa casa. A voltes s'ajuntem. Hui hem dinat la meua cosina i l'home i jo allí, en els xiquets. Hui hem dinat arròs caldós en favetes, conillet i pollastre.”

Rosario

Com en la cura dels xiquets, els entrevistats consideren a la família responsable de la cura dels efectes que l'envelliment té sobre les persones i el seu estat d'autonomia. També com en la cura dels xiquets el gènere marca aquesta responsabilitat. Totes les entrevistades que sobrepassen els 40 tenen, o esperen tenir, com a element vertebrador de la seua quotidianitat la cura dels seus pares o sogres. I sobre eixa base planifiquen i sospesen racionalment i emocional la solució millor per a dur endavant aquesta cura amb la resta de responsabilitats que la vida diària duu implícites. I en aquesta planificació apareixen l'estat de salut dels afectats, els desitjos dels vells (poques vegades els seus propis), la densitat dels vincles familiars –comptabilitzats en termes de membres femenins–, les possibilitats econòmiques, les infraestructures sanitàries de la població... Però són dues les vies majoritàries d'atenció: la convivència en una mateixa llar¹²⁹ o bé l'establiment d'un intens ritme de visites a la residència del vell per atendre totes les seues necessitats.

“Si arribara el moment t'enduries a ta mare a casa? Me la duria o me n'aniria allí, no tinc cap problema.

Allí millor m'has dit? Sí perquè allí tens més mitjans per a tot, està tot més a prop i hi ha més ajudes més que ací. Ací si passa algo te'n tens que anar a Alcoi.”

Sofía

¹²⁹ Segons Meil (2000) es tracta d'una reciprocitat diferida en quant a la solidaritat residencial els joves allarguen la seua estada a la casa paterna, aquests en veure's necessitats es refugien en casa dels fills (millor filles). Solidaritat que descansa en la proximitat geogràfica, les relacions generacionals i la freqüència dels contactes.

“En ma mare doncs mira ara quan arribe, com ja tinc el dinar fet i tot, segurament la dutxaré i li faré el monyo perquè jo sóc la seua perruquera.”

Lola

La inevitabilitat d'aquests serveis de cura en la vida de les dones entrevistades arriba a estar tan assumida que la minuciosa planificació a mitjà i llarg termini d'aquesta mateixa cura es fa clarament palesa en les seues paraules:

“El año pasado, claro, mi suegra es que es mayor, tiene 80 años. El año pasado tuvo un recaída fuerte, fuerte, y estuve a puunto de traérmela a mi casa, porque mi cuñada está enferma y no la puede cuidar, entonces claro, estuve a punto de traérmela si hubiera estado peor. Me hubiera tenido que dejar de trabajar.

¿Lo habías pensado? Claro, ¿quién la cuida? ¿La dejo sola en casa?

¿Y pagar a alguien? Para qué, para qué trabajo yo, ¿para pagarle a otra persona? Para eso me quedo yo en casa. Y la mujer dijo que si estuviera peor lo que cobraba ella me lo daba a mí para que yo estuviese en casa. La mujer se recuperó y está en su casa, pero claro, ya te da un toque como diciendo esto es lo que me espera, esto es lo que me espera. Eso es lo que me espera porque mi cuñada por desgracia no puede está muy mal, está muy mal. Y tiene que venir a mi casa pero con esa condición, yo me tendría que dejar de trabajar...

¿Por qué una residencia...? Uy, la matas, la matas. Y a mí me da lástima también.

¿Piensas que es responsabilidad de la familia? Hombre... sí, pienso que sí. [...]

¿Habría sitio? Sí. Tendría que quitar una habitación que es donde hacemos la vida, porque nosotros no hacemos la vida en el comedor, tendría que quitar ese cuartito de estar y poner una habitación para la abuela.

¿Lo tienes muy pensado? Claro, es que esto está a la vuelta de la esquina, son 80 años entonces lo que tiene entonces eso tarde o temprano... Porque hace menos trastorno, a no ser que yo me fuera allí, pero hace menos trastorno... ¿y qué hago?, ¿dejo mi casa, mi hija y mi marido? Hace menos trastorno que ella venga a mi casa que yo me vaya a la suya, es lo único cosa que podría hacer. Y yo dejarme de trabajar y con su pensión cubrir los gastos que yo tendría, claro es lo único. No se puede hacer más.”

Mónica

A més a més en el cas dels vells, socialitzats en una estricta diferenciació d'esferes vitals i en uns valors patriarcals més aguts que el d'aquestes dones, reclamen sense miraments l'atenció de les filles o nores, arribant fins i tot a petites relacions de xantatge amb unes “víctimes” especialment sensibles tant per la mateixa socialització que també elles han rebut, encara que avui en dia estiga canviant profundament la seua realitat, com pel fet dels vincles d'estima que els uneixen:

“Està al teu nom [la casa on viu que li ha cedit sa mare]? No, perquè aleshores ma mare diu que ella me la deixa en el testament però no me la deixa ara, per si acàs.[...] Per si acàs no la cuidem [riem] i té que donar-la a la residència.”

Julia

“Per què tu no t'ho has plantejat en ta mare de pagar a algú? No, perquè ells no ho tenen assumit això ho tinc clar que ells no, vamos ni pensar-ho. Té una dona que va un dia a la setmana que li fa... però ella buscar a una persona, ella no. No sé la teua abuela com pensa, però jo parle pels meus. Ells tenen assumit que ací tenim l'obligació de tindre-los i de cuidar-los i d'atendre-los

fins que es moriguen, ells ho tenen aixina i no pots treure-los d'ahí. I no els pots dir 'mama és que jo treballe, jo no puc'."

Lirios

De vegades el suport és mutu, els avis tenen a la néta en casa mentre la filla els hi amaneix els menjars:

"És que jo estic fent faena i me l'arreglen i me la tenen si jo tinguera que pagar a una persona que féra això, això costaria uns diners. Aleshores nosaltres ens ho hem arreglat d'esta manera: ella em podria arreglar-me-la i portar-me-la i jo li feia el dinar per a sa casa i jo feia el dinar. La meua filla dinava en sa casa però jo feia el dinar, jo comprava les coses i li deia 'mira, t'he fet açò per a que mengeu tots'."

Olga

Les meues entrevistades però, i també ells, comencen a projectar un altre tipus de relacions de cura; sense eliminar-les, sí canviar els seus perfils sota el procés d'individualització (vegeu apartat 8.4.2.). Em centraré en aquests canvis més endavant, ara però he de fer referència a altres tipus de serveis que les famílies ofereixen als seus membres.

8.2.2. ALTRES SERVEIS

Són molts i diversos els serveis que s'intercanvien entre els membres de la família. La propera relació amb el camp que es té en moltes de les poblacions de les comarques introdueix aquest àmbit com a proveïdor de serveis: llaurant, fent olives..., com és el cas de Carmina o Olga. Però si un servei destaca com a principal és la seua capacitat per a moure's entre les xarxes de contactes quan un dels seus membres cerca feina. Tots han acudit i acudirien als contactes personals per trobar feina, desconfiant profundament dels serveis d'ocupació, una mostra clara de la manca de confiança en els serveis de l'Administració. El tarannà del seu capital social però les converteix en una clara font de reproducció de la precarietat.

"*Es vegeu molt els germans?* Sí, el meu germà també viu ací, ell treballa en la mateixa fàbrica en la que treballe jo.
Ah sí? Sí, perquè ell també va tancar la fàbrica, es va quedar a l'atur i aleshores el meu home treballava allí i li ho va dir: 'ací hi ha faena si vols que t'ho mire' i va vindre a viure ací se'n va vindre a treballar."

Sofía

"*Com és que vas trobar esta faena?* Doncs perquè el meu cunyat és l'encarregat d'allí. Vaig entrar per ell."

Rebeca

"Vaig estar buscant on treballar i un cosí de ma mare es coneix que es va enterar i em va dir: 'jo intentaré a veure si puc colar-te en [nom empresa]'. Perquè en l'empresa normalment són tots familiars d'algú, entren perquè es coneixen."

Mario

“Com vas trobar la feina que tens ara? Doncs mira la d’ara va ser un amic de la família que va dir: ‘Ei m’han dit que allí... si vols jo parle amb ell’. ‘Ei que jo tinc un cosí que...’ ‘Val doncs dis-li que vinga’. I va ser aixina, no pots dir enxufat, però...”

Nacho

“Son tio és un dels accionistes de l’empresa [...] son tio es va enterar i em va oferir si volia treballar allí.”

Eduardo

Però també es troben altres tipus de maneres de donar suport al si de la família: portar i tornar als fills a la feina en cotxe, acollir els parents a casa mentre aquests cerquen una nova casa o mentre esperen a veure com els hi funciona una nova feina...

“I això, em van tirar al carrer, no tenia faena. Ma mare tenia una germana ací, ma tia [nom], me’n vaig vindre ací, vaig estar un parell d’anys vivint en sa casa. Fins que me vaig comprar el pis on visc.”

Lola

“Perquè com la fàbrica està lluny tenia que baixar-lo [al fill] o bé jo o bé la dona i també en el cotxe anar i tornar.”

Pepe

“I en esta casa al tindre a la sogra dalt, va haver una època que jo recorde que no teníem telèfon i vam fer una espècie de supletori amb el telèfon de la sogra baix i parlàvem pel mateix telèfon.”

Miguel

Aquesta constant presència de la família en la cura i atenció a qualsevol necessitat de l’individu enforteix els seus vincles. Aquest aspecte em dóna peu al següent apartat on analitze com les relacions quotidianes entre els parents, moltes vegades obligatòriament donades les necessitats de suport i cura, comporten un enfortiment dels vincles i per tant una major sensació de seguretat.

8.3. Mantenint el vincle, afermant el futur

Com hem vist la família esdevé una sòlida xarxa de suport per als treballadors del tèxtil-confecció entrevistats. Són els vincles familiars els que els proveeixen de serveis de proximitat, els que pal·lien les possibles conseqüències dels imprevistos quotidians, els que contribueixen, en la mesura de les seues possibilitats, a enfortir la posició dels entrevistats al mercat. No és estrany doncs que tracten de fomentar i enfortir aquests vincles. La sociabilitat de tots i cadascun dels treballadors entrevistats descansa en la família, entesa de manera més o menys extensa. El mateix fet de constituir la font essencial de serveis, molts d’ells d’una quotidianitat indefugible, aferma eixos vincles, per tant és més habitual

trobar major relació en famílies amb fills petits o gent gran al seu càrrec, que no amb parelles sense fills o persones solteres.

"Es vegeu molt? Si ens vegem? Ens vegem de normal tots els dies. En casa ma mare a dinar, el meu germà també ve. [...]
I amb la família de la teua dona? Amb la família de la meua dona el cap de setmana. Ella va tots els dies més o menys a casa sa mare a veure a son pare com està."

Vicente

"Amb quina freqüència veus a la teua família? Nosaltres tenim molta vinculació, per necessitat,"

Olga

Les celebracions, els festius, les vacances... són un element essencial per a solidificar els vincles. Però no calen excuses per a veure's, l'hàbit forma part de les relacions entre pares i fills, també germans. Cada cap de setmana es dina en casa la mare, els dimecres queden per a fer una quiniela, les festes del poble... Hi ha nombrosos motius per estar junts.

"I amb ta mare mantens molta relació? Sí, tots els dies, si no veure's, tocar-se per telèfon. Ma mare em toca almenys tres o quatre voltes!"

Lirios

"Teniu molt de contacte? Sí molt.

Feu moltes coses junts? Sí tot [riem]. Després ací nosaltres passem el juliol la meua sogra i els meus cunyats el passem sempre ací [a la casa del poble on fem l'entrevista]. I en agost el passem tots a Benidorm, en la platja."

Nacho

"Amb quina freqüència veus, els veus molt? A ma mare i mon pare!!! Mira només gires el cantó, a tothoraaa!! [riem] Dia que no vas! Ara l'hora que és i encara no he anat a pel pa...ara m'ho diran! [riem]."

Carmina

Aquestes relacions tan properes són afavorides per la reduïda mida de les poblacions i per tant per la proximitat geogràfica. Es tracta d'una estratègia espacial complementària sobretot en mares treballadores de nivell socioeconòmic baix (Tobio, 2005). En contraposició la distància o bé l'intens ritme de vida que els comporta la feina dificulta els contactes, encara que molts salven la distància amb els mitjans de comunicació, el telèfon bàsicament, o bé establint dates fixes que es dediquen a la família. Per tant, tenint en compte la necessitat d'aquests vincles s'explica també l'escassa mobilitat geogràfica que mostraven les dades estadístiques referides als treballadors del sector com apuntava al capítol 4.

"¿Vivís todos por aquí? Sí vivimos todos cerca. [...] Mi madre está en el centro y todas alrededor [riem]."

Mónica

"Vius prop de la teua família? Sí, es que ací és un poblet."

María

"I amb la família es veieu molt? Jo per exemple la meua sogra viu un poquetet més lluny i entre setmana no puc anar a veure-la. Si ella puja ens veiem si no, no. Ja el cap de setmana baixem nosaltres."

Julia

"Vius prop de la teua família? Ací en Banyeres vius prop de tots. Home jo puc pujar passejant i a deu minuts a peu tinc a ma mare. I de la meua sogra estem a deu minuts en cotxe. Que tampoc és."

Juan

"Es veieu molt? En el meu germà més al viure ací a Alcoi tenim més relació. Les altres dos no viuen ací? No les xiques viuen a Alacant. Tinc més relació [amb el germà] encara que no ens vejам tota la setmana. Parlem més per telèfon o dissabte o diumenge puja una estona, o vaig a veure als meus nebots...."

Begonya

"Veus molt a la teua família? Cada volta menys. Estem lluny, estem en un barri diferent i jo la veritat és que em passe tot el dia fora perquè dine tots els dies allí [a la feina]. Acabe a les set quan són les set, mentre passe tot el tràfic d'Alcoi arribe a casa a les vuit i inclús a voltes més tard, vuit i mitja. I clar no tens ganes ni d'anar a fer visites ni de rebre visites cada volta... Algun cap de setmana s'ajuntem en els familiars. I poqueta cosa més... però que sí que tenim contacte...no vull dir-te que no, parlem per telèfon..."

Santi

"Y luego en Navidad no nos vemos tampoco porque hay unas navidades que vamos y otras no, nos quedamos aquí con mi familia y otra... Siempre que podemos vamos porque yo veo aquí más a mi familia lo normal es que ella quiera y siempre que podemos y el presupuesto lo permite nos escapamos."

Alfredo

Aquests vincles són bàsicament nodrits per dones. Les relacions entre parents de la línia de filiació femenina són més denses. Només amb escoltar-les parlar s'evidencia aquesta densitat, a diferència que amb els homes. Les dones són les principals protagonistes del fluxe de serveis però també de mantindre les relacions entre els membres de la família.

"La seua família, és l'hòstia, però bé. Perquè a vegades pareix que m'he casat amb la seua família que amb ella."

Eduardo

"¿Ves mucho a tus padres, tus hermanas...? Todos los días, todos los días. ¿Qué hacéis juntos, celebráis alguna cosa? Cumpleaños...celebramos todo, todo. ¿Y a los de tu marido? Igual, bueno a los de mi marido menos, a lo mejor los vemos cada quince días."

Mónica

Aquesta sociabilitat constant dóna pas en la gran majoria d'ocasions a una confiança total entre els membres de la família i a considerar la família com l'element cabdal en la construcció de la seua sensació de seguretat i certesa. De fet un element bàsic per als entrevistats en les relacions familiars és el suport emocional. Precisament aquest element dificulta les negociacions entre els membres de les famílies per aclarir els termes de la provisió de serveis, dels transvasaments monetaris, etc.

"Veig que tens total confiança en ton pare. Sí marededéu jo em porte molt bé, és el millor que tinc que em porte molt bé en la família."

Òscar

"jo tenia que anar a València perquè al meu home se li havia clavat un vidre en l'ull [...] Li he tocat al meu germà, passa a per mi, he passat a per ell i m'ha portat a València. A mi m'agarren atacs d'epilèpsia i aleshores ell era fadrí i era ell el que s'encarregava de vindre a per mi, de vindre amb mi a córrer, aleshores jo això... és el meu germà."

Carmina

"jo sí que m'he sentit volguda en casa, i en la meua família d'ací d'Ontinyent també, perquè quan he tingut algun problema, un desengany amorós, a qui ha acudit ha segut a ells i he tingut molt de calor i molt de suport. I aleshores me sent estimada i volguda."

Rosario

Són pocs els conflictes familiars que expliquen els entrevistats, encara que existeixen, i si els han tingut, com que la família és la família i la resta "postissos", com bé ens diu Carmina, acaben obviant-se les diferències:

"Té una germana però tampoc ens veiem molt perquè són molt diferents a nosaltres però no s'ajuntem. No es que estiguem barallats però fan una vida diferent a nosaltres."

Toni

"Això passa en tots els llocs, i bregues a totes les famílies. I a voltes tens que posar-te una bena i dir: 'Com si no haguera passat'."

Carmina

Igualment els ocorre a Reme i Eduardo, per posar un exemple, els quals treballant en una empresa familiar són conscients que han de tindre cura doncs qualsevol problema a la feina repercutirà en l'estabilitat familiar:

"perquè si jo munte un poll [en la feina], val? Jo ahí em jugue, em jugue la meua vida que als deu minuts sona el telèfono de la meua sogra."

Eduardo

"Jo, és el que li vaig dir un dia, des de que va passar açò li vaig dir: 'molt bé, ací eres el meu jefe, de fora cap ací seràs el meu cosí germà'. Sí, perquè no pots mesclar la faena amb la família, perquè si nos acabes mal."

Reme

Fins ací he repassat sintèticament com són les relacions familiars la base de la sociabilitat dels entrevistats, com també del seu benestar econòmic i de cura. Una sociabilitat estretament vinculada als serveis i ajuts que s'intercanvien i que alhora enforteixen els vincles, i que com veurem al darrer apartat d'aquest capítol, i sobretot al capítol desé, els hi aporta certesa, seguretat que fa minvar la incertesa que els acompanya en la vida quotidiana i que prové de diverses fonts, però sobretot del mercat. Aquest model però té febleses i els entrevistats ens ho fan patent.

8.4. Les febleses del model

Aquest model de benestar on la família és la seua base comporta no pocs aspectes positius –calidesa dels vincle de cura, fortes relacions de solidaritat... – però també aspectes negatius que no es reparteixen equitativament entre la població. Dedique aquest apartat a aquestes febleses i l'estructura de la següent manera:

- La desigualtat de gènere que hi té implícit, ja que són majoritàriament les dones les que s'encarreguen d'aquestes tasques, el que els hi provoca estrès, angoixa i també una dèbil posició en el món del treball
- El procés d'individualització, sobretot de les dones, que està modificant la perspectiva des de la qual s'encaren les relacions familiars i alhora introdueix un important element d'incertesa.
- La posició de mercat que ocupen els protagonistes de les xarxes de suport.
- I en darrer lloc, la situació de solitud que causa no tindre familiars o bé tindre famílies molt curtes.

8.4.1. DESIGUALTAT DE GÈNERE

Al tercer capítol feia esment de l'emergència de la cura –el dèficit de cura en diu Hochschild (2008)– com un nou risc social a gestionar. Lentament, més del que es deuria, s'està col·locant a les agendes polítiques dels països occidentals per tal de tractar de solucionar un element que es visibilitza amb l'increment i la continuïtat de la participació de les dones en el mercat de treball.

A les entrevistes que he realitzat aquesta preeminència femenina en l'esfera privada és general, *kin keepers* les anomena Meil (2007). Les dones entrevistades evidencien la pràctica d'una ètica de la cura front a l'ètica individual dels homes. Pocs són els homes entrevistats que exposen una mínima predisposició a compartir responsabilitats privades, com sí que ho fan les dones al treball remunerat, en ocasions fins i tot en major mesura que els seus companys. Però també són pocs els homes que presenten a la seua dona com a copartícep dels ingressos familiars. No hem d'obviar que la justificació de la divisió de les esferes ha descansat tradicionalment en un discurs essencialista segons el qual cadascun dels sexes està millor preparat –de manera innata– per a realitzar les tasques que els hi

pertocaven. I encara roman aquesta percepció en els discursos i pràctiques dels entrevistats.

A més a més la precarietat de la seua situació econòmica amb prou feines els permet traspassar les seues responsabilitats domèstiques, més que en el cas de la cura a altres dones de la seua família. Hi ha qui pot traspassar el treball domèstic més senzill (les tasques de neteja) però de manera molt espaiada en el temps i sempre condicionada per la situació econòmica conjuntural. Això sí, les receptores del traspàs sempre són dones:

“Arribes a tot? No, fent faena i en casa si vols tindre-ho bé no. Aleshores entre setmana, ja et dic el meu germà m’ajuda, entre els dos anem fent, i els caps de setmana intente...a part d’això sí que m’he buscat una xica, però ve una volta al mes. Un dia fa una cosa, un altre dia fa una altra, i anem rodant sempre per a tindre un poc més jo no arribe a tot.”

Chelo

“Sí que teníem una xica fa uns anys que venia a ajudar-la a netejar després ho vam deixar. Però fa uns mesos en abril, no en març, li vaig dir que la tornàrem a agarrar perquè ella [la mare] es va trencar la mà i jo, clar, podia fer-ho però podia fer-ho els caps de setmana. Tenia que anar a fer la compra, netejar i va arribar un punt que vaig dir ‘estic esgotada, preferisc a lo millor retallar d’una altra cosa...’ Ve una volta a la setmana o a lo millor tres vegades al mes algú que ens tire una mà. I si falta alguna cosa doncs ja els dissabtes ho netege jo.”

Begonya

Tot i així són les dones de classe treballadora les que major càrrega de feina total suporten (Torns et al. 2008), sobretot les adultes ja que les majors resistències al canvi provenen dels homes de més de 45 anys, precisament l’edat de les parelles d’aquestes dones (Torns, 2005). Aquesta absència dels homes en la cura esdevé profundament quotidiana. El cas que ens explica Eduardo és revelador: mostra la dificultat inherent a l’atenció de la gent gran alhora que l’adjudicació directa d’aquesta responsabilitat a les dones:

“La mare del meu sogre era una dona major molt problemàtica. Era molt conflictiva, era una dona que sols mirava per ella mateixa. Si sabia alguna cosa que et molestava ho feia, per molestar-te, era una dona aixina. No és que fora mala, però era aixina. El meu sogre són tres germans, tres xics i una xica. Què va passar? Que van quedar primer en tindre-la un mes cadascú. Van veure que un mes era impossible, que es tornaven tots bojós. I van decidir quinze dies. Van veure que ja era insuportable. Quan li va tocar a la filla, la filla va dir que ella no la tenia, que si volien els germans es reunien, posaven diners i la portaven a un asil. Què va passar? Que els germans van dir que no. Era molt fàcil, era molt deduïble: els germans no estaven en casa. Se n’anaven a les set del matí i tornaven a les vuit de la nit.”

Eduardo

*“El meu home m’ajuda a voltes però ell es dóna compte que jo quan més m’ajuda més el mane i aleshores es reserva.
I el teu fill? I el meu fill poc.”*

Lola

Gershuny, Bittman i Brice (2005) utilitzant el títol de la reconeguda obra d'Albert Hirschman *Exit, voice and loyalty* (1970), ens parlen de les vies que poden tindre les dones per a aquesta situació: eixida, enfrontament o resignació. En el cas de les meues entrevistades bàsicament l'opció a seguir és la darrera; es resignen a que siguin les úniques protagonistes de la cura.

"T'agradaria canviar? A voltes sí que li dic que podria implicar-se més però no sé, estem vint anys junts i no s'ha implicat doncs jo calcule que ara, a hores d'ara no s'implicarà.

[Més tard, en parlar de la cura als pares] *I això no us ha portat problemes en la relació?* Sí que causa, estàs més alterada, perquè clar la faena es multiplica. Una persona major en casa o bé en ta casa, nosaltres no la teníem en casa o en ca la meua sogra. Però tens que deixar ta casa per a fer unes hores allí, no sé. Sí que implica, però, si ho tens assumit que ho has de fer, que t'ha tocat i ho has de fer almenys fins avui."

Julia

"Ma mare és que tinc súper clar que m'ha de tocar a mi [riu]. A més els duc en pack de dos que dic jo [riu; ha d'atendre al germà malalt]"

Lirios

Aquestes "superdones", en termes de Moreno (2003) assumeixen per aquesta raó una posició secundària al mercat de treball i amb això una major incidència de la precarietat. Però també, sobretot en les dones de classe treballadora assumeixen la doble jornada i amb ella un major nivell d'estrés, una jornada d'infart, la sensació de que no arriben a tot, l'esgotament... Com bé ens assenyala Beck-Gernsheim (2003:134) "Un agotamiento crónico es, en estas condiciones, no la excepción, sino más bien la regla, y en inglés se ha inventado incluso una expresión: *hurry sickness* (enfermedad de la prisa)." Es tracta d'una situació d'hiperactivitat que les esgota, no els permet ni un dia lliure, els suposa un important desgast físic, però també emocional pels vincles que els hi uneixen als que requereixen cura. I també perquè la impossibilitat d'arribar a tots els llocs els provoca forts sentiments de culpa i de no ser-hi als llocs i moments que hi desitjarien, que en el cas de les famílies monomarentals resulta encara més agut:

"Es que si no, saps què passa?, que jo em clave ací diumenge i com durant la setmana no em dóna temps a res em pose a netejar. I arriben les vuit de la nit i dic: 'a mi per a què em serveix que hi haja dissabte i diumenge!'. Arriba diumenge per la nit a les vuit m'assente en el sofà i dic 'ai demà altra volta a treballar.'"

Lirios

"Yo trabajando no puedo hacer la mitad de las cosas, me he perdido muchas cosas, muchas. Yo dejé a la niña con seis meses a mi madre. Yo llegaba a casa y mi madre '¡ay lo que ha hecho hoy!' 'Mamá no me digas nada que me pongo...' Yo me he perdido muchas cosas, muchísimas cosas, pero es lo que había."

Mónica

"Però a mi m'agradaria tindre una cosa de dir em puc dedicar a la família, em puc dedicar a fer faena o a estudiar o a fer coses. Hi ha moltes hores al dia,

podem aprofitar-les però m'agradaria poder aprofitar més de quatre coses perquè se m'escapen de les mans. Que jo per la nit això la meua filla en el cotxe, a lo llarg del cotxe tenim que contar-se les coses, saps? O tocar-li per telèfon quan ja estic en la faena per si li ha faltat dir-me alguna cosa que m'ho diga, saps? I això que jo intente estar al màxim, però no puc estar en tot."

Olga

D'altra banda, la gent gran, principal col·lectiu necessitat de cura (alhora que també proveïdor) s'ha socialitzat en uns valors i normes on la individualització de les dones era gairebé inexistent. Tindre filles, com també ens diuen, és un element de seguretat significatiu per als pares de generacions anteriors. Conseqüentment reclamen una atenció constant i submissa que, de vegades, topen amb el renec de les dones, encara que no són poques les que tenen aquesta obligació moral no només assumida sinó totalment interioritzada, el que les duu a sancionar a aquelles dones que no l'acompleixen.

"Mon pare, també vaig a dir-t'ho, quan jo li vaig dir que jo no volia estudiar es va fer aixina [fa com si es fera gros] perquè una filla era per a d'ell, per a la vellesa, no era per a que se n'anara fora."

Carmina

"És que ells han assumit que és obligació nostra i que jo la tinc que cuidar i que jo tinc que cuidar al meu germà. Ma mare això ho té clavat en el cap, i no arriba el moment de que: 'No, jo tinc el meu home, tinc els meus fills, tinc ma casa i tinc la meua faena, que si jo no treballe no menje i tu no em dones a mi de menjar'. És dur, no cregues tu que la vida està fàcil en eixe sentit."

Lirios

"La residència és que és tema tabú, tant en ma mare com en la meua sogra. Si a voltes ho hem parlat en algun dinar pel que siga 'que a fulanito l'han portat a un...' ma mare diu que si algun dia la portem, ens deshereta."

Julia

"A ell també l'has de cuidar [el company de la seua mare]? Sí fa falta, sí, clar. Si està com home de ma mare alguna cosa tindrà que fer. No vaig a pegar-li un patada al cul. Clar que tindrà que cuidar-lo, això està clar però d'ací a allà.

No té fills? Ell té quatre filles però no són massa filles que dic jo i en té quatre. Cadascuna està per un lloc i cadascuna viu d'una manera, em tocarà a mi, això ho tinc molt clar."

Sofía

Aquesta abnegació en la majoria dels casos sembla trencar-se quan fan referència als seus fills. Per una banda perquè pretenen que els seus fills barons s'impliquen més en l'esfera privada. D'altra perquè no esperen –ni volen– que els seus fills tinguin cura d'elles en la vellesa. Un fet que mostra un important canvi en els valors i les actituds d'aquestes dones respecte el binomi família-cura. En primer lloc perquè el procés d'individualització fa que concebeixen les relacions familiars en termes de satisfacció personal i per tant la cura dels vells, com han fet o fan elles, i el sentiment d'obligació que comporten moltes vegades no quadra amb aquesta

concepció de les relacions familiars. En segon lloc perquè no desitgen per als seus fills el cansament que elles pateixen. I per tant mostren altres expectatives, com és el cas de l'ingrés en residències o contractar a una persona per a poder estar en casa. Això però dependrà també, i així ho fan palès, de les condicions econòmiques de les que gaudeixen en arribar a vells. Aquesta doble consideració els sotmet a un neguit important, considerant-se moltes la pitjor generació: de joves han estat sotmeses a l'autoritat paterna, d'adultes sotmeses a les necessitats de cura de xiquets i grans.

“Nosaltres crec que hem sigut la pitjor generació, en el sentit...ara veuràs, hem viscut bé, a veure si m'entens, però en el sentit que hem tingut que pagar per davant els majors que com ells no han tingut una llibertat no ens l'han volgut donar tampoc a nosaltres, ens han dut a *rajatabla* en tot en la faena, en el sou, en no ixi... I ara continuen manant-nos, no admiteixen que tu tingues cinquanta anys ni molt menys. A voltes: 'es que tu...' 'Ei! Espera un moment que jo ja tinc la meua vida i la meua família muntada, tu què vas a dir-me a mi?! Eres ma mare però no pots...' Per un altre costat, els fills que gràcies que ens heu eixit... jo no em puc queixar és deveres que jo no em puc queixar [...] 'A mi em teniu sangrada, per dalt i per baix!' Et sents que no pots anar a cap de lloc. Arriba un moment se'n varem anar el meu home i jo quan vam fer 25 anys de casats, quatre dies, als Pirineus, se'n vam anar a Viella. I ma mare 'i se n'aneu!!!' 'Mama que fa 25 anys que m'he casat, que vull un poquet de llibertat. És que em teniu nugada entre uns i altres'. En eixe aspecte crec que hem sigut una generació fastidiada en eixe sentit de no tindre... tampoc tots eh? Hi ha que ha pogut disfrutar més per les circumstàncies que li han anat però...”

Lirios

No obstant els seus desitjos, molts dels entrevistats més joves, sobretot dones, mostren la intenció de fer el mateix que les seues mares: tenir cura dels seus pares si fa falta a casa, encara que mostren un canvi en les formes proposant-se altres alternatives, com exposaré al següent apartat. Ja ho tenen clar i fins i tot ja contribueixen en la cura dels més grans:

“Jo m'alce i si no tinc res que fer, vull dir, igual acompanyar a m'abuela al metge, o...”

Rebeca

“Després dissabte de matí aprofite per a netejar el cotxe, fer recados i coses d'eixes, perquè la meua novia ajuda a s'abuela a netejar la casa perquè s'abuela és major, aleshores l'ajuda pels matins.”

Fernando

“Home jo pense que jo al ser la xica sóc la que més m'ho tragaria [tindre cura dels pares ja grans].”

Sara

“*Abans que portar-los a algun lloc [als pares]? Abans que portar-la a una residència jo crec que primer nosaltres.*
Tu cuidaràs dels teus pares quan estiguen malalts? Si puc sí.”

Reyes

De fet aquest procés d'individualització és una altra de les febleses que mostra el model. La millora en la condició de les dones que pot arribar a produir la

seua individualització de moment genera no poques friccions que els hi afecten a elles però també al conjunt de la societat, no debades són la pedra angular del nostre benestar. Es tracta d'una sobrecàrrega que les dones pateixen però també té efectes a nivell col·lectiu amb una baixada de la natalitat o el cost de tindre a persones subocupades o sense treballar que no contribueixen fiscalment (Navarro, 2006). Paradoxalment, com ocorre en els riscos de la Segona Modernitat, la millora que poden experimentar en la seua posició estructural deixa un buit en el benestar de tots que de moment no és cobert suficientment ni pels homes ni tampoc per l'Estat de benestar, esdevenint un dels nous riscos socials al qual ens haurem d'enfrontar en un futur cada vegada més immediat.

8.4.2. PROCÉS D'INDIVIDUALITZACIÓ

Com ja he assenyalat en nombroses ocasions a la societat occidental contemporània la construcció d'un projecte de vida pròpia és un lloc comú. En les entrevistes realitzades comence a percebre aquesta fita, el que és especialment important per tractar-se d'un col·lectiu que per capital econòmic, social i cultural no pertanyen precisament al col·lectiu que la majoria d'autors que tracten la individualització retraten a les seues obres. La individualització per tant s'estaria democratitzant.

Aquest procés és especialment marcat en les dones adultes i en els més joves, sobretot quan ens referim a les relacions personals –com ja s'aprecia al capítol set– un camp per a ells més fàcilment assumible com a camp de decisions que no pas el mercat, per exemple. I és la projecció en els seus fills, com deia, on es veuen més clarament aquests canvis respecte l'obligació de la cura.

“No jo sempre pense, que és una cosa que li he dit tant a la meua filla com al meu fill, que si jo arribe a la vellesa amb les meues facultats bé i l'economia no em va mal jo em buscaré un lloc per a estar. Pense ara que tinc 41 anys, no sé quan tinga 80 com pensaré. La idea que tinc és eixa, si estem els dos bé o ha faltat un dels dos, anar-me'n a... No per res, perquè pense que els dos treballaran i costarà molt d'aguantar a una o a dues persones perquè estàs veient-ho està passant ara, encara que jo no ho tinga però veig a les meues companyes que estan passant-ho i aleshores ho veus difícil i jo ho pense aixina. A voltes ho hem comentat en la fàbrica 'si ens fan ací un centre de dia jugarem a les cartes, ens anirem totes juntes... És una cosa que a mi no em fa tant de pànic com li fa la meua mare o a la meua sogra que diuen que ni pensar-ho que això a elles no els passa pel cap.”

Julia

“Dona, jo particularment pense que el que estem fent nosaltres no vull que ho facen els meus fills, això ho tinc súper clar que jo no vull que els meus fills em cuiden.

I com ho faries? Doncs pense que si a lo millor puc econòmicament i puc estar en ma casa i pagar a una dona que vinga i que em cuide sempre és millor estar en ta casa. Però si no, que em duguen a una residència. Això ho tinc súper assumit, el meu fill a voltes es riu de mi. Si és precis fer-ho per escrit ho faré. No, de deveres perquè jo he passat molt amb ma mare i amb el meu germà i no vull que a ells deixar-los el *marron* eixe. Que no vull dir-te que sempre penses que tu els has donat molt, però els has donat perquè a tu t'ha nascut perquè tu has tingut uns fills que has volgut tindre tu. Jo no espere que els meus fills em tornen el que jo els he donat ni molt menys [...] Però preferisc que en un moment donat vinguen i vinguen a gust a dir-me o a fer me una visita o a pegar-me dues besades a gust que no que estiguen fins els nassos d'aguantar-me. Això ho tinc assumit es que és molt dur i molt pesat."

Lirios

"I tu creus que la teua filla et cuidarà, t'agradaria? No, jo vull que ella visca la seua vida, jo vull que ella visca la seua vida, que ella vinga a veure'm. Jo vull la part bona de la meua filla, jo vull que ella em veja com a sa mare que vinga, que siga per a bo no que siga jo una càrrega per a d'ella. Jo no vull que la meua filla acabe dient, com sent a molta gent: [...] 'ma mare, està a punt de morir-se, que vénen festes, vols veure que es mor en festes i ja m'ha amargat les festes'. I ho sents eh? Ho sents i et quedes escandalitzada però també, no els excuse, però pense que esta situació està portant a d'açò, que estiga'm avorrits dels nostres majors."

Olga

Però a banda de les dones adultes que just ara carreguen amb la cura són molts els entrevistats, també els més joves, que mostren com la importància de la individualitat i el benestar propis dibuixa nous contorns a les relacions de solidaritat intrafamiliars, no exemptes de problemes però sense abandonar-los.

"Això nosaltres [dona] i jo sempre ho tenim clar. El dia de demà si podem anar-se'n a una residència, si podem clar. Nosaltres sí que tenim clar que no volem que per culpa nostra els xicons tingueren que privar-se de més de quatre coses."

Manuel

"Jo dic això que si la malaltia és llarga com l'alzheimer o... Eixes malalties fan més mal, també per a la persona que està malalta i la persona que està en casa amb ella. Aleshores jo crec que què millor que un centre on estiga ben atesa. Això sí que ho veig bé, m'entens? Però si es tracta de què faça repòs, aleshores se'n venia a ma casa."

Rebeca

"Jo com en ma casa m'han tractat molt bé i a mi no m'ha faltat mai de res, a mi em sabia molt de mal. Però clar d'ací a allà... el meu home es queda sense faena, jo no podria tampoc prescindir de la meua. Es que tot depèn de les circumstàncies, hui per hui si passara algo d'això a lo millor em demanaria un excedència. Home s'ho tornariem entre els germans no m'ho carregaria jo tot."

Sara

No deixen de prestar suport però d'una altra manera més esporàdica o fent-se càrrec de les despeses d'una assistència professional.

"I jo ho tinc molt clar: jo clave ací al meu sogre i va a perjudicar el meu matrimoni, automàticament se'n va al carrer. Ja no vull res. Ni una rajola, no vull res. Però, el qui vullga que carregue. O es posem tots d'acord i paguem, que a això no em negaria jo mai en la vida, el portarem on tingam que

portar-lo on estiga el millor del món, li farem les visites que faja falta, però jo tindré-lo dins de ma casa, el mes o els quinze dies o el temps que siga, açò siga un infern, no em dóna la gana. Ja és un infern a vegades...”

Eduardo

Una cura que ja no té per què ser assignada automàticament a la dona, en especial a la que no té càrregues familiars pròpies com és el cas de les fadrines. Es tracta també d'una solidaritat recíproca posposada en el temps però amb un canvi de patrons en la gestió.

“Una responsabilitat que jo ho entenc perquè jo visc en ella però també en part penses tampoc és responsabilitat meua soles, som quatre. [...] Pense que és de la família, fer-se càrrec dels pares quan es fan grans i necessiten ajuda, no només del que viu en ells. És el que et dia abans. Veig que ella ha fet un paper, amb mi un milió de voltes, i amb els meus germans en altres coses: cuidant-los als xiquets... i després és un intercanvi: ha fet coses per tu, després tu has de fer-te càrrec d'ells.”

Begonya

Poques vegades però els homes s'impliquen en aquestes qüestions; tanmateix també està canviant, encara que més lentament, com és el cas de Pepe que arriba a un acord amb la dona on arriba a canviar la seua posició al mercat de treball. No deixa però de ser una clara excepció:

“*Fas hores?* No ja fa tres anys que no en faig cap, ni una. Vam arribar a un acord jo i la dona. La meua dona es va posar a treballar, a banda de ser modista, va trobar una empresa que va a netejar unes oficines i ahí ens hem anat compaginant.”

Pepe

I sempre tenint en compte que les classes mitjanes tenen més opcions de tria. Com ens assenyalen Ahlberg, Roman i Duncan (2008) s'ha de matisar la potència de la individualització com a motor de canvi doncs li treu importància a l'estructura social front a l'agència. I l'estructura és important, així ho demostra l'anàlisi de les entrevistes. Tot i que les classes mitjanes i més formades tenen clar que ha de ser la família en primera instància la que s'encarregue i també, com en el cas dels entrevistats de classe treballadora, aquesta atenció ha de canviar el seu perfil; és clar la viabilitat del canvi en persones amb major nivell de recursos tant materials com simbòlics és més clara.

“Jo pense que és millor contractar un cangur però el que passa es que jo ara estic veient-lo des del tendido, no? Perquè jo sí que veig al meu germà que té un cangur i la meua germana abusa molt a voltes de ma mare. La pobra ma mare si queda en les amigues o alguna cosa i no la deixen. I ara per exemple se'n va dos mesos a l'apartament en la meua germana, perquè la meua germana no té tantes vacances i els xiquets acaben ja fa quasi dues setmanes, aleshores se'n va amb les dues xiquetes a l'apartament. Clar jo pense que això també és un poc massa. Jo el dia de demà si tinc xiquets, clar que si li demanaré ajuda a ma mare, però pense que l'obligació d'anar tots els dies o d'això no m'agradaria, m'agradaria a lo millor tindré a algú, si arribarà el cas, la sort que tenim nosaltres també és que la meua dona

treballa només pels matins aleshores si trobarem una guarderia a lo millor pel matí, tampoc tindriem que molestar a ningú salvo, clar, si ix alguna cosa que es pot complicar.”

Santi

“Si tinguéreu que cuidar als teus pares, ho heu pensat, ho heu parlat entre els germans? Parlar-ho no, jo crec que pensen els meus germans que és el mateix que pense jo que apetzugaríem en el que fóra. [...] Sí, home, depén de quin tipus d'atencions necessiten perquè evidentment a lo millor arriba un moment que lo que tu li pots donar és menor que el que li puga donar una residència, perquè està en un estat vegetal que sé que està entubat i tal. Allí ja no.”

Carmen

S'aprecia per tant un important procés d'individualització en la concepció de les relacions familiars i en les implícites obligacions morals de cura. Tanmateix aquest procés no significa la desaparició de les relacions de solidaritat entre familiars, sinò un canvi en aquestes. Continua la responsabilitat però canvien les formes. S'obri un necessari camí a la negociació, ja no és tan fàcil respondre a la qüestió de la cura, les possibilitats s'amplien. Tot i així aquestes possibilitats evidencien que no tots gaudim de la mateixa capacitat de tria. De fet el procés d'individualització de les dones es troba condicionat per la doble responsabilitat que tenen respecte la llar-família i el treball remunerat, a més a més se li ha d'afegir la incapacitat de les entrevistades de delegar tasques al mercat que les obliga a rebutjar oportunitats en ambdues esferes.

A la mostra de la recerca són dues les línies de diferenciació: la classe (identificada com la posició al mercat de treball) i la inexistència de vincles familiars prou clars.

8.4.3. DIFERENCIACIÓ SEGONS LA POSICIÓ DE MERCAT

Malgrat que tots els entrevistats que en parlen fan patent la importància de les xarxes familiars aquest suport —és clar, valorat en termes econòmics— varia segons les possibilitats econòmiques dels membres de l'esmentada xarxa. I en general els treballadors entrevistats mostren poc marge de maniobra. De fet hi ha qui posa sobre la taula la impossibilitat de la seua família per donar-li un suport econòmic efectiu ja que no s'ho poden permetre. Una situació que potser en el futur, amb l'elevat i creixent nivell d'endeutament de les famílies que va constatant-se junt a l'empitjorament de l'economia en general, esdevinga habitual.

“Ma mare es que és vídua i ella també té la pagueta...ara la té un poquet millor [...] Però es que el meu germà també fa, què farà, cinc o sis anys que

està malalt, li van fer un trasplant i també se li ha quedat una pagueta de 300€ i està vivint en ella i clar tampoc ens pot ajudar. “

Lirios

“*I tu has ajudat?* Jo no, jo no perquè si no tinc prou com vaig a donar. Jo no.”

Pepe

“*I els teus sogres?* No els meus sogres són pobres, pobres, pobres. A ells no vaig a demanar-los.”

Carmina

“*¿La familia no puede ayudarte?* Ellos son trabajadores. Igual si es poca cantidad, pero si no tienes que coger de la mano al banco”

Paco

“*¿Crees que es responsabilidad vuestra?* Hombre como hermano sí, pero no puede ser y ella lo sabe ya se lo he comentado. Yo te puedo dejar a ti hasta cierto límite, de ese límite no puedo pasarme porque si te dejo a ti ya le falta a los míos. Te ayudo como hermana pero allí si que lo tengo claro en todas esas cosas, la mentalidad sí que la tengo.”

Alfredo

Aquesta situació de precarietat econòmica dificulta molt proveir de serveis als membres de la família i optar per una solució que no és la que desitjarien:

“[al denegar-li un ajut de serveis socials] M'han dit que si volia pagar-m'ho, però clar jo podia pagar a una persona que anara un dia a la setmana a netejar. En el jornal que tenien ells i a més jo no podia ajudar-los perquè mes d'una volta he pensat si jo haguera pogut econòmicament jo busque un pis per ací i jo me'n duc a ma mare i al meu germà per ací i no me'n tinc que anar a la Zona Nord. Però com? Ells en la paga d'ells no poden, vendre el pis d'ells no poden accedir a un pis d'ací han de fer una hipoteca i qui la paga? Jo no puc, perquè si jo haguera pogut jo la pague i després el pis és per a mi però qui paga la hipoteca? No pots.”

Lirios

I sovint a més a més les circumstàncies que funcionen amb una lògica acumulativa ho fan tot més difícil:

“Pel matí ara la xiqueta, perquè la xicotiua és una xiqueta, la duem a la guarderia i la tenim fins la una. Per la vesprada, si la meua dona se'n va a treballar i ara a més son pare que està fotut pues m'he de quedar jo i aleshores com tindria que fer hores? Deixar-la en ma mare? Sí però tinc a una germana en una situació que està cuidant a la germana i al *xiquillo* que està separada, no és donar-li jo també a la xiqueta...”

Pepe

“*I quan tenies al xiquet xicotet si treballaves qui...* Ma mare, clar. [...] *Ha cuidat també als teus nebots?* Clar, ha cuidat a tots. A la seua sogra. Hi havia temporades que en ma casa érem déu tots els dies. Tu imaginat comprar per a deu, guisar per a deu...”

Lola

“I quan van operar al meu home no vull dir-te res, se me van ajuntar ma mare en l'hospital en la UCI acabada d'operar i el meu home en Alacant i els xiquets xicotets. Bé [fill] ja tenia tretze anys, ja es quedava ací soles però la xiqueta se la tenia que endur la meua cunyada. Ma mare menys mal que estava en l'hospital i la metja em va dir ‘tranquila que mientras tu no estés la tendremos aquí’. I jo en Alacant en el meu home. I quan van vindre, el meu home no es podia manejar per a res, quan el van operar de la vista, ni per a anar a l'aseo, per a res del món, gitat. Li donava esmorzar a d'ell, el deixava

gitat i li deixava el telèfon al costat per si tocava algú i me n'anava a cuidar a ma mare. Quan acabava me'n venia ací, li deixava a ma mare el dinar i tot fet per a que el meu germà li poguera donar el dinar i me'n venia... doncs aixina vaig estar...

No treballaves aleshores? Treballava de vesprada! Me'n tenia que anar a treballar, clar, treballava a hores. De matí m'ho arreglava aixina i de vesprada anava perquè si no, no cobrava, perquè de lo que cobrava el meu home no podia passar."

Lirios

Les opcions de tria són més limitades quan pitjor posició en l'estructura social s'ocupe, tant a nivell individual com la família en conjunt. I com assenyale al capítol desé la precarietat sol ser una situació compartida. És clara doncs la feblesa del règim de benestar sudeuropeu per atendre situacions on les famílies no compten amb una situació suficientment forta al mercat. Tot i així, funcionen com matalàs essencial de benestar, un benestar precari, però, i que les precaritza encara més.

Vejam a continuació la circumstància de no poder comptar amb uns vincles familiars i la inseguretat que això provoca en els afectats.

8.4.4. INEXISTÈNCIA DE VINCLES FAMILIARS

Basar el benestar en els vincles familiars suposa que si no es tenen uns vincles suficientment densos i sòlids la incertesa respecte el futur és major. És el cas dels immigrants:

"Y después del carnaval he estado todo el fin de semana pero fatal, fatal, y todos estaban fuera y al final lo he pasado fatal pero solo en casa. Cuando he tenido algún problema no le he dicho a nadie. Bueno a mi madre y a mi hermana."

Andrei

Però sobretot de les persones fadrines de la mostra que no tenen fills. Malgrat que tenen altres parents, el fet de no tindre fills ni parella els fa manca d'un aixopluc essencial:

"I en qui confies que t'ajude si et passara alguna cosa? Si em passara com vols dir-me?

Si et faltara la faena per exemple? En ningú.

I si et posares malalta qui et cuidaria? Eixa és la por que tinc, eixa és la por que tinc, que a voltes estic jo soles i dic bueno a mi se m'agarra algo i no m'entere però be però em pot agarrar un alzheimer, em pot agarrar una paràlisi, què faig? [...] No, no... tinc molta por a d'això, saps? Tinc molta por perquè ja sóc majoreta i tinc por però bé tampoc vull pensar-ho i afonar-me, pues quan m'agarre ja veurem."

Chelo

"Però en el teu cas que tu necessitares que et cuidaren..." Ho veig diferent perquè jo crec que jo al fi i al cap sóc una persona soltera, no tinc ni fills ni

parella ni res. Sí que em miraria alguna cosa que arribara un punt que ja no puc estar a soles perquè estic malalta o perquè estic ja molt major sí que miraria una residència o... no m'importaria. Pense que no tenen per què carregar amb mi ni els meus germans, que estaran igual de fets pols que jo, ni els meus nebots. No crec que tingues que fer-te càrrec d'una tia...mira si és soltera, és soltera, cada u té la seua vida, soltera o viuda o com siga. No crec que s'hagen de fer càrrec de tu. Crec que és algo que has de mirar tu al futur, què faré quan tinga 70 anys?"

Begonya

"Has pensat quan sigues major... Sí que ho he pensat...que estaré més soles que la una pel caminet que porte [riu]. No, pensar profundament, no pensar si que si continue com ara que no tinc parella doncs evidentment soles no estàs però estàs soles. De fet ja ho pense ara. Si a mi em passa alguna cosa per la nit tinc que buscar-me la vida jo. Si tinc una vomitera o tinc un equis pues tinc que alçar-me tocar i anar on siga o avisar per a que vinga algú a per mi. Gràcies a déu no m'ha passat encara res però la possibilitat existeix, que em passe algo, però no passa res quan fóra més major en tant de detall."

Carmen

És patent la inseguretat que suposa aquesta situació, la seua incapacitat o decisió de no haver construït una família pròpia fa que no tinguen assegurat un espai de seguretat, de proveïment de serveis, de certes en definitiva, a evidència que en el cas de Chelo esdevé profundament dolorosa doncs és la que es troba més desamparada, sense company, ni pares ni germans que la puguen atendre si en algun moment es troba incapacitada per a cuidar-se tota sola. Està sola. I en aquests casos la certesa que aporta la família, com veurem en l'apartat que hi segueix, s'esvaeix.

Aquest model de benestar és clarament perjudicial per a dones, famílies treballadores, els que no tenen família... per a massa gent.

8.5. La família, perenne font de certes

La família és l'única resposta dels entrevistats en preguntar qui els ajudaria sense dubte en cas de necessitar-ho. La família suposa per als entrevistats un continu recurs econòmic i de cura, un bàlsam per als seus problemes emocionals i el seu cau de sociabilitat. Ho és tot i políticament s'ha fomentat que així siga. Són poques les esclotxes per les que s'introdueix el dubte en tindre a la família, generalment considerada a través de la línia de filiació i en femení, com a sòlid recurs de certesa en un món que sacseja fortament les seues referències de sentit. Sobretot des que entraren en escena els nous competidors asiàtics. Tanmateix aquestes esclotxes hi són i afecten punyentment a aquells col·lectius pitjor

posicionats a l'estructura social i per tant amb menys recursos per a respondre al risc.

Els costos d'aquesta preeminència de les famílies en el benestar dels individus carreguen bàsicament sobre les esquenes de les dones. El seu protagonisme en la cura i en la gestió de les tasques domèstiques sense per això deixar de banda les seues responsabilitats a l'esfera laboral, doncs els recursos d'aquestes famílies no són suficients per a dur endavant una família de tipus tradicional, els hi comporta no pocs greuges: cansament, culpabilitat, precarietat laboral, precarietat vital...

El procés d'individualització sembla que està canviant aquesta situació. Especialment la individualització de les dones i ja no tant respecte a elles mateixes sinó respecte els seus fills. No desitgen per als seus fills el calvari que moltes passen i per tant en el seu cas projecten una vellesa no pendent de manera absoluta de l'atenció dels seus descendents sinó complementada amb altres maneres: institucions públiques, contractació de serveis al mercat... El que les suposa encara una posició més afeblida, ja que per una banda no pensen comptar – que no significa que no compten – amb el suport abnegat amb el que elles es dediquen a la cura, sinó que no saben el que els hi espera. És a dir, el fet de rebutjar més o menys categòricament aquesta atenció significa que les possibilitats s'obrin, no infinitament perquè la seua posició de classe no ho permet, però sí de manera significativa. No tenen tan clar com ho tenen els seus pares que hi haurà qui les cuidarà i com seran aquestes atencions. Com he dit al llarg d'aquesta tesi seguint la idea de Beck, una millora, en aquest cas per als seus fills, suposa una exposició major al risc.

De fet aquesta individualització és ben present en les generacions més joves, per als que malgrat que la família continua sent la base essencial del benestar dels seus membres a través de la cura i de la provisió de serveis, es plantegen com i a quin preu. És a dir, tenen més opcions per a aquest benestar, de nou cal dir travessat fortament per la classe. La negociació, el consens, la conjunció de diferents fonts de benestar són elements a tindre en compte per a molts dels meus entrevistats, el que posa en evidència que ja no és un món en blanc i negre sinó farcit de matisos, com decisions amb les quals poden encertar o no. Luis Moreno (2004) ha qüestionat que les dones més joves continuen fent el paper de “superwomen” i continuen sent el suport sense càrrega de la cura de la llar, com han fet les generacions anteriors en combinar treball remunerat en jornada completa. No obstant, les dones més joves que he entrevistat tendeixen a posar en

evidència el canvi en les formes però no en la substància que la família és la provisor de benestar. De fet Tobio (2005) en parlar de les estratègies de les mares treballadores deixa ben clar l'esgotament del model de la substitució de les mares per les àvies i per tant de la idea de la reciprocitat. En el cas d'aquest estudi no apareix tant clarament perfilat, sobretot podem rebutjar la desaparició de la reciprocitat, doncs els més joves tenen clara la seua postura respecte el benestar familiar: romandrà però amb un necessari canvi de contorns. Així i tot no es veu encara en les parelles més joves una equitat en el repartiment, encara que sí una major tensió en la negociació d'aquest repartiment

Per tant la pluralització de formes familiars, la presència de les dones al mercat de treball, el procés d'individualització no canvia la funció de suport que realitza la família, almenys en la classe treballadora, sinó que la reforça; i això beneficia a la col·lectivitat però també al mercat en contribuir decisivament, amb el dolor de molts, a la constant adaptació a les exigències d'una economia cada vegada més flexible, però en la banda del capital.

CAPÍTOL 9

ESTAT DE BENESTAR I ESFERA RELACIONAL

A l'explicitació dels fonaments teòrics que han guiat aquesta tesi doctoral feia esment a les complexes dinàmiques que sustenten la provisió i canalització de benestar a la ciutadania. En aquestes l'estat, segons la configuració de cadascun dels règims de benestar, hi és un element cabdal. En el cas del Sud d'Europa aquest estat juga un paper complex, subsidiari de les sòlides xarxes que formen la família i el parentiu. Precisament el text que ací s'enceta gira al voltant d'aquest Estat de benestar, o més bé, de la percepció dels entrevistats en aquesta investigació, així com de la gestió que en fan.

La crisi dels 70 i els envits neoliberals consegüents han provocat una profunda crisi de legitimació de l'Estat de benestar. La percepció d'aquest com a eina d'integració que dominà l'esfera pública durant els anys de postguerra de la Segona Guerra Mundial esdevé a partir dels 80 element generador de dependència i parasitisme segons el pensament hegemònic. A d'això s'ha d'afegir el que s'han anomenat *Nous Riscos Socials*, dels que ja he parlat al capítol tercer, i que estan emergint i solapant-se als riscos clàssics i que, juntament amb dificultats de finançament, compliquen encara més la situació de l'Estat de benestar. Endemés, en el cas espanyol la construcció del sistema públic de protecció social després d'anys de misèria feixista i de l'ús ideològic que en feu el règim franquista l'ha fet més feble als atacs del pensament i de la praxi neoliberal defensora d'un estat mínim, sotmés al mercat.

No és la meua pretensió en aquests fulls aprofundir en un debat que fa anys que es conrea per part d'autors de reconegut prestigi¹³⁰, sinó que pretenc mostrar quina és la relació que mantenen els treballadors del tèxtil-confecció entrevistats amb aquest estat i com en aquesta relació ha influït l'emergència de nous riscos a gestionar així com les peculiaritats del sistema públic valencià de protecció social. Tot això tenint en compte que la mostra d'aquesta tesi doctoral està fonamentalment nodrida per treballadors, precisament segons Navarro (2006) els més perjudicats per la configuració i evolució de l'Estat de benestar espanyol. De fet l'autor apunta com a principals causes del "subdesarrollo" del nostre Estat de

¹³⁰ Per a un repàs de les principals idees sobre l'Estat de benestar podeu consultar el recull de textos realitzat per Leibfried i Mau (2008).

benestar les diferències de classe i gènere. Les classes populars i les dones, continua dient, són menystingudes obviant la implementació i millora d'aquells serveis i prestacions que afecten directament a les seues vides, i com a conseqüència, polaritzant la societat.

La primera part d'aquest capítol es centra doncs en l'anàlisi de la relació que els entrevistats mantenen amb l'Estat de benestar i que mostra clarament l'absència d'aquesta institució del seu imaginari a través de dues línies: el desconeixement de la institució i la desconfiança en el seu funcionament. La brevetat de l'espai en que tracte les referències a l'Estat de benestar en els discursos dels treballadors del tèxtil i la confecció resulta, com ja he esmentat a la introducció, una clara mostra de la poca presència que hi té a les seues vides. Paradoxalment aquesta línia discursiva que trobem a les converses mantingudes es solapa amb un ús estratègic, a vegades fraudulent, dels serveis de l'estat així com amb la competència respecte col·lectius socials més desafavorits per uns recursos escassos.

A la segona part del capítol centre la mirada analítica en les altres xarxes de suport amb les quals poden comptar els treballadors entrevistats: les associacions i les xarxes d'amistat i veïnatge, el que he anomenat seguint a Adelantado, Noguera i Rambla (2000) esfera relacional. En aquest sentit, i malgrat considerar-se una societat amb una sociabilitat important, aquestes xarxes són gairebé inexistents en els discursos dels entrevistats més enllà del tarannà lúdic que hi tenen la majoria d'elles, lluny per tant de l'obligació moral que s'infereix de les relacions de solidaritat familiar que actuen efectivament com una xarxa de proveïment de benestar. Vegem-ho amb calma.

9.1. El paradoxal ús estratègic d'un Estat de benestar absent

La paradoxa acompanya a la relació dels treballadors del tèxtil-confecció amb l'Estat de benestar. Per una banda mostren una desafecció evident amb els seus serveis: ells no els han utilitzat mai, no els calen. Per altra, però, en aprofundir una mica més per desemmaranyar els usos dels serveis públics, s'aprecia un ús, si bé no freqüent –i això es troba condicionat per la seua feblesa– sí estratègic per a assolir uns mínims nivells de benestar, sempre en combinació amb d'altres fonts.

En aquest apartat he diferenciat dues parts. En primer lloc l'exposició dels obstacles que manifesten els entrevistats respecte l'ús dels serveis i prestacions de l'Estat de benestar, on la desconfiança en la seua eficiència és manifesta. En segon lloc, l'ús efectiu que es fa d'aquests recursos, uns recursos d'altra banda escassos, el que contribueix a la generació d'actituds de competència respecte col·lectius més febles que identifiquen com a usuaris majoritaris.

Acabe l'apartat amb les principals demandes que verbalitzen respecte l'Estat de benestar.

9.1.1. L'ESTAT DE BENESTAR, LA LÍNIA QUE NO S'HA DE TRASPASSAR

L'element central que apareix en parlar amb els entrevistats sobre l'Estat de benestar i els seus serveis és l'elevat grau de desconeixement que existeix al voltant d'aquest. Desconeixen quines són les seues funcions, quines prestacions i serveis es podrien enquadrar sota el terme Estat de benestar, quins nivells territorials de gestió existeixen i, fins i tot, l'ubicació que ocupen alguns d'aquests serveis a les seues ciutats.

*"Has rebut alguna prestació de l'Estat de benestar? De què?
De l'Estat de benestar? De l'Estat de benestar?! [Sorprés]."*

Vicente

*"Has rebut alguna ajuda de l'Estat de benestar? Això què és? [...]
Has anat alguna vegada a serveis socials, per exemple? No.
Saps on estan? No [riu] si em féra falta supose que ja m'interessaria."*

Nacho

Aquest desconeixement està clarament vinculat a la percepció generalitzada de la necessitat com un estat greu de mancança del que cal fugir, conseqüentment els serveis de l'Estat de benestar són únicament per a aquells que es troben en un estat visible i comprovable de necessitat. I ells, evidentment, no els necessiten. El tarannà assistencialitzador que han experimentat aquests serveis al País Valencià especialment durant els darrers anys (Belis i Moreno, 2002; Felipe, 2007, 2008), així com la feblesa heretada del règim franquista, provoquen entre els entrevistats el temor a ser considerats objecte de mesures de protecció social, necessitats d'ajut.

"Has anat a serveis socials? No, mai. Afortunadament no."

Toni

"I tu creus que el govern dóna suficients ajudes? Jo com no m'he calfat el cap per a que me'n donen més..."

Tu creus que és responsabilitat de l'estat ajudar-vos? Depén, si et fa falta, sí. En el cas que et faja falta i si no, no. Si no et fa falta per a que t'ha d'ajudar?"

Carmina

"I jo què sé. Home necessitats, doncs no sé jo quines necessitats puc tindre... no en tinc, no en tinc [...] Jo visc com m'agrada... alguna cosa podria, però que no, no tinc res aixina."

Òscar

"Creus que l'estat fa suficient coses per a les famílies? Doncs no ho sé, no tinc ni idea."

No t'ho has plantejat? No perquè a mi no m'ha sobrat però he pogut..."

María

Les paraules dels entrevistats són producte d'una determinada concepció de l'Estat de benestar clarament relacionada amb l'assistencialització que ha experimentat aquest mateix Estat de benestar. La progressiva assistencialització comença a produir-se davant de les investides neoliberals que patí l'Estat de benestar a partir de la crisi dels 70. Sota arguments basats en les nocions d'efectivitat i eficiència¹³¹ s'ha anat imposant la selectivitat com a mecanisme de transferència de protecció social als individus i/o llars¹³². És a dir, si el mecanisme de selectivitat segons recursos econòmics s'aplica, per un determinat nivell de despesa realitzada, major nombre de pobres rebran aquest ajut (major eficàcia) i menys 'no pobres' la rebran (major eficiència). Són arguments que han tingut, i tenen, el seu èxit entre els diferents governs dels estats membres de la Unió Europea en la protecció davant els riscos socials de la població. No obstant aquestes quotes d'eficiència i eficàcia, l'assoliment d'aquests objectius, depén

¹³¹ L'efectivitat permet avaluar dins de cada mesura l'objectiu social buscat, la lluita contra la pobresa, llavors. Es mesurarà pel nombre de persones que poden eixir de la pobresa pel dispositiu social o bé per la reducció del *poverty gap*. L'eficiència permet apreciar dins de cada mesura que els mitjans donats són ben utilitzats per a l'objectiu cercat. Es mesura per la proporció del total de les transferències rebudes per les famílies pobres (abans de la transferència) (Math, 1995).

¹³² Seguint la idea d'Atkinson (1989:105-107) l'estat compta amb tres grans mecanismes per al sosteniment de les rendes dels individus davant de possibles contingències ("income support"):

- En primer lloc, el mecanisme universal –"basic income" – mitjançant el qual tot ciutadà rep una prestació independentment del seu nivell de renda o estatus professional, que pot variar segons unes determinades característiques (edat, grau de minusvalidesa, situació familiar, etc.).
- El que es denomina assegurança social, que ofereix un cert grau de protecció social segons el tarannà del vincle al mercat laboral i, de vegades, el període de cotització, segons el temps total en què s'ha contribuït a aquesta mateixa assegurança. És una de les formes més habituals.
- I en tercer lloc, el mecanisme de comprovació de recursos segons el qual no es pot accedir a un determinat ajut o prestació pública si es supera el llindar econòmic fixat per l'Administració.

directament en com són definits. Són, per tant, uns criteris d'avaluació totalment relatius i el seu grau d'eficiència dependrà de com ajuden a alleugerir el risc que pretenen cobrir. El mateix fet de perfilar com a població beneficiària grups molt concrets amb unes característiques molt precises categoritza i classifica, simbòlicament i real, a les persones segons el binomi *beneficiàries-no beneficiàries*. Es dibuixa una línia que separa a ambdós grups de població i que assenyala socialment als beneficiaris com a dependents d'un sistema de protecció social del qual són precisament els no beneficiaris els principals sustentadors, els quals cada vegada estan menys convençuts de donar suport a un Estat de benestar del qual reben magres beneficis. D'altra banda la capacitat compensatòria de les mesures de protecció social sota condició de recursos tendeix a disminuir, doncs és molt menys legítima la seua implementació i manteniment, i poc a poc s'empobreixen. A sobre, el fet que aquestes mesures estableixen una clara diferenciació entre la població necessitada i la no necessitada facilita un possible procés d'estigmatització, bé sota la imatge de no ser persones capacitades per l'autosuficiència, bé per ser "paràsits" o bé per ambdues coses (Saraceno, 2002). I suposa alhora una individualització de la gestió dels riscos vitals i socials amb la transferència de l'estat als individus.

La pèrdua de la fita universalitzadora de la política social que sí que era present a l'època fordista genera la necessària assumpció per part de l'individu i de les seues xarxes de suport privades dels riscos socials, essent l'Estat de benestar un estat més assistencial que no pas redistributiu (Alonso, 2007). Aquesta filosofia de la dependència, en el cas espanyol, carrega contra una població que a més a més a penes ha tingut temps per assumir com a propis determinats drets socials, donada l'escassa trajectòria històrica del nostre Estat de benestar, i per tant resulta molt menys conflictiu el seu desproveïment. Efectivament podem veure aquests efectes en els entrevistats: s'ha produït una clara estigmatització de l'Estat de benestar i pocs accepten rebre un suport per part de l'Estat, encara que, com veurem més endavant, aquesta posició de rebuig és ambivalent.

L'equiparació que fan pràcticament tots els entrevistats de l'Estat de benestar amb l'assistencialisme comporta que no desitgen de cap manera ser atesos per l'estat, fugint d'un possible procés d'etiquetatge que aquest fet comportaria. Una postura que es veu enfortida per l'elevat grau de desconeixement que existeix entre els entrevistats respecte dels seus drets de ciutadania. No és estrany doncs que es neguen a formar part del grup dels que reben ajuts socials: ells són plenament capaços –especialment els homes– de dur la seua vida avant sense necessitat de cap mena d'ajuda. Consideren que han d'enfrontar-se

individualment a les decisions que prenen al llarg de la seua vida. El treball i l'esforç diari és la base de la seua qualitat de vida, no tenen per què rebre cap altra mena de suport:

“Tot el que hem tingut és a força de treballar, però d'ajudes res.”

Sofia

“Mis problemas cotidianos me los resuelvo yo, en mi casa. Nadie te puede ayudar en eso. Y pienso que tampoco nadie está dispuesto a ayudarte, cada uno tiene sus problemas, a no ser que sea un amigo, o que sea un pariente. *¿La Administración tampoco, no crees que debería de hacer nada en ese aspecto?* No, si tengo que pagar la luz, la tengo que pagar yo.”

Paco

“Home jo crec que no, jo he tingut un fill perquè he volgut, aleshores és cosa meua.”

Elena

“*Has rebut alguna ajuda d'algun altre lloc?* No, tampoc m'ha preocupat mai de demanar-ho. Perquè per exemple el primer pis que vaig tindre era de protecció oficial i podia haver demanat la subvenció i no ho vaig pensar. A lo millor ni me l'hagueren concedida perquè el meu sou probablement supere els límits que posen ahí. Però ja et dic, no m'he preocupat, no he tingut la necessitat, a lo millor ho haguera pogut fer però no.”

Carmen

“*Creus que no és útil [l'Estat de benestar]?* Sí, sí. Pot arribar a ser útil si et fa falta. Però no és el meu cas, que no m'ha fet falta, i no ho l'he gastat, o siga, no l'he buscat.”

Pablo

El temor a ser considerats paràsits combinat amb l'escassa confiança que manifesten respecte el funcionament del sistema públic de protecció social comporta que focalitzen en el treball remunerat la canalització del seu benestar, prenent per descomptat el treball reproductiu. Vegem en què sustenten aquesta desconfiança.

La desconfiança com a obstacle de l'accés als serveis de benestar

La desconfiança en allò públic és un tret característic del nostre règim de benestar, com assenyalava al capítol segon. Aquesta desconfiança l'evidencien també Flaquer i Escobedo (2009) en el seu estudi sobre el treball informal a l'Estat espanyol. El clientelisme, ens diuen, juntament amb l'evasió fiscal i l'economia submergida mostra que els ciutadans espanyols prefereixen confiar el seu benestar i la cura i atenció dels seus dependents a les xarxes familiars o, en el cas que no siga possible, a xarxes de suport de caràcter informal, incrementant-se així el desafecte respecte l'Administració pública i les seues polítiques. Conseqüentment la desconfiança apareix gairebé a totes les converses mantingudes amb treballadors del sector quan s'esmenta el paper de l'Estat de benestar en les seues estratègies de supervivència. Desconfien de la seua eficàcia, del seu injust repartiment, de

l'arbitrarietat del seu funcionament... I per a fer aquests judicis de vegades tenen prou amb el que li ha dit un amic o parent, o amb una mala experiència personal. D'entrada, no confien en absolut a que l'Estat pugui contribuir al seu benestar.

*"Has anat alguna vegada a serveis socials? No.
No creus que siga necessari? Per a què? Si no m'han de donar res.
Ho saps ja? Dic jo."*

Sofía

"I les beques no les hem demanat perquè sempre diuen: 'No a mi no me les han donat perquè me n'he passat'. I nosaltres amb les dues nòmimes no... si tenim que fer la paperassa... Igual enguany sí que la demane perquèestic a l'atur, igual..."

Vicente

A les entrevistes es constata la consideració de l'estat com un ens totalment ineficient, que no assumeix les veritables necessitats de la gent, amb normes incomprensibles i injustes. Precisament en una vida cada vegada més incerta i mutable, els criteris d'accés al sistema de benestar són rígids i, sovint, difícils d'entendre a més de no oferir cobertura real a les necessitats dels potencials usuaris. Es construeixen polítiques precàries per a temps precaris (Alonso, 2007) que empitjoren encara més la seua qualitat de vida, com ens mostren profusament els entrevistats:

"Et va costar molt rebre les pensions? La del meu fill, tres anys, un pleit, guanyat al Ministeri de Defensa."

Amparo

"Perquè ara per exemple jo este mes i mig que no cobraré de l'atur [...] a mi què més em dóna que d'ací mes i mig me'l donen? [...]. Si jo acabe hui cobrar-lo ja. Mes i mig, i jo què?"

Olga

"Tampoc crec que té molt que veure que la Generalitat li done una ajuda per comprar-se una vivenda per ser menor de 25 anys i ser la primera vivenda que li han donat una ajuda per a que se'n vaja a estudiar i no li donen una ajuda per als llibres, què té que veure una cosa amb l'altra?"

Sofía

"Pero lo que pasa es que no puedes vender el piso en siete o diez años si no tienes que devolverlo...[...] Es que al final son siete años y yo lo compro y pido la ayuda, pero también piensas quién sabe qué cosas hay, no lo sé. Puede haber cosas que surgen y piensas que tienes que venderlo y luego tendrás que pagar esto más los intereses, pero mira."

Andrei

"Com els meus pares estaven divorciats cobra un tant per cent de la paga de vídua, no la cobra sencera. No sé si és un 70% o un 60%. Perquè en teoria si mon pare s'haguera casat amb l'altra dona, l'altre tant per cent l'haguera cobrat l'altra dona. En este cas no, perquè no es van casar i es va perdre. I ho mires per on ho mires no cobra molt, cobra 400 i algo, 430-440. [...] Si ningú cobra el tant per cent que tu no cobres per a alguna cosa l'ha cotitzat el papà, una cosa és que hi haguera una altra dona però per a que s'ho quede l'estat si és d'ell, que ho ha pagat ell."

Begonya

"Et donen el 45% perquè ell realment pot treballar en una altra cosa. Però clar, conforme està la faena, si un que està al 100% no troba, la persona que té limitacions, on va?"

Lirios

En aquest mateix sentit les quanties de les, escasses, prestacions que els entrevistats reben són insuficients per a poder dur una vida autònoma. Encara que ací apareix una posició fortament conformista: les prestacions no són suficients, però més val això que res, sobretot perquè tenen la sensació que encara poden quedar-se sense res.

"M'has dit que només has rebut una ajuda de menjador? Sí, però de no res [...] em pense que van gastar més en la tinta [de la carta d'aprovació] que en el que em van donar."

María

"[sobre la quantia de la beca de l'escola filla] Em pense que 100€. Amb això fas alguna cosa? Dona, pagues la meitat dels llibres. Sí, perquè si valen 200 et paguen 100. Escolta més val això que no res, dic jo!"

Reme

Aquesta desconfiança la personifiquen en els funcionaris o treballadors que gestionen les prestacions. Sovint generalitzant una situació puntual com a funcionament habitual del sistema, com és el cas de Chelo que davant de la inoperància de la treballadora social en valorar l'estat del seu germà amb discapacitat per tal d'enquadrar-se en alguna de les situacions classificades com a rebedores de suport, estén aquest mal funcionament a tot el servei:

"Mira vaig a posar-te un cas. Jo quan ens vam quedar orfes vaig anar a l'assistenta social i li vaig dir a veure amb esta persona [el seu germà] què passava i em va dir que no li tocava res. Jo estava en l'Ocaso, i em van dir que tenia una entrevista en l'advocat per al que volguera preguntar [...] i em va dir 'el teu germà si no treballa, inclús tu si no treballares, un dels dos clar, hi ha una paga d'un any'. I l'assistenta m'havia dit que no li tocava res."

Chelo

L'altra via de desconfiança que trobem a les entrevistes és la corrupció que perceben en el repartiment d'aquests serveis. Pensen que estan injustament repartits, que són clarament connivents amb els interessos d'uns pocs. Sovint apareix en les seues converses la figura del professional en demanar ajuts, arrelant en les seues estructures de sentit l'anomenada "cultura de la dependència" (Murray, 1984) és a dir viure de l'assistència social i no del treball remunerat. Unes pràctiques corruptes que són clarament visibles, com també hem vist al capítol 5, amb l'ús de l'Administració Pública per part dels empresaris, el que minva més encara la confiança que puguin tindre en l'estat.

"Hay muchos chanchullos. Hay mucha gente que no lo necesita realmente, hay de todo. Hay gente que está cobrando como se sabe y trabajando."

Paco

"A veces dan ayudas a los que no tienen que darlas, y a veces la gente que realmente lo necesita quizás no lo pide. Hay gente que se dedica nada más que a vivir que de pedir, piden ayudas y se las dan y gente que realmente las necesita y no pide."

Mónica

"No creus que una família com la teua tindria que tindre ajudes? Jo em conforme perquè hi ha de pitjors que jo. Ara també t'ho dic si és per a ajudar a la gent que té més que jo però treballa a muntó en negre també em senta com una patada que a eixe li donen ajudes, perquè ací en Aiello hi ha molts."

Carmina

Arriba fins a tal punt aquesta creença de la cultura de la dependència i de la corrupció que amb freqüència una postura honesta i clara es converteix en una tara:

"I això que fan les empreses que juguen en l'atur? No, no ho he fet mai. En ma casa som molt honrats, que ma mare diu que som idiotes."

Begonya

En definitiva, l'important procés de privatització i assistencialització que han experimentat els serveis públics al País Valencià amb visibles i impunes mecanismes clienterals de distribució¹³³ alimentat per una concepció patrimonial de l'Administració en la que intervé tant el llarg passat dictatorial com la perllongada estada en el poder de la Generalitat Valenciana d'un mateix partit. De fet un dels treballadors entrevistats posa en evidència aquestes pràctiques, en aquest cas durant el govern local socialista:

"Mira, una volta, ara veuràs, ara que has dit tu, fa anys sí que vaig demanar una ajuda de l'Ajuntament, però no perquè em feia falta, és que no t'ho pergues, vaig a dir-t'ho. L'Ajuntament tenia uns diners, aleshores l'alcalde era socialista, també t'ho dic, jo sóc socialista, jo em considere socialista. No sé si eren dues-centes o tres-centes mil pessetes, que no sé si eren per a famílies que les sol·licitaven, no ho sé, i eixos diners sobraven, uns diners que no hi havia qui els sol·licitara, i em va dir l'alcalde: 'Tu vols açò?'. [...] I la dona diu: 'No ens fan falta... Per què no comprem una màquina de cosir?' Crec que els vam emplear en una màquina de cosir"

Manuel

Tot això contribueix a l'arrelament d'una cultura del frau en la consciència dels valencians, com bé ens mostren els entrevistats. Per tant no és estrany que en

¹³³ Són molts els casos que s'han fet públics referents als polítics valencians. El president de la Diputació de Castelló, Carlos Fabra és un clar exemple d'aquesta pràctica. Seues són aquestes paraules referides a la manera en com aconsegueix votants: "Yo no sé la cantidad de gente que habré colocado en doce años". Igualment amb la feina, també amb altres serveis de l'Administració, segons *El País* (25.02.09, online: www.elpais.es): "Fabra pone un ejemplo, una 'tontería', según él. 'Madre que quiere entrar en el colegio de la Consolación de Burriana. Está muy difícil. No hace falta, Fabra llama a Baila y Baila mete en ese colegio y esa señora es un voto agradecido'. Se refiere a Eduardo Baila, entonces director territorial de Educación en Castellón y actualmente director general de Centros Docentes de la Generalitat Valenciana."

moltes ocasions usen les prestacions de l'Estat del benestar en termes totalment estratègics, sovint ratllant l'engany, com veurem a continuació.

9.1.2. ESTRATÈGIES RESPECTE ELS SERVEIS DE L'ESTAT DE BENESTAR

Si bé la primera resposta que donen els entrevistats en parlar de l'Estat de benestar és l'estranyesa o la negació més absoluta de la seua vinculació, aprofundir en la conversa fa esbrinar que no és tant aquesta desvinculació institucional com desconeixement al voltant de la pertinença a l'Estat de benestar de serveis que han gaudit o gaudeixen, com és el cas del sistema sanitari, del sistema educatiu o de la gestió de la desocupació. Per tant, tot i la prevenció que demostren en no ser considerats necessitats de suport per part de l'Administració, els entrevistats reben, o han rebut, algunes prestacions, majoritàriament la prestació per desocupació i les beques d'estudis, a banda, és clar, de l'atenció sanitària i educativa universal a casa nostra.

No obstant això, el que subjau a gran part dels discursos que vertebraren els entrevistats és una profunda desconfiança i desconeixement de l'Administració, com ja es feia explícit un poc abans. No tenen una concepció clara del que és l'Estat de benestar i quan fan referència a aquest, sempre és a instàncies de les preguntes incloses al qüestionari.

"Has rebut ajuda econòmica d'alguna institució? No. Bé, a nivell d'estudis sí perquè a la xiqueta li donen beca i jo també, per exemple, l'any passat vaig estar becat."

Juan Carlos

"M'has dit que no has rebut ninguna ajuda de l'estat, més que...no sé si [filla] ha tingut beques? Sí, el primer any de mòdul sí. L'any passat no perquè el mòdul que va fer ella no incloïa beca i enguany en la Universitat també li l'han donat."

Julia

Unes prestacions en les que resulten essencials les xarxes socials per tal de distribuir la informació. Amics, familiars, companys... són les principals vies de comunicació però també les institucions amb les que es contacta localment com les escoles i els ajuntaments.

"Quines prestacions has rebut? Subsidi de desocupació, beques d'estudis. Quan va nèixer la xiqueta els 100€ que donaven... Com et vas enterar de les beques? Quan me la va donar a mi era perquè jo estudiava i en el mateix col·legi ho comentaven, emplenaves els impresos. I ara per la xiqueta doncs el mateix un pare ho pregunta en secretaria, un altre ho veu per internet... i anem informant-se."

Toni

“Les beques sí que ens les donen de la xiqueta. La beca sí que ens la donen tots els anys.

I com t'enteres que donen beques? En el cole mateixa ja ens ho diuen: ‘Mira, tens que portar la documentació i això per a la beca dels llibres’ ”

Reme

Són prestacions però, com ja he dit, de molt baixa incidència en la qualitat de vida dels perceptors, encara que la seua existència pot suposar una línia per completar els escassos ingressos que reben per la seua feina:

“El meu pare va morir cobrant 416€, molt poqui. I ma mare li donaven una ajuda, a ma mare sí que li la donaven, pel meu germà perquè mon pare no arribava. Ma mare cobrava, va començar en pessetes en 27.000 pts. crec que eren i després van anar pujant-li i crec que es va quedar en 200 i algo d'euros, a 300 no va arribar.”

Chelo

“Ahora mi hija va entrar a cuarto y tiene la ayuda del cheque libro o bono libro o yo que sé. Te dan 110€ por beca pero yo me he gastado 200 más, o sea es una ayuda muy pequeña.”

Mónica

“I el meu germà mira que hem anat a pelear per la paga que se li va quedar i ell no pot fer res, té un 78% de minusvalia, ell cobra ara 300€ i té 28 anys cotitzats. Hem anat a veure advocats, hem anat... res.”

Lirios

“Perquè jo tinc la pensió de viduïtat, jo tinc una altra pensió d'un fill meu que es va morir en la mili, en un acte de servei, i el meu salari. Jo no necessite fer hores per a res.”

Amparo

Però són molts els que asseguren no haver rebut cap tipus de prestació, sovint per la seua mateixa precarietat conjugada amb un sistema de protecció social construït sobre la base d'una trajectòria laboral i vital cada vegada menys present a la nostra realitat, cec a determinades contingències que precaritza als que ja són víctimes de precarietat:

“L'atur tampoc l'has cobrat? No, perquè quan vaig acabar en la fàbrica, en la fàbrica hi ha hagut temporades que estava assegurada i altres que no. Quan vaig acabar en la fàbrica que van tancar va ser començar en la confecció i després vaig començar en [botiga de bricolatge] que ja estava assegurada...”

Begonya

A més a més de l'escassa freqüència en la recepció de les prestacions entre els entrevistats, sovint l'ús que fan d'aquestes prestacions no és per al que han sigut concebudes. El més habitual entre els entrevistats és la combinació de la feina remunerada amb la prestació per desocupació, encara que també hi ha d'altres combinacions, no totes desitjades per ells sinó forçades per la situació en la que viuen:

“A l'atur he estat la temporada que estava criant als meus fills. A lo millor em feien un contracte de sis mesos o set mesos després m'enviaven a l'atur, tornava. Per això vam arribar a un acord perquè a mi també em venia bé.”

Julia

"I he estat treballant sense contracte i tot comptant-me que estava a l'atur però treballant."

Elena

"Sí, jo ara estic cobrant de l'atur. Com estic quinze dies ahí, fins que no em facen el contracte no vaig a tallar-lo per que si no..."

Reyes

"¿Alguna ayuda de alguna institución, alguna subvención? Sí, cuando compramos el piso nos dieron dos ayudas de 800.000, 1.600.000, de la Generalitat [...] Nos compramos la cochera [riu], como la cochera está bajo de casa, invertimos el dinero en la cochera. Hay gente que lo quiso invertir en hacer un viaje... No, yo lo metí en la cochera y tengo mi coche guardadito toda la noche."

Mónica

Igualment algunes de les prestacions de l'Estat de benestar ofereixen una plataforma de seguretat per als treballadors entrevistats:

"Has pensat en buscar-te una altra faena? Doncs, a mi m'agrada molt la cuina, i volia fer cuina. [...] si veig que la cosa va mal, com tinc els dos anys d'atur, vull aprofitar i..."

Rebeca

Conseqüentment amb aquest desconeixement respecte l'Estat de benestar que esdevé desinterés en no poques ocasions, les demandes que els entrevistats realitzen al respecte són molt limitades i centrades en el treball remunerat, com expose al següent apartat.

Verbalitzant les demandes

Una de les coses que més sobta al llarg de la realització de les entrevistes i de la seua posterior anàlisi és la dificultat que mostren els entrevistats per a verbalitzar les necessitats que tenen en la seua vida quotidiana i arran de l'actual crisi del tèxtil, però sobretot com creuen que l'Administració podria satisfer-les. Entre els entrevistats la resposta més freqüent respecte les necessitats que tenen és manifestar l'absència total d'aquestes, així com el desconeixement al voltant de com l'Administració pot, o deuria, atendre les possibles contingències vitals. De les seues paraules es pot entendre que equiparen les necessitats que poden sorgir de la seua situació social amb la qualitat de vida que posseeixen, per tant es neguen a admetre que no viuen bé; consegüentment, no necessiten res. Tot i així, molt condicionats pel nivell educatiu i pel grau de coneixement i participació en la societat civil, com també per l'etapa del cicle vital en què es troben, aconseguisc que em traslladen les seues demandes respecte l'Administració pública. En aquest sentit és fàcilment identificable com la feina és un element essencial en la seua percepció vital. El mercat ocupa un lloc central també en les seues necessitats: l'Estat els ha d'ajudar a poder treballar. No debades han interioritzat un agut, i amb

freqüència malentés, rebuig a la dependència. Si tenen feina, tota la resta hi vindrà afegit.

“Jo l'únic que demanaria a l'estat és que els jornals pujaren.”

Manuel

“El treballador del tèxtil el que simplement necessita és la jornada garantitzada i unes hores. I ja està, no demana res més. [...] el lloc de feina mentre el tinga podrà tindre tota la resta que vullga. Vamos, digam que és el centre de tot, en quant a luxes i en quant a viure.”

Pablo

“Jo pense que feina per a totes les persones, això és primordial.”

Sara

“Crec que deurien de tindre un SERVEF que es preocupara de buscar feina, no de tramitar sol·licituds de desocupació, val? Jo crec que faria falta una oficina d'ocupació de deveres [...] i que no es dignaren a oferir-te empleos que són per a enviar-los a pastar.”

Miguel

“Sobretot és tindre una seguretat en el treball que és tot. [...] Perquè si no tens eixa seguretat en el treball, què fas? On vas?”

Juan Carlos

De manera congruent les, escasses, demandes que fan a l'Administració van enfocades majoritàriament al món del treball i a les retribucions econòmiques. Es mostren més partidaris del suport a les empreses, a través de subvencions i desgravacions fiscals, que no pas a les persones directament. Encara que no falten les crítiques per la manca d'adequació dels ajuts proporcionats per l'Administració a les veritables necessitats que demostren tindre les empreses de les comarques. Així i tot els seus màxims focus d'interés respecte les demandes de suport a l'Administració són dos: el subsidi de desocupació i la jubilació i, en menor mesura, la conciliació. Aquestes dues prestacions econòmiques dirigides al manteniment de la renda són sobre les que bascula tot el discurs de la gran majoria d'entrevistats en qüestionar-se com l'Administració pot ajudar als treballadors del tèxtil-confecció i a les persones en general. En el cas del suport a situacions de desocupació sempre advertint que no signifiquen un aprofitament dels béns públics, sinó un guany pel seu esforç laboral; la interiorització del discurs neoliberal és evident.

“Si tu te'n vas a l'atur i acabes el primer any que és un 80 o un 90%, i al segon any d'atur ja et quedes en un 60%. Un 60% de 900€, tu li dones a un pare de família 600€ al mes, i eixa persona no pot viure. Aleshores, devia, el que se'n vaja a l'atur, donar-li'n més, perquè al segon any el deixes en una situació insostenible. Segon any d'atur és... Aleshores, veure que eixos dos anys, al mateix temps, durant el temps que està en l'atur, donar-li una formació per a que tinga ixida a un lloc de feina. No és donar-li l'atur i que estiga ahí o bé prenent el sol, o bé fent unes faenes en negre que estan creant una competència il·legal, ni ells estan guanyant i estan fent-li mal a qui està treballant”

Antonio

D'altra banda la jubilació és esperada per una bona part d'entrevistats, aquells d'edat més avançada, com la millor solució als seus problemes, però alhora com una amenaça constant si es dona el cas de no arribar a completar els anys que els hi resten per arribar a l'edat determinada per la mateixa Administració com possible per a la jubilació, i per tant no acomplir els requisits contributius que en els últims anys són transcendents.

“Este sistema, que sols t'aprofita si treballes els últims quinze anys, i tens que tindre 'x' anys treballats, deixa en el carrer a gent que ha treballat deu o quinze o vint anys fa molt temps, sí que deurien de rebre alguna cosa. Està clar que no van a rebre una pensió com el que ha estat treballant quaranta anys o el que s'ha jubilat en actiu, però jo crec que eixe temps sí que deuria de rebre una compensació, perquè també han contribuït a que la caixa de la Seguretat Social es faça gran.”

Miguel

“Doncs no pense en jubilar-me, perquè si em jubilara ara, dona't compte que després de 41 anys, després d'anys i anys de cotització, que ara se me quedara... Perquè se me quedaria... no dic una misèria però 700 o 800€. On anem la dona i jo amb 700 o 800€?”

Manuel

En les demandes que expressen els entrevistats és fàcil trobar un fort biaix de gènere. Les dones són les que en major mesura reclamen atenció a l'esfera reproductiva, lògicament per la seua exclusivitat en les responsabilitats domèstiques i familiars, és el suport a la cura, en aquest cas mediatitzat per l'assumpció cultural de l'obligació moral dels vincles familiars. Igualment, en els homes que tenen situacions d'aquestes característiques molt properes. Hi ha també diferències per edat. Mentre que per a la majoria dels entrevistats que volten els cinquanta la seua principal preocupació és tindre una bona jubilació, en el cas dels més joves aquestes demandes passen per poder emancipar-se dels pares i poder tindre un pis, o bé poder pagar el que ja han adquirit, condicionats com estan per un mercat laboral especialment precari per als joves i un nivell adquisitiu molt limitat. Tots reclamen una millor adequació del suport estatal a la realitat en la que viuen.

“Home jo crec que independentment de que l'educació ara no siga obligatòria [educació infantil] sí que tindríem que tindre una ajuda. Que el xiquet té que anar a escola jo tinc que anar a treballar, i el xiquet necessita també una educació, jo no li la puc donar perquè tinc que anar a treballar té que anar a escola en certa manera sí que és obligatòria si que tindrien que haver beques per a menjador.”

Elena

“A lo mejor te dan los 2.500€ y te los gastas en un pis-pas y ¿luego que? Ahora dan 100€ al mes por tener un hijo, no sé, si la madre trabaja... ¿Y la que no trabaja? ¿Por qué no se lo pueden dar? No lo veo justo. Entonces se lo dan a la madre que trabaja y a la que no trabaja porque no se lo dan, si en principio entra menos dinero en casa.”

Tú ahora en principio no constarías al no tener contrato. Claro, yo no constaría, yo estoy sin contrato ahora. Y sólo es hasta los tres años ¿y a partir de los tres años qué? Hay que seguir yendo al colegio, hay que seguir comprando uniformes, hay que seguir comprando libros. Sólo de cero a tres años ¿y luego qué? Pienso que deberían ayudar no sólo hasta los tres años, ampliar la ayuda un poco más, aunque sea mismo dinero pero más espaciado.

Mónica

“Més que res les famílies nombroses com nosaltres l'únic que m'ha aprofitat el carnet és per si vas a Terra Mítica o algun lloc aixina però res més. Jo crec deuria d'haver alguna cosa més.”

Pepe

“I deuriem de posar més guarderies, més centres per ajudar als majors. Per exemple la meua sogra des de que està el meu sogre malalt no ix de casa per a res, no ix de casa per a res! Poder tindre un centre que s'ocuparen d'ell encara que fora mig dia o sis hores al dia que passaren a arregar-lo. Hi ha moltes guarderies que passen a arregar als xiquets doncs igual tindrien que fer.”

Vicente

“Clar les residències són privades. Clar una persona major que tinga que pagar 1.500€ al mes per a que el tinguem en una residència vull dir es que tota la gent major no té mitjans per a poder pagar això aleshores clar jo crec que ahí sí que té que ser l'estat el que dotara un poc... T'ho dic també perquè la meua novia treballa ahí i són entitats privades aleshores ahí lo que busquen són beneficis, són entitats privades la majoria i busquen el benefici propi aleshores clar restringeixen molt el menjar, no és molt bo, estan escassos de personal...”

Fernando

L'hàbitat és també important en l'estructuració de les seues demandes. L'escassetat dels serveis als nuclis rurals és patida pels entrevistats. Els hi manquen molts serveis prop de casa, cosa que limita molt la seua qualitat de vida: atenció sanitària d'urgència, serveis de proximitat, activitats d'oci...

“I és això els joves de 14 anys què van a fer, no tenen res que fer, obrir alguna cosa diferent. Jo no sé, jo es que tampoc tinc moltes idees però sí que veig que hi ha poques alternatives, jo veig que hi ha molt poques alternatives per als joves.”

Òscar

“Jo ho veig que va mal, perquè ara mateixa a Bocairent per exemple només tenim un metge. Per problemes que han tingut els metges, han pillat la baixa, i n'hi ha un només. La pediatria a voltes... jo tinc amigues que tenen xiquets, i ho diuen que hi ha hagut voltes la pediatria no està i que han tingut que fer la consulta amb el metge de família.”

Rebeca

“No teniu molts serveis? Ací? Ací tu te'n vas a treballar i la persona que tens al teu càrrec no està per a deixar-la soles, tens que buscar a una persona per a ella. Perquè ací no hi ha cap lloc de dir: ‘Me la deixe’.”

Julia

Les altres demandes molt més localitzades en les persones més actives o que bé tenen dificultats específiques s'escampen pels seus discursos: manca d'infraestructures, polítiques d'habitatge, sistema educatiu, millores en el servei sanitari...

“Sí per exemple és una de les coses, les llistes d’esperes i les operacions que moltes voltes... [...] Per exemple també en carreteres i infraestructures.”

Santi

“En educació fa falta molt, en educació fa falta molt perquè els llibres són caríssims, després no els poden aprofitar d’un any per a l’altre. Jo sempre he tingut que comprar, no he tingut la sort de que algú me’ls passe aleshores l’ajuda que donen per a llibres, sí és una ajuda però es queda molt baixa.”

Julia

“I això és una cosa [dentista] que jo crec que la Seguretat Social tindria que fer-se almenys avant en una part perquè... Diu: ‘És que la boca és un luxe’. Un luxe? Segons per al que siga.”

Jose

Unes demandes que no només van encarades a la implementació de mesures de protecció social, sinó també a la distribució que es fan d’aquestes mitjançant una major coherència amb el repartiment de mesures de suport així com l’increment de la seua quantia. Una major racionalització de la distribució de recursos de l’estat, en definitiva.

“Que féra complir la llei a *rajatabla*, que no la fa complir a cap nivell. A nivell empresarial, a cap nivell. Només que posara, que es feren complir les lleis que n’hi han n’hi hauria suficient, perquè fan tots més trampes que una pel·lícula de xinos. O siga que, eixe és l’Administració lo que devia de fer. De compte de tanta ajuda, tanta ajuda, tanta ajuda, eh? S’havia de saber on van les ajudes, i com i de què manera. I investigar-ho.”

Amparo

“Jo crec que tindria que mirar millor les coses que hi ha gent que trau molts diners i jo no entenc com li ho donen, a lo millor té una paga xicoteta però sí que té pisos, o té locals en arrendament o té ingressos en el banc, i com és possible que esta persona tinga tantes ajudes i després una persona li costa tant tindre una ajuda normal o tindre una paga en la que puga viure. [...] Tindrien que mirar bé a que li fa falta les ajudes, no que hi hagen més ajudes però sí millor repartides.”

Begonya

“Home mai m’he vist en el cas de necessitar-lo però estan les coses mal arreglades, les coses mal arreglades.

En quin sentit? Doncs en això, que la gent que li fa falta té poques ajudes, poques ajudes perquè per a unes coses fan molta cosa i per a altres coses, tal vegada més necessàries, potser tindrien que centrar-se un poc més a l’hora d’estudiar cada cas de cada casa i cada persona.”

Sofía

La desatenció i el profund desconeixement no és gratuït, i provoca no sols efectes sobre la qualitat de vida de la població de les comarques, sinó també en la convivència entre els diferents grups que la conformen. L’augment dels nouvinguts en els darrers anys procedents de països més pobres que el nostre ha provocat una situació de competència entre aquests i els autòctons realment preocupant. Una competència que es basa tant en qüestions laborals –els culpen de l’increment de la precarietat laboral doncs accepten feines mal pagades– com també pels recursos de l’Estat de benestar. Les escasses mesures de benestar que coneixen (atenció mèdica, gratuïtat de les receptes mèdiques, prestacions econòmiques...) consideren

que les acumulen els immigrants sense haver cotitzat, sense haver contribuït al sistema d'igual manera que els autòctons. La desinformació encara incrementa més aquestes actituds que poden desembocar en situacions i comportaments xenòfobs i racistes, especialment en un moment de crisi econòmica com la que es travessa.

Paradoxalment, molts d'aquests entrevistats que expressen el seu neguit davant la vinguda d'immigrants resulten ser immigrants o bé segones o terceres generacions d'immigrants que de diferents parts de l'Estat espanyol vingueren a les comarques cercant una vida millor. Tanmateix la proximitat de les classes treballadores amb els col·lectiu de nouvinguts als seus barris, a la feina, concebint-los com a competidors directes dels recursos existents (laborals i socials) genera una situació de tensió amplificada pel moment d'inquietud respecte l'economia -i per tant respecte el lloc de feina– que estan vivint a l'actualitat.

“Jo no sóc racista, perquè jo la gent val, però és que n'hi ha gent que no s'ho mereix. Que nosaltres ací en l'escola en tenim que dius: 'Però si guanya més que jo'...”

Eduardo

“Jo per a viure bé... jo conforme visc, visc bé no em fa falta ni que em donen ni que em lleven tampoc. El que no em pareix tant correcte, es que, no tinc res en contra dels immigrants, pero en menys temps ací tenen més que jo tindrien que donar el mateix que tinc i si jo no tinc res... medecines gratuïtes. Jo crec que no ells tindrien que fer la declaració de l'IRPF igual que jo. Que a mi em pareix bé si tenen faena que vinguen a mi no em molesta però que tinguen les mateixes obligacions que tinc jo i els mateixos beneficis”

Nacho

“El problema de la immigració el tenim ahí i jo sé eixes persones com estan, però ara la meua filla, quan es quedava a menjar en el menjador, la beca primer va a tota eixa gent, a tot eixe gran públic clar tots els immigrants perquè ho necessiten. Jo també, jo també. Jo entenc que tots els immigrants si tenen família i no tenen faena ho necessiten però jo també, si jo no tinc faena també ho necessite, doncs no.”

Olga

En conclusió, els entrevistats mostren una postura escèptica respecte l'Estat de benestar, molt poc confiada en que siga d'utilitat per a resoldre els seus problemes. Tanmateix, malgrat l'evident insuficiència, existeix una mínima xarxa de suport procedent de l'estat i que de vegades és utilitzada de manera totalment estratègica.

9.2. L'esfera relacional

Al capítol segon s'inclouïa un quart canal de provisió de benestar: l'esfera relacional, que es divideix en la subesfera associativa i en la subesfera comunitària (Adelantado, Noguera i Rambla, 2000), una esfera que malgrat el creixement experimentat en els darrers anys tant en nombre com en complexitat està lluny de la fortalesa de les xarxes de solidaritat familiars (Flaquer i Escobedo, 2009). Una feblesa del teixit civil espanyol que ens acompanya històricament –amb diferències segons territoris– i que ens fa més febles per a respondre als reptes que tenim ja a sobre (Subirats, 1999). Tot i així no podem obviar la seua incidència en la quotidianitat dels ciutadans.

Als discursos dels entrevistats aquestes esferes hi són molt poc presents, malgrat que hi són. Aquesta absència en gran part es deu a la forçada centralitat en les seues vides del temps dedicat al treball remunerat que en el cas de les dones es superposa amb el temps de cura dificultant, com veiem al capítol 5, l'establiment de relacions socials més enllà dels vincles amb la família més propera. Les xarxes de participació són considerades com un luxe en termes temporals.

“Depende también del turno que haga porque cuando hago el *tercio* por ejemplo, la mañana me la paso durmiendo y la tarde... yo qué sé, la gente que conozco normalmente está trabajando. Pues me quedo en casa viendo la tele o jugando al ordenador. Cuando hago el primero, pues acabo a las dos de la tarde y yo que sé, pues tienes un poco más de tiempo. Tampoco se puede acostar uno muy tarde. Sobre las diez o así me acuesto porque es eso, hay que levantarse a las cinco de la mañana.”

Luis

“Treballar i prou. Després sí, un dia te'n pots anar a jugar a squash o a jugar un rato al bàsquet quan acabes. Ara que acabe a les set i això, tinc temps però pràcticament ja res o me'n vaig a casa i em pose a veure la tele o la consola o res més. Ja està. No tinc moltes més coses que fer.”

Òscar

A més a més viure a un hàbitat format per poblacions de petites dimensions encara que facilita l'existència de xarxes de solidaritat, com ja he esmentat en el cas de les relacions familiars, complica la sociabilitat en altres esferes, com és el cas de l'esbarjo, donades les escasses opcions. Ni compten amb temps suficient ni amb una suficient diversitat d'opcions.

“Sí, ací en Banyeres no és que hi haja molta distracció, és molt avorrit. [...] És un poble molt de muntanya, a treballar, de treballar a casa, a sopar, dinar o el que siga i a tornar a treballar.”

Pepe

Aquest apartat consta de dues parts. En la primera em centre en la implicació dels entrevistats en el món associatiu de la seua comunitat, especialment en el món sindical, que és el que més present és als seus discursos donada la

importància del treball remunerat a les seues vides. En la segona part l'atenció es focalitza en les xarxes informals de suport, especialment les d'amistat.

9.2.1. LA SUBESFERA ASSOCIATIVA

La participació ciutadana a través de les associacions té una llarga tradició al nostre país però en els darrers anys, sobretot a partir dels 90, ha viscut una embranzida important sobretot a través de la participació en entitats de nou cuny, de formes i caràcter diferents a les que han sigut predominants fins aquest moment (associacions veïnals, sindicats, partits polítics...). Segons Alonso (2000) la transformació produïda en la societat té la seua repercussió en els moviments socials que mostren una tendència a la cooperació més que a la subversió. Es construeix així una esfera d'una gran heterogeneïtat i complexitat¹³⁴.

Com ja he exposat a altres llocs d'aquesta tesi, el món del treball remunerat focalitza la vida dels entrevistats. Per tant no és estrany que apareguen els sindicats com a principals exponents de la societat civil en els discursos dels treballadors, molt lluny de la presència de les entitats cíviques i polítiques.

Sindicats

Entre els entrevistats per a aquesta investigació comptem amb un total de 18 sindicats a diferents entitats, no arriba doncs al 50% del total. D'aquests 18 hi ha 10 delegats a les seues empreses. Com s'aprecia a les fitxes dels entrevistats incorporades a l'annex, la majoria pertanyen a CCOO (nou dels entrevistats) i després a la UGT (set), encara que aquest sindicat compta amb més delegats a la mostra. Hi ha també un delegat de la CGT (Mario) i un dels entrevistats està sindicat al Sindicat Independent (Juan Carlos). Entre aquests entrevistats sindicats hi ha una gran majoria d'homes; les dones hi són molt poc representades, com també els joves i els treballadors qualificats.

Amb la mateixa intensitat amb què els sindicats apareixen en les converses dels treballadors, són objecte d'una opinió negativa. Els treballadors no confien en absolut en la capacitat d'aquestes entitats per defensar els seus drets laborals.

¹³⁴ Per a més informació respecte a aquest camp podeu consultar: Ariño (2004, 2001), Ariño i Cucó (2001), Ariño, Castelló i Llopis (2001), Fundación Tomillo (2001), Ibarra i Tejerina (1998), Montagut (2003b), Ruiz Olabuénaga (2001), Subirats (1999) entre d'altres.

Malgrat que molts han sigut, i són, delegats i per tant estan implicats en el moviment obrer, la confiança en l'efectivitat d'aquestes organitzacions és molt reduïda. La petita mida de les empreses del sector a les comarques, com hem vist al capítol quart, i la inclusió de mesures de flexibilitat en la gestió de la força de treball que ha fragmentat la força de treball –veure capítol 5–, juntament amb l'efecte acumulatiu de les crisis en la percepció de la inseguretat del lloc de feina i l'empresarització de les relacions laborals, s'intueixen com les causes de l'escassa confiança que mostren aquests treballadors en els sindicats com a valedors dels seus drets.

Efectivament des de la dècada dels 60 i 70 la figura de l'obrer-massa generalitzada a la societat occidental permetia una major incidència a les forces sindicals en les condicions laborals: major participació i mobilització col·lectiva amb un sindicalisme més militant, assembleari i lligat a la dinàmica conflictual. Avui però emergeix un treballador heterogeni, localitzat en petites empreses amb treballs atípics i fora del radi d'acció de la influència i tradició sindical (Martín Artiles, 1995). Segons Recio (2004) diversos són els processos que han fet disminuir la força de la classe obrera, i amb aquesta el poder de representació de les entitats que les defensen. L'atur, i sobretot les polítiques de gestió d'aquest atur, la precarització de les forces de treball, l'afebliment de l'opció de la lluita activa sindical, els canvis en les estructures demogràfiques i familiars... en definitiva, ens continua dient l'autor, la fragmentació de la classe treballadora, dificulta la mobilització i la denúncia de les condicions de treball. La desestructuració de la classe obrera ha suposat la feblesa dels seus representants sindicals però també polítics (Beaud i Pialoux, 2004).

I això és ben visible en els treballadors del sector que presenten unes relacions directes entre treballador-empresari sense la mediació dels sindicats, sovint tamisades per comandaments intermedis (encarregats) o bé, en processos de crisi, pels advocats de la firma, un fet que encara incrementa més la pressió que es puga fer a la seua situació per part de l'empresariat. Una situació present al llarg de la història del sector (Mota, 2004).

De fet una de les dimensions de la precarització de les condicions laborals, que s'ha agreujat amb la crisi que viu el sector, consisteix al caràcter individual que té la negociació de les condicions laborals a la gran majoria d'empreses, fins i tot en les que tenen al seu si comitè d'empresa. Una negociació que pot afavorir o bé perjudicar al treballador a nivell individual segons les circumstàncies i el moment, però que sempre és perjudicial per al treballador a nivell col·lectiu, ja que fa minvar la capacitat de pressió dels seus organismes representatius. Uns sindicats que per a

ells assoleixen escasses fites en benefici dels treballadors –malgrat que obvien la incidència institucional dels sindicats en el conjunt de la societat (Recio, 1997)–. Aquest parer ve motivat exclusivament per experiències personals que poden arribar a ser contradictòries i que, com hem vist en referir-se a l'Estat de benestar, generalitzen al funcionament global dels sindicats.

Front als sindicats l'opinió més sovintejada és considerar que són complaents en excés amb el poder empresarial i polític. En contraposició, trobem també el parer de que són massa rígids en les seues demandes. Una contradicció que no respon a cap altra raó estructural més que a l'experiència assolida durant el decurs de la trajectòria laboral dels treballadors. Sí és cert, però, que són els homes, especialment els de major edat però no només ells, els que mostren una opinió més definida sobre els sindicats, com també una major participació en altres entitats socials. El gènere mostra de nou la seua capacitat diferenciadora.

Aquells que critiquen la postura complaent dels sindicats ho fan sobre la base de l'assumpció per part d'aquestes organitzacions de la idea de la indefugibilitat de la precarietat laboral i en conseqüència acceptar preferentment mantindre llocs de treball a costa de reduir la seua qualitat substancialment en la línia de la tendència generalitzada respecte la desocupació (Martín Artiles, 1995; Ricca, 1992). Una postura que és retroalimentada per una força de treball cada vegada menys mobilitzada i que comparteix un menor nombre d'objectius i interessos i que presenten com a progressivament menys disposada al compromís amb fites de tarannà col·lectiu. Mostren uns obrers només preocupats pels ingressos i per mantindre el nivell de vida en termes econòmics, sense cap altra aspiració més general¹³⁵:

“El treballador no té força, els mateixos sindicats. Va vindre el mateix cap sindical a parlar amb mi: ‘Tu ves a parlar amb ell [l'empresari]: vinga va fes el favor que no sé què, que no sé més... plora-li’. Però per què li tinc que plorar?!”

Olga

“Hui en dia la gent s'ha acomodada molt, eixa acomodació fa que tu no et reivindiques en moltes coses. Tu vius bé si tens el teu cotxe, el cap de setmana eixes per ahí a la mar, et fas el vermutet... m'entens? No tens eixa necessitat dels pares d'abans que arribaves a casa i no hi havia més que un

¹³⁵ Tanmateix, com ens assenyalava Rafael Torregrossa, un històric representant de CCOO, no era massa fàcil tampoc en moments de màxima mobilització obrera a les comarques (a la dècada dels 70) implicar als treballadors: “Trobar un element que aglutinara les voluntats de la majoria dels treballadors perquè participaren en accions era molt difícil, i més en un ambient com aquell on el que imperava, com ara, era el futbol. Si en els esmorzars de les fàbriques se t'ocorria parlar d'alguna cosa que no fóra futbol, ‘Ja està el pallissa este’.” (Obiol, 2007)

menjar, pagaves la llum i no tenies més. [...] Jo he anat a vàries manifestacions i més que una manifestació pareix una romeria. Els pitets, la gorreta i el primer bar que veus pam la gent es clava.”

Pepe

“Com hem tingut uns anys de bonança, el treballador, tenia un jornal prou asseiat, que el salari base no ha sigut mai asseiat, feia moltes hores i guanyava diners. Aleshores com guanyava diners i tot anava bé, doncs el treballador callava. Els sindicats, com depenen dels afiliats, i també de que els espenten les bases, per a mi s’han adormit un poc.”

Antonio

No són bons temps per als sindicats, amb unes relacions laborals cada vegada més precàries que dificulten la mobilització col·lectiva, amb unes pautes culturals basades en la capacitat individual i en un moment de crisi econòmica per la que es legitima encara més el poder dels empresaris per a defensar els seus propis interessos. La capacitat d’incidència en la realitat de les organitzacions de treballadors és molt limitada. I els entrevistats ho saben, per tant encara confien menys en la seua factibilitat, fins i tot aquells directament implicats, com és el cas de Miguel i Alfredo, delegats a les seues empreses per UGT i CCOO respectivament.

“No, no és qüestió de que tu vullgues anar-te’n o quedar-te, és qüestió de que l’empresa diu: ‘Tu ens fas falta i tu no, tu ens fas falta i tu no. I tu te’n tens que anar i tu t’has de quedar’. I ni els sindicats ni el comitè d’empresa ni ningú tenim el poder d’entrar a incidir ahí, ahí no es pot entrar.”

Miguel

“¿Cómo crees que lo están haciendo los sindicatos? [piensa] Yo para mi no veo que hagan mucho. Los sindicatos es que tampoco, ¡tienen los brazos pillados! Los sindicatos hoy en día ya no son lo que eran antes hace ya algún tiempo. Me acuerdo yo que era jovencito: una huelga, otra huelga...y claro. Pero es que hoy en día no puedes hacer, conforme está el sistema de trabajo hoy en día no puedes hacer una huelga porque se va todo. O sea están deseando que se pare para cerrar la empresa e irse.”

Alfredo

De fet, una gran part dels empresaris, segons les paraules dels treballadors entrevistats, impedeixen en la mesura de les seues possibilitats la presència dels sindicats a les seues factories, o bé procuren la seua domesticació. En aquest sentit la informalitat de les condicions de treball de moltes entrevistades així com l’estratègia empresarial de limitar la mida de les empreses suposen una menor presència, i poder, dels sindicats als llocs de treball.

“Aleshores el primer que van fer quan varem començar a fer les mesures de pressió va ser dir-mos que si el que volíem era no fer hores doncs que contractarien més gent i no faríem hores.”

Toni

“és que els de Comissions diguem que són la part bona de l’empresa. Són els de recursos humans, el jefe de personal i l’altre és un xic clavat per ell, aleshores els malos diga’m que som nosaltres. Jo en huit anys que he estat allí no havia votat mai, jo no m’havia enterat mai d’això, no sabia ni el que era.”

Sara

I la tendència a la individualització de les relacions laborals, i de les relacions socials en general, també s'aprecia en l'experiència dels delegats sindicals al si de les empreses. La narració de la seua funció sovint adquireix la forma d'un David contra Goliath, d'una lluita personal, solitària, generadora d'elevats costos per al delegat tant respecte la direcció de l'empresa com respecte els seus companys, que condueix, o bé a l'esgotament i la deserció com és el cas de Pepe, o bé a continuar malgrat tot, investint-se d'una pàtina d'heroïcitat com és el cas d'Amparo.

"No, en la faena estic jo en solitari. En solitari perquè fins i tot he demanat per poder tirar a pleit a l'empresa, he demanat suport, i a mi se m'ha dit: 'Sé que tens raó però jo no puc'. [...] Per això dic jo que, ajuda de ninguna classe. Al revés. Martellades damunt de tu. Ajudar, al jefe, això sí."

Amparo

"Jo no volia que els tiraren, jo sempre he estat en contra de l'empresa en tot de tirar eixos dèsset. Que podia funcionar o no, perquè si sobra personal es té que fer una reducció de plantilla. [...] Què passava? Que eixos dèsset que han sigut companys meus de tota la vida, doncs eixos dèsset, alguns a lo millor ni em parlen, quan jo francament em veig molt impotent. Perquè si sempre ens hem portat bé, jo no tinc cap culpa perquè els he defés, es que els he defés, i estic defenent-los a tots i no vull que tiren a ningú. A lo millor hui passen pel costat i no em saluden."

Miguel

"Jo el que també he volgut és llevar-me de damunt ja este pes, esta lluita. Problemes que tenies a casa, problemes que si mon pare o el sogre fotut, i damunt esta cosa de ser delegat, i m'he anat desvinculant d'eixos problemes."

Pepe

Com assenyalava, als discursos dels treballadors també podem trobar, encara que amb menor mesura, aquells que consideren que unes demandes massa rígides per part dels sindicats –poc flexibles amb l'empresari– són la causa fonamental de l'empitjorament de la situació de l'empresa i per tant de les conseqüències que hi comporta. Igualment als representants dels sindicats també se'ls culpabilitza de defensar interessos propis, aliens al que convé al conjunt dels treballadors.

"Molt severs, perquè clar l'empresa abans de caure va demanar un últim préstec, abans n'havia demanat altres. Va demanar un últim préstec per a cobrir-los tots i fer front. Però l'empresa l'únic que va dir és que tingueren paciència, i els enllaços no van tindre paciència en este cas assessorats pels sindicats. Van tallar *per lo sano* i van dir: 'O ens pagues el que ens deus o no tenim més paciència i s'ha acabat'. I com l'empresa no podia fer front de seguida a eixos gastos, fins que no li vinguera el préstec, doncs va haver de tancar i punt. Igual, s'haguera tingut paciència s'haguera pogut ixir, igual s'haguera tingut paciència s'haguera allargat l'agonia."

Pablo

"Però és que el problema, almenys els que estan ací, és que les persones que estan normalment en els sindicats miren pels seus propis interessos. Perquè ara per exemple, ara a final d'any estan negociant el calendari [...] I ells juren i perjuren que han consensuat els calendaris amb els operaris i jo tinc

consciència de que no ho han fet. Aleshores dius: 'Què estan negociant?'
Doncs estan negociant el que els interessa a d'ells."

Carmen

En definitiva els treballadors cada vegada són més lluny dels sindicats en certa mesura condicionat pel desenvolupament històric i econòmic de l'Estat espanyol, on les organitzacions sindicals tingueren una influència molt breu en el temps (Estivill i De la Hoz, 1992). I paradoxalment en el moment en què es dona la regulació institucional i jurídica comença el seu declivi. Hi ha però qui mostra els efectes positius, encara que limitats, de la feina sindical, el que coincideix en empreses de majors dimensions on els delegats hi són més presents i tenen més força.

"No, nosotros temporalidad no tenemos, no, porque como siempre estamos detrás. Al ser una empresa grande siempre estamos detrás del jefe, no se lo consentimos. Es lo bueno de ser una empresa grande, que puedes hacer más fuerza que en una pequeña porque en una empresa pequeña sólo con el miedo que tienes encima de quedarte sin trabajo, pues no. Y en una empresa grande pues por ahí sí que podemos un poco más y conseguir mejores cosas en todos los aspectos."

Alfredo

"Jo crec que sí que han ajudat, perquè quan fèiem el quint torn teníem que anar un dia dels deu dies perquè al llarg de l'any ens deien que feien falta dies. [...] I el xic este que estava en Comissions ho va veure i vam deixar de tornar els dies."

Rebeca

A més a més d'aquestes millores col·lectives moltes vegades invisibles per als entrevistats, els sindicats prenen cos en les estratègies dels treballadors en forma d'assessorament o de suport jurídic i burocràtic en moments crítics per a la seua posició laboral, a vegades sense comptar amb una prèvia afiliació, el que comporta, no ho hem d'obviar, una minva del poder de negociació sindical (Bilbao, 1993), afeblint-los i en conseqüència alimentant la sensació d'inoperància que tenen els treballadors respecte els seus organismes de representació. És un cercle profundament pernicios per als seus interessos però que minimitza la sensació d'incertesa individual dels treballadors, almenys en moments puntuals.

"Que s'afilien quan tenen el problema damunt, aleshores no hi ha hagut mobilització ni de sindicats. Ací a Bocarent han fet vagues, i a lo millor en la ciutat mateixa han fet vaga però han fet deu o dotze i els altres han anat a treballar. Què tens que fer tu contra eixos companys? Quan, després, si aconseguixes alguna cosa és per a tots?"

Manuel

"Però sí, després a l'hora d'informar-te, a l'hora de lleis, a l'hora de paperassa... Per suposat que tu te'n vas al sindicat i t'ho arreglen, saps? Que útils sí que són."

Chelo

“Els sindicats només poden fer que ajudar-nos a arreglar papers, o a negociar en els jefes per a anar-se'n d'una manera millor que d'una altra.”

Nacho

A banda d'aquest recurs hem de tindre present la plataforma de seguretat que els hi suposa per als delegats, malgrat els problemes, que representa per a ells una estratègia d'assegurament davant la impossibilitat –o millor dit, la major dificultat– de ser acomiadats.

“Si no m'han tirat la primera volta quan els primers dèsset i no m'han tirat ara és perquè no han pogut tirar-me. Si no a lo millor és fàcil que haguera entrat, en eixos dèsset o en estos trenta-sis d'ara.”

Manuel

La individualització i heterogeneïtat de les condicions de treball no ajuda a la configuració d'un subjecte col·lectiu reivindicatiu, sinó que trenca les seues bases organitzatives i dificulta una dinàmica de contrarestació de la precarietat (Cano, 2004: 79). La precarietat laboral es tradueix, amb freqüència, en pèssimes relacions entre els mateixos treballadors. La fragmentació i atipicitat de les seues condicions laborals, l'escassa recompensa (amb un sector mal pagat, condicions no sempre saludables i amb tasques repetitives, alienants), així com la inseguretat del lloc de feina, trasllada el conflicte al si del col·lectiu de treballadors. La sensació de fatalitat és encara més perversa doncs es tradueix en la focalització dels interessos a l'àmbit quotidià, i per tant l'explosió de conflictes magnificats en la seua dimensió arran de qüestions nímies, si s'extrauen d'aquesta convivència diària, i que no fan més que esmicolar el subjecte col·lectiu dels treballadors del sector a més a més de desanimar a les persones per l'aïllament que suposa.

“El meu sogre [antic sindicalista] diu que: ‘El principal enemigo del trabajador es el propio trabajador’. Si el treballador s'acomoda, passa, no t'explica els problemes, no lluita per eixos problemes... dius, bueno, jo què faig ahí ja?”

Pepe

“No hi ha massa bon ambient, saps? S'enfronta molt la gent amb este i amb l'altre, o si este fa o deixa de fer. No dir: ‘Anem a veure, xe, ara tendríem que estar lluitant i manejant-se per a tindre un 8% d'increment, teníem que estar fent vagues [...] I van al contrari, a veure si esta està en aquella, si està fent açò o si no ho fa, si ve a estes hores i se'n va a aquelles hores...”

Rosario

“Clar nosaltres ens queixem però si no vols fer-ho tu hi ha gent darrere que està disposada a fer-ho i ja no parle d'immigrants, eh? Parle de nosaltres mateixa. Que hi ha molta gent que a voltes penses i dius, com potser el que hem lluitat per a tindre un sou digne que ara estiguem nosaltres mateixa tirant-se per terra? És que som nosaltres mateixa els que estem tirant-se per terra! Perquè en un moment donat li pots dir: ‘És que açò no’ i va una altra per darrere i diu: ‘Ah, doncs jo sí que vull’. I dius: ‘Jolín, si estiguérem units...”

Lirios

Tot plegat, a penes es vislumbra entre els treballadors entrevistats la construcció d'un subjecte col·lectiu, la confluència d'uns interessos comuns més enllà dels familiars i en aquest sentit la situació del món del treball –el neoliberalisme, diu Bourdieu (1999) ha fet una destrucció metòdica dels col·lectius– així com el desenvolupament històric del país, han contribuït decisivament. I aquesta destrucció és evident als discursos dels treballadors:

“Total és que vale, uns es van quedar en uns i quan uns cobràvem i els altres no, en lloc de dir: ‘Doncs estes persones estan fent-mos mal’, entre els mateixos treballadors piques, ens picàvem.”

Lola

“Allí les meues companyes i tot s'ho veuen més negre, saps? A l'hora de dir, ahí acovardides. ‘Xe no patiu, si realment no ho necessitem. Ells ens necessiten més a nosaltres’. [...] A l'hora de la veritat el que pesa també és salvar a l'empresa, salvar a l'empresa. Xe, que se joda la empresa, que l'afonen. Jo no vull mal per a ningú, però eixa no és la nostra preocupació, la nostra preocupació es buscar-se nosaltres la vida, i ells ja s'apanyaran. Cadascú que se busque la vida, perquè clar arriba un punt en què dius, el que te comentava abans: ‘Mantindre l'empleo’, però a quin preu? A costa de precarietat laboral, dels contractes estos *basura*, jo m'ho qüestione, no sé fins a quin punt això val la pena o, si podem buscar altres camins de fer les coses, i d'organitzar-se d'una altra manera, inclús en independència de l'status quo. Tot seria mirar-ho.”

Rosario

“Sí és qüestió política que deuen de situar-se, de dir: ‘Sóc treballador, tinc que defendre els interessos dels treballadors’.”

Mario

En conseqüència són escasses estratègies col·lectives en pro d'un major benestar col·lectiu, però existeixen. És el cas de l'empresa de Pepe, on els treballadors de la mateixa secció han arribat a un acord per a cobrir-se uns i altres per aconseguir lliurar dos caps de setmana al mes:

“Exactamente que también hacemos ocho horas, menos nosotros, la sección que estoy yo, que lo tenemos arreglado con la empresa que hacemos sábados y domingos doce horas, pero es un pacto que tenemos con la empresa para librar más. Porque si haces ocho horas sólo libras un fin de semana al mes y haciendo doce recuperas y libramos un fin de semana trabajamos, otro libramos, un fin de semana trabajamos otro libramos. ¿Os cubrís unos con otros? Sí, sí nos vamos cubriendo entre los compañeros y así tienen más tiempo para estar con la familia, porque si no...”

Pepe

També trobem joves com Mario o Sara que entren en organitzacions obreres convençuts de poder solucionar els problemes col·lectius dels treballadors. Els sindicats mostren la seua viabilitat malgrat les nombroses dificultats a les que s'enfronten:

“Al clavar-me jo en el comité també ho vaig fer perquè hi havia moltes coses que no m'agradaven i era l'única manera de dir... Vull intentar fer tot el que puga fer.”

Sara

Aquesta postura respecte les organitzacions obreres destaca amb la indulgència que mostren la gran majoria dels entrevistats respecte els empresaris i la patronal com a organisme de representació. Encara que, en general, tots són molt crítics amb ells, en el fons entenen la seua postura: han de mirar pel seu interès propi, encara que això supose, sempre, anar en sentit contrari a les necessitats i interessos dels treballadors. Han interioritzat totalment que els interessos de l'empresari sempre han de ser contraris als dels treballadors, que són incompatibles per naturalesa.

“Yo creo que la patronal miran por ellos. Ellos no miran por los trabajadores y eso es lo que pasa, que cierran, cerrando fábricas y montando comerciales.”

Marcos

“Ells van a crear terror, jo crec que van a crear alarmisme i van a pressionar en que la cosa està mal i que a callar i a tragar, saps?”

Rosario

“I com ha actuat el comitè d'empresa davant de lo dels contractes? Han tingut que assumir-ho sense poder fer res, es que ahí no es pot fer res. Si no hi ha pedidos, l'empresa no va a mantindre una plantilla per exemple de 200 persones quan no li fa falta, això està clar.”

Juan Carlos

Fins i tot s'arriba a admirar a aquells empresaris que més o menys respecten els drets laborals dels seus treballadors, amb un paternalisme evident, com és el cas de Chelo qui, malgrat la inestabilitat de les seues condicions de feina, mostra un gran respecte per l'empresari en demostrar una postura d'atenció respecte a ella en situacions molt concretes. D'altra banda, la petita mida de la majoria d'empreses comporta una més fàcil identificació del treballador amb l'empresari, en molts casos antics treballadors que han decidit establir-se pel seu compte muntant tallers o petites empreses, i per tant una més fàcil acceptació de les condicions, precàries, de feina.

“Després vaig tindre un problema en la cara i em va dir que a veure si era de la fibra, vull dir-te, es preocupava: ‘Com tens la cara?, doncs mira la meua dona se n'anirà que t'acompanye i... jo conec un dermatòleg en Gandia’, ‘no, no vostè no patisca’. ‘Que sí dona!’ Vull dir-te jo no he tingut cap de problema. Jo he tingut uns pares malalts, he dit que han estat ingressats i a mi m'ha tocat i m'ha dit que igual té un dia, que dos que deu. Ara clar, automàticament jo he tornat i eixos dies s'han tornat. Jo sóc la primera que no vull que em regale res, fins el que és de la llei, és de la llei i el que no, però que parlar sempre ens hem aclarit”

Chelo

“Yo lo comprendo, comprendo yo a mi jefa, la comprendo, porque sé que no es despilfarradora, ni es... es una mujer que está trabajando también para sacarse un jornal porque ella también está ahí con nosotras trabajando. Incluso ella se pone a las seis de la mañana. [...]es como una más, incluso va con babi, o sea que está ahí al pie del cañón.”

Mónica

A més a més, com ja he dit al capítol cinqué, ens trobem amb una clara deïficació de l'empresari, convergent amb la tendència general de la societat occidental de lloar la figura de l'emprenedor, arribant a agrair que l'empresari siga capaç d'acostar-s'hi a d'ells.

“Perquè l'empresari sempre diuen que ell és el que s'embutxaca els diners, tanca la persiana i se'n va. Jo pense que no, l'empresari es mereix tot el respecte del món perquè és el que arrisca i ell és el màxim responsable de les 100, 50 o 300 famílies que hi ha allí, i hi ha que tindre'l un respecte.”

Sergio

“El primer que va a patir-ho [la crisi] és l'empresari perquè el treballador, quan acaba el mes, ell para la mà i té que cobrar el mateix. [...] n'hi ha moltes voltes que el mateix treballador està exigint coses que evidentment jo pense que no es deurién d'exigir en estos moments.”

Juan

“Jo per exemple, dins del que és la meua empresa, considere al meu jefe un dels millors jefes que n'hi han. Com a persona, que pot estar arrimat a tu encara que sigues d'un nivell econòmic més baix, i estar arrimat a tu, i estar xarrant amb tu normal com si estiguera xarrant amb un ministre. O siga, és una persona que es posa i sap posar-se al nivell de qui siga. Aleshores, és un gran jefe.”

Juan

En definitiva, malgrat que mai ho han tingut senzill, els sindicats mostren avui en dia un elevat nombre d'obstacles per a dur a terme la seua fita: defensar els drets col·lectius dels treballadors. Obstacles que provenen de la configuració de les relacions laborals, de la conjuntura econòmica i social, i dels efectes que la combinació d'ambdues té sobre els treballadors, afeblint el seu subjecte col·lectiu i per tant l'adhesió a organismes de representació. I això fa als treballadors més proclius a acceptar un empitjorament en les seues condicions laborals, de fet Miguélez i Prieto (2009) identifiquen com element de precarització laboral més a aquesta minva en la força negociadora que no pas a la flexibilitat. Malgrat tot, els sindicats mostren la seua validesa en determinades qüestions sense les quals es sentirien més insegurs.

Participació en altres entitats socials i polítiques

Si l'absència dels entrevistats del moviment obrer és patent, encara ho és més respecte la política. La desconfiança i la desafecció fonamentades en el desconeixement marquen la seua postura en parlar de política, que en el seu imaginari pren la forma dels partits polítics, excepte en el cas de Mario, el més actiu políticament de la mostra: “La política és tot, política és tot”, ens diu.

Són pocs els que mostren una clara i oberta simpatia per algun partit o ideologia concreta i encara menys els que hi participen activament. No li veuen cap

possibilitat de que aquesta participació millore la seua situació vital¹³⁶. L'homogeneïtzació de tots els partits i corrents ideològiques sota un mateix parer, l'escàs qüestionament de les postures polítiques, o la valoració de la feina política segons l'experiència personal –i per tant local– o bé segons en la mesura en què defensen els seus interessos, són bàsiques per a poder entendre les escasses manifestacions polítiques dels entrevistats, que en general mostren un elevat grau de desinterés.

“Les meues dues cunyades han sigut d'esquerres i les sents que diuen que estan desenganyades també, perquè les esquerres són d'esquerres però donen suport a dretes. Aleshores jo dins de mi sóc de dretes, per a què tinc que canviar-me si tenen que fer el mateix?”

María

“Ja no és el partit, jo crec que és més a nivell personal. Jo sempre, no sóc de cap partit, començant per ahí, però crec que és més la persona que el partit. Siga de dretes o siga d'esquerres la persona que està ahí és la que actua millor o pitjor, dins per suposat de les creences o de les tendències polítiques. [...] Clar, a mi un polític que estiga mirant per, per..., per les drassanes, per exemple, em dóna igual. En canvi si eixe mateix polític està mirant pel tèxtil, per a mi serà el millor polític.”

Pablo

“Mira el de casar-se els gais i les lesbianes: tu imagina't els anys que ha tardat el PSOE en realment en aprovar algo aixina que feia temps que deuria d'haver-se fet, va estar no sé quants anys el PSOE en el govern. Les reconversions més brutals les va fer un govern d'esquerres, saps? I les retallades de drets de pensions, de subsidis dels aturats, ho va fer el PSOE. Doncs mira en el fons la filosofia política i econòmica és la liberal, és el que funciona, en el tema d'Europa. No s'ha apostat per una Europa social, sinó per la Europa del capital i de la globalització de mala manera. No de globalitzar repartint la riquesa, sinó del contrari: d'esquilmar més a la penya. [...]. Aleshores jo crec que no n'hi ha massa diferència, que sí, a lo millor en els discursos són diferents en un moment donat, i tots parlen molt bé. Sents a Esquerra Unida que el tema de la globalització, que una Europa social, i després els veus en la fàbrica, en el dia a dia, i com actuen i te dones compte que estan també, que formen part de tot.”

Rosario

Aquesta escassa participació en la vida política troba també el seu correlat en el món associatiu, no debades com assenyala Cucó (1991) la classe social intervé en la propensió a participar en el món associatiu, essent els treballadors els menys presents, excepte en sindicats i associacions esportives.

La gran majoria dels treballadors que diuen pertànyer a alguna entitat ho fa en termes lúdics i festius, especialment al voltant de la festa de Moros i Cristians que a moltes poblacions de les comarques es realitzen, o també a bandes de

¹³⁶ De fet en l'enquesta realitzada en 1995 sobre els valors dels valencians i dirigida per Garcia Ferrando i Ariño (1998) els resultats ja mostraven aquesta profunda desafecció política, especialment respecte els partits polítics.

música amb un fort arrelament al País Valencià. Entitats que segons Ariño i Cucó (1991) formen part d'una xarxa associativa bàsica present a la gran majoria de municipis de petit tamany formada per entitats de caràcter recreativo-cultural, esportives, d'interessos comuns (com és el cas de les associacions de pares i mares) a més a més d'entitats festives. Una major densitat poblacional i moral, continuen dient, de certa complexitat estructural dóna les condicions suficients per a l'emergència d'altres tipus d'entitats més basades en el voluntariat (associacions de veïns, defensa de les minories, medi ambient, solidaritat internacional...)

Respecte la religió, malgrat que pocs - dones principalment- manifesten les seues creences religioses, i alguns més han pertangut al moviment júnior durant la joventut (Begonya o Carmen, per exemple), només una d'elles hi participa activament a l'actualitat fent catequesis d'infància: és el cas de Rebeca.

La participació en entitats mostra una clara vinculació també amb les xarxes d'amistat que analitzaré tot seguit (Cucó, 1992), de fet una de les raons que manifesten per a no formar part activa de cap entitat és la manca de vincles previs amb aquestes, o tan sols la inexistència d'algú que els convida a participar.

"Societat de caçadors, Moro Vell, Partit Popular."

Juan

"Els meus fills ixen a festes, bueno, un ix a festes, l'altre no. Al futbol, que estem federats a l'Associació Espanyola de Futbol Sala. Jo com a delegat i ells com a jugadors, tots."

Jose

Aquesta escassa presència de les associacions és més visible en les dones, per a qui la combinació entre el treball productiu i el treball reproductiu no deixa espai per a res més (Perelló, 2009), i quan en formen part és en el cas de no tindre responsabilitats de cura imminents i rígides, o bé formen part d'entitats estretament relacionades a aquestes responsabilitats, com és el cas de les associacions de pares i mares en les escoles.

"No m'ha agarrat mai a ninguna per això per falta de temps, ara per exemple volia apuntar-me a l'AMPA però és impossible, les reunions són a les 10 de la nit. Jo no puc deixar al xiquet soles."

Elena

"Aleshores em vaig apuntar enguany perquè com ja podia, jo dic: 'Bo, doncs m'apuntaré. I, doncs he anat a alguna reunió i això. I en l'APA jo des de sempre, i en el conservatori igual.

Creus que és important? Dona, sí. Perquè n'hi ha vegades, doncs mira, com allò de les beques: ens les van llevar, vam anar, ens vam interessar a veure què passava, per si ens les donaven o no... Xica, més fan deu que una, que dic jo. Que al final, si no n'hi haguera ningú... I sempre, vullgues o no, sempre et facilita algo."

Reme

Entre els joves l'absentisme del món associatiu és també evident, encara que quan hi són presents tenen una implicació un xic més reivindicativa que les generacions anteriors, cerquen una major incidència en la realitat, tant més propera com de més gran abast.

"Ara, podria ser una associació, una cosa que estem muntant allí [...], que volem fer algo que no sé jo si es farà, una associació cultural volem fer i tot el rotllo, estem mirant-ho però que ja veurem.
I per què voleu fer-la? Per a fer algo en Banyeres, que hi hagen coses en Banyeres."

Òscar

"*M'has dit que eres de la CGT, pertanyes a una altra associació?* El col·lectiu [un col·lectiu d'esquerreres] i els ecologistes, ahí al costat està la [diu com un nom dels ecologistes]. Tinguem bona relació amb ells i a l'hora de l'estiu quan fan brigades de vigilància, quan fan voluntariat a la part del Benicadell de solana i ombria pues col·labore en la vigilància."

Mario

Cal tindre present que les condicions laborals que tenen, tant en termes temporals com econòmics, no els permet una presència major en el món associatiu. Fins i tot les estratègies d'assegurament que han desplegat alguns, com és el cas de Juan Carlos, força a la seua desaparició d'aquest àmbit.

"*I altres entitats?* No, no, és que al final un ja no té temps, que són dotze hores."

Toni

"Jo eixia a festes, ja no isc tampoc...
Per què, per qüestions econòmiques? Més que res econòmiques i perquè, clar, hui en dia no està, hui... No val el mateix que feia deu anys o quinze anys. Són burraes i... i et gastes molts diners en eixes festes. M'agrada molt i mira... però no."

Jose

"Hui per hui no, hui per hui no, perquè ja et dic que l'estudi m'absorbeix tant de temps que no.

Abans sí? Sí.

A moltes? Doncs...en moltes. En el que són càrrecs vaig estar, aixina com a sis anys, president de l'associació de pares de l'escola d'ací d'Agullent. I després com un associat més en la filà. I en la mateixa APA del col·legi primer vaig entrar com a vocal, després vaig estar com a secretari i després ja vaig estar com a president. Això tinguent càrrecs. Però sense càrrecs primer en l'APA i després en la filà."

Juan Carlos

Igualment l'anhel que mostren per tindre una vida tranquil·la sense ensurts, ni un major nivell d'esforç, en part per a compensar la dificultat de la vida laboral, serveix també de justificació per a no participar en cap entitat cívica.

"A las reuniones del colegio voy yo, mi marido se queda con la niña y voy yo, a las reuniones voy yo, siempre. Pero no pertenezco a ninguna asociación, a nada.

¿Por qué? Por motivos de trabajo muchas veces, es que no puedo.

¿Pero te gustaría? Pues no, la verdad es que no me gustaría meterme en jaleos. Tranquilita [riu]. [...] He estado hablando con gente que ha estado

metida, en el AMPA, por ejemplo y me ha dicho que son todos jaleos y que no consigues nada. Te peleas, peleas, peleas y al final el colegio hace lo que quiere. Las asociaciones de padres ni nada. El colegio quiere esto, tú puedes opinar, pero si el colegio se propone una cosa la hace.”

Mónica

L'anàlisi de les relacions amb el món associatiu, com també veurem tot seguit amb els amics, posa en evidència de nou la centralitat de les relacions familiars i de parentiu en les estratègies de benestar dels treballadors del tèxtil i la confecció a les comarques, així com en la seua sociabilitat.

9.2.2. XARXES DE SUPORT INFORMAL

La subesfera comunitària, on inclouríem tant les xarxes d'iguals com les xarxes d'amistat hi té molt poca presència als discursos dels entrevistats sobretot en parlar de provisió de benestar. Com bé assenyalen Flaquer i Escobedo (2009) l'omnipresència de les xarxes familiars i de parentiu és tan aclaparant que a penes deixen esclatxa a altres xarxes de suport de caràcter més comunitari. Tot i així, crec que és important considerar les relacions d'amistat¹³⁷ com una possible xarxa de suport entre els treballadors en moments d'incertesa com el que travessen.

Aquestes xarxes de suport es troben caracteritzades per un seguit de trets. En primer lloc són relacions d'amistat creades i sustentades al voltant de dos espais bàsics: el treball i el lleure. Com he dit en altres llocs d'aquest estudi, la feina remunerada és fonamental per als entrevistats en l'estructuració de la seua vida quotidiana així com de les seues estructures de sentit, i és també on passen bona part del seu temps, per tant és lògic que establisquen relacions de companyonia que poden dur a amistats. En aquest cas hi ha diferències. En primer lloc l'estabilitat de la feina condiciona aquestes amistats, són els més grans i amb una trajectòria professional més estable, centrada en una empresa, els que en major mesura tenen amics que vénen de la feina. I que, com en el cas de Nacho, la situació que travessa el sector pot trencar aquests vincles.

“Es que ara sí, val, tu trobaràs una altra faena però quan tu portes quinze anys amb els mateixos companys fent faena home doncs... molts se'n van anar d'allí plorant perquè penses: 'Ostres ara torna a començar, a saber de qui et pots fiar, de qui no et pots fiar'. Ací tot això ja ho tenies, ja tenies el teu rogllet dels teus i clar... és més dur, aixina que no, si ho decideixes tu.”

Nacho

¹³⁷ Per a una aproximació teòrica al tema de l'amistat podeu consultar: Cucó (1995).

Com hem vist a l'apartat anterior, les precàries relacions laborals i l'ús arbitrari de la flexibilitat dificulta enormement l'establiment de relacions duradores al si de la fàbrica. Aquesta situació en els més joves és més aguda: la temporalitat, la reducció de plantilla i a més l'escassa presència de gent de la seua edat en aquestes feines comporta que els entrevistats més joves es senten sols, sense elements per a empatitzar amb la resta de companys, els quals a més a més, menystenen la seua capacitat de treball. Per tant a penes tenen amics al seu si.

"És com tot, en totes les fàbriques igual que en cada família hi ha de tot. No ens portem ni bé ni mal. A veure jo la diferència d'edat és molt gran, són molts anys. Per a mi poden ser ma mare o m'abuela perquè hi ha algunes que tenen cinquanta i pico."

Noelia

"Jo en huit anys he conegut a molta gent. Ara allí gent indefinida no en fan, ja fa molts anys que no en fan, totes les que entren ara és per a temporada i a lo millor de tretze indefinides que érem no quedem ni la meitat. [...] Això també crea, com dius... la gent nova sap que va per a la temporada, no és el companyerisme d'abans. Jo he tingut companyes molt bones, inclús ara s'ajuntem molt. I d'ahí, a lo millor de déu xiques que s'ajuntem en quedaran tres. Hi ha hagut anys molt bons i ara són roïns."

Sara

Precisament Sara ens ho fa patent, saber que no es passarà al lloc de feina més que un curt espai de temps comporta que no s'establisquen relacions duradores i per tant les possibles xarxes de suport siguen molt més febles, quan no inexistents. I això afebleix més encara la seua posició, la solitud els fa més febles i la feina diària més desagradida.

"T'avorreixes? Sí, es que és sempre el mateix, sempre. A lo millor dins d'una empresa hi haurà faenes que són més... però jo per exemple, la meua, plegar una manta, tot el dia, i un altre dia, i un altre dia, i un altre dia... A mi no m'agrada. Però sí que hi hagut anys, jo he estat molt contenta treballant allà.

[...] Per l'ambient. Es que l'ambient per a mi és primordial. Es que tindre un poc de companyerisme fa molt perquè la faena ja veus, és la mateixa però anaves a gust."

Sara

"La gent passa olímpicament, es passen la vida criticant-se unes a les altres i si tu has fet i si tu has dit i si tu... no, la cosa no és aixina. [...] Moltes voltes ho dic, no em desagrada el tipus de faena, el jefe jo passe d'ell, a mi que em pague la setmana quan arribe i a mi m'importa un *pepino*. El que m'importa és el que ens envolta, arribar un dia de mati i dir, ai, doncs mira vaig a contar-li açò a la meua companya. Coses que et passen quotidianes a tu, al teu fill, una alegria o una pena, és el normal en persones que estàs convivint més que en ta casa, perquè a voltes estàs dotze hores allí i convius més que en el teu home o en ta casa. I arriba un moment que t'has de pensar el que tens que dir si contes una alegria igual hi ha qui et té mania i a lo millor no, si contes una pena tampoc. És que vinc a fer faena, i dius vinc a sentar-me en una màquina a passar huit hores allí en la màquina, a apagar la màquina i anar-me'n a casa... i és trist."

Lirios

I s'ha de tindre present la dificultat de generar i mantindre amistats en els horaris tan extrems que mostren els treballadors entrevistats, com també amb les dificultats econòmiques que molts travessen:

“Clar, si són bones amistats comptem amb tu però perds un poquet les parelles que estan casades. Ho diuen, és que ens toquen els amics ací o allà i no podem perquè tenen que treballar, bueno l'home. És una faena un poc complicada però...”

María

“¿Con qué frecuencia os veis? Normalmente un par de veces al mes como mucho nos juntamos. Es que no podemos, es que al tener el 4º turno, antes sí tenías los fin de semana libres, pero es que ahora no. Y ahora a veces que en 3-4 meses no nos juntamos porque algunos son compañeros de trabajo, pero no coincidimos, los días que libro yo ellos trabajan.”

Alfredo

“Sí ens veiem alguna volta entre setmana [amb els amics], i si no ens veiem molt doncs tocar-se per telèfon. Sopar... poc ja perquè és això, primer perquè nosaltres per l'economia tampoc pots...”

Lirios

“Preferisc una verbena d'estiu.

Però l'estiu ja s'ha acabat [fa molt mal temps el dia de l'entrevista]. Ja, i no he anat a moltes este any.

Per què? Perque no tenia diners, estava en l'atur i no tenia diners. Vaig cobrar el dia 10 de setembre la primera volta des de juny!”

Reyes

El lleure és un altre dels elements bàsics en la creació de xarxes d'amistat. La participació en sindicats, en associacions lúdiques i esportives comporten un major nombre d'amics que esdevenen essencials en la vida quotidiana. I és ací on s'aprecia clarament una gran diferència per gènere. Les dones amb menor presència en l'esfera pública (també en la feina) tenen poques amistats que vinguen d'aquests àmbits i per tant la seua xarxa de relacions es basa en el parentiu. Moltes de les amistats que poden vindre d'aquests àmbits vénen en delegació pel marit. Per exemple són molts els que manifesten que mentre ells juguen al futbol i les dones miren, es fan amigues. Aquest fet canvia poc segons l'edat, però sí segons el nivell de formació, la classe social i l'estat civil. És a dir, són les joves les que mostren més amistats, pròpies, que les grans, i les fadrines més que les casades i aquelles amb major nivell formatiu i de qualificació laboral.

“Com sempre he jugat a futbol i això pues, ens veiem perquè els que estan en eixe ambient sempre ens veiem el cap de setmana.”

José

“Normalment s'ajuntem perquè eixim a Festes de Moros i Cristians junts i ací hi ha la costum que des d'abril, que s'acaben festes, fins Nadal tots els finals de mes tenim sopar. I després de Nadal fins a març, cada quinze dies i després fins a festes, tots els dissabtes.”

Juan Carlos

“Amb els amics que més em faig, els caps de setmana se n’anem, junts a sopar, de marxa o el que siga.”

Nacho

“Sí, perquè jo també jugue a futbol i això, i la meua dona fa també amigues. Al jugar al futbol es fem amics, elles es fan entre elles i nosaltres som amics de tota la vida.”

Sergio

“Quan faig de vesprada, de matí, a migdia, ens reunim en un parc que n’hi ha ahí baix, i jo quan em toca anar-me’n doncs me’n vaig. Per la vesprada ens vegem ací. Com és un poble xicotet...”

Mario

Són xarxes d’amistat significativament homogènies en quant a edat, sexe, hàbitat, classe social... Aquest aspecte per una banda els atorga seguretat, ja que no tenen cap element discordant que els produeixa, també en moments de sociabilitat, desassossec. I per l’altra, els limita en certa mesura el suport que els hi poden donar en moments crítics com els que poden passar al sector. L’homogeneïtat de les relacions d’amistat respecte l’estatus i l’edat minva la capacitat d’oferir suport, doncs es troben en situacions massa semblants com per ser un element d’ajut vàlid (Beck-Gernsheim 2003). De fet, tot i manifestar l’existència dels amics i la bona relació que hi mantenen amb ells, no són un recurs considerat pels treballadors respecte el seu benestar. Els amics, com assenyala Requena (1994), només són operatius en relació al suport en un curt espai de temps ja que és l’equilibri el sustent de l’amistat, és a dir, la màxima expressió de la relació pura, tan sols fonamentada en el gaudi de la companyia mútua (Giddens, 1991).

“Ahí m’he donat compte que val, en eixos moments sí, si vols algo ací estem però després no. Jo m’he tirat quinze dies en una residència [vetllant als pares], el meu germà de matí, jo de nit. [...] i no ha vingut ningú a dir-me ves-te’n a ta casa a dormir, no. Si vols alguna cosa... Jo no puc tocar-te i dir-te vine, saps que estic ahí, però... En este aspecte et dones compte de moltes coses, quan et passa una cosa aixina et dones compte de moltes coses. Ara, si estàs alegre i divertida tens un muntó de gent al voltant.”

Chelo

Per tant l’obligació que suposa una assistència a un dels membres de la relació d’amistat durant un període perllongat en el temps trenca aquest equilibri. I els treballadors ho fan explícit: un amic és per a passar-ho bé, per a donar-se suport emocional, però no per a ajudar-se i molt menys econòmicament, sempre i quan no siga una cosa conjuntural i sense importància. Al contrari que el parentiu, que inclou en la seua definició l’obligació moral de proveir-se suport mutu. La família és el principal recurs que es mobilitza quan es necessiten diners; als amics només se’ls acudeix en ocasions molt especial i en petites quantitats.

"No creus que els amics et poguen ajudar? Sí podria ser però no... és que ja et dic, si no les tinguera a elles tindria que tirar mà d'un altre puesto, però tenint a les meues germanes i a ma mare."

Olga

"Si tens algun amic de tota la vida que és més amic que altres que jo crec que descarregaria en ell, però emocionalment, econòmicament si em féra falta alguna cosa crec que aniria a la família abans."

Nacho

"Però econòmicament t'han ajudat? Això no, però a lo millor, quan s'han barallat amb la novia, han vingut a plorant-te a casa, i 'pues xica', i la dus a passejar amunt i avall."

Rosario

"Si alguna vez necesitas ayuda, dinero o alguna cosa, ¿quién crees que te ayudaría? De dinero creo que mi hermano, pero amigos y eso no creo. Siempre la familia, otros yo no creo. Como te he dicho, amigos, amigos pero hasta un punto."

Andrei

"Si tingueres algun problema podries acudir als teus amics? No als meus amics no, als meus amics no. A tota la gent no se li poden confiar les coses, hi ha gent que li estàs dient ara això i després tot el poble s'ha enterat... jo tinc amics de deveres però hi ha coses que no tinc que dir. Però tinc germanes i m'han contat moltes coses que ens han passat i confiem molt i podem confiar."

Lola

"I si tingueres necessitat, els demanaries a ells? No, jo no. Jo preferisc, no sé, demanar-li-ho als meus pares o a les meues germanes. Per què? No sé. Vull dir, si vas a sopar... 'ai, em falta...', això sí."

Rebeca

Encara que sempre existeix el suport informal, malgrat que no és en igual mesura que la família però. Tot i així, i de manera limitada, hi trobem suport entre els amics.

"Bueno me ha ayudado un amigo cuando me he comprado el piso, tengo un amigo que es electricista y me ha puesto todo lo que tengo en casa, eso que son para el techo, todo, y no me ha cobrado nada."

Andrei

"Un amic amb el que em veig menys ara, que en una època ens veiem tots els dies [...] quan vaig comprar el pis si que aquell xicot em va deixar tres centes mil pessetes que li vaig tornar en dos o tres mesos, per no anar al banc, més que res."

Miguel

"Jo per exemple va faltar el pare d'una amiga i van estar varis dies per problemes i això, i jo em vaig quedar la xiqueta cinc dies! Me la vaig quedar jo, i li vaig donar de menjar i el que va fer falta durant eixos cinc dies, i després quan m'ha fet falta a mi deixar-los, igual."

Julia

En definitiva, veiem com les estratègies d'assegurament dels entrevistats passen d'una manera molt tangencial tant pel costat de la societat civil com per les xarxes comunitàries, i entre elles les relacions d'amics.

9.3. Un paper secundari

Estat de benestar, associacions i xarxes comunitàries, on inclouríem als amics, representen un paper secundari en la cerca de certesa i benestar dels treballadors del tèxtil i la confecció. La seua funció és abrigallar al treball remunerat i les xarxes familiars i de parentiu. Segons la fortalesa d'aquests, els intèrprets secundaris són més o menys presents.

En primer lloc sobta la pràcticament nul·la percepció de l'Administració com un agent essencial per a millorar el seu nivell de vida. Els treballadors a penes fan esment de la possibilitat de que els diferents nivells de govern puguen implementar polítiques que milloren directament les seues condicions vitals, més enllà del subsidi per desocupació i la pensió de retir. La prolongada dictadura no ha fet més que fomentar una clara confusió entre l'interés públic i el privat i desvertebrar la societat civil, el que ha servit de plataforma ideal per a un agut procés d'assistencialització del sistema de benestar valencià, que ha tingut com a efecte directe la seua desaparició de la realitat de la ciutadania i la seua estigmatització. La demanda principal és que des de l'Administració s'intervinga en la millora de la posició relativa de les empreses tant a través de la canalització de mesures directes (subvencions, desgravacions fiscals, facilitació de terreny industrial...) com indirectes mitjançant la incorporació de nou de mesures proteccionistes en el comerç internacional dels productes tèxtils. Al fons dels seus discursos i condicionats pel nivell de formació així com per l'etapa en el cicle vital en què es situen, verbalitzen unes determinades demandes a l'Estat de benestar: serveis de cura, infraestructures, millores en el sistema sanitari i educatiu, etc.

Però malgrat aquesta imposada separació respecte els serveis públics de benestar, en fan ús, complementats sempre amb altres xarxes de benestar, especialment les familiars. I fins i tot fent un ús fraudulent amb la combinació de la feina en situació irregular i la prestació de desocupació, o dedicant determinades ajudes a objectius totalment aliens per al que foren creades.

I aquesta separació dels treballadors de l'Administració és encara més evident en el cas del món associatiu, on hi juga un paper essencial el sindicalisme i la política i l'escassa confiança que tenen en que els hi puga suposar una millora en les seues condicions laborals i vitals. No obstant això, pertànyer a un sindicat o tindre la certesa de que hi poden acudir en moments de dificultats laborals, els atorga seguretat. Segurament no els ajudaran a mantindre el seu lloc de feina ni a

millorar les seues condicions laborals, però sí que podran contribuir en els tràmits administratius i burocràtics en el cas de comiat o fallida de l'empresa.

Després dels interessos relacionats amb el món del treball ens trobem amb el fort tarannà lúdic que impera en la vinculació dels entrevistats al món associatiu. Escassament present en les seues converses, i doncs en la seua vida, les associacions que apareixen s'enquadren en el món festiu o esportiu. Contribueixen a la seua sociabilitat i per tant les conceben com espais de relació i divertiment. Pocs són, i coincideixen amb els més joves i polititzats, els que pretenen canviar algun aspecte de la seua vida a través de l'associació a determinades entitats.

I en aquesta sociabilitat juguen un paper essencial les xarxes amicals on tenen major preeminència els joves –tota la sociabilitat dels quals es centra en els amics– i els homes. Les dones centren la seua sociabilitat en la família. No és fàcil tampoc mantindre el contacte amb les amistats amb els desencoratjadors horaris que han de realitzar a les fàbriques, i en el cas de les dones amb responsabilitats de cura, amb la combinació del treball reproductiu i productiu. A més a més, pel mateix caràcter de l'amistat, els serveis dels que proveeix als seus protagonistes són bàsicament lúdics, a penes de suport diari a la necessitat. No podem obviar però la capacitat de suport emocional que hi aporten.

I aquesta situació, com reprendré en les conclusions finals, facilita l'establiment de relacions de dominació des del mercat ja que degrada, des del seu interior, les relacions de solidaritat sobre la base de la pertanyença a una mateixa comunitat, ja siga laboral o d'un altre tipus.

CAPÍTOL 10

L'INCERT FET DE VIURE

"Notes que la vida està canviant del tot, és relativament tot"
Jose

Fins ací he anat desgranant les estratègies d'assegurament, de compensació del risc, que els treballadors entrevistats desenvolupen respecte els canals de provisió de benestar –on destaquen la família i el parentiu– per fer front a la situació de transformació que viu la seua realitat quotidiana, i que he identificat analíticament amb el procés desencadenat arran de la liberalització dels aranzels comercials als productes tèxtils i de la confecció. Ara em centre en analitzar directament la percepció de la incertesa i les conseqüents actituds i respostes que es construeixen al respecte. Al darrere de totes aquestes he trobat matisos segons un seguit de variables estructurals: edat, gènere, qualificació laboral, nivell de formació... que són al capdavant els que constitueixen el que resulta ser el factor determinant, la trajectòria laboral i vital dels protagonistes. I aquesta trajectòria no està només constituïda pel seu trànsit personal per les diverses situacions laborals i familiars, sinó que, sense deixar de ser aquesta fonamental, ve també condicionada en gran mesura pel context, en especial pel més proper: la família, el mateix sector on treballen i els amics i companys. És a dir, la incidència en la precarietat i en la consideració de la incertesa en la precarietat tant laboral com, per extensió, vital (com veiem al capítol cinc) és socialitzada.

I a aquest tret centre el primer apartat del capítol "El risc sempre present: l'assumpció de la precarietat com estat normal", on a través dels discursos dels treballadors entrevistats esbrine de quina manera les especificitats del sector del tèxtil i la confecció, el procés que han travessat els seus pares i mares però també germans, amics i companys, però sobretot la manera en com han anat construint –i els han permès construir– la seua trajectòria laboral ha estructurat de manera decisiva la seua actitud respecte la inestabilitat. Com s'han socialitzat en la precarietat, però també en un entramat de certeses que formen el seu món de significats i que avui s'esvaeixen generant un profund desconcert. A aquest desconcert he dedicat el segon dels apartats, on expose les principals idees al voltant de com aquesta nova situació desubica als treballadors entrevistats, doncs esperaven una altra cosa del desenvolupament social i econòmic, amb totes les seues esperances dipositades en les conseqüències, positives, del progrés. I precisament el progrés ha fet desaparèixer la realitat que entenien i que els

sustentava: el mercat de treball s'ha eixamplat i ells han hagut de canviar de posició i per tant han perdut l'ínfim poder que tenien i que radicava en el baix preu de la seua feina.

El tercer punt del capítol està dedicat a analitzar quines respostes donen a la situació d'aquest nou risc generat per la millora de la seua posició geopolítica, que els suposa un important greuge. Hi trobe dues línies bàsiques de resposta. La primera és el rebuig a un canvi que temen; la segona és la cerca, més o menys activa, del canvi entés com una oportunitat de millora.

En definitiva, molts dels treballadors de la indústria del tèxtil i la confecció a les comarques estudiades han entrat en aquest procés empentats per un seguit de decisions que responen a la lògica neoliberal de la cerca del màxim benefici econòmic sense tindre en compte els possibles costos socials. Els apunts inclosos en aquestes pàgines ens ajuden a entendre millor el procés que estan vivint una gran part de la població de les comarques perquè entren a una nova etapa caracteritzada especialment per la incertesa.

10.1. El risc sempre present: l'assumpció de l'estat precari com estat normal

Inicie el capítol acostant-me a la situació vital dels treballadors del tèxtil-confecció per tal de conèixer de quina manera les formes laborals precàries –sobretot la seua acumulació– afecten a la vida quotidiana dels treballadors. Avui en dia les condicions dels treballadors del tèxtil-confecció són extremadament febles. El passat autoritari, una reforma realitzada sobre peus de fang i sobre l'incipient, però poderós, esperit de la competitivitat econòmica, i la successió de crisis econòmiques al si d'un sector amb unes particulars característiques que el fa procliu històricament a la flexibilitat, no són precisament les circumstàncies més adients per a la protecció del treballador. I així ho posen en evidència els meus entrevistats.

No considere que la precarietat de les condicions laborals esdevinga un tret novedós en la indústria tèxtil-confecció en l'actualitat, ja que les mateixes paraules dels entrevistats ens mostren un sector on la feina ha estat sempre mal pagada, amb una gran presència de l'economia submergida, una important sinistralitat laboral, pèssimes condicions de salubritat, i amb el requeriment que la vida dels

treballadors gire al voltant de l'empresa a través d'horaris embogidors. El tret realment nou de l'època que vivim i que s'aprecia en els treballadors entrevistats és l'aparició de la inseguretat extrema en la seua vida, i aquesta inseguretat té com a correlat una major capacitat disciplinària que integra totes les esferes de la vida de les persones.

Tot seguit em centre en el que per a mi és un dels element cabdals en l'assumpció d'aquestes condicions: la socialització en la precarietat, bé pels pares, o bé per haver tingut una trajectòria farcida de precarietat, el que suposa clarament una manca d'horitzó laboral (i vital) i la incapacitat de construir una vida sobre aquestes circumstàncies. És important considerar la trajectòria (tant la pròpia com la dels parents) per entendre l'acceptació de la precarietat. En aquest sentit, a la realitat que analitze crec que són importants tres elements:

- En primer lloc, el tarannà precari del sector.
- En segon lloc, l'experiència vicària de la precarietat a través dels pares especialment però també a través d'altres persones properes a la pròpia experiència.
- I finalment és essencial conèixer quina és la pròpia experiència de la precarietat en els treballadors, doncs matisa la concepció de la situació laboral.

10.1.1. LA INHERENT PRECARIETAT DEL SECTOR

Com ja feia esment al capítol cinqué, les dinàmiques del sector del tèxtil i la confecció resulten ser sovint, especialment per als operaris, profundament precàries. Inestabilitat, inseguretat, imprevisió, temporalitat, paternalisme i arbitrarietat empresarial... són algunes de les característiques definitòries que es trasllueixen als discursos dels treballadors. Els trets que defineixen el sector: empreses de mida reduïda –que facilita una major tendència al paternalisme, àdhuc autoritarisme, i una menor incidència del sindicalisme, per tant una menor capacitat per a fer acomplir els drets laborals (Miguélez i López, 1989) –, alta feminització –sobretot en la confecció–, elevada estacionalitat... són un element clau en la precarització del dia a dia. Com bé ens explica Beneito (2003) en el seu estudi sobre les conseqüències en l'estat de salut dels treballadors del tèxtil a finals del s.XIX i principis del s.XX, històricament el sector ha presentat condicions de treball fortament insalubres, escassa seguretat laboral, jornades esgotadores (entre dotze

i divuit hores diàries), sense festius ni vacances, amb treball femení i infantil, amb salaris molt baixos, i amb aturades de la producció en moments crítics.

També Recio (1988) incideix en aquesta dimensió en la seua anàlisi sobre la indústria llanera del Vallès Occidental en la dècada dels 80—una zona amb la que el territori estudiat ha estat tradicionalment molt vinculat—, amb relacions empresari/treballador molt personalitzades utilitzant el sistema salarial (escassos increments del poder adquisitiu dels treballadors) com a eina de protecció contra la incertesa del mercat, que permetien una gran flexibilitat per a l'empresariat. La precarietat amara el sector del tèxtil i la confecció a les comarques; resulta doncs molt complicat escapar-se'n. És aclaparadora la coincidència en l'actualitat amb moltes d'aquestes característiques. Les paraules dels entrevistats ens posen de manifest, una vegada més, les dolentes condicions de treball al tèxtil i la confecció.

"A nosotros nos traen los modelos y el cliente pide, pues 230 de este modelo, 230 de este modelo y 230 de este modelo. Por poner una cantidad, a veces son más, eso depende de lo que el cliente quiera, '...y lo quiero para dentro de tres días'.

¿Tan rápido? La confección es así, la confección de hoy para hoy sí puede ser."

Mónica

"El que passa, és com tot, si veus que fa falta sí que en faig [d'hores extres], perquè el món en què estem nosaltres va a ratxes. Igual vénen pedidos molt de colp i saps que tenen que tindre eixida, aleshores ahí t'has de sacrificar."

Sergio

"I ja fa anys que estic en confecció. Però en la confecció són fatals.

Per què? Per mal pagat. En molts llocs ni t'asseguren. En el lloc que t'asseguren, t'asseguren quatre hores i en tens que fer huit o dotze... "

Lirios

Endemés la crisi pròpia del sector que esclata arran de la desaparició de les quotes proteccionistes al comerç dels seus productes, agreujada per la confluència amb la crisi economico-financera de finals d'aquesta dècada, presenta les condicions laborals precàries com un mal menor davant la possibilitat de l'atur i de la generalització de l'atipicitat en les formes de treball, a sobre de la llarga experiència en inestabilitat i inseguretat del mateix sector¹³⁸.

"Sí claro, están contratando a gente, no contratando, sin contrato está trabajando gente sin contrato a un sueldo inferior al que estipula la ley."

Paco

¹³⁸ Parra (2008) ens proporciona aquestes dades per a que ens fem una idea de la precarietat del sector a mitjans dels 70 i que, com avui, fa referència als expedients de regulació de l'ocupació. I ens diu que en desembre de 1974 s'havien presentat un total de 59 expedients dels quals 46 eren del tèxtil; s'havien acceptat 26 que afectaven a 480 treballadors del tèxtil.

"I últimament tenen prou expedients de tancament o d'extinció de contracte també i hi ha moltes, moltes empreses que estan tancant i fent expedients de crisi i reducció de plantilles a tota la comarca.

Ha afectat a algun amic teu? Sí, a amics i coneguts."

Toni

"...fins que al final *cerrojazo*. Va ser una de les primeres, ací en Bocairent hi havia molt de tèxtil, si estàs fent entrevistes ho sabràs, hi havia molt. A partir d'esta primera fàbrica que va tancar van començar a tancar, a tancar, a tancar..."

Lola

"El que passa que ara estan tots els sectors tocats però no li veus, no li veus tindre una seguida. És que ací abans hi havien moltes fàbriques de tèxtil però hui ja no en queden, eh? No en queden. En els 80 van acabar moltes."

Inma

Els entrevistats apel·len a una normalitat a aquesta situació crítica en el seu context. No es veu com una excepció i és aquest el fet més transcendent, ja que ens mostra una precarietat compartida i generalitzada, però a més a més una submissió a la situació perquè no hi ha enlloc millor.

10.1.2. LA PRECARIETAT TRANSMESA

Molts dels pares dels entrevistats han treballat també al tèxtil, mostrant com d'important és aquest sector en la construcció d'identitats i representacions col·lectives, sobretot perquè com hem vist a l'apartat anterior la precarietat laboral i vital esdevé una forma de vida normal, pròpia del seu context més immediat on el tancament d'empreses, l'arbitrarietat empresarial o els ingressos insuficients formen part de la seua vida diària des de ben joves. A més a més aquestes característiques s'estenen a altres sectors econòmics, sobretot en temps franquistes on una economia mísera requeria l'ús estratègic de la força de treball i la combinació de diverses fonts d'ingressos per a poder sobreviure. Però també en temps més recents. La precarietat malauradament travessa a totes les generacions.

"I mon pare sí, mon pare ha treballat tota la vida en telers, fins que van fer suspensió de pagaments, van tancar i se'n va anar a l'atur un munt d'anys. Era un lluitador sindical també gran, li van agarrar mania. Faena no li donaven."

Pepe

"Ell era tèxtil, ell feia bales i el tint, el tint per a tintar les teles s'ho emportaven i en un altre lloc ho tintaven. Mon pare a part comprava la fruita dels bancals i nosaltres quan estava bona anàvem a collir-la, l'abocàvem en els caixons, l'arreglàvem i després amb Transcalabuig, transportistes d'Ontinyent, ho portava a València a una tia meua que treballava en el mercat d'abastos."

Carmina

"*Ton pare treballava en el tèxtil?* Sí tota la vida, teixidor. Va ser una època en què estava de moda que es cremaren les fàbriques per la nit.

Si ja ho recorde, va afectar a ton pare? Sí, sí el van tirar al carrer ja tenia una edat prou crítica, no el contractaven en cap puesto, soles feia faena de nit, sense contracte..."

Toni

"Ma mare és dependent a i mon pare tota la vida ha sigut canter, ell ha sigut picapedrer, és artesà però el que passa [...] al crear-se ja empreses que ho fan en màquina pues a mon pare pues el van xafar, es va quedar a l'atur. Va estar molt de temps sense fer res, bueno sí que feia, de tant en tant anar-se'n de cambrer aixina una nit que altra per exemple a Cocentaina o a Muro."

Mario

"Mon pare ha sigut tota la vida obrer i a part d'on treballava anava a fer xapussetes per ahí 'vine i fes-me no sé què', xapusses d'estes a domicili. I ma mare tota la vida netejant. Estava assegurada dues hores en Bancaixa tota la vida des de que conec. Tota la vida netejant en Bancaixa i a part en les cases, anava a netejar per les cases. Estaven els dos fora quasi tot el dia. Ma mare quasi més hores que mon pare."

Vicente

De fet, la necessitat de la família de dos –o més– ingressos era imprescindible. Les dones de classe treballadora, com ens posen de manifest, sempre han estat presents en el mercat de treball, també després del matrimoni. Això sí, en feines irregulars i informals, mal pagades i invisibilitzades, moltes vegades fetes al si de la residència familiar per poder atendre les responsabilitats domèstiques i de cura. De fet les indústries de les comarques –tèxtil i confecció però també joguets i calcer– s'han sustentat en gran part amb el treball a domicili, com bé mostren les entrevistes.

"Sí, sí, ma mare ha treballat sempre en casa. Ella era aparadora. [...] Mon pare treballava en l'agricultura, era el que se n'anava i ma mare quan treballava ens enviava a escola i ella es quedava en casa en la màquina a cosir, a fer hores."

Julia

"Ma mare res, ma mare en la vara i fer paneretes però tot en negre, tot en negre. Però només la temporadeta. [...] I paneretes en casa quan ha pogut, quan no ha pogut no, perquè com estava m'abuela doncs... Ha treballat sempre mon pare."

Carmina

"Ma mare jo l'he coneguda en ma casa tota la vida fent les mantes de cordons que li diuen, en les mantes de viatge. Li portaven les peces i ella en casa treballava. Bueno feia la faena de casa i després açò."

Inma

"Ma mare doncs abans de casar-se estava en una casa, de serventa. [...] I després es va casar i ja se'n va vindre ací. En casa ací va fer confecció [...] Vestidets de nina."

Chelo

"I en casa sí, sempre, també confecció. [...] Abans les cortinetes eixes d'abans que eren canutets que anaven en ganxets, doncs no n'ha fet ma mare en casa, d'anar enganxant canutets!"

Lirios

“Estava allí [sa mare], en la fàbrica estava però estava d'il·legal, aixina fent panyos, com fa moltíssima gent, fent panyos. I ara quasi que res, ara fa un poquitiu com no hi ha no treballa.”

Òscar

Les dones també estan presents com a ajuda familiar solventant necessitats productives de petites empreses familiars però sense comptar amb un sou propi:

“Ma mare va treballar els primers anys però després quan ens va tindre a nosaltres va deixar de treballar. Però ella ha treballat tota la vida també en el tèxtil quan era jove, treballava en els urdidors. I després ajudava a mon pare a repassar, a repassar les teles que ells feien. L'empresa era de mon pare i de mon tio i pujaven ma mare i ma tia a repassar les teles. Però d'això cobrava? No, era ajuda familiar.”

Santi

El record de la precarietat respecte els seus progenitors és evident entre els entrevistats, així com la petjada que aquesta pot deixar en les seues vides. Però no només la socialització en la precarietat prové de la situació laboral, sinó que aquesta s'estén a la vida quotidiana de les famílies. L'austeritat vital que impregna les pràctiques dels entrevistats, com ja he assenyalat a l'apartat 6.2., en les generacions precedents era molt més profunda –on es percep amb claredat el protagonisme de les dones en la gestió dels recursos familiars–, i això els ha gravat en la memòria la consciència de la mancança.

“Ma mare no ha ixit mai a cap de lloc. Ma mare a mi no m'ha comprat mai roba. M'abuela s'assentava, feia calça, comprava llana i em feia tota una bata de llana. Mira que ara s'estilen, em feia tota una bata i em posava unes calces, uns leotardos, i me n'anava amb això a passejar. Jo caçadora no n'he tingut mai, ni abric tampoc! Gastava les del meu germà. A ell li ho compraven perquè anava a València però a mi no.”

María

“Doncs jo me'n recorde en ma casa que hi havien èpoques que es menjava el que es podia.”

Eduardo

Moltes vegades la precarietat és tant apresada com induïda. La situació econòmica dels pares condueix a una entrada precoç en el mercat de treball i això és comú en la mostra d'aquesta investigació no només entre els entrevistats de més edat, que és gairebé la norma, sinó també entre els més joves, com és el cas de Noelia o Mario.

“Jo vaig acabar el ESO i volia anar-me'n a Alcoi, al Cervantes. No vaig poder entrar. No vaig poder, no, no vaig voler entrar per la situació econòmica de casa i vaig dir: 'Anem a treballar'.”

Mario

“Perquè els meus pares es van separar i vaig tindre que posar-me a fer faena perquè ma mare està pagant una hipoteca, aleshores no...”

Noelia

Avui en dia la precarietat amara als més joves, el cicle socialitzador no s'ha trencat. Els fills dels entrevistats tenen la inestabilitat del sector, però també del mercat de treball en general, com una norma de la qual amb dificultats fugiran. És el cas de Lirios qui, amb un gran esforç, ha pogut costejar estudis superiors als dos fills, però aquests han passat també estreteses en la seua quotidianitat:

“Es que encara que siga amb beques, però es que la vida ahí està molt cara i em tocava ‘mamà que no arribe, envia’m diners per al lloguer’. I la meua filla estava esperant que ell acabara per anar-se’n ella.”

Lirios

No podem dir doncs que la norma d'ocupació estable del fordisme ha estat present en tots els entrevistats. Són els menys els que a l'estabilitat els han acompanyat les bones condicions laborals. Endemés destaca la precarietat de les dones amb una escassa visibilitat social i menysteniment de la seua aportació decisiva als ingressos familiars procedents de l'economia submergida i de feines molt poc qualificades, mal remunerades i combinades amb el treball domèstic en una jornada sense fi.

Per tant, com veurem tot seguit, els entrevistats han heretat les condicions de precarietat laboral que els han acompanyat en la infantesa i joventut. Encara que per alguns ha millorat la seua posició vital –autoavaluada a través de la capacitat de consum– és evident, i per eixe motiu formen part de la mostra d'aquesta investigació que la mobilitat social és a penes transcendent.

10.1.3. UNA TRAJECTÒRIA PRECÀRIA

L'element cabdal que influeix en l'actitud per enfrontar-se a les precàries condicions laborals, a la incertesa al capdavant, és la trajectòria personal, que es troba, això sí, estretament lligada a les anteriors dimensions. La presència més o menys prolongada en feines mal pagades, intermitents i imprevisibles deixa una petjada important en les consciències dels entrevistats i per tant en la manera d'encarar la situació actual.

En primer lloc la gran majoria dels entrevistats, excepte els treballadors més qualificats amb estudis superiors, han entrat a treballar ben joves, molts només acabar els estudis primaris –o sense arribar a finalitzar-los– o bé després d'interrompre els estudis secundaris. Les necessitats econòmiques familiars o

l'escassa afecció als estudis –que no deixa de ser un senyal de classe– els empenyen a la feina remunerada¹³⁹. Com apunta Carbonero (1997), segons es descendeix en la jerarquia sociolaboral és més present la decisió estratègica dels fills de no continuar amb els estudis, en especial en zones com el País Valencià – juntament amb les Illes Balears i Catalunya– on hi ha major possibilitat de trobar feina amb certa facilitat. Una vegada en la roda ja és difícil deixar-ho, encara que alguns ho intenten assumint estratègies de formació, com ja hem vist a l'apartat 6.1.2.

“Jo vaig acabar i me'n vaig anar ací a la sarga, ací a fer al mimbre, paneretes. D'ahí me'n vaig anar ja a la confecció, als quinze jo ja estava en la confecció.”

Carmina

“No me gustaba estudiar, esa la primera. Luego me apunté a corte y confección, no llegué a sacarme el título pero ya tenía nociones de coser. Entonces me enteré que buscaban chicas para trabajar, me presenté pero pensaba: ‘A mí qué me van a coger!’ Y tuve la suerte que me cogieron, me hicieron pruebas y me cogieron, me enseñaron... y hasta ahora.”

Mónica

“Però el que passa en la primera faena, sense contracte ni sense res, que coneixen als teus pares i els hi diuen: ‘Eh que vinga la xiqueta’. I jo no volia estudiar, perquè jo no volia estudiar, i em van dir, a treballar, i jo doncs sí, a treballar i ahí ja vaig entrar d'aprenent.”

María

“Vaig acabar EGB bueno vaig repetir un any i un altre any que encara vaig fer exàmens finals i ja després a treballar, no hi ha més. I treballar, treballar, no he estudiat mai ni BUP ni FP ni res.”

Òscar

Com s'aprecia al llarg dels seus discursos la família, sobretot els pares, són el pont essencial de la seua entrada al mercat de treball. Són ells els que cerquen un treball, generalment de condicions molt fràgils, perquè els fills comencen la seua carrera laboral. Immersos doncs des de molt joves al mercat de treball les trajectòries laborals dels entrevistats es diferencien somerament, ja que tenen un poderós vincle comú: la precarietat de les condicions laborals.

“Jo he sigut molt mal estudiant més que res per embolicar-me amb els amics i jugar i jo no feia cas dels estudis, a pesar que m'agrada molt llegir. I vaig començar amb 14 anys, no hi havia cap de faena, jo recorde que era al principi de quan manava Felipe Gonzalez i pel que fóra no hi havia faena en el país, anava molt mal l'economia. I em vaig apuntar a l'atur per apuntar-me perquè total no em van cridar mai. I m'abuelo, que aleshores vivia, tenia uns telers d'estos antics i em vaig clavar allí a ajudar-lo i mon pare: ‘Mire tinga-lo ahí fins que faça més edat i trobe algo’. Fins quasi que me'n vaig

¹³⁹ Aquesta ha constituït tradicionalment una estratègia comuna per a multiplicar els recursos familiars, com també ens mostren Bodoque i Palomar (2002) al seu estudi sobre les obreres tèxtils de Reus.

anar a la mili. Alguna volta eixia, per eixir un poc de la rutina de casa m'abuelo: hi ha que arregar oliva doncs anem a Beneixama, o hi ha que arregar pomes en Bocarent i m'apunava jo i un amic i ens treiem un extra. I als 14 anys vaig començar aixina.”

Pepe

“Jo em vaig posar a treballar als 16 anys, però jo als 14 ja anava fent cosetes per ahí, perquè me'n vaig anar a estudiar electricitat i de cinc dies que s'anava a escola jo anava un. Aleshores mon pare em va dir: 'No, aixina no podem estar. Tu vols treballar?' I vaig dir: 'Clar, vull treballar'. Aleshores me n'anava a tallar vara quan era la època, me n'anava a per olives o a veremar. Fins que em va eixir en un forn de pa fent els 16 anys.”

Eduardo

“Jo vaig estar fins els 14, als 13 jo faig els anys en agost, i en juny s'acaba l'escola. No hi havia faena en el tèxtil que era el que feien tots, la gent, anar-se'n a la fàbrica. Aleshores érem molts de família i l'això dels pares era trobar faena. I no hi havia faena i en una perruqueria buscaven a una xica per a que ajudara en la perruqueria i en casa. Sense contracte ni res, això era... tenia jo 14 anys, no me'n recorde de l'any. [...] Vaig estar ahí quasi dos anys i després vaig estar en una empresa de roba interior d'home.”

Lola

Cal assenyalar que tindre els pares com a plataforma d'entrada en el mercat de treball no és exclusiu dels treballadors de més edat sinó que els més joves, com també els fills dels entrevistats, han experimentat aquestes circumstàncies. La diferència però és un major desig de que els joves estudien. De fet és la màxima expectativa de molts dels entrevistats respecte els seus fills, sempre i quan les condicions econòmiques familiars ho permeten. Aquesta esperança dipositada en els estudis com a element de promoció social sí que sembla ser un punt d'inflexió entre la generació dels pares dels treballadors més grans i la dels treballadors adults que entreviste (o bé els pares dels més joves). No obstant això, aquesta esperança no sempre s'acompleix, com bé mostren molts dels fills dels treballadors adults entrevistats, o els mateixos joves de la mostra.

“Jo em vaig posar a treballar abans de la legalitat, als tretze anys i mig. Estava anant a escola per a acabar-me de traure el certificat escolar que ara és la EGB, i fent faena.[...] Vaig començar el magisteri en l'institut d'Alcoi nocturn, però ma mare exigia massa de mi i m'ho vaig deixar. Sí, perquè ma mare no era de les persones que volia que estudiara, volia que treballara. Aleshores, jo ho tenia que fer tot. Volia que treballara, volia que brodara. [...] I és més, la mestra que jo vaig tindre per a traure'm el certificat va anar a ma casa a parlar en ma mare per a que em deixara estudiar. 'Déjela estudiar, que su hija sirve para los estudios', però ma mare no... No ha volgut, no ha volgut.”

Amparo

“Viuen molt bé ara per això em dol a mi molt que no estudie però bé, no pot ser, ho hem intentat de totes les maneres.”

Lola

La precarietat laboral en la que alternen economia formal amb informal, indústria –tèxtil, joguet, plàstic, calcer– i la construcció amb l'escassa agricultura que encara existeix a les comarques, s'estén al llarg de tota la seua vida, són ben

pocs els que han millorat substancialment les condicions en què entraren a treballar. A sobre l'estabilitat, que al capdavant resultava ser l'única característica reconfortant de la seu feina, avui s'està esvaint.

Les diferències en les trajectòries dels treballadors es basen en la intermitència dels llocs de treball i per tant en la presència en la desocupació. I això estableix, sobre una base comuna, una divergència fonamental, doncs l'atur, i les seues conseqüències, marquen profundament les representacions i pràctiques dels treballadors. Encara que podem dir que l'atur en el mercat de treball actual esdevé una dimensió més de l'ocupació, no tots l'han patida igualment i per tant tampoc no han interioritzat d'igual manera el temor de caure en aquesta situació. Ara bé, l'efecte disciplinari del fenomen és molt paregut i contribueix decisivament a l'assumpció més fàcil de condicions de treball precàries. Com bé ens assenyala Recio (2002: 54): "si bien el desempleo no se considera una condición necesaria del modelo del futuro, sí lo son la precariedad e incertidumbre laboral y las elevadas diferencias salariales". Per tant la primera diferència important que hi trobem és l'estabilitat del lloc de treball, entre aquells que han tingut una trajectòria laboral continuada en un lloc de treball o aquells que han transitat entre diferents. La inestabilitat que travessa les trajectòries de la gran majoria de treballadors entrevistats amb major o menor profunditat genera la impossibilitat de participar en l'estructura de consum, sobretot l'habitatge, el que impedeix la construcció de plans a llarg termini, per tant per a ells la prioritat és participar en el mercat de treball, siga com siga (Cano, 2004).

"Perquè jo estava en una empresa tèxtil de Banyeres i anava prou mal. Una temporada feies hores, altra no en feies, una temporada en regulació d'ocupació, tres mesos d'atur..."

Antonio

"*Quan vas començar?* Jo vaig començar en l'any 94, crec que era, i és perquè estava en una empresa que estava contractat a Icona i feia treballs en el camp, extinció d'incendis, tallafocs i també allò es va acabar i l'únic lloc on hi havia faena era esta perquè ningú la volia. El fet de per què no la volia era perquè es feien dissabtes i diumenges, perquè jo treballava fent el quart."

Pepe

"En eixa empresa estic, com aquell que diu, estic des del 83. El que passa és que després vaig estar un any o dos sense anar, es va acabar la faena. Va vindre la guerra dels moros, me'n vaig anar a una altra filatura. Però he tornat... Ja porte allí, doncs sí, 23 anys."

José

"Els dos treballàvem abans de casar-se. Vaig a contar-te: ens vam casar el dia 23 i jo me'n vaig quedar sense faena el dia 18, val? Total, ens van casar i tres mesos després, ella treballava en [nom] i es va quedar sense faena també, o siga, que vam passar d'estar els dos treballant i en quatre mesos a estar els dos a l'atur."

Miguel

Un atur que, amb les crisis per les que ha passat el sector, ha entrat a formar part indestriable de la seua realitat.

*"Perquè tu a l'atur no has estat mai? No. O sí, una volta ja fa anys, però un mes.
Que et van tirar i després us van agarrar? Sí, això que van fent, digam, atur rotatiu.
Fa quant més o menys, t'enrecordes? Fa molt, farà 20 o 22 anys.
La crisi dels vuitanta, també us va afectar? A nosaltres sí. I aleshores van fer aturades rotatives i a mi em va tocar, però crec que no vaig acabar el mes."*

Manuel

*"La confecció l'any passat la van subcontractar, van fer un ERE i la confecció la van traure fora.
Enguany no tens cap expedient ni res? Sí, hui ens l'han presentat.
Hui! Us ha explicat per què, saps quants estan afectats? Doncs de 50 que som se'n queden 10.
I tu estàs afectada o no ho saps encara? De moment m'han dit que em quede, però no ho sé, és que portem una temporada d'una incertesa que cada dia són notícies noves."*

Inma

"La fàbrica també va tindre que fer una això de l'atur, ens van enviar a l'atur. A tots? Sí, sí, a tots. Treballàvem de dilluns a divendres i els caps de setmana ens pagava l'atur. Ahí sí que també... Vam tindre un baixonet el que no sé dir-te quan però més o menys seria per ahí. Ens van enviar a tots a l'atur. Van fer una reunió i ens van dir: 'Esteu d'acord?' I nosaltres vam dir, és que això... I ens van dir a veure si es que aixina a veure si podem aguantar un poquet. Què estaríem? No me'n recorde, però dos o tres mesos estaríem."

María

I en aquesta itinerància entre diferents llocs de treball són les dones les protagonistes absolutes. El seu regnat en la temporalitat, la inestabilitat i la inseguretat laboral és d'una malaurada evidència. Són les trajectòries laborals i vitals més degradades, tanmateix la subordinació de la seua posició al mercat de treball a la dels homes comporta que relativitzen la seua situació, essent per contra especialment desolador en el cas de les dones fadrines o aquelles que encapçalen nuclis familiars monoparentals, doncs no tenen a cap home al seu costat que els hi compense aquesta precarietat.

"Jo abans he treballat en tres o quatre confeccions i mai he tingut l'extra, les vacances pagades, les hores, la...eixes coses ni...nooo."

Inma

"Ahí féiem catorze hores tots els dies, caps de setmana i tot quan era Nadal que tenia mogolló de faena feies cap de setmana i tot faena. Allí firmaves per huit hores però ja et dien ací la faena... Féiem de set a dos i de quatre a huit tots els dies però era faena, clar, de temporada, estaves sis mesos després t'enviaven a l'atur, després et tornaven a agarrar, paraves a l'atur, ahí vaig estar catorze anys. Després en el bar tres i després ja ací, que duc huit."

María

El relat d'Olga és clar en mostrar el dolorós procés de degradació de les condicions laborals i la dificultat de poder escapar ja què en el moment de l'entrevista sap ja que no li renovaran el contracte temporal que hi té a la fàbrica:

“Vaig estar 23 anys en una empresa de quadres, de marqueteria. Vaig començar de baix, normal, d'aprenent. I després era oficial de primera, que és el màxim abans de l'encarregat. [...] Què passa? Que l'empresa va anar malament, van fer un expedient de crisis [...] I després a nosaltres ens va repercutir en què al fer l'expedient de crisis sis al carrer, al cap de sis mesos, sis més fins que em va tocar el torn a mi. [...] D'ahí me'n vaig eixir i me'n vaig anar a Mercadona. Tinc una germana allí i com que allí sí que la família monoparental, Mercadona és una empresa *chapeau* en eixe aspecte, miren molt i vaig entrar a fer substitucions. Allí també molt bé, passe les proves. Mira que les proves són difícils de passar perquè molta gent es queda en la primera o en ninguna. Vaig passar la primera, vaig passar la segona, vaig passar la tercera, que ja és l'entrevista personal, què va passar? Que jo ja ho tenia tot, jo ja optava per a una plaça fixa i van fer Carrefour en Cocentaina. No és que fera molt de mal però sí el suficient com per a que vuit treballadors d'allí sobrar. [...] I em vaig quedar en portes! [...] Aleshores d'ahí va passar això i em va ixir un lloc d'hostaleria, perquè jo, quan la fàbrica estava malament me n'anava els caps de setmana a Alcoi a ajudar a un bar en la cuina perquè a mi la cuina sempre m'ha agradat. I vaig estar tots els caps de setmana sempre pensant que s'acabava la fàbrica, què passa? Que allí em volien per a continu. Però jo encara estava en la fàbrica, jo no anava a deixar perdre el finiquito i tot que m'ho veia vindre, faena la tenia però ahí jo ho perdria tot i vaig dir que no podia ser. I després de Mercadona em va eixir un lloc en l'Alcúdia també, en un restaurant en la cuina. El que ahí estava molt explotada perquè em van dir que com jo estava cobrant de l'atur doncs que em vindria millor perquè aixina cobraria de l'atur i faria faena i tindria dos jornals. I jo li vaig dir que a mi no m'interessava els dos jornals, jo volia un contracte perquè aixina anava cotitzant, mirant per al dia de demà, perquè demà sóc major i a veure què passa, que jo per a que vull ara menjar i fam per a després no, jo vull anar cotitzant per al dia de demà. I em van dir que un mes de prova i després ja em farien el contracte. Com a que no volia, la duenya l'interessava, per què? Perquè no pagava Seguretat Social i a mi em pagava lo que li donava la gana. L'horari? El va ampliar el que li va donar la gana. A mi per a contractar-me verbalment, que per escrit res, em va dir que hi havia un horari de nou a quatre; 'dona, si hi ha faena igual s'allarga a les quatre i mitja igual hi ha dies que acabem a les tres'. Jo me n'anava a ma casa tots els dies a les sis de la vesprada, les sis o les set i no era només de cuina, que a mi no m'importa si tinc que netejar, però sempre i més si te n'ixes de l'horari. Jo no dic quantitat una quantitat que jo no estic dient-te a huit o nou les hores però a 3€ almenys per què? Perquè tot el superàvit d'hores pues eixes hores hagueren sigut 50 o 60€ més i escolta, en això ja tens per a... Doncs no m'ho pagaven! I els divendres per la nit acabava a les quines i el dissabte pel matí tenia que anar altra volta i acabava el dissabte a les quines, bueno jo feia 70 hores a la setmana i no me'n pagava ni 40. I ahí jo em sentia morir, em sentia explotada, em sentia fatal, fatal. I aleshores em van dir de la fàbrica que estaven buscant xiques i això i aleshores m'ho vaig deixar[...] En l'empresa el primer dia em van assegurar, feia hores, el plus de nocturnitat, les hores i tot, i molt bé.”

Olga

A més a més la legislació laboral actual –com la d'abans– atorga als empresaris diverses opcions per a la flexibilització, com en aquest cas on Lola després de tindre un contracte fix i de ser acomiadada torna a l'empresa amb

contractes temporals per acabar amb un contracte fix discontinu que ni arriba a entendre el seu significat. Un tipus de contracte que suposa una major precarietat i que ens mostra l'alt nivell de tolerància a la precarietat en trajectòries com la d'aquesta entrevistada amarada d'entrades i eixides del mercat de treball.

"Quin tipus de contracte tens? Doncs he tingut un contracte fix però l'any passat va haver un baixó i aleshores em van acomiadar, sí, em van donar el finiquito i me'n vaig anar a casa. Amb la condició de que quan moguera la faena em tornarien a cridar. I em van tornar a cridar i res, i vaig estar treballant. Ara després, després de febrer, hi ha també molt de baixó i em van fer dos contractes després d'anar-me'n a casa, de tirar-me al carrer com si diguérem. Però després si no em posaven fixa ja no podia ser... Arriba a un punt que es veu que si no et contracten fixa, contractes d'eixos xicotets ja no te'n poden fer. Aleshores van veure que sí que els interessava però contracte fix tampoc. Sí que me'l podia fer a lo millor però com que no tenia faena doncs no me'l va fer. I ara tinc un contracte fix discontinu. Sé que són unes hores a l'any que jo tinc que treballar i tindrè intervals aturada, quan no hi haja faena."

Lola

Unes llargues trajectòries farcides de precarietat, fragmentades sense perspectiva de perdurabilitat i que Beck (2000: 10) anomena 'nomadisme laboral', tradicionalment propi de les dones i ara generalitzant-se de mica en mica a tota la població. I davant aquesta situació no és estrany que siguen les dones les que més clarament expressen la seua alegria en trobar una feina amb unes condicions laborals estàndard, per mínimes que siguen, per exemple que no reben crits a la feina, que les valoren, que no les controlen fèrrriament... Els drets laborals més bàsics acaben representant per a les nostres protagonistes un triomf, no debades suposa una gran millora vital i, com bé diuen, s'aferren amb força a aquell lloc que els proporciona un mínim de benestar, un benestar que saben escàs. I això té com a contrapartida, no es pot obviar, una més fàcil admissió de la degradació de les condicions de treball, perquè són conscients que la situació encara pot empitjorar.

"Perque pagues dobles en tens? Sí, no n'havia tingut mai, és la primera volta que tinc pagues dobles. [...] Entre això i el mes de vacances...la primera volta que tinc un mes sencer! I quasi que no sé què fer!"

Begonya

"Estàs contenta? Sí, sí perquè jo no havia treballat mai a jornal. Jo sempre he anat a destall i on estaves tot eren llios per a que no xarrares. Aleshores tot era posaven 25 al costat i quan veien que t'ho acabaves te'n posaven més perquè no volien que et menejares i no volien huit hores, volien deu i dotze i jo les feia. I ací no, ací tens un horari marcat. Perquè ací quan veuen que hi ha una marxa el meu horari, ara perquè hi ha molta faena, el meu horari és de nou a una i de tres a set i prou. Parem, que jo no havia parat mai. Parem mitja hora per a esmorzar, a les onze del matí es torna a parar cinc minuts, a les cinc de la vesprada es torna a parar cinc minuts. A les set menys quart es para, es neteja la màquina i a casa. Que tens casi una hora durant tot el dia que tu no fas res, descansas, això jo no ho havia tingut mai [...] ací pare i ho cobres. I si trencava, per exemple jo he arribat a trencar agulles en ca el meu cosí i pagar-li-les. I pagar-li 60 cèntims i sempre xillant. És un malparlat. I ací no: 'No passa res, la canviem, posem una altra i ja està' I si

per exemple he teixit alguna cosa mal i tu no t'aclareixes s'asenten, t'ajuden, 'mira, es fa aixina' i si et veuen molt nerviosa, 'va, ves fes-te una til·la i torna a la màquina'. Això jo no he tingut mai. Aleshores ahí estic jo com una reina. Per a què t'he de dir que no, és deveres, és aixina. [...] Els divendres ens ve millor acabar a les sis de la vesprada pues acabem a les sis de la vesprada. El mes de juliol com fa molta calor només treballem de matí. Això fa, això fa molt clar, jo estic com del cel a la terra. És una dona que li dius, mira passa açò: me'n vaig al metge; 'tranquil·la ves-te'n al metge'. No em xilla! Jo no estic acostumada a tot açò. A mi sempre m'han xillat, sempre he sentit uns jaleos. I ací no, ací no t'ho trobes. Ve el últim dia, 'va, tanquem tots a dinar', et paguen el dinar. En Nadal 'va de sopar', bum, te'l paguen i jo això no ho havia conegut. Sí les xicones 'Va, mone nosaltres' però cada una es paga el d'ella. Ací no, ací t'ho paguen. Ha cobrat les vacances, això jo no ho he tingut mai! [riu]."

Carmina

"Què cobres? Què cobre? Mileurista! [riu] Mil i un poquet. Per això que com abans havies estat en contractes de mitja jornada, treballant a destall...quan vaig entrar ací la primera volta jo per a mi va ser una cosa molt gran, que si jo haguera estat treballant amb la gent d'abans haguérem estat pegant uns bots d'alegria que per a què, el que passa que ahí m'ho vaig tindre que callar [riem]. Quan estàs aixina treballant tan malament, quan tens una seguretat i una qualitat de faena t'agarres a això com un ferro calent [...] A lo millor gent que tota la vida ha tingut això, que tota la vida ha estat treballant aixina, clar en la nòmina m'imagino el jornal tot el món se'l valorarà, el que passa que jo, clar, a l'estar doncs ja et dic sense contracte, en contracte de quatre hores, sense pagar, a mitja jornada, clar, te'n vas de vacances i no tens ni extra ni tens nòmina, no tens les vacances pagades clar..."

Inma

A banda de les dones també els immigrants, tant espanyols com estrangers, veuen incrementada la precarietat del sector i del mercat de treball en general per la seua condició, tot i que per a molts suposa una millora de la situació de la que parteixen, molt precària i per tant, com ocorre amb les dones, tendeixen a suportar pèssimes condicions de treball perquè el que hi ha fora no és molt millor.

"Este verano he hecho cuatro años que he venido, al principio he venido porque mi hermano ya estaba aquí, estaba en el campo trabajando en una masía y he venido a trabajar en una masía. He trabajado más o menos un año, o un año y medio, en la masía, con la fruta, la oliva...cosas de estas del campo. Después he estado, creo, medio año también en una masía pero un día sí, un día no... más flojito. Y después cuando se han hecho los papeles, y ha salido la ley ésta es que estaba yo buscando mucho... Y por un amigo que conocía de una asesoría me ha dicho de la fábrica donde estaba antes, que había hablado con los dueños y había ido con él y he entrado en esta fábrica. Después de ahí he estado dos años o por ahí y ahora aquí."

Andrei

"Sí porque allí [Salamanca] cuando estuve en una bolera estaba fijo lo que pasa que allí tampoco estaba nada a gusto. Había días que hacía 16 horas seguidas y no cobraba ni una hora de extras. Eran 90.000 pts al mes pero claro hay que agarrarse a lo que... Y entre darle una parte a mis padres, porque claro también estaba en su casa, pues... La verdad es que estaba muy a disgusto y cuando pude me vine para acá."

Luis

El context en el que es mouen no és especialment propici per a enfortir la seua posició com a treballadors. Amb amics i companys de feina en circumstàncies

molt semblants o pitjors a les seues, en un sector passant per una important crisi on els tancaments de fàbriques i tallers són constants, i el ressó mediàtic de la crisi econòmica i financera actual són elements importants en la configuració de les estructures de sentit dels treballadors entrevistats. La precarietat no fa distincions i és un element que forma part de la seua realitat des de fa anys.

“Todos estamos por el estilo, no todos trabajamos en el sector pero creo que esta crisis ha afectado a todos. Porque tengo amigos que... uno es electricista y claro si no se construyen pisos... los electricistas, los fontaneros, los carpinteros. Es que es todo una cadena, es uno detrás de otro.”

Mónica

“Perquè tots els teus amics treballen? Menys dos. Estan estudiant? Estan a l'atur també.”

Reyes

“I consideres que és fàcil trobar una altra faena? Hui no, hui en dia és que jo ja et dic tots els que estaven allí d'empresa temporals que als dos anys no els fan contracte, que les tiren, jo he parlat amb elles i no troben res. És que estan un any aturades i... companyes meues que porten més d'un any i... Ací és que damunt quasi tot és del tèxtil i ara han tancat moltes empreses.”

Sara

“Total que en ma casa es vam quedar [a l'atur] la meua germana, el meu cunyat, jo, el meu home també.”

Lola

D'altra banda l'experiència de patir la inestabilitat a través de la mateixa parella, sobretot si és l'home –doncs es considera la principal entrada d'ingressos a la família–, és important en la construcció de la perspectiva amb la qual s'enfronten a les seues condicions laborals i vitals, aporta un major grau d'inseguretat i no permet més que assumir el present, com veurem tot seguit a l'apartat 10.3.

“Ell treballava en la Renault, que feia 23 anys que treballava en la Renault i allí estàvem en València i estàvem molt bé, el que passa que va tancar de colp i de repent.”

Sofía

“El meu home treballava i a l'any de treballar l'empresa tanca.
Quin susto no? Novençans... Home per favor, horrible. Estava embarassada [...]. Després no trobava tampoc... Va trobar faena en Xàbia en l'obra.
En Xàbia? Un poble de costat però en Xàbia. Se n'anava el dilluns i tornava el divendres [...] Com ell se'n va anar al segon any, i era molt pesat, molt pesat això d'estar en una casa quedant-se a dormir i mal menjat. Aleshores una altra xica i jo, perquè com allí hi havia moltíssima faena, cases per llogar no hi havia. [...]. Com les cases estaven molt cares, doncs se'n vam anar a viure dues famílies juntes, no t'ho pergues. Jo no volia de cap de les maneres, és que a mi no m'agrada, sóc molt individual i això de viure en companyia no m'agrada ni mai m'ha agradat. [...] I al final de lo mal que m'ho vaig muntar jo al final va eixir bé, perquè ells se n'anaven a treballar, el meu home i l'altre xic, i nosaltres a buscar faena allí. Tot clandestí, en casa a fer bolsos, que allí fan bolso d'eixos de palla, i els xiquets a la guarderia.”

Lola

“Y mi pareja pues, pues hombre, tampoco tiene un trabajo que nos llegue para subsistir los dos y un poco sí que le preocupa que la cosa fuera a peor, porque con un sueldo solo no se podría vivir.”

¿Su trabajo es más estable que el tuyo? No yo creo que él está peor que yo.

Luis

Així i tot també trobem a la mostra de treballadors entrevistats per aquesta tesi doctoral alguns que han tingut una trajectòria laboral menys dolorosa que la majoria, i són aquells treballadors amb un nivell educatiu superior i per tant una successió, sovint buscada, de feines qualificades. Malgrat tot tampoc ells s'escapen de la precarietat, com ja hem vist a l'apartat 5.3.3., com tampoc les parelles qualificades. No pot fugir ningú.

“Ella treballa, ella és infermera, l'únic que passa és que no té plaça. Ella està en un bossa de treball i va un dia ací un dia allà, treballa també en residències de la tercera edat també, a voltes. Bé és un poquet... Ella també té una faena que, bé, ara està treballant perquè és època de substitucions, però després igual no té faena. També ara la veritat estem un poc asustats perquè on estic jo, que no va molt bé, i ella tampoc té una faena aixina estable.”

Fernando

“ADL és més fàcil dir ADL. Li van fer un contracte de quatre anys, renovable tots els anys i enguany està pendent de que sí o de que no. Primer li van dir que no ja li van assegurar que no, que no la renovarien, doncs ella estava més o menys manejant-se per a buscar-se un altre lloc i després li van dir que farien lo possible per renovar-li. I ara estan dient-li que no ho saben cert.”

Vicente

Com hem vist, la precarietat amara la vida dels treballadors de manera profunda, tanta que és complicat seguir i compondre la seua vida laboral, de fet a ells mateixos els hi costa molt relatar-la. Són pocs els que tenen un treball al llarg de tota la seua vida, i així i tot les condicions en les que treballen són molt dolentes. Tanmateix aquesta estabilitat és el que més es cobdicia, doncs permet l'establiment d'una planificació temporal, la projecció en el futur de la seua vida laboral i sobretot el que això suposa per a ells: de la seua vida personal i familiar. Ara a més s'han d'enfrontar a profunds canvis que fan trontollar les pautes en què s'han socialitzat.

10.2. El desconcert provocat per un món que s'esvaeix

Bauman, al seu llibre *Liquid Times* (2007a:11), ens proporciona una desoladora imatge que m'ha vingut al cap recurrentment durant la realització i anàlisi de les entrevistes als treballadors del tèxtil i la confecció a les comarques.

L'autor ens parla de l'angoixant sensació que implica avui el progrés amb la metàfora del joc de les cadires musicals, on una simple distracció t'aparta del joc:

"Progress has turned into a sort of endless and uninterrupted game of musical chairs in which a moment of inattention results in irreversible defeat and irrevocable exclusion. Instead of great expectations and sweet dreams, 'progress' evokes an insomnia full of nightmares of 'being left behind' –of missing the train, or falling out of the window of a fast accelerating vehicle."

I als discursos dels treballadors entrevistats, malauradament, he trobat molt sovint aquesta sensació d'angoixa. Dia rere dia han estat fent una feina profundament monòtona, perillosa, esgotadora... suportada, en part, perquè la seua realitat i les opcions de tria han estat fortament limitades, per la necessitat de guanyar-se la vida i també, però, per l'expectativa d'assolir un mínim benestar econòmic per a ells i per als seus fills. A més, en una societat on durant dècades, les pràctiques culturals i la sociabilitat, l'interés econòmic, polític i mediàtic, l'organització de la vida quotidiana en definitiva, han girat al voltant del sector, els ha fet partícips d'una mateixa comunitat. Aquest sentiment de pertinença, juntament amb l'esperança de caminar per una senda en ascens progressiu, o almenys no de baixada –el que d'altra banda ha sigut cert durant un, curt, període– ha ajudat a assumir unes condicions de feina sovint extremes.

Avui però, de sobte i sense ells poder decidir, el so que els feia donar voltes s'ha aturat i no troben cadira on seure. Tampoc tenen suficients recursos per a participar en un altre joc. I, com si d'un joc pervers es tractara, ha sigut, entre altres factors, una certa millora en les seues condicions laborals la que els ha fet perdre punts en un mercat laboral ara més extens. Per tant resten desconcertats i neguitosos davant d'una situació que no està en les seues mans resoldre, encara que aquesta nova cultura del capitalisme els hi diga que són ells els únics responsables i els únics que ho poden solventar, i a més ells mateixos s'encarreguen d'alimentar aquesta idea que els hi és profundament perjudicial. El món que han conegut, fortament ancorat en sòlides realitats institucionals (Sennett, 2006), en el que s'han socialitzat, està desapareixent, i els treballadors són els que tenen menys eines a l'abast per a comprendre aquest canvi i, per descomptat, per a poder reaccionar.

En aquest apartat tracte d'explicar aquesta situació a partir de tres línies:

- En primer lloc, identificant els elements sobre els quals els treballadors del tèxtil i la confecció entrevistats més grans han construït la seua identitat.

- En segon lloc, l'atordiment que els genera la forçada reconstrucció de les pautes interpretatives del món on viuen.
- I en tercer lloc, expose aquest mateix procés però en el cas dels treballadors més joves, els quals han construït, estan construint de fet, la seua identitat sobre bases diferents als treballadors de generacions anteriors i per tant respondran, com veurem, de diferent manera a la situació actual.

10.2.1. AL SO DELS TELERS

Si heu escoltat mai el so dels telers coneixereu la seua cadència mecànica, monòtona, gairebé endormiscadora. Aquest so ha impregnat la vida dels treballadors entrevistats. Durant anys han escoltat aquest so no només en la seua feina sinó també pels carrers dels seus pobles, de dia i de nit; durant anys. La indústria del tèxtil i de la confecció, els seus horaris, els seus mots, els seus colors i les seues olors han marcat la història de la comunitat a la que pertanyen però també la seua història personal. La jerarquia social de les poblacions analitzades ha estat impregnada per la posició que s'ocupa a la fàbrica i així ho reflecteixen les festes, l'arquitectura, els costums, la sociabilitat...

“Era un moviment de gent a l'hora de tancar per dinar, de canvi de torn, era un munt de gent que anava per la costera, pel pont...”

Lola

En definitiva el so dels telers els ha proporcionat als treballadors entrevistats unes eines, compartides amb la seua comunitat de referència, per poder interpretar la realitat que els envolta, i que han resultat ser totalment vàlides fins fa ben poc. Fins que els processos que acompanyen al procés de modernització reflexiva – globalització i individualització principalment– estan soscavant la utilitat, i per tant la legitimitat, d'aquestes claus interpretatives. I això resulta especialment dolorós quan bona part de la seua vida, i la de les generacions que els han precedit, ha passat a davant d'uns telers.

“He treballat sempre en el tèxtil, 41 anys que estic en eixa empresa.”

Manuel

I no només són llargues trajectòries laborals sinó també són interminables jornades que impedièn el pas del temps en altres ocupacions, i que fa de l'activitat industrial el centre de les seues vides però també del món que coneixen.

“Allò bo que ha tingut Banyeres és que hi hagut molta faena, potser no momentàniament de contracte però sí d'*estrangis* que sempre hem dit, ací o allà sempre hi hagut faena, sempre.[...] Banyeres es coneix com el 'pequeu Taiwan' sempre moltes hores, sempre amagadetes...”

Pepe

“O siga, el treballar tant és normal. La gent, n'hi havia molta gent que venia de fora ací i que dia 'esteu locos'. I Banyeres sempre es coneixia perquè ací es feien més hores que un rellotge.”

Juan

Aquesta construcció d'un món de significats, de referències comunes forjades al so d'una mateixa indústria s'assembla molt al que Newman (1988) exposa respecte la ciutat d'Elizabeth i la fàbrica de màquines de cosir Singer. Aquesta indústria suposà l'espina dorsal de l'economia local, ens diu l'autora, proporcionant llocs de treball estables, però també riquesa i una nodrida vida social a la ciutat. El seu desmantellament davant la suposada necessitat d'una major productivitat i competitivitat deixà als seus treballadors, però també a la comunitat, orfes de significats. En el cas del tèxtil i la confecció ací ens està ocorrent el mateix: no només s'estan perdent llocs de feina –no tan estables com els de Singer però sí amb la seguretat que mentre existira la indústria hi hauria feina– també s'estan perdent pautes culturals compartides, moltes ja ritualitzades i per tant existents sense cap base real, només per la seua repetició. No obstant això, els treballadors d'Elizabeth culpen a l'escassa valoració del treball artesanal de la situació que estan vivint. En el cas dels treballadors de les comarques encara que existeix aquesta recança, aboguen per un canvi profund de les maneres de produir incloent innovació i investigació, i per tant el que fan és tirar-se pedres sobre el seu propi terrat doncs no són ells els que protagonitzaran aquest canvi. De fet la modernització dels processos de producció ha posat en evidència el menysteniment dels seus coneixements com a treballadors així com el cansament per uns ritmes de feina imposats per la tecnificació del procés de manipulació dels teixits i el canvi de rutines temporals i funcionals interioritzades com a pròpies durant anys, a més a més del cansament que els genera estar canviant de tasques i la sobrecàrrega de la feina, com ja feia explícit a l'apartat 5.2., on em referia a la capacitat de desestabilització personal que conté la precarietat laboral amb la qual conviu:

“És molt bonic veure la tela baixar en blanc i després que isca una tela pintada amb roses, amb pardals, amb coses abstractes... És una cosa com si la creares tu, és com si pintares un quadre.”

Sergio

“Home, abans una persona que sabia fer el nuc català, que és el més important del tèxtil, doncs on anava tenia faena. Hui una màquina te la pega.”

Chelo

És a dir, tindre el coneixement i l'habilitat de fer un *nuc català* –com ens diu Chelo– només és un recurs cobdiciat al subsector del tèxtil, del qual forma part. Tanmateix, l'avanç de la tecnologia fa que aquest capital haja perdut la seua força i amb ella la de l'agent.

Juntament amb aquest esperit artesanal es troba un interioritzat esperit del sacrifici. Han assumit una espècie d'ètica calvinista en què el treball és el primer de tot i que res personal, cap malaltia, cap incident, únicament allò més greu i inevitable, pot alterar la rutina i les obligacions laborals. De fet la seua vàlua com a treballadors depén directament de la capacitat de treballar que mostren i que creuen que els més joves no tenen:

“¿Nunca has cogido la baja? No, nunca, nunca. Solo una vez me he hecho la baja, por tener varicela [riu] ¡La tuve con 24 años! Con 24 años, es la única vez que me he cogido la baja.”

Mónica

“De fet sóc l'única que ha recorregut tota l'empresa. Vol dir-se que aprofitaré per a alguna cosa, quan em menegen tant.”

Amparo

“Per ara a mi sempre m'han buscat perquè faena, una altra cosa no, però faena no em molesta fer-ne.”

Lola

“Abans anaves amb la il·lusió que és la teua faena, no miraves el rellotge, no miraves preus... Dona, dins d'una mitja, si el jefe es portava bé, tu també. Igual estaves acabant una cosa i no la deixaves, si d'ací a eixa taula són dos minuts pues ho deixes en el lloc. Doncs no, com és l'hora jo me'n vaig i es queda ahí per a demà [el que fan els més joves, diu].”

Chelo

Respecte a la feina, com ja he dit al llarg d'aquesta tesi, el cicle fordista promovia una norma d'ocupació estable, consistent, a grans trets, en un lloc de treball a temps complet i indefinit, enquadrat en fèrries estructures jeràrquiques on horaris, sous, funcions... Estaven perfectament enquadrats i establerts; la planificació i la previsibilitat eren cobdiciades. Una gestió col·lectiva dels riscos socials, i un cicle vital i social que gira totalment al voltant de la feina remunerada, amb l'home com a principal protagonista. No obstant això, com ja he exposat, en el cas dels treballadors del tèxtil i la confecció aquesta norma d'ocupació estable només l'han coneguda com un ideal a acomplir però a penes l'han gaudida, almenys no en sentit complet. Però sí que eren conscients que hi havia feina, del que fora, però podrien treballar. No és estrany doncs que es generara una valoració positiva i racional de l'esforç realitzat al lloc de treball així com un compromís amb l'empresa “estabilizando definitivamente los estilos de vida laborales sobre la generalización de una sociedad adquisitiva” (Alonso, 2000: 195). És el que Young (2007) denomina la lògica de la recompensa que donava sentit a la vida dels

treballadors en la societat industrial i que amb l'adveniment de la modernitat avançada s'evapora.

Els entrevistats de major edat mostren en general una tendència a valorar la seua posició com un progrés respecte la qualitat de vida de les generacions que els antecedeixen, identificades amb els pares. Es tracta però d'una promoció social valorada en termes de consum: un major poder adquisitiu és per a la gran majoria senyal d'una millora del nivell de vida. Igualment valoren la llibertat d'acció, doncs molts s'han criat en societats rurals profundament conservadores i amb poques opcions d'esbarjo que a més la dictadura no feia més que accentuar. Defensen la idea de la millora respecte els pares valorada a través de les pautes de consum i de nous estils de vida més laxes, no tan severes i constrenyits pel sentit del deure.

"Els meus pares no han tingut el que nosaltres hem tingut ni molt menys. A ma mare li ha costat molt traure-mos, el jornal de mon pare era molt xicotet, aleshores li ha costat molt. A nivell d'amics nosaltres eixim molt amb els amics, ells no han eixit tampoc. Sí, sí que ha canviat i molt.
A millor? Sí"

Julia

"Yo me casé con todo mi piso montado, todo. Y mi madre me cuenta cómo se casó ella con una mesa y cuatro sillas y... y dices 'madre mía, cómo ha cambiado'. Que yo me casé con mi casa montada. Es que ha cambiado mucho, muchísimo.
¿A mejor? Pero a muchísimo mejor."

Mónica

"Ma mare tenia un caràcter de que la dona, ella sí que estalviava, ella per estalviar un duro, no es comprava coses d'ella, a lo millor un sostenidor. No és que anava la dona sense sostenidor, però que si els sostenidors que tenia podia aguantar-lo mig any, és un dir, els aguantava. Tu saps que hui no vivim igual, almenys jo no visc igual."

Manuel

"Perquè cada dia la gent... Viu millor, sap viure millor, té més gastos. Digam que cada volta lo que és la classe obrera està més ben situada i a l'hora d'escatimar gastos no escatima tants gastos. A la gent el que li agrada, ens agrada a tots, és viure bé. Cada volta pues, poc a poc anem vivint millor, tots."

Pablo

La clau també es troba en el nivell d'expectatives que es construeix i que no solen ser molt elevades sinó molt adaptades a la consciència del lloc que ocupen a la societat. Per tant encara per a molts el nivell de vida s'ha incrementat, la qual cosa es tracta d'una millora relativa doncs no suposa, com veurem a l'apartat que hi segueix, una millora social real, ocupen el mateix lloc que ocupen els seus pares. Només que poden comprar més, però sempre dintre d'un ordre, és clar.

"Un no és més feliç per tindre més sinó per desitjar menys. Si tu t'acoples al que tens i no li demanes a la vida més del que te pot donar, no tens per què

no ser feliç. I eixa és la política que gastem a ma casa. Quan n'hi ha, n'hi ha i quan no n'hi ha, no n'hi ha.”

Miguel

“Estic content en la casa. En la meua classe social no és que puga aspirar a molt més.”

Antonio

Aquesta austeritat i contenció, bàsica en les seues estratègies de mercat com veiem al capítol sisé, és la base d'una bona vida i allò que pretenen que els seus fills aprenguen:

“Quins són els valors que creus que han de tindre els teus fills? Home doncs el treballar. La base principal és eixa, ha d'eixir tot d'ahí tindre una ocupació i ser una persona responsable i després d'ahí ja, d'acord, al que tingues. Tampoc pots pensar en tindre moltes coses si després saps que no les vas a poder fer. Jo tampoc sóc persona de posar molt d'empenyo en aparentar i en voler ser si no puc tindre-ho. Em té igual el que la gent diga, el que pense.”

Sofía

“I quins valors creieu que han de tindre els vostres fills per tindre una bona vida? Home... que sàpiguen tindre a la seua possibilitat, no sempre voler tindre més del que no es pot, perquè una persona no pot viure si té 1.000, gastar 1.500. Té que saber que n'hi ha un límit i d'ahí sempre, home, a tots ens agrada viure bé, però fins a cert punt. I jo pense, pensem, que almenys estem inculcant això als nostres fills.”

Eduardo

La família és la base també de la construcció de la seua identitat. Llargues relacions de parella, devoció sense límits pels fills, una concepció de la família conservadora amb la gestió econòmica conjunta, amb una clara separació dels rols de gènere i d'edat. Un element però que està minvant i que els entrevistats consideren, en part, com un senyal de la millora vital:

“Els meus pares, jo veig que visc millor que ells perquè a mi m'agrada molt viatjar, m'agrada molt veure coses, m'agrada molt el teatre... I els meus pares ha sigut una dedicació per als fills i treballar per a guanyar per als fills. I més contents que nosaltres.”

Lola

En definitiva el que ens relaten els treballadors entrevistats són els trets que constitueixen una cultura compartida. Una cultura que comença a esvair-se davant dels canvis produïts tant al mercat com a les famílies i això implica una menor presència simbòlica de la classe treballadora a la societat en general, i alhora una menor importància, com bé ens mostren Beaud i Pialoux (1999) en el retrat que fan de la descomposició de la classe treballadora de la comunitat formada a Sochaux-Montbéliard al voltant de la Peugeot. Els elements de socialització són cada vegada menys presents i vàlids en els temps que corren –que no significa que hagen desaparegut totalment com mostren els treballadors més joves incorporats a la mostra- i això els treu capacitat explicativa en la seua vida diària, els atordeix.

10.2.2. L'ATORDIMENT DEL CANVI

La norma d'ocupació estable, amb prou feines arribada a fregar pels treballadors del tèxtil i la confecció s'ha dissipat pràcticament. Com bé ens diu Sennett (2000: 104) una ètica de treball de caràcter fordista:

“depende en parte de unas instituciones lo suficientemente estables para que una persona pueda practicar la postergación. Sin embargo, la gratificación postergada pierde su valor en un régimen con instituciones rápidamente cambiantes; se vuelve absurdo trabajar largo y duro para un empleador que sólo piensa en liquidar el negocio y mudarse”.

Efectivament els treballadors entrevistats són conscients d'aquesta possibilitat, de fet és el que temen i per aquest motiu els hi és molt complicat construir un projecte de futur a llarg termini. La impossibilitat de comparar la situació d'un mateix amb una estructura profundament desestandaritzada, la pèrdua de la narrativitat en relació amb un augment progressiu de la recompensa, una recompensa que ha esdevingut terriblement arbitrària (Young, 2007). Ja ens ho constata Newman (1988, 1993) en els seus estudis sobre la mobilitat descendent en la societat nordamericana: els protagonistes dels seus estudis, com ací, no aconsegueixen la recompensa que han interioritzat com a pròpia d'una vida plena de treball i esforç en feines rutinàries i alienants. En el cas dels treballadors entrevistats és evident, malgrat que a diferència de la població nordamericana aquesta norma d'ocupació estable ha sigut un simple parpelleig en les seues vides, a penes han tingut temps a gaudir-ne doncs, com veiem a l'apartat 10.1. La precarietat ha amarat la seua vida com va amara la dels seus pares.

D'entrada s'albira un futur fosc per al sector on treballen, i en són plenament conscients. He trobat diferències segons el moment en què es realitzaren les entrevistes. A les entrevistes de l'inici de la recerca, durant els primers mesos de 2005, la percepció de la situació i les opinions que manifestaven els treballadors són fruit de la immediatesa de la situació, del desconeixement respecte els efectes de la liberalització del comerç dels productes del sector, tot i que ja se'ls apunten perniciosos per a la seua posició. No han paït encara del tot que els estan substituint com a mà d'obra preuada valorada segons pel seu baix nivell de remuneració i elevada docilitat. És una posició precària, però és el seu lloc, el que han vingut ocupant durant anys i sobre el que han construït el seu passat i present. A més a més l'economia, tret dels sectors industrials tradicionals –taulell, calcer, moble, molt presents al País Valencià–va bé, i per tant es senten aïllats. La situació del sector tèxtil-confecció genera entre els treballadors que es veuen afectats

angoixa, preocupació, desassossec, incertesa davant el futur... Sobretot en comprovar el degoteig constant de tancaments d'empreses i petits tallers:

"El tèxtil, per a mi, mal. Home, també és el que diem: 'És que si la indústria la tanquen i ens quedem sense indústria, la resta d'oficis què passarà?' Doncs no ho sé, no ho sé. Hui en dia algú que està en la construcció... jo mateixa, els meus fills, veig que no paren, faena en tenen per damunt del cap".

Jose

"Sí perquè veus que d'uns anys cap ací hi ha un moviment, d'un volumen de vendes que quasi no donaven abasto, s'ha passat a quasi a estar en massa tranquil·litat i això clar... I més en el lloc on jo estic, que veus el que ix i el que es demana i de tot i aleshores plantes un poc les orelles i dius 'uff ací de quan en quan ve el llop i a veure si ens pega un mos'."

Juan Carlos

A la segona fase d'entrevistes (2007-2008), aquesta situació ha canviat. La crisi del sector s'ha aprofundit i a més s'ha estès a l'economia mundial. Estem en ple esclat d'una crisi econòmica mundial que els fa més pessimistes respecte el seu futur. I això fa que alhora visquen la situació del tèxtil-confecció sense la fúria inicial, assumint el seu destí fatal.

"És que els *xinos* ja... és que s'ho porten tot. Per Alacant que treballen en el marbre diu que tallen les peces, se les emporten, allí les manipulen i després les tornen. I el que és la sabata també, el calcer també s'ha notat, és que és tot! Fins i tot jo vaig a comprar obsessionada en mirar etiquetes. *I què trobes? Made in China*. Tot és de Xina!"

Inma

"La construcción hoy en día es un caos, están cerrando empresas de construcción muchísimos bloques de pisos los tienen parados porque no pagan, están echando muchísima gente al paro. Ahora la que se está salvando un poco es la hostelería pero porque viene verano, cuando ahora venga el septiembre lo que pasa, como todos los años baja el paro y luego ahora en septiembre vuelve a subir otra vez. Muy, muy optimista, no soy."

Alfredo

El tèxtil i la confecció han deixat de tindre per ells un futur visible, de fet perceben clarament que de mica en mica el sector ha deixat d'ocupar un lloc central en l'economia i en la política local, per a ocupar un lloc perifèric des d'on la pressió que es pot fer per a millorar la seua situació és cada vegada més minsa.

"Respecte el tèxtil res, ací tot el que està parlant-se, ací a la Vall d'Albaida, als plans que he anat jo és sobre els abocadors, sobre els camps de golf, és la Mancomunitat la que està portant-ho tot açò. Respecte al tèxtil res. Són tot altres interessos."

Mario

"Però clar igual responsabilitat per a nosaltres que estem en este món és gran per a d'ells [govern] és mínima. [Pensen] en traure altres coses, a lo millor en venda d'automòbils o venda de mobiliari o altres coses. És que el tèxtil és una goteta a l'oceà, és no res. Per a mi que no els importa que s'acabe d'extingir."

Pepe

La incertesa que els suposa la crisi del sector esdevé més aguda precisament en els treballadors d'edat més avançada, que han estat tota la vida treballant al sector i per tant no tenen més experiència que en el tèxtil-confecció i ja no tenen edat per adquirir-la. No saben fer res més, ens diuen, i ja és tard per a començar de nou. A més a més tenen por de perdre els, escassos, drets adquirits rere una llarga trajectòria professional, com és la jubilació. Però a més a més ho veuen com una desgràcia, com una mala aposta per part d'ells, una mala tria.

"T'agrada la feina?" Sí, home, hi ha voltes que és monòtona perquè estàs ahí en la màquina, darrere de la màquina fent deu hores en una màquina és monòtona, però sí, jo content sí. És l'únic que jo sé fer com aquell que diu, perquè duc fent-ho tota la vida i és el que sé fer."

Oscar

"Sí, sí estoy a gusto. Porque es que es lo mío, es lo que yo sé hacer... es que es lo mío, es que llevo de los 16 años y tengo casi 40... son casi 24 años."

Elena

"Sempre en el tèxtil?" Sempre, sempre. És que és lo que més n'hi ha. No n'hi ha una altra cosa. Eixa és la llàstima."

Juan

"Sempre en el tèxtil?" Sí, sempre en el tèxtil. Eixa és la meua desgràcia [riu]. És deveres, perquè com no sé fer altra cosa, pues... I el tèxtil està molt mal, pues, pues, pues... Ho veus mal."

Pablo

Aquest fosc futur que li auguren al sector s'apercep clarament en comprovar que pocs són els que el recomanarien per als seus fills o per als membres més joves de la seua comunitat:

"Jo no li diré mai al meu fill que vaja al tèxtil, no li ho diré mai, no li veig. Li veig més eixida en totes les altres coses, en altres oficis que en el tèxtil."

Manuel

"Jo mateixa tinc tres fills i no he volgut clavar a cap en el tèxtil. I jo ara si alguna persona em pregunta, jo sóc dels que diu que no es claven en el tèxtil, que busquen altres mitjans abans que el tèxtil"

Jose

"No t'agradaria que entraren en la confecció?" No, putejades, no, per a putejada ja ho ha estat prou sa mare."

Carmina

"Ya la encaminaría yo por otro lado pero no, en confección no. Porque yo no sé, porque esto no tiene que durar. Igual te dura cinco o siete años que a lo mejor al año que viene, te dicen: 'Niña, esto no va bien'."

Mónica

Fins i tot s'utilitza pels pares com una eina per a disciplinar als fills en els estudis:

"Hi ha mare que en estiu: 'Hala, a la confecció a treballar!' I fins ara les empleaven, enguany ja no, però fins ara les empleaven. Quan les xiquetes veien el que guanyaven, a setembre totes matriculades a estudiar."

Carmina

Un canal afegit d'incertesa i inseguretat respecte la seua situació és la desvalorització de la seua trajectòria laboral al si de l'empresa. És a dir malgrat que una gran part dels entrevistats valoren la seua antiguitat com a treballadors en una mateixa empresa com un element de protecció i de certesa front a moments de canvis com els que experimenten, en la realitat són cada vegada menys transcendents¹⁴⁰.

"Ara ja tinc 43 anys i on vas, perds 14 anys de plantilla, que és com si diguérem un escut on vages, i comences en quatre o cinc mesos i en un moment donat pues el duenyo diu: 'Ves-te'n' i ja ho has perdut tot."

Pepe

"*Vas tindre algun problema per a cobrar el teu sou?* Sí. Els últims dos o tres mesos no vam cobrar.

Continues sense cobrar? Encara no ho he cobrat.

El finiquito tampoc? No, no, res.

Et deuen molts diners? Doncs aproximadament prop de dos milions. [...] S'encarrega el Fons de Garantía, el FOGASA que es diu, i està ahí. Està ahí que cobrarem algun dia, supose. En teoria ja deuríem d'haver començat, perquè ja fa un any i pico, ja deuríem d'haver cobrat almenys algo, però encara no hem cobrat res, ni jo ni ningú.

Esteu tots en la mateixa situació? Tots."

Pablo

"*I tu vas tindre por que et tocara a tu?* Dona en un principi sí perquè hui en dia les antiguitats no valen, poden triar. "

Chelo

Per tant aquesta idea de la postergació de la recompensa que apuntava a l'inici de l'apartat efectivament ha desaparegut, ja no té validesa i això els genera més neguit. D'entrada la idea que tenen de la feina que anotàvem anteriorment de l'esforç, la contenció, el treball dur... no serveix de res perquè no hi ha cap lleialtat respecte els treballadors. Tanmateix no han abandonat aquesta concepció, la tenen fortament arrelada i això els confon perquè no concilien en absolut els seus valors amb les pràctiques de l'empresariat:

"que si complisc en la meua faena vull que m'ho valoren i si hi ha faena vull que me la donen, si no hi ha jo de què em va plorar, ni vaig a menjar plorant ni sense plorar. Jo el que vull és treball i vull una tranquil·litat."

Olga

"Que no m'asusta a mi la faena, ni em sap mal posar-me a les sis del matí, però sempre pense que la gent s'han de valorar no sé... Arribar el moment de dir no sempre bonegons ni crits no. A tu t'ha ixit un pedido? Que sàpigues que la que t'ha tret el pedido, els que t'hem tret el pedido som els treballadors. Jo no vull que em pagues més ni que em pagues menys, però

¹⁴⁰ A la recerca primigènia d'aquesta tesi (Obiol, 2007) eren molts els aturats que narraven com s'havien quedat sense indemnització, ni finiquito ni tan sols els hi havien arribat a pagar les hores extres fetes o fins i tot part dels seu sou. Molts encara es trobaven en un procés de reclamació a vegades judicial d'aquests diners, sense cap esperança de rebre'ls, més enllà del que s'assumeix per part del Fons de Garantia Salarial (FOGASA).

que en un moment donat donar-te compte que hem sigut nosaltres els que t'hem fet la faena, tu no."

Lirios

El senyal més clar d'aquesta incompatibilitat d'expectatives i de resultats és l'escassa confiança que molts tenen en el progrés, i que basen en la seua mateixa trajectòria: no han assolit el nivell de benestar o de capacitat adquisitiva que esperaven. Aquesta postura prové dels més precaris, sobretot dones, per als quals les expectatives construïdes –de nou en termes de consum– no responen a allò que s'ha acabat assolint, el que ens parla de la precarietat en la qual viuen, doncs les fites autoestablertes no són més que la resposta a la cultura obrera predominant: un nivell de benestar basat en els productes de consum durador, però sobretot, com bé expressa Inma, poder tindre un habitatge en propietat:

"Home la meua il·lusió haguera sigut comprar-me un pis.
No t'agrada el que tens [heretat]? Anem a veure tu estàs treballant i vols tindre, no sé, dir... Bueno, açò ha sigut el fruit de la meua faena. El que passa és que ho veig molt mal per a comprar-me el pis.
Estan molt cars ací? Sí, i la inseguretat que tens en la faena."

Inma

En definitiva no han aconseguit millorar la situació dels pares i fins i tot noten un descens de la qualitat de vida respecte els seus anys de joventut. Tot i així aquesta impossibilitat de millora del nivell de vida és més evident en les generacions més joves, com mostraré a l'apartat següent, doncs en els treballadors adults, com ja he dit, el punt de partida és especialment baix.

"A veure, ells han tingut èpoques bones, tant els meus pares com els meus sogres han tingut èpoques molt roïns, van tindre als fills, clar van passar... El que passa que després clar, era una altra filosofia de vida. Nosaltres als 14 anys ens posàvem a treballar, aportaves tot el jornal a casa. Jo recorde ma mare ajuntar a mon pare, al meu germà i a mi treballant i clar els tres jornals a casa. Clar eixes èpoques a d'ells els ha lluit, de poder-se comprar un cotxe, canviar-se mobles, posar-se... És el que li dic a ma mare 'és que tu et queixes' i sé que ha passat molt perquè ma mare ha passat molt, però tu saps el que és ara que nosaltres no tenim... Jo des dels 14 anys estic treballant i jo no sé el que és...sí quan em vaig casar no devia res a ningú, sí el pis anàvem pagant-ho poc a poc treballàvem els dos però jo fa quasi 30 anys que m'he casat i jo no m'he pogut fer la cuina nova, ni m'he pogut canviar mobles, ni m'he pogut comprar un cotxe nou."

Lirios

L'anàlisi de la seua situació i també la de la gent que els envolta mostra una millora efectiva del poder adquisitiu però una minsa mobilitat social, de fet tots els germans són treballadors que han tingut una trajectòria molt semblant a la seua: incorporació precoç al mercat de treball, ocupació de baixa qualificació, sectors amb elevades quotes de precarietat, baixos ingressos...

"Què fan [els germans]? Tots treballant en el tèxtil, fins i tot la germana que es va casar se'n va anar a Villena al separar-se va vindre ací a Banyeres i ara està altra volta en el tèxtil també. En els telers, tots en els telers ."

Pepe

"I les teues germanes què fan, a què es dediquen...? Una treballa en l'hotel fent ells llits i això, de neteja. I l'altra treballa en Mercadona que també es va separar."

Olga

En el cas dels fills la preocupació pel futur i la desconfiança en la seua millora esdevé especialment angoixant i desconcertant. La idea d'un progrés constant ha desaparegut i encara que s'aferren a la idea de que els estudis suposaran una millora de la seua qualitat vital, en el fons no ho tenen tan clar, depén sempre d'un factor aliè i incontrolable per a que els vaja bé, així com a la manera de ser dels fills. Destí i esforç individual són la recepta de l'èxit.

"¿Y tu hija, crees que tendrá una vida más fácil que la tuya? Pues yo no lo sé, no lo sé, es tan difícil. Ahora tiene nueve años, va a entrar a cuarto. No lo sé. Está la cosa chungo. Yo no sé el día de mañana cuando mi hija tenga 18 o 20 años... no lo sé, no te lo puedo decir, yo lo veo chungo. Quizás lo tenga más difícil que nosotros. Yo no sé si podrá darle unos estudios, yo no sé... lo veo difícil, se hará todo lo posible pero será difícil, a la vuelta de diez años no sé cómo estarán las cosas."

Mónica

"I de fet, com veus en la societat com està, el món està loco. Aleshores tu creus en un xiquet que va a ser un lumbrera, i per circumstàncies de la vida tropessa en alguna pedra, poden ser les drogues, poden ser les... companyies tampoc, no anem a posar companyies perquè un acaba sent el que ell a lo millor ha buscat, entre cometes, no? No ho saps, no saps lo que pot passar en el temps."

Eduardo

"Jo crec que continuarà igual, si no treballen no tindran res. És que és tot a base d'esforç i de faena i arreglo al que vulgues fer jo crec que és aixina, almenys nosaltres els hem educat aixina. Si vols tindre algo si no treballes o si no t'ho guanyes no pots esperar a que te caiga del cel res que no t'ho van a portar a casa."

Sofía

*"I el teu fill creus que viurà millor que tu? Crec que no
Creus que viurà pitjor? Jo crec que sí
Per què? Perquè li agrada molt gastar, i no miren. I com veuen que en casa no els falta de res, no tenen sobres eh? Però no els falta de res: vols menjar açò? Menges açò. Vols menjar lo altre? Menges lo altre. Vull anar-me'n a no sé on?... I no hi ha espíritu de res."*

Lola

"Jo pense que ells tindran que lluitar igual com estic lluitant jo, per a poder tindre algo el dia de demà, i per a poder viure. I si vols viure bé, si vols viure millor pues tindràs que treballar més. [...] Però tens que treballar moltes hores, i gastar-te molt poc."

Juan

El que desitgen en definitiva és que la vida dels seus fills no s'asemble a la seua i, com ja he assenyalat, els estudis són l'estratègia més clarament exitosa. Un fet que resulta extremadament dolorós, com apunten Beaud i Pialoux (2004) les

famílies obreres tenen dificultats per a transmetre una herència als més joves. Confien en els estudis, en una via que els separe de la vida que ells tenen, però tampoc hi confien excessivament.

“Jo voldria que estudiara una carrera i que tinguera moltes més eixides que les que he tingut jo, que optara a un lloc molt millor.”

Juan Carlos

“És el que li dic: ‘Mira, ta mare no té estudis. Els meus pares no m’ho van poder pagar. Almenys no sigues com jo’.”

Olga

“Jo espere que no tinguin que passar-se la vida com me l’he passada jo, espere.”

Miguel

Però no tenen clar que ho aconseguisquen, fins i tot, com hem vist molts pensen que ho tindran pitjor. De fet molts dels fills dels entrevistats han deixat ben prompte els estudis, tot i així el més important per ells és que siguin treballadors. El sacrifici, el treball dur és una part indestruïble de la seua identitat, deixen entreveure l’equivalència que li atorguen al treball dur a l’honorabilitat.

“¿Y tus hijos? No mis hijos no, la pequeña se salió. Estuvo estudiando en Batoy. La mayor estaba estudiando también peluquería pero se juntó con el novio y se lo dejó.”

Alfredo

“La meua filla no té ni la EGB. Ha intentat traure-se-la ara, però tampoc.”

Amparo

“Els meus fills no han aprofitat per a estudiar, m’haguera agradat que sí hagueren aprofitat, doncs millor. Estudiarien una carrera, podrien exercir-la o no, però sí que done gràcies que als meus fills que almenys la faena no els ha asustat.”

Manuel

Conseqüentment la desconfiança en el futur és clarament plausible.

“*I el futur?* Molt incert, molt incert. Sempre penses en positiu, jo almenys sempre pense en positiu de que les coses s’arreglaran, però veus prou, prou a la llarga jo no ho veig molt clar.”

Juan Carlos

Canvia en el cas dels fills que han assolit una major qualificació formativa, i en conseqüència una millor posició laboral. Malgrat que hi ha casos –com el de Lirios– que per diferents circumstàncies, i sobretot per la manca d’un Estat de benestar sòlid, aquesta perspectiva minve.

“I és el que diu el meu fill diu ‘és que jo em veig en 26 anys, acabe ara la carrera i ni tinc un cotxe ni de segona mà, ni veure ni llogar-me un pis ni puc... per nassos tinc que viure amb els meus pares perquè fins que no trobe una faena no puc’. I sí que veus una època roïna de deveres, fins que no tinguin una espenta.”

Lirios

Però aquesta destrucció del món que coneixen no només integra la feina sinó altres esferes, com ja he anat exposant al llarg d'aquesta investigació. Un element que apareix de manera constant als discursos dels entrevistats, donada la seua centralitat en el benestar dels mateixos, és el canvi produït en les relacions familiars davant de la legitimació del treball remunerat per part de les dones, que al capdavant significa un canvi en els valors referents a la família i les relacions de parella. A més a més cal tindre en compte la rapidesa dels canvis succeïts a l'Estat espanyol, que encara aguditza més la sensació d'incertesa. Si bé les dones que formen part del meu objecte d'estudi mai han desaparegut totalment del mercat de treball, sí que hi estaven de manera totalment subordinada a l'esfera privada. Ara, encara que no ha desaparegut del tot aquesta subordinació, la feina remunerada de les dones és més públicament acceptada sobretot en aquest cas per l'increment de les necessitats econòmiques de les famílies, però també per l'assumpció de que les dones també han d'estar presents en l'esfera pública. Això suposa no pocs costos en una societat com la nostra amb escassa implicació masculina en les tasques de cura i la indolència de l'Estat de benestar, com hem vist al capítol seté, però també l'evidència de que el món que han conegut està desapareixent, o almenys deixant de ser important.

"Sense eixos diners no pots viure [hores extremes]. No pots viure, si estàs pagant, ja et dic, si estàs pagant una casa, si estàs pagant un vehicle. No pots viure. Tindria que treballar la teua dona. I en el cas de que no treballes, tens que buscar-te tu la vida, perquè no pots fer-li front als pagaments."

Juan

"Però en qualitat de vida s'ha perdut. Per què? Ma mare no treballava; treballava en casa, val? Ma mare feia cosetes d'una fàbrica en casa, li ajudàvem tots... Però... com ho explicaria? No és que fora més família; era un ambient diferent."

Eduardo

"Tu t'imaginaves la vida com és ara quan eres més jove? No. Com te la imaginaves? Com me la imaginava? M'imaginava casada, en el meu home, en ma casa. Tu creus que pots canviar-la encara si hi ha alguna cosa que no t'agrada? Home hui per hui l'únic que no m'agrada és que estic molt soles, l'únic. I la meua motivació és fer faena, i està el meu germà ahí i a voltes per ell sí que tens que fer el dinar i tens que fer coses, si no. Si estiguera jo a soles crec que no m'alçava del sofà."

Chelo

En definitiva el volum i l'estructura del capital d'aquest sector econòmic a les comarques, del subcamp en termes de Bourdieu (2003a), mostra a l'actualitat la seua profunda feblesa que afecta punyentment als seus treballadors, els quals han construït el seu *habitus* en una trajectòria històrica i estructuradora que avui dóna signes d'esgotament, per tant allò que han donat per descomptat durant anys, heretat generació rere generació, ha de ser modificat, el que els genera inquietud,

incertesa. L'*habitus* requereix de regularitats que avui estan deixant d'existir i per tant això incrementa el seu desassossec. A més perden la reciprocitat del fordisme que gaudiren de manera molt fugaç però que han incorporat culturalment al seu tarannà, però en la mesura d'aquesta precarietat sempre viscuda és també molt fàcil tornar al sotmetiment i oblidar aquests mínims drets laborals aconseguits, més quan, com és el seu cas, els veuen com un entrebanc a la millora de la seua actual situació.

En el cas dels joves s'intueix a priori una diferència, doncs la base de la socialització no és el fordisme, tot el contrari. Vejam què ocorre.

10.2.3. L'EXPERIÈNCIA DELS MÉS JOVES

He volgut incloure un apartat a banda referit als treballadors més joves, per al que m'he centrat en els entrevistats menors de 40 anys¹⁴¹. Crec que és interessant poder distingir els discursos d'aquelles persones socialitzades en una determinada norma social d'ocupació i familiar, respecte aquells socialitzats ja en temps de canvi on el mercat de treball, la família i l'estat, i sobretot el sector en el que treballen, estan variant el seu contingut. També perquè és el col·lectiu més castigat per la precarietat laboral i vital, a més que, com apunten Mills, Blossfeld i Klijzing (2005) els joves són els més perjudicats en aquesta societat del risc, per als autors enclavada en el curs de la globalització.

L'homogeneïtat de les situacions, sobretot laborals, que viuen els entrevistats més joves: una entrada al mercat de treball de molt joves, llargues estades ocupant el mateix lloc de treball, una ocupació especialment precària, afectats per la crisi del sector, la confiança extrema en la família com a puntal essencial de la seua vida, la qual té també una posició molt precària...

"Des de que vaig acabar la mili vaig entrar en esta empresa i ja no he eixit d'allí."

Òscar

"Sí jo fins ara he cobrat ha fet suspensió fa tres setmanes. No sé si cobraré juliol, no sé si cobraré agost, no sé si en setembre estarà obert, m'ha afectat, sí."

Elena

"És que jo, quan van tirar a esta última se'm va caure el món damunt [somriu]. Perquè clar... no s'ho esperàvem que... perquè estaven ja els torns

¹⁴¹ Que són Sergio, Marcos, Mario, Òscar, Juan, Luis, Santi, Elena, Fernando, Reyes, Rebeca Sara, Noelia i Carmen.

complets, després torns en dos... I ara al tirar a esta, clar, penses que...
Supose que mos aguantaran, fins l'últim, perquè estem indefinides..."

Rebeca

"Tengo uno [germà] que es guardia civil [riu] y aunque no le gusta nada pues también no tuvo otro remedio que meterse ahí porque antes era repartidor de Matutano y también pues no le daba para meterse en una familia, y ya con una niña y eso pues tuvo que meterse a Guardia Civil. El otro pues está en mejores condiciones porque está en Iberdrola desde que acabó de estudiar y bueno pues poco a poco ha ido subiendo y tiene un cargo que ahora pues le va bastante bien tanto económicamente como..., bueno personal. Y mi hermana pues está también trabajando o asistiendo a personas con problemas, o trabajando en residencias o en hoteles también con contratos pequeños."

Luis

Una precarietat que acompanya també la realitat del seu entorn més immediat, la família, com ens ha relatat Luis, però també els amics:

"Perquè totes les amigues trebal·leu? No heu estudiat ninguna? Alguna sí, què va fer... què va fer? Administratiu! Una també va fer... esteticien. Tècnica superior d'estètica. I les altres no..."

Rebeca

Igualment coincideixen entre ells amb els valors en els que confien: l'esforç, el sacrifici, la cura de la família, i que convergeix amb els valors dels treballadors entrevistats de més edat:

"Ara estic fent, em pose de dia, de nou del matí a dos i de quatre a set però perquè no hi ha faena, si no de nit... el que faça falta, no hi ha manies. Si fa falta fer més hores doncs les fas, no hi ha més."

Òscar

Però el tret més aclaparador que trobe als seus discursos és l'escassa confiança en el progrés, en un progrés avaluat senzillament en aconseguir una vida millor que la dels seus pares, fent aquest avaluació, de nou, en termes de consum, però també en termes d'estils de vida més congruent amb les classes mitjanes: viatjar, poder eixir lliurement... El pessimisme s'apodera d'ells, no debades la seua trajectòria personal és una bona prova que el progrés no existeix, malgrat els estudis que tenen alguns pocs, no milloren de manera substancial.

*"T'imaginaves la vida com és ara? No, jo m'imaginava millor eh?
Si tan mal va? No t'agrada? No és que no m'agrada, és que no sé, és rar. Jo m'esperava una altra cosa almenys cobrar un poc més perquè el que cobre jo crec que és súper poc."*

Reyes

"¿Qué estudiaste? Yo tengo técnico especialista en mantenimiento electromecánico [riu]. Pero que, vamos, no me ha servido prácticamente para nada."

Luis

"Mon pare és un treballador, i jo em considere també una treballadora. A lo millor ara que estic estudiant tindrà una vida millor... Hui per hui no

considere que tinga una vida millor que ells. Si la tinc igual que ells ja em sentiré... Jo pense que no podré fer tot el que han fet ells, no podré."

Sara

"Jo no passe penúries però els meus pares en el seu dia tampoc les van passar. No les passe perquè m'ho curre i ells tampoc s'ho van passar perquè també s'ho van currar."

Elena

En general no arribaran al nivell de vida que han tingut els treballadors que els han precedit, perquè el sector ja ha donat tot el que havia de donar i ja no procurarà el mateix nivell de benestar econòmic que anys enrere.

"Ací la gent ha guanyat molts diners. Tu veus ara un home d'eixos de tota la vida, un home que ha estat ahí des de xicotet, el jornal que cobra això no ho cobrarem mai ara, saps? Ha anat molt bé i gent que ha arribat a molt del tèxtil. Però hui en dia no, hui en dia... jo he entrat cobrant x i sé que acabaré i ni m'ho pujaran ni res no em podré fer un xalet ni res. Antes sí, antes hi ha gent que ha guanyat molts diners, gent que la veus i dius ostres! Jo que sé, jo li ho pregunte a ma mare gent més major 'i este?' I ma mare m'ha dit: 'Treballava en una fàbrica'. No es que hagen estudiat carrera ni res. I ara què passa, ara tiren a este i fiquen a un xavalet més per a fer-ho tot, no ara..."

Sara

No obstant això la formació superior sí que suposa una variable diferenciadora doncs els joves més qualificats sí que perceben una millora respecte les generacions que els han precedit. Igualment valorat a grans trets respecte les seua capacitat de consum i l'estil de vida:

"I respecte els pares, tu creus que has millorat o no? Sí jo crec que sí, més que res pels estudis i la qualificació. Jo mon pare per exemple va començar de baix, ha tingut que treballar molt per a arribar on està. Tu ja en una qualificació entres en un lloc ja més qualificat, aleshores estic convençut de que sí."

Fernando

"No, si la diferència és eixa, els meus pares no podien eixir a viatjar. Nosaltres no teníem un apartament en la platja. No podíem anar a estiuejar, en estiu estàvem en Alcoi, sempre. Se n'anàvem a lo millor un diumenge: 'Anem a veure a no sé qui que mos ha convidat'. No hem anat mai a estiuar. Jo sí, jo me'n vaig tots els anys de viatge. No un, el d'estiu és un i després en octubre en faig un altre i si es presenta fer un altre, en faig un altre, a esquiar..."

Carmen

La diferència essencial recau en el nivell de qualificació laboral, que es troba molt estretament relacionat amb la formació encara que no es tracta d'una relació necessària. Tot i així els joves coincideixen amb els adults en que s'ha esvaït la confiança en progrés (Castel, 1995). De fet per al sociòleg francès aquesta desconfiança té el seu germen en la pèrdua de centralitat de l'estat en la gestió dels riscos socials. Tanmateix en el cas dels entrevistats, i malgrat que a penes esmenten l'estat en els seus discursos a no ser que siga conduïts per la entrevista,

el que ja és de per si molt simptomàtic. En aquest cas és la feina la principal eina desmoralitzadora, i sobretot una feina que pensaven que era per sempre.

És el torn que observem les respostes que els treballadors entrevistats donen a aquesta situació.

10.3. Els treballadors del tèxtil-confecció front a la incertesa

He identificat el risc al llarg d'aquesta investigació com el canvi en les pautes culturals, com la impossibilitat d'avançar-se en el temps, de previndre com succeiran els fets en el dia a dia, com la manca de respostes ja conegudes als esdeveniments que s'incorporen a quotidianitat. L'estudi minuciós de les paraules dels treballadors del tèxtil i la confecció entrevistats per aquesta tesi doctoral ens ha proporcionat l'evidència que cerquen seguretat a través d'un limitat ventall d'opcions entre les possibilitats que ofereixen la família, el mercat, l'Estat de benestar i la comunitat com a canals de provisió de benestar, és a dir, de seguretat. A l'apartat que encete em centraré en l'actitud i la resposta directa al canvi que ve directament de la percepció que tenen d'aquest canvi, de la seua naturalesa i de les seues implicacions, tenint present que aquesta percepció ve construïda des de la base que procura l'estructura social.

Davant el desconcert que senten els treballadors produït per la transformació de paràmetres culturals que genera la modernització reflexiva, com hem pogut comprovar als apartats anteriors, així com el neguit que majoritàriament els crea la situació crítica que travessa el sector del tèxtil i la confecció on treballen, es poden discernir dues postures bàsiques que engloben la gran diversitat de respostes, a vegades contradictòries entre elles mateixes, que mostren els treballadors entrevistats. Dues postures que constitueixen els dos punts entre els que es dibuixen un continu d'estratègies; no parlem doncs de pols oposats, encara que ho puga semblar en la seua formulació, sinó de la identificació de dos extrems entre els quals es construeix un complex entramat de situacions, que vindran molt marcades per la posició en l'estructura social –molt semblant entre els entrevistats– i per la seua trajectòria vital. I les postures són:

- En primer lloc el rebuig al canvi procedent d'un paralitzant temor a que el canvi supose un empitjorament de la situació, conscients com són de

la fragilitat de la seua posició. La incapacitat de modificar la seua precarietat els duu al costum com única alternativa.

- I en segon lloc, concebre el canvi com una oportunitat per a la seua vida, encara que veurem que hi ha diferències d'estatus molt importants en aquesta postura. Ací es diferencien clarament dos perfils: els que cerquen activament el canvi, i els que esperen un canvi mesurat a consciència per tal de valorar el nivell d'impacte positiu que els hi pot proporcionar.

10.3.1. EL REBUIG A UN CANVI TEMUT

El temor a un possible canvi es troba significativament estés entre els treballadors que nodreixen la mostra d'aquesta recerca, especialment entre aquells amb una pitjor situació laboral i vital, en definitiva lluny del model actualment cobdiciat: sense qualificació, poc polivalents per a fer feines fora del sector, d'edat avançada, poc proclius al canvi i per tant poc moldejables... Una situació de la qual són conscients, el que els suposa per una banda por per la seua fragilitat en el mercat de treball, i d'altra una sensació angoixant de no haver fet bé les coses, de no haver triat bé.

"I clar penses, buscaré alguna cosa d'açò [d'administrativa], el que passa és que no tens currículum per a anar buscar faena. A lo millor estàs fent eixa faena perquè et coneixen, et tenen confiança, tens experiència però a l'hora de posar-ho en un currículum no tens que això... però bueno açò s'acaba i tens que anar a buscar un altre lloc. Però clar, no tens ni experiència en això ni res que t'avale."

Inma

Els entrevistats es mostren profundament vulnerables, sense poder comptar amb una sòlida cuirassa per a fer front a les fortes investides que els hi suposen les decisions dels empresaris, representants d'un mercat que no entenen i que els sotmet:

"Això ho van decidir ells [la direcció] o vosaltres? Nosaltres? Si nosaltres no teníem dret a decidir res. No cregues que ara tampoc!"

Lola

"Seguretat tinc la mateixa.

Quina? Ninguna. La seguretat és que continuem tenint feina perquè l'empresa, l'empresari ens pot dir que té un compromís amb nosaltres de fer les hores i mantindre-les però al final això se'n va a terra. De fet, fa dos setmanes amb la vaga del transport vam estar un parell de dies que no hi havia cap moviment de camions [...] i clar la producció no podia avançar. I aleshores ens va cridar i ens va dir que anàvem a posar-se a huit hores. En

quant hi ha un baixó pel que siga l'empresa el que fa de seguida és tancar el grifo, és que és evident.”

Toni

“Jo pense que els amos encara que sàpiguen que fas falta no t'ho demostren mai, pense jo, o quasi mai. A nosaltres allí totes les que estem com jo a voltes ho insinuen però no, no volen que et faces tu a la idea que eres imprescindible sempre, has de pensar que com tu sempre poden encontrar-ne més.”

Julia

I la primera reacció dels treballadors en la seua constant cerca d'un terreny lliure de sotrac on poder plantar els peus és no pensar en les fonts d'incertesa.

Millor no pensar

Com veiem al capítol cinqué, una dimensió bàsica per a mesurar la precarietat és la incapacitat de no poder projectar-se en el futur, de no poder planificar a llarg termini. No dominar el futur és conseqüència directa de no controlar el present i del temor a fer-ho més visible encara. Com bé ens assenyala Bourdieu (2000:121) la precarietat laboral “al convertir el futuro en algo incierto, impide cualquier previsión racional y en especial, aquel mínimo de fe y esperanza en el futuro que es preciso poseer para rebelarse, sobre todo colectivamente, contra el presente, incluso el más intolerable”. Els entrevistats no planegen perquè no volen cap més decepció i per tant, conscients com són de que no poden controlar el devenir, no en pensen. Només pensen en el present o bé en el futur més immediat. El futur esdevé per als entrevistats quelcom llunyà, intangible, difícilment imaginable. Aquesta postura pot donar fins i tot la sensació d'indolència:

“Buff, es que pensar en el futuro... Siempre me ha dado un poco de pereza [riu].”

Luis

Tanmateix transmeten una sensació més profunda i dolorosa que l'apatia: es troben totalment desvalguts. Prefereixen viure al dia, en el present, sense complicar-se la vida pensant en el que passarà, conscients de que no està en les seues mans decidir les condicions del seu futur, i que no els quedarà més opció que acceptar els fets i situacions que els sobrevinguen. Fugen així de qualsevol decepció.

“No m'agrada fer plans per a que després t'isca tot al revés. Sobre la marxa. M'agrada més el pensat i fet que no fer plans que a lo millor després no et pugen eixir.”

Sofía

“No penses en el futur? Jo no, conforme vinga. Per a què vols calfar-te el cap, no ix res bé. El que no es planeja ix de cine, el que es planeja és un desastre.”

Carmina

"El meu futur per a mi, jo sempre ho he dit, és el dia a dia, demà ja veurem, el futur és demà. No he pensat mai en futur."

Òscar

"No sé d'ací uns anys no sé, perquè com no em faig il·lusions, no em faig idees cap al futur, normalment m'agrada viure el dia a dia, visc més el dia a dia que el futur."

Mario

"A mi em fa més mal la decepció de no poder anar després d'haver-te fet il·lusions que el no haver anat perquè no t'ho has plantejat."

Vicente

Evitant decepcions evitaran també altres processos emocionals de major profunditat. I aquesta postura podria ser interpretada, com anotava més a dalt, com una estratègia de fugida, com una mostra d'apatia. Tanmateix el que ens reflecteix és una enorme i fonda feblesa: no dibuixen els camins per on transita la seua vida, ho saben, però prefereixen no pensar-ho.

"Hombre... Pues preocuparme, me preocupa [el seu futur] lo que pasa que si me pongo a pensar tengo que dejarlo porque la verdad es que no me gusta el trabajo que hago y me gustaría encontrar una cosa que me gustara más. Pero claro, a veces da miedo planteárselo, cuando empiezo a pensarlo lo tengo que dejar."

Luis

"No vull tampoc donar molta volta per a no entrar en coses rares de depressions i coses aixina que a lo millor és pitjor, però jo no ho veig massa clar. Ho veig més gris que amb molta llum, molt boirós, però molt, molt, molt."

Juan Carlos

Però és també una mostra de fortalesa, doncs tot i sabent aquest sotmetiment absolut a canvis aliens a la seua voluntat, continuen endavant. El problema és que ho fan més sols, doncs els seus interessos i les seues preocupacions es limiten al més bàsic –encara més, el més bàsic, com uns drets laborals mínims, són concebuts com un privilegi– i experimenten una privatització extrema. Centrar la seua atenció en qüestions clares i a curt termini, objectius que remeten a la seua vida quotidiana més abastable, els alleugereix en certa mesura de la consciència de la seua fragilitat.

"*I penses molt en el futur?* No, no, perquè jo demà no se com m'alçaré, no puc fer plans per a demà. Puc dir: 'Demà se n'anem ací', o 'demà se n'anem allà'. Que no són eixos els plans als que tu te referiràs, que seran plans a més llarg termini."

Manuel

"Hui per hui la meua principal preocupació es això, que la meua ex-parella me deixi veure al xiquet quan ell no pot estar."

Elena

De fet, incrementen el control sobre els seus afers quotidians. Pretenen que allò que poden controlar hi estiga perfectament delimitat. L'austeritat vital en la

que viuen i que expose al capítol sisé és una bona mostra d'aquesta necessitat del control. Els hi aporta seguretat no només perquè tindran les espatlles cobertes si arriba un imprevist, sinó també perquè els hi aporta el miratge de que poden tindre el control.

"A mi m'agrada tindre-ho tot controlat, sí. A mi no pots dir-me tu a migdia 'esta vesprada se n'anem a Alacant'.

Chelo

"¿Por qué tú te sientes dueña de tu vida? Sí.

Cómo has dicho que no todo depende de ti... Claro yo en el trabajo yo les pido ese trabajo, lo he elegido yo porque me gusta, porque llevo muchos años, pero claro ya depende de muchas cosas: de si la faena va bien, de si tenemos trabajo... depende de muchas cosas. Yo soy dueña de mí y de mi casa, y de momento de mi hija que la puedo manejar como yo quiero, el día de mañana ya veremos. Pero de momento yo soy la que mando en mi casa y en mi familia, igual que pienso que mi madre manda en la suya y mis hermanas en la suyas."

Mónica

No obstant això també són conscients del poc marge de decisió que hi tenen a la vida familiar, sobretot en el complicat equilibri que avui en dia mantenen en les relacions personals la tradició i la modernitat. Mentre Chelo manifesta la incapacitat de trobar parella de manera satisfactòria segons criteris de benestar personal mutu, Carmina exposa amb claredat la impossibilitat d'introduir de canvis en la seua vida decidits de manera individual exclusivament.

"Però com les canvie? Què faig? Buscar-me algú per a que em faça companyia? Es que eixes coses no hi ha que forçar-les, eixes coses vénen."

Chelo

"Jo tinc pares, tu no pots agarrar i anar-te'n per ahí. A lo millor si visquera fora sí però si estàs ací sempre estàs pendent.[...] Aleshores ma mare, estàs pendent de ma mare... Que hui no hem anat, anem a veure a l'abuela. Tu no fas la teua vida, això pots fer-ho quan no tingues família, no tens pares, que eres tu, doncs sí. Però tu també depens del teu home, què fem hui, on anem, com ho fem? Si te'n vas fora, tu i el teu home, com nosaltres ens hem anat, has estat fora i de seguida tocant a les xiquetes: 'On esteu? Com esteu? Què esteu fent?' Això és lògic. És cadena de món."

Carmina

I des d'aquesta perspectiva de no pensar rebutgen el canvi, especialment perquè esperen poc d'aquest canvi i per tant prefereixen romandre en la situació en la que es troben, perquè no poden assolir allò que volen, perquè tenen la constància de que encara pot empitjorar tot.

"I ella està netejant un xalet, que fa, ara en setembre farà tres anys que està, i ella és el que diu: 'Jo no puc anar-me'n, deixar esta faena que tinc i anar-me'n a fer huit hores on a lo millor ací mig any ni tinc esta ni l'altra'. Aleshores la faena que té està segura, perquè si es quedara sense cap, doncs sí que una es tira al riu, es tira al riu i diu, 'doncs el que isca ho faig, siga mitja, siga sencera, siga el que siga'. [...] Però tenint això, doncs la frena, eixa és la veritat. I jo l'entenc i jo crec que estaria igual."

Amparo

"I ja et dic, jo ací no volia vindre a treballar, no volia vindre a treballar perquè provaré lo bo i després me'n tornaré a lo roïn i maldita la gràcia [...] I aleshores és quan veus, que això continua i que et fiquen fixa, doncs clar, t'agarres això com si fóra... de dir, jo açò no vull soltar-ho perquè jo no vull tornar al que tenia abans."

Inma

"I la por, perquè jo vaig estar molt de temps desocupat, o siga un contracte ací un contracte allà i eixa por de tornar altra volta al mateix. [...] I no, ací és més seguit, el jornal és més baix també això està clar però és més seguit és l'obligació de dir 'és més seguit, és més fastidiós també', però no hi ha altra cosa, aleshores ahí aguanten."

Pepe

Un rebuig al canvi encara més arrelat si han constatat la capacitat que té el canvi per a empitjorar la seua vida, com ens mostra Olga:

"A mi m'agradaria més una estabilitat perquè els canvis qui no en té diu 'ai quin bon canvi'. Depén, perquè jo porte deu anys en uns canvis en la meua vida de lo *peor* que dic jo, que és horrorós, horrorós. Es que ja no veig el dia es que no tinc cap al·licient, què tinc jo? És que no tinc res amb el que em puga sentir motivada. No tinc res. No puc arreglar-me la casa, no tinc una faena estable, no tinc una parella, que vulgues que no també... sí tinc molts amics però, em sent buida, em sent buida. [...] És que es junta tot, els canvis que he vist no he tingut cap favorable. [...] Jo vull una estabilitat, que sí que els diumenges, ai volem anar ací, podem fer també coses amb els amics, amb la família, es pot compaginar tot. Però tindre una estabilitat és molt... Jo què donaria per ser funcionària filla, què donaria!"

Olga

En part perquè tot possible canvi pot afectar a un conjunt més gran que no a la persona que ho decideix i el fet de que ho tinguen en compte constantment en la valoració del possible canvi així ho assenyala.

"El que jo no voldria és que per una mala decisió meua la meua família es vegera perjudicada. Una altra cosa és que em veja abocat perquè tanquen la fàbrica, bueno això ningú ho sap. Però per voler millorar pegar-se un esvaró sí que em sabia molt mal. I a lo millor això em frena un poquet perquè si m'ho haguera plantejat abans segurament ja haguera fugit, haguera trobat una altra cosa ja."

Toni

De fet incorporen aquest rebuig al canvi com una part inherent, i valuosa, de la seua personalitat, només plantejable en el cas d'indefugibilitat:

"Y en las empresas que he estado, he estado bastante tiempo no soy una persona que, como muchos, que van probando."

Alfredo

"Si m'hagueren tirat, si m'hagueren tirat sí que a lo millor m'haguera buscat alguna cosa."

Manuel

En conclusió la percepció de l'individu com a responsable de la seua vida, la confiança en la individualitat no s'apercep en els discursos de la gran majoria dels entrevistats, de la seua pràctica totalitat. I al capdavant sí que trobem una clara

al·lusió a la seua posició en l'estructura social marcada pel nivell educatiu i sobretot per la seua posició laboral. Tenen menys recursos per a triar malgrat el miratge culturalment construït de que la vida, des d'una perspectiva cada vegada més individualitzada, ofereix innumerables opcions de tria. En el seu cas, aquesta tria és molt reduïda, encara que paradoxalment clamen per la seua individualitat, sense tindre que donar comptes a ningú.

“Jo no vull sentir-me valorat per ningú, jo sé que jo si moralment dins de mi em valore, no vull que vinga Juanito, ni Pedrito i em diga. [...] jo mateixa sentir-me satisfet.”

Manuel

I des d'aquesta constatació de la seua impotència, i de manera totalment complementària a no reflexionar-hi, despleguen l'estratègia del costum. De fet, una retroalimenta a l'altra, el costum ajuda a evitar la reflexió i així a sobreviure.

El costum com a eina de supervivència

“T'acostumes per força perquè és la necessitat que tens del dia al dia, no hi ha més”

Les paraules de Pepe ens remeten al concepte de “flexplotation” de Bourdieu (2000:125-26), “un *modo de dominación* de nuevo cuño, basado en la institución de un estado generalizado y permanente de inseguridad que tiende a obligar a los trabajadores a la sumisión, a la aceptación de la explotación”. Es tracta de la inoculació profunda de pautes de treball incertes fins al punt que els explotats ho conceben com un element natural i inherent del mateix règim laboral. I que en el cas dels treballadors del sector es troba amb un terreny perfectament abonat. L'estat d'inseguretat que han vist en els seus pares i parents, que molts han patit en la seua mateixa trajectòria, fa que els treballadors no conceben res més enllà del costum com a estratègia vàlida de supervivència. I aquesta habituació els fa més fràgils i més fàcilment controlables pel capital, senzillament es lliuren al destí.

“Anem a veure, ja et dic, tinc un fill de cinc anys que tirar-lo avant. La meua empresa està en suspensió de pagaments. Jo sóc una persona molt nerviosa, però tampoc no sóc d'ofuscar-me, el que tinga que ser serà i no hi ha res que no es puga solventar. En esta vida tot té solució menys la mort.”

Elena

“Porque si las cosas tienen que pasar pasarán, esté yo preocupado o no.”

Andrei

“Doncs sí la crisi va aixina i no pots doncs no aniran a estudiar [les filles]. S'ha d'agarrar el món conforme vinga. O s'acoplen d'una manera o...”

Carmina

“Home no ho pense, conforme ve s'agarra, això s'ha dit sempre. Si tinc una faena i no m'agrada i trobe una altra i m'agrada canviaré, clar que canviaré.

Si pel que siga la meua dona i jo no ens portem bé i ens tenim que separar, em separaré.”

Nacho

Als extractes de les entrevistes que es relacionen tot seguit s'observa el que és l'actitud majoritària dels treballadors respecte les seues condicions de treball: assolir un nivell en què s'han habituat a la precarietat, als horaris complicats, a les hores extres... fins el punt que ja no es plantegen un canvi, conscients de que aquest canvi no està en les seues mans i que, si existeix, difícilment serà per afavorir-los.

“I t'afecta molt a la vida això? Ja m'he acostumat, ja m'he acostumat. Preferiries un altre horari? Home preferiria no treballar el quart torn que és no treballar el cap de setmana, treballar de dilluns a divendres. A mi els torns em donen igual perquè de fet ací quasi tota la gent treballa igual, els meus xiquets també treballen tots igual, el meu home també van rodant, tot torns. El que afecta és treballar el cap de setmana, això és el mal, però bueno, una volta que ja t'has acostumat...”

Sofia

“Y yo ahí de momento estoy bien. No es que esté contento, porque contento no está nadie de trabajar un fin de semana porque te obliguen, pero bien, te vas adaptando a ese sistema de trabajo y con el tiempo pues lo encuentras normal.”

Alfredo

“A part en hivern la carretera de Banyeres és molt perillosa i és més que ja, clar, treballar cap de setmana que treballes tres caps de setmana i un lliures. Veus a la gent que se'n va de juerga i tu ahí... però també quan entres ja saps al que vas... et conformes al final. [...] Però be, però faena és, que dius 'on me'n vaig?' Si no hi ha. Et conformes ahí i au. Però que està mal per a trobar una altra faena almenys ací en Alcoi.”

María

“Vol canviar de faena [el fill]? No hi ha possibilitat de canviar de faena de moment, que el que hem de fer és aguantar la que tenim.”

Lola

“Allí estava molt bé, molt pesat perquè jo no havia fet mai de nit, però bo, a tot t'acostumes. Per què? Per les circumstàncies ho fas.”

Olga

Una gran part d'aquesta postura de conformitat procedeix de l'assumpció de que no poden demanar més. Fàcilment, fins i tot al seu entorn més immediat, constaten que hi ha situacions pitjors que la seua, el que els suposa una prevenció front al que han aconseguit, per tant el temor més gran és quedar-se sense el poquet que tenen, sense el que amb esforç han aconseguit, que bàsicament és el lloc de treball. Un lloc de treball que els genera cansament, incertesa, els impedeix la sociabilitat, però que és el que procura que tinguin menjar i casa. Les necessitats que trasllueixen els seus discursos no ens parlen més que de l'extrema vulnerabilitat en què viuen. En definitiva, estem davant de la màxima expressió de la precarietat: no gosen moure's per no caure.

“que jo sempre diré que n'hi han cases pitjors que nosaltres. Nosaltres, gràcies a déu, tenim menjar, tenim casa i no ens falta de res.”

Rebeca

“No, en otros talleres pagan peor. Nosotros somos de los talleres mejorcitos porque yo tengo amigas que las cobran a tres euros, o sea que es un jornal para ayudar a casa, no es un gran jornal, es para ayudar con el jornal de tu marido también. Mi marido es 'milleurista', que tampoco es para echar cohetes, pero lo poquito de él y lo poquito mío es lo que...”

Mónica

“No has pensat en buscar-te una altra [faena]? Dona doncs de moment no perquè ja hui en dia i més ara conforme està la situació menys encara. Perquè sí hi ha dies que t'enfades, 'jo me'n vaig!' Però abans igual te n'anaves i hi havien moltes portes obertes, hui no. Hui està prou mariner.”

Chelo

“Perquè va i hi ha famílies que no tenen ni per a menjar, que sí, que n'hi ha, és deveres. Jo bé, mira cobrem els dos que em sobren 100€, jo la més feliç del món. És deveres, per a què vull demanar més?”

Carmina

En aquest sentit eduquen les seues expectatives, no desitgen res perquè no saben si ho poden aconseguir. No pretenen, diuen, ser més del que són. Tenen prou amb el que tenen, les seues fites són molt senzilles: només somnien estar tranquils.

“No sóc una persona que m'haja plantejat el futur: jo de major vull ser això, no. He anat dia a dia. No és que no haja sigut una persona amb aspiracions però tampoc no m'he preocupat, val? No he pensat mai que tenia que ser jo ací la Letizia, el que tinga que ser... M'he preocupat sempre d'això de no molestar mai a ningú i de fer la meua marxa i ja està.”

Elena

“No sé, mi trabajo ideal... Es que he trabajado en tantas cosas y tenía tantos sueños que al final ya... La verdad es que ahora lo que estaba buscando era un sitio para estar a gusto, ideal... yo creo que lo ideal es estudiar algo y trabajar en la misma cosa pero ya hoy han pasado cuatro años y he trabajado en otras cosas y ya se me ha pasado, se me ha olvidado.”

Andrei

“Hi ha coses que sí que m'agradaria que foren diferents. Ai, mira, m'agradaria tancar els ulls i aparèixer en Pequín i no tornar en tres anys, però és alguna cosa aixina com somniar despert. Després a lo millor no m'agradaria gens. Però sí que em sent més segura i més tranquil·la doncs això, sé que tinc una feina, que tampoc hi ha res segur en esta vida! [...] Sí que em fa sentir més segura, jo necessite estar segura econòmicament, tindre un respaldó, no vull tindre, si no puc tindre estalvis doncs no en tinc però sí saber que amb el que tinc puc sobreviure, puc viure i tindre petites coses, sentir-me respaldada.”

Begonya

Encara que en aquestes expectatives es veu també la tendència a la individualització, a que siga el seu interès personal i no social el criteri de valoració:

“He passat alguna crisi de... d'identitat, d'identitat tampoc, algun baixó moral: 'No puc sempre estic ací...' Però tinc que animar-me, veig que hi ha persona que està pitjor. I estic en això, continue treballant, bé, normal, i

buscant altres eixides, un altre tipo de faena que m'agrade. Es que jo el que voldria és fer-ho, lo que m'agradara, que em senquera bé.”

Toni

Els treballadors es socialitzen en la precarietat i la conceben si no ja com a un estat normal sí com un estat del qual és impossible escapar. La fragmentació del seu subjecte col·lectiu, la profunda individualització de les seues relacions laborals els comporta aquesta actitud i els sotmet en major mesura a una profunda incontrolabilitat del seu present i futur. Sobretot perquè, com ens diu Young (2007:62): “injustice is only perceived as unfair if there is a social expectation of equality of reward and status”. I aquesta expectació que sí que existia en èpoques fordistes –també en el fordisme espanyol– ha canviat, com acabem de comprovar: l'esforç ja no ofereix necessàriament una vida millor, ni tan sols a través de pautes de consum.

“Pero la gente ya se está amoldando, es que no queda otra, ahora lo estaba yo hablando con el secretario de organización [de CCOO] que está en Valencia: ‘Es que es lo que hay, lo que pasa es que la gente no nos mentalizamos si en lugar de estar trabajando en el textil los que se quejan tanto estuvieran en la residencia o en una gasolinera... Es que es lo mismo, tendrían que trabajar también sábados y domingos porque en las residencias de ancianos o de hospitales, trabajan también sábados y domingos, te tienes que acostumbrar a lo que hay.’”

Alfredo

I en aquest sentit s'imbueixen d'un optimisme basat en la impotència i cerquen el que pot haver de bo en la seua situació, que no és precisament el que desitjarien. Les aspiracions que tenen són retallades al màxim per no haver d'enfrontar-se amb cap frustració, i no es tracta només d'una actitud respecte la feina, sinó que és general en totes les esferes de la seua vida quotidiana.

“Estic al final de la cadena i la faena que nosaltres fem és la que va al client. Jo faig rotllos, el rotllo típic que està a una botiga, i si li poses un poquet de ganes les coses queden un poquet més boniques i és a l'únic que aspirem, a fer la faena bé i que quede presentable.”

Miguel

“*T'agrada viure en este poble?* Doncs no m'agrada molt, preferiria viure a València però bo, tenim ací la faena i la vida muntada doncs...”

Sofía

“A veure, no és una feina que em torne loca, diga ‘m'encanta’, però és una feina tranquil·la. De les que he tingut quasi que la més tranquil·la. Tens el teu ritme, l'ambient de feina és bo, amb els companys estic a gust... No és la feina de la meua vida, però bueno una feina com una altra. Crec que després de tot lo que ha passat i de.... estar tranquil·la i a gust.”

Begonya

Alhora van assumint les variacions que es succeeixen en el seu ritme vital amb major o menor esforç segons la magnitud d'aquestes variacions. La pràctica

del costum engoleix qualsevol possible transformació que ocorrega en la seua vida i amb ella van reconstruint les seues rutines quotidianes però també els seus desitjos, els seus somnis...

“si van venint canvis, doncs vas acceptant-los, acceptant-los..”

Inma

“No sé què dir-te, els canvis no són bruscos, aleshores no t'entren a saco, vas... No notes els canvis, passa com tot. [...] Saps que ha canviat però no t'has donat compte. Trobe que en la majoria de les coses en la societat ens passa això, els canvis ens vénen paulatinament i no reconeixes el principi i a lo millor no reconeixes el final.”

Miguel

“Jo no ho pense tampoc, doncs mira, a la marxeta. Quan passa alguna cosa doncs passa i ja està, pense jo, no? Això jo crec que és el dia a dia. Conforme van passant-te coses doncs vas... o superant-les o... [...] jo no pensava mai que jo podria passar tot lo que m'ha passat.”

Reme

Aquesta postura de negació del canvi per la possibilitat d'un empitjorament de la situació i el desplegament d'una doble estratègia adaptativa a través de la manca de reflexió sobre la seua situació, i no per indolència sinó per constatació de la incapacitat d'interpretar-la i modificar-la, i del desplegament del costum, conviu al conjunt de treballadors entrevistats amb la concepció del canvi com a oportunitat.

10.3.2. EL CANVI COM A OPORTUNITAT

Enfront del costum, com a eix vertebrador de les postures respecte el canvi dels treballadors, trobem l'expectativa del canvi, la reacció com s'espera en aquesta modernitat avançada: cercant, gaudint, essent canvi. Hi ha però una diferència significativa en aquesta postura segons, com sempre, la posició de camp: uns cerquen el canvi, d'altres l'esperen.

El gaudi privilegiat

Efectivament els entrevistats conceben el canvi com a oportunitat, sempre i quan aquesta oportunitat siga bona, quan el canvi puga dur coses bones. I això significa sempre que tinguen recursos i eines a l'abast per a poder controlar el canvi si no els fa por, fugen del canvi i procuren l'estabilitat, encara que siga l'estabilitat en la precarietat perquè, com hem vist al primer dels apartats, en poques ocasions el canvi ha significat més que un increment de la seua precarietat. Per tant depén de la posició en l'estructura social poder gaudir o no del canvi i en aquest sentit al

col·lectiu estudiat el nivell educatiu i la qualificació laboral són les variables diferenciadores. De fet la persona entrevistada més qualificada (Tulloch i Lupton, 2003) i que a més a més no té importants responsabilitats familiars és la que es veu més lliure per a acceptar el canvi, fins i tot de buscar-lo i interpretar-lo com una cosa essencial a la seua vida.

“I la principal preocupació seria eixa: decidir, prendre decisions sobre un canvi si és que vull fer-lo. Si al final decidisc fer-lo, decidir què faig: busque una altra faena per ací i continue vivint ací encara que siga en València? O me'n vaig definitivament fora? Perquè durant el temps que he estat ací m'han eixit algunes ofertes [...] però clar jo en eixe moment estava a gust. Igual que ara, si jo en el fons estic a gust és un poc la sensació de dir: ‘Ha arribat l'hora de canviar’.

Tens eixa necessitat de canvi? Sí tinc eixa inquietud de dir no sé si vull estar ja sempre ahí o jo sé que no estaré allí per a sempre perquè sé que s'acabarà. No sé, tinc la sensació que no és la feina definitiva, no em jubilaré jo en eixa empresa, eixa és la sensació que tinc. [...] Sí estic bé, però tinc ahí una inquietud que no sé molt bé ara mateixa, últimament, que no sé ben bé a què correspon, si a una necessitat de canvi altra volta o a que personalment no estiga en el meu millor moment i que això t'afecta professionalment. Sí que he estat plantejar-me fer un canvi, però un canvi ja a més... doncs buscar un treball en un país estranger per millorar el meu nivell d'anglès, i per... no sé, fer un canvi fort ja.”

Carmen

En general aquells que responen òptimament als paràmetres culturals actuals es senten més protegits i més confiats en el futur, com és el cas de Carmen, Fernando i Santi. Tenen més recursos per a cercar un nou lloc de feina que és la principal via de canvi que perceben.

“La meua faena precisament, que és logística, dóna igual que jo fabrique pantalons que fabrique tornillos, al fi i al cap la logística és la logística. La meua formació em permet eixa flexibilitat de no tindre que estar obligatòriament lligat al sector tèxtil perquè al final estem parlant de distribució, dóna igual de què, estem parlant de planificació de la producció, dóna igual de què, una altra cosa és com es fabrica, una altra cosa és com es planifica al final és planificar ordres de treball. Aleshores jo crec que tinc eixa sort, eixe avantatge, crec que estic excessivament segura de que quan me'n vullga anar trobaré faena.”

Carmen

“No pense que estaré tota la vida perquè ara és molt difícil, no? Aguantar tota la vida en una empresa. I sí que vaig a dir-te la veritat, que he començat a buscar faena per internet, a través de la universitat, però encara no he entrat les dades allí. He entrat un dia per a veure què tal, si hi ha ofertes, més que res per a testejar.”

Santi

“Home a mi sí que em van donar prou de confiança perquè clar, mentre hi haja empresa el lloc on estic jo té que estar, perquè no és un lloc de producció, és un lloc... I clar, com apart tenen altres negocis, continuaré.”

Fernando

Carmen és el perfil que millor s'adapta a aquesta nova individualitat que la modernització reflexiva ens dibuixa. La seua cerca de canvi, com una necessitat

inherent a la seua personalitat així ens ho evidencia. Les seues paraules deixen entreveure una atracció pel canvi molt important. En el cas de Carmen es veu clarament el que ens assenyala Sennett (2000:84): “La inestabilidad misma de las organizaciones flexibles impone a los trabajadores la necesidad de ‘cambiar de tiesto’ es decir, de asumir riesgos en su trabajo. (...) el riesgo se vuelve algo normal y corriente.”

“Doncs jo ara mateixa continue pensant que a mi el canvi m’agrada, m’agrada. De fet en les faenes en què estat sempre he tingut un canvi: el projecte, no sé què... sempre. Ara duc cinc anys ahí però la faena és canviant, tens que tindre una motivació per a treballar. La monotonia doncs ja m’arribarà quan ja no tinga forces. Ara encara tinc forces per a fer coses i ensenyar-me i veure coses diferents...”

Carmen

Tot i així, aquest gaudi no és absoluta, ni molt menys: també mesura el canvi, cerca unes condicions imprescindibles per a que la transformació de la seua vida es done i en les que entra, per una banda, un nivell econòmic satisfactori per al seu ritme de vida:

“Què necessitaria? Condicions sobretot econòmiques que em permetera mantindre ma casa ací en Alcoi. [...] Jo me n’aniria sense problema sempre que poguera mantindre ma casa, que al final són dos cases, és la que tens ací i la que tingues allà on visques, i clar, això és molta pasta sobretot si te’n vas a un capital[...] Te n’aniries sense tindre res? No.”

Carmen

D'altra banda també valora el seu canvi en termes familiars, malgrat que la seua situació personal la fa més lliure: no té parella ni fills, cap responsabilitat directa. Sí però té uns vincles molt sòlids amb la seua família d'origen, amb la seua mare sobretot i això, ens diu, frena en certa mesura la seua necessitat de transformació de l'entorn vital:

“No, jo crec que sí, que sí que decidisc sobre la meua vida. La influència més gran doncs pot ser la de ma mare, la de la família, això sí que potser que em pare a fer una cosa o una altra. Perquè el tema de la hipoteca el pis es ven i ja està, ara igual no és el moment, però el pis es compra, es ven i ja està [...] però clar als teus pares no els pots vendre.”

Carmen

En definitiva, estem parlant d'un perfil molt concret. Un perfil convergent en les demandes del que ens han mostrat que és la modernitat avançada o segona modernitat: flexible, mutable, que li agrada el constant canvi i pot traure coses bones. Però tot i així, tot i poder permetre's aquesta situació per les seues condicions laborals, formatives, econòmiques i personals, hi ha unes certes resistències al canvi que procedeixen de la família, element cabdal en la nostra cosmovisió, i que ha d'incloure a la força un nou element en el debat sobre la

societat contemporània: la dimensió cultural i com aquesta ha configurat –i es configura– en termes d'assoliment de benestar.

El canvi com a esperança

La gran majoria d'entrevistats –en moltes ocasions de manera contradictòria respecte a altres moments del seu discurs en què rebutgen el canvi totalment– accepten canvis en el cas de que aquests suposen una millora vital. De fet una bona part dels entrevistats es debaten entre la cerca d'alternatives que milloren la seua vida i la defensa de la perdurabilitat davant de possibles canvis que puguin empitjorar la seua situació.

“Aleshores tu creus que sí que decideixes per la teua vida? Jo, amb limitacions, jo sí que vull fer moltes coses però estic limitada.[...] Jo puc amb tot, jo sóc polivalent, que dic jo. Jo em clave i... [riu]. Com vull fer faena i guanyar un bon jornal, saps? Tinc igual, el que siga. Home, el que siga... En una rotonda no em clavaria [riem]. Però sí, vull dir-te que jo vull fer, jo vull fer i aprendre. Fes açò, faig això. Estudia, doncs estudie. Jo no tinc cap problema, la cosa com siga. Però ara està tot açò tant malament, que està tot molt limitat. Jo vull, jo vull però està la cosa mal.”

Olga

“I t'agrada que les coses canvien? Si és per a bé sí, si és per a mal em preocupa.”

María

La possibilitat de que el canvi siga negatiu els condueix al miratge de que controlant totes i cadascuna de les dimensions del canvi aquest podrà esdevindre positiu, resguardar-se de totes les possibles desviacions del seu objectiu, afermar el terreny en la mesura del possible, fins i tot buscar un canvi, però, que supose una major estabilitat com és el cas de treure's unes oposicions:

“Canviar per canviar... el que no faria és canviar una fàbrica per una altra perquè seria el mateix i estaria perdent un lloc amb certa antiguitat per un altre que no saps... Jo pense que sí que té que ser alguna cosa que m'agrade almenys momentàniament.”

Toni

“Aleshores jo pense que el treballar i tindre un negoci propi jo crec que és el que més va a plenar-me realment. I vaig a intentar-ho, i de fet estic intentant-ho. Però bueno, si no m'isquera bé demanaria una excedència, evidentment, per a poder tornar.”

Juan

“Quina faena t'agradaria trobar, algo relacionat amb els estudis? Sí, sobretot de funcionari, de funcionari perquè està veient-se que és la via més segura que puga haver.”

Juan Carlos

Malauradament no tenen suficients elements de valoració d'aquesta disjuntiva i acaben dipositant els seus anhels en una cosa tant intangible i arbitrària

com és la sort, en el destí, com assenyalava amb anterioritat, el que no fa més que mostrar la seua fragilitat.

No obstant això la dimensió positiva del canvi hi és als discursos dels entrevistats. El temor a que siguem més presents les conseqüències negatives que no les positives els pot dur a no cercar el canvi, però sí a desitjar-lo i a esperar-lo. I això els diferencia del perfil anterior, d'aquell que busca activament el canvi. Ells no el cerquen, però l'esperen perquè potser, amb sort, els hi millore la vida. Encara que el canvi, que està present a tots els treballadors, s'apercep amb més força a dos perfils: en primer lloc els més joves que tenen confiança en el futur i que poden entendre que encara els hi resta temps per a solucionar la situació en la que es troben. I en segon lloc, els més grans que esperen que un canvi en el seu estatus laboral, passar a la inactivitat, deixi enrere els constants neguits generats per la feina remunerada.

En el cas dels més joves, precisament perquè s'és jove i encara es percep que es té tota la vida per davant per a poder esmenar allò que no agrada. És una alleugeriment del pes existencial pensar que encara tenen temps per a fer plans. Tenen la certesa de que encara els queda temps per millorar, que no es tracta del final de la seua vida laboral, el que els insufla d'un cert optimisme, o millor esperança, en el futur i en la millora del seu avenir laboral i personal.

"Si en tinguera 30, et diria doncs a lo millor tinc una vida un poc... prou mal, no. Però com tinc 19 aleshores crec que encara queda vida."

Noelia

De fet per als joves o bé per a aquells que no tenen, sobretot, responsabilitats familiars i per tant són joves de facto prendre decisions els hi resulta molt més fàcil, com és el cas de Rosario:

"En un cas hipotètic de que l'empresa digueren 'mira anem a reduir plantilla i ací sobren tantes persones'. [...] Però que a mi me dona igual, no m'asusta ni me preocupa, perquè inclús seria algo positiu, m'entens? Podria fer algo que... ho he pensat, ho he pensat i no m'he decidit, perquè com tens faena, fas huit hores, el jornal. Doncs no és que fóra una meravella, però me permetria anar al cine, eixir, divertir-me, comprar un llibre, viatjar..."

Rosario

El fet d'ajornar també l'emancipació els deixa més lliures a l'hora de poder actuar en vista a les circumstàncies. Això però és un element més de precarietat, l'allargament de la seua joventut, la impossibilitat d'entrar en l'adulthood. De fet com ens assenyalava Gil Calvo (2001: 164), els experiments vitals dels joves són ficticis en no tindre gaire a perdre i per tant estableix la diferència entre els joves i els adults en la càrrega familiar existent. I així es percep també als discursos dels entrevistats, encara que tampoc del tot perquè els joves entrevistats, segurament

pel que han vist a sa casa, són molt conscients de les conseqüències negatives del canvi i per tant molt responsables i prudents en els seus actes i decisions. És una mena de por que tenen clavada al cos i que els impedeix fer moltes coses. I si ho fan és de manera mesurada, amb estudis al darrere, amb una excedència, amb compte...

“Has pensat en buscar-te una altra faena? Doncs a mi m’agrada molt la cuina, i volia fer cuina. El que passa és que, clar, vull veure si açò torna a recuperar-se o... si veig que la cosa va mal, doncs com tinc els dos anys de l’atur, vull aprofitar i...”

T’ho deixaries i estudiaries cuina? Clar. I, però ara també estic fent un curs de costura. És un dia a la setmana, també... tres horetes... Sí, perquè en qüestió de trages de festa... I la gent jove cada volta sap cosir menys també. Això sí. Tens un bon mercat, no? Clar. Per això dic jo que també... [...] que jo ara en part si em quedara sense faena... jo estic tranquil·la més que res perquè puc treure eixida per l’altre. Si no faig cuina, per allò altre.”

Rebeca

Si tens plans és més fàcil superar aquesta etapa, la veuen com una etapa, no com una fase que perdurarà en el temps.

“No et preocupa massa quedar-te sense faena? No. Per ara a mi no. Per ara no perquè tinc el projecte eixe, tinc l’opció eixa de poder anar-me’n a estudiar i fer... No sé, supose que a altres treballadors, que estant jo ací que han comentat ‘ai, quan ens tiren què farem, què farem?’.”

Mario

L’altra línia estratègica pertany als més grans i que esperen només poder acabar bé la seua vida laboral i jubilar-se, com abans millor, per poder deixar de patir.

“Jo mateixa pense: ‘Doncs bueno, si aguanta dos anys, ja em clave en una edat que estic en la jubilació. Doncs bueno’. No és una jubilació 100% dels seixanta-cinc anys, però bueno, ja pots tindre una jubilació. I aixina estem tots, els que n’hi ha en l’empresa”.

Antonio

En definitiva, en ambdós casos, és millor pensar en el destí, el que tinga que passar passarà, com diu Elena: *“Has demanat assessorament? No, jo crec que està molt clar. El que tinga que passar, passarà.”*

El que fins ací han constatat els entrevistats és que les opcions de tria són molt limitades i, no poques vegades, totes amb conseqüències negatives per ells. A través del mercat de treball amb la crisi del sector al capdavant amplificada per la crisi econòmica general, però també en els canvis familiars –pocs en la classe treballadora, com hem vist, però ja temuts– i amb un Estat de benestar absent i un

sentit de la xarxa comunitària molt feble, els treballadors es troben desemparats i pendents dels seus propis recursos per a buscar l'aguait.

Davant d'açò, resignació: assumir que és el que els ha tocat i que a penes poden fer res per a canviar-ho, i per tant no cal ni pensar-hi. En aquesta resposta, destaca la fugida simbòlica: no en pensen, no reflexionen sobre la seua situació. La segona via de resposta és la cerca del canvi. En aquest cas trobem també una dualitat. En primer lloc el canvi mesurat, esperat més que cercat activament. En segon lloc, només clarament identificable en un perfil molt concret, està qui gaudeix del canvi pel canvi.

CONCLUSIONS FINALS

*Repeteixo tirada, però és l'altre
qui tira en comptes meu i sempre em guanya.
l'atzar té dues cares, una roja
i una altra verda. Tinc un dau marcat
però mai no em recordo de jugar-hi,
els pobres, ja se sap! La cara verda
de l'atzar és més dúctil que la roja,
però val més no estar desprevingut
per si es gira la truita i van mal dades.
Com més escric més deixo per escriure
i com més visc més poca vida em queda.
D'aquest no-res me'n faig una cuirassa
per defensar-me dels malignes. Jugo
perquè em torna a tocar: vaig d'oca a oca.
Miquel Martí i Pol¹⁴²*

Els protagonistes d'aquesta recerca són els treballadors del tèxtil i la confecció a les comarques de l'Alcoià, Comtat i Vall d'Albaida. He volgut centrar la meua mirada en un punt generalment obviat quan es parla de les conseqüències de la crisi que passa aquest sector arran de la liberalització mundial del comerç dels seus productes: la percepció d'inseguretat per part dels treballadors. Per extensió, he pretés acostar-me al procés de construcció de certes, entenent aquest procés com una part inherent de la percepció de benestar, doncs suposa per als individus tindre a les seues mans les regnes del present i del futur. He volgut esbrinar quin és l'ús que els treballadors analitzats fan dels recursos que els proporcionen els principals canals de provisió de benestar, també en transformació: família, estat, mercat, principalment, incloent-hi l'esfera relacional. Un ús clarament condicionat per la posició que ocupen a l'estructura social i, en conseqüència, per l'*habitus* que s'hi genera i que ofereix les maneres possibles i legítimes per a filtrar i gestionar els riscos quotidians. Imaginaris, discursos i pràctiques s'entrecreuen en la meua investigació.

La realització de la tesi doctoral a través de l'estudi minuciós de les converses mantingudes amb quaranta-dos treballadors m'ha proporcionat valuoses respostes a les qüestions que han guiat la meua feina. Poder compartir amb totes aquestes persones una part del seu temps, endinsant-me en la seua complexa quotidianitat teixida de dificultats, temors i desitjos, ha suposat un immens procés

¹⁴² "D'oca a oca", *Llibre de les solituds*. Barcelona, Ed.62, 1998.

d'aprenentatge, tant acadèmic com vital, del qual hi estic profundament agraïda. Tots i cadascun dels participants en aquesta recerca m'han permès l'entrada al seu món, m'han procurat eines que em permeten una millor comprensió de la realitat que habite, però alhora m'han obert noves sendes de cerca per les quals aprofundir en el futur respecte el coneixement dels processos de percepció i gestió dels riscos socials i de construcció de xarxes de benestar. Aquests fulls de cloenda són el recull d'aquestes troballes, que he estructurat en cinc apartats, referents a les principals conclusions assolides.

- En primer lloc expose la singularitat de la investigació que he realitzat, on es combinen diferents mirades analítiques així com propostes teòriques, tot per trobar un punt d'equilibri que optimitze la comprensió de la vida quotidiana d'uns treballadors atenaçats per la incertesa que els suposa un profund canvi en el món del treball, el que dona per vàlid el punt de partida de la recerca que ací presente.
- En segon lloc, plantege la generació d'incertesa a través de la transformació dels principals canals de benestar, mercat de treball sobretot, donada la conjuntura analitzada, però també família i estat davant del contingut transformador implícit en la modernització reflexiva. En aquest sentit es vindran a exposar els principals arguments que afirmen la primera i segona hipòtesis plantejades a l'inici de la investigació.
- En tercer lloc, expose les conclusions extretes a partir de l'anàlisi de la diferència existent en la percepció de la incertesa segons la posició en l'estructura social, el que vindrà a corroborar la tercera hipòtesis de partida.
- A continuació farà referència a la gestió dels riscos quotidians dels entrevistats a través de les principals fonts d'eines de previsió i maneig que s'inclouen al nostre règim de benestar –mercat, estat i família, i també esfera relacional–, i aquelles que han incorporat al seu tarannà, que integra dues hipòtesis, la quarta i cinquena.
- I per últim farà explícita la càrrega de dominació que la incertesa té sobre els més febles com han vingut a demostrar l'anàlisi de les paraules dels treballadors inclosos a l'estudi.

1. La singularitat de la proposta de recerca

Com deia a la introducció, una recerca és la successió de decisions així com el constant exercici de pensar i repensar aquestes decisions. La tesi doctoral que ací concloc està generada per dues qüestions inicials que s'han anat reproduint en un gran ordim de preguntes que han donat lloc a respostes, però també a més preguntes, establint un complex entramat de reflexions. Aquest qüestionament inicial es basa en la relació entre la modernització reflexiva i els règims de benestar, entre dos conceptes que han generat un ampli i interessant debat en la reflexió sociològica actual.

Les propostes teòriques emprades m'han servit per a construir una mirada amb la qual enfrontar-me al meu objecte d'estudi, una mirada bastida de postures teòriques que no sempre han anat de la mà però que han mostrat la seua complementarietat per assolir un profitós acostament a la multidimensionalitat del fenomen analitzat. Igualment he procurat que el treball de camp, que l'anàlisi dels discursos dels protagonistes d'aquesta recerca, em proporcionaren les guies per a la reflexió, per tant he integrat de manera indestriable teoria i empíria doncs considere que ofereix una més rica i incisiva mirada analítica. Per aquest motiu, malgrat que hi ha dos capítols dedicats íntegrament a l'edificació dels fonaments teòrics de la tesi doctoral (els capítols que componen la primera part), la reflexió teòrica prèvia a la redacció d'aquesta investigació farceix tot el text, establint una estreta relació entre les idees sorgides de l'anàlisi teòrica i les extretes de l'anàlisi empírica que enriqueix la mirada analítica a la realitat.

Els processos econòmics, socials, culturals que genera i arrossega el procés de modernització reflexiva, més en concret la construcció de la Societat del Risc amb la individualització i l'erosió profunda dels esquemes de significat de la Primera Modernitat ha constituït la plataforma des d'on observar la gestió dels riscos socials en el règim de benestar sudeuropeu. M'interessava l'estudi d'aquest règim de benestar precisament perquè la seua idiosincràsia recau en la confiança absoluta en la família, en la capacitat de mobilització de recursos materials i immaterials pels seus membres, i en el sacrifici i abnegació que moltes vegades duu aparellada la cura dels dependents, trets que no conflueixen, almenys d'una manera senzilla, amb els fonaments culturals que suposa aquesta Societat del Risc. Endemés aquesta plataforma, en principi d'una gran abstracció, m'ha servit per a analitzar un col·lectiu i una situació de gran concreció: els canvis que s'han produït al sector del tèxtil i la confecció arran de la liberalització dels mercats comercials i com han

afectat als seus treballadors, un col·lectiu majoritàriament allunyat de les característiques dels individus que encapçalen el procés de modernització reflexiva segons els seus principals defensors (veure capítol primer).

Tot i centrar-me en un col·lectiu i un temps clarament delimitats he volgut analitzar l'amplitud de canals de provisió de certes amb els que hi poden comptar. Això ha comportat que preferira aprofundir menys en algunes qüestions per tal de copsar la complexitat i multidimensionalitat del procés de construcció d'elements de significat i seguretat d'uns individus atònits pel canvi. I aquesta era la fita proposada a l'inici i que aporta una gran quantitat d'informació per aprofundir en el futur, com exposaré tot seguit.

D'altra banda, l'anàlisi quantitativa de dades secundàries ha sigut un suport essencial a la metodologia qualitativa que estructura aquesta recerca. He realitzat un intens treball de recopilació i examen de dades referents al col·lectiu dels treballadors del tèxtil-confecció a les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida, tant referides al seu perfil sociodemogràfic com professional. L'anàlisi de dades sobre la realitat d'aquests treballadors així com l'establiment del seu perfil a les comarques ha esdevingut la base fonamental per poder construir i interpretar l'estudi de caràcter qualitatiu. Igualment m'ha permès valorar convenientment les transformacions que s'estan donant a les principals fonts de provisió de benestar: mercat, estat i família. No puc obviar però les dificultats inherents a un sistema estadístic molt limitat, que dificulta en gran mesura els estudis de caire local i que caldria reformar amb urgència.

No obstant la importància de l'anàlisi quantitativa, el tarannà qualitatiu d'aquest estudi ha sigut una decisió necessària. En primer lloc perquè l'objectiu era conèixer la interpretació que els individus fan de la situació del sector industrial al que treballen, i com aquest significat s'imbrica en la consideració de les eines que tenen al seu abast per a afermar una realitat que els hi és especialment incerta. Un propòsit així només pot ser assolit mitjançant la immersió en el món de significats dels protagonistes amb el recolzament de la metodologia qualitativa. En segon lloc, perquè una de les principals línies de crítica que han rebut els més reeixits teòrics de la modernització reflexiva, com veiem al capítol primer, ha sigut la manca de recerca empírica que sustente les seues idees, així com la seua ceguesa davant de la força de l'estructura social en la presa de decisions dels individus. Per aquest motiu la meua pretensió inicial era contribuir a començar a omplir aquest buit, aplicant la seua teorització a la realitat quotidiana dels treballadors. Pretenia saber com la percepció de la incertesa es relaciona amb l'estructura social, com la

perceben els treballadors en que he centrat el present estudi. Com exposaré tot seguit, la incertesa travessa la realitat de tots i cadascun dels treballadors entrevistats per a aquesta recerca; el que canvia són les conseqüències, les interpretacions i per tant les respostes segons s'entrecreuen, generant posicions estructurals, el gènere, l'edat i la situació laboral.

L'elaboració de la recerca m'ha proporcionat un gran nombre de respostes. La combinació de perspectives teòriques i d'acostament a la realitat analitzada així com la confluència de la mirada micro amb un fenomen de causes globals, ha resultat ser una font inesgotable d'informació al voltant de les conseqüències locals de fenòmens globals. M'ha permés conèixer les condicions de vida dels treballadors d'un sector industrial fortament arrelat al territori analitzat i com es trasllada el procés d'individualització a aquest context. Alhora que m'ha proporcionat respostes, però, m'ha obert noves vies d'aprofundiment en el tema. Considere de gran interès poder analitzar de manera més extensa al que jo he dut a terme en aquesta recerca la resposta a la incertesa per part de les classes mitjanes i altes, i com aquesta percepció és travessada pel gènere i l'edat. Comptaríem així amb més elements per a la comparació estructural, i també cultural, de la resposta dels individus a la transformació que estan experimentant els canals de benestar. Igualment em resulta de gran interès com les classes mitjanes-altes generades al voltant del sector del tèxtil i la confecció, en especial els seus empresaris, interpreten i reaccionen a la decadència que està experimentant aquest sector i per extensió les poblacions que històricament l'han acollit.

Aquest afany comparatiu també conté una gran força explicativa en el cas d'altres territoris i sectors econòmics, en els que no es perceba tant clarament el procés de transformació com en el cas del tèxtil-confecció arran de la liberalització, així com també altres règims de benestar en què el benestar dels individus que l'habiten no recau fonamentalment en la família, amb especial interès per l'experiència a països on l'esfera relacional, té una major dimensió per tal de poder conèixer quina és la seua capacitat d'oferir benestar i implícitament certesa. Aquesta recerca també ha posat en evidència un punt d'inflexió molt important en la provisió d'atenció i cura per part de les dones, mogudes pel procés d'individualització que considere essencial continuar analitzant per tal de valorar el seu abast i implicacions, així com els possibles canvis segons classe social i generació.

Són moltes les preguntes que ha encetat aquesta investigació, qüestions però que hauran de respondre's a altres recerques, en les que espere endinsar-me

en el futur més proper i que vindran a enriquir el dibuix que de la realitat social de les comarques analitzades ha elaborat el present estudi. La convergència de postures teòriques en una mateixa mirada així com l'especificitat del col·lectiu analitzat suposa una aportació significativa al trencadís d'imaginari, discursos i pràctiques de la realitat social, un fet en el que recau la seua singularitat.

Tot seguit expose els principals resultats assolits en aquesta recerca.

2. La liberalització econòmica com a metàfora d'incertesa

és l'altre/qui tira en comptes meu i sempre em guanya

La liberalització internacional del comerç dels productes tèxtils arran de l'entrada en vigor de l'*Agreement on Textiles and Clothing* de l'Organització Mundial del Comerç el primer de gener de 2005 suposa el punt de partida d'aquesta investigació. Aquest acord, signat deu anys abans, contemplava una progressiva desaparició de les mesures proteccionistes que han caracteritzat el sector als països desenvolupats i que esmorteïa els efectes de la producció de tercers països que a partir del 2005 –encara que una part de les quotes proteccionistes es perllonguen durant un temps més, fins 2008, davant del volum de productes procedents de països en desenvolupament que arriben als mercats dels països centrals– podran ser lliures en la circulació. Aquest fet, com hem vist al capítol quart, genera complicacions greus en el sector a nivell estatal i comarcal: increment de les importacions i detriment de les exportacions, tancament d'empreses i petits tallers, descens del nombre de treballadors... són alguns dels efectes que sobrevenen ja abans de l'entrada en vigor de l'acord liberalitzador.

A les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida la situació crítica que enceta la liberalització cau sobre un terreny ja adobat que n'aguditza les conseqüències. El sector del tèxtil-confecció presenta una gran complexitat en l'engranatge d'un ampli espectre de tasques i procediments. És un sector madur, base durant anys de l'economia del territori analitzat, atomitzat al voltant d'empreses de mida reduïda i caràcter familiar, el que afavoreix la individualització de les relacions laborals. El tèxtil-confecció és un sector profundament irregular, cíclic –combinant períodes de frenètica activitat amb altres d'escassetat–, cisellat a colps de crisi, de llargues jornades i baixos salaris, amb una significativa incidència de la informalitat i la sinistralitat laboral –amb episodis realment funestos com és el

cas de la síndrome Ardystil– i la causa de problemes de salut als seus treballadors generats per moviments repetitius, càrregues excessives, etc.

Aquest escenari que prenc com a punt de partida de la recerca convergeix en una situació més ampla de canvis profunds en el mercat de treball arran de la crisi del petroli i de la imposició com a resposta d'una nova ortodòxia econòmica on la flexibilitat esdevé l'única solució a tots els mals. Una flexibilitat unilateral, que ha de ser assumida pels treballadors respecte a les capricioses i reificades demandes del mercat. La crisi dels 70 i les respostes que se li donaren de manera hegemònica clivellaren una configuració social, econòmica, política i cultural construïda –als països centrals– sobre els ciments d'un lloc de treball estandarditzat, estable, amb un salari regular i, per suposat, masculí, a una altra on el que ha esdevingut habitual és la diversitat, la inestabilitat, la precarietat i la incertesa. A l'Estat espanyol aquesta transformació coincideix en el moment en què a penes es començava a albirar un canvi polític i amb ell la capacitat de reformar un mercat de treball després d'una llarga dictadura; la seguretat i estabilitat suposa una breu experiència en la vida dels treballadors entrevistats, a penes apreciable per alguns. La precarietat –com es mostra al capítol desé– ha sigut una constant en la vida dels treballadors entrevistats i ha deixat un feixuc pòsit en les seues consciències que facilita l'acceptació d'unes pèssimes condicions laborals davant el temor de no tindre feina. No obstant, les condicions de treball han millorat en termes generals, malgrat que això ha suposat, paradoxalment, un empitjorament de la seua posició respecte un món cada vegada més gran.

Hi ha, per tant, un escenari complicat previ a la liberalització aranzelària del 2005, que aquesta farà retronar i què afavoreix el sentiment d'incertesa en els treballadors que depenen d'aquesta activitat. La precarietat sempre ha estat present en la quotidianitat dels treballadors analitzats però avui s'afegeix la constatació de que el perfil del sector que han conegut al nostre país s'està esvaint. Res serà com abans.

Assumisc doncs com a vàlid el punt de partida: el prendre la situació actual del sector com una excel·lent metàfora de la incertesa i que es trobava expressat a la primera de les hipòtesis de recerca que han guiat el meu treball d'investigació. Els treballadors del sector del tèxtil-confecció de les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida veuen incrementat el seu neguit al constatar com són substituïts per mà d'obra més barata.

2.1. LA PRECARITZACIÓ DE LES CONDICIONS DE TREBALL A TRAVÉS DE LA FLEXIBILITAT

Moments crítics com els que travessa el sector del tèxtil-confecció al nostre país arran de la seua liberalització suposen una excel·lent oportunitat per a la introducció de mesures de flexibilitat que impliquen, majoritàriament, la precarització de les condicions de treball. Es tracta de mesures legitimades per la conjuntura i acceptades pels treballadors submisament, en part per l'efecte afeblidor que aquestes mateixes mesures hi produeixen a la seua posició. Era això el que hipotetitzava a l'inici de la recerca, i l'anàlisi dels discursos dels treballadors així ho ha demostrat, com he exposat en profunditat al capítol cinc.

La inclusió de pràctiques flexibilitzadores en la gestió de la mà d'obra es fa, en els casos estudiats, a través de tres grans línies: l'anomenada flexibilitat funcional o interna, la flexibilitat numèrica o externa i la flexibilitat de rendes. A més a més podem trobar altres tipus de flexibilització en la força de treball. El quadre II resumeix les estratègies de flexibilització de les formes de treball que he trobat a la recerca, juntament amb els principals efectes que genera als treballadors afectats, tot exposat al capítol cinc de la tesi doctoral. Està lluny de ser una classificació exhaustiva i excloent: la gran diversitat de manera d'adaptar la força de treball a les necessitats de la producció és aclaparant, però sí que hi són les més sovintejades. Totes aquestes estratègies flexibilitzadores es troben, a més a més, estretament relacionades, fins i tot es superposen en la realitat diària dels treballadors. I totes causen el mateix efecte sobre els treballadors: precarietat.

El treball a torns i l'allargament de la jornada a través de les hores extraordinàries és l'eina més antiga i comuna de les que s'utilitzen en la gestió de la mà d'obra al sector per a l'adaptació a les denominades necessitats productives. A aquestes jornades, i amb el propòsit de no tancar mai la factoria, s'han afegit el quart –“la setmana loca”, li diuen– i cinqué torn, que suposen una estructuració del temps de treball d'esquenes al treball reproductiu, evitant la setmana laboral habitual de cinc dies més cap de setmana. Per tant a les conseqüències de la rotativitat i de les jornades interminables –esgotament, insomni, ruptura dels hàbits quotidians, pèrdua de la noció temporal... – s'ha d'afegir l'erosió dels vincles socials. Els treballadors entrevistats, amb el seu temps monopolitzat pel treball remunerat, han de centrar-se necessàriament en allò que els genera més rèdits i què és més fàcil d'emmotllar als seus horaris, i això és la família, però una família especialment curta i que també pateix la desincronització dels horaris laborals d'un o més membres de la família i la resta d'horaris quotidians (escolars, comercials, d'esbarjo...).

**Quadre II. Formes de flexibilitat de la gestió
de la força de treball presents a la mostra de la recerca.**

Flexibilitat funcional o interna

Distribució horària

Torns rotatius
(6h.-14h.; 14h.-22h.; 22h-6h.)

Nous torns
(4t i 5é torn)

Hores extraordinàries
Reducció de jornada laboral

Polivalència funcional

Acumulació tasques i funcions

- Centralitat del temps de treball
- Incompatibilitat temps de treball i temps de vida
- Estrés, esgotament
- Sobrecàrrega de treball
- Imprevisibilitat en la distribució horària de la jornada laboral
- Submissió a les decisions de l'empresari en nom de les necessitats de producció

Flexibilitat numèrica o externa

Temporalitat

Informalitat

Mesures de reducció plantilla

Prejubilacions
Comiats
Expedients de Regulació d'Ocupació
Facilitar informalment l'eixida

- Desprotecció social
- Imprevisibilitat
- Submissió a les decisions de l'empresari en nom de les necessitats de producció
- Estrés

Flexibilitat de rendes

Informalitat

Treball negre
(hores extres o jornada laboral completa)
Treball a destall

Canvis en els salaris

Ajornament o impagament de sous i pagues extraordinàries

- Desprotecció social
- Inseguretat
- Submissió a les decisions de l'empresari en nom de les necessitats de producció
- Problemes econòmics per la descompensació amb els compromisos quotidians adquirits

Altres tipus de flexibilitat

Ús estratègic legislació

Raó social variable
Aprofitament beneficis tributaris per contractació de certs col·lectius
Mal ús dels drets laborals dels treballadors
Evasió de les inspeccions laborals

- Desprotecció social
- Inseguretat
- Il·legibilitat de les formes empresarials i laborals

Altres formes de flexibilitat interna com són la polivalència funcional –on l'exponent màxim és la figura de l'ambulant, que canvia de lloc segons les necessitats diàries i fins i tot momentànies de la fàbrica– i la sobrecàrrega de tasques és un element clau en l'opció empresarial per mantindre o incrementar el nivell productiu amb una plantilla en decreixement a través dels comiats, les prejubilacions o altres maneres de reducció de personal on els expedients de regulació han jugat un paper fonamental essent, segons els entrevistats, excessivament utilitzats per part dels empresaris. D'aquesta manera flexibilitat funcional i numèrica es retroalimenten.

La temporalitat -especialment important en els joves i les dones víctimes tant al sector com al conjunt del mercat de treball d'una major incidència de la precarietat– és un ferrament important en mans de la gerència per a tindre una plantilla fluctuant però també per aconseguir un efecte disciplinar sobre els treballadors, amb el temor a l'atur i la interiorització per part dels treballadors de l'esforç i la submissió com a recepta per a la renovació. Aquesta tècnica arriba al punt màxim de precarietat amb la informalitat, doncs hi roman una temporalitat molt més arbitrària que la que suposa un vincle contractual. Es tracta d'un element sobretot present en les dones de la mostra d'aquesta tesi que es sol perllongar durant tot el seu cicle laboral. Com li ocorre a Carmina, qui treballant des dels 15 anys, i en té 41 en el moment de l'entrevista, només ha cotitzat 4 anys. És una mostra més de la desigualtat de gènere patent al nostre mercat de treball. A més a més aquesta informalitat amara fins i tot formes legals de vinculació laboral que esdevenen paper mullat per a funcionar de facto com a economia submergida. És el cas de les jornades de dotze hores diàries que els treballadors han d'acceptar de manera obligatòria com a expressió més suau, fins el treball a destall i sense una pauta horària clara o el treball a domicili com a expressió més punyent. El contracte laboral ací esdevé sovint més una assegurança per a l'empresari davant l'Administració que no pas un element de seguretat per al treballador.

Aquest ús estratègic que els empresaris fan de la normativa laboral s'aprecia clarament als discursos dels treballadors a través de les més múltiples formes: la contractació de treballadors amb un perfil molt concret a la cerca de suport econòmic, malgrat que això supose prescindir d'altres que ja formaven part de la plantilla; la contractació sobtada de treballadors informals per a evitar sancions; fugir de les inspeccions de treball amb la concentració vespertina del treball informal; el canvi successiu de raó social o el seu fraccionament a la cerca de subvencions i d'altres tipus d'avantatges; fins i tot l'ús de les prestacions socials dels treballadors en el seu propi benefici. L'increment de la precarietat dels

treballadors a causa d'aquestes pràctiques és evident a través, entre d'altres, d'una major submissió a les decisions empresarials, de la inseguretat que els suposa no conèixer l'abast temporal de la seua vinculació amb l'empresa o de la inexistència de contraprestacions socials per la seua feina.

I per últim cal fer esment a la flexibilitat de rendes on, a banda d'uns ingressos especialment baixos i insuficients per al nivell de vida de la comunitat de referència, és freqüent l'ús de les hores extraordinàries on majoritàriament s'estalvien les cotitzacions socials en pagar-les en negre, o bé poder comptar amb la possibilitat d'ajornar pagaments de sou i pagues extraordinàries, o fins i tot fraccionar-les, per tal de quadrar la comptabilitat de l'empresa. Un altre element d'aquest tipus de flexibilitat és la declaració del concurs de creditors i de manifestar la impossibilitat de fer front a nòmines, finiquitos i indemnitzacions que acaben sent pagades, molt més tard, després d'una reclamació realitzada pels treballadors, i no sempre en la seua complitud, pel Fons de Garantia Salarial, és a dir, per un organisme públic.

La flexibilització de la força de treball a través de la combinació d'instruments ja existents tradicionalment al sector amb d'altres de nous, suposa una precarització de la posició dels treballadors que els impedeix planificar el seu futur, fins i tot el més proper, atomitzant-los al si de l'empresa però també a la seua comunitat, empitjorant la seua salut i sobretot afeblint el seu subjecte col·lectiu, el que influeix negativament en la seua capacitat de reivindicació de millores laborals i vitals. Aquestes maneres flexibilitzadores recauen amb major incidència en aquells més febles a l'estructura ocupacional, és a dir, dones, joves i immigrants foranis, precisament aquells que s'escapen del perfil majoritari dels ocupats al sector comarcal (veure capítol quart). Tot i així de l'experiència de la precarietat no pot fugir ningú, ni tan sols els més qualificats, malgrat que són formes diferents de precarietat i per tant tenen també efectes distints en la vida quotidiana. Fins i tot varia la interpretació que hi fan els treballadors de la precarietat laboral segons la qualificació laboral que tenen; mentre que per als de menor qualificació és un element que assumir si es pretén tindre un lloc de treball, en el cas dels treballadors més qualificats, la precarietat és el preu a pagar per tindre una feina adequada a la seua formació.

Es dibuixa un panorama on precarietat i no precarietat es confonen configurant un contínuum de realitats laborals en les que temor a l'atur és essencial per a comprendre la seua expansió, sobretot en el cas de treballadors –com hem vist al capítol deu- que han assumit la precarietat com quelcom habitual en la seua

quotidianitat a través d'experiències tant pròpies com compartides. El pòsit que deixa en les consciències dels treballadors la successió de situacions laborals de gran precarietat aplanar el camí per a una degradació major de les condicions de treball. I no només ocorre en els treballadors menys qualificats, també aquells entrevistats qualificats assumeixen la precarietat com un element inherent al mercat de treball, confiant que els seus mèrits individuals –de qualificació però també de capacitat de treball i sacrifici– aconseguirà alliberar-los d'aquesta situació. A més a més l'esmicolament del seu subjecte col·lectiu contribueix decisivament a aquesta degradació, doncs siga quina siga la seua posició a l'estructura social neguen la via col·lectiva com la millor eina per a defensar els seus drets.

El paper que hi juga l'Administració és cabdal en aquesta precarització de la situació laboral dels treballadors del sector amb la construcció d'un marc legislatiu molt limitat sense un control real del seu compliment, almenys a ulls dels entrevistats. La resposta pública (del govern espanyol però sobretot del valencià) a les conseqüències del procés de liberalització comercial és una bona mostra de negligència. Els plans de suport al sector implementats per l'Administració, com veiem al capítol quart, es basen sempre en una major flexibilitat i en l'adaptació dels “excedents”, diuen, a altres realitats laborals, que mai són menys precàries respecte les de procedència. Per tant la institució que els hauria de filtrar el risc generat per la liberalització del sector té l'efecte contrari: el multiplica.

En definitiva, la combinació de la socialització en una realitat precària i de la capacitat legitimadora de la crisi del sector de determinades accions en la gestió de la força de treball contribueix decisivament a un increment en la degradació de les condicions laborals i amb aquesta de l'increment de la percepció de la incertesa.

El treball d'anàlisi realitzat assenyalava el mercat de treball com un element central en la construcció, per part dels protagonistes dels elements de percepció de la incertesa. La seua ambivalència situa als individus en una complicada disjuntiva: sense una vinculació laboral de caràcter remunerat no es pot optar a uns nivells mínims de benestar i de seguretat, però aquesta mateixa feina genera alts nivells d'inestabilitat i inseguretat, com acaba de sintetitzar, que afebleix la posició de camp dels treballadors. Però el treball remunerat, encara que fonamental, no és l'única font d'incertesa en la vida dels entrevistats, hi ha d'altres entre les que destaca, sobretot en un règim de benestar com el nostre: la família.

2.2. ALTRES CANALS D'INCERTESA: FAMÍLIA I ESTAT DE BENESTAR

Les profundes transformacions que s'estan experimentant al si de les famílies condueix a plantejar-se, com exposava al capítol tercer i seté, un possible esgotament del model que hi predomina al règim de benestar sudeuropeu al que pertanyem. La progressiva individualització de les dones suposa, d'entrada, el qüestionament de la seua submissió i abnegació a les necessitats dels membres de la família que el model de família tradicional reclama. I aquest procés d'individualització s'aprecia a les paraules d'una gran part dels entrevistats, en especial en la narració i concepció de les obligacions de cura que hi duu implícita la família: no deixen de sentir-se obligats a proporcionar aquesta cura però sí que s'observa com els perfils i les maneres de gestionar la solidaritat familiar estan canviant. Aquest fet els hi genera dubtes al voltant de la perdurabilitat de la capacitat d'aixopluc familiar en el cas de necessitat, però sobretot pel requeriment de repensar la família sobre la base de les transformacions ocorregudes. Les relacions familiars han deixat d'aportar respostes dicotòmiques a l'ordenació de la vida quotidiana presentant un ampli ventall de situacions i formes familiars, i per tant de possibilitats de benestar.

Aquest procés de qüestionament és la principal via d'accés a la incertesa a través de la família i varia segons els tipus familiars i el seu contingut de reflexivitat. A la recerca he conclós que podem esquematitzar els tipus de relacions familiars que n'apareixen segons el grau de reflexivitat, i per tant de qüestionament que hi tenen implícita (veure capítol seté). Aquesta classificació és la següent:

- Família tradicional: amb una clara distribució dels rols de gènere on els seus protagonistes transiten per rutes ja marcades i per tant la incertesa és mínima.
- Família tradicional 'imperfecta': formes familiars en les que malgrat la concepció i per tant el discurs emergent és clarament tradicional, la dona, per circumstàncies econòmiques ha d'ocupar a més a més de l'espai domèstic també l'espai públic a través de la seua vinculació al mercat de treball. És un model on la incertesa no és elevada doncs no es trenquen els esquemes de significat però sí que es veuen erosionats per la desigualtat que hi genera, evidenciada mitjançant l'esgotament que aquest model suposa per a les dones.
- Joves no emancipats: gairebé no han de plantejar-se la reflexivitat en termes familiars, la incertesa els hi prové de la precarietat que suposa

no poder permetre's, en una gran part dels casos analitzats, la creació d'una nova llar.

- Model complementari: units per vincles de parentiu, bàsicament filiatius, diferents individus conviuen sota un mateix sostre partint d'una negociació bàsica que els hi treu elements d'incertesa, però alhora els hi genera d'altres respecte la perdurabilitat del model i la seua conveniència.
- Parelles de doble ingrés: requereixen d'una negociació constant dels rols de gènere, que no deixa d'estar fonamentada en relacions desiguals envers les dones; la continua contrastació de les receptes apreses amb la realitat diària els hi genera desorientació.
- Model de confluència: famílies monoparentals o bé llars unipersonals, on l'exclusivitat d'ambdues esferes recau, conflueix, fonamentalment en un únic membre de la família. Amb diferències segons els tipus familiars la seua vida esdevé una presa de decisions continuada sense respostes vàlides que hagen estat prèviament construïdes.

Per tant, el canvi en l'esfera familiar suposa l'increment en la sensació d'incertesa per part dels individus, especialment respecte la perdurabilitat (o existència) de vincles familiars que els hi proveeixen suport i atenció en les seues necessitats. Aquesta preocupació per mantindre uns sòlids vincles familiars té un fort arrelament en la feble vinculació amb el treball remunerat que mantenen i l'escàs suport proporcionat per l'estat, doncs el seu benestar depén exclusivament de la família. El manteniment d'aquests vincles suposa una assegurança per al futur, el més mínim indici de canvi i pèrdua d'aquestes relacions els hi genera un elevat nivell d'inquietud.

En definitiva, la família esdevé també una font d'incertesa i inseguretat per als individus, especialment en aquelles formes familiars més reflexives, que sobreixen en major mesura del model tradicional i per tant no obtenen respostes fàcils a les qüestions quotidianes que sí que proporcionava, i proporciona, la família més tradicional. I a això s'ha d'afegir el contingut desigualitari que hi persisteix a totes les estructures familiars, procedent del repartiment desigual de les tasques d'atenció i cura dels seus membres concentrades en les dones, el que ve a incidir en el caràcter patriarcal de les relacions familiars; tot i que done indicis d'un cert canvi, aquest és molt lleuger.

Per últim cal fer esment de l'Estat de benestar. Els capítols tres i nou mostren un Estat de benestar deslegitimitat fins al punt de ser absent en gran mesura de les projeccions de benestar que estableixen els entrevistats. El procés de privatització i assistencialització que aquesta institució ha experimentat en els darrers anys ha sigut cabdal en la desconfiança en la seua eficiència. Un procés especialment visible a l'Estat espanyol on es construí sobre peus de fang en un moment on els corrents culturals hegemònics hi anaven a la contra, i encara més al País Valencià, on el govern conservador ha procurat una assistencialització especialment aguda i uns mecanismes de funcionament clientelars, que han afeblit clarament la seua posició.

La desconeixença que mostren els entrevistats en parlar de l'Estat de benestar juntament amb la desconfiança en la seua utilitat, els hi genera un major grau d'incertesa, doncs una de les principals institucions que poden filtrar-la desapareix de les seues estructures de sentit. Així i tot no podem obviar la capacitat de suport procedent dels sistemes públics de salut i d'educació que han estat tant profundament interioritzats pels treballadors com a drets inalienables que a penes apareixen als seus discursos de manera espontània en parlar d'aquesta institució.

La inoperància que mostra a grans trets l'Estat de benestar per a gestionar els riscos socials col·lectius deixa als individus desprotegits totalment i els obliga a cercar certeses de manera privada, el que incrementa la desigualtat social.

La conjuntura sobrevinguda amb la liberalització del sector del tèxtil i la confecció suposa una font excel·lent de legitimació de determinades decisions en la gestió de la força de treball al sector, així com l'evidència per als treballadors de que la seua realitat està canviant profundament, generant inquietud, com bé mostra l'anàlisi dels discursos dels entrevistats, el que reafirma la conveniència d'haver triat aquesta conjuntura com a metàfora d'incertesa. No poden ser més adients ací les paraules que encapçalen l'apartat: *és l'altre qui tira en comptes meu i sempre em guanya*. Els treballadors entrevistats mostren amb claredat el seu sotmetiment a les decisions d'altres, tant dels més propers –els empresaris locals– com d'aquells que hi són a milers de quilometres de distància i que decideixen la caducitat dels paràmetres en els que la seua vida s'ha mogut durant dècades. Fins i tot quelcom més privat i proper com és la família tampoc és controlat completament per aquests treballadors incrementant la seua sensació de desassossec; no obviem la capacitat de generació de suport que hi crea. El neguit

del sotmetiment a les decisions d'altres travessa per complet els discursos dels protagonistes d'aquesta recerca, fins i tot d'aquells que ocupen una posició privilegiada en relació al conjunt.

En definitiva, són moltes les dimensions a considerar en la generació d'incertesa en el cas dels treballadors del tèxtil i la confecció a les comarques. En la combinació de mercat de treball, família –aquestes dues ocupant una posició preferent– i Estat de benestar es construeix un complex trencadís de formes en el binomi certesa-incertesa que es troben estretament relacionades amb les pautes culturals interioritzades que condicionen la percepció de la incertesa, com veurem tot seguit.

Es confirma així la segona de les hipòtesis: tot i que el mercat de treball és essencial per a entendre la situació d'inquietud dels treballadors, també hi ha altres elements generadors que coincideixen amb les institucions encarregades en cada règim de benestar d'aportar aquest benestar, i per tant de gestionar els riscos socials i vitals.

3. Percepció diferenciada de la incertesa

Els canvis que estan experimentant les institucions que serveixen als individus de filtre i d'eina per a la gestió de les incerteses quotidianes incrementen de manera significativa la inquietud enfront de les mateixes. Alhora evidencien el diferent grau de feblesa de la posició que ocupen a l'estructura social, doncs el marge de maniobra en què els treballadors del tèxtil i la confecció entrevistats poden gestionar la incertesa remet directament a aquesta ubicació on les línies vénen dibuixades per les següents variables:

- Vinculació al mercat de treball, on s'integra el nivell de formació, i que ens dirigeix clarament a la classe social dels que constitueixen l'objecte d'estudi d'aquesta recerca.
- Situació familiar, en referència a la tinença o no de responsabilitats familiars i a la solidesa de la xarxa de relacions que hi genera.
- Edat dels individus i situació en el cicle vital i laboral.

- I gènere, doncs la percepció canvia segons parlem d'homes i dones, com també canvia la relació amb dues variables bàsiques: treball remunerat i xarxes familiars.

Totes aquestes variables dibuixen una percepció diferenciada de la incertesa, que era el que avançava a la tercera hipòtesi que ha guiat aquesta tesi doctoral, i que la realització de la recerca ha corroborat i ampliat. A més a més s'estructuren sobre la base d'una conjuntura molt específica: la creada per la liberalització del comerç dels productes del sector del tèxtil i la confecció i la crisi que es generà, la qual ha sigut després ampliada per la crisi econòmica general que han viscut les societats occidentals. Però en aquesta conjuntura ha sigut també determinant el procés històric de les comarques, especialment visible a les dues poblacions cabdals en la indústria del tèxtil-confecció: Alcoi i Ontinyent. La liberalització comercial ha obligat al reposicionament d'aquestes poblacions en la geopolítica mundial el que ha comportat una sensació de decadència més que patent als discursos dels entrevistats i que s'aguditza en la segona tongada d'entrevistes realitzades. Aquest element diferenciador en la percepció de la incertesa segons el moment de realització de l'entrevista ha de ser assenyalat. Mentre que en el primer període del treball de camp la crisi és més nova i per tant la incertesa és més epidèmica i la resposta a la mateixa més apassionada, amb una significativa sensació de pànic; en el segon període la incertesa ha entrat a formar part de la vida dels entrevistats, agreujada per la situació general de l'economia mundial, i això els suposa un desassossec molt més profund que és interioritzat com un element més de la seua realitat. Per tant, el pas del temps modifica la percepció de la incertesa.

La primera de les variables, el *caràcter de la vinculació amb el mercat de treball*, resulta essencial per entendre l'erosió que la incertesa fa en l'ànim dels treballadors. En aquest cas l'hegemonització de la gestió flexible de la força de treball, sobretot la consideració que és l'única eixida possible, destrueix la mínima seguretat amb la que els treballadors pogueren comptar respecte el mercat de treball, procedents d'un passat marcat per la precarietat, com bé ens han mostrat al capítol desé. Aquesta situació els manlleua d'autonomia i els lliura a l'albir dels vents d'incertesa que avui constitueixen part inherent de la cultura hegemònica. La precarietat pròpia, heretada i/o compartida és essencial per entendre la menor o major facilitat en què els treballadors admeten l'afebliment de la seua posició, malgrat el dolor que els hi genera. Per tant, la successió de contractes temporals, la informalitat de les relacions, la individualització i empresarització de les relacions

laborals al si de les fàbriques, els baixos ingressos, en definitiva la precarietat en totes les seues formes, afecta als treballadors entrevistats i alhora, segons el grau de precarització en què es troben, afecta a la seua sensibilitat respecte els temps incerts que ha generat la situació econòmica general, i més en concret la de la indústria tèxtil-confecció. Per tant a major fragilitat en el passat, major fragilitat en el present.

En aquesta precarietat la qualificació laboral, i per tant el nivell educatiu, juga un paper clau, doncs proporciona majors elements per a l'anàlisi de la situació per la que travessen, i amb aquests un marge de maniobra més ampli. Comptar amb estudis superiors i amb una formació que a més a més siga compatible i moldejable amb les necessitats canviants del mercat, és a dir, no un ofici com es lamenten en alguna ocasió els entrevistats sinó habilitats fluïdes, suposa tindre una seguretat afegida per a enfrontar-se al risc. I és el que veiem amb Fernando, Santi i sobretot Carmen, els treballadors més qualificats de la mostra que malgrat la precarietat en la que treballen sovint, no deixen de tindre la seguretat de que els seus coneixements són perfectament adaptables a altres sectors, a altres formes de treball, al que es demana avui en dia i que no són tan fàcilment substituïbles, com sí ho és la mà d'obra sense, o amb poca, qualificació.

En definitiva al que remet aquesta vinculació amb el mercat de treball com a eix definitori de la posició des de la que s'albira la incertesa és a la classe social. Són treballadors amb un nivell educatiu, laboral i econòmic molt limitat, a més a més, com hem vist als capítols nou i deu, han construït les seues estructures de sentit en referència a uns valors clarament ubicats en l'imaginari de classe, uns valors que avui precisament estan diluint-se com també ho està el seu subjecte col·lectiu. No hem d'obviar tampoc el contingut de reproducció d'aquesta posició a l'estructura social. Els treballadors procedeixen pràcticament tots de famílies amb un nivell educatiu molt limitat però a més a més bona part de les generacions que els succeeixen (fills però també nebots i altres membres familiars) repeteixen aquesta pauta. Es reproduceix la situació de feblesa, amplificada per la sensació de que res no canvia.

En segon lloc, les *xarxes familiars i de parentiu* varien la percepció de la incertesa en dues línies. En primer lloc el fet de tindre unes sòlides i nodrides relacions familiars alleugereix la sensació d'incertesa doncs procuren un matalàs en el que descansar, tant a nivell econòmic com de provisió de serveis i de suport emocional. Per tant la mancança d'aquestes relacions suposarà un increment en la percepció de la incertesa quotidiana. El cas més evident a la mostra de la recerca

és Chelo: fadrina, òrfena i amb un únic germà viu que pateix discapacitat mental, mostra un elevat grau de neguit en enfrontar-se al seu present i futur, sobretot en el cas de necessitat de cura pròpia. Aquesta solitud, en graus diferents, és experimentada per Begonya i Carmen, sense parella ni fills però sí amb unes relacions familiars suficientment sòlides que comporta matisar la percepció de la inseguretat amb el factible suport de la família d'origen. El fet d'estar sols, tanmateix, suposa també saber, i témer, que en moments de necessitat estaran una mica més sols.

En aquest sentit, com apuntava a l'apartat precedent, les famílies tradicionals, també les famílies tradicionals 'imperfectes', suposen un plus afegit de certesa, doncs no han de qüestionar-se constantment les obligacions que se'n deriven, com els hi ocorre a les famílies de doble ingrés o a les famílies monoparentals, sinó que vénen donades. Aquesta seguretat procedent de la tradició suposa alhora una entrada d'incertesa davant els canvis succeïts al context. És a dir, el fet de comptar amb una única font d'ingressos és avui una entrada d'inquietud, a més a més d'una font de desigualtat per raons de gènere. És el cas, per exemple, de Miguel, qui amb l'empresa on treballa afectada per un expedient de regulació, i les filles cursant estudis superiors veu com la seua posició laboral s'afebleix enormement, i amb ella la posició econòmica i social de la família al complet. També Lirios comparteix aquesta inquietud, però incrementada per la seua situació familiar: patint una gran precarietat laboral, amb el marit jubilat per malaltia i els fills sense feina, encara en procés de formació, a més a més de ser la responsable exclusiva de la cura de la seua mare i del seu germà, ambdós en situació de dependència. Per tant la incertesa de ser pràcticament l'únic sustent econòmic i de cura de la família és aclaparant. La seua única esperança es projecta en el futur dels seus fills, encara que sense la certesa de que serà millor que el seu.

Malgrat les transformacions que està experimentant i la incertesa que duen implícita, com he reflexionat al capítol vuit, les relacions familiars romanen encara, i sembla que per molt de temps més, com a principal cau de solidaritat i suport per als més febles i en conjuntures especialment crítiques, i això els proporciona seguretat. Per tant formar part d'unes nodrides relacions familiars alleugereix el pes de la incertesa però també al contrari: en determinats casos no comptar amb responsabilitats familiars enforteix la seua posició davant de possibles canvis, fins i tot els permet desitjar-los, com passa amb Carmen i Rosario. La família manté un vincle contradictori i ambivalent amb la seguretat.

En tercer lloc, apareix l'edat com a variable essencial per entendre la vinculació dels entrevistats amb la certesa. No es pot considerar aquesta edat sense les dues variables anteriors, doncs el moment en el cicle vital en què es troben suposa una clara referència, que no automàtica, al cicle familiar i laboral. Però implica també una percepció molt precisa del pas del temps i de la capacitat de construcció d'expectatives respecte el futur que influeix molt en la sensació més o menys aguda de la incertesa.

En aquest cas cal assenyalar als joves com especialment precaris en el mercat de treball i conseqüentment amb un menor grau de responsabilitats familiars, molts sense emancipar encara, en gran mesura per la impossibilitat de fer-ho. A més a més han de suportar el menyspreu dels treballadors més grans, que consideren que no tenen els mateixos valors de sacrifici i de submissió a les normes, laborals, que ells. Per tant la seguretat atorgada pel mercat de treball és molt reduïda. Tanmateix, com veurem a l'apartat cinqué d'aquestes conclusions, encara senten que tenen temps per redreçar la seua situació, el que tamisa la percepció d'incertesa. A més a més és evident la socialització d'aquests joves en els paràmetres culturals de la Segona Modernitat, és a dir, en l'etapa de la incertesa extrema que comporta un lleuger canvi en la interpretació de la situació que travessen; fins i tot s'arriba, en els casos dels joves més qualificats, a cobdiciar la incertesa que ve implícita en el canvi.

Tot i així, i encara que és evident la diferència en les edats, no és tant significativa l'edat com la qualificació formativa i laboral, la qual està més concentrada en els entrevistats més joves, i això els hi proporciona un altre tarannà amb el que enfrontar-se al risc, com s'acaba d'assenyalar. No obstant, la gran majoria de joves entrevistats empentats per les dificultats econòmiques de les seues famílies i per l'escassa afecció al sistema escolar, entren al mercat de treball precoçment, en una decisió de la que molts més tard se'n penediran per la manca d'oportunitats que suposa. D'altra banda s'han socialitzat a casa en termes de precarietat, però també observant la seguretat que atorga tindre una feina de per vida, i per tant desitgen una vinculació laboral estable així com unes relacions familiars fortes. Mostren una forta interiorització de la cultura de l'esforç, que fan conciliar amb dificultat amb els valors culturals de la modernització reflexiva, fent que actituds i pràctiques siguin discordants: actuen d'igual manera que els treballadors de generacions anteriors però ho expliquen (i s'ho expliquen) de manera diferent.

La percepció de la incertesa en els treballadors més grans procedeix d'altres fonts. Aquests treballadors s'han socialitzat en termes d'estabilitat, encara que

travessada per la precarietat, i en l'assumpció progressivament ascendent de drets socials. El neguit els hi prové d'observar la lleugeresa amb que allò que han conegut s'esvaeix, i amb la sensació de decadència que acompanya a aquesta destrucció. D'altra banda conceben la jubilació com la fita a la qual arribar i en la que estaran a cobert. Això els hi genera també una sensació ambivalent estretament relacionada amb la proximitat a l'edat de jubilar-se, ja que, en un Estat de benestar cada vegada més feble i estricte, han canviat els requisits d'accés i la jubilació que podria esdevindre un descans pot arribar a ser la seguretat de viure una vida de mancances. Poden perdre el retir que han estat llaurant durant anys. I aquesta possibilitat els genera una elevada incertesa.

Per últim, en el cas dels adults, la incertesa està més mediatitzada per les responsabilitats familiars, doncs molts fills encara es troben en situació de dependència, i això els hi provoca una profunda inquietud. Igualment, per la consciència de que el sector on han treballat ja no els necessita i es senten massa grans per a poder canviar d'ofici en un mercat de treball on allò que es valora és la joventut i tots els valors culturals a aquesta vinculats: capacitat de canvi, elevada qualificació, capacitat de treballar en equip... i ells en manquen. Per tant la incertesa en aquest cas serà percebuda de manera més punyent.

I per últim cal fer referència al *gènere*, que alhora es troba estretament relacionat amb totes tres variables anteriors. El gènere marca una clara línia divisòria respecte la incertesa vinculada a la major precarietat de les dones en l'esfera productiva, alhora que a una major càrrega en l'esfera reproductiva, però depén de la forma familiar de convivència i del rol que s'ocupe a la mateixa.

La incertesa procedent de la transformació d'un sector econòmic i per tant laboral ve dibuixada en gran mesura amb traços masculins. Per als homes la feina remunerada constitueix el nucli de la seua identitat. Les dones que conceben la feina de manera secundària perceben la incertesa més en termes de dificultats econòmiques familiars que no pas com a manllevament de la identitat. En aquest cas els homes són més proclius al desassossec generat per la possible pèrdua de la seua funció com a sustentador econòmic de la llar. En el cas de les dones, tanmateix, la incertesa procedent de l'àmbit laboral serà patida més de manera vicària que no central, procedent de la possible manca d'ingressos econòmics per part del company. I per tant la cura i les responsabilitats familiars seran la seua principal via d'entrada d'incertesa, segons el grau de reflexivitat que incorpore al forma familiar en la que es visca, com hem vist a l'apartat anterior, així com al capítol set.

Precisament són aquelles dones que pertanyen a famílies allunyades del model tradicional les que pateixen en major mesura la incertesa procedent del mercat de treball, és el cas per exemple d'Olga, encapçalant una família monoparental i sense una vinculació laboral estable. De fet, no podem obviar que la precarietat de la inserció de les dones al mercat laboral és més que demostrada pels nombrosos estudis realitzats al voltant de la realitat laboral des d'una perspectiva de gènere. I per tant a la desorientació generada per pertànyer a un tipus de família que s'aparta del model tradicional, se li afegirà la seua major feblesa en el mercat de treball en comparació amb els homes.

Cal per tant una reflexió de la modernització reflexiva en termes no androcèntrics, amb una forta incidència de la perspectiva de gènere que expose quins són els principals canals d'incertesa en el cas de les dones, com la viuen i com en responen. A la recerca realitzada hi he anotat alguns indicis; cal però una investigació més aprofundida que espere dur a terme en el futur.

Fins ací les principals variables què medien en la percepció de la incertesa de les persones que he entrevistat en aquesta recerca. Per descomptat no es tracta d'una classificació exhaustiva, però sí són les variables que emergeixen amb major capacitat explicativa després de l'anàlisi dels seus discursos. A més a més hem de tindre en compte que es tracta d'una diferenciació amb intencions analítiques doncs en la realitat aquestes variables es superposen i per tant la sensació d'incertesa s'incrementa, ja que amb dificultat podran distingir les seues fonts. Igualment hem de tindre en compte l'ambivalència de les mateixes variables, que alhora són un element d'agudització i minva d'incertesa.

Es nega per tant la idea del contingut universalitzador del risc, almenys des de la perspectiva del benestar; la incertesa com hem vist és un element mediatitzat per la posició que s'ocupe a l'estructura social segons edat, gènere i vinculació laboral, el que corrobora la tercera de les hipòtesis de recerca.

4. Estratègies de resposta a l'increment de la incertesa

D'aquest no-res me'n faig una cuirassa

La percepció diferenciada de la incertesa, que el procés de liberalització del sector tèxtil-confecció ha amplificat, marca clarament la diferència amb la resposta

que els treballadors hi donen i què he exposat als capítols sis, vuit, nou i deu. En aquest sentit Carmen, l'entrevistada més qualificada tant formativament com laboral, i que a més a més no compta, de moment, amb rígids vincles de dependència amb els familiars, és la que mostra un perfil de major gaudi de la incertesa, cercant el canvi. Per tant no només la percepció, sinó també la comoditat d'estar en aquests nous temps marcats pel que ens diu la cultura hegemònica que han de ser: el canvi constant, la variabilitat, la flexibilitat... és mediatitzada per la posició en l'estructura social en termes de vinculació al mercat de treball (i per tant, sense dubte, el nivell formatiu); la classe en definitiva, però també la vinculació familiar.

La pràctica totalitat dels treballadors entrevistats mostren la posició contrària: despleguen un ventall, no massa ampli donats els seus escassos recursos, de tècniques per minimitzar la incertesa que els genera en el moment de ser entrevistats el canvi profund en els paràmetres del mercat de treball però també de la família i l'Estat de benestar. Aquestes estratègies que he anomenat de compensació, cerquen elements que atorguen, si no certes, sí una mínima seguretat per a poder tindre el miratge que poden planificar i per tant controlar la seua vida quotidiana. Es tracta d'estratègies adaptatives a una situació no decidida per ells, el que evidencia la seua posició de dominats. Aquestes respostes són d'una enorme heterogeneïtat, però podem classificar-les en dues línies bàsiques de comportament estratègic en la compensació:

- Suport en els elements que s'han vingut classificant com a agents de provisió de benestar: estat, família i mercat, a més a més de l'esfera relacional.
- La construcció d'un conjunt de normes i valors per a guiar el seu comportament i per a valorar la situació, una cultura pròpia que està en ple procés creador, doncs la conjuntura a la que s'enfronten té un elevat contingut d'innovació.

Quadre III.
Resum de les estratègies de resposta a la incertesa dels entrevistats.

Estratègia d'assimilació

Gaudi del canvi i la incertesa

Estratègies de compensació

Mercat de treball

- Centralitat del treball
 - Incrementar la jornada laboral
 - Cercar una nova feina
 - Combinar activitats remunerades
 - Estratègia formativa
- Gestió dels recursos econòmics
 - Austeritat vital
 - Racionalitat financera

Família

- Gestió econòmica
 - Caixa única
 - Transvasaments monetaris
 - Suport a l'habitatge
- Provisió de serveis de proximitat
- Manteniment del vincle familiar

Estat de Benestar

- Ús estratègic dels recursos de benestar de l'estat

Esfera relacional

- Ús estratègic dels recursos sindicals
- Element de lleure i sociabilitat

Cultura

- Rutinització del risc
- Privatització dels interessos i activitats quotidianes
- El canvi com a esperança

4.1. L'ÚS DELS CANALS DE BENESTAR

Hem vist al llarg de la investigació i de les converses mantingudes amb els treballadors l'ambivalència del treball remunerat respecte la seguretat. Per una banda és el principal generador d'inquietud, sobretot en un moment com el que travessa el sector que analitze. Però no només per aquesta complicada situació sinó també per la deriva que ha pres en les darreres dècades el món del treball amb una profunda precarització, que ve a empitjorar la pèssima situació que tradicionalment han experimentat els treballadors del sector. Però d'altra banda, és també una via

essencial per a assolir nivells mínims de seguretat i estabilitat, i per tant minvar la incertesa que genera el mateix treball. Per als entrevistats el fet de tindre feina és ja un privilegi, no importen doncs les condicions de la mateixa. Tanmateix aquestes condicions són precisament les que generen sensació d'inseguretat.

De fet la centralitat del treball en les estratègies de compensació de la incertesa és un element simptomàtic d'aquest doble paper que hi juga: generador simultani de certes i incertes. Així hem vist com una gran part de les forces dels entrevistats es concentren en assolir un major grau de seguretat a través del mercat. La primera opció que transiten és treballar durant més hores, a vegades amb la combinació de vàries activitats remunerades, per a incrementar el seu poder adquisitiu i alhora tindre una alternativa laboral en el cas de que el sector faça fallida, com fa José Carlos, per exemple. No obstant, la seua escassa qualificació laboral i formativa, en termes generals, minva molt aquesta possibilitat, doncs les feines que combinen resulten ser especialment precàries.

Una altra estratègia per reduir el desassossec és cercar aquesta esmentada alternativa laboral a través d'assolir una nova formació més encarada a adaptar-se a un mercat de treball que avui els està expulsant. És el cas de Paco, que està estudiant una llicenciatura per tal de poder tindre més oportunitats d'aconseguir aprovar unes oposicions i eliminar així totalment la incertesa procedent del treball remunerat. O també Mónica, amb els seus estudis de costura; o Sara, cursant un cicle formatiu d'auxiliar d'infermeria. Estratègies que vénen a esmenar en certa mesura la precoç eixida del sistema escolar tan comuna entre els entrevistats. A més a més es tracta d'una estratègia, a priori, exitosa, doncs com ja hem vist la percepció del risc entre els entrevistats més formats és menor que entre aquells amb una baixa qualificació i molt especialitzada en un sector en decadència.

D'altra banda els ingressos que s'obtenen en el mercat de treball – insuficients segons els estàndards de la comunitat de referència – són administrats fèrrament, generalment per la dona de la família, sense deixar a penes lloc als capricis. I quan aquests capricis es permeten –és el cas d'eixir a festes o d'anar de vacances a l'estiu– és perquè ha hagut una prèvia i minuciosa planificació amb l'estalvi com a eix. L'austeritat vital procura una precària xarxa de seguretat per als entrevistats en vies d'evitar qualsevol imprevist que els poguera causar un ensurt molt greu. Es tracta d'incorporar la previsibilitat i el control de manera limitada, com limitat és el seu poder, en un món cada vegada menys previsible.

Precisament en aquesta administració rígida dels ingressos hi té un paper destacat la família. Les relacions familiars, sobretot per línia filiativa, proveeixen de serveis als seus membres, i un lloc destacat ocupa el suport econòmic. En aquest

sentit la gestió centralitzada dels ingressos familiars és un element recurrent a les famílies dels entrevistats. Els membres de la família aporten a una caixa única els seus ingressos –procedents del mercat, formal o informal, i de l'estat– i és generalment la dona la que els administra imbuïda per l'actitud d'austeritat esmentada. Aquesta estratègia és bàsica per aconseguir fugir de situacions de pobresa però també per a optimitzar els recursos i poder assolir una major capacitat de consum segons la qual valoren el seu nivell de vida. El pas del temps l'ha variada lleugerament, mantenint però el mateix contingut: proveir de suport econòmic als membres de la xarxa familiar.

Un dels canvis que es perceben respecte els entrevistats més joves –encara que no en tots– és una menor feminització de la gestió econòmica de la llar. Les dones en parelles de doble ingrés no sempre gestionen únicament els ingressos familiars sinó que es percep com una tasca compartida, i per tant generadora de conflictes que per a evitar-los s'usa la intermediació de les entitats bancàries. Tot i així les dones mostren un coneixement més acurat de les despeses de la llar, el que indueix a pensar que continuen essent les principals gestores, malgrat que sota narrativitats més difuses.

L'altre canvi en aquesta gestió econòmica és la implicació econòmica dels fills que viuen a la llar familiar i compten amb una feina remunerada. En aquest cas són molts, amb el vist-i-plau dels seus pares, els que opten per deixar només una part pactada del seu sou o bé directament quedar-se'l sencer per aconseguir una emancipació més còmoda. Un model que conviu amb aquells joves treballadors que, com feien a les generacions anteriors, aporten tot el seu sou a la unitat familiar, i és la mare la que administra. Però, com he exposat al capítol vuit, siga quin siga el model que adopten en l'economia familiar, el fet clar és que entenen que els sous de tots els seus membres, mentre no tinguen casa pròpia, constitueixen renda disponible per al benestar familiar, i això els atorga un suport bàsic que fa minvar la incertesa que la mateixa precarietat del mercat els hi genera, sobretot tenint en compte l'escassetat de recursos econòmics de la majoria d'aquestes famílies.

A més a més en aquest suport econòmic juga un paper clau l'habitatge, que és considerat l'element essencial on convergeixen tots els esforços familiars, ja siga amb la contribució en les despeses per a la seua adquisició o, fins i tot, especialment en poblacions més petites i amb un caràcter més rural, proporcionant directament un habitatge a cadascun dels fills. És important assenyalar ací que hi ha casos en què els estudis superiors són presentats de manera equivalent a la provisió d'un habitatge, doncs l'objectiu és el mateix: la provisió d'un millor punt de

partida en l'entrada dels fills al món dels adults. Igualment els transvasaments econòmics entre membres de la família són constants, tant monetaris com en espècie, i no s'aturen amb la creació d'una família pròpia sinó que es perllonguen al llarg de tota la vida, en especial en el moment de creació d'una nova llar per part.

La família és una ajuda essencial en el moment de creació de noves famílies, tant a través de l'adquisició d'un habitatge com amb la cura dels més petits. De fet, les xarxes familiars són el lloc on s'assenten els serveis d'atenció –de petits i grans– que permeten a moltes dones estar presents al mercat de treball, i amb això millorar la qualitat de vida de la llar. Però també la família contribueix de manera decisiva en la cerca de feina o en el simple intercanvi d'informació necessària per a qüestions quotidianes, i sobretot en el suport emocional. I en aquest establiment de les xarxes contribueix decisivament l'hàbitat, doncs les seues reduïdes dimensions a les comarques analitzades permeten unes relacions més continuades, més basades en les rutines, més sòlides. Les relacions de solidaritat intrafamiliar són un element clau en l'assoliment de benestar i de certesa de les persones entrevistades, no debades, conscients com són de la seua importància, els treballadors fomenten la seua solidesa mitjançant la sociabilitat.

Malgrat que el canvi que s'està produint en els perfils familiars puga fer pensar que aquesta solidaritat no es done, sí que es produeix i amb força, també, entre els més joves. S'opta però per un altre model de gestió, no basat exclusivament en l'abnegació i submissió de les curadores sinó en un entramat d'estratègies en les que està entrant amb força el mercat, sobretot en la seua vessant informal. Tot i així, tenint en compte la posició estructural dels entrevistats, aquests serveis aconseguits al mercat són molt escassament utilitzats, i si s'usen és des de la base de la solidaritat entre parents, compartint despeses, com també comparteixen les feines de cura.

Encara que aquesta modernitat avançada que anem habitant suposa la construcció d'una nova individualitat caracteritzada per ser transitòria, fragmentada, mal-leable i per tant menys capacitada per a establir relacions interpersonals sòlides i de llarg termini, en el cas dels treballadors considere que la incidència d'aquesta identitat no afecta significativament a les xarxes de solidaritat familiar que suposen la base del seu règim de benestar. Per tant accepte la quinta de les hipòtesis plantejades; cal introduir, però, matisos.

En primer lloc, que no podem destriar el compromís dels entrevistats a les xarxes de solidaritat familiar amb la seua posició a l'estructura social. La individualització ha canviat d'entrada l'actitud dels entrevistats, i no només dels més joves, respecte el fet, i la manera, de proporcionar suport des d'instàncies

familiars. Però aquesta actitud poques vegades es duu a la pràctica, en gran part perquè les opcions alternatives reals de provisió de serveis que encara realitza la família són molt limitades. Considere que la classe treballadora –que podríem definir pel seu baix nivell laboral, formatiu i econòmic- té una velocitat d'individualització diferent a la de les classes més afavorides, ja que la individualització, si l'entendem com una causa de la minva de la solidesa dels vincles familiars, té uns costos que no tots poden assumir, sobretot si com al nostre país l'estat no aporta cap solució viable a aspectes com la cura dels dependents o bé l'emancipació dels més joves.

Aquests possibles costos de la individualització són visibles en les entrevistades al voltant dels 40-50 anys, una generació que una d'elles anomena de 'bisagra', és a dir, protagonistes absolutes del benestar dels seus ascendents i descendents, però que es neguen a que els seus fills juguen aquest paper i prefereixen cercar altres vies de benestar. La justificació d'aquesta expectativa és, al meu entendre, un exemple d'individualització: no volen que la relació amb els seus fills es sustente en el sentiment d'obligació, sinó en la llibertat d'elecció. A més a més desitgen una millor vida per als seus fills i això suposa per elles que no hagen de carregar amb la cura dels pares. Però aquesta postura suposa un greuge per elles mateixes: curadores de pares i fills, que a més a més, per raons econòmiques, no han perdut el vincle amb el mercat de treball i han hagut de treballar en condicions especialment precàries, molt més que els homes, en el futur no esperen, ni volen, ser ateses pels seus fills i per tant tindran de cercar altres vies de suport, que en la seua posició de classe no resulta senzill. El procés d'individualització deixa en evidència i aprofundeix relacions de desigualtat de classe i gènere que perjudica especialment a les dones de classe treballadora.

Per últim cal fer esment de l'Estat de benestar i altres xarxes de suport com a plataforma de construcció d'estratègies d'assegurament. En aquest cas l'ús de l'Estat de benestar i dels serveis que poden oferir els diferents agents de l'esfera relacional és molt limitat. La combinació de mercat i família com a central en l'esmoreïment de la incertesa de la vida quotidiana resulta molt simptomàtica de la incapacitat del nostre Estat de benestar en el filtratge del risc vital.

L'Estat de Benestar en un constant i vertiginós procés d'assistencialització, a nivell estatal, però sobretot al territori valencià, ha estigmatitzat el seu ús i ha desaparegut gairebé totalment del ventall d'opcions en les estratègies d'assoliment de certes dels treballadors tèxtils de les comarques. La desconfiança en que puguin ser ajudats suposa un obstacle molt gran per a que es tinga com un

element de minva d'incertesa. Endemés ens trobem amb un element molt important per a entendre la concepció que tenen els entrevistats respecte el seu benestar i el mode en com assolir-lo, i és un interès, especialment visible en els homes, de no mostrar-se com a necessitats, de presentar-se com a persones que mai han necessitat ajuda. El procés de deslegitimació patit per l'Estat de benestar en els darrers anys des de postures neoliberals juga un paper essencial en aquesta postura.

En la relació amb l'Estat de benestar trobem un important salt generacional amb uns joves més proclius a cercar, i reclamar, l'aixopluc de l'estat en la gestió de les seues necessitats diàries, encara que aquesta conclusió s'ha de matisar. En primer lloc perquè aquest salt es dóna si els més joves són qualificats, no s'aprecia tant el canvi entre els joves entrevistats sense estudis. Els joves més qualificats sí que entenen l'Estat de benestar com un element a tindre en compte per a millorar la seua vida quotidiana, encara que els produeix una profunda desconfiança i sempre tinguen a la família com a prioritària. En el cas dels treballadors joves menys qualificats aquesta presència es dilueix.

Tot i així ens trobem de nou amb la contradicció: malgrat que existeix molt poca incidència en la vida dels treballadors entrevistats de les prestacions –almenys de manera directa i apreciable per a ells, perquè també és cert que obvien el fet de la sanitat i educació públiques, l'ús que fan tant dels serveis de l'estat (de la prestació per desocupació especialment) en moments de dificultats a l'empresa per ells és una via per apaivagar el risc que les institucions, en aquest cas el mercat els hi transmeten. També hem de comptar amb la tranquil·litat, fictícia i a curt termini, que els hi proporciona l'ús fraudulent d'algunes de les seues prestacions, especialment la prestació per desocupació, un element recurrent en les estratègies d'assegurament privades dels treballadors (sovint dirigits pels empresaris).

En darrer lloc cal esmentar l'esfera relacional com a filtre de la incertesa. En aquest cas hem de parlar de dos elements. D'una banda els agents institucionals, on clarament destaquen els sindicats. D'altra les xarxes de solidaritat entre iguals, ja siga amics o xarxes comunitàries.

El món associatiu està molt poc present a la vida dels treballadors de les comarques, per manca de temps i de xarxes de coneguts al seu si, segons argumenten. El tarannà lúdic i festiu de les associacions que apareixen als discursos dels entrevistats és patent, el que comporta que no siga concebut com una font de provisió de benestar, tot i l'increment de qualitat de vida que els hi suposa. En aquesta esfera els sindicats adquireixen una rellevància significativa, no debades el

treball remunerat és central tant en els interessos d'aquesta recerca com en la vida dels treballadors analitzats. Tanmateix aquestes organitzacions juguen un paper menor en el filtratge dels riscos quotidians. Són importants en el suport burocràtic i jurídic en moments complicats a les empreses on treballen – o la major dificultat del comiat en cas dels delegats sindicals a les empreses-, i per tant minven el sentiment de desassossec que aquests períodes poden provocar, però confien molt poc en la seua capacitat d'incidència en les relacions laborals en general. Es tracta d'un parany, doncs atorguen major importància a les relacions individualitzades amb el mateix empresari com a element de negociació de les condicions laborals, el que fa minvar el poder de la negociació sindical, i per tant deixa als treballadors més desprotegits davant de les decisions empresarials.

Per últim cal fer esment de la total absència de les xarxes comunitàries de suport en els discursos dels entrevistats. La comunitat d'iguals no apareix enlloc, més que en les xarxes d'amistat per a objectius lúdics exclusivament, i ho fa amb una presència molt lleugera i sempre lligada al suport emocional o bé a altres tipus de suport en termes de cura –gairebé mai en termes econòmics– però per un curt espai de temps. Però els amics no els proporcionen certes, ni confiança absoluta, com sí que fa la família. Els amics, ens diuen, són per a divertir-se. No podem però deixar de banda la capacitat de benestar que genera aquest divertiment, malgrat que ells no ho presenten d'aquesta manera.

He relacionat les principals estratègies de minva d'incertesa i d'increment del seu benestar que els treballadors del sector han compartit amb mi a través de les converses mantingudes. Són estratègies que vénen envoltades per uns valors i expectatives que ells mateixos s'han construït per a donar resposta a les seues condicions vitals, com veurem tot seguit.

4.2. PAUTES DE COMPORTAMENT DAVANT LA INCERTESA

Un dels elements clau en l'anàlisi dels discursos dels entrevistats és la seua actitud davant dels fets que els hi succeeixen en la vida quotidiana i que mostren una clara tendència a la transformació i per tant a l'atordiment, com hem vist al capítol deu. El que ens remet clarament a l'*habitus*, a la cultura que han anat construint generació rere generació procedent de la seua posició de camp i que avui conviu amb aquells trets constitutius de la nova època.

L'actitud que més sobreïx és, com ja he repetit al llarg de la tesi, la centralitat que ocupa el treball remunerat en la seua vida respecte el que tenen una posició reverencial. La capacitat d'esforç, de portar endavant interminables jornades i de realitzar les més diverses funcions els hi proporcionen satisfacció, són un motiu d'orgull, i es tracta d'un element present en els treballadors sense importar l'edat, ni el gènere ni tampoc el nivell educatiu. En aquest darrer cas canvia però, el mode de justificar-ho, mentre que els treballadors més qualificats presenten aquesta actitud com un element suportable a canvi de la satisfacció personal que els hi genera el treball, els menys qualificats ho expliquen com un valor inqüestionable, implícit en ser considerat una persona de bé. En ambdós però estructura la seua identitat.

Aquesta centralitat del treball remunerat juntament amb el temor que els hi genera l'actual situació d'aquest treball condueix a que una de les seues estratègies de defensa siga no aturar-se a pensar en la conjuntura en la que viuen i les seues possibles conseqüències. Un profund fatalisme els amara completament, no es senten capaços d'incidir el més mínim en el context general en el que viuen, congruentment no en pensen, no es qüestionen la més mínima dimensió de la situació per la que travessen. Es limiten, en aquest cas amb major incidència en els treballadors no qualificats o poc qualificats, a amaran-se de rutines. Interpretar el treball, i per extensió la resta d'esferes que configuren la seua quotidianitat, a través d'hàbits ritualitzats els hi alleugereix i fonamenta la seua percepció del món en el que viuen. Mostren un fort esperit previsor conjugat amb la consciència de que tot pot canviar, de que res és segur. Un fet enormement paradoxal, doncs construeixen el costum sobre allò incert.

Estretament relacionat amb l'estratègia del costum podem trobar la privatització extrema dels seus interessos, una postura present de manera generalitzada en tots els treballadors entrevistats. Conscients de que res poden fer en el mercat de treball, el qual, amb els canvis actuals –que ni arriben a entendre– cada vegada se'ls escapa més de les mans, es concentren en la quotidianitat més propera, especialment en les relacions familiars però també en les relacions que estableixen entre els companys de feina i, poques vegades, tret de que es tracte dels treballadors més joves, en els amics. A l'àmbit més privat és on es senten segurs, on les relacions que mantenen els proveeixen de calidesa, on senten que poden decidir, i on troben, sobretot, el significat i la capacitat interpretativa que un mercat cada vegada més flexible i mutable els hi nega. Aquesta estratègia suposa una major solitud dels individus, ja que els conflictes també són amplificats, com veiem al capítol nou. Qualsevol ensurt en el seu dia a dia, per petit que siga, és

amplificat per la capacitat de reflexió que hi aboquen. I alhora coarta la capacitat de rebel·lar-se davant circumstàncies de més gran abast que no pas les familiars, que no els hi són favorables. No tenen forces, absorts com estan en la seua esfera privada.

És més, eduquen els seus desitjos segons la posició que ocupen a l'estructura social. Aprenen a no desitjar més del que tenen, conscients com són que, si no intermedia la sort, no assoliran aquests desitjos, per molt senzills que siguin, més si en aquests intervé el mercat. Esperar el que poden aconseguir els atorga tranquil·litat, que al capdavant és l'únic desig que gosen verbalitzar. Tan sols pretenen que cap ensurt els destrosse la vida, encara que es base en la precarietat, l'experiència els hi diu que quasi mai el canvi és positiu. La por és present, de manera aclaparant, als discursos dels entrevistats. I ací juga un paper clau l'edat, doncs els treballadors més joves tenen un element al seu favor: poden esperar a que es redrexe la seua situació vital, encara hi ha esperança en el canvi, doncs encara tenen temps. En el mateix sentit, els treballadors més grans tenen pressa, volen que arribe prompte l'edat de la jubilació sense que cap element que hi puga incidir en la qualitat de la prestació de retir puga variar.

Per últim, cap dels entrevistats pretenen destacar, cerquen, amb força inusitada en una cultura com la que ens transmet la modernitat reflexiva, confondre's amb la resta, una tendència a l'homogeneïtzació amb la resta de persones, a manifestar la seua normalitat. Mitifiquen el terme mig, la rutina, perquè els atorga seguretat, amb molta probabilitat perquè un canvi els farà destacar, però a la baixa.

5. Jugo perquè em torna a tocar: vaig d'oca a oca

En els fulls precedents he sintetitzat els resultats obtinguts a partir d'entrevistes impregnades totes elles d'un important sentiment de neguit i d'impotència en veure's els seus protagonistes immersos en un procés que sorgeix d'una decisió presa des d'instàncies llunyanes, tant geogràficament com social, a la seua realitat quotidiana, i per a ells difícilment abastables. Situe aquesta recerca en un moment de qüestionament profund de les pautes culturals en què s'han socialitzat la gran majoria dels treballadors entrevistats sense arribar a tindre encara cap referent que substitueixi aquestes pautes més que la incertesa.

No considere la incertesa com un tret totalment nou a les trajectòries dels treballadors del sector. La inseguretat i la precarietat acompanyen a la gran majoria de trajectòries formatives, professionals i, en definitiva, vitals dels entrevistats en aquesta tesi doctoral, ho hem vist al capítol desé. La percepció del present i del futur està travessada pel passat, on hi juguen un paper fonamental l'edat, el gènere i el nivell formatiu, essent les dones, els joves i els treballadors menys qualificats els més perjudicats per la precarització del mercat de treball. Tot i no ser un tret nou en la vida de la classe treballadora de les comarques, la incertesa actual adquireix perfils novedosos que la fan encara més punyent. El risc passat, com el present, conté també certesa, hi ha una part coneguda o almenys intuïda sobre la qual van estructurant-se les inquietuds, les expectatives.

En les generacions més grans amb treballadors que avui estan propers a la jubilació, s'intueixen dues coses certes: hi ha feina i la feina millorarà la situació econòmica i social, el que no significa que canviarà dràsticament el seu estatus. En el cas de les noves generacions aquesta certesa es basa en el contrari, no hi haurà feina per ells. L'emergència totalment corpòria, no vaga ni difusa com abans, dels nous competidors, els ho constata diàriament. Avui aquests treballadors, a diferència de les generacions anteriors, saben que pot acabar-se l'activitat econòmica del sector o que encara que continués ells no hi formaran part, lluny com estan dels valors que s'estan imposant i que avancen –amb el suport de l'Administració pública- vers l'especialització en el disseny i la comercialització, no en la producció. Amb tot, es tracta d'una incertesa més profunda, més angoixant.

De fet desconfien de la possibilitat de progrés, que ha vingut guiant la seua cultura durant dècades. Malgrat que una gran part dels entrevistats amb edats superiors a la quarantena sí que han apreciat una millora substancial en la seua qualitat de vida, encara que mesurada en termes de consum i de llibertat d'acció després d'anys sotmesos a una dictadura mísera i miserable. Tanmateix els més joves no tenen tan clar aquest progrés en ells, més bé al contrari: saben que no millorarà la seua vida respecte els pares, que no tindran el que han tingut ells, igualment valorat en termes de consum, mai en termes laborals. De la mateixa manera són conscients els treballadors adults respecte els seus fills. Han perdut totalment la confiança en el futur i això, no ho podem obviar, és un senyal inequívoc d'una precarietat vital profunda.

Davant d'aquesta situació no tenen poder, tampoc els més qualificats malgrat que la percepció d'incertesa siga menor, per a decidir. És el gran parany que he vist reflexat en la realització d'aquesta investigació. Malgrat que la cultura hegemònica ens fa creure que tenim un ampli ventall de possibilitats per a guiar la

nostra vida, aquest espectre de possibilitats depén del lloc que s'ocupe a l'estructura social, i per tant en el cas dels treballadors protagonistes d'aquesta recerca és molt limitat. La individualització depén de la posició que s'ocupe a l'estructura social amb la classe social com a variable fonamental. Els treballadors entrevistats van "d'oca a oca", en un joc on ni en les regles, ni tan sols en la mateixa decisió de participar han intervingut. No ha d'estranyar que es lliuren absolutament al destí, que deixen senzillament que els esdeveniments passen centrant-se en poder dominar allò privat i assumint, millor si és poc a poc, els canvis que es succeeixen en la seua vida a força de costum i amb els limitats recursos que tenen al seu abast. La sensació de seguretat escasseja i no és perdurable en el temps sinó determinada per uns límits temporals variables, sempre amb data de caducitat. És a dir, obtenen càpsules de seguretat en un context on domina la por.

Aquesta manera de viure té uns costos més grans per uns que per a altres i els que perden en aquest cas són, sobretot, els de menor qualificació (com és el cas dels treballadors del tèxtil) i la gent de més edat, els menys adaptats i adaptables al canvi. Cal per tant una implicació de l'Estat de benestar per a fer minvar aquestes diferències. Un Estat de benestar que gestione els riscos socials i vitals dels individus, com no s'ha arribat a fer mai completament al País Valencià, així ho fan palés les trajectòries vitals dels entrevistats més grans. Abstindre's d'aquest compromís només genera desassossec en els individus, posicions de competència per uns recursos escassos entre els diferents col·lectius, especialment entre aquells més febles, i un profund malestar en les persones.

És imprescindible doncs un compromís de l'Estat amb la ciutadania, un compromís de caràcter complex i multidimensional com ho és també el risc que impregna la quotidianitat. En aquest sentit, i en el cas de la realitat dels treballadors entrevistats, cal una política laboral que limite el poder descomunal que tenen avui en dia els empresaris sobre els seus treballadors, i que és un dels elements generadors de la precarietat laboral i vital en la que viuen. Una limitació que vinga acompanyada d'eines de control eficients. Cal una transformació de les relacions laborals on l'eix vertebrador siga el benestar del treballador i que evite que qualsevol conjuntura supose la precarització profunda de la qualitat de vida dels treballadors i de les seues famílies. Sense negar l'existència del canvi, i el risc implícit en aquest canvi, és imprescindible construir una xarxa de distribució equitativa del risc i dels seus costos, per tal d'assolir una ciutadania més igualitària i cohesionada.

És també important que el mercat de treball no siga el que estructure els temps i les rutines de la vida quotidiana de les persones. Cal una aposta decidida per part de l'Administració pública en l'equiparació dels temps de producció i de reproducció, juntament amb el temps dedicat al lleure. Per a assolir-ho és indefugible la implementació de polítiques d'igualtat reals, i per tant estretament vinculades a polítiques familiars de distribució i repartiment horitzontal i vertical de la cura.

Igualment s'hauria de proveir de major nombre de recursos, i de manera més eficientment gestionats, a les zones rurals maltractades respecte la disponibilitat de serveis, com hem vist al llarg de la tesi. Caldria aprofitar també les xarxes de solidaritat familiars així com els incipients vincles de suport comunitari que s'intueixen a través de la participació en la societat civil per a aconseguir una millor qualitat de vida dels treballadors, però no només a través de l'explotació d'aquestes xarxes provocades per la inoperància de l'estat, sinó a través de la inversió i del seu foment. Així aconseguiríem, de segur, una societat civil més cohesionada.

Al capdavant suposaria una tasca –basada en una eficiència real– per part de l'Estat de benestar compromés en les necessitats dels ciutadans des d'un punt de vista multidimensional, gestionant el complex entramat de riscos vitals i socials als que avui en dia estem sotmesos. Només així aconseguiria un major grau de confiança amb aquesta institució i amb això un major nivell de vida generalitzat.

Un seguit de mesures que evitarien en definitiva la situació de desempar en què avui en dia es troben els treballadors analitzats, lliurats totalment a la successió d'esdeveniments en els que no tenen cap possibilitat de decidir ni a penes incidir. Es limiten, com diuen, a anar assumint i tractant de neutralitzar els fets que moltes vegades poden trasbalsar el seu precari equilibri. Temen al canvi perquè ja saben el que és; l'han experimentat massa vegades i de manera totalment sobtada i negativa per a les seues condicions de vida. Tan sols volen poder tindre temps per a assumir-ho. Es lliuren a l'hàbit de teixir sense fi fràgils teles de seguretat, desteixint i tornant a teixir quan un imprevist els destrossa els fonaments en què havien construït la seua quotidianitat i fins i tot uns mínims plans de futur. Fer i desfer, eixa és l'activitat a la que es dediquen rutinàriament i sense descans, esperant que arriben temps millors. Com Penèlope esperant a Ulisses.

BIBLIOGRAFIA

- ADAMS, J. (1995) *Risk*. London: UCL Press.
- ADELANTADO, J. (2007) "Los servicios sociales y la cuarta pata (¿coja?) del Estado de bienestar en España" *Mientras tanto*, 103. pp. 21-31.
- ADELANTADO, J; NOGUERA, J.A.; RAMBLA, X. (2000) "El marco de análisis: las relaciones complejas entre estructura social y políticas sociales" a Adelantado, J. (coord.) *Cambios en el Estado del Bienestar. Políticas sociales y desigualdades en España*. Barcelona: Icaria. pp.23-62.
- AGUADO, A. (1998) "Treball, gènere i identitat femenina a la societat valenciana contemporània" *Cuadernos de Geografía*, 64. pp.325-337
- AHLBERG, J; ROMAN, C.; DUNCAN, S. (2008) "Actualizing the 'Democratic Family'? Swedish Policy Rhetoric versus Family Practices" *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 15 (1). pp.79-100.
- ALMEDA, E. (2002a) "Les famílies monoparentals i les ruptures matrimonials" a Flaquer, L. (coord.) *Informe sobre la situació de la família a Catalunya. Un intent de diagnòstic*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar Social. pp.120-43.
- (2002b) "Familias monoparentales y rupturas matrimoniales en Cataluña: apuntes para un debate" a Flaquer, L. (ed.) *Políticas familiares en la Unión Europea*. Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials. pp. 87-132.
 - (dir.) (2004) *Les famílies monoparentals a Catalunya: perfils, necessitats i percepcions*. Barcelona: Secretaria de la Família, Conselleria de Benestar Social, Generalitat de Catalunya.
 - (2008) "Famílies monomarentals: Visibilitzant les realitats" a Bodelón, E. *Construint els drets de les dones: dels conceptes generals a les polítiques locals*. Barcelona: Diputació de Barcelona. pp. 205-218.
- ALMEDA, E.; DI NELLA, D.; OBIOL, S. (2008) "Les famílies monoparentals des d'una perspectiva de gènere" *Arxius de Ciències Socials*, 19. pp.19-29.
- ALONSO, L.E. (2000) *Trabajo y posmodernidad: el empleo débil*. Madrid: Ed. Fundamentos.
- (2004a) "La sociedad del trabajo: debates actuales. Materiales inestables para lanzar la discusión" *Revista Española de Investigaciones Sociológicas-REIS*, 107/04. pp. 21-48.

- (2004b) "Las políticas del consumo: transformaciones en el proceso de trabajo y fragmentación de los estilos de vida" *Revista Española de Sociología-RES* nº4. pp.7-50.
- (2007) *La crisis de la ciudadanía laboral*. Barcelona: Anthropos.
- ALONSO, L.E.; FERNÁNDEZ, C.J. (2006) "El imaginario managerial: El discurso de la fluidez en la sociedad económica" *Política y Sociedad*, vol 43 (2). pp. 127-151.
- D'ALÓS-MONER, R. (2001) "Fragmentació i inseguretat en el treball productiu i vida quotidiana" *Revista Catalana de Sociologia*, 15. pp. 9-25.
- ARACIL, R.; GARCIA BONAFÉ, M. (1974) *Industrialització al País Valencià: Alcoi*. València: Ed. Eliseu Climent.
- ARANGUREN, M.J.; ITURROIZ, C.; ARAGÓN, C. (2002) "La respuesta de los sectores tradicionales frente a la globalización y el avance tecnológico. El caso de la industria textil en la C.A. del País Vasco" *Ekonomiaz*, 49. 1er quadrim. pp. 196-219.
- ARIÑO, A. (2004) "Asociacionismo, ciudadanía y bienestar social" *Papers. Revista de Sociologia*, 74. pp.85-110.
- ARIÑO, A. CUCÓ, J. (2001) "Las organizaciones solidarias. Un análisis de su naturaleza y significado a la luz del caso valenciano" *Revista Internacional de Sociología (RIS)*, 29. pp.7-34
- ARIÑO, A.; CASTELLÓ, R.; LLOPIS, R. (2001). *La ciudadanía solidaria. El voluntariado y las organizaciones de voluntariado en la Comunidad Valenciana*. València: Fundació Bancaixa.
- ATKINSON, A.B. (1989) "Social insurance and social maintenance" a Atkinson, A.B. *Poverty and Social Security*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf. pp. 104-124.
- AZAGRA, J.; ROMERO, J. (2007) *País complex. Canvi social i polítiques públiques en la societat valenciana, 1977-2006*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- BABIANO, J. (1993) "Las peculiaridades del fordismo español" *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 3. pp. 77-94.
- BALBO, L. (1979) "La doppia presenza" *Inchiesta*, 32. pp.3-6.
- BALCELLS, F. (2004) "Innovació tecnològica, organització del treball i relacions laborals (1959-1990) a Llonch, M. (ed.) *Treball tèxtil a la Catalunya contemporània*. Lleida: Pagès editors. pp.145-163.
- BANYULS, J.; CANO, E.; PITXER, J.V. (2002) "El 'model' valencià d'ocupació" *Arxius de Ciències Socials*, 7. pp. 83-109.

- BANYULS, J.; CANO, E.; PITXER, J.V.; SÁNCHEZ, A. (2005) *Economia laboral i polítiques d'ocupació*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- BARBA, G.; FAINI, R.; SILBERTON, A. (1995) "Overview" a Barba, G.; Faini, R.; Silberton, A. *Beyond the Multifibre Arrangement: Third World Competition and Reestructuring Europe's Textile Industry*. Paris: OCDE. pp.13-24.
- BARRÓN, S. (2000) "Ruptura conyugal y redefinición de espacios: una aproximación interpretativa de la experiencia monoparental" *Revista Catalana de Sociologia*, 12. pp. 65-86.
- (2002) "Familias monoparentales" *Revista del Ministerio de Trabajo e Inmigración*, 40. pp. 13-30.
- BAUMAN, Z. (2001) *Community. Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge: Polity Press.
- (2003) "Individualmente, pero juntos. Prefacio" Beck, U.; Beck-Gernsheim, E. *La individualización*. Barcelona: Paidós. pp.19-26.
- (2005a) *Identitat. Converses amb Benedetto Vecchi*. València: Universitat de València.
- (2005b) *Vidas desperdiciadas. La modernidad y sus parias*. Barcelona: Paidós.
- (2005c) *Amor líquido. Acerca de la fragilidad de los vínculos humanos*. México: Fondo de Cultura Económica.
- (2006) *Vida líquida*. Barcelona: Paidós.
- (2007a) *Liquid Times. Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- (2007b) *La sociedad individualizada*. Madrid: Cátedra.
- BEAUD, S.; PIALOUX, M. (1999) *Retour sur la condition ouvrière. Enquête aux usines Peugeot de Sochaux-Montbéliard*. Fayard.
- (2004) "A vueltas con la condición obrera" *Sociología del Trabajo*, 52. pp.37-68
- BECK, U. (1996) "Risk Society and the Provident State" a Lash, S.; Szerszynski, B.; Wynne, B. (eds.) *Risk, Environment and Modernity. Towards a New Ecology*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage. pp.27-43.
- (1998) *La sociedad del riesgo. Hacia una nueva modernidad*. Barcelona: Paidós.
- (2000) *Un nuevo mundo feliz. La precariedad del trabajo en la era de la globalización*. Barcelona: Paidós
- (2002) *La sociedad del riesgo global*. Madrid: Siglo XXI.

- (2008) *La sociedad del riesgo mundial. En busca de la seguridad perdida*. Barcelona: Paidós.
- BECK, U.; BECK-GERNSHEIM, E. (2001) *El normal caos del amor. Las nuevas formas de la relación amorosa*. Barcelona: Paidós.
- (2003) *La individualización. El individualismo institucionalizado y sus consecuencias sociales y políticas*. Barcelona: Paidós.
- (2008) *Generación global*. Barcelona: Paidós.
- BECK, U.; GIDDENS, A.; LASH, S. (1994) *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the modern social order*. Cambridge: Polity Press.
- BECK, U.; LAU, C. (2005) "Second modernity as a research agenda: theoretical and empirical explorations in the 'meta-change' of modern society" *The British Journal of Sociology*, vol.56(4). pp.525-557.
- BECK-GERNSHEIM, E. (2003) *La reinención de la familia. En busca de nuevas formas de convivencia*. Barcelona: Paidós.
- BÉJAR, H. (2007) *Identidades inciertas: Zygmunt Bauman*. Barcelona: Herder.
- BELIS, V.; MORENO, A. (2002) "Evolución del sistema de servicios sociales en la Comunidad Valenciana" a *Arxius de Ciències Socials*, 7. pp.9-24.
- BENEITO, A. (2003) *Condicions de vida i salut a Alcoi durant el procés d'industrialització*. Alcoi: UPV Campus Alcoi.
- BENEITO, A. PUCHE, J. (en premsa) "Creixement econòmic i desenvolupament fabril en Alcoi, 1840-1915: misèria fisiològica sota l'esplendor industrial?"
- BERICAT, E. (1998) *La integración de los métodos cuantitativo y cualitativo en la investigación social. Significado y medida*. Barcelona: Ariel.
- BERNABEU, A.; GANDIA, J.; GIRONÉS, I.; RIBERA, A. (1995) *Història Bàsica d'Ontinyent*. Ontinyent: Ajuntament d'Ontinyent. Servei de Publicacions.
- BILBAO, A. (1993) *Obreros y ciudadanos. La desestructuración de la clase obrera*. Madrid: Ed. Trotta.
- (1998) "El trabajador precario. Notas sobre su perfil y composición" *Arxius de Ciències Socials*, 2. pp.39-56.
- (1999) *El empleo precario. Seguridad en la economía e inseguridad del trabajo*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- (2000) "La economía como norma social" *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 16. pp. 37-58.
- BLOSSFELD, H.; BUCHHOLZ, S.; HOFACKER, D. (eds.) (2006) *Globalization, uncertainty and late careers in society*. London, New York: Routledge.
- BLOSSFELD, H.; HOFMEISTER, H. (eds.) (2008) *Globalization, uncertainty and women's careers: an international comparison*. Cheltenham: Edward Elgar.

- BLOSSFELD, H.P.; KLIJZING, E.; MILLS, M.; KURZ, K. (eds.) (2005) *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. London, New York: Routledge.
- BLOSSFELD, H; MILLS, M; BERNARDI, F. (eds.) (2008) *Globalization, uncertainty, and men's careers: an international comparison*. Cheltenham: Edward Elgar.
- BODOQUE, Y; PALOMAR, S (2002) *Memòria de la Sedera. Les obreres tèxtils a Reus*. Reus: Publicacions de l'Arxiu Municipal de Reus.
- BOURDIEU, P.(dir) (1999) *La miseria del mundo*. Madrid:Ed.Akal.
- (1991) *El sentido práctico*. Madrid: Taurus.
 - (1999) *Contrafocs. Reflexions útils per resistir a la invasió neoliberal*. Barcelona: Ed.62.
 - (2003a) *Las estructuras sociales de la economía*. Barcelona: Anagrama.
 - (2003b) *La dominación masculina*. Barcelona: Anagrama.
- BOURDIEU, P.; CHAMBOREDON, J.C.; PASSERON, J.C. (2001) *El oficio del sociólogo*. Madrid: SXXI.
- BOURDIEU, P.; WACQUANT, L. (1994) *Per a una sociologia reflexiva*. Barcelona:Herder.
- BRADBURY, B.; JENKINS, S.P.; MICKLEWRIGHT, J. (eds.) (2001) *The Dynamics of Child Poverty in Industrialised Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BREEN, R. (1997) "Risk, Recommodification and Stratification". *Sociology*, vol 31 (3). pp.473-489.
- BRUNET, I.; PASTOR, I.; BELZUNEGUI, A. (2002) *Tècniques d'investigació social. Foments epistemològics i metodològics*. Barcelona: Pòrtic.
- COMISSIONS OBRERES-CCOO (2005) *Orientación profesional dirigida a trabajadores y trabajadoras en activo en los sectores del textil y la confección del ATLAS. Análisis socioeconómico del sector textil en el País Valenciano*
http://www.forempv.ccoo.es/proyectos/atlas/seccion.asp?p=seccion_v&id=180.
- CANNAN, C. (1999) "Children and Europe" a Tunstill, J. (ed.) *Children and the State. Whose the problem?* London: Cassen. pp.54-69.
- CANO, E. (1998) "La investigació sobre la precarietat laboral al País Valencià" *Arxius de Ciències Socials*, 2. pp.167-178
- (2000) "Análisis de los procesos socioeconómicos de precarización laboral" a Cano, E.; Bilbao, A.; Standing, G. (ed.) *Precariedad laboral, flexibilidad y desregulación*. València: Germania. pp.25-68.
 - (2004) "Formas, percepciones y consecuencias de la precariedad" *Mientras tanto*, 93. pp. 67-82
 - (2007) "La extensión de la precariedad laboral como norma social" *Sociedad y Utopía. Revista de Ciencias Sociales*, 29. pp. 117-137

- CANTÓ, O.; MERCADER, M. (2001) "Young people leaving home: the impact on poverty in Spain." A Bradbury, B.; Jenkins, S.P.; Micklewright, J. (eds.) *The Dynamics of Child Poverty in Industrialised Countries*. Cambridge: Cambridge University Press. pp.215-65.
- CARLOS, M.P.; MARATOU-ALIPRANTI, L. (2000) "Family policy and new family forms: The cases of Greece and Portugal" a Pfennig, A; Bahle, T. (eds.) *Families and family policies in Europe. Comparative perspectives*. Frankfurt and Mainheim: Peter Lang. pp.34-48.
- CARRASQUER, P.; TURNS, T. (2007) "Cultura de la precariedad: conceptualización, pautas y dimensiones. Una aproximación desde la perspectiva de género" *Sociedad y Utopía. Revista de Ciencias Sociales*, 29. pp. 139-156.
- CARRASCO, C.; ALABART, A.; MAYORDOMO, M.; MONTAGUT, T. (1997) *Mujeres, trabajos y políticas sociales: una aproximación al caso español*. Madrid: Instituto de la Mujer, Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
- CASTEL, R. (1995) *Les métamorphoses de la question sociale. Une chronique du salariat*. París:Fayard.
- (2003) *L'insecurité sociale. Qu'est-ce qu'être protégé?* Paris: La République des idées. Seuil.
- (2009) *La montée des incertitudes. Travail, protections, status de l'individu*. Paris: Seuil.
- CASTELLÓ, R. (2009) "Ciutadania, radicalització de la democràcia i creació de noves esferes públiques". Seminari d'estiu. Enguera.
- CASTELLÓ, R.; MARTÍNEZ, J.R. (2002) "Els reptes demogràfics de la societat valenciana" a *Arxius de Ciències Socials*, 7. pp.199-221.
- CASTLES, F. G.; MITCHELL, D. (1991) "Identifying Welfare State règimes: The links Between Politics, Instruments and Outcomes" *Governance*. vol. 5 (1). pp.1-26.
- CASTLES F. G. (ed.) (1993) *Families of Nations. Patterns of Public Policy in Western Democracies*. London: Dartmouth.
- CAVANILLES, A. (1795-1797) *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. Vols. I-II. Madrid: Imprenta Real.
- COHEN, S. (1988) *Visiones de control social. Delitos, castigos y clasificaciones*. Barcelona: PPU.
- CONSORCI DE LES COMARQUES CENTRALS VALENCIANES (2000) *Proyecto Concercost. Plan de promoción socioeconómica y de ordenación territorial de las comarcas centrales valencianas*. Manuscrit.

- CONDE, F. (1999) *Los hijos de la des-regulación. Jóvenes, usos y abusos en los consumos de drogas*. Madrid: CREFAT
- CORNIA, G.A.; DANZINGER, S. (eds.) (1997) *Child Poverty and Deprivation in the Industrialized Countries 1945-1995*. New York: Clarendon Press Oxford.
- CROMPTON, R. (2006) *Employment and the family: the reconfiguration of work and family life in contemporary societies*. New York: Cambridge University Press.
- CROMPTON, R.; BROCKMANN, M.; LYONETTE, C. (2005) "Attitudes, women's employment and the domestic division of labour: a cross-national analysis in two waves." *Work, employment and society*, vol. 19(2). pp.213-233.
- CUCÓ, J. (1991) *El quotidià ignorat. La trama associativa valenciana*. València: Ed. Alfons el Magnànim.
- (1992) "Familia, amistad y cultura asociativa en el País Valenciano" *Revista de antropología social*, 1. pp.9-27.
- (1995) *La amistad. Perspectiva antropológica*. Barcelona: Icaria.
- DALY, M. (1994), "Comparing Welfare States: Towards a Gender Friendly Approach" a Sainsbury, D. (ed.) *Gendering Welfare States*. London, Thousands Oaks, New Delhi: SAGE. pp.101-17.
- DE SANDRE, I. (1984) "Famiglia, strategie e politiche sociali" *Inchiesta*, iuglio-settembre. pp.5-10.
- DEMA, S. (2005) "Entre la tradición y la modernidad: las parejas españolas de doble ingreso" *Papers. Revista de Sociologia*, 77. pp. 135-155.
- DOUGLAS, M. (1992) *Risk and Blame. Essays in cultural theory*. London, New York: Routledge.
- DOUGLAS, M.; WILDAVSKY, A. (1983) *Risk and Culture. An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers*. Berkeley: University of California Press.
- ELLIOT, A. (2002) "Beck's Sociology of Risk: A Critical Assessment" *Sociology*, vol. 36(2). pp. 293-315
- (ed.) (2007) *The Contemporary Bauman*. London and New York: Routledge.
- ERVITI, J.; CASTRO, R.; COLLADO, A. (2004) "Strategies Used by Low-Income Mexican Women to Deal with Miscarriage and "Spontaneous" Abortion" *Qualitative Health Research*, vol 14(8). pp. 1058-1076
- ESCOBEDO, A. (2002) "Les llicències parentals i l'atenció infantil als menors de tres anys a Catalunya" a Flaquer, Ll. (coord.) *Informe sobre la situació de la família a Catalunya. Un intent de diagnòstic*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar Social. pp.301-330.

- (2008) "Políticas de licencias parentales y de atención infantil para los menores de tres años y sus familias: el caso español en el contexto internacional" a Pazos, M. (dir.) *Economía e igualdad de género: retos de la Hacienda Pública en el siglo XXI*. Madrid: Colección: Estudios de Hacienda Pública. Instituto de Estudios Fiscales. pp 161-18.
- ESPING-ANDERSEN, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge: Polity Press.
- (2000) *Fundamentos sociales de las economías postindustriales*. Barcelona: Ariel.
- ESPLUGA, J. (2006) "Siniestralidad laboral y sociedad del riesgo. Paradojas de un desencuentro" *Sociología del Trabajo*, 58. pp.137-158
- ESTIVILL, JORDI; DE LA HOZ, J.M. (1992) "Transición y crisis: la complejidad de las relaciones laborales en España" a Baglioni, G.; Crouch, C. (comps.) *Las relaciones laborales en Europa. El desafío de la flexibilidad*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social. pp.321-358.
- FELIPE, M.J. (2007) "El sistema de protección social en la Comunidad Valenciana: algunos indicadores sociales" *Arxius de Ciències Socials*, 17. pp.43-53.
- (2008) "El sistema de protección social en la Comunidad Valenciana" *Quaderns de Ciències Socials*, 9. Segona època.
- FERRERA, M. (1994) "La comparación y el estado del Bienestar: ¿un caso de éxito?" a Sartori i Morlino (eds.) *La comparación en las Ciencias Sociales*. Madrid: Ed. Alianza. pp.151-77.
- (1995) "Los Estados del Bienestar del Sur en la Europa Social." a Sarasa, S. i Moreno, L. *El Estado del Bienestar en la Europa del Sur*, vol 7. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas/Instituto de Estudios Sociales Avanzados. pp. 85-111.
- (1996) "The 'Southern Model' of Welfare in Social Europe". *Journal of European Social Polic*, 6. pp. 17-37.
- FINA, L. (2001) *El reto del empleo*. Madrid: McGrawhill.
- FLAQUER, L. (1998) "Familia i noves formes de convivència" a Giner, S. (ed.) *La societat catalana*. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya. pp. 401-15.
- (2000b) "Is there a Southern European model of family policy?" a Pfenning, A. i Bahle, T. (eds.) *Families and Family Policies in Europe. Comparative Perspectives*. Frankfurt, New York: Peter Lang. pp.15-33.
- (2002) "Familia y Estado del Bienestar en la Europa del Sur" a Flaquer, L. (ed.) *Políticas familiares en la Unión Europea*. Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials. pp.173-208.

- FLAQUER, L.; ALMEDA, E. (2001) "Individualización y divorcio en la Unión Europea" ponència presentada a VII Congreso Español de Sociología, "Convergencias y Divergencias en la Sociedad Global". Salamanca, setembre de 2001.
- FLAQUER, L.; ALMEDA, E.; NAVARRO, L. (2006) *Monoparentalitat i infància*. Barcelona: Obra Social. Fundació La Caixa. Col·lecció Estudis Socials, núm. 20
- FLAQUER, L.; ESCOBEDO, A. (2009) "The Metamorphosis of Informal Work in Spain. Family Solidarity, Female Immigration and Development of Social Rights" a Pfau-Effinger, B.; Flaquer, L.; Hensen, P.H. (eds.) *Formal and Informal Work. The Hidden Work Regime in Europe*. London: Routledge. pp.143-168.
- FORD, J. (2000) 'Housing and the Flexible Labour Market; Responding to Risk' a Taylor-Gooby, P. (ed) *Risk, Trust and Welfare* London: Macmillan pp. 93-113.
- FUNDACIÓN TOMILLO (2001) *Empleo y trabajo voluntario en las ONG de acción social*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
- GALLEGO, R.; GOMÀ, R.; SUBIRATS, J. (2003) "Las dinámicas de cambio en las políticas sociales: España en perspectiva comparada" a Gallego, R.; Gomà, R.; Subirats, J. (eds.) *Estado de Bienestar y Comunidades Autónomas: la descentralización de las políticas sociales en España*. Madrid: Tecnos. pp. 46-77.
- GARCÍA SERRANO, C; MALO, M.A.; RODRÍGUEZ CABRERO, G. (2002) "Un intento de medición de la vulnerabilidad ante la exclusión social" a Moreno, L. (ed.) *Pobreza y exclusión: la "malla de seguridad" en España*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. pp. 79-106.
- GARDBERG MORNER, C. (2000) "Making Ends Meet. Lone Mothers' Local Subsistence Strategies. Case Studies from Italy and Sweden" Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung. Working paper núm. 13.
- GARDINER, K.; MILLAR, J. (2006) "How Low-Paid Employees Avoid Poverty: An Analysis by Family Type and Household Structure" *Journal of Social Policy*, 35(3). pp. 351-369.
- GARCIA COLL, A.; PUGA GONZÁLEZ, D.; SÁNCHEZ AGUILERA, D. (1998) "Envejecimiento demográfico en el País Valenciano: contrastes territoriales e implicaciones socio-demográficas" a *La población valenciana. Pasado, presente, futuro. volII. Actes de les II Jornades de Estudis sobre la Població valenciana*. Oriola 23-25 de setembre de 1996. Alacant: Institució de Cultura Juan Gil Albert. Diputació Provincial d'Alacant. Seminari d'Estudis sobre la Població del País Valencià. pp. 257-281.

- GARCÍA FERRANDO, M.; ARIÑO VILLAROYA, A. (1998) *Los nuevos valores de los valencianos. La Comunidad Valenciana en la encuesta mundial de valores (una perspectiva comparada en el ámbito español)*. València: Fund. Bancaixa.
- GARRIDO, L.; GIL CALVO, E. (1993) "El concepto de estrategias familiares" a Garrido, L.; Gil Calvo, E. (eds.) *Estrategias familiares*. Madrid: Alianza. pp.13-34.
- GERSHUNY, J.; BITTMAN, M.; BRICE, J. (2005) "Exit, Voice, and Suffering: Do Couples Adapt to Changing Employment Patterns?" *Journal of Marriage and Family*, 67. pp.656-665.
- GIDDENS, A. (1991) *Modernity and Self-identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press
- (1995) *La transformación de la intimidad. Sexualidad, amor y erotismo en las sociedades modernas*. Madrid: Càtedra.
 - (1998) *Modernidad e identidad del yo. El yo y la sociedad en la época contemporánea*. Barcelona: Ed. Península.
 - (2000) *Un mundo desbocado. Los efectos de la globalización en nuestras vidas*. Madrid: Taurus.
- GIL CALVO, E. (2001) *Nacidos para cambiar. Cómo construimos nuestras biografías*. Madrid: Taurus.
- GINER, S. (1995) "La modernización de la Europa Meridional: una interpretación sociológica". A Sarasa, S. i Moreno, L. (comp.) *El Estado del Bienestar en la Europa del Sur*. vol 7, Madrid: CSIC.pp.9-59.
- GLASSER, B.; STRAUSS, A. (1967) *The Discovery of Grounded Theory: strategies for qualitative research*. New York: Aldine de Gruyter.
- GLENDINNING, C; MILLAR, J (eds.) (1992) *Women and poverty in Britain in the 1990s*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- GÓNZALEZ LÓPEZ, M.J. (1998) "Do Modern Welfare States Foster Democratic Family Arrangements? Comparative Case Studies of Britain and Spain." *A South European Society & Politics*, vol.3(2). pp. 98-123.
- (2006) "Igualando la base: oportunidades de educación y cuidado de la primera infancia en España." A Navarro, V. (dir.) *La situación social de España*. Madrid: Ed. Biblioteca Nueva. pp.415-446
- GUILLÉN, A. M. (1997a) "Welfare State Development in Spain: a Historical and Explanatory Approach" a Mire Florence Conference: *Comparing Social Welfare Systems in Southern Europe*. Vol.3. Paris: Mire. pp. 67-91.

- (1997b) "Regímenes de bienestar y roles familiares: un análisis del caso español." *Papers, Revista de Sociologia. Producció i reproducció*, 53. pp.45-63.
 - (2002) "Protección social, género y ciudadanía: el Estado del bienestar español en el marco de la Unión Europea" a Flaquer, L. (ed.) *Políticas familiares en la Unión Europea*. Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials. pp. 57-86.
- HOCHSCHILD, A.R. (2008) *La mercantilización de la vida íntima. Apuntes de la casa y el trabajo*. Madrid: Katz Editores.
- HOFMEISTER, H.; BLOSSFELD, H.P.; MILLS, M. (2008) "Globalization, uncertainty and women's mid-career life courses: a theoretical framework" a Blossfeld, H.P.; Hofmeister, H. (ed.) *Globalization, Uncertainty and Women's Careers. An International Comparison*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. pp.3-31.
- IBAÑEZ, M. (2008) "La 'bolsa común' en las parejas: algunos significados y algunas trampas" *Papers. Revista de Sociologia*, 87. pp. 161-185.
- IBARRA, P.; TEJERINA, B. (eds.) (1998). *Los movimientos sociales. Transformaciones políticas y cambio cultural*. Madrid: Trotta.
- IGLESIAS DE USSEL, J.; MEIL, G. (2001) *La política familiar en España*. Barcelona: Ariel Editorial.
- IGLESIAS DE USSEL, J. (1998) "La protección de la familia en España" A *Papeles de Economía Española*, 77. pp. 224-38.
- IZQUIERDO, M.J. (1998) *El malestar en la desigualdad*. Madrid: Ed. Cátedra.
- JÓDAR, P. (1994) *La confecció en Santa Coloma de Gramenet*. Santa Coloma de Gramenet: Grameimpuls.
- LAPARRA, L. (2002) "Una perspectiva de conjunto sobre el espacio social de la exclusión." A Moreno, L. (ed.) *Pobreza y exclusión: la "malla de seguridad" en España*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. pp. 53-78.
- LAPUERTA, I.; BAIZÁN, P.; GONZÁLEZ, M.J. (2009) "Tiempo para cuidar, tiempo para trabajar. Análisis del uso y duración de la licencia parental en España" Navarro, V.(dir.) *La situación social en España III*. Madrid: Ed. Biblioteca Nueva. pp. 425-460.
- LASH, S. (2003) "Individualización a la manera no lineal. Prefacio" a Beck, U.; Beck-Gernsheim, E. *La individualización*. Barcelona: Paidós. pp.9-18.
- LASH, S.; URRY, J. (1994) *Economies of Signs & Space*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

- LEAL, J (2004) "El diferente modelo residencial de los países del sur de Europa: el mercado de viviendas, la familia y el estado" *Arxius de Ciències Socials*, 10. pp.11-37.
- LEIBFRIED (1993) "Towards a European Welfare State? On Integrating Poverty Règimes into the European Community" a Ferge; Kolberg (eds.) *Social Policy in a Changing Europe*. Campus Verlag-Westview Press, EUA.
- LEIBFRIED, S.; MAU, S. (eds.) (2008) *Welfare states: construction, deconstruction, reconstruction*. Northampton: Edward Elgar.
- LESSENICH (1995) *España y 'Los tres mundos del Estado de Bienestar': Elementos para una clasificación*. Documento de Trabajo, 95/9. Universitat Pompeu Fabra.
- LEWIS, J. (1992) "Gender and the development of welfare regimes" *Journal of European Social Policy*, 2(3). pp.159-173
- (2001) "The Decline of the Male Breadwinner Model: Implications for Work and Care" *Social Politics*, 8 (2). pp. 152-169.
- (2006a) "Perceptions of Risk in Intimate Relationships: The Implications for Social Provision" *Journal of social policy*, 35 (1). pp. 39-57
- (2006b) "Repartnering and the management of risk" *International Journal of Law, Policy and the Family*, 20. pp. 151-168.
- LEWIS, J.; PIACHAUD, D. (1992) "Women and poverty in the twentieth century" a Glendinning, C; Millar, J (eds.) *Women and poverty in Britain in the 1990s*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- LITTLEWOOD, P. (ed.) (1999) *Social Exclusion in Europe*. Londres: Ashgate.
- LÓPEZ, A. (2009) "Jóvenes en una sociedad cambiante: demografía y transiciones a la vida adulta" a *Informe de la Juventud 2008*. Madrid: Instituto de la Juventud. Tomo I.
- LORENTE, R. (2001) "Introducción: El trabajo a tiempo parcial, cuestiones clave del debate" a Lorente, R. (ed.) *Trabajo a tiempo parcial*. València: Germania. pp.13-28.
- (2004) *La precariedad laboral de trabajar a tiempo parcial: el caso de España*. Barcelona: Plaza y Janés.
- LOZARES, C.; MIGÚELEZ, F. (2007) "De la flexibilidad del tiempo productivo a la rigidez del tiempo reproductivo" a Prieto, C. (ed.) *Trabajo, género y tiempo social*. Madrid: Ed. Complutense. pp. 205-241.
- LUENGO, T. RODRÍGUEZ SUMAZA, M.C. (dir.) (2000) *Las familias monoparentales en Castilla y León*. León: Junta de Castilla y León.
- LUPTON, D. (1999) *Risk*. London: Routledge.

- LUPTON, D.; TULLOCH, J. (2002) "'Risk is Part of Your Life': Risk Epistemologies among a Group of Australians" *Sociology*, vol.36 (2). pp. 317-334.
- MADRUGA, I. (2006) *Monoparentalidad y política familiar: dilemas en torno a la madre cuidadora madre trabajadora*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas: Siglo XXI.
- MARUANI, M. (dir.) (2000) *Las Nuevas fronteras de la desigualdad: hombres y mujeres en el mercado del trabajo*. Barcelona: Icaria.
- MASIÀ, E.; CAPÓ, J. (2004) "Evolución del sector textil en España: el caso del textil hogar" *Economía Industrial*, 355-356. pp.283-304.
- MARSHALL, T.H. (1998) "Ciudadanía y clase social" a Marshall, T.H.; Bottomore, T. *Ciudadanía y clase social*. Madrid: Ed. Alianza. pp.15-82.
- MARTÍN ARTILES, A. (1995) *Flexibilidad y relaciones laborales. Estrategias empresariales y acción sindical*. Madrid: CES
- MARTÍNEZ, J. (2004) "El empleo en la Comunidad Valenciana. Cambios relevantes y líneas de futuro" a Honrubia López, J. (coord.) *Globalización y desarrollo local. Una perspectiva valenciana*. València: Universitat de València. pp. 237-257.
- MATH, A. (1995) "Selectivité ou universalité? La question de la mise sou condition de ressources des allocations familiales" *Revue Belge de Sécurité Sociale*, vol 37(1). pp.117-175.
- MEIL LANDWERLIN, G. (1999) *La postmodernización de la familia española*. Madrid: Acento Editorial.
- (2000) "Cambio y solidaridad familiar en España" *Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales*, 26. pp. 129-154.
 - (2003) *Las uniones de hecho en España*. Madrid: CIS, núm. 201.
 - (2006) "The Feminization of Work, Changes in Family Structure and the Transformation of the Welfare State in the Post-Fordist Environment" a Alonso, L.E.; Martínez Lucio, M. (eds.) *Employment Relations in a Changing Society. Assessing the Post-Fordist Paradigm*. New York: Palgrave Macmillan. pp.169-181.
 - (2007) "Consecuencias de la caída de la fecundidad sobre los intercambios entre generaciones" *Revista de Investigaciones Sociológicas*, vol. LXV, 48. pp.9-31.
- MIGUÉLEZ, F. (2002) "Por qué empeora el empleo?" *Sistema*, 168-169. pp.37-52.
- (2004) "Los últimos 20 años de las relaciones laborales" *Mientras tanto*, 93. pp.43-56.

- MIGUÉLEZ, F.; LÓPEZ, P. (1989) "El trabajo en la pequeña empresa española. ¿Una perspectiva alternativa? *Papers. Revista de Sociologia*, 32. pp.63-87.
- MIGUÉLEZ, F.; PRIETO, C. (2009) "Trasformaciones del empleo, flexibilidad y relaciones laborales en Europa" *Política y Sociedad*, vol. 46 (1 i 2), pp. 275-287.
- MILLAR, J. (1991) *Poverty and the lone-parent family: the challenge to social policy*. Aldershot: Avebury.
- MILLS, M.; BLOSSFELD, H.P., KLIJZING, E. (2005) "Becoming an adult in uncertain times. A 14-country comparison of the losers of globalization" a Blossfeld, H.P.; Klijzing, E.; Mills, M.; Kurz, K. (eds.) *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. London, New York: Routledge. pp. 423-441.
- MINGIONE, E. (1993) *Las sociedades fragmentadas. Una sociología de la vida económica más allá del paradigma del mercado*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.
- (2000) "Modello sud europeo di Welfare, forme di povertà e politiche contro l'esclusione sociale." *Sociologia e politiche sociali*, 1, 3er any. pp. 87-112.
- MONTAGUT, T. (2000) *Política social: una introducción*. Barcelona: Ariel.
- (2003a) "Voluntariado y cambio social" a Montagut, T. (coord.) *Voluntariado: la lógica de la ciudadanía*. Barcelona: Ariel. pp.13-32.
- (2003b) (coord.) *Voluntariado: la lógica de la ciudadanía*. Barcelona: Ariel.
- MORENO, L. (2000) *Ciudadanos precarios. La 'última red' de proteccion social*. Barcelona: Ariel.
- (2003) *Bienestar mediterráneo y 'supermujeres'*. Unidad de Políticas Comparadas (CSIC) Documento de trabajo 03-09.
- (2004) "Spain's Transition to New Risks: A Farewell to 'Superwomen'" a Taylor-Gooby, P. (ed.) *New Risks, New Welfare. The Transformation of the European Welfare State*. Oxford: Oxford University Press. pp.133-156.
- MORENO SÁEZ, F. MORENO SECO, M. (2002) "El protagonismo de la clase obrera alcoyana en la transición: de la movilización al desencanto" a Beneito, A.; Santonja, J.L. (coords). *Jornades d'Història Local d'Alcoi: L'Alcoi del segle XX*. Alcoi: Arxiu Municipal d'Alcoi-Centre Alcoià d'Estudis Històrics i Arqueològics. pp. 219-242.
- MOTA, J.F. (2004) "La reorganització del moviment obrer al tèxtil català (1960-1981)" a Llonch, M. (ed.) *Treball tèxtil a la Catalunya Contemporània*. Lleida: Pagès Editors. pp.165-184.
- MURRAY, C. (1984) *Losing Ground: American Social Policy, 1950-1980*. New York: Basic Books.

- MYTHEN, G. (2005) "Employment, individualization and insecurity: rethinking the risk society perspective" *The Sociological Review*, 2005. pp. 129-149
- NALDINI, M. (2003) *The family in the Mediteranean welfare states*. London: Frank Cass.
- NASH, M. (1996) "Pronatalismo y maternidad en la España franquista" a Bock, G. M; Thane, P. (eds.) *Maternidad y políticas de género. La mujer en los Estados de Bienestar europeos, 1880-1950*. Madrid: Cátedra. pp. 279-308.
- (1999) *Rojas. Las mujeres republicanas en la guerra civil*. Barcelona: Taurus.
- NAVARRO, V. (2006) *El subdesarrollo social de España. Causas y consecuencias*. Barcelona: Anagrama.
- NAVARRO, V.; REYNOLDS, J. (2009) "La inversión en protección social en España en el contexto de la Unión Europea. El reto del déficit social" a Navarro, V. (dir.) *La situación social en España III*. Madrid: Ed. Biblioteca Nueva. pp.31-136.
- NINYOLÉS, R.L. (1996) *Informe sociològic de les Comarques Centrals Valencianes*. Gandia: CEIC Alfons el Vell.
- NEBOT, J.R.; TORRÓ, J.; MASANET, C.M.; MARTÍNEZ, A. (1993) *L'Alcoià i el Comtat. Guia natural, històrica i cultural*. Alcoi: Gráficas Alcoy.
- NEWMAN, K. (1988) *Falling from Grace. The experience of downward mobility in the American Middle Class*. New York: Vintage Books.
- (1993) *Declining Fortunes. The Withering of the American Dream*. New York: Basic Books.
- NOGUERA, J.A. (2000) "Conclusiones. La reestructuración de la política social en España" a Adelantado, J. (coord.) *Cambios en el Estado del Bienestar. Política social y desigualdades en España*. Barcelona: Icaria Ed. pp.475-502.
- OBIOL, S. (2005) "La monoparentalitat, un nou repte per a l'Estat de benestar" *Revista Catalana de Sociologia*, 19. pp. 119-142
- (2006) *Apunts per a una història de CCOO a Alcoi*. Suplement de premsa en la commemoració de la fundació de CCOO a Alcoi. Alcoi: Periòdic Ciudad de Alcoy.
- (2007) *Vivint en la incertesa. Estratègies de benestar dels treballadors del sector del tèxtil a l'eix Alcoi-Ontinyent*, Gandia: CEIC Alfons El Vell.
- ORLOFF, A.S. (1993) "Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States" *American Sociological Review*, 58. pp. 303-28.
- PAHL, R.E. (1984) *Divisions of labour*. Oxford: Basil Blackwell.

- PAHL, R.E.; WALLACE, C. (1985) "Household Work Strategies in Economic Recession" a Redclift i Mingione, E. (ed.) *Beyond the employment. Household, Gender and Subsistence*. Oxford: Basil Blackwell. pp.189-227.
- PAPADOPOULOS, T.N. (1998) "Greek Family Policy from a Comparative Perspective" a Drew, E.; Emerek, R.; Mahon, E. *Women, Work and the Family in Europe*. Londres, New York: Routledge. pp. 47-57.
- PARRA, J. (2008) *Tardofranquismo y transición democrática en Alcoy (1973-1979)*. Alcoi: Misèria i Cia.
- PERELLÓ, F. (2009) "Y tendrás más tiempo... estrategias privadas de conciliación" *Asparkia. Investigació feminista*, 20. pp. 17-34.
- PERETTI-WATEL, P. (2001) *La société du risque*. Paris: La Découverte.
- PÉREZ, D. (1997) *Reestructuració dels espais industrials de l'eix Alcoi-Cocentaina-Muro*. Alacant: Institut de Cultura Joan Gil Albert.
- PFAU-EFFINGER, B. (2002) "Conclusion. Gender cultures, gender arrangements and social change in the European context" a Duncan, S.; Pfau-Effinger, B. (ed.) *Gender, economy and culture in the European Union* London. New York: Routledge. pp. 262-276.
- (2005) "Culture and Welfare State Policies: Reflections and Complex Interrelation" *Journal of Social Policy*, 34(1). pp.3-20.
 - (2009) "The Approach of the 'Arrangement of Work and Welfare' to the Cross-National Analysis of Formal and Informal Work" a Pfau-Effinger, B.; Flaquer, Ll.; Hensen, P.H. (eds.) *Formal and Informal Work. The Hidden Work Regime in Europe*. London: Routledge. pp.21-35.
- PIQUERAS, A. (2005) "Breu repàs històric a la migració contemporània del país Valencià i a les seues raons (amb especial atenció a la província de Castelló) a Piqueras, A. (coord.) *Mediterrània Migrant. Les migracions al País Valencià*. Castelló de la Plana: UJI. pp.19-60.
- PONTHIEUX, S. CONCIALDI, P. (2001) "Bajos salarios y trabajadores pobres: una comparación entre Francia y Estados Unidos" *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 18. pp. 173-203.
- PORTES, A. (1998) "Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology" *Annual Review Sociology*, 24. pp.1-24.
- (2000) "Two Meanings of Social Capital" *Sociological Forum*, vol 15(1). pp.1-12.
- PRIETO, C. (1999) "Las prácticas empresariales de gestión de la fuerza de trabajo" a Miguélez, F.; Prieto, C. (coord.) *Las Relaciones Laborales en España*. Madrid: Siglo XXI. pp.185-210.

- (2002) "La degradación del empleo o la norma social del empleo flexibilizado" *Sistema*, 168-169. pp.89-106.
- PUIG BLANCO, F. (2006) *La deslocalització industrial a la Vall d'Albaida. Un estudi per a superar-la*. Ontinyent: IEVA.
- RAMOS, J. (2000) "Flexibilidad laboral, empleo atípico y precariedad en tres mercados de trabajo europeos: España, Alemania y el Reino Unido" *Revista de Investigación Económica y Social de Castilla y León*, núm. 3. pp. 21-44.
- (2004) "Empleo precario en España: una asignatura pendiente" a Navarro, V. (coord.) *El Estado de bienestar en España*. Barcelona: Tecnos. pp.97-119.
- (2006) "Empleo de baja remuneración" Navarro, V. (dir.) *La situación social de España*. Madrid: Ed. Biblioteca Nueva. pp.149-180.
- (2007) "Flexiseguridad: ¿la respuesta a la globalización?; ¿La respuesta española a la precariedad? a Navarro, V. (dir.) *La situación social de España II*. Madrid: Ed. Biblioteca Nueva. pp.185-210.
- RAMOS, J.; BALLELL, P. (2009) "Globalización, Nuevas Tecnologías (TIC) y Segmentación Laboral: retos para la Economía europea y española" a Navarro, V.(dir.) *La situación social en España III*. Madrid: Ed. Biblioteca Nueva: pp. 261-288.
- RECIO, A. (1988) *El trabajo precario en Cataluña. La industria textil lanera del Vallès Occidental*. Barcelona: UAB.
- (1997) *Trabajo, personas, mercados. Manual de economía laboral*. Barcelona: Icaria.
- (2001) "Una nota sobre bajos salarios en España" *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 18. pp.15-45.
- (2002) "Paro, precarización laboral e ideologías económicas" *Sistema*, 168-169. pp.53-70.
- (2004) "Qué fue de la clase obrera?" *Mientras tanto*, 93. pp 25-43.
- REQUENA, F. (1994) *Amigos y redes sociales. Elementos para una teoría de la amistad*. Madrid:Centro de Investigaciones Sociológicas.
- RICCA, S. (1992) "La actitud del estado ante el trabajo precario" a Rodgers, G.; Rodgers, J. (comp.) *El trabajo precario en la regulación del mercado laboral. Crecimiento del empleo atípico en Europa Occidental*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social. Pp.497-507.
- RITCHIE, J.; SPENCER, L.; O'CONNOR, W. (2003) "Carrying out Qualitative Analysis" a Ritchie, J. Lewis, J (ed.) *Qualitative Research Practice. A guide for social students and researchers*. London: Sage. pp.218-262.

- RITCHIE, J. LEWIS, J (ed.) *Qualitative Research Practice. A guide for social students and researchers*. London: Sage.
- RITZER, G. (1996) *Teoría Sociológica Clásica*. Madrid: McGraw Hill
- RODRÍGUEZ CABRERO, G. (2004) *El estado del bienestar en España: debates, desarrollo y retos*. Madrid: Ed.Fundamentos.
- RODRÍGUEZ SUMAZA, M.C.; LUENGO, T. (2003) "Un análisis del concepto de familia monoparental a partir de una investigación sobre núcleos familiares monoparentales" *Papers, Revista de Sociologia*, 69. pp. 59-82.
- ROJAS MARCOS, L. (2004) *Nuestra incierta vida normal*. Madrid: Aguilar
- ROMERO, J. (2007) "Políticas públicas y Estado de Bienestar en España. Un debate inaplazable" a Salort, S. Muñoz, R. (eds.) *El Estado de Bienestar en la encrucijada*. Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant. pp. 171-196
- ROSSETTI, N. (2003) "Las políticas activas de empleo en las Comunidades Autónomas" a Gallego, R.; Gomà, R.; Subirats, J. (eds.) *Estado de Bienestar y Comunidades Autónomas*. Barcelona: Tecnos. pp.123-141.
- RUBERY, J. (2001) "El trabajo a tiempo parcial. ¿Representa una amenaza para las condiciones estándar de ocupación?" a Lorente, R. (ed.) *Trabajo a tiempo parcial*. València: Germania. pp.29-64.
- RUBIN, H.J.; RUBIN, I. (1995) *Qualitative Interviewing. The Art of Hearing Data*. London, Thousand Oaks, New Delhi:Sage.
- RUIZ OLABUÉNAGA, J. (2000). *El sector no lucrativo en España*. Madrid: Fundación BBV.
- (2003) *Metodología de la investigación cualitativa*. Bilbao: Universidad de Deusto.
- RUSPINI, E. (2000) "Lone mothers' poverty in Europe: The cases of Belgium, Germany, Great Britain, Italy and Sweden" a Pfenning, A.; Bahle, T. (eds.) *Families and Family Policies in Europe. Comparative Perspectives*. Frankfurt a.m./ New York: Peter Lang. pp. 221-44.
- SAINSBURY, D. (1994) "Women's and Men's Social Rights: Gendering Dimensions of Welfare States" a Sainsbury, D. (ed.) *Gendering Welfare States*. London, Thousands Oaks, New Delhi: SAGE. pp.150-69.
- SALOM, J.; PITARCH, MD.; DELIOS, E. (1998) "La cualificación de la población ocupada en la Comunidad Valenciana. Distribución espacial y consecuencias en el modelo de desarrollo" a *La población valenciana. Pasado, presente y futuro. Vol II Actas de las II Jornadas de Estudios sobre la Población Valenciana*. Alacant: Institut de Cultura Juan Gil Albert, Diputació Provincial d'Alacant.
- SAN MIGUEL , B (2000) *Elche: la fábrica dispersa*. Alacant: Institut Joan Gil-Albert.

- SÀNCHEZ, J. (coord.) (1996) *Aproximació a les reformes de l'Estat del benestar. L'estat de la qüestió*, núm 7. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- SANCHIS, E. (2008) *Trabajo y paro en la sociedad postindustrial*. Madrid: Consejo Económico y Social.
- SANTOS, A. (2003a) "«Jóvenes de larga duración»: biografías laborales de los jóvenes españoles en la era de la flexibilidad informacional" *Revista Española de Sociología*, 3. pp.87-97
- (2003b) "La invasión de la ideología empresarial en los márgenes del mercado de trabajo: inseguridad laboral, paro e inserción" *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 21(1). pp. 107-128.
- SARACENO, C. (1986) "Strategia familiari e modelli di lavoro: alcuni problemi concettuali e di metodo" *Inchiesta*, ottobre-dicembre. pp.12-19.
- (1995) "Familismo ambivalente y clientelismo categórico en el Estado de Bienestar italiano" a Sarasa, S.; Moreno, L. (comp.) *El Estado del Bienestar en la Europa del Sur*. vol 7. Madrid: CSIC. pp.261-88.
- (2002) "Introduction: exploring social assistance dynamics" a Saraceno, C. (ed.) *Social Assistance Dynamics in Europe. National and Local Poverty Regimes*. Bristol: The Policy Press. pp. 1-34.
- SANZ, J. (1976) *El movimiento obrero en el País Valenciano (1939-1976)*. València: Fernando Torres Editor.
- SCOTT, J. (2006) "Family and Gender Roles: How attitudes are changing" *Arxius de Ciències Socials*, 15. pp.143-154.
- SEALE, C. (1999) *The Quality of Qualitative Research. Introducing Qualitative Methods*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- SEBASTIÀ, M. (2005) "El sector textil de la UEM ante la eliminación de contingentes en el comercio exterior" *Boletín económico del Banco de España*. Madrid: Banco de España. pp. 75-81.
- SENNETT, R. (2000) *La corrosión del carácter. Las consecuencias personales del trabajo en el nuevo capitalismo*. Barcelona: Anagrama.
- (2006) *The Culture of the New Capitalism*. New Haven&London: Yale University Press.
- SEWELL, W.H. (1992) "A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation" *American Journal of Sociology*, vol 98(1). pp.1-29.
- SIMÓ, C.; GOLSCH, K.; SORO, A. (2006) "Globalization and men's mid-career occupational mobility in Spain" a Blossfeld. H.P.; Mills, M.; Bernardi, F. (eds.) *Globalization, Uncertainty and Men's Careers. An International Comparison*. Cheltenham: Edward Elgar. pp.418-455.

- SILVER, H. (1994) "Exclusión social y solidaridad social: Tres paradigmas" *Revista Internacional del Trabajo*, vol. 113(5-6). pp.607-62.
- SILVERMAN, D. (1993) *Interpreting qualitative data : methods for analysing talk, text and interaction*. London: Sage
- (2005) *Doing qualitative research: a practical handbook*. London: Sage.
- SMART, C.; NEALE, B. (1999) *Family fragments?* Cambridge: Polity Press.
- SMART, C.; SHIPMAN, B. (2004) "Visions in monochrome: families, marriage and the individualization thesis" *The British Journal of Sociology*, vol.55(4). pp.491-509.
- SMITH, D.; MACNICOL, J. (2001) "Social insecurity and the informal economy. Survival strategies on a South London estate" a Edwards, R.; Glover, J. (ed.) *Risk and Citizenship. Key Issues in Welfare*. London, New York: Routledge. pp.142-156.
- SOLER, J. (1970) *Nomenclàtor Geogràfic del País Valencià*. València: Promocions Culturals S.A.
- SOLER, A.; FERRE, J.A. (2003) *Història de la vila de Bocairent*. Bocairent: Ajuntament de Bocairent
- STANDING, G. (1999) *Global Labour Flexibility. Seeking Distributive Justice*. London: Macmillan
- SUBIRATS, J. (ed.) (1999) *¿Existe sociedad civil en España?* Madrid: Fundación Encuentro.
- TAYLOR, S.J.; BOGDAN, R. (1994) *Introducción a los métodos cualitativos de investigación. La búsqueda de significados*. Barcelona, Buenos Aires, México: Ed. Paidós
- TAYLOR-GOOPY, P. (2004) "New Risks and Social Change" a Taylor-Gooby, P. (ed.) *New Risks, New Welfare. The Transformation of the European Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- TEZANOS, J. (1998) *Tendencias en exclusión social en las sociedades tecnológicas. El caso español*. Madrid: Sistema.
- TEXTIL ALCOYANA (2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008) *Informe Anual*. Alcoi: Agrupación Empresarial Textil Alcoyana.
- TILLY, L. (1979) "Individual Lives and Family Strategies in the French Proletariat" *Journal of Family History*, 4:2. pp.137-152.
- (1987) "Beyond Family Strategies, what?" a Moch, L. et al. *Family Strategie: A Dialogue Historical Methods*, 20:3. pp.123-125
- TITMUSS, R. (1974) *Social Policy*, London: Allen & Unwin.
- TOBIO, C. (2005) *Madres que trabajan. Dilemas y estrategias*. Madrid: Càtedra.

- TORMO COLOMINA, J. (1995) *El llenguatge tèxtil alcoià. La influència de la indústria tèxtil en la parla, la toponímia i la cançó popular alcoiana*. Alcoi: Ajuntament d'Alcoi.
- TORMO I SANTONJA, J. (2006) *El Comtat. Diagnòstic territorial i estratègies de futur*. Muro: Ajuntament de Muro.
- TORNS, T.; MORENO, S.; BORRÀS, V.; RECIO, C. (2008) "Ciutadania i benestar quotidià: una relació imprescindible" a Montagut, T. (coord.) *Societat Catalana 2008*. Barcelona: Associació Catalana de Sociologia. pp.35-69.
- TORRÓ, L. (1996) *La Reial Fàbrica de Draps d'Alcoi : ordenances gremials (segles XVI al XVIII)*. Alcoi: Ajuntament d'Alcoi, Institut de Cultura "Juan Gil-Albert".
- TREMOSA, R.; TRIGO, J. (2003) "La empresa textil española en el contexto europeo". *Boletín económico de ICE* nº2768. Maig 2003. pp.1-9.
- TRIFILETTI, R. (1999) "Southern European Welfare Regimes and the Worsening Position of Women" *Journal of European Social Policy*, vol.9(1) London: SAGE. pp. 49-64.
- TULLOCH, J; LUPTON, D. (2003) *Risk and Everyday Life*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- VALIENTE, C. (1996) "Olvidando el pasado: la política familiar en España (1975-1996)" *GAPP*, 5-6. pp.151-62.
- (1997a) "Las políticas de cuidado de los niños a nivel nacional en España (1975-1996)" *Papers. Revista de Sociologia*, 53. pp. 101-136.
- (1997b) "The rejection of Authoritarian Policy Legacies: Family Policy in Spain (1975-1995)" a *MIRE Florence Conference, Comparing Social Welfare Systems in Southern Europe*. Paris: MIRE. Vol. 3. pp. 363-83.
- VALLÉS, I. (1986) *Indústria tèxtil i societat a la regió Alcoi-Ontinyent 1780-1930*. València: Universitat de València, Institut Valencià d'Estudis i Investigació.
- VALLÉS, M. (1997) *Técnicas cualitativas de investigación social: reflexión metodológica y práctica profesional*. Madrid: Síntesis.
- VOGEL, L. (1995) "El descubrimiento del síndrome Ardystil: discurso médico y relaciones entre precarización y salud" *Sociología del Trabajo*, 23. pp.11-127.
- WALL, K. (2001) *Family life and family policies in Portugal: Developments in the late nineties*. European Observatory on the Social Situation, Demography and Family. Instituto de Ciências Sociais. Universidade de Lisboa.
- YOUNG, J. (2007) *The Vertigo of Late Modernity*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

WALLACE, C. (2002) "Household Strategies: Their Conceptual Relevance and Analytical Scope in Social Research " *Sociology*, vol.36(2).pp. 275–292.

WILKINSON, I. (2000) "Social Theories of Risk Perception: At Once Indispensable and Insufficient" *Current Sociology*, vol 49 (1) pp.1-22.

Planes web consultades

Alcoi digital. Periòdic digital: www.alcoidigital.com

Anuario Estadísticas Laborales: www.mtas.es

Avui: www.avui.cat

El País: www.elpais.es

Eurostat: ec.europa.eu/eurostat

Información. El periódico de la provincia de Alicante: www.diarioinformacion.es

Institut Valencià d'Estadística: www.ive.es

Instituto Nacional de Estadística: www.ine.es

Ministeri d'Indústria, Comerç i Turisme: www.mityc.es

Ministeri Educació: www.educacion.es

Organització Econòmica de Cooperació i Desenvolupament (OCDE):
www.oecd.org

NOTES BIOGRÀFIQUES DELS ENTREVISTATS

Antonio

Perfil: Zona B.

Data i lloc de l'entrevista: 14/04/05 al domicili particular.

Contacte: UGT.

Edat: 57 anys.

Lloc de residència: Muro.

Lloc de treball: Cocentaina.

Lloc de naixement: Cullar de Baza, Granada.

Nivell d'estudis: Primaris.

Situació familiar: Casat amb dues filles de 28 i 30 anys, ja emancipades.

Ingressos: 960-970€.

Sindicat: Delegat UGT.

Fem l'entrevista al menjador de sa casa i em parla amb un valencià perfecte malgrat haver nascut a un poble de Granada. Va vindre a les comarques als 18 anys gairebé al mateix temps que altres familiars. Després de passar uns anys a Banyeres de Mariola, es va establir el 1981 a Muro on encara resideix.

Pràcticament tota la seua vida laboral l'ha passada al sector del tèxtil, fins i tot va ser masover del propietari de l'empresa on treballa. Per aquest motiu i davant la crisi que s'albira en el moment de l'entrevista, la seua màxima preocupació és que, donada la seua edat, l'empresa aguante fins que ell puga jubilar-se i rebre una pensió suficient.

Delegat d'UGT, té un discurs implicat amb les condicions laborals de l'empresa on ha passat 25 anys de la seua vida.

Jose

Perfil: Zona A.

Data i lloc de l'entrevista: 15/04/05 a la seu d'UGT, Alcoi.

Contacte: UGT.

Edat: 48 anys.

Lloc de residència: Alcoi.

Lloc de treball: Cocentaina.

Lloc de naixement: Alcoi.

Nivell d'estudis: Primaris.

Situació familiar: Casat amb tres fills de 28, 29 i 19 anys.

Ingressos: 880-900€.

Sindicat: Delegat UGT.

A l'edat de catorze anys va deixar els estudis i començà a treballar, entrant ja als quinze, al sector tèxtil, en la filatura. No l'ha deixat mai encara que ha anat canviant d'empreses. Hui duu ja 23 anys en la mateixa fàbrica, que pertany a un grup empresarial de més de dos cents treballadors, on és representant sindical d'UGT.

Està molt preocupat per la situació del sector, de fet ha evitat conscientment que els fills entraren al sector desviant-los cap a la construcció on veu més futur. Ha patit algun període de lleugera depressió per l'escassa motivació que li ofereix una feina cada vegada més condicionada als ritmes de les màquines.

Sergio

Perfil: Zona B.
Data i lloc de l'entrevista: 28/04/05 a la seu d'UGT.
Contacte: UGT.

Edat: 33 anys.
Lloc de residència: Cocentaina.
Lloc de treball: Cocentaina.
Lloc de naixement: Cocentaina.
Nivell d'estudis: Primaris. Va acabar 2on BUP.
Situació familiar: Casat amb un fill de tres anys.
Ingressos: 1.200€. És oficial de rotativa.
Sindicat: Delegat UGT.

Treballador al tèxtil des de fa catorze anys, és l'enllaç sindical de l'empresa per part d'UGT. La seua família depèn del seu sou que ronda els 1.200 € ja que la seua dona no té una feina remunerada ni percep cap subsidi.

Atorga una especial importància al diàleg entre els diferents agents socials implicats en la crisi i al paper exemplificant de l'empresari davant els treballadors. La centralitat del treball és manifesta, com també la seguretat que li proporciona.

Marcos

Perfil: Zona A.
Data i lloc de l'entrevista: 12/05/05 a un centre social.
Contacte: xarxes personals.

Edat: 29 anys.
Lloc de residència: Alcoi.
Lloc de treball: Alcoi.
Lloc de naixement: Alcoi.
Nivell d'estudis: Secundaris. FPI d'electricitat.
Situació familiar: Fadrí, viu a casa dels pares amb la germana.
Ingressos: 750€ de sou més uns 450€ amb hores extres.
Sindicat: No sindicat.

Fadrí, vint-i-nou anys, viu amb els seus pares i la seua germana perquè no gosa fer-se avant amb la compra d'un pis amb els elevats preus dels habitatges i la patent inestabilitat del sector. Estudia Formació Professional especialitzada en electricitat i ha treballat en un ampli ventall de feines per a acabar, ja fa dos anys, en l'empresa de tèxtil en la què encara treballa. No obstant no vol continuar al tèxtil doncs considera que no és un bon lloc per a poder obtenir una feina que li satisfaga.

Rosario

Perfil: Zona A.
Data i lloc de l'entrevista: 25/05/05 a un parc d'Ontinyent.
Contacte: Bola de neu.

Edat: 45 anys.
Lloc de residència: Ontinyent.
Lloc de treball: Ontinyent.
Lloc de naixement: Alberic.
Nivell d'estudis: Primaris.
Situació familiar: Fadrina, viu a soles a un pis de propietat.
Ingressos: 900€ de sou, gairebé no fa hores extres perquè no vol.
Sindicat: Ex-delegada CCOO, continua sindicada.

Fem l'entrevista a l'aire lliure, a un parc prop del lloc on treballa qui ens ha fet de contacte. Treballa a una de les principals empreses tèxtils de la Vall d'Albaida i explica de manera molt peculiar el procés que ha anat experimentant a l'empresa i el que observa que ocorre a altres empreses del seu entorn. Molt menys preocupada per la seua situació i els possibles efectes que la crisi pot tindre sobre el seu lloc de treball, que per la minva que aquesta crisi pot causar en els drets dels treballadors.

Mario

Perfil: Zona B.
Data i lloc de l'entrevista: 03/06/06 al Terra Roja, ateneu cultural del què forma part.
Contacte: xarxes personals.

Edat: 20 anys.
Lloc de residència: Albaida.
Lloc de treball: Albaida.
Lloc de naixement: Adzeneta d'Albaida.
Nivell d'estudis: Estudis secundaris, volia continuar a l'Escola d'Art però no va ser possible per problemes econòmics familiars.
Situació familiar: Fadrí, viu amb els pares.
Ingressos: 710€, no fa hores per conviccions polítiques.
Sindicat: Delegat CGT.

Fadrí, vint anys i ocupat a una de les grans empreses tèxtils del País Valencià. Va entrar en la fàbrica, en lloc d'acomplir el seu desig d'estudiar disseny gràfic, perquè la situació econòmica dels pares, amb qui conviu, era dolenta després de que el seu pare perdera la feina com a pedrer.

Afiliat a la CGT i membre d'innumerables col·lectius, el seu principal interès radica en què canvie aquesta societat –de la qual la Constitució Europea és un dels principals símbols– i que els treballadors es consciencien de què sense un treball conjunt i unitari no aconseguiran millorar la seua vida. No tem l'atur perquè d'aquesta manera podria, ara que els seus pares han millorat la seua situació econòmica, reprendre els seus estudis.

Paco

Perfil: Zona B.

Data i lloc de l'entrevista: 06/06/05 a la seu alcoiana d'UGT.

Contacte: UGT.

Edat: 42 anys

Lloc de residència: Banyeres de Mariola.

Lloc de treball: Banyeres de Mariola.

Lloc de naixement: Múrcia.

Nivell d'estudis: Estudis secundaris, FPI en auxiliar de clínica.

Situació familiar: casat sense fills.

Ingressos: 900€.

Sindicat: Delegat UGT.

Malgrat que no concorda amb el que ha estudiat, treballa a una empresa tèxtil afectada per un expedient de regulació consistent a que cadascun dels torns estigueren una setmana a l'atur i tres treballant. L'expedient s'ha arxivat, tanmateix no l'ha abandonat la por de que es repetesca.

Aquesta situació, que afecta als dos membres de la parella doncs la seua dona també treballa a la fàbrica, els ha fet posposar la compra d'un pis ja que viuen de lloguer.

Juan Carlos

Perfil: Zona A.

Data i lloc de l'entrevista: 26/06/05 a una cafeteria.

Contacte: Ajuntament d'Agullent.

Edat: 45 anys.

Lloc de residència: Agullent.

Lloc de treball: Agullent.

Lloc de naixement: Agullent.

Nivell d'estudis: Estudis secundaris. Ha reprès els estudis i ara fa Dret a la UNED

Situació familiar: Casat amb una filla de 15 anys.

Ingressos: 1.000€.

Sindicat: Sindicat Independent de la Comunitat Valenciana.

Casat i amb una filla de quinze anys, aquest home de quaranta-cinc anys fa ja quinze que treballa a la mateixa companyia com a responsable del magatzem en una empresa de confecció. Ha treballat sempre al tèxtil, també el seu pare ho feia i la grans majoria de la gent que viu al seu poble.

Es troba cursant la llicenciatura de Dret a la UNED amb el propòsit de treure's una oposició i poder convertir-se en funcionari, una feina molt més satisfactòria i sobretot estable, que la que ara desenvolupa.

Òscar

Perfil: Zona B.

Data i lloc d'entrevista: 02/07/09 a una cafeteria.

Contacte: xarxes personals.

Edat: 26 anys.

Lloc de residència: Banyeres de Mariola.

Lloc de treball: Banyeres de Mariola.

Lloc de naixement: Banyeres de Mariola.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Fadrí viu amb els pares.

Ingressos: No ho sap, li duen els pares els diners. Ell té una setmanada de 80€.

Sindicat: No sindicat.

Òscar treballa des dels setze anys en l'empresa familiar dedicada a fer panys de neteja. Valora la situació del tèxtil per les hores que pot fer, i d'uns mesos ençà són inexistents, fins i tot han eliminat el torn nocturn, que era el que feia habitualment, perquè no hi ha suficient feina.

Totalment confiat en la família amb qui conviu, ni tan sols sap quin sou té, que els seus pares li gestionen directament rebent ell una setmanada.

Està implicat en la creació d'una entitat cultural amb més joves del poble, per tal de proposar alternatives d'oci.

Juan

Perfil: Zona B.

Data entrevista: 02/07/09 a sa casa.

Contacte: xarxes personals.

Edat: 30 anys.

Lloc de residència: Banyeres de Mariola.

Lloc de treball: Banyeres de Mariola.

Lloc de naixement: Banyeres de Mariola.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Casat amb una filla de 10 anys i un fill de dos.

Ingressos: 1.200€.

Sindicat: No sindicat.

Fem l'entrevista al menjador de sa casa, amb els fills presents i tractant de jugar amb mi. Em conta que es va casar molt jove i des d'aleshores treballa per tirar endavant a la seua família. La seua dona es dedica a les tasques d'atenció i cura de la llar-família.

L'acabament de les hores a l'empresa tèxtil l'ha conduït a buscar una altra feina en una companyia de rendiment d'estalvis –que amb el temps es farà públic que consisteix en una estafa– la qual compatibilitza amb la principal deixant-li poc temps per al lleure i les relacions personals. Militant del Partit Popular, té un discurs molt favorable als empresaris, no de bades en les seues perspectives de futur entra crear la seua pròpia empresa.

Amparo

Perfil: Zona A.

Data i lloc d'entrevista: 08/07/05 a sa casa.

Contacte: UGT.

Edat: 57 anys.

Lloc de residència: Alcoi.

Lloc de treball: Cocentaina.

Lloc de naixement: Alcoi.

Nivell d'estudis: Estudis primaris, la seua mare no li va permetre continuar.

Situació familiar: Vídua, encara que prèviament separada, amb una filla de 25 anys que s'ha emancipat a mitges.

Ingressos: 942€ de sou més pensions de viduïtat, 200€, i pel fill mort durant el servei militar, 400€.

Sindicat: Delegada UGT.

Durant l'entrevista comparteix les circumstàncies que la dugueren a separar-se del seu marit, que poc després emmalaltí i morí, i com el va atendre encara que estaven separats. També morí el seu fill mentre feia el servei militar. Li queda una filla amb qui no conviu però a qui li costa la gran majoria de despeses doncs té una feina de mitja jornada i el seu sou és escàs.

Delegada sindical per UGT en una empresa dedicada al tèxtil per a la llar, denuncia pràctiques de *mobbing* contra ella en la seua empresa. Aquesta circumstància amara tot el seu discurs totalment oposat a la direcció de la seua empresa.

Pablo

Perfil: Zona A.

Data i lloc d'entrevista: 17/07/05 a casa del parent que ens féu de contacte.

Contacte: xarxes personals.

Edat: 39 anys.

Lloc de residència: Alcoi.

Lloc de treball: Albaida.

Lloc de naixement: Alcoi.

Nivell d'estudis: Estudis secundaris-FPI.

Situació familiar: casat amb un fill de 7 anys.

Ingressos: 1.800€.

Sindicat: No sindicat.

A Pablo l'entreviste perquè tenim parents comuns, i de fet l'entrevista la realitzem a casa d'aquest mateix familiar. M'explica com es sent de privilegiat per haver trobat una nova feina després de què la fàbrica on treballava des dels 17 anys, i on ell havia anat ascendint poc a poc, tancara. Encara està esperant la indemnització i la liquidació, de la qual ja ha assumit que es farà càrrec el Fogasa. Tot i així en el moment de l'entrevista treballa com a comercial també en el tèxtil millorant significativament les seues condicions laborals i salarials, encara que no deixa d'amoïnar-lo la situació actual del sector.

Casat i amb un fill menut, la seua dona no treballa fora de la llar. Molt vinculat a la família i als amics.

Luis

Perfil: Zona A.
 Data i lloc d'entrevista: 21/07/05 a un centre social.
 Contacte: xarxes personals.

Edat: 29 anys.
 Lloc de residència: Alcoi.
 Lloc de treball: Alcoi.
 Lloc de naixement: Salamanca.
 Nivell d'estudis: Estudis secundaris, FPII d'electrònica.
 Situació familiar: Cohabitant.
 Ingressos: 800-850€.
 Sindicat: No sindicat.

Treballa a una empresa tèxtil d'ençà va arribar a Alcoi des de Salamanca per a conviure amb la seua parella. Fa pocs mesos que ha pujat de categoria dintre l'empresa, de netejador ha passat a teixidor i per tant ha millorat les seues condicions laborals i el seu sou. Està satisfet amb el canvi tanmateix es sent, juntament amb alguns dels companys, discriminat per les condicions que es tenen en la segona de les plantes de la fàbrica, tenint més càrrega de treball i considerant-se molt més desatesos que a la primera.

Andrei

Perfil: Zona B.
 Data i lloc de l'entrevista: 04/12/07 a una cafeteria de Muro.
 Contacte: CCOO.
 Edat: 25 anys.
 Lloc de residència: Muro.
 Lloc de treball: Muro.
 Lloc de naixement: Romania.
 Nivell d'estudis: Estudis tècnics superiors en metal·lúrgia.
 Situació familiar: Fadrí viu a soles.
 Ingressos: 870€ en nòmina, amb les extres augmenta a 1.000€ i poc.
 Sindicat: No sindicat.

Va immigrar només acabats els estudis de metal·lúrgia al seu país d'origen, formació que mai ha exercit. Venia seguint al seu germà que feia més temps que hi residia. Després de passar dos anys a Alcoi va acabar mudant-se a Muro, on també treballava, on duu dos anys més. Ha estat al camp, a una fàbrica de bastidors i darrerament a aquesta empresa tèxtil, de les més importants de les comarques. Encara que decebut amb la seua trajectòria laboral, no dubta a assegurar que aquesta nova feina està molt bé, malgrat les dotze hores diàries que fa.

El seu germà, casat i amb un fill petit, viu i treballa també a Muro. I en el mateix moment de fer-li l'entrevista els seus pares, ja jubilats després de treballar tota la vida –com a tècnic telefonista en una fàbrica de ciment i com a operària en una fàbrica de bombetes– estan fent-los una visita. Manté un estret contacte amb la família tot i la distància, sobretot amb la seua mare i germana.

No confia a què ningú li pugui ajudar, ha de solucionar-se ell mateix els problemes.

María

Perfil: Zona A.

Data i lloc de l'entrevista: 03/04/08 a una cafeteria.

Contacte: CCOO.

Edat: 46 anys.

Lloc de residència: Alcoi.

Lloc de treball: Banyeres de Mariola.

Lloc de naixement: Alcoi.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Viu amb la mare, la germana separada i dos nebots.

Ingressos: 800-850€.

Sindicat: CCOO.

Prové, per part de mare, d'una família burgesa del tèxtil català, que va emigrar a Alcoi per a construir una fàbrica. Avui però la seua família ha perdut gran part del seu patrimoni.

Ella treballa com a operària a una filatura de Banyeres de Mariola on fa, segons ella mateixa diu, feina d'homes i això li repercuteix en la salut perjudicant la seua esquena, com a molts altres de la fàbrica. Fa el quart torn i això li trenca molt els esquemes de vida quotidiana.

Malgrat que està sindicada a CCOO ella manifesta ser de dretes, per tradició familiar, i perquè tampoc es diferencien gaire els polítics.

Resideix amb la mare, una germana separada, i els fills d'aquesta, i fa com de cap de família al barri de tota la vida, el Viaducte. Els diners es comparteixen perquè són família.

Pepe

Perfil: Zona B.

Data i lloc de l'entrevista: 04/04/08 a una cafeteria.

Contacte: CCOO.

Edat: 43 anys.

Lloc de residència: Banyeres de Mariola.

Lloc de treball: Banyeres de Mariola.

Lloc de naixement: Banyeres de Mariola.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Casat amb tres fills de 17, 10 i 3 anys.

Ingressos: 1.000€ sou més els 700€ de la seua dona i 1.000€ del sou del fill major que gestionen familiarment.

Sindicat: CCOO, ex-delegat.

Treballa en el quart torn i això li dificulta molt la seua vida social i familiar, fins al punt de decidir deixar de fer hores extres per a poder atendre als seus fills després de decidir amb la seua dona que aquesta treballa més com a modista.

Ha volgut deixar la feina varies vegades sense gosar a fer-ho definitivament ja que la seua trajectòria laboral profundament precària, amb molt de temps a l'atur, l'infundeix molt de temor i desconfiança.

Sindicalista i procedent de família d'esquerrers i sindicalista, s'ho ha deixat perquè li suposa un maldecap i no té temps per a la seua família amb la qual confia cegament i és el seu principal canal de seguretat i certesa.

Miguel

Perfil: Zona A.
 Data i lloc de l'entrevista: 19/06/08 a un bar prop de sa casa.
 Contacte: CCOO.

Edat: 53 anys.
 Lloc de residència: Alcoi.
 Lloc de treball: Alcoi.
 Lloc de naixement: Alcoi.
 Nivell d'estudis: Secundaris.
 Situació familiar: Casat amb dues filles de 25 i 21 anys que estan cursant estudis superiors.
 Ingressos: 1.000€ i poc.
 Sindicat: CCOO.

Treballa en una de les empreses centenàries d'Alcoi que en el moment de l'entrevista està negociant una requalificació de terrenys amb l'Ajuntament d'Alcoi per tal d'eixir del nucli urbà. Fa torns de dotze hores, de sis a sis, de manera alterna. Té contracte indefinit. No passen per bons moments, de fet Miguel fa sis setmanes que no cobra el sou. I just acaben d'anunciar un ERO on ell no apareix a les llistes.
 La dona ha treballat en l'economia informal cuidant d'una xiqueta i cobrant menys de 400€ mensuals. Avui ja no fa aquesta feina, però està rebent formació i vol dedicar-se al quiromassatge.
 Li afecta molt la situació que passa l'empresa on treballa. L'únic que li dóna confiança és la seua família, en concret la relació que manté amb la seua muller.
 Antic delegat de CCOO avui ho ha deixat però no està desvinculat; és simpatitzant del partit comunista.

Alfredo

Perfil: Zona B.
 Data i lloc de l'entrevista: 30/06/08 a la seu alcoiana de CCOO.
 Contacte: CCOO.

Edat: 52 anys.
 Lloc de residència: Cocentaina.
 Lloc de treball: Cocentaina.
 Lloc de naixement: Jaén.
 Nivell d'estudis: Primaris.
 Situació familiar: Casat amb tres fills: dues filles de 26 i 22 anys ja emancipades i un fill de 9.
 Ingressos: 1200€.
 Sindicat: Delegat CCOO.

Forma una família tradicional de classe treballadora en sentit estricte: ell com a guanyador del pa, ella tenint cura de la casa i la família, ambdós procedents de les immigracions andaluses dels anys 60, i les filles amb pocs estudis treballant en feines poc qualificades. De fet la seua vida és molt austera, mai sobrepassant les expectatives als recursos que hi té a l'abast, i penalitzant moralment a aquells que sí que ho fan.
 Delegat per CCOO a la seua empresa, treballa dur per aconseguir certs beneficis als treballadors, i en certa mesura ho assoleix. Tanmateix és conscient de que la forma de treballar ha canviat totalment i que han d'acostumar-se.

Toni

Perfil: Zona B.

Data i lloc de l'entrevista: 30/06/08 a la seu alcoiana de CCOO.

Contacte: CCOO.

Edat: 52 anys.

Lloc de residència: Cocentaina.

Lloc de treball: Cocentaina.

Lloc de naixement: Jaén.

Nivell d'estudis: Primaris.

Situació familiar: Casat amb tres fills: dues filles de 26 i 22 anys ja emancipades i un fill de 9.

Ingressos: 1200€.

Sindicat: Delegat CCOO.

Forma una família tradicional de classe treballadora en sentit estricte: ell com a guanyador del pa, ella tenint cura de la casa i la família, ambdós procedents de les immigracions andaluses dels anys 60, i els fills amb pocs estudis treballant en feines poc qualificades. De fet la seua vida és molt austera, mai sobrepasant les expectatives als recursos que hi té a l'abast, i penalitzant moralment a aquells que sí que ho fan.

Delegat per CCOO a la seua empresa, treballa dur per aconseguir certs beneficis als treballadors, i en certa mesura ho assoleix. Tanmateix és conscient de que la forma de treballar ha canviat totalment i que han d'acostumar-se.

Nacho

Perfil: Zona A.

Data i lloc de l'entrevista: 09/07/08 casa d'estiueig de la família de la dona.

Contacte: Xarxes personals.

Edat: 37 anys.

Lloc de residència: Alcoi.

Lloc de treball: Alcoi.

Lloc de naixement: Muro.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Casat amb una filla de 7 anys.

Ingressos: 1.200€ de sou base que puja fins els 1.800€ amb les hores i 1.000€ de sou de la seua dona.

Sindicat: CCOO.

De vacances, li acaben de comunicar que està en les llistes d'acomiadats de l'ERO que ha fet la seua empresa, una fàbrica d'acabats en plena reestructuració i negociació per requalificarà els terrenys on s'ubica dintre del nucli urbà alcoià.

Sabia que estaria a les llistes, després de 15 anys treballant se n'ha d'anar. De moment, però, està tranquil, encara que furiós, perquè té dos anys amb prestació de desocupació i pensa que alguna cosa trobarà.

Amb una vida familiar molt intensa, especialment per l'atenció de la filla, la seua seguretat i confiança depèn en gran mesura de la xarxa de protecció que li ofereix.

Vicente

Perfil: Zona B.

Data i lloc de l'entrevista: 17/07/08 a una cafeteria d'Albaida.

Contacte: ADL Ajuntament d'Ontinyent.

Edat: 40 anys.

Lloc de residència: Albaida.

Lloc de treball: Albaida.

Lloc de naixement: Albaida.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Casat per segona vegada i sense fills.

Ingressos: 880€ de sou base que s'incrementa en uns 300/350€ d'hores i 1.400 del sou de la dona.

Sindicat: CCOO.

El seu discurs està travessat sobretot per la mala situació que passa amb la dona, sempre discutint. Té la certesa que la relació no durarà, com tampoc va durar el primer matrimoni la ruptura del qual el va obligar a retornar a la llar materna.

Treballa en una fàbrica d'Albaida en principi com a repartidor, però les circumstàncies el fan canviar sovint de funció i va cobrint llocs, el que no el satisfà especialment. Sobretot el que no li agrada és no saber que té un seguit de tasques clarament delimitades les quals accomplir.

Conscient del poc futur que té el tèxtil, està tantejant altres sectors, com és el cas del transport. Mitjançant el sindicat s'ha tret el carnet de conductor de camió –com ha fet també un altre dels entrevistats– i pretén entrar en les bosses de treball de la Diputació de València.

Procedent d'una família treballadora a la que li ha suposat molt esforç treure als fills endavant, la família és la que li atorga seguretat.

Santi

Perfil: Zona A.

Data i lloc de l'entrevista: 18/07/08 a un centre social.

Contacte: Xarxes personals.

Edat: 32 anys.

Lloc de residència: Alcoi.

Lloc de treball: Albaida.

Lloc de naixement: Alcoi.

Nivell d'estudis: Superiors (Enginyeria tècnica en electrònica).

Situació familiar: Casat sense fills.

Ingressos: 1.300€ de sou i 1.270€ del sou de la seua dona.

Sindicat: No sindicat.

Explicita la situació de precarietat dels treballadors qualificats. Tècnic superior en una empresa molt important de la zona, la reducció de la plantilla fa que li canvien les funcions i que li supose una important sobrecàrrega de feina amb llargues jornades que no són remunerades com a hores extraordinàries.

En la vida quotidiana la tranquil·litat de la seua relació de parella i la importància de la família com a àmbit de sociabilitat i de suport emocional i de benestar les considera fonamentals.

Té també un ampli grup d'amics que complementa amb les amistats de la filà a la qual pertany per tradició familiar.

Eduardo

Perfil: Zona A.

Data i lloc de l'entrevista: 23/07/08 al seu domicili.

Contacte: UGT.

Edat: 36 anys.

Lloc de residència: Ontinyent.

Lloc de treball: Ontinyent.

Lloc de naixement: Ontinyent.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Casat amb dos fills d'11 i 5 anys.

Ingressos: 1.000€ de sou amb 300€ d'hores extraordinàries i els 500€ del sou de la dona.

Sindicat: UGT.

Treballa a l'empresa d'un parent de la seua dona. Té problemes personals amb la direcció en què es barregen qüestions laborals, personal i familiars. Assumeix però aquests problemes ja què li fa molt de temor canviar de feina i que aqueixa decisió supose un daltabaix per a la seua família, que bàsicament depén del seu sou, ja que la dona treballa a mitja jornada per a poder atendre la cura dels fills.

És molt important per a ell l'esforç i la contenció vital, mai gastar més del que guanyes. Eixa és la base d'un mínim benestar.

Sent molta nostàlgia de temps passats on per ell els valors eren més sòlids i per tant era tot més segur; ara està molt preocupat per com els puga anar als seus fills.

Reme

Perfil: Zona A.

Data i lloc de l'entrevista: 23/07/08 al seu domicili.

Contacte: UGT.

Edat: 39 anys.

Lloc de residència: Ontinyent.

Lloc de treball: Ontinyent.

Lloc de naixement: Ontinyent.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Casada amb dos fills d'11 i 5 anys.

Ingressos: 500€ del sou més 1.300€ del sou del seu marit.

Treballa a una empresa d'un cosí, amb reducció de jornada des de què va tindre fills. Molt satisfeta amb la feina que realitza no perquè siga especialment satisfactòria sinó perquè l'horari que té a penes se n'adona que treballa. A més a més li permet atendre al seu fill menut amb molts problemes de salut des del naixement.

Com el seu marit, manifesta uns valors fortament arrelats en la contenció i l'austeritat vital per a poder estar més tranquils durant el dia a dia.

La família és essencial per ella, la seua sociabilitat de fet es fonamenta clarament en la xarxa familiar i de parentiu.

Li atorga, com molts dels entrevistats, una especial importància als estudis com a element de mobilitat social per als fills. Ella va arribar a matricular-se en els estudis secundaris, però no va passar de primer.

Elena

Perfil: Zona A.

Data i lloc de l'entrevista: 30/07/08 a un parc de la ciutat.

Contacte: UGT.

Edat: 34 anys.

Lloc de residència: Ontinyent.

Lloc de treball: Ontinyent.

Lloc de naixement: Barcelona.

Nivell d'estudis: Estudis secundaris, FPII especialitzat en tèxtil.

Situació familiar: Separada amb un fill de 5 anys.

Ingressos: 1.000€ de sou més 150€ de la pensió del fill.

Sindicat: UGT.

L'entrevista amb Elena és escurada, té un discurs directe i concís. Per tant és fàcil reconèixer quins són els fonaments, manifestos, de les seues estructures de sentit: el seu fill. Al voltant del benestar del seu fill gira tota la seua vida. També la sensació d'incertesa que l'embarga en el moment de parlar amb ella, ja que a l'empresa han presentat un Expedient de Regulació d'Ocupació, que sembla que no li afectarà, però que no li resta preocupació.

De costums senzills i molt condicionats per l'horari laboral, manté una molt bona relació amb els pares, als que pensa que no superarà respecte el nivell de vida, doncs són tots treballadors que han d'esforçar-se per poder tindre un mínim nivell de benestar.

Mónica

Perfil: Zona A.

Data i lloc de l'entrevista: 13/08/08 a una cafeteria prop de casa seua.

Contacte: Xarxes personals.

Edat: 40 anys.

Lloc de residència: Alcoi.

Lloc de treball: Cocentaina.

Lloc de naixement: Alcoi.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Casada amb una filla de 9 anys.

Ingressos: 4€ per hora (en fa una mitjana de nou hores diàries) més 1.000€ de sou del marit.

Sindicat: No sindicat.

Treballa sense contracte en un taller de confecció a Cocentaina; assumeix aquesta condició pels mals moments que està travessant l'empresària. Duu tota la vida cosint, no es planteja fer una altra cosa, més que deixar la feina i dedicar-se a la cura de la família. De fet, ja té assumit que haurà d'atendre a la seua sogra i que per tant la pensió d'aquesta suplirà el fet de deixar la feina.

La seua mare té cura de la filla, així com del nebot ja que treballa junt a la germana. És conscient que sense l'ajut de sa mare seria impossible treballar. Per aquest motiu, i perquè vol tindre temps per a gaudir-ne, no es planteja tindre cap fill més.

Manifesta una difusa sensació d'incertesa respecte el present i el futur, sobretot perquè el seu marit treballa també a un sector molt feble a l'actualitat: el joguet.

Lirios

Perfil: Zona A.

Data i lloc de l'entrevista: 27/08/08 al menjador de sa casa.

Contacte: Xarxes personals.

Edat: 47 anys.

Lloc de residència: Alcoi.

Lloc de treball: Alcoi.

Lloc de naixement: Alcoi.

Nivell d'estudis: Estudis secundaris, administrativa.

Situació familiar: Casada amb dos fills de 26 i 20 anys.

Ingressos: Cobra a destall (30 cèntims la peça) aproximadament 30€ durant una jornada de 8 hores. L'home cobra de pensió de jubilació 400€.

Sindicat: No sindicat.

Lirios és la mostra més clara de l'establiment d'estratègies de supervivència en moments de grans dificultats econòmiques i de solapament de situacions de cura. I tot ho carrega sobre les seues espatlles a més de tindre dos fills que han crescut durant tot aquest procés.

Aconsegueix, i és del que més orgullosa està, pagar els estudis superiors a tots dos fills, els quals, manifesta, també s'han hagut de sacrificar molt.

I alhora que duu endavant tot açò treballa en un taller de confecció en condicions de gran precarietat, i tracta de fugir-ne amb les substitucions que hi realitza com administrativa en centres de salut de la comarca.

Begonya

Perfil: Zona A.

Data i lloc de l'entrevista: 05/09/08 al menjador de sa casa.

Contacte: Xarxes personals.

Edat: 38 anys.

Lloc de residència: Alcoi.

Lloc de treball: Alcoi.

Lloc de naixement: Alcoi.

Nivell d'estudis: Estudis primaris, no finalitzà el FP d'administració.

Situació familiar: Fadrina viu amb sa mare.

Ingressos: 800€ de sou més la pensió de viduitat de la mare, 400€.

Sindicat: No sindicat.

Deixà els estudis d'administrativa per posar-se a treballar en l'empresa tèxtil de la família, i és del que es penedeix amb més força no només per les oportunitats laborals que li podia haver ofert, sinó per les experiències que ja mai viurà. L'empresa familiar va fer fallida i des d'aleshores ha realitzat treballs a altres tallers de confecció, i com a caixera en una botiga de bricolatge.

Sense parella, declara no tindre cap sentiment maternal. Igualment es rebel·la a que degut a la seua solteria haja d'atendre en exclusiva a sa mare. És la família però, els seus tres germans, la que li atorga un elevat nivell de confiança i seguretat.

Fernando

Perfil: Zona A.

Data i lloc de l'entrevista: 20/09/08 a una cafeteria.

Contacte: Xarxes personals.

Edat: 29 anys.

Lloc de residència: Ontinyent.

Lloc de treball: Ontinyent.

Lloc de naixement: Ontinyent.

Nivell d'estudis: Estudis Superiors. Llicenciatura de Direcció i Administració d'Empreses.

Situació familiar: Fadrí vivint amb els pares esperant que acabe la construcció del pis per anar-se'n amb la seua companya.

Ingressos: 1.600€

Sindicat: No sindicat.

L'empresa on treballa, puntal en l'economia de la zona, ha passat ja per dos ERO en els que ell ha participat com a gestor. Tot i així confia en què l'empresa isca endavant, encara que canviant el seu perfil productiu.

La seua trajectòria professional, llaurada amb l'esforç, ha anat en ascens permetent-li pactar unes bones condicions que no li treuen però treballar durant llarguíssimes jornades, sense cobrar-les per exemple.

L'allargament de l'espera en la construcció del pis que s'ha comprat amb la seua núvia el desespera, sobretot per no poder fer un càlcul del seu cost i del que suposarà per als seus ingressos. Igualment la inestable feina de la seua companya, infermera, també aporta incertesa a la seua visió de futur.

Carmina

Perfil: Zona B.

Data i lloc de l'entrevista: 27/08/08 al menjador de sa casa.

Contacte: Xarxes personals.

Edat: 41 anys.

Lloc de residència: Aiello de Malferit.

Lloc de treball: Ontinyent.

Lloc de naixement: Aiello de Malferit.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Casada amb dues filles de 14 i 11 anys.

Ingressos: 800€ de sou més 400€ del sou del marit que ara cobra la meitat per problemes a l'empresa.

Sindicat: No sindicat.

Ha treballat sempre en la confecció, des de ben joveneta, quan va decidir deixar els estudis, i diu que va fer feliç al seu pare perquè així tenia una filla que atendre'l quan fora vell.

La precarietat en la que sempre ha treballat tant en la confecció com 'fent la vara' o a la sarga, que ara, amb la feina que té, es sorprèn constantment quan li paguen el sopar de Nadal, quan no li criden, en no haver de pagar una agulla si se li trenca...

Encara amb optimisme i conformitat les situacions que viu, encara que preferiria tindre més recursos econòmics per no anar sempre fent equilibris amb el pressupost familiar.

Chelo

Perfil: Zona B.

Data i lloc de l'entrevista: 23/09/08 a una cafeteria.

Contacte: xarxes personals.

Edat: 47 anys.

Lloc de residència: Cocentaina.

Lloc de treball: Cocentaina.

Lloc de naixement: Cocentaina.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Fadrina, viu amb el germà, que té una discapacitat psíquica.

Ingressos: 800-850€ de sou més els 410€ del sou del germà.

Sindicat: No sindicat.

Fa 12 anys que treballa a la mateixa empresa, però aquesta ha canviat de raó social en nombroses ocasions amb el que això suposa per a la sensació d'incertesa i les seues condicions laborals. Fa poc, a més, que han fet una important reducció de plantilla en fer desaparèixer el torn de nit. La seua principal font de neguit és el seu germà i sobretot qui l'atendrà si estiguera en situació de necessitat, doncs no està capacitat i només té unes nebodes d'un altre germà que va morir fa anys.

És molt austera econòmicament i els seu objectiu és estalviar per a assegurar-se el futur.

Sofía

Perfil: Zona B.

Data i lloc de l'entrevista: 25/09/08 a casa de l'entrevistada.

Contacte: CCOO.

Edat: 47 anys.

Lloc de residència: Banyeres de Mariola.

Lloc de treball: Banyeres de Mariola.

Lloc de naixement: València.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Casada amb dos fills de 23 i 18 anys.

Ingressos: 1.000€ de sou juntament amb el sou del marit, 1.000€. Els fills es queden el seu sou íntegrament.

Sindicat: CCOO.

Nascuda a València, es va traslladar a Banyeres de Mariola quan el seu marit va perdre la feina en la Renault i en va trobar a la fàbrica on ella ara també treballa. No està gens contenta amb el canvi. Igualment el seu germà ha fet el mateix trajecte i treballa a la mateixa empresa.

Pensa ja en poder jubilar-se ja que treballa fent el 4t torn, el que li dificulta enormement la vida social i familiar. A més a més és responsable del treball domèstic i la cura dels membres de la família, i ha de conciliar els horaris de quatre persones treballant amb torns diferents.

Els seus fills es van deixar els estudis ben prompte per a posar-se a treballar en fàbriques de tèxtil i de plàstic. Ara però el major ha decidit retornar als estudis en règim d'internat a Xest, a un centre privat. Això suposarà per a Sofía, a més a més del disgust de no tindre el seu fill a prop, ajudar-lo econòmicament i assumir el pagament de la hipoteca del fill.

Tot i que ho considera una decisió encertada i que suposarà una millora per al fill, no deixa de creure que no abandonarà la condició de treballador, li anirà millor que a ells però necessitarà de l'esforç diari per a poder dur una vida digna.

Inma

Perfil: Zona B.

Data i lloc de l'entrevista: 01/10/08 a un bar.

Contacte: Ajuntament de Bocairent.

Edat: 40 anys.

Lloc de residència: Bocairent.

Lloc de treball: Bocairent.

Lloc de naixement: Bocairent.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Fadrina viu amb els pares.

Ingressos: 1.000€ del sou.

Sindicat: No sindicada.

L'acumulació de situacions de gran precarietat comporta que els drets més bàsics, per exemple tindre una nòmina, suposen per a ella un important motiu d'alegria, tant que li fa por tindre aquestes alegries perquè el moment de perdre-les suposarà una major duresa.

Malaauradament el mateix dia que realitzem l'entrevista li han comunicat que la seua empresa entra en un Expedient de Regulació d'Ocupació que almenys de moment sembla que no li afecte, però de la qual cosa no acaba estar segura.

La feina ocupa un lloc central en la seua vida, especialment per les expectatives de seguretat i regularitat que diposita en aquesta i que finalment la feina no aconsegueix. Per exemple el fet de poder tindre un pis propi com una mostra del fruit del seu treball li suposa un gran greuge, especialment quan per la crisi ha decidit aturar la reforma en la casa familiar que pretenia habitar.

Olga

Perfil: Zona B.

Data i lloc de l'entrevista: 10/10/08 a un bar.

Contacte: Bola de neu.

Edat: 43 anys.

Lloc de residència: Alqueria d'Asnar.

Lloc de treball: Muro.

Lloc de naixement: Alqueria d'Asnar.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Divorciada amb una filla de 13 anys.

Ingressos: 991€ de sou més 120€ de la pensió d'aliments de la filla que procura ingressar-la a una llibreta.

Sindicat: No sindicada.

La trajectòria laboral d'Olga és com a mínim convulsa. El tancament de l'empresa de marcs en la que treballava des de jove, i on havia anat escalant posicions laborals, fa que deambule per feines sense seguretat, mal pagades, amb jornades excessivament llargues... que ha esgotat la seua confiança en el present i per descomptat en el futur.

El patiment per no tindre una seguretat a la feina, malgrat el seu esforç, es combina amb una relació sentimental truncada que a més la va dur a vendre un pis de nova construcció a Muro i canviar-lo per una casa de poble a l'Alqueria d'Asnar que encara està rehabilitant i que li suposa un cost econòmic molt elevat, a més de dificultats en la conciliació de la vida familiar amb la laboral.

Esgotada en la cerca d'un mínim de benestar, es recolza en la família, sobretot en una de les seues germanes, la que està en millor situació personal i econòmica.

Reyes

Perfil: Zona B.

Data i lloc de l'entrevista: 11/10/08 a un bar.

Contacte: Bola de neu.

Edat: 26 anys.

Lloc de residència: Bocairent.

Lloc de treball: Ontinyent.

Lloc de naixement: Bocairent.

Nivell d'estudis: FPI en administració.

Situació familiar: Fadrina viu amb els pares.

Ingressos: 850-870€ com a sou, espera perquè a penes duu 15 dies al lloc de feina.

Sindicat: No sindicada.

Sense contracte i combinant-ho amb la prestació de l'atur, espera que prompte formalitzen la seua situació al taller de confecció en el que treballa, ubicat a Ontinyent. Pessimista i amb una simptomàtica desgana, explica la seua situació i les expectatives de futur que té.

Filla única, els seus pares treballen tots dos al sector, encara que a l'empresa del pare passen per un expedient de regulació i per tant la seua posició es debilita.

A sobre, el seu company, qui treballa a una fàbrica de vidre a Muro, també mostra una situació molt precària, treballant moltes hores per un sou esquifit. I a més, amb els seus pares delicats de salut, als que ha d'atendre.

Les seues relacions socials es limiten molt, doncs, pel poc temps disponible com per els escassos recursos econòmics de què disposa.

Rebeca

Perfil: Zona B.

Data i lloc de l'entrevista: 17/10/09 a una cafeteria.

Contacte: bola de neu.

Edat: 25 anys.

Lloc de residència: Bocairent.

Lloc de treball: Bocairent.

Lloc de naixement: Bocairent.

Nivell d'estudis: Estudis primaris doncs no acabà els secundaris (4t ESO).

Situació familiar: Viu amb els pares i una germana, de 20 anys, que estudia a la Universitat de València. L'altra germana, amb 29 anys, està casada.

Ingressos: 900€. El seu pare té un sou de 1.000€.

Sindicat: No sindicada.

Per a Rebeca, la feina ha suposat una taula de salvació de problemes emocionals. Deixà els estudis als 17 anys, però està contenta d'haver-ho fet. La crisi està afectant a la seua empresa, i el darrer acomiadament d'algunes de les seues companyes ha suposat un dur colp per a la seua sensació de seguretat.

En contraposició està tractant d'obrir noves portes en la confecció i en la cuina, formant-se en ambdues àrees. De fet ja té alguns petits encàrrecs com a modista. Ha trencat amb el seu company i per tant ara mateix no es planteja marxar de casa els pares, conscient com és que no pot fer front tota sola a una hipoteca, a pesar de la capacitat d'estalvi que mostra.

No li agraden els canvis sobtats, millor de mica en mica.

Lola

Perfil: Zona B.

Data i lloc de l'entrevista: 19/10/09 a una cafeteria.

Contacte: Ajuntament de Bocairent.

Edat: 56 anys.

Lloc de residència: Bocairent.

Lloc de treball: Bocairent.

Lloc de naixement: Bocairent.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Casada amb un fill de 22 anys.

Ingressos: 1.000€ de sou i 1.000€ del marit.

Sindicat: No sindicada.

Vitalista, encuriosida per qualsevol manifestació cultural, fet que la porta a anar al teatre, a viatjar, a concerts... el que més li dol és no haver pogut estudiar a causa de l'estretesa econòmica de la llar familiar, però també per la concepció dels pares respecte la feina. Encara li dol més que el seu fill, amb l'interés que ella manifesta haver posat, no haja estudiat. De fet la principal font de neguit que mostra la dirigeix al fill, qui treballa a la construcció i no té cap esperit d'estalvi ni de sacrifici, i per tant li augura un futur ben fosc. Treballa en un magatzem tèxtil després d'una trajectòria laboral amb canvis i amb temporades dolentes que, ens diu, no es diferencia gaire de l'actual situació dels treballadors. Té la mare malalta d'alzheimer i un cunyat fregant la mort per un càncer, el que la fa molt sensible a la necessitat de cura i atenció dels familiars, que són, les seues germanes, les principals fonts de confiança i seguretat.

Julia

Perfil: Zona B.

Data i lloc de l'entrevista: 30/10/09 a una cafeteria.

Contacte: Xarxes personals.

Edat: 40 anys.

Lloc de residència: Beneixama.

Lloc de treball: Beneixama.

Lloc de naixement: Beneixama.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Casada amb dos fills de 20 i 13 anys.

Ingressos: 800€ de sou i 1.200€ del marit.

Sindicat: No sindicada.

Deixà els estudis amb ganes de treballar amb 'l'agulla', i després d'un temps treballant amb sa mare d'aparadora al calcer, aconsegueix entrar en una fàbrica de vestits de núvia, on porta ja vint anys. Durant els anys de criança més intensa fera mitja jornada tot combinant temporades a l'atur amb la feina remunerada. Una vegada els fills són grans, formalitza la seua jornada laboral a 40 hores setmanals.

De fet, la cura és central en el seu discurs, com en el de totes les dones entrevistades, i té present que en pocs anys li tocarà atendre a sa mare i a la seua sogra. Mentre a més a més de treballar té una intensa vida social amb el grup d'amics del poble i amb les associacions de festes i de danses.

Preocupada per la crisi del sector, no percep grans canvis, de moment, en la seua empresa.

Sara

Perfil: Zona A.

Data entrevista: 17/12/08 a una cafeteria.

Contacte: UGT.

Edat: 27 anys.

Lloc de residència: Ontinyent.

Lloc de treball: Ontinyent.

Lloc de naixement: Ontinyent.

Nivell d'estudis: Estudis primaris. Ara però està cursant un mòdul de formació d'auxiliar d'infermeria.

Situació familiar: Novençana, viu amb l'home encara que aquest, per qüestions de feina, es troba durant tota la setmana a Conca.

Ingressos: 850€ de sou més els 1.600€ del marit.

Sindicat: Delegada UGT.

Delegada sindical per UGT de l'empresa on treballa com a plegadora. Reivindica la necessitat d'implicar-se per a canviar les precàries condicions en les que treballen, a una empresa d'Ontinyent. Em diu que els acomiadaments en l'empresa han fet que perdera totes les amigues que ha fet durant els vuit anys que duu treballant i això no l'ajuda a tindre bon ambient. De fet està de baixa per ansietat i alhora estudia un mòdul superior d'auxiliar d'infermeria. Es penedeix d'haver deixat els estudis, en una època de "joguera".

La família, especialment sa mare, és el fonament del seu benestar i està decidida a assumir la responsabilitat de la seua cura en el cas que féra falta, com un deute que ha contret per l'atenció que ha rebut d'ells.

Cerca amb tossuderia el canvi, sempre però que siga mesurat i que la beneficie.

Noelia

Perfil: Zona A.

Data entrevista: 18/12/08 a una cafeteria.

Contacte: Bola de neu.

Edat: 19 anys.

Lloc de residència: Alcoi.

Lloc de treball: Alcoi.

Lloc de naixement: Alcoi.

Nivell d'estudis: Estudis primaris.

Situació familiar: Fadrina viu amb la mare i la germana petita.

Ingressos: 140€ a la setmana més 800€ de la mare.

Sindicat: No sindicada.

Deixà l'institut per la delicada situació que la família passà en separar-se els seus pares i tindre sa mare que carregar amb els deutes del marit. Tot i així confessa que els estudis no eren el seu fort malgrat que creu que són fonamentals i insta a la seua germana petita a estudiar.

Treballa en condicions molt precàries a un petit taller de confecció de fundes de sofà, en un treball que li resulta molt avorrit i on no té vincles en comú amb les seues companyes donada la seua joventut. Està intentant trobar una altra feina, de fet en el moment de l'entrevista combina la feina al taller amb la campanya de Nadal en un hipermercat a la secció d'electrodomèstics.

No li agrada el canvi, sempre i quan no siga per a millor.

Manuel

Perfil: Zona B.

Data i lloc de l'entrevista: 27/12/08 a un bar del seu poble.

Contacte: UGT.

Edat: 57 anys.

Lloc de residència: Bocairent.

Lloc de treball: Bocairent.

Lloc de naixement: Beneixama.

Nivell d'estudis: Sense estudis (certificat escolar).

Situació familiar: Casat i amb dos fills 30 i 27 anys. El menor, el xic, viu amb ells.

Ingressos: 1.200€.

Sindicat: Delegat UGT.

Durant 41 anys, tota la seua vida, ha estat treballant al tèxtil. Avui però la seua empresa, una de les de més tradició a Bocairent, s'ha reconvertit deixant de banda la producció i dedicant-se a la comercialització. Això ha suposat una sagnia de treballadors. Ell, en ser delegat sindical per UGT, s'ha salvat i és conscient que aquesta posició és la seua garant de continuïtat en l'empresa.

Simpatitzant (ex-militant) del PSOE, forma part d'una banda de música també des de fa més de 40 anys. Aquesta activitat i les eixides amb la seua muller, amb la qual està casat des de fa 31 anys, sustenten la seua sociabilitat.

Carmen

Perfil: Zona A.

Data i lloc de l'entrevista: 28/12/08 a una cafeteria.

Contacte: bola de neu.

Edat: 37 anys.

Lloc de residència: Alcoi.

Lloc de treball: prefereix que no es publique.

Lloc de naixement: Alcoi.

Nivell d'estudis: Superiors. Enginyeria Industrial, especialitat de Química.

Situació familiar: Fadrina, viu a soles.

Ingressos: 2.600€ .

Sindicat: No sindicada.

Treballadora molt qualificada, és la responsable d'un projecte de gran envergadura a la seua empresa, una de les més importants del sector a nivell estatal. Molt satisfeta amb la seua feina, i una vegada acabat el projecte, sent la necessitat imperiosa de canviar. Tanmateix les responsabilitats econòmiques concretes recentment –s'ha comprat un pis– i l'estreta relació que manté amb la seua mare frenen en certa mesura la realització d'aquest canvi.

Sense parella ni desig de ser mare soltera, manté una intensa vida social. Malgrat tot considera a la família el principal suport en moments de dificultats; tot i així és conscient de que ocupa una posició privilegiada que li permet poder triar per on transita la seua vida.

Guió primera fase d'entrevistes

1-PRESENTACIÓ

2-SITUACIÓ ACTUAL DEL TÈXTEL

Em podríeu dir quina és la vostra opinió al voltant de l'actual situació del tèxtil?

Quan creieu que va començar aquesta situació? Aquesta situació s'ha produït amb anterioritat a altres moments històrics? Quines semblances i diferències existeixen?

Quines creieu que són les principals dificultats a les quals s'enfronta a l'actualitat el sector tèxtil a les nostres comarques?

Quines són les conseqüències directes d'aquesta situació? Quin col·lectiu les pateix més virulentament? Creieu que poden ser evitades?

3-EXPERIÈNCIA PERSONAL DE LA CRISI

Us heu vist afectat per aquesta situació, em podeu dir de quina manera?

Em podeu explicar una mica, pas per pas, com ha anat la vostra vida laboral fins ara? Quan vareu començar a treballar, on, en quants llocs heu treballat...

Empresa

Per a quina empresa treballeu? Què fa? Com és? Quants treballadors té?

Amb quin tipus de contracte? Heu treballat sense contracte?

Quan vareu començar a treballar en aquesta empresa?

En aquesta empresa vareu tenir contracte laboral des del primer moment?

Quina és la vostra jornada laboral habitual? Feu sempre el mateix horari? Treballeu festius? Quantes hores feu fora d'aquest horari? Quina part d'aquestes hores són pagades a part del seu sou? Es sentiu obligat a fer aquestes hores de més? En quin sentit? Econòmicament són importants per a vostè eixes hores extres?

Em podríeu dir què cobra al mes de sou net en aquesta feina? L'heu vist reduït en els darrers mesos? Congelat? En quina quantitat? Per què? Heu tingut problemes per cobrar el sou? I els vostres companys a l'empresa?

Esteu satisfet amb la vostra feina? Què és el que menys us agrada de la vostra feina? I el que més?

L'empresa quin procés ha patit? Han acomiadat a treballadors? Han deixat de contractar?

Em podríeu fer una descripció cronològica el més aproximada possible del procés seguit per l'empresa?

Quin és el discurs de l'empresari? Quin tipus de relacions hi ha entre els treballadors? I entre els treballadors i la direcció?

Com han actuat els delegats sindicals de la vostra empresa?

Experiència personal

Podeu recordar com heu viscut vostè tot aquest procés, des del començament?

En algun moment heu vist perillar la vostra feina a eixa empresa? Què és el que fa que penseu així? Han acomiadat a algú a la vostra empresa?

Heu pensat en buscar una nova feina? Al mateix sector o a un altre? Quina seria la vostra feina ideal? Considereu fàcil trobar una nova feina?

Quines són les vostres principals preocupacions?

Quins plans de futur té? Esteu preocupat pel futur? Com creu que estarà d'ací uns anys?

Què pensen els vostres fills d'aquesta situació? Com penseu que els hi anirà la vida? Treballen també al sector?

Creieu que la seua salut s'ha vist ressentida en algun sentit? Esteu més nerviós, dorm pitjor...

Com creieu que ho viu la vostra família? Discutiu més a casa? A nivell de salut s'ha vist afectat algun membre de la vostra família per aquestes circumstàncies?

Creieu que l'ambient que es viu hui al carrer, que diuen que el tèxtil va mal us està afectant emocionalment?

Us preocupa quedar-se sense feina? En quin sentit?

Us vareu imaginar en cap moment que passaríeu per aquestes circumstàncies?

4-SITUACIÓ SOCIOECONÒMICA ACTUAL

Heu vist reduïts els seus ingressos econòmics? En quina mesura?

Si és així, com vareu adaptar el pressupost familiar mensual? De quines despeses heu tingut que prescindir? Qui s'encarrega de gestionar els temes econòmics?

Us suposa molt d'esforç econòmic coses que abans no ho eren com els estudis dels fills, tractaments mèdics, oci...

Compteu amb algun tipus d'estalvi?

Heu començat a estalviar més ara? Per què, està preocupat?

En què es gasteu els diners? Què és allò prioritari per a vostè a l'hora de fer alguna despesa?

Teniu grans pagaments que fer: hipoteca, préstec...?

Treballa la vostra parella? Es va posar a treballar en eixos moments o ja treballava?

Considereu necessari el sou de la vostra parella per a passar el mes?

Heu rebut ajuda econòmica d'algun tipus d'institució pública/privada durant aquest període? N'havíeu rebut abans?

Heu rebut ajuda econòmica de familiars, amics, veïns durant aquest període?

N'havíeu rebut abans? I algun altre tipus d'ajut no monetari?

I vostè heu ajudat econòmicament a algú?

Si sou divorciat o separat, passeu alguna mena de pensió a la vostra ex-parella?

En el cas de no conviure amb els vostres fills, els hi passeu una pensió? Teniu dificultats per a pagar aquesta pensió?

Creieu que es diferencia molt la vostra situació econòmica de la resta de famílies del vostre barri, poble?

Creieu que ha empitjorat o ha millorat?

I en el futur què ens espera? Com veu el seu futur i el de la seua gent?

5-DIFICULTATS, NECESSITATS I DEMANDES

Quines són les necessitats que considereu més importants fruit de la vostra situació? Quines creieu que estan pitjor cobertes? I millor?

Heu rebut alguna mena d'ajuda/assessorament dels sindicats (teniu comitè d'empresa), associacions, Ajuntament, serveis socials...

Li fan algun tipus de seguiment específic de les vostres necessitats? Es sentiu emparat?

Qui l'ha ajudat o l'està ajudant més en aquesta situació? En quin sentit (econòmic o emocional)?

Quines mesures creieu que hauria d'aplicar l'Administració? O caldria que no fera res? Quin tipus de mesura política específica?

Quins àmbits us preocupen més i creu que hi ha més necessitat d'actuació política?

Quines mesures considera necessàries per a la vostra situació laboral? I per als treballadors del tèxtil en general?

Considereu que les demandes dels treballadors estan ben cobertes? Creieu que es poden traduir en polítiques públiques?

Creieu que hi ha diferències entre les polítiques que poden fer uns partits polítics i els altres? Quines?

Tracteu d'estar informat del què passa en general, de les qüestions polítiques? Com s'assabenteu de l'actualitat?

6-OPINIÓ SOBRE ELS DIFERENTS AGENTS IMPLICATS

Què penseu de la posició que ocupen els diferents agents implicats en l'actual situació del tèxtil:

Empresaris, patronal

Govern municipal

Govern autonòmic, estatal

Sindicats

Mitjans de comunicació (locals, comarcals, autonòmics, estatals...)

La comunitat, la gent en general

Veieu alguna diferència entre el seu Ajuntament i altres de la contornada? Si creieu que existeixen diferències, quina és la raó?

Creieu que es deuria de fer alguna cosa o que no es pot fer res?

Em podeu dir, segons vostè, quin serà el futur de la indústria tèxtil a les nostres comarques?

7-VIDA QUOTIDIANA: RELACIONS FAMILIARS/SOCIALS

Em podeu dir què fa un dia habitual? Com organitzeu el seu temps?

I quan no treballa, què fa amb el seu temps, a què el dedica? Amb qui? El temps d'oci sempre és compartit amb la seua parella o fan coses per separat? Quines?

Quina és la vostra relació amb la vostra família: pares, germans...? I amb la de la vostra parella?

Es veieu habitualment, amb quina freqüència? (especificar pròpia i de la parella)

Heu canviat d'alguna manera la seua relació? Què feu per veure's? (especificar pròpia i de la parella)

I en els vostres amics? Què feu per veure's?

La situació de la feina és un tema habitual en les vostres converses amb amics, familiars, companys de feina...?

En qui confieu que us ajuden en algun moment delicat a nivell personal o econòmic?

Heu passat ja per algun moment així?

Pertanyeu a algun sindicat?

Sou membre d'alguna associació?

Amb quina freqüència participeu en les seues activitats?

8-FAMÍLIA D'ORIGEN

Els vostres pares a què es dediquen/dedicaven? I els germans?

Creieu que la feina dels vostres familiars/amics és més estable/segura que la vostra?

Es podeu ubicar en alguna classe social? I els vostres pares? I els vostres fills?

9-RESIDÈNCIA/HÀBITAT

On viviu? Tipus d'habitatge (propietat, lloguer, amb hipoteca –quota mensual- pis de protecció oficial, habitatge social)

Raons que us varen motivar a viure en aquesta zona?

Viu proper de la vostra família d'origen? I de la família de la vostra parella?

Coneixeu als vostres veïns? Teniu relació amb ells?

Esteu satisfet amb el vostre habitatge?

Si viviu amb els pares, per quina raó?

Com l'organitzeu els temes econòmics a casa vostra?

Facilitats del barri en quant a serveis (escoles, transport públic, comerços...)

10-CARACTERÍSTIQUES SOCIODEMOGRÀFIQUES

Edat

Lloc de naixement

Lloc de residència (zona en el cas de ciutats)

Des de quan viviu a aquesta ciutat?

Nivell d'estudis més alt acabat

Estudieu encara? Què esteu estudiant?

Edat en què acabareu els estudis?

Estat civil

Des de quan esteu casat, separat, vidu?

Si conviu amb la seua parella, aquesta hi treballa?

Teniu fills? Quants?

Si esteu separat o divorciat, conviu amb els seus fills?

Quina edat tenen els seus fills? Treballen o estudien? Quin tipus d'estudis fan?

Nombre de persones que viuen a la llar amb vostè. Qui són?

Situació laboral actual

Guió segona fase d'entrevistes

1-PRESENTACIÓ

2- ECONOMIA

TREBALL

Per a quina empresa treballes? Què fas? Quants treballadors té? Tipus de contracte?
Quan vas començar a treballar en aquesta empresa? Com vas trobar aquesta feina?
Quina és la teua jornada laboral habitual?

Fas sempre el mateix horari o treballa a torns? Treballes festius?

Quantes hores fas fora d'aquest horari? Quina part d'aquestes hores són pagades a part del seu sou (en negre)? Et sents obligat a fer aquestes hores de més? En quin sentit? Econòmicament són importants per a tu eixes hores extres?

Estàs satisfet amb la teua feina?

Has pensat en buscar una nova feina? Per què?

Al mateix sector o a un altre?

Consideres fàcil trobar una nova feina?

Quina seria la teua feina ideal? (sector, horari, sou...)

Em pots explicar una mica com ha anat la teua vida laboral fins ara? Quan vas començar a treballar, on, en quants llocs ha treballat...

Has estat alguna vegada a l'atur? Quan? Durant molt de temps?

EXPERIÈNCIA PERSONAL DE LA CRISI

Quina creus que és la situació del tèxtil en l'actualitat?

I de l'economia en general?

De qui penses que és la responsabilitat d'aquesta situació?

Hi ha solució? Quina?

Què penses del paper que fa la Patronal? Sindicats? Estat? Generalitat? Ajuntament?

Penses que és una situació generalitzada o només d'ací? Quan parles d'ací de què parles?

Creus que t'has vist afectat per aquesta situació?

Creus que ha canviat d'alguna manera la teua feina? En horari, sou, condicions laborals, ambient de feina?

En els darrers anys (2 o 3 anys) ha canviat...

La plantilla? Jubilacions, comiats...

L'organització de la feina (feina que tens encarregada és la mateixa?)

L'horari, torns...

L'ambient en la feina

Has tingut problemes per cobrar el sou? I els teus companys?

Com explica l'empresari els possibles canvis?

En algun moment has vist perillar la seua feina a eixa empresa? Què és el que et fa pensar així?

Et sents valorat com a treballador? Creus que els treballadors tèxtils estan ben valorats? Penses que abans estaven eren més?

Creus que la gent jove es sent atreta per aquesta feina? (raons)

Recomanaries a algú que treballara en el tèxtil? Als teus fills?

SITUACIÓ ECONÒMICA

Em pots dir què cobres net al mes? Només de la teua feina principal o tens altres fonts d'ingressos?

A casa teua molts diners entren (explicar)? Són necessaris aquests ingressos per a la bona marxa de la teua economia familiar?

Quines són les teues prioritats en gastar-te els diners?

Tens grans pagaments que fer: hipoteca, préstec...?

Comptes amb algun tipus d'estalvi? Sols estalviar o has començat a estalviar fa poc? Creus que és necessari estalviar? Tens algun tipus d'assegurança? Un pla de pensions?

En l'últim any has vist reduïts els seus ingressos econòmics? En quina mesura? Si és així, com has adaptat el pressupost familiar mensual?

A casa, qui s'encarrega de gestionar els temes econòmics?

Et suposa cada vegada més esforç econòmic coses que consideres bàsiques per a viure? Em pots posar un exemple?

T'has vist impossibilitat per assumir alguna despesa clau per a la teua vida quotidiana (lloguer, llum, col·legi...)? Com ho has solucionat?

Has rebut ajuda econòmica d'algun tipus d'institució alguna vegada? Quan i per què?

Has rebut ajuda econòmica de familiars, amics, veïns alguna vegada? Quan i per què?

I tu, has ajudat econòmicament a algú? A qui?

Si eres divorciat o separat, passes alguna mena de pensió a la teua ex-parella?

En el cas de no conviure amb els teus fills, els hi passes una pensió? Tens dificultats per a pagar aquesta pensió?

Econòmicament com et veus respecte la resta de famílies del teu barri, poble? Creus que ha empitjorat o ha millorat? Com creus que anirà?

I respecte els teus pares? Creus que has millorat econòmicament? Creus que els teus fills encara milloraran més?

3- BENESTAR

FAMÍLIA

Estat civil?

Si casat/vidu/separat..quan i explicar un poc de la seua parella: ocupació, edat, estudis, lloc de naixement, com es van conèixer, des de quan són nuvis...

Tens fills? Quants, edats, estudis, ocupació...

Viuen els teus pares? Quina relació mantens amb ells?

Em pots contar alguna cosa dels teus pares (Biografia del pare i de la mare): ocupació (actual i anterior si jubilats), lloc de naixement, nivell d'estudis

Tens germans? Quina relació mantens amb ells? Què fan?

Amb quina freqüència et veus amb la teua família? I amb la de la teua parella?

Què feu junts? Aneu de vacances junts? Què soleu celebrar?

Qui s'encarrega de la planificació de la teua casa? (cura dels fills, malalts, comprar, treball domèstic, relacions...)

Reps o has rebut alguna mena d'ajuda dels teus parents? (cura dels fills, ajut econòmic, regals, preparar el menjar, comprar...)

Si en algun moment no pots tenir cura dels fills, qui ho fa? Per quina raó no podeu més habitualment? Has tingut que pagar a alguna persona per a que se'n faça càrrec?

Tens parents vells, qui en té cura? Com t'ho fas (reparteixen entre els familiars..)

Quin tipus d'ajuda (fer la compra, netejar-li...)

T'has plantejat contractar a algú per a tindre cura?

Si tens gent malalta, qui se'n cuida? Com t'ho fas?

Quin tipus d'ajuda (fer la compra, netejar-li...)

T'has plantejat contractar a algú per a tindre cura?

HABITATGE

Tipus d'habitatge (propietat, lloguer, amb hipoteca, pis de protecció oficial, habitatge social) Per què el vas triar? Estàs satisfet amb el teu habitatge i amb la zona?

Vius prop de la teua família d'origen? I de la família de la teua parella? D'amics?

Coneixes als teus veïns? Tens relació amb ells?

Si vius amb els pares, per quina raó? Estàs còmode? No et pots permetre independitzar-te? T'ho has plantejat mai?

ESTAT DE BENESTAR

Reps o has rebut alguna vegada alguna prestació de l'estat? Posar exemples.

Si és així: com et vas assabentar, creus que és suficient, de quina entitat depèn...

Alguna vegada has acudit als serveis socials?

Per quin motiu? Consideres que t'han atès correctament?

Si no, per quina raó? Quina creus que és la seua funció? Saps on estan a la teua ciutat?

Creus que els serveis que dona l'Estat benestar són suficients? Què deuria de fer?
De qui penses que és la responsabilitat de la cura dels xiquets, malalts, vells?

GESTIÓ DEL TEMPS

Em pots dir què fas un dia habitual? Com organitzes el teu temps?
I quan no treballes, què fas amb el teu temps, a què el dediques?

Amics

En tens molts? Propis, compartits.
Des de quan són amics, treballen, què fan junts, de què parlen, per què són amics (feina, escola...)
Has demanat ajut alguna vegada als amics (cuidar als fills, algun favor...)? Quan? De quin tipus: econòmic, en espècie, emocional...

Entitats socials

Pertanyes o ho has fet alguna vegada a un sindicat, partit polític, associacions festives, parròquia, associació de veïns, AMPA, altres...
Des de quan, per què, assistència, amics/parents, càrrec, activitats...
Si no en formes part, per quina raó no, penses que no són útils/necessàries...

3- SENSACIÓ D'INCERTESA

T'imaginaves la vida com és ara? T'agrada la manera de viure que tens o preferiries viure d'una altra manera? Com?
Estàs content en com t'han anat les coses? Si és que no, penses que està en les teues mans canviar-ho? Penses que et trobes a temps de fer-ho?
Et sents amo de la teua vida? Pots decidir per on anirà?
Quin creus que és el canvi més important que has vist (a nivell personal i general/positiu i negatiu)
Creus que la teua vida és molt diferent a la dels teus pares? En quin sentit?
Penses que hi ha coses que mai canviaran en la teua vida? Quines? Et reconforta eixa idea o més bé al contrari? T'agraden els canvis? Penses que són bons?
Què no canviaria mai?
Quines són les teues principals preocupacions?
Et sents segur? Què et dóna seguretat? Què no?
En qui confies que t'ajuden en algun moment delicat a nivell personal o econòmic?
Has passat ja per algun moment així?
Penses sovint en el futur? T'agrada planificar? Creus que serveixen aquests plans?
Com veus el teu futur? I el de la teua gent? Canviarà molt (feina, parella, lloc de residència)
Què desitjaries per al futur dels teus fills (o els joves)? Com creus què els hi anirà en la vida? Tindran les coses més fàcils o més difícils que tu?
En quins valors estàs educant als teus fills? Què creus que és el més important que han de tindre en compte per a viure en aquesta societat?

4- CARACTERÍSTIQUES SOCIODEMOGRÀFIQUES

Edat
Lloc de naixement
Lloc de residència (zona en el cas de ciutats)
Des de quan vius a aquesta ciutat?
Nivell d'estudis més alt acabat.
Estudies encara? Què estàs estudiant?
Edat en què acabares els estudis? Per què els vas deixar?
Estat civil.
Des de quan estàs casat, separat, vidu?
Tens fills/es? Quants?
Si estàs separat o divorciat, convius amb els teus fills?
Quina edat tenen els teus fills? Treballen o estudien? Quin tipus d'estudis fan?
Nombre de persones que viuen a la llar amb tu. Qui són?
Si arribara el cas, conviuries amb algú parent per tal d'atendre-lo? I amic?

DOCUMENT DE CONSENTIMENT

Bon dia /Bona vesprada

El meu nom és Sandra Obiol, sóc professora de la Universitat de València, en el seu departament de Sociologia i Antropologia Social. A l'actualitat estic realitzant la tesis doctoral a la Universitat Autònoma de Barcelona. Tracte de conèixer la situació que travessa el sector del tèxtil i la confecció a les comarques de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida , però sobretot les repercussions que puga tindre aquesta situació en els treballadors/es i en les seues famílies.

Per aquest motiu m'he posat en contacte amb vostè. M'interessa molt la vostra experiència personal com a treballador/a del sector però també com a ciutadà/na d'aquestes comarques. Per aquesta raó al llarg de l'entrevista us formularé preguntes sobre la situació del sector però sobretot us preguntaré per diversos aspectes de la vostra vida quotidiana: família, amics, feina...

Vull agrair-vos la vostra participació en aquest estudi. Tot el que digueu durant aquesta entrevista, que us pregue em deixeu enregistrar-la, serà totalment anònim i utilitzat exclusivament per als objectius de la meua recerca.

Buenos días/ Buenas tardes

Mi nombre es Sandra Obiol, soy profesora de la Universidad de València, en su departamento de Sociología y Antropología Social. En la actualidad estoy realizando tesis doctoral en la Universidad Autónoma de Barcelona. Trato de conocer la situación que atraviesa el sector del textil y la confección en las comarcas del Alcoià-Comtat-Vall d'Albaida, pero sobre todo las repercusiones que pueda tener esta situación en los trabajadores/as y en sus familias.

Por este motivo me he puesto en contacto con usted. Me interesa mucho conocer su experiencia personal como trabajador/a del sector pero también como ciudadano/a de estas comarcas. Por esta razón, a lo largo de la entrevista le formularé preguntas sobre la situación del sector pero sobre todo le preguntaré por diversos aspectos de su vida cotidiana: amigos, familia, trabajo...

Quiero agradecerle su participación en este estudio. Todo lo que diga durante esta entrevista, que le pido me deje grabar, será totalmente anónimo y utilizado exclusivamente para los objetivos de mi investigación

ANNEX: TAULES I FIGURES COMPLEMENTÀRIES

Taula 1. Taxa de temporalitat per sexe. Unió Europea-15, 1995-2008.

(Total)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
UE15	11,5	11,8	12,2	12,8	13,3	13,6	13,5	13,2	13,1	13,5	14,4	14,7	14,8	14,4
Bèlgica	5,3	5,9	6,3	7,8	10,2	9,0	8,8	7,6	8,5	8,7	8,8	8,7	8,6	8,3
Dinamarca	12,1	11,3	11,1	10,1	10,1	10,2	9,4	8,9	9,5	9,8	9,8	8,9	8,6	8,3
Alemanya	10,4	11,1	11,8	12,3	13,1	12,8	12,4	12,0	12,2	12,5	14,2	14,5	14,6	14,7
Grècia	10,2	11,0	10,9	13,4	13,5	13,8	13,5	11,8	11,3	12,4	11,8	10,7	10,9	11,5
Espanya	35,0	33,8	33,6	32,9	32,8	32,4	32,1	32,1	31,8	32,1	33,4	34,1	31,7	29,3
França	12,2	12,5	13,0	13,9	13,9	15,4	14,9	14,1	13,4	13,0	14,1	14,1	14,4	14,1
Irlanda	10,2	9,2	9,4	8,8	5,1	5,3	4,6	4,9	4,6	3,4	3,7	3,3	7,2	8,4
Itàlia	7,2	7,4	7,9	8,5	9,8	10,1	9,6	9,9	9,5	11,9	12,3	13,1	13,2	13,3
Luxemburg	:	2,6	2,1	2,9	3,4	3,4	4,3	4,3	3,1	4,8	5,3	6,1	6,8	6,2
Holanda	10,8	11,9	11,3	12,6	11,9	13,8	14,3	14,2	14,4	14,4	15,4	16,4	17,9	17,9
Àustria	6,0	8,0	7,8	7,8	8,0	8,0	8,1	7,4	7,2	9,5	9,1	9,0	8,9	9,0
Portugal	10,1	10,7	12,4	17,2	18,5	19,8	20,0	21,7	20,6	19,9	19,5	20,6	22,4	22,9
Finlàndia	16,5	17,3	17,1	17,7	18,2	17,7	17,9	17,2	17,9	17,1	16,5	16,3	15,9	14,9
Suècia	13,0	11,5	11,9	12,7	13,8	14,3	15,5	15,3	15,6	15,5	15,7	17,0	17,2	15,8
Regne Unit	6,9	7,0	7,3	6,9	6,7	6,6	6,6	6,0	5,7	5,6	5,7	5,7	5,7	5,3

Font:Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

(Dones)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
UE15	12,6	12,8	13,2	13,7	14,2	14,7	14,6	14,4	14,2	14,5	15,1	15,6	15,7	15,4
Bèlgica	7,4	8,0	8,6	10,4	13,7	12,1	12,1	10,3	11,3	11,6	11,4	10,8	10,8	10,2
Dinamarca	13,5	11,9	11,6	11,0	11,2	11,7	11,2	10,5	11,2	10,6	11,3	9,9	9,9	9,1
Alemanya	11,1	11,3	12,1	12,5	13,5	13,1	12,7	12,3	12,3	12,2	13,9	14,2	14,5	14,7
Grècia	11,2	11,9	12,0	15,0	15,4	16,3	16,0	13,9	13,5	14,5	14,3	13,0	13,2	13,7
Espanya	38,3	37	35,8	34,4	34,9	34,7	34,5	35	34,6	34,9	35,7	36,8	33,1	31,4
França	13,4	13,8	14,2	14,9	14,7	16,4	16,3	16,0	15,2	14,9	15,1	14,9	15,5	15,4
Irlanda	12,3	11,9	12,2	11,3	6,3	6,6	5,6	5,7	5,4	3,9	4,3	3,8	8,6	9,8
Itàlia	9,2	8,8	9,6	10,2	11,9	12,2	11,5	12,1	11,8	14,9	14,7	15,8	16,0	15,7
Luxemburg	:	3,1	2,7	3,7	4,3	4,4	5,3	4,7	4,2	5,8	5,8	6,6	7,6	6,6
Holanda	14,1	15,9	14,9	16,1	15,4	17,1	17,5	16,8	16,5	16,1	16,9	17,9	19,5	19,8
Àustria	6,4	7,9	8,4	7,7	7,8	8,4	9,4	7,5	6,9	8,6	8,8	8,9	9,0	9,1
Portugal	11,3	11,2	13,0	18,2	20,3	22,2	21,8	23,3	22,4	21,2	20,5	21,8	23,0	24,2
Finlàndia	19,5	20,5	19,0	21,9	21,2	20,9	22,0	20,6	21,5	20,9	20,0	20,0	19,4	18,7
Suècia	14,8	13,3	13,8	15,1	16,6	16,5	17,7	17,6	17,8	17,5	17,6	18,9	19,7	18,5
Regne Unit	7,8	8,1	8,3	8,2	7,4	7,6	7,5	6,8	6,5	6,2	6,2	6,4	6,4	5,9

Font:Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Taula 1. Taxa de temporalitat per sexe.
Unió Europea-15, 1995-2008. Continuació.

(Homes)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
UE15	10,7	11,1	11,5	12,1	12,6	12,8	12,6	12,2	12,2	12,6	13,7	14,0	14,0	13,5
Bèlgica	3,9	4,5	4,6	5,9	7,6	6,6	6,3	5,5	6,4	6,3	6,8	6,9	6,8	6,6
Dinamarca	10,9	10,7	10,7	9,3	9,2	8,7	7,7	7,2	7,9	9,1	8,4	7,9	7,4	7,5
Alemanya	9,9	11,0	11,5	12,1	12,8	12,5	12,2	11,8	12,2	12,7	14,5	14,8	14,7	14,8
Grècia	9,5	10,5	10,2	12,4	12,3	12,2	11,9	10,4	9,9	11,0	10,1	9,1	9,3	9,9
Espanya	33,3	32,0	32,4	32,1	31,6	30,9	30,5	30,1	30,0	30,2	31,7	32,1	30,6	27,7
França	11,3	11,4	12,0	12,9	13,2	14,6	13,6	12,5	11,8	11,2	13,3	13,3	13,3	12,9
Irlanda	8,7	7,1	7,1	6,8	4,1	4,3	3,8	4,1	3,9	3,0	3,1	2,9	6,0	7,1
Itàlia	6,0	6,5	6,9	7,4	8,5	8,8	8,2	8,3	7,9	9,7	10,5	11,2	11,2	11,5
Luxemburg	:	2,4	1,8	2,4	2,8	2,6	3,7	4,0	2,4	4,1	4,9	5,7	6,2	5,9
Holanda	8,5	9,0	8,7	9,9	9,2	11,3	11,7	12,0	12,6	13,0	14,1	15,2	16,4	16,2
Àustria	5,7	8,1	7,3	8,0	8,1	7,6	7,1	7,4	7,5	10,3	9,3	9,1	8,8	8,9
Portugal	9,2	10,3	11,8	16,3	17,0	17,8	18,4	20,3	19,1	18,7	18,7	19,5	21,8	21,7
Finlàndia	13,4	14,0	15,2	13,3	15,1	14,5	13,8	13,9	14,2	13,2	12,9	12,6	12,3	11,1
Suècia	11,0	9,7	9,8	10,4	11,0	12,1	13,3	12,9	13,3	13,5	13,9	15,0	14,7	13,2
Regne Unit	6,1	5,9	6,3	5,8	6,0	5,7	5,8	5,3	4,9	5,1	5,2	5,0	5,1	4,7

Font: Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Taula 2. Taxa d'atur. Unió Europea-15, 1985-2008.

	1985	1990	1995	2000	2008
UE-15	...	...	10	7,7	7,1
Bèlgica			3,9	3,6	3,8
Dinamarca	10,1	6,6	9,7	6,9	7
Alemanya	...	...	8	7,5	7,3
Grècia	6,7	7,2	6,7	4,3	3,3
Espanya		13	18,4	11,1	11,3
França	...	3,2	15,4	9,8	6,4
Irlanda	9,6	8,4	11	9	7,8
Itàlia	...	...	...	11,2	7,7
Luxemburg	16,8	13,4	12,3	4,3	6
Holanda	8,2	8,9	11,2	10,1	6,8
Àustria	2,9	1,7	2,9	2,2	4,9
Portugal	7,9	5,8	6,6	2,8	2,8
Finlàndia	9,1	4,8	7,2	4	7,7
Suècia	2,9	1,7	8,8	5,6	6,2
Regne Unit	11,2	6,9	8,5	5,4	5,6

Font: Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

**Taula 3. Ocupats segons sectors econòmics.
Estat espanyol i País Valencià, 1996-2008.**

	Estat espanyol					País Valencià				
	1996	2000	2005	2008	96-08	1996	2000	2005	2008	96-08
Total	100,00	100,00	100,00	100,00	60,43	100,00	100,00	100,00	100,00	70,50
Agricultura	8,95	6,89	5,27	4,04	-27,53	7,15	4,87	3,79	3,01	-28,30
Indústria	20,23	19,87	17,29	15,79	25,26	25,49	23,85	21,09	18,65	24,76
Construcció	9,24	10,96	12,42	12,11	110,32	9,03	10,93	13,21	13,36	152,33
Serveis	61,59	62,29	65,01	68,06	77,29	58,34	60,36	61,91	64,98	89,92
Dones										
Total	100,00	100,00	100,00	100,00	95,63	100,00	100,00	100,00	100,00	110,21
Agricultura	6,97	5,12	3,55	2,59	-27,28	2,50	2,13	2,06	1,57	31,53
Indústria	12,58	12,91	10,72	9,14	42,24	18,43	18,34	13,76	10,58	20,66
Construcció	1,17	1,35	1,68	2,02	263,33	1,28	1,53	2,17	2,45	301,75
Serveis	79,28	80,62	84,05	86,25	112,83	77,78	78,02	82,02	85,39	130,76
Homes										
Total	100,00	100,00	100,00	100,00	41,85	100,00	100,00	100,00	100,00	50,05
Agricultura	9,99	7,90	6,42	5,10	-27,62	9,54	6,48	4,92	4,04	-36,37
Indústria	24,27	23,88	21,66	20,63	20,61	29,11	27,10	25,91	24,47	26,15
Construcció	13,50	16,49	19,58	19,46	104,54	13,03	16,47	20,47	21,23	144,52
Serveis	52,24	51,73	52,34	54,80	48,81	48,32	49,94	48,70	50,25	56,04

Font: Elaboració pròpia amb dades *Enquesta de Població Activa* (INE : www.ine.es).

Taula 4. Taxa d'activitat per grups d'edat. Municipis, 2001.

	Total	16-19	20-24	25-29	30-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65 +
País Valencià	55,58	36,25	65,85	84,46	83,55	79,13	68,73	51,79	30,73	2,71
L'Alcoià	51,98	38,08	65,66	85,25	83,06	77,20	67,47	54,16	31,83	3,08
Alcoi	53,98	28,57	62,08	87,08	86,03	80,13	70,21	54,13	27,21	2,37
Banyeres de Mariola	50,20	30,81	70,21	83,27	75,50	72,36	59,32	44,77	19,89	0,79
Beneixama	50,88	37,68	62,59	77,56	83,19	76,86	78,14	55,68	37,50	2,39
Benifallim	57,24	66,67	64,29	100,00	100,00	93,33	80,00	71,43	43,75	20,00
Biar	51,84	30,94	64,96	87,62	83,63	76,15	62,66	52,91	23,78	1,40
Camp de Mirra	42,73	24,00	55,56	79,31	73,91	68,57	59,09	44,00	50,00	1,00
La Canyada	54,08	43,19	71,43	84,89	78,67	71,26	61,24	53,27	25,88	1,75
Castalla	50,00	46,51	69,66	85,39	81,65	70,45	60,00	55,17	35,85	1,15
Ibi	56,89	40,91	72,00	87,17	81,37	74,35	65,87	52,68	27,51	1,59
Onil	58,31	38,92	73,30	89,29	82,26	80,11	72,29	51,80	26,69	1,98
Penàguila	47,35	30,00	55,56	76,92	88,00	84,78	78,05	61,11	40,00	0,98
Tibi	50,24	38,78	66,23	84,54	82,47	78,02	62,76	53,01	23,88	1,56
El Comtat	47,09	23,00	58,78	79,74	78,99	80,66	66,20	59,30	36,87	5,90
Agres	53,32	25,00	66,00	78,26	90,24	86,67	70,83	61,29	48,48	5,66
Alcosser de Planes	52,63	37,50	66,67	100,00	72,73	75,00	68,42	75,00	28,57	17,50
Alcoleja	55,79	0,00	78,57	76,47	90,91	88,24	81,08	53,33	50,00	25,30
Alfafara	48,04	23,81	38,89	83,78	76,47	76,67	43,90	59,26	29,41	5,81
Almudaina	50,00	0,00	66,67	81,82	85,71	100,00	84,62	66,67	53,85	2,94
Alqueria d'Asnar	48,43	21,43	75,00	83,33	87,10	82,67	59,38	61,11	23,53	0,91
Balones	40,25	25,00	27,27	66,67	62,50	79,17	72,73	53,33	42,86	0,00
Benasau	60,29	16,67	68,42	80,95	94,12	91,30	72,00	63,64	75,00	23,33
Beniarrés	48,40	27,12	70,00	83,33	74,24	66,67	63,49	52,17	41,76	18,09
Benilloba	49,88	27,91	61,76	88,00	85,25	83,74	73,68	58,67	24,07	3,24
Benillup	57,30	14,29	55,56	81,82	75,00	76,92	89,47	80,00	40,00	0,00
Benimarfull	55,59	25,00	55,56	90,91	88,89	80,33	69,77	75,00	75,86	21,88
Benimassot	51,20	0,00	50,00	85,71	84,62	81,48	68,75	46,15	50,00	0,00
Cocentaina	52,17	29,34	58,27	83,24	81,54	79,14	69,40	55,81	29,86	2,18
Fageca	37,14	100,00	33,33	90,00	60,00	68,75	50,00	33,33	42,86	4,76
Famorca	26,76	0,00	50,00	57,14	50,00	100,00	22,22	66,67	0,00	0,00
Gaïanes	40,07	0,00	57,14	85,71	76,19	69,05	69,44	45,83	32,00	2,11
Gorga	44,98	30,00	69,23	86,67	100,00	90,91	76,19	42,11	30,77	0,00
L'Orxa	43,49	25,93	78,57	82,76	64,44	70,75	59,46	74,42	25,58	2,91
Millena	49,12	22,22	82,35	100,00	100,00	68,75	57,69	50,00	33,33	0,00
Muro	55,69	35,60	68,82	84,19	83,74	75,88	65,90	53,98	30,19	1,13
Planes	41,07	45,16	60,00	75,61	74,51	67,24	58,59	51,28	34,00	0,90
Quatretondeta	42,24	20,00	72,73	87,50	87,50	76,47	81,82	69,23	42,86	2,86
Tollos	26,32	0,00	0,00	0,00	50,00	100,00	60,00	75,00	0,00	0,00

Font: *Cens de Població, 2001* (INE: www.ine.es).

Taula 4. Taxa d'activitat per grups d'edat. Municipis, 2001. Continuació.

	Total	16-19	20-24	25-29	30-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65 +
La Vall d'Albaida	50,26	37,22	69,26	82,43	81,71	74,09	61,08	51,26	35,49	2,22
Agullent	57,14	37,25	71,50	88,04	80,61	78,11	61,43	56,36	17,39	3,58
Aielo del Malferit	51,31	35,71	70,09	80,31	72,63	68,63	60,51	42,16	24,10	1,91
Aielo de Rugat	52,91	50,00	75,00	80,00	100,00	81,48	58,33	61,11	70,00	0,00
Albaida	54,85	41,33	72,51	88,28	81,05	74,49	62,39	49,10	24,04	2,18
Alfarrasí	53,43	47,14	70,18	84,91	85,29	71,34	55,84	54,55	30,91	3,00
Atzaneta d'Albaida	51,52	44,64	72,07	87,97	84,87	68,00	57,26	36,51	28,95	1,29
Bèlgida	50,25	33,33	70,49	90,57	69,23	64,00	58,90	70,97	42,50	1,54
Bellús	48,57	33,33	70,97	90,48	71,88	72,73	54,76	60,00	24,00	3,37
Beniatjar	45,10	40,00	85,71	88,89	82,35	68,75	73,08	42,86	50,00	1,43
Benicolet	46,48	15,63	58,54	68,75	82,86	79,01	72,58	55,00	39,13	1,56
Benigànim	53,45	41,61	69,50	83,67	78,44	72,70	61,29	43,18	20,00	2,21
Benissoda	49,62	45,00	52,63	88,46	61,54	76,92	60,61	33,33	37,50	1,82
Benisuera	40,96	37,50	83,33	100,00	80,00	66,67	45,00	46,15	33,33	6,78
Bocairent	54,20	36,41	63,59	88,45	84,97	75,61	68,41	53,15	28,50	1,95
Bufalí	40,57	27,27	68,75	62,50	90,91	68,97	76,00	22,22	9,09	0,00
Carrícola	48,68	0,00	50,00	85,71	83,33	77,78	69,23	66,67	40,00	0,00
Castelló de Rugat	54,00	37,25	69,28	81,22	75,56	73,16	70,00	55,37	44,44	3,10
Quatretonda	51,24	58,82	66,67	81,94	83,72	73,49	66,32	50,00	28,57	1,47
Fontanars dels Alforins	43,93	42,86	80,00	65,71	72,97	58,70	44,68	43,48	20,00	2,90
Guadassèquies	57,61	54,90	67,83	83,74	72,99	81,70	74,44	65,13	47,96	3,64
Llutxent	56,29	49,54	76,67	83,62	80,31	81,67	67,00	53,75	25,58	1,72
Montaverner	57,97	36,84	76,19	88,16	89,66	89,61	64,15	76,74	54,84	2,65
Montixelvo	54,20	43,53	73,02	86,51	80,40	71,40	58,41	47,54	21,71	1,88
L'Olleria	55,74	42,92	70,88	86,66	80,81	73,80	62,13	47,53	23,72	1,51
Ontinyent	48,12	46,88	55,88	86,05	85,19	66,67	66,67	55,00	40,63	1,75
Otos	45,45	25,93	72,22	88,89	72,09	70,27	59,26	40,00	34,38	0,85
El Palomar	43,02	20,00	71,43	50,00	90,00	85,19	65,38	46,15	23,08	1,89
Pinet	57,80	32,79	65,64	90,05	85,71	81,23	71,76	68,83	50,70	5,29
La Pobla del Duc	50,30	32,59	58,14	80,21	78,48	82,06	66,02	48,95	33,96	2,55
Ràfol de Salem	41,98	47,37	77,27	78,26	87,50	75,93	35,71	42,86	22,22	1,98
Rugat	59,17	50,00	61,54	81,82	88,24	100,00	89,47	88,89	53,33	6,38
Salem	54,34	27,27	77,42	82,93	84,62	83,08	69,77	48,39	56,00	3,16
Sempere	39,29	0,00	50,00	100,00	100,00	25,00	0,00	50,00	75,00	0,00
Terrateig	39,20	50,00	80,00	50,00	80,00	80,77	50,00	21,05	31,25	0,00

Font: *Cens de Població*, 2001. (INE: www.ine.es).

**Taula 5. Taxa d'activitat femenina per grups d'edat.
Municipis, 2001.**

	TOTAL	16-19	20-24	25-29	30-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65 +
País Valencià	43,07	28,62	60,12	78,4	71,87	63,72	47,81	29,09	15,42	2,1
L'Alcoià	36,10	34,71	56,21	77,13	69,97	55,79	40,02	25,52	16,62	1,41
Alcoi	41,17	22,12	57,73	82,29	74,97	63,67	47,84	30,04	14,67	1,96
Banyeres de Mariola	30,70	15,91	58,36	71,60	53,20	46,73	26,82	11,23	4,59	0,60
Beneixama	37,21	29,41	56,06	63,38	74,55	55,74	60,95	30,43	19,05	1,66
Benifallim	40,54	100,00	60,00	100,00	100,00	87,50	70,00	33,33	40,00	3,23
Biar	37,51	30,53	60,00	84,28	65,91	54,72	31,12	22,92	3,45	1,13
Camp de Mirra	24,28	15,38	55,56	70,59	50,00	35,29	5,56	23,08	50,00	1,75
La Canyada	34,83	32,84	61,27	73,59	57,91	42,39	29,01	19,17	8,02	1,08
Castalla	30,92	25,00	60,87	71,43	68,42	34,21	29,41	23,33	4,17	0,69
Ibi	40,25	31,33	65,03	78,69	64,67	51,69	37,76	21,45	7,61	1,06
Onil	44,28	30,61	64,02	82,11	67,77	63,47	49,54	21,76	13,57	1,60
Penàguila	35,67	50,00	33,33	66,67	91,67	77,27	52,94	50,00	20,00	0,00
Tibi	35,80	33,33	42,31	80,95	70,59	56,82	39,24	19,51	14,29	2,17
El Comtat	33,77	13,46	56,25	77,60	61,80	65,04	44,26	35,55	22,34	2,42
Agres	43,75	10,00	63,16	72,22	86,67	73,91	52,94	40,00	47,06	8,54
Alcosser de Planes	38,16	40,00	71,43	100,00	50,00	53,85	28,57	60,00	25,00	4,17
Alcoleja	38,14	0,00	87,50	62,50	83,33	69,23	68,42	37,50	16,67	4,35
Alfara	32,24	9,09	0,00	70,00	62,07	50,00	20,83	25,00	22,22	6,38
Almudaina	44,68	.	66,67	66,67	50,00	100,00	71,43	50,00	60,00	0,00
Alqueria d'Asnar	34,30	12,50	60,00	71,43	69,23	65,71	18,75	57,14	25,00	0,00
Balones	24,39	20,00	0,00	50,00	50,00	60,00	55,56	22,22	33,33	0,00
Benasau	44,44	0,00	57,14	80,00	90,00	90,91	50,00	42,86	50,00	0,00
Beniarrés	23,46	11,11	56,67	72,22	48,44	35,56	28,33	17,65	10,64	1,88
Benilloba	36,22	15,00	57,14	76,19	72,41	72,73	54,72	34,29	8,70	2,34
Benillup	46,34	0,00	66,67	100,00	0,00	80,00	77,78	50,00	0,00	0,00
Benimarfull	46,94	9,09	40,00	87,50	70,00	67,86	62,50	70,59	76,92	22,67
Benimassot	35,48	0,00	100,00	100,00	60,00	64,29	28,57	25,00	0,00	0,00
Cocentaina	37,06	22,92	51,12	72,19	66,94	60,91	43,83	25,81	14,34	1,68
Fageca	24,53	.	25,00	100,00	50,00	37,50	25,00	20,00	33,33	0,00
Famorca	15,38	.	100,00	33,33	0,00	100,00	20,00	0,00	0,00	0,00
Gaïanes	25,32	0,00	70,00	83,33	71,43	38,89	47,06	10,00	9,09	0,00
Gorga	37,61	60,00	57,14	83,33	100,00	80,00	64,29	25,00	28,57	0,00
L'Orxa	26,05	8,33	63,64	70,83	45,45	46,81	30,77	47,06	11,54	0,88
Millena	39,56	16,67	83,33	100,00	100,00	50,00	37,50	57,14	12,50	0,00
Muro	39,27	24,85	61,36	76,92	70,37	51,96	35,24	20,96	9,80	1,07
Planes	23,03	23,08	45,45	56,25	50,00	44,07	26,53	25,00	8,00	1,56
Quatretondeta	30,49	0,00	66,67	100,00	75,00	66,67	63,64	40,00	33,33	2,44
Tollos	23,53	0,00	0,00	.	.	100,00	50,00	50,00	0,00	0,00

Font: *Cens de Població, 2001* (INE: www.ine.es).

**Taula 5. Taxa d'activitat femenina per grups d'edat.
Municipis, 2001. Continuació.**

	TOTAL	16-19	20-24	25-29	30-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65 +
La Vall d'Albaida	35,95	23,65	58,10	73,37	66,20	54,30	37,94	25,38	15,54	2,35
Agullent	42,83	22,92	65,00	81,82	66,67	57,14	35,86	26,53	8,51	4,55
Aielo del Malferit	34,45	17,43	64,42	71,43	50,00	45,77	30,92	20,00	6,86	1,96
Aielo de Rugat	41,46	50,00	72,73	80,00	.	75,00	30,77	25,00	60,00	0,00
Albaida	39,76	25,71	66,94	82,43	67,31	53,94	35,00	19,05	10,00	2,52
Afarrasí	36,07	26,67	56,90	72,34	73,91	50,62	28,57	28,21	6,90	1,82
Atzaneta d'Albaida	33,40	31,58	60,87	78,69	69,23	35,00	31,82	15,63	10,53	0,74
Bèlgida	37,10	31,58	63,16	82,14	54,29	43,75	30,56	46,15	19,05	1,39
Bellús	31,21	22,22	57,14	89,47	45,45	41,18	37,50	30,00	0,00	5,26
Beniatjar	28,71	40,00	87,50	100,00	80,00	37,50	50,00	0,00	14,29	0,00
Benicolet	33,64	11,11	29,41	44,44	61,54	62,86	62,86	14,29	28,57	3,17
Benignànim	36,01	36,81	65,77	74,12	58,10	46,81	27,10	15,49	4,69	1,74
Benissoda	31,15	50,00	41,67	83,33	46,15	62,96	7,14	12,50	0,00	0,00
Benisuera	24,10	25,00	50,00	100,00	66,67	33,33	16,67	0,00	16,67	6,45
Bocairent	39,22	25,96	56,68	85,71	72,48	56,94	39,64	20,77	11,11	1,35
Buñol	26,14	20,00	66,67	25,00	66,67	50,00	50,00	0,00	0,00	0,00
Carrícola	38,64	0,00	0,00	80,00	80,00	50,00	55,56	40,00	0,00	0,00
Castelló de Rugat	37,71	21,74	50,82	67,82	61,11	53,33	47,75	31,88	23,40	3,26
Quatretonda	35,09	27,27	48,39	78,05	65,79	51,90	39,02	13,04	9,68	1,92
Fontanars dels Alforins	25,00	14,29	55,56	43,75	66,67	39,13	16,67	7,69	0,00	2,63
Guadassàquies	43,96	39,74	57,26	67,05	51,14	63,89	57,14	53,62	34,78	4,46
Llutxent	41,18	29,63	69,01	72,73	65,08	63,72	39,05	27,78	9,76	2,50
Montaverner	50,75	30,00	75,00	71,43	81,82	87,50	62,50	62,50	44,44	5,26
Montixelvo	36,35	30,41	72,62	78,91	62,86	46,48	27,06	12,37	5,80	1,93
L'Olleria	40,34	36,93	65,65	80,45	65,80	51,50	34,38	18,77	6,64	0,99
Ontinyent	30,00	41,67	50,00	83,33	66,67	36,36	34,48	22,73	7,14	1,61
Otos	34,09	0,00	73,68	92,31	54,55	54,05	40,74	27,27	11,11	1,75
El Palomar	25,30	0,00	20,00	0,00	80,00	66,67	38,46	33,33	0,00	3,57
Pinet	45,41	16,36	54,00	87,63	75,96	67,03	48,65	50,62	38,96	4,15
La Pobla del Duc	36,29	20,00	50,50	70,93	56,76	68,28	37,16	20,59	14,55	4,04
Ràfol de Salem	31,95	50,00	75,00	80,00	72,73	55,56	13,04	11,11	0,00	2,04
Rugat	54,12	0,00	57,14	91,67	60,00	100,00	90,91	80,00	50,00	6,90
Salem	39,09	9,09	58,33	72,73	64,29	71,43	45,00	35,00	25,00	1,82
Sempere	37,50	0,00	50,00	100,00	100,00	0,00	.	33,33	50,00	0,00
Terrateig	24,21	0,00	87,50	25,00	75,00	66,67	10,00	7,69	0,00	0,00

Font: *Cens de Població, 2001* (INE: www.ine.es).

**Taula 6. Taxa d'activitat masculina per grups d'edat.
Municipis, 2001.**

	TOTAL	16-19	20-24	25-29	30-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65 +
País Valencià	68,69	43,46	71,29	90,19	94,76	94,42	90,29	75,78	47,19	3,52
L'Alcoià	68,18	42,40	72,75	92,66	95,49	97,23	93,05	82,57	47,79	5,72
Alcoi	67,89	34,85	66,14	91,63	96,69	96,43	93,22	80,71	41,80	2,96
Banyeres de Mariola	70,33	45,30	81,19	93,11	97,36	96,46	91,22	78,49	36,93	1,06
Beneixama	64,95	45,71	68,49	89,41	91,38	96,24	94,55	83,33	54,35	3,39
Benifallim	74,65	50,00	66,67	100,00	100,00	100,00	90,00	100,00	50,00	47,37
Biar	67,23	31,40	70,97	91,22	99,33	98,07	93,10	83,87	46,75	1,73
Camp de Mirra	61,40	33,33	55,56	91,67	92,31	100,00	96,15	66,67	50,00	0,00
La Canyada	73,50	54,59	79,94	96,62	98,05	98,33	93,06	85,37	47,71	2,55
Castalla	69,23	73,68	79,07	97,87	96,15	98,00	88,89	89,29	62,07	1,71
Ibi	73,89	49,67	78,64	94,74	98,14	97,18	94,09	84,48	46,65	2,29
Onil	72,59	47,40	81,23	96,04	96,14	96,48	95,53	82,93	39,72	2,46
Penàguila	58,54	0,00	66,67	82,35	84,62	91,67	95,83	70,00	66,67	2,22
Tibi	64,01	42,86	78,43	87,27	95,65	97,87	90,91	85,71	30,77	0,85
El Comtat	60,90	33,05	63,87	84,97	92,75	95,22	89,14	83,87	50,22	10,24
Agres	61,46	40,00	67,74	82,14	92,31	96,61	86,84	81,25	50,00	2,60
Alcosser de Planes	71,93	33,33	50,00	100,00	100,00	100,00	91,67	100,00	33,33	37,50
Alcoleja	73,91	0,00	66,67	88,89	100,00	100,00	94,44	71,43	75,00	51,35
Alfara	64,57	40,00	53,85	100,00	95,45	97,06	76,47	86,67	37,50	5,13
Almudaina	54,55	0,00	66,67	100,00	100,00	100,00	100,00	83,33	50,00	5,26
Alqueria d'Asnar	62,01	33,33	85,71	93,75	100,00	97,50	100,00	63,64	20,00	1,89
Balones	57,14	33,33	60,00	83,33	75,00	92,86	84,62	100,00	50,00	0,00
Benasau	77,23	25,00	75,00	81,82	100,00	91,67	100,00	100,00	100,00	50,00
Beniarrés	73,85	40,63	80,00	92,86	98,53	94,95	95,45	85,71	75,00	39,26
Benilloba	62,86	39,13	65,00	96,55	96,88	92,65	90,16	80,00	35,48	4,55
Benillup	66,67	50,00	33,33	75,00	100,00	75,00	100,00	100,00	50,00	0,00
Benimarfull	65,00	44,44	75,00	92,86	100,00	90,91	78,95	81,82	75,00	20,75
Benimassot	66,67	.	33,33	66,67	100,00	100,00	100,00	80,00	66,67	0,00
Cocentaina	68,06	35,76	65,16	93,18	96,22	96,88	93,44	83,89	46,47	2,91
Fageca	50,00	100,00	50,00	83,33	66,67	100,00	100,00	100,00	50,00	8,70
Famorca	40,63	0,00	33,33	75,00	100,00	100,00	25,00	100,00	.	0,00
Gaianes	56,52	0,00	25,00	88,89	78,57	91,67	89,47	71,43	50,00	5,71
Gorga	52,68	0,00	83,33	88,89	100,00	100,00	100,00	54,55	33,33	0,00
L'Orxa	60,50	40,00	88,24	91,18	82,61	89,83	91,43	92,31	47,06	5,38
Millena	60,00	33,33	81,82	100,00	100,00	100,00	90,00	44,44	50,00	0,00
Muro	72,33	44,33	75,97	91,13	97,38	99,01	94,64	86,05	50,32	1,21
Planes	60,06	61,11	73,91	88,00	96,30	91,23	90,00	78,95	60,00	0,00
Quatretondeta	54,43	33,33	80,00	85,71	100,00	87,50	100,00	87,50	50,00	3,45
Tollos	28,57	.	.	0,00	50,00	100,00	66,67	100,00	0,00	0,00

Font: *Cens de Població, 2001* (INE: www.ine.es).

**Taula 6. Taxa d'activitat masculina per grups d'edat.
Municipis, 2001. Continuació.**

	TOTAL	16-19	20-24	25-29	30-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65 +
La Vall d'Albaida	64,52	49,93	79,42	90,97	93,98	91,86	85,53	77,47	55,67	2,08
Agullent	72,22	50,00	77,57	95,29	95,74	98,40	88,89	80,33	26,67	2,29
Aielo del Malferit	68,48	55,45	75,00	89,23	91,94	91,08	87,61	65,66	43,01	1,86
Aielo de Rugat	63,33	50,00	77,78	80,00	100,00	90,91	90,91	90,00	80,00	0,00
Albaida	70,54	55,00	78,19	93,10	95,24	95,26	91,30	79,52	39,42	1,75
Afarrasí	71,23	62,50	83,93	94,92	94,64	93,42	88,57	81,58	57,69	4,44
Atzaneta d'Albaida	68,69	51,35	80,00	95,83	97,01	95,79	86,21	58,06	47,37	2,08
Bèlgida	64,87	35,29	82,61	100,00	86,67	82,69	86,49	88,89	68,42	1,72
Bellús	65,54	50,00	82,35	91,30	85,71	92,59	77,78	75,00	46,15	0,00
Beniatjar	61,17	40,00	83,33	83,33	83,33	100,00	92,86	60,00	100,00	3,45
Benicolet	58,55	21,43	79,17	100,00	95,45	91,30	85,19	76,92	55,56	0,00
Benignànim	71,13	46,48	73,00	91,98	97,42	96,80	95,48	75,41	35,43	2,81
Benissoda	65,71	42,86	71,43	90,00	76,92	92,00	100,00	57,14	66,67	3,85
Benisuera	57,83	50,00	100,00	100,00	90,91	91,67	87,50	85,71	50,00	7,14
Bocairent	69,91	47,06	69,95	91,15	96,82	94,77	94,97	87,10	46,81	2,75
Bufalí	55,17	33,33	71,43	100,00	100,00	86,67	100,00	50,00	14,29	0,00
Carrícola	62,50	0,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	50,00	0,00
Castelló de Rugat	69,56	50,00	81,52	90,48	90,00	91,95	90,76	86,54	63,46	2,91
Quatretonda	66,99	73,91	86,21	87,10	97,92	93,10	87,04	94,74	61,11	1,00
Fontanars dels Alforins	62,73	71,43	93,75	84,21	78,95	78,26	73,91	90,00	38,46	3,23
Guadassèquies	71,02	70,67	80,19	96,52	95,35	96,53	91,73	74,70	59,62	2,66
Llutxent	71,22	69,09	83,54	94,38	95,31	96,38	97,89	75,00	40,00	0,76
Montaverner	64,26	44,44	77,42	97,92	94,44	91,11	66,67	85,19	69,23	0,00
Montixelvo	71,63	55,21	73,33	92,71	95,90	95,72	89,98	76,82	37,06	1,81
L'Olleria	71,58	48,30	75,77	92,54	95,82	95,29	90,56	79,43	42,20	2,18
Ontinyent	65,37	50,00	62,50	88,00	100,00	100,00	91,89	94,44	66,67	1,92
Otos	56,82	63,64	70,59	86,96	90,48	86,49	77,78	55,56	64,29	0,00
El Palomar	59,55	50,00	100,00	75,00	100,00	100,00	92,31	57,14	42,86	0,00
Pinet	70,64	46,27	77,89	92,31	94,17	95,21	94,12	89,04	64,62	6,73
La Pobla del Duc	63,79	42,67	64,91	88,12	97,62	95,34	92,55	74,67	54,90	0,84
Ràfol de Salem	52,90	44,44	80,00	75,00	100,00	96,30	63,16	66,67	80,00	1,92
Rugat	64,29	60,00	66,67	70,00	100,00	100,00	87,50	100,00	54,55	5,56
Salem	69,74	45,45	89,47	94,74	96,00	96,67	91,30	72,73	70,59	5,00
Sempere	41,67	.	.	.	100,00	33,33	0,00	100,00	100,00	0,00
Terrateig	52,88	71,43	71,43	100,00	85,71	88,24	75,00	50,00	55,56	0,00

Font: *Cens de Població, 2001* (INE: www.ine.es).

Taula 7. Taxa d'atur per grups d'edat. Municipis, 2001.

	Total	16-19	20-24	25-29	30-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65 +
País Valencià	11,56	25,87	16,59	12,43	11,15	9,65	8,46	10,42	11,3	5,68
L'Alcoià	9,01	22,26	13,87	9,69	7,61	6,72	6,92	9,07	13,34	4,36
Alcoi	11,43	28,33	17,62	11,34	10,00	9,41	9,17	13,14	11,83	2,43
Banyeres de Mariola	7,85	22,73	12,68	8,33	6,18	5,04	6,09	8,38	6,76	0,00
Beneixama	5,10	15,38	9,20	4,96	4,26	3,06	5,36	0,00	9,09	0,00
Benifallim	4,82	50,00	11,11	6,67	0,00	0,00	6,25	0,00	0,00	0,00
Biar	8,93	30,36	11,24	10,78	5,53	6,52	3,20	13,00	28,21	0,00
Camp de Mirra	7,48	16,67	10,00	8,70	11,76	8,33	0,00	9,09	0,00	0,00
La Canyada	6,60	13,69	9,21	6,58	6,59	3,96	4,63	11,32	7,95	9,52
Castalla	10,22	15,00	11,29	13,16	7,87	8,87	8,33	12,50	10,53	33,33
Ibi	6,89	13,19	7,46	7,21	6,63	6,02	5,36	7,13	11,63	2,08
Onil	8,75	17,88	8,81	7,43	8,06	8,62	7,09	9,25	18,67	5,00
Penàguila	23,03	33,33	50,00	25,00	18,18	17,95	18,75	9,09	42,86	0,00
Tibi	6,99	10,53	7,84	6,10	6,25	2,82	8,79	15,91	12,50	0,00
El Comtat	13,84	30,16	20,93	17,49	10,94	12,57	11,73	16,17	16,95	1,07
Agres	13,47	20,00	18,18	25,00	5,41	12,09	7,84	21,05	12,50	11,11
Alcosser de Planes	7,14	66,67	16,67	0,00	0,00	0,00	7,69	0,00	50,00	0,00
Alcoleja	11,54	.	36,36	30,77	20,00	6,67	10,00	0,00	0,00	0,00
Alfafara	9,88	20,00	0,00	19,35	10,26	6,52	0,00	12,50	20,00	0,00
Almudaina	1,96	.	0,00	11,11	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Alqueria d'Asnar	11,18	0,00	16,67	12,00	3,70	6,45	21,05	36,36	0,00	0,00
Balones	32,81	50,00	33,33	50,00	40,00	26,32	31,25	25,00	33,33	.
Benasau	13,49	100,00	46,15	23,53	12,50	9,52	0,00	7,14	8,33	0,00
Beniarrés	7,64	6,25	16,33	12,31	8,16	3,17	7,50	19,44	5,26	0,00
Benilloba	17,96	50,00	42,86	20,45	13,46	14,56	8,33	18,18	15,38	0,00
Benillup	9,80	0,00	20,00	22,22	0,00	0,00	5,88	25,00	0,00	.
Benimarfull	7,18	20,00	20,00	5,00	8,33	10,20	3,33	9,52	4,55	0,00
Benimassot	34,38	.	25,00	16,67	36,36	22,73	36,36	66,67	75,00	.
Cocentaina	7,60	21,89	11,06	6,87	7,44	5,84	5,81	9,32	7,38	7,14
Fageca	10,26	0,00	0,00	0,00	0,00	27,27	16,67	0,00	0,00	0,00
Famorca	10,53	.	0,00	0,00	0,00	16,67	0,00	25,00	.	.
Gaïanes	18,80	.	37,50	11,11	0,00	24,14	16,00	9,09	62,50	0,00
Gorga	17,48	33,33	66,67	23,08	10,00	10,00	12,50	12,50	0,00	.
L'Orxa	18,61	14,29	9,09	18,75	13,79	8,00	25,00	37,50	54,55	0,00
Millena	25,00	100,00	0,00	31,25	25,00	36,36	26,67	25,00	16,67	.
Muro	8,80	19,08	13,25	13,57	8,93	5,08	5,24	7,65	7,53	0,00
Planes	8,77	21,43	14,81	6,45	10,53	3,85	12,07	10,00	0,00	0,00
Quatretondeta	27,94	0,00	37,50	42,86	28,57	46,15	22,22	11,11	0,00	0,00
Tollos	0,00	.	.	.	0,00	0,00	0,00	0,00	.	.

Font: *Cens de Població, 2001* (INE: www.ine.es).

Taula 7. Taxa d'atur per grups d'edat. Municipis, 2001. Continuació.

	Total	16-19	20-24	25-29	30-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65 +
La Vall d'Albaida	8,81	19,89	13,53	6,28	10,76	6,19	5,24	10,94	14,38	3,74
Agullent	9,85	23,68	11,49	8,64	8,86	7,96	6,98	14,52	37,50	0,00
Aielo del Malferit	7,69	24,00	8,54	8,92	5,99	3,39	6,11	12,79	17,02	16,67
Aielo de Rugat	2,20	0,00	0,00	0,00	0,00	9,09	0,00	0,00	0,00	.
Albaida	10,28	22,58	12,92	8,78	10,36	7,05	7,99	17,68	14,49	5,00
Alfarrasí	7,96	15,15	5,00	8,89	9,20	6,25	6,98	9,52	5,88	16,67
Atzaneta d'Albaida	9,27	12,00	8,75	10,26	7,92	5,88	5,63	26,09	22,73	0,00
Bèlgida	8,45	41,67	16,28	6,25	11,11	3,13	4,65	0,00	5,88	0,00
Bellús	10,59	40,00	18,18	13,16	8,70	3,13	8,70	5,56	16,67	0,00
Beniatjar	19,57	75,00	33,33	0,00	21,43	13,64	15,79	16,67	16,67	0,00
Benicolet	9,00	0,00	12,50	9,09	6,90	10,94	11,11	0,00	0,00	0,00
Benigànim	10,92	28,57	13,79	10,00	12,17	8,62	6,58	7,89	17,65	5,56
Benissoda	8,46	0,00	10,00	4,35	12,50	10,00	0,00	20,00	33,33	0,00
Benisuera	4,41	0,00	20,00	0,00	6,25	0,00	0,00	0,00	25,00	0,00
Bocairent	9,30	24,00	14,92	8,01	5,38	8,92	6,38	10,37	12,73	6,67
Bufalí	5,63	0,00	18,18	0,00	0,00	5,00	5,26	0,00	0,00	.
Carrícola	10,81	.	0,00	0,00	40,00	0,00	11,11	16,67	0,00	.
Castelló de Rugat	7,82	7,89	7,55	8,67	11,03	5,65	7,45	10,45	4,55	8,33
Quatretonda	6,04	0,00	5,00	10,17	4,17	9,02	1,59	4,76	0,00	33,33
Fontanars dels Alforri	6,38	0,00	10,00	4,35	11,11	3,70	4,76	0,00	20,00	0,00
Guadassèquies	7,45	9,52	12,18	6,47	5,51	8,11	5,56	7,07	4,26	0,00
Llutxent	8,94	24,07	8,70	12,84	3,92	5,85	4,48	13,95	18,18	0,00
Montaverner	6,34	28,57	14,58	2,99	5,77	2,90	0,00	6,06	17,65	0,00
Montixelvo	8,33	15,19	10,85	6,97	7,92	7,91	5,95	9,36	14,75	0,00
L'Olleria	9,51	18,86	11,84	9,85	10,43	7,77	6,50	9,23	10,53	4,41
Ontinyent	9,22	20,00	5,26	10,81	13,04	11,90	4,55	9,09	0,00	0,00
Otos	13,50	14,29	7,69	9,38	19,35	15,38	6,25	37,50	18,18	0,00
El Palomar	17,57	100,00	20,00	0,00	11,11	8,70	11,76	16,67	100,00	0,00
Pinet	8,31	20,00	15,63	11,05	8,85	9,24	3,70	1,89	1,39	4,00
La Pobla del Duc	7,99	15,91	14,40	12,67	6,45	4,82	3,92	7,14	13,89	7,69
Ràfol de Salem	4,41	22,22	0,00	11,11	4,76	0,00	0,00	11,11	0,00	0,00
Rugat	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Salem	6,10	33,33	12,50	0,00	9,09	1,85	3,33	20,00	0,00	0,00
Sempere	18,18	.	100,00	0,00	50,00	0,00	.	0,00	0,00	.
Terrateig	8,97	0,00	0,00	0,00	16,67	4,76	0,00	50,00	40,00	.

Font: *Cens de Població, 2001* (INE: www.ine.es).

Taula 8. Taxa d'atur femení per grups d'edat. Municipis, 2001.

	TOTAL	16-19	20-24	25-29	30-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65 +
País Valencià	15,63	31,06	20,2	15,91	16,16	13,96	11,87	13,25	13,28	6,98
L'Alcoià	13,03	37,83	20,70	12,06	12,73	9,74	9,70	11,50	6,66	2,96
Alcoi	15,10	33,55	21,36	15,18	14,35	13,68	12,06	12,01	15,35	1,64
Banyeres de Mariola	13,94	50,00	18,90	10,87	11,39	11,44	14,91	4,76	0,00	0,00
Beneixama	8,93	30,00	16,22	8,89	4,88	5,88	10,94	0,00	0,00	0,00
Benifallim	6,67	100,00	33,33	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Biar	13,74	44,83	17,78	14,18	6,90	12,41	3,28	22,73	0,00	0,00
Camp de Mirra	14,29	50,00	20,00	8,33	20,00	8,33	0,00	33,33	0,00	0,00
La Canyada	10,83	22,39	15,52	11,29	11,86	6,49	3,79	16,22	6,67	14,29
Castalla	21,52	33,33	21,43	30,00	17,95	23,08	15,00	14,29	0,00	0,00
Ibi	10,77	13,95	11,18	8,89	11,93	10,37	10,19	14,05	17,14	5,56
Onil	12,96	28,33	13,61	11,54	15,14	13,35	7,91	8,11	15,79	11,11
Penàguila	17,86	33,33	50,00	16,67	27,27	5,88	22,22	0,00	25,00	.
Tibi	9,78	14,29	9,09	8,82	11,11	6,00	16,13	12,50	0,00	0,00
El Comtat	15,25	33,69	25,03	25,03	19,48	14,36	14,16	8,42	11,19	13,72
Agres	13,39	100,00	33,33	23,08	7,69	11,76	5,56	0,00	12,50	0,00
Alcosser de Planes	6,90	50,00	20,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Alcoleja	22,22	.	42,86	40,00	40,00	0,00	23,08	0,00	0,00	0,00
Alfafara	16,95	0,00	.	21,43	16,67	23,08	0,00	0,00	50,00	0,00
Almudaina	4,76	.	0,00	25,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	.
Alqueria d'Asnar	18,64	0,00	33,33	20,00	11,11	13,04	33,33	50,00	0,00	.
Balones	10,00	0,00	.	33,33	0,00	16,67	0,00	0,00	0,00	.
Benasau	20,83	.	50,00	25,00	22,22	20,00	0,00	16,67	25,00	.
Beniarrés	12,77	0,00	29,41	15,38	12,90	6,25	17,65	0,00	0,00	0,00
Benilloba	20,42	33,33	56,25	37,50	19,05	15,00	3,45	16,67	0,00	0,00
Benillup	21,05	.	25,00	66,67	.	0,00	14,29	0,00	.	.
Benimarfull	5,43	100,00	0,00	0,00	14,29	15,79	0,00	0,00	0,00	0,00
Benimassot	18,18	.	0,00	0,00	33,33	22,22	0,00	50,00	.	.
Cocentaina	10,91	25,76	15,53	10,89	12,05	8,91	6,44	11,11	13,51	10,53
Fageca	0,00	.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	.
Famorca	16,67	.	0,00	0,00	.	33,33	0,00	.	.	.
Gaianes	15,38	.	42,86	10,00	0,00	28,57	0,00	0,00	0,00	.
Gorga	20,45	33,33	50,00	20,00	0,00	12,50	22,22	50,00	0,00	.
L'Orxa	20,99	0,00	14,29	29,41	20,00	13,64	25,00	12,50	66,67	0,00
Millena	30,56	100,00	0,00	37,50	50,00	40,00	0,00	25,00	100,00	.
Muro	14,68	29,27	17,68	21,67	14,98	9,18	8,11	14,29	6,67	0,00
Planes	4,88	0,00	20,00	11,11	8,33	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Quatretondeta	40,00	.	75,00	0,00	33,33	50,00	42,86	0,00	0,00	0,00
Tollos	0,00	.	.	.	0,00	0,00	0,00	.	.	0,00

Font: *Cens de Població, 2001* (INE : www.ine.es).

Taula 8. Taxa d'atur femení per grups d'edat. Municipis, 2001. Continuació.

	TOTAL	16-19	20-24	25-29	30-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65 +
La Vall d'Albaida	13,06	20,48	17,67	11,08	15,48	10,79	8,43	15,14	6,16	4,95
Agullent	14,78	9,09	16,92	14,81	17,65	13,46	7,69	30,77	50,00	0,00
Aielo del Malferit	9,85	42,11	10,48	13,57	5,56	4,11	4,69	19,05	28,57	14,29
Aielo de Rugat	2,94	0,00	0,00	0,00	.	8,33	0,00	0,00	0,00	.
Albaida	14,81	33,33	15,06	14,72	17,71	12,65	9,24	12,50	26,67	7,69
Alfarrasí	13,23	12,50	3,03	20,59	17,65	12,20	16,67	9,09	0,00	0,00
Atzaneta d'Albaida	14,12	33,33	10,71	14,58	16,67	3,57	14,29	60,00	0,00	0,00
Bèlgida	17,39	66,67	29,17	13,04	15,79	9,52	9,09	0,00	0,00	0,00
Bellús	20,37	50,00	37,50	23,53	20,00	0,00	22,22	0,00	.	0,00
Beniatjar	27,59	50,00	57,14	0,00	0,00	16,67	33,33	.	0,00	.
Benicolet	17,57	0,00	40,00	25,00	12,50	22,73	13,64	0,00	0,00	0,00
Benigànim	19,73	45,28	23,29	18,93	25,85	14,14	7,14	0,00	16,67	12,50
Benissoda	13,16	0,00	20,00	20,00	16,67	11,76	0,00	0,00	.	.
Benisuera	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	.	0,00	0,00
Bocairent	16,91	33,33	26,42	12,96	8,33	16,92	14,68	29,63	18,18	16,67
Bufalí	13,04	0,00	16,67	0,00	0,00	14,29	16,67	.	.	.
Carrícola	11,76	.	.	0,00	50,00	0,00	0,00	0,00	.	.
Castelló de Rugat	15,18	0,00	16,13	18,64	21,82	12,50	11,32	22,73	0,00	14,29
Quatretonda	15,71	0,00	13,33	18,75	8,00	21,95	6,25	33,33	0,00	50,00
Fontanars dels Alforís	7,50	0,00	0,00	0,00	16,67	11,11	0,00	0,00	.	0,00
Guadassèquies	12,13	16,13	16,90	11,86	8,89	14,13	11,84	8,11	0,00	0,00
Llutxent	11,63	37,50	10,20	18,75	4,88	5,56	9,76	20,00	0,00	0,00
Montaverner	9,63	33,33	25,00	5,00	16,67	3,57	0,00	10,00	0,00	0,00
Montixelvo	13,62	17,31	16,75	12,15	14,20	14,34	10,40	8,33	12,50	0,00
L'Olleria	14,18	26,19	14,97	13,13	17,18	11,90	11,38	14,20	4,26	0,00
Ontinyent	18,18	0,00	0,00	26,67	25,00	25,00	20,00	20,00	0,00	0,00
Otos	21,33	.	7,14	8,33	41,67	30,00	18,18	33,33	0,00	0,00
El Palomar	14,29	.	0,00	.	25,00	25,00	0,00	0,00	.	0,00
Pinet	12,28	22,22	18,52	17,65	15,19	13,71	4,17	2,44	3,33	9,09
La Pobla del Duc	12,07	25,00	23,53	14,75	14,29	7,09	5,45	21,43	0,00	9,09
Ràfol de Salem	5,56	20,00	0,00	8,33	12,50	0,00	0,00	0,00	.	0,00
Rugat	0,00	.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Salem	3,90	0,00	14,29	0,00	11,11	0,00	0,00	14,29	0,00	0,00
Sempere	16,67	.	100,00	0,00	0,00	.	.	0,00	0,00	.
Terrateig	13,04	.	0,00	0,00	33,33	0,00	0,00	100,00	.	.

Font: *Cens de Població, 2001* (INE: www.ine.es).

Taula 9. Taxa d'atur masculí per grups d'edat. Municipis, 2001.

	TOTAL	16-19	20-24	25-29	30-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65 +
País Valencià	8,89	22,63	13,7	9,56	7,5	6,76	6,6	9,27	10,61	4,64
L'Alcoià	6,97	9,70	8,95	7,65	4,03	5,62	5,92	8,41	14,75	5,49
Alcoi	9,01	25,10	14,58	8,06	6,75	6,62	7,64	13,61	10,39	3,20
Banyeres de Mariola	5,11	13,41	8,54	6,69	3,39	2,12	3,54	8,90	7,69	0,00
Beneixama	2,84	6,25	4,00	2,63	3,77	1,56	1,92	0,00	12,00	0,00
Benifallim	3,77	0,00	0,00	10,00	0,00	0,00	11,11	0,00	0,00	0,00
Biar	6,04	14,81	4,55	7,41	4,73	3,15	3,17	10,26	30,56	0,00
Camp de Mirra	4,76	0,00	0,00	9,09	8,33	8,33	0,00	0,00	0,00	.
La Canyada	4,59	7,92	5,17	2,87	3,69	2,93	4,90	10,29	8,22	7,14
Castalla	5,13	7,14	2,94	2,17	0,00	5,10	6,25	12,00	11,11	50,00
Ibi	4,74	12,75	4,53	5,97	3,11	3,69	3,41	5,34	10,76	0,00
Onil	6,14	10,99	5,58	4,12	3,28	5,57	6,65	9,56	19,64	0,00
Penàguila	26,04	...	50,00	28,57	9,09	27,27	17,39	14,29	50,00	0,00
Tibi	5,51	8,33	7,50	4,17	2,27	1,09	5,00	16,67	16,67	0,00
El Comtat	0,81	13,44	33,30	15,82	15,72	8,53	11,02	12,57	18,65	18,39
Agres	13,51	0,00	9,52	26,09	4,17	12,28	9,09	30,77	12,50	50,00
Alcosser de Planes	7,32	100,00	0,00	0,00	0,00	0,00	9,09	0,00	100,00	0,00
Alcoleja	5,88	.	25,00	25,00	0,00	9,52	0,00	0,00	0,00	0,00
Alfafara	6,19	25,00	0,00	17,65	4,76	0,00	0,00	15,38	0,00	0,00
Almudaina	0,00	.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Alqueria d'Asnar	7,21	0,00	8,33	6,67	0,00	2,56	18,75	28,57	0,00	0,00
Balones	43,18	100,00	33,33	60,00	66,67	30,77	45,45	33,33	50,00	.
Benasau	8,97	100,00	44,44	22,22	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Beniarrés	5,98	7,69	9,38	10,26	5,97	2,13	4,76	23,33	6,06	0,00
Benilloba	16,60	55,56	34,62	10,71	9,68	14,29	10,91	18,75	18,18	0,00
Benillup	3,13	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	33,33	0,00	.
Benimarfull	8,55	0,00	33,33	7,69	5,88	6,67	6,67	22,22	8,33	0,00
Benimassot	42,86	.	50,00	50,00	37,50	23,08	44,44	75,00	75,00	.
Cocentaina	5,71	19,42	7,69	4,07	4,21	3,97	5,53	8,80	5,36	4,35
Fageca	15,38	0,00	0,00	0,00	0,00	37,50	25,00	0,00	0,00	0,00
Famorca	7,69	.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	25,00	.	.
Gaianes	20,51	.	0,00	12,50	0,00	22,73	23,53	10,00	71,43	0,00
Gorga	15,25	.	80,00	25,00	14,29	8,33	0,00	0,00	0,00	.
L'Orxa	17,62	16,67	6,67	12,90	10,53	5,66	25,00	45,83	50,00	0,00
Millena	20,83	100,00	0,00	25,00	0,00	33,33	44,44	25,00	0,00	.
Muro	5,56	14,44	9,83	7,05	4,48	3,00	4,25	6,08	7,69	0,00
Planes	10,34	27,27	11,76	4,55	11,54	5,77	15,56	13,33	0,00	.
Quatretondeta	20,93	0,00	0,00	50,00	25,00	42,86	9,09	14,29	0,00	0,00
Tollos	.	.	.	0,00	0,00	0,00	0,00	.	.	.

Font: *Cens de Població, 2001* (INE: www.ine.es).

**Taula 9. Taxa d'atur masculí per grups d'edat.
Municipis, 2001. Continuació.**

	TOTAL	16-19	20-24	25-29	30-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65 +
La Vall d'Albaida	6,54	18,74	7,14	3,35	7,43	3,88	4,02	10,19	15,56	2,17
Agullent	6,77	29,63	7,23	2,47	2,22	4,86	6,67	10,20	33,33	0,00
Aielo del Malferit	6,59	17,86	7,09	5,17	6,19	3,04	6,57	10,77	15,00	20,00
Aielo de Rugat	1,75	0,00	0,00	0,00	0,00	10,00	0,00	0,00	0,00	.
Albaida	7,63	18,18	11,05	4,44	5,00	3,85	7,48	18,94	11,11	0,00
Alfarrasí	5,22	16,00	6,38	1,79	3,77	2,82	3,23	9,68	6,67	25,00
Atzaneta d'Albaida	7,03	5,26	7,69	7,25	3,08	6,59	2,00	16,67	27,78	0,00
Bèlgida	2,76	16,67	0,00	0,00	7,69	0,00	3,13	0,00	7,69	0,00
Bellús	6,03	33,33	7,14	4,76	5,56	4,00	0,00	6,67	16,67	.
Beniatjar	15,87	100,00	0,00	0,00	30,00	12,50	7,69	16,67	20,00	0,00
Benicolet	4,38	0,00	5,26	0,00	4,76	4,76	8,70	0,00	0,00	.
Benigànim	6,39	15,15	5,78	3,73	4,55	6,13	6,42	9,78	17,78	0,00
Benissoda	6,52	0,00	0,00	0,00	10,00	8,70	0,00	25,00	33,33	0,00
Benisuera	6,25	0,00	25,00	0,00	10,00	0,00	0,00	0,00	33,33	0,00
Bocairent	4,82	18,75	6,34	3,43	3,29	3,99	3,18	5,56	11,36	0,00
Bufalí	2,08	0,00	20,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	.
Carrícola	10,00	.	0,00	0,00	0,00	0,00	25,00	25,00	0,00	.
Castelló de Rugat	4,01	10,71	4,00	3,51	3,70	1,88	5,56	4,44	6,06	0,00
Quatretonda	1,09	0,00	0,00	0,00	2,13	2,47	0,00	0,00	0,00	0,00
Fontanars dels Alforri	5,94	0,00	13,33	6,25	6,67	0,00	5,88	0,00	20,00	0,00
Guadassèquies	4,60	5,66	8,24	3,60	3,66	4,79	1,64	6,45	6,45	0,00
Llutxent	7,40	18,42	7,58	8,33	3,28	6,02	2,15	12,12	22,22	0,00
Montaverner	4,08	25,00	4,17	2,13	0,00	2,44	0,00	4,35	33,33	.
Montixelvo	5,70	14,15	6,20	3,37	4,28	4,85	4,60	9,50	15,09	0,00
L'Olleria	6,81	13,82	9,31	7,15	5,79	5,61	4,60	7,93	11,59	6,98
Ontinyent	5,30	30,00	10,00	0,00	6,67	6,67	0,00	5,88	0,00	0,00
Otos	8,80	14,29	8,33	10,00	5,26	6,25	0,00	40,00	22,22	.
El Palomar	18,87	100,00	22,22	0,00	0,00	0,00	16,67	25,00	100,00	.
Pinet	5,67	19,35	13,51	5,21	4,42	6,15	3,47	1,54	0,00	0,00
La Pobla del Duc	5,75	12,50	8,11	11,24	2,44	3,26	3,36	3,57	17,86	0,00
Ràfol de Salem	3,66	25,00	0,00	16,67	0,00	0,00	0,00	12,50	0,00	0,00
Rugat	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Salem	7,35	40,00	11,76	0,00	8,33	3,45	4,76	25,00	0,00	0,00
Sempere	20,00	.	.	.	100,00	0,00	.	0,00	0,00	.
Terrateig	7,27	0,00	0,00	0,00	0,00	6,67	0,00	33,33	40,00	.

Font: *Cens de Població, 2001* (INE: www.ine.es).

Taula 10. Taxa d'ocupació femenina. Unió Europea-15, 1985-2008.

	1985	1990	1995	2000	2005	2008
Unió Europea-15	45,1	49,7	50,5	54,77	58,31	61,12
Bèlgica	37,0	40,8	45,4	52,23	54,38	56,04
Dinamarca	67,4	70,6	67,0	72,49	71,47	75,27
Alemanya	47,7	52,2	55,3	58,58	60,25	65,20
Grècia	36,1	37,5	38,0	42,11	46,79	49,65
Espanya	25,5	31,6	32,5	42,25	52,23	56,12
França	48,5	50,3	51,6	54,59	58,23	60,35
Irlanda	32,4	36,6	41,5	53,85	58,46	61,30
Itàlia	33,4	36,2	35,4	40,00	45,63	47,64
Luxemburg	39,7	41,4	42,2	50,34	53,78	55,90
Holanda	35,5	46,9	53,4	63,03	65,21	70,81
Àustria	..	..	58,9	59,86	62,42	66,69
Portugal	49,4	55,4	54,8	64,20	65,49	66,51
Finlàndia	69,8	71,5	58,9	64,70	66,98	69,47
Suècia	76,9	81,0	70,8	73,15	72,59	74,39
Regne Unit	55,6	62,8	62,5	66,46	67,86	68,12

Fonts: *Labour Force Survey* (OCDE: www.oecd.org).

Taula 11. Proporció de persones segons formes d'aparellament. Unió Europea-15, anys 2000¹⁴³

	Des dels 20 anys				20-34 anys				
	Fadri, viu a soles	Casat	Cohabitant	Altres	Fadri, viu a soles	Casat	Cohabitant	En casa els pares	Altres
Bèlgica	19,5	48,6	6,4	25,6	18,8	22	5,2		54,1
Dinamarca	24,1	40,8	11,5	23,5	33,7	25,4	28,6	7,6	4,8
Alemanya	16,4	47,5	5,3	30,7	20,3	33,7	13,6	23,9	8,5
Grècia	8	56,4	1,7	33,9	6	36,4	3,1	45,5	8,9
Espanya	8,6	53,6	3,3	34,5	5,4	27,3	5,5	52,1	9,7
França	22,8	44,6	14,4	18,2	19,4	21,3	21,8		37,5
Irlanda	10,6	53,4	5,9	30	5,5	27,6	13,4	45,2	8,3
Itàlia	10,8	53,9	2	33,2	5,8	30,5	3	51,1	9,5
Luxemburg	19,1	58,2	14	8,7	18	23,3	11,4		47,2
Holanda	15,8	48,1	9,3	26,9	19,5	29,9	21,9	19,9	8,8
Àustria	16,5	48,3	6,5	28,7	15,3	32,6	13,7	32,4	6
Portugal	7	56,5	4,1	32,4	4,1	40,5	5,9	39	10,6
Finlàndia	19,6	43,6	11,8	25	20,8	27	28,3	17,7	6,2
Suècia	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Regne Unit	14,9	47,3	8,7	29	11,4	32,2	22,2	24,7	9,6

Font: Extracte d'una taula de l'OCDE, www.oecd.org.

¹⁴³ Dades referides a l'any 2000: Finlàndia; 2001: Àustria, Dinamarca, Grècia, Itàlia, Luxemburg, Holanda, Portugal, Espanya, i Regne Unit. 2002: Irlanda; 2007: Bèlgica, França. En el cas de Bèlgica, França i Luxemburg el període d'edat és el comprés entre els 25 i 39 anys.

**Taula 12. Percentatge de nascuts de mare no casada.
Unió Europea-15 i País Valencià, 1975-2007.**

	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2006	2007
Espanya	2,03	3,93	7,97	9,61	11,09	17,74	26,57	28,38	30,24
País Valencià	1,71	2,87	6,06	8,53	10,26	15,95	25,73	26,96	29,14
Bèlgica	3,12	4,12	7,07	11,61	17,28	...	...	...	38,95
Dinamarca	21,73	33,17	42,96	46,4	46,47	44,57	45,68	46,36	46,1
Alemanya	8,45	11,89	16,22	15,32	16,06	23,41	29,18	29,96	30,82
Grècia	1,32	1,46	1,8	2,17	3,04	4,02	5,1	5,28	5,81
França	...	...	...	...	...	43,58	48,41	50,49	51,69
Irlanda	3,74	5,9	8,47	14,64	22,26	31,51	31,99	33,15	...
Itàlia	2,55	4,29	5,39	6,47	8,11	9,66	15,41	18,6	20,71
Luxemburg	4,22	5,97	8,67	12,78	13,12	21,89	27,24	28,82	29,16
Holanda	2,15	4,11	8,29	11,38	15,52	24,94	34,89	37,06	39,46
Àustria	13,51	17,78	22,37	23,55	27,37	31,3	36,54	37,16	38,28
Portugal	7,17	9,2	12,33	14,7	18,67	22,2	30,74	31,61	33,61
Finlàndia	10,15	13,08	16,39	25,24	33,12	39,21	40,38	40,55	40,58
Suècia	32,82	39,72	46,35	47	52,96	55,33	55,45	55,47	54,76
Regne Unit	8,97	11,52	18,89	27,91	33,54	39,48	42,94	43,66	...

Fonts: Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>; INE: www.ine.es

**Taula 13. Matrimonis segons forma de celebració.
Estat espanyol i País Valencià, 1996 i 2008.**

	Estat espanyol			País Valencià		
	1996	2008	96-08	1996	2008	96-08
Total	194084	196613		20733	21001	
R. Catòlica	148947	100025		15963	9791	
Altra religió	358	755		57	106	
Només civil	44779	95833		4713	11104	
Total	100,00	100,00		100,00	100,00	
R. Catòlica	76,74	50,87	-32,8	76,99	46,62	-38,66
Altra religió	0,18	0,38	110,9	0,27	0,50	85,96
Només civil	23,07	48,74	114,0	22,73	52,87	135,60

Fonts: INE, www.ine.es

Taula 14. Proporció d'unitats d'educació infantil (0-6a) per titularitat de centre. Comunitats Autònomes, cursos 1990/91-2007/08.

	1990/91		2007/08		Variació % 90/91- 07/08
	abs.	%	abs.	%	
CENTRES PÚBLICS					
Estat espanyol	27.191	65,29	54.330	67,52	99,81
Andalusia	5.526	73,40	9.649	80,18	74,61
Aragó	795	61,96	1.575	67,03	98,11
Astúries	711	75,55	998	76,29	40,37
Balears	430	64,29	1.075	55,92	150,00
Canàries	1.263	76,62	2.205	83,31	74,58
Cantàbria	350	70,28	667	65,91	90,57
Castella i Lleó	1.979	69,55	2.496	74,34	26,12
Castella-La Manxa	1.457	84,12	2.812	80,32	93,00
Catalunya	3.443	62,08	9.890	53,60	187,25
País Valencià	2.695	66,38	5.494	73,69	103,86
Extremadura	1.025	81,04	1.398	84,78	36,39
Galícia	2.056	73,64	2.512	75,59	22,18
Madrid	2.355	49,53	7.116	49,63	202,17
Múrcia	940	72,06	2.022	76,24	115,11
Navarra	433	79,30	1.126	60,56	160,05
País Basc	1.458	55,11	2.807	50,70	92,52
Rioja	168	61,95	280	66,93	66,67
Ceuta	54	72,26	99	77,14	83,33
Melilla	53	72,19	109	79,10	105,66
CENTRES PRIVATS					
Estat espanyol	13.078	34,71	28.881	32,48	120,84
Andalusia	1.366	26,60	3.497	19,82	156,00
Aragó	391	38,04	967	32,97	147,31
Astúries	221	24,45	323	23,71	46,15
Balears	339	35,71	597	44,08	76,11
Canàries	253	23,38	673	16,69	166,01
Cantàbria	181	29,72	282	34,09	55,80
Castella i Lleó	683	30,45	1.093	25,66	60,03
Castella-La Manxa	357	15,88	531	19,68	48,74
Catalunya	2.981	37,92	6.042	46,40	102,68
País Valencià	962	33,62	2.782	26,31	189,19
Extremadura	184	18,96	327	15,22	77,72
Galícia	664	26,36	899	24,41	35,39
Madrid	2.390	50,47	7.252	50,37	203,43
Múrcia	293	27,94	784	23,76	167,58
Navarra	282	20,70	294	39,44	4,26
País Basc	1.418	44,89	2.286	49,30	61,21
Rioja	83	38,05	172	33,07	107,23
Ceuta	16	27,74	38	22,86	137,50
Melilla	14	27,81	42	20,90	200,00

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de Ministeri d'Educació, www.educacion.es.

Taula 15. Índex d'envelliment i dependència senil. Municipis, 2008.

	Pobl. Total	Index envelliment	Index dependència
País Valencià	5029601	110,76	23,36
L'Alcoià	120004	117,39	25,39
Alcoi	61698	126,07	27,60
Banyeres de Mariola	7194	109,06	25,74
Beneixama	115	1075,00	63,24
Benifallim	10021	107,58	22,29
Biar	24093	92,64	20,18
Camp de Mirra	7709	108,48	22,26
La Canyada	323	509,52	54,87
Castalla	1677	165,66	28,50
Ibi	1837	169,20	33,44
Onil	3694	128,49	27,43
Penàguila	426	183,02	35,14
Tibi	1217	136,26	31,51
El Comtat	28138	150,28	29,71
Agres	627	178,48	34,64
Alcosser de Planes	234	156,25	32,89
Alcoleja	211	811,11	56,59
Alfafara	422	132,84	33,46
Almudaina	129	475,00	45,78
Alqueria d'Asnar	470	134,25	32,78
Balones	157	252,94	44,33
Benasau	198	850,00	55,74
Beniarrés	1323	262,16	49,30
Benilloba	837	298,72	44,30
Benillup	102	181,82	28,17
Benimarfull	440	334,21	46,18
Benimassot	125	362,50	32,95
Cocentaina	11383	134,64	26,43
Fageca	137	2450,00	56,98
Famorca	108	600,00	54,55
Gaïanes	48	1250,00	119,05
Gorga	380	264,86	40,00
L'Orxa	235	405,88	46,31
Millena	748	236,47	43,51
Muro	195	335,71	35,07
Planes	8725	98,69	22,55
Quatretondeta	839	293,51	42,16
Tollos	65	775,00	103,33

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'IVE, www.ive.es.

**Taula 15. Índex d'envelliment i dependència senil.
Municipis, 2008. Continuació.**

	Pobl. Total	Índex envelliment	Índex dependència
La Vall d'Albaida	92828	105,62	22,96
Agullent	1280	174,00	30,03
Aielo del Malferit	2418	87,82	20,62
Aielo de Rugat	6420	104,78	23,41
Albaida	1313	122,95	24,86
Afarrasí	4637	90,01	21,47
Atzaneta d'Albaida	188	262,50	32,31
Bèlgida	722	133,03	30,98
Bellús	385	242,50	39,11
Beniatjar	249	322,73	45,51
Benicolet	627	223,53	37,35
Benigànim	6366	92,67	21,18
Benissoda	371	145,24	22,76
Benisuera	192	421,43	49,58
Bocairent	4514	162,64	27,01
Bufalí	191	423,08	44,72
Carrícola	82	271,43	33,93
Castelló de Rugat	2405	106,74	24,18
Quatretonda	2534	177,08	29,38
Fontanars dels Alforins	1024	136,42	30,88
Guadassèquies	439	119,35	24,42
Llutxent	2588	99,76	23,45
Montaverner	1853	116,54	25,08
Montixelvo	651	241,94	34,17
L'Olleria	8514	89,64	18,93
Ontinyent	37518	87,05	20,23
Otos	503	266,67	35,50
El Palomar	568	185,51	34,50
Pinet	193	357,14	38,76
La Pobla del Duc	2599	163,27	30,30
Ràfol de Salem	450	221,57	39,51
Rugat	181	373,33	50,91
Salem	476	147,14	33,99
Sempere	38	500,00	38,46
Terrateig	339	200,00	36,53

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'IVE, www.ive.es.

Taula 16. Població dels municipis de les comarques, 1975-2008.

	1975	1986	1990	1995	2000	2001	2002
País Valencià	3397314	3732682	3902429	4028774	4120729	4202608	4326708
L'Alcoià	104812	115154	115412	115069	111712	112167	113345
Alcoi	60382	66244	65082	63979	60423	60288	60465
Banyeres de Mariola	6233	6915	7085	7118	6906	6983	7050
Beneixama	2054	1870	1850	1819	1795	1840	1816
Benifallim	177	202	190	152	148	141	140
Biar	3041	3312	3412	3606	3562	3533	3578
Camp de Mirra	507	382	396	384	397	402	413
La Canyada	1096	1071	1058	1099	1132	1152	1193
Castalla	6301	7045	7192	7586	7631	7735	7940
Ibi	17753	20248	21007	21113	21293	21616	22140
Onil	5736	6470	6708	6759	6829	6874	6974
Penàguila	519	383	381	361	391	372	369
Tibi	1013	1012	1051	1093	1205	1231	1267
El Comtat	25588	25443	25521	25789	25807	25929	26072
Agres	780	723	701	654	639	632	623
Alcosser de Planes	162	123	112	129	129	138	154
Alcoleja	379	337	329	290	257	256	245
Alfafara	412	409	387	383	394	389	406
Almudaina	173	146	139	134	117	112	113
Alqueria d'Asnar	513	420	396	422	418	432	432
Balones	219	175	169	168	183	184	180
Benasau	271	226	222	208	189	187	196
Beniarrés	1691	1602	1554	1462	1397	1402	1387
Benilloba	1121	967	948	949	922	933	893
Benillup	88	74	77	83	93	92	93
Benimarfull	467	406	418	407	410	408	415
Benimassot	119	109	111	108	173	146	142
Cocentaina	10028	10409	10540	10654	10468	10496	10567
Fageca	269	228	218	191	179	175	169
Famorca	200	152	141	137	134	130	111
Gaianes	157	79	74	66	63	61	61
Gorga	386	333	330	324	298	316	317
L'Orxa	328	302	300	281	265	276	259
Millena	1006	916	882	837	788	761	750
Muro	133	134	132	143	182	190	189
Planes	5493	6284	6476	6892	7252	7366	7532
Quatretondeta	1127	843	815	825	815	805	796
Tollos	66	46	50	42	42	42	42

Font: IVE, www.ive.es.

Taula 16. Població dels municipis de les comarques, 1975-2008. Continuació

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
País Valencià	4470885	4543304	4692449	4806908	4885029	5029601
L'Alcoià	114307	115671	116832	117078	118015	120004
Alcoi	60036	60532	60931	60590	60700	61698
Banyeres de Mariola	7321	7314	7282	7237	7193	7194
Beneixama	1931	1939	1886	1802	1828	1837
Benifallim	138	132	124	127	125	115
Biar	3550	3574	3620	3647	3693	3694
Camp de Mirra	414	428	416	409	414	426
La Canyada	1179	1176	1198	1203	1203	1217
Castalla	8193	8532	8977	9331	9673	10021
Ibi	22744	22967	23059	23360	23609	24093
Onil	7144	7317	7500	7466	7622	7709
Penàguila	358	344	354	334	330	323
Tibi	1299	1416	1485	1572	1625	1677
El Comtat	26319	26781	27157	27473	27854	28138
Agres	622	671	653	614	623	627
Alcosser de Planes	164	177	179	194	216	234
Alcoleja	244	241	228	213	219	211
Alfafara	411	426	430	422	430	422
Almudaina	108	111	116	119	127	129
Alqueria d'Asnar	402	410	449	453	455	470
Balones	172	171	169	160	163	157
Benasau	233	237	222	210	210	198
Beniarrés	1396	1363	1380	1324	1335	1323
Benilloba	903	891	874	847	843	837
Benillup	92	93	102	98	101	102
Benimarfull	443	455	441	433	441	440
Benimassot	140	137	140	137	131	125
Cocentaina	10673	10907	10992	11143	11209	11383
Fageca	160	150	150	145	138	137
Famorca	112	103	98	93	119	108
Gaïanes	71	65	63	54	53	48
Gorga	329	344	340	347	376	380
L'Orxa	252	261	256	250	248	235
Millena	735	735	721	743	751	748
Muro	178	175	178	186	187	195
Planes	7652	7830	8148	8446	8611	8725
Quatretondeta	789	794	793	799	803	839
Tollos	38	34	35	43	65	65

Font: IVE, www.ive.es.

Taula 16. Població dels municipis de les comarques, 1975-2008. Continuació

	1975	1986	1990	1995	2000	2001	2002
La Vall d'Albaida	74054	79294	80935	81437	81844	83071	85078
Agullent	1764	2026	2084	2212	2223	2250	2289
Aielo del Malferit	3424	3835	3855	3905	3984	4085	4233
Aielo de Rugat	222	204	213	202	208	206	207
Albaida	1236	1253	1265	1268	1238	1262	1285
Afarrasí	5237	5858	5964	5870	5828	5918	6044
Atzaneta d'Albaida	1123	1258	1300	1237	1192	1232	1256
Bèlgida	717	702	690	675	689	707	718
Bellús	429	411	415	409	399	400	385
Beniatjar	294	272	253	266	231	234	229
Benicolet	504	496	497	497	496	500	508
Benigànim	4736	5245	5406	5454	5474	5548	5603
Benissoda	296	294	304	308	300	300	304
Benisuera	226	214	221	196	188	188	191
Bocairent	4677	5013	4772	4683	4508	4496	4524
Bufalí	262	227	220	222	206	197	197
Carrícola	80	68	71	76	73	78	81
Castelló de Rugat	2124	2107	2126	2082	2057	2063	2194
Quatretonda	2455	2607	2637	2574	2549	2534	2530
Fontanars dels Alforins	1035	1001	988	975	970	968	966
Guadassèquies	348	350	388	424	385	379	380
Llutxent	2348	2409	2435	2418	2412	2416	2456
Montaverner	1657	1720	1698	1663	1702	1684	1722
Montixelvo	701	673	663	612	597	601	649
L'Olleria	6213	6832	6852	7007	7058	7168	7302
Ontinyent	26297	28864	30268	31000	31926	32687	33734
Otos	542	547	562	547	526	517	520
El Palomar	554	488	503	529	503	507	511
Pinet	276	273	268	259	212	211	207
La Pobla del Duc	2619	2644	2642	2580	2427	2453	2543
Ràfol de Salem	475	420	394	373	369	365	363
Rugat	260	201	198	195	207	202	200
Salem	544	490	504	474	468	468	477
Sempere	69	48	50	41	39	37	38
Terrateig	310	244	229	204	200	210	232

Font: IVE, www.ive.es.

Taula 16. Població dels municipis de les comarques, 1975-2008. Continuació.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
La Vall d'Albaida	86588	87871	88589	89798	90783	92828
Agullent	2290	2352	2319	2334	2364	2418
Aielo del Malferit	4283	4320	4387	4502	4532	4637
Aielo de Rugat	209	207	209	202	197	188
Albaida	1313	1344	1334	1280	1285	1280
Afarrasí	6168	6257	6264	6273	6269	6420
Atzaneta d'Albaida	1274	1272	1281	1302	1297	1313
Bèlgida	729	719	708	708	701	722
Bellús	388	383	385	391	387	385
Beniatjar	236	240	235	249	260	249
Benicolet	514	517	539	536	577	627
Benigànim	5638	5720	5813	5946	6150	6366
Benissoda	316	320	327	342	361	371
Benisuera	193	194	206	207	199	192
Bocairent	4491	4496	4376	4344	4444	4514
Bufalí	200	199	199	202	203	191
Carrícola	83	79	81	88	94	82
Castelló de Rugat	2254	2301	2350	2322	2391	2405
Quatretonda	2531	2529	2540	2522	2513	2534
Fontanars dels Alforins	986	996	988	990	1014	1024
Guadassèquies	385	385	386	399	430	439
Llutxent	2499	2512	2526	2574	2571	2588
Montaverner	1705	1748	1763	1825	1833	1853
Montixelvo	638	673	660	611	626	651
L'Olleria	7517	7648	7887	7984	8106	8514
Ontinyent	34516	35155	35517	36368	36695	37518
Otos	505	504	515	526	520	503
El Palomar	525	520	523	528	555	568
Pinet	193	192	185	187	190	193
La Pobla del Duc	2580	2595	2645	2621	2561	2599
Ràfol de Salem	369	389	391	392	421	450
Rugat	197	196	186	179	174	181
Salem	478	482	478	477	482	476
Sempere	35	34	38	35	38	38
Terrateig	350	393	348	352	343	339

Font: IVE, www.ive.es.

Taula 17. Saldo migratori. Municipis, 1991-2007.

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
País Valencià	2671	3388	4431	5628	7440	5634	7389	8364	10489
L'Alcoià	-383	-358	-238	-68	-310	-314	-246	-249	-174
Alcoi	-317	-400	-101	-10	-164	-260	-250	-311	-258
Banyeres de Mariola	-22	-12	-42	4	-32	-12	-20	-4	8
Beneixama	0	15	-5	-5	-15	-4	4	13	-6
Benifallim	4	2	-11	-6	-4	0	-3	0	-3
Biàr	-13	33	-3	4	1	-23	-20	0	14
Camp de Mirra	9	-5	0	2	5	5	0	1	6
La Canyada	-2	3	15	1	-10	10	8	19	8
Castalla	3	28	16	25	8	-39	-4	-17	-20
Ibì	-59	-27	-81	-47	-63	-24	-2	5	19
Onil	5	-5	-27	-27	-51	-7	-17	-3	16
Penàguila	13	3	3	6	-7	-1	12	21	23
Tibi	-4	7	-2	-15	22	41	46	27	19
El Comtat	63	60	1	78	51	28	-28	115	-4
Agres	4	-6	-14	-1	1	-5	13	4	-9
Alcosser de Planes	3	7	3	2	-7	8	3	-5	6
Alcoleja	1	6	-4	7	-2	-1	-11	-2	-9
Alfafara	-16	-6	3	-5	3	5	0	-7	3
Almudaina	-11	-15	-7	2	-5	-8	2	-5	7
Alqueria d'Asnar	7	2	-5	5	0	-9	-3	11	-7
Balones	5	-3	3	8	-4	-4	4	2	5
Benasau	3	-5	-1	-12	-1	7	-7	-1	-3
Beniarrés	-24	-11	8	-13	2	5	-15	-8	-14
Benilloba	0	3	-27	11	-5	2	-4	8	-9
Benillup	5	0	8	-8	9	0	-3	-1	-4
Benimarfull	0	3	1	1	3	-1	7	0	4
Benimassot	5	0	-4	-7	1	-1	-7	81	-15
Cocentaina	64	28	-1	-7	-14	-11	-1	-26	-60
Fageca	1	4	-9	5	-6	2	-2	4	1
Famorca	0	0	2	-1	1	-1	3	3	
Gaianes	-3	9	1	-5	-3	0	-2	4	18
Gorga	-1	-7	2	-6	2	1	3	7	-3
L'Orxa	-1	10	3	8	-4	-9	-19	-6	24
Millena	-1	-5	-7	11	5	15	-6	18	-10
Muro	5	25	42	53	58	31	29	25	68
Planes	20	15	6	21	17	-4	-7	8	3
Quatretondeta	-2	6	-3	1	-1	-1	-3	3	4
Tollos	-1	0	1	8	1	7	-2	-2	-4

Font: IVE, www.ive.es.

Taula 17. Saldo migratori. Municipis, 1991-2007. Continuació

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
País Valencià	13720	13434	95841	92940	112841	111087	116869	120379
L'Alcoià	-299	-235	1237	825	806	554	936	1388
Alcoi	-320	-375	286	135	231	-161	47	545
Banyeres de Mariola	-23	9	82	-12	-41	-36	-6	-6
Beneixama	-13	-37	77	28	-38	-55	-19	-2
Benifallim	3	-9	-1	1	-11	5	-1	-14
Biàr	-8	-1	1	22	42	32	34	14
Camp de Mirra	12	4	3	16	-5	-5	6	11
La Canyada	7	0	2	5	22	16	4	13
Castalla	46	34	161	226	436	329	390	316
Ibi	2	92	468	194	-17	249	312	382
Onil	-3	23	132	179	149	99	115	70
Penàguila	-16	2	7	-13	-15	-11	-8	-6
Tibi	14	23	19	44	53	92	62	65
El Comtat	50	98	335	305	182	328	475	298
Agres	-1	0	9	47	-16	-28	4	-1
Alcosser de Planes	12	14	9	15	2	12	3	17
Alcoleja	-2	-3	-4	1	-10	-5	-6	-5
Alfafara	1	16	8	2	3	1	5	-4
Almudaina	-2	0	0	4	0	0	10	5
Alqueria d'Asnar	-4	0	-10	-6	-1	4	12	8
Balones	1	-3	-5	2	-4	-5	3	-1
Benasau	0	11	18	-5	-24	-8	3	-12
Beniarrés	-1	-14	26	-9	12	-38	13	-3
Benilloba	18	-25	-9	-11	-12	-24	-15	-3
Benillup	-3	3	2	0	2	-5	3	-4
Benimarfull	6	8	36	17	-9	-8	19	4
Benimassot	-21	-2	3	0	4	-4	-5	-2
Cocentaina	-17	46	110	90	22	148	134	181
Fageca	-3	-16	4	-1	-4	-1	13	-11
Famorca	-4	0	-2	-5	-2	-5	-1	-6
Gaïanes	16	2	8	18	-3	-11	31	-5
Gorga	6	-12	-3	14	-2	-5	0	-13
L'Orxa	-16	-18	1	11	-8	15	19	4
Millena	-4	9	0	-7	4	9	4	12
Muro	80	89	122	126	216	268	184	102
Planes	-10	-4	17	8	7	15	19	36
Quatretondeta	-2	-3	-3	-4	5	0	-1	-1
Tollos	0	0	-2	-2	0	3	24	0

Font: IVE, www.ive.es.

Taula 17. Saldo migratori. Municipis, 1991-2007. Continuació

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
La Vall d'Albaida	-32	-108	-116	-12	-76	-26	-24	56	161
Agullent	24	8	-6	7	17	-17	0	-2	-7
Aielo del Malferit	-10	11	22	5	-13	5	-6	-4	6
Aielo de Rugat	-1	0	2	0	-3	-2	1	-3	3
Albaida	-15	-21	-48	-16	-6	-7	6	4	-21
Afarrasí	0	-2	-11	7	-4	2	-2	-14	-7
Atzaneta d'Albaida	4	-11	9	-7	-11	-7	4	7	3
Bèlgida	-2	5	-9	-2	2	9	3	3	14
Bellús	-3	-11	-4	-5	-2	3	1	0	7
Beniatjar	-1	0	-4	2	0	1	2	-8	-4
Benicolet	-3	-3	-10	13	-3	-9	-2	-14	11
Benigànim	27	26	21	5	-5	3	-13	-8	-24
Benissoda	2	-5	-1	-6	-4	1	3	5	0
Benisuera	-4	-2	-5	-2	-1	-3	-2	0	4
Bocairent	-22	4	-29	-3	-20	-16	0	-24	-1
Bufalí	1	1	-1	-1	4	-2	-2	0	-7
Carrícola	0	6	-1	-1	-1	1	0	-3	0
Castelló de Rugat	-12	14	-9	-26	-27	-8	-4	-4	12
Quatretonda	-11	-26	-3	-1	13	6	-23	20	24
Fontanars dels Alforins	-7	-7	-10	10	4	2	-6	-7	-9
Guadassèquies	-1	6	0	19	0	-6	-2	-6	11
Llutxent	-6	-7	11	12	2	-12	-3	0	-13
Montaverner	-14	-8	-2	0	-8	-2	-2	2	16
Montixelvo	-8	-4	-2	1	3	-3	-6	10	-6
L'Olleria	1	4	-7	4	-19	0	-10	30	-54
Ontinyent	39	-52	-5	-27	23	75	68	60	193
Otos	-1	1	-1	-8	-2	4	-2	3	2
El Palomar	-3	-1	-1	3	7	-15	4	8	0
Pinet	-3	-3	3	7	-11	-8	-4	-4	-6
La Pobla del Duc	3	-19	-14	-3	-15	-27	-20	-12	6
Ràfol de Salem	3	-6	-3	1	-8	2	-1	18	-2
Rugat	2	0	0	1	2	1	-7	-8	4
Salem	-2	-2	0	-7	1	0	1	-1	1
Sempere	-1	-1	-2	4	1	-1	1	0	5
Terrateig	-8	-3	4	2	8	4	-1	8	0

Font: IVE, www.ive.es.

Taula 17. Saldo migratori. Municipis, 1991-2007. Continuació

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
La Vall d'Albaida	195	132	964	737	828	1018	1845	1872
Agullent	11	-1	-20	32	-36	12	31	51
Aielo del Malferit	9	1	-26	-3	23	87	61	97
Aielo de Rugat	2	3	8	2	0	-1	-6	-8
Albaida	28	32	-35	-24	15	30	27	143
Afarrasí	18	-1	16	12	4	10	-5	9
Atzaneta d'Albaida	8	0	4	22	-8	-30	5	4
Bèlgida	-9	-2	15	-12	-18	-4	-6	17
Bellús	-2	-2	11	-6	-6	1	4	-4
Beniatjar	2	-5	10	4	-1	8	14	-13
Benicolet	7	-7	9	8	29	0	49	67
Benigànim	45	6	-6	12	89	131	167	217
Benissoda	-2	6	16	6	7	13	19	7
Benisuera	0	0	1	3	12	0	-4	-2
Bocairent	-18	25	-16	17	-84	-47	32	20
Bufalí	-4	1	4	1	0	2	-2	-5
Carrícola	3	3	1	-1	1	3	9	-12
Castelló de Rugat	-11	24	2	8	37	-8	60	2
Quatretonda	-17	-8	-35	6	23	6	8	14
Fontanars dels Alforins	-2	-3	-3	-9	-2	13	7	15
Guadassèquies	-1	-2	9	0	4	21	18	-11
Llutxent	3	-24	45	26	24	42	8	23
Montaverner	-22	3	-24	15	28	15	-2	23
Montixelvo	-5	7	-7	33	-3	-30	24	13
L'Olleria	32	4	131	157	196	88	267	374
Ontinyent	125	59	690	311	478	653	1006	773
Otos	-5	4	-10	2	6	-1	3	-13
El Palomar	-6	-1	8	-6	5	5	32	12
Pinet	1	0	-11	4	-4	2	7	0
La Pobla del Duc	9	-10	46	19	50	-5	-13	39
Ràfol de Salem	-5	0	7	23	9	3	22	26
Rugat	2	1	7	0	-6	-3	-3	6
Salem	-2	4	8	5	-6	3	7	-10
Sempere	0	1	0	0	1	-3	2	5
Terrateig	1	14	109	70	-39	2	-3	-7

Font: IVE, www.ive.es.

**Taula 18. Nombre d'empreses del sector tèxtil-confecció.
Comunitats Autònomes, 1999-2008. Valors relatius.**

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Estat espanyol										
Total grups CNAE93	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Tèxtil	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Confecció	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Tèxtil+Confecció	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Andalusia										
Total grups CNAE93	14,27	14,51	14,52	14,70	14,82	15,01	15,15	15,33	15,34	15,28
Tèxtil	7,29	7,64	8,01	8,14	8,44	8,43	8,90	9,48	9,66	9,89
Confecció	9,90	10,50	10,85	10,62	10,66	10,70	10,53	10,99	10,95	11,08
Tèxtil+Confecció	8,86	9,37	9,72	9,65	9,80	9,82	9,89	10,38	10,43	10,59
Aragó										
Total grups CNAE93	3,12	2,92	3,05	3,01	2,94	2,92	2,94	2,77	2,76	2,77
Tèxtil	1,82	1,49	1,81	1,79	1,81	1,72	1,81	1,85	1,90	2,01
Confecció	4,56	3,86	4,24	4,03	3,90	3,80	3,88	3,37	3,31	3,21
Tèxtil+Confecció	3,47	2,92	3,28	3,15	3,09	2,99	3,07	2,76	2,74	2,72
Astúries										
Total grups CNAE93	1,85	2,43	2,47	2,33	2,31	2,28	2,22	2,21	2,17	2,14
Tèxtil	0,64	0,72	0,76	0,70	0,75	0,78	0,79	0,89	0,94	0,95
Confecció	1,20	1,49	1,51	1,47	1,46	1,51	1,56	1,59	1,61	1,55
Tèxtil+Confecció	0,98	1,19	1,21	1,17	1,18	1,23	1,26	1,31	1,34	1,30
Illes Balears										
Total grups CNAE93	2,67	2,68	2,70	2,71	2,70	2,90	2,84	2,77	2,73	2,73
Tèxtil	1,36	1,47	1,43	1,36	1,40	1,54	1,50	1,68	1,77	1,85
Confecció	1,08	1,09	1,10	1,05	1,03	1,07	1,01	1,04	0,95	0,95
Tèxtil+Confecció	1,19	1,24	1,23	1,17	1,18	1,25	1,21	1,30	1,28	1,32
Canaries										
Total grups CNAE93	3,97	4,05	4,11	4,18	4,19	4,09	4,18	4,18	4,21	4,19
Tèxtil	1,18	1,19	1,13	1,21	1,33	1,27	1,40	1,41	1,44	1,39
Confecció	0,83	0,83	0,90	0,87	0,88	0,87	0,98	1,06	1,09	1,12
Tèxtil+Confecció	0,97	0,97	0,99	1,01	1,05	1,02	1,15	1,20	1,23	1,23
Cantabria										
Total grups CNAE93	1,25	1,25	1,22	1,22	1,21	1,21	1,19	1,19	1,19	1,18
Tèxtil	0,40	0,43	0,43	0,45	0,47	0,44	0,44	0,48	0,48	0,53
Confecció	0,50	0,50	0,48	0,46	0,50	0,50	0,47	0,52	0,50	0,47
Tèxtil+Confecció	0,46	0,48	0,46	0,46	0,49	0,48	0,46	0,50	0,49	0,49
Castella i Lleó										
Total grups CNAE93	5,72	5,72	5,59	5,44	5,38	5,27	5,20	5,16	5,10	5,06
Tèxtil	2,93	2,90	2,86	2,94	2,92	2,89	2,86	3,13	3,19	3,18
Confecció	4,48	4,53	4,53	4,29	4,42	4,29	4,31	4,41	4,29	4,33
Tèxtil+Confecció	3,86	3,89	3,87	3,76	3,84	3,74	3,74	3,90	3,84	3,85
C.La Manxa										
Total grups CNAE93	3,90	3,83	3,81	3,71	3,81	3,87	3,86	3,92	3,98	4,03
Tèxtil	3,79	3,93	4,25	4,14	4,13	4,21	4,17	4,22	4,07	3,98
Confecció	7,32	7,45	7,23	6,86	6,95	7,20	7,09	6,81	6,61	6,55
Tèxtil+Confecció	5,92	6,07	6,05	5,80	5,85	6,04	5,94	5,77	5,58	5,49
Catalunya										
Total grups CNAE93	19,44	18,98	18,68	19,01	18,68	18,48	18,51	18,22	18,35	18,29
Tèxtil	43,60	42,82	40,68	40,97	39,72	39,78	38,84	35,92	35,10	33,96
Confecció	32,74	32,00	30,53	33,31	33,15	32,82	32,72	31,15	30,89	29,97
Tèxtil+Confecció	37,06	36,26	34,56	36,31	35,71	35,52	35,13	33,07	32,61	31,62

Font: Elaboració pròpia a partir del *Directorio Central de Empresas*. (INE: www.ine.es).

**Taula 18. Nombre d'empreses del sector tèxtil-confecció.
Comunitats Autònomes, 1999-2008. Valors relatius. Continuació.**

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
País Valencià										
Total grups CNAE93	10,59	10,64	10,66	10,64	10,64	10,71	10,75	10,98	11,05	10,99
Tèxtil	21,65	21,92	22,11	21,64	21,73	21,42	21,44	22,16	22,18	22,37
Confecció	7,96	8,12	8,38	8,14	8,32	8,26	8,35	8,51	8,63	8,74
Tèxtil+Confecció	13,40	13,55	13,83	13,42	13,54	13,37	13,49	14,01	14,14	14,37
Extremadura										
Total grups CNAE93	1,85	1,86	1,81	2,12	2,07	1,89	2,02	1,99	1,98	1,98
Tèxtil	0,51	0,66	0,78	0,82	0,72	0,72	0,71	0,76	0,86	0,84
Confecció	0,95	1,02	0,94	1,04	0,93	0,87	0,91	0,92	0,86	0,84
Tèxtil+Confecció	0,77	0,88	0,87	0,96	0,85	0,81	0,83	0,86	0,86	0,84
Galícia										
Total grups CNAE93	6,23	6,40	6,34	6,11	6,19	6,15	6,06	6,04	5,99	5,94
Tèxtil	4,08	4,35	4,23	4,08	4,30	4,40	4,63	5,08	5,39	5,74
Confecció	8,12	8,56	8,64	8,27	8,13	8,23	8,40	8,93	9,32	9,55
Tèxtil+Confecció	6,51	6,90	6,89	6,64	6,64	6,74	6,92	7,38	7,72	7,98
Madrid										
Total grups CNAE93	14,21	14,07	14,28	14,19	14,49	14,82	14,89	15,06	15,07	15,17
Tèxtil	5,33	5,35	5,74	5,83	6,07	6,12	6,19	6,52	6,61	6,65
Confecció	12,70	12,77	13,50	12,68	12,64	13,10	13,24	13,96	14,35	14,86
Tèxtil+Confecció	9,77	9,85	10,42	10,00	10,08	10,39	10,47	10,97	11,20	11,47
Múrcia										
Total grups CNAE93	2,60	2,63	2,64	2,68	2,70	2,80	2,78	2,86	2,92	2,92
Tèxtil	1,90	1,94	2,08	2,18	2,30	2,31	2,36	2,42	2,45	2,58
Confecció	1,93	2,05	2,04	1,97	1,95	2,08	2,02	2,05	2,01	1,95
Tèxtil+Confecció	1,92	2,00	2,05	2,05	2,09	2,17	2,15	2,20	2,19	2,21
Navarra										
Total grups CNAE93	1,52	1,26	1,38	1,38	1,38	1,35	1,33	1,29	1,29	1,28
Tèxtil	1,05	0,72	1,11	1,12	1,25	1,27	1,19	1,16	1,23	1,20
Confecció	1,37	0,91	0,97	0,92	0,91	0,84	0,80	0,84	0,80	0,73
Tèxtil+Confecció	1,24	0,83	1,02	1,00	1,04	1,01	0,95	0,97	0,97	0,92
País Basc										
Total grups CNAE93	5,83	5,79	5,77	5,62	5,50	5,29	5,14	5,08	4,93	5,12
Tèxtil	1,59	1,57	1,72	1,73	1,73	1,81	1,90	1,94	1,88	2,03
Confecció	3,66	3,64	3,54	3,37	3,51	3,20	3,14	3,28	3,27	3,53
Tèxtil+Confecció	2,84	2,83	2,82	2,73	2,82	2,66	2,65	2,74	2,70	2,91
La Rioja										
Total grups CNAE93	0,73	0,72	0,72	0,72	0,71	0,72	0,70	0,71	0,70	0,70
Tèxtil	0,87	0,88	0,83	0,84	0,89	0,86	0,84	0,86	0,81	0,83
Confecció	0,69	0,66	0,61	0,59	0,62	0,60	0,53	0,51	0,51	0,52
Tèxtil+Confecció	0,76	0,75	0,69	0,69	0,72	0,70	0,65	0,65	0,63	0,64
Ceuta i Melilla										
Total grups CNAE93	0,26	0,26	0,26	0,25	0,25	0,25	0,24	0,23	0,22	0,22
Tèxtil	0,03	0,03	0,04	0,04	0,04	0,03	0,02	0,02	0,04	0,02
Confecció	0,03	0,01	0,02	0,05	0,04	0,06	0,06	0,05	0,05	0,05
Tèxtil+Confecció	0,03	0,02	0,03	0,04	0,04	0,05	0,05	0,04	0,04	0,04

Font: Elaboració pròpia a partir del *Directorio Central de Empresas*. (INE: www.ine.es).

**Taula 19. Nombre d'empreses del sector tèxtil-confecció.
Comunitats Autònomes, 1999-2008. Variació percentual.**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	99-08
Estat espanyol										
Total grups CNAE93	3,04	1,92	2,46	3,79	4,60	4,13	3,60	5,11	2,56	35,87
Tèxtil	-0,98	0,73	0,31	-2,42	-2,20	-2,96	-5,87	-3,14	-4,39	-19,24
Confecció	0,83	-0,63	2,78	-1,70	-1,73	-4,75	-9,63	-4,99	-6,74	-24,13
Tèxtil+Confecció	0,11	-0,10	1,80	-1,98	-1,91	-4,05	-8,16	-4,25	-5,78	-22,18
Andalusia										
Total grups CNAE93	4,79	1,98	3,70	4,70	5,90	5,11	4,85	5,15	2,17	45,46
Tèxtil	3,68	5,64	1,97	1,14	-2,25	2,42	0,22	-1,23	-2,16	9,53
Confecció	6,99	2,66	0,56	-1,29	-1,42	-6,22	-5,71	-5,34	-5,64	-15,10
Tèxtil+Confecció	5,91	3,61	1,02	-0,49	-1,70	-3,34	-3,61	-3,83	-4,33	-7,03
Aragó										
Total grups CNAE93	-3,41	6,31	1,18	1,49	3,70	4,88	-2,29	4,80	3,00	20,97
Tèxtil	-18,88	22,64	-1,03	-1,04	-7,33	2,26	-3,87	-0,57	1,16	-10,71
Confecció	-14,65	9,29	-2,45	-4,87	-4,19	-2,76	-21,50	-6,58	-9,55	-46,51
Tèxtil+Confecció	-15,53	11,96	-2,14	-4,02	-4,91	-1,64	-17,41	-4,96	-6,53	-39,04
Astúries										
Total grups CNAE93	35,44	3,43	-3,20	2,93	3,04	1,69	2,85	3,08	1,17	56,88
Tèxtil	11,59	6,49	-7,32	3,95	1,27	-1,25	6,33	2,38	-3,49	20,29
Confecció	25,51	0,41	0,00	-2,43	2,07	-1,63	-8,26	-3,60	-10,28	-2,04
Tèxtil+Confecció	21,89	1,86	-1,82	-0,93	1,88	-1,53	-4,67	-1,96	-8,33	3,77
Illes Balears										
Total grups CNAE93	3,64	2,66	2,71	3,53	12,47	1,87	1,15	3,67	2,28	39,03
Tèxtil	6,80	-1,91	-4,55	0,68	7,43	-5,66	5,33	1,90	0,00	9,52
Confecció	1,70	0,56	-1,67	-3,39	1,75	-9,77	-7,01	-13,70	-6,35	-32,95
Tèxtil+Confecció	4,02	-0,60	-2,99	-1,54	4,39	-7,81	-0,98	-5,59	-2,79	-13,62
Canaries										
Total grups CNAE93	5,22	3,22	4,19	4,16	2,06	6,42	3,74	5,73	2,18	43,46
Tèxtil	0,00	-3,94	7,38	6,87	-6,43	6,87	-5,00	-1,50	-7,63	-4,72
Confecció	1,48	7,30	0,00	-1,36	-2,76	7,80	-2,63	-2,03	-4,14	2,96
Tèxtil+Confecció	0,76	1,89	3,35	2,52	-4,56	7,35	-3,77	-1,78	-5,80	-0,76
Cantàbria										
Total grups CNAE93	3,19	-0,50	2,26	3,03	4,80	2,56	3,09	4,96	2,11	28,45
Tèxtil	6,98	0,00	6,52	0,00	-8,16	-2,22	2,27	-2,22	4,55	6,98
Confecció	1,22	-6,02	-1,28	7,79	-1,20	-12,20	1,39	-9,59	-12,12	-29,27
Tèxtil+Confecció	3,20	-3,88	1,61	4,76	-3,79	-8,66	1,72	-6,78	-5,45	-16,80
Castella i Lleó										
Total grups CNAE93	3,12	-0,45	-0,19	2,68	2,35	2,70	2,93	3,94	1,70	20,32
Tèxtil	-1,90	-0,65	2,92	-2,84	-3,25	-4,03	3,15	-1,36	-4,81	-12,34
Confecció	1,92	-0,54	-2,56	1,11	-4,66	-4,31	-7,36	-7,62	-5,96	-26,68
Tèxtil+Confecció	0,76	-0,57	-0,95	-0,10	-4,24	-4,23	-4,20	-5,59	-5,57	-22,35
C.La Manxa										
Total grups CNAE93	1,30	1,39	-0,31	6,77	6,22	3,89	5,08	6,83	3,70	40,43
Tèxtil	2,69	9,05	-2,40	-2,68	-0,23	-3,92	-4,80	-6,55	-6,47	-15,16
Confecció	2,68	-3,59	-2,45	-0,43	1,74	-6,24	-13,14	-7,77	-7,63	-32,13
Tèxtil+Confecció	2,68	-0,36	-2,44	-1,06	1,20	-5,61	-10,84	-7,41	-7,29	-27,81
Catalunya										
Total grups CNAE93	0,59	0,33	4,25	2,02	3,46	4,29	2,00	5,89	2,22	27,85
Tèxtil	-2,74	-4,31	1,03	-5,40	-2,05	-5,25	-12,95	-5,35	-7,50	-37,09
Confecció	-1,42	-5,22	12,16	-2,18	-2,70	-5,03	-13,97	-5,79	-9,53	-30,54
Tèxtil+Confecció	-2,04	-4,79	6,96	-3,60	-2,42	-5,12	-13,53	-5,60	-8,64	-33,61

Font: Elaboració pròpia a partir del *Directorio Central de Empresas*. INE (www.ine.es).

**Taula 19. Nombre d'empreses del sector tèxtil-confecció.
Comunitats Autònomes, 1999-2008. Variació percentual. Continuació.**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	99-08
País Valencià										
Total grups CNAE93	3,47	2,14	2,30	3,83	5,26	4,48	5,88	5,71	2,04	40,98
Tèxtil	0,26	1,62	-1,85	-2,01	-3,58	-2,85	-2,71	-3,07	-3,56	-16,52
Confecció	2,85	2,62	-0,22	0,51	-2,47	-3,73	-7,82	-3,70	-5,50	-16,63
Tèxtil+Confecció	1,18	1,98	-1,25	-1,08	-3,17	-3,18	-4,63	-3,30	-4,26	-16,56
Extremadura										
Total grups CNAE93	3,88	-1,12	20,21	1,54	-4,70	11,39	1,92	4,99	2,45	45,92
Tèxtil	27,27	20,00	5,95	-14,61	-2,63	-4,05	1,41	8,33	-6,41	32,73
Confecció	8,39	-8,93	14,38	-12,57	-7,19	-1,41	-8,57	-10,94	-8,77	-32,90
Tèxtil+Confecció	13,33	-0,42	11,39	-13,26	-5,68	-2,31	-5,21	-4,00	-7,81	-15,71
Galícia										
Total grups CNAE93	5,75	1,00	-1,20	5,04	3,96	2,62	3,19	4,37	1,68	29,50
Tèxtil	5,68	-2,15	-3,08	2,72	0,00	2,21	3,24	2,72	1,83	13,64
Confecció	6,34	0,35	-1,63	-3,38	-0,60	-2,69	-4,00	-0,80	-4,44	-10,72
Tèxtil+Confecció	6,18	-0,27	-1,98	-1,91	-0,45	-1,45	-2,10	0,17	-2,66	-4,65
Madrid										
Total grups CNAE93	2,03	3,48	1,81	5,98	6,97	4,61	4,83	5,19	3,24	45,13
Tèxtil	-0,52	8,04	1,94	1,59	-1,41	-1,90	-0,81	-1,79	-3,81	0,87
Confecció	1,35	5,09	-3,49	-2,02	1,82	-3,71	-4,74	-2,31	-3,41	-11,23
Tèxtil+Confecció	0,94	5,72	-2,30	-1,19	1,06	-3,30	-3,82	-2,18	-3,51	-8,61
Múrcia										
Total grups CNAE93	3,98	2,55	3,84	4,72	8,57	3,18	6,57	7,36	2,77	52,73
Tèxtil	0,98	8,21	4,91	2,98	-1,65	-0,84	-3,39	-2,19	0,90	9,76
Confecció	6,98	-1,19	-0,60	-2,42	4,64	-7,69	-8,01	-6,97	-9,36	-23,17
Tèxtil+Confecció	4,62	2,39	1,62	-0,18	1,95	-4,86	-6,02	-4,85	-4,69	-10,19
Navarra										
Total grups CNAE93	-14,30	11,54	1,99	4,29	1,91	2,65	0,87	5,01	1,63	14,50
Tèxtil	-31,86	54,55	1,68	9,09	-0,76	-9,16	-8,40	2,75	-6,25	-7,08
Confecció	-33,18	6,04	-1,90	-3,23	-8,67	-9,49	-4,84	-10,17	-15,09	-59,64
Tèxtil+Confecció	-32,74	22,57	-0,36	2,17	-4,96	-9,33	-6,58	-3,96	-10,55	-41,96
País Basc										
Total grups CNAE93	2,20	1,70	-0,33	1,64	0,62	1,20	2,44	1,89	6,61	19,31
Tèxtil	-2,33	10,12	1,08	-2,67	2,20	2,15	-3,68	-6,56	3,51	2,91
Confecció	0,33	-3,50	-2,25	2,47	-10,34	-6,54	-5,56	-5,45	0,69	-26,92
Tèxtil+Confecció	-0,26	-0,52	-1,44	1,20	-7,35	-4,25	-5,03	-5,76	1,49	-20,26
La Rioja										
Total grups CNAE93	1,73	1,44	2,71	3,05	4,75	2,61	3,68	4,51	1,84	29,55
Tèxtil	0,00	-5,32	2,25	3,30	-5,32	-5,62	-3,57	-8,64	-2,70	-23,40
Confecció	-2,68	-9,17	0,00	3,03	-4,90	-15,46	-13,41	-4,23	-5,88	-42,86
Tèxtil+Confecció	-1,46	-7,39	1,06	3,16	-5,10	-10,75	-8,43	-6,58	-4,23	-33,98
Ceuta i Melilla										
Total grups CNAE93	2,51	0,92	-0,22	1,93	4,72	1,50	-1,22	1,20	-0,16	11,62
Tèxtil	0,00	33,33	0,00	0,00	-25,00	-33,33	0,00	100,00	-50,00	-33,33
Confecció	-60,00	50,00	166,67	-12,50	42,86	0,00	-30,00	-14,29	0,00	20,00
Tèxtil+Confecció	-37,50	40,00	71,43	-8,33	18,18	-7,69	-25,00	11,11	-20,00	0,00

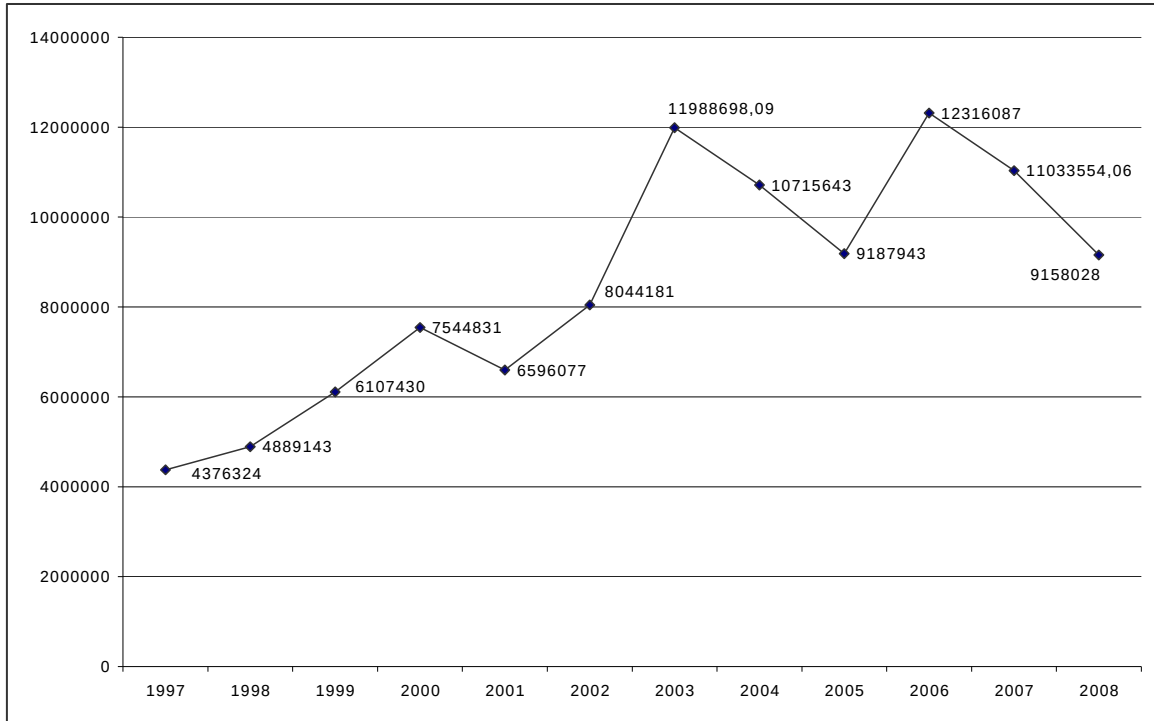
Font: Elaboració pròpia a partir del *Directorio Central de Empresas*. (INE: www.ine.es).

**Taula 20. Mida de les empreses del sector tèxtil-confecció.
Estat espanyol, 1999-2008. Valors relatius.**

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Total empreses										
Total grups CNAE93	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Tèxtil	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Confecció	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Tèxtil+Confecció	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Sense assalariats										
Total grups CNAE93	55,11	54,61	53,26	52,59	51,90	50,99	51,37	50,94	51,13	51,26
Tèxtil	33,80	32,52	31,64	30,32	30,20	29,86	31,30	30,83	31,78	32,79
Confecció	42,05	40,70	39,22	39,62	39,48	39,53	40,25	39,31	40,95	42,20
Tèxtil+Confecció	38,77	37,48	36,21	35,99	35,87	35,77	36,74	35,90	37,21	38,31
Microempreses (1-9 treballadors)										
Total grups CNAE93	39,13	39,35	40,78	41,34	42,05	43,00	42,64	43,01	42,90	42,81
Tèxtil	46,28	46,64	48,41	49,96	50,03	50,01	49,26	49,79	49,98	49,22
Confecció	40,32	40,97	43,30	43,89	45,06	45,31	45,67	46,63	45,64	44,99
Tèxtil+Confecció	42,69	43,20	45,33	46,27	46,99	47,13	47,08	47,90	47,40	46,73
Petita empresa (10-49 treballadors)										
Total grups CNAE93	4,97	5,21	5,08	5,18	5,17	5,15	5,11	5,17	5,08	5,03
Tèxtil	16,50	17,36	16,48	16,29	16,32	17,11	16,63	16,59	15,61	15,45
Confecció	15,83	16,46	15,60	14,74	13,91	13,87	12,79	12,68	12,13	11,52
Tèxtil+Confecció	16,10	16,81	15,95	15,35	14,85	15,13	14,30	14,25	13,55	13,15
Mitjana empresa (50-199 treballadors)										
Total grups CNAE93	0,64	0,68	0,71	0,73	0,71	0,68	0,70	0,71	0,70	0,71
Tèxtil	2,89	2,97	2,92	2,88	2,92	2,62	2,40	2,49	2,31	2,21
Confecció	1,59	1,62	1,69	1,55	1,38	1,15	1,13	1,19	1,11	1,11
Tèxtil+Confecció	2,11	2,15	2,18	2,07	1,98	1,72	1,63	1,71	1,60	1,56
Gran empresa (200 i més treballadors)										
Total grups CNAE93	0,15	0,16	0,17	0,17	0,18	0,18	0,18	0,18	0,18	0,19
Tèxtil	0,53	0,51	0,55	0,55	0,52	0,40	0,40	0,31	0,32	0,32
Confecció	0,21	0,26	0,20	0,19	0,17	0,15	0,17	0,18	0,18	0,19
Tèxtil+Confecció	0,34	0,36	0,34	0,33	0,31	0,24	0,26	0,23	0,24	0,24

Font: Elaboració pròpia a partir del *Directorio Central de Empresas*. (INE: www.ine.es)

Gràfic 1. Evolució de les ajudes atorgades a empreses del sector tèxtil-confecció (en euros). Comarques, 1997-2008.

Font: Informes anuals de Textil Alcoyana, diversos anys.

Taula 21. Quantitat subvencions segons organisme de concessió (en euros). Comarques, 2002-2008.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
M. Indústria, Turisme i Comerç	...	...	7714105	6844457	9605364	8859780	6534350
M. Ciència i Tecnologia	5415898	8757323	...	...	...	...	...
Impiva	769509	1017055	2677953	2117901	2356179	1304354	1946577
AVEN	...	...	...	...	125636	540453	375597
C. Economia, Hisenda i Ocupació	1522630	1732309	148440	74020	73192	50320	127637
C. Benestar Social	...	...	11283	4600	1370	...	...
C. Empresa, Universitat i Ciència	...	...	85771	146965	154346	...	...
C. Territori i Habitatge	...	...	78091	...	...	...	...
C. Medi Ambient	250800	116185,7	...	...	...	...	...
C. Indústria, Comerç i Energia	...	365825,1	...	...	...	...	...
C. Innovació i Competitivitat	85344	...	...	...	...	...	...
ICEX	...	...	...	...	...	124652,6	77654
IVEX	...	...	...	...	...	153993,6	96213
	2628283	3231375	3001538	2343486	2710723	2173774	2623678

Font: Informes anuals de Textil Alcoyana, diversos anys.

Taula 22. Ocupats a empreses segons la seua activitat principal (classificació CNAE93). País Valencià, 2001.

Codi CNAE93	Abs.	%	Codi CNAE93	Abs.	%
1	92850	5,41	37	483	0,03
2	1291	0,08	40	6183	0,36
5	3931	0,23	41	3146	0,18
10	94	0,01	45	204232	11,91
11	17	0,00	50	40352	2,35
12	8	0,00	51	84081	4,90
13	14	0,00	52	165152	9,63
14	796	0,05	55	94723	5,52
15	36042	2,10	60	53202	3,10
16	408	0,02	61	3359	0,20
17	23108	1,35	62	2246	0,13
18	22400	1,31	63	17981	1,05
19	65052	3,79	64	22705	1,32
20	16767	0,98	65	26731	1,56
21	7049	0,41	66	10630	0,62
22	15620	0,91	67	1394	0,08
23	528	0,03	70	11839	0,69
24	9399	0,55	71	2500	0,15
25	16262	0,95	72	13181	0,77
26	56811	3,31	73	725	0,04
27	1605	0,09	74	84987	4,96
28	33446	1,95	75	99382	5,79
29	26540	1,55	80	97165	5,67
30	138	0,01	85	87352	5,09
31	5062	0,30	90	6036	0,35
32	719	0,04	91	2888	0,17
33	1483	0,09	92	19431	1,13
34	17134	1,00	93	21649	1,26
35	2291	0,13	95	28979	1,69
36	45271	2,64	99	175	0,01
Total	1715025	100			

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 23. Ocupats a empreses segons la seua activitat principal (classificació CNAE93). Estat espanyol, 2001.

Codi CNAE93	Absoluts	%	Codi CNAE93	Absoluts	%
1	937653	5,74	37	4248	0,03
2	28273	0,17	40	80206	0,49
5	68858	0,42	41	25831	0,16
10	17800	0,11	45	1916693	11,74
11	500	0,00	50	382856	2,34
12	87	0,00	51	618751	3,79
13	467	0,00	52	1522898	9,33
14	20571	0,13	55	1013524	6,21
15	390263	2,39	60	492646	3,02
16	6582	0,04	61	26727	0,16
17	85867	0,53	62	50631	0,31
18	190833	1,17	63	202876	1,24
19	99923	0,61	64	314201	1,92
20	96462	0,59	65	286747	1,76
21	43329	0,27	66	125239	0,77
22	197310	1,21	67	23625	0,14
23	13072	0,08	70	96883	0,59
24	164399	1,01	71	22044	0,13
25	115701	0,71	72	209992	1,29
26	157246	0,96	73	8765	0,05
27	79353	0,49	74	904270	5,54
28	371431	2,27	75	1258512	7,71
29	228537	1,40	80	967717	5,93
30	6869	0,04	75	970466	5,94
31	69543	0,43	90	53791	0,33
32	21136	0,13	91	35996	0,22
33	13616	0,08	92	221996	1,36
34	225326	1,38	93	195804	1,20
35	60064	0,37	95	370261	2,27
36	212086	1,30	99	2360	0,01
Total	16329713	100			

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Taula 24. Ocupats a empreses del tèxtil-confecció.
Comunitats Autònomes, 2001.**

	Nombre ocupats	Tèxtil Confecció	% ocupats
Estat espanyol	16329713	276700	1,69
Andalusia	2500360	23716	0,95
Aragó	495769	7319	1,48
Astúries	382429	1806	0,47
Balears	371962	1826	0,49
Canàries	690456	1644	0,24
Cantàbria	207409	1281	0,62
Castella i Lleó	921650	9072	0,98
Castella-La Manxa	646825	23076	3,57
Catalunya	2815126	99726	3,54
País Valencià	1715025	45508	2,65
Extremadura	346697	2871	0,83
Galícia	1035178	25606	2,47
Madrid	2445701	19751	0,81
Murcia	480767	5736	1,19
Navarra	242254	2165	0,89
País Basc	870108	3699	0,43
Rioja	117874	1838	1,56
Ceuta	23198	31	0,13
Melilla	20925	29	0,14

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 25. Ocupats a empreses segons la seua activitat principal (classificació CNAE93). L'Alcoià, 2001.

Codi CNAE93	Absoluts	%	Codi CNAE93	Absoluts	%
1	661	1,45	37	20	0,04
2	52	0,11	40	150	0,33
5	12	0,03	41	84	0,18
10	1	0,00	45	3977	8,74
11	1	0,00	50	817	1,80
12	1	0,00	51	1203	2,65
13	1	0,00	52	3948	8,68
14	9	0,02	55	1664	3,66
15	797	1,75	60	1065	2,34
16	2	0,00	61	2	0,00
17	6337	13,93	62	7	0,02
18	778	1,71	63	233	0,51
19	396	0,87	64	368	0,81
20	383	0,84	65	582	1,28
21	469	1,03	66	259	0,57
22	748	1,64	67	28	0,06
23	3	0,01	70	118	0,26
24	341	0,75	71	47	0,10
25	2238	4,92	72	266	0,58
26	215	0,47	73	16	0,04
27	102	0,22	74	1727	3,80
28	1142	2,51	75	1872	4,12
29	1763	3,88	80	2108	4,64
30	1	0,00	85	1957	4,30
31	85	0,19	90	95	0,21
32	28	0,06	91	74	0,16
33	8	0,02	92	437	0,96
34	42	0,09	93	577	1,27
35	6	0,01	95	488	1,07
36	4666	10,26	99	1	0,00
Total	45478	100,00			

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 26. Ocupats a empreses segons la seua activitat principal (classificació CNAE93). El Comtat, 2001.

Codi CNAE93	Absoluts	%	Codi CNAE93	Absoluts	%
1	612	5,91	45	1257	12,13
2	21	0,20	50	216	2,09
5	1	0,01	51	242	2,34
14	2	0,02	52	833	8,04
15	133	1,28	55	385	3,72
17	2499	24,12	60	249	2,40
18	293	2,83	61	2	0,02
19	45	0,43	62	1	0,01
20	125	1,21	63	43	0,42
21	196	1,89	64	97	0,94
22	104	1,00	65	125	1,21
24	41	0,40	66	53	0,51
25	85	0,82	67	2	0,02
26	55	0,53	70	24	0,23
28	147	1,42	71	8	0,08
29	181	1,75	72	44	0,42
31	1	0,01	74	325	3,14
32	6	0,06	75	413	3,99
33	4	0,04	80	496	4,79
34	7	0,07	85	383	3,70
35	3	0,03	90	17	0,16
36	199	1,92	91	16	0,15
37	4	0,04	92	100	0,97
40	36	0,35	93	126	1,22
41	11	0,11	95	91	0,88
Total	10359	100,00			

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 27. Ocupats a empreses segons la seua activitat principal (classificació CNAE93). La Vall d'Albaida, 2001.

Codi CNAE93	Absoluts	%	Codi CNAE93	Absoluts	%
1	2068	6,04	41	71	0,21
2	47	0,14	45	3292	9,61
5	1	0,00	50	640	1,87
11	1	0,00	51	1420	4,15
13	1	0,00	52	2481	7,24
14	7	0,02	55	958	2,80
15	546	1,59	60	988	2,89
16	1	0,00	61	5	0,01
17	3645	10,64	62	14	0,04
18	4392	12,82	63	278	0,81
19	321	0,94	64	180	0,53
20	452	1,32	65	482	1,41
21	224	0,65	66	137	0,40
22	512	1,50	67	30	0,09
23	4	0,01	70	70	0,20
24	168	0,49	71	23	0,07
25	1506	4,40	72	150	0,44
26	1528	4,46	73	2	0,01
27	11	0,03	74	1012	2,96
28	731	2,13	75	1097	3,20
29	567	1,66	80	1505	4,39
31	30	0,09	85	842	2,46
32	5	0,01	90	69	0,20
33	3	0,01	91	47	0,14
34	97	0,28	92	223	0,65
35	2	0,01	93	321	0,94
36	710	2,07	95	220	0,64
37	9	0,03	99	2	0,01
40	98	0,29			
Total	34246	100,00			

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Taula 28. Ocupats al sector tèxtil-confecció respecte el total d'ocupats.
Municipis, 2001.**

	Majors 16a. ocupats	Tèxtil-Confecció		Tèxtil		Confecció	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%
L'Alcoià	45478	7115	15,64	6337	13,93	778	1,71
Alcoi	23464	5071	21,61	4511	19,23	560	2,39
Banyeres de Mariola	2722	1304	47,91	1215	44,64	89	3,27
Beneixama	744	145	19,49	119	15,99	26	3,49
Benifallim	79	20	25,32	19	24,05	1	1,27
Biar	1398	268	19,17	263	18,81	5	0,36
Camp de Mirra	136	23	16,91	23	16,91	0	0,00
Castalla	3281	67	2,04	26	0,79	41	1,25
Canyada	457	41	8,97	38	8,32	3	0,66
Ibi	9575	110	1,15	78	0,81	32	0,33
Onil	3013	60	1,99	40	1,33	20	0,66
Penàguila	117	4	3,42	4	3,42	0	0,00
Tibi	492	2	0,41	1	0,20	1	0,20
El Comtat	10359	2792	26,95	2499	24,12	293	2,83
Agres	257	25	9,73	25	9,73	0	0,00
Alcosser de Planes	65	13	20,00	11	16,92	2	3,08
Alcoleja	115	6	5,22	6	5,22	0	0,00
Alfafara	155	42	27,10	38	24,52	4	2,58
Almudaina	50	2	4,00	2	4,00	0	0,00
Alqueria d'Asnar	151	44	29,14	36	23,84	8	5,30
Balones	43	1	2,33	1	2,33	0	0,00
Benasau	109	13	11,93	11	10,09	2	1,83
Beniarrés	532	87	16,35	74	13,91	13	2,44
Benilloba	329	124	37,69	30	9,12	94	28,57
Benillup	46	10	21,74	10	21,74	0	0,00
Benimarfull	194	36	18,56	32	16,49	4	2,06
Benimassot	42	4	9,52	4	9,52	0	0,00
Cocentaina	4303	1313	30,51	1263	29,35	50	1,16
Fageca	35	5	14,29	4	11,43	1	2,86
Famorca	17	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Gaianes	95	11	11,58	10	10,53	1	1,05
Gorga	85	16	18,82	9	10,59	7	8,24
L'Orxa	223	31	13,90	30	13,45	1	0,45
Millena	63	13	20,63	11	17,46	2	3,17
Muro	3131	960	30,66	858	27,40	102	3,26
Planes	260	31	11,92	31	11,92	0	0,00
Quatretondeta	49	5	10,20	3	6,12	2	4,08
Tollos	10	0	0,00	0	0,00	0	0,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Taula 28. Ocupats al sector tèxtil-confecció respecte el total d'ocupats.
Municipis, 2001. Continuació.**

	Majors 16a. ocupats	Tèxtil-Confecció		Tèxtil		Confecció	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%
Vall d'Albaida	34246	8037	23,47	3645	10,64	4392	12,82
Agullent	952	444	46,64	133	13,97	311	32,67
Aielo del Malferit	1632	344	21,08	110	6,74	234	14,34
Aielo de Rugat	89	2	2,25	1	1,12	1	1,12
Albaida	2443	1012	41,42	459	18,79	553	22,64
Alfarrasí	509	93	18,27	31	6,09	62	12,18
Atzeneta	509	163	32,02	105	20,63	58	11,39
Bèlgida	271	80	29,52	41	15,13	39	14,39
Bellús	152	10	6,58	3	1,97	7	4,61
Beniatjar	74	3	4,05	2	2,70	1	1,35
Benicolet	192	1	0,52	0	0,00	1	0,52
Benigànim	2171	211	9,72	75	3,45	136	6,26
Benissoda	119	40	33,61	13	10,92	27	22,69
Benisuera	65	12	18,46	2	3,08	10	15,38
Bocairent	1854	627	33,82	290	15,64	337	18,18
Bufalí	67	12	17,91	10	14,93	2	2,99
Carrícola	33	4	12,12	3	9,09	1	3,03
Castelló de Rugat	908	53	5,84	24	2,64	29	3,19
Fontanars Alforins	389	46	11,83	18	4,63	28	7,20
Guadassèquies	132	15	11,36	3	2,27	12	9,09
Llutxent	1069	21	1,96	0	0,00	21	1,96
Montaverner	754	162	21,49	76	10,08	86	11,41
Montixelvo	310	1	0,32	0	0,00	1	0,32
L'Olleria	2984	65	2,18	21	0,70	44	1,47
Ontinyent	13478	4407	32,70	2124	15,76	2283	16,94
Otos	197	52	26,40	41	20,81	11	5,58
Palomar	173	16	9,25	10	5,78	6	3,47
Pinet	61	1	1,64	0	0,00	1	1,64
Pobla del Duc	1158	39	3,37	18	1,55	21	1,81
Quatretonda	991	27	2,72	11	1,11	16	1,61
Ràfol de Salem	130	27	20,77	17	13,08	10	7,69
Rugat	100	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Salem	200	43	21,50	4	2,00	39	19,50
Sempere	9	3	33,33	0	0,00	3	33,33
Terrateig	71	1	1,41	0	0,00	1	1,41

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 29. Ocupats al sector tèxtil-confecció respecte el total d'ocupats a la indústria manufacturera. Municipis, 2001.

	Ocupats manufactura	Tèxtil-Confecció		Tèxtil		Confecció	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%
L'Alcoià	20570	7115	34,59	6337	30,81	778	3,78
Alcoi	8587	5071	59,05	4511	52,53	560	6,52
Banyeres de Mariola	1732	1304	75,29	1215	70,15	89	5,14
Beneixama	283	145	51,24	119	42,05	26	9,19
Benifallim	27	20	74,07	19	70,37	1	3,70
Biar	721	268	37,17	263	36,48	5	0,69
Camp de Mirra	49	23	46,94	23	46,94	0	0,00
Castalla	1506	67	4,45	26	1,73	41	2,72
Canyada	162	41	25,31	38	23,46	3	1,85
Ibi	5331	110	2,06	78	1,46	32	0,60
Onil	1909	60	3,14	40	2,10	20	1,05
Penàguila	10	4	40,00	4	40,00	0	0,00
Tibi	253	2	0,79	1	0,40	1	0,40
El Comtat	4128	2792	67,64	2499	60,54	293	7,10
Agres	48	25	52,08	25	52,08	0	0,00
Alcosser de Planes	22	13	59,09	11	50,00	2	9,09
Alcoleja	10	6	60,00	6	60,00	0	0,00
Alfafara	60	42	70,00	38	63,33	4	6,67
Almudaina	7	2	28,57	2	28,57	0	0,00
Alqueria d'Asnar	79	44	55,70	36	45,57	8	10,13
Balones	1	1	100,00	1	100,00	0	0,00
Benasau	24	13	54,17	11	45,83	2	8,33
Beniarrés	149	87	58,39	74	49,66	13	8,72
Benilloba	143	124	86,71	30	20,98	94	65,73
Benillup	15	10	66,67	10	66,67	0	0,00
Benimarfull	57	36	63,16	32	56,14	4	7,02
Benimassot	8	4	50,00	4	50,00	0	0,00
Cocentaina	1776	1313	73,93	1263	71,11	50	2,82
Fageca	9	5	55,56	4	44,44	1	11,11
Famorca	1	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Gaianes	21	11	52,38	10	47,62	1	4,76
Gorga	22	16	72,73	9	40,91	7	31,82
L'Orxa	121	31	25,62	30	24,79	1	0,83
Millena	18	13	72,22	11	61,11	2	11,11
Muro	1439	960	66,71	858	59,62	102	7,09
Planes	89	31	34,83	31	34,83	0	0,00
Quatretondeta	9	5	55,56	3	33,33	2	22,22
Tollos	0	0	0,00	0	0,00	0	0,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 29. Ocupats al sector tèxtil-confecció respecte el total d'ocupats a la indústria manufacturera. Municipis, 2001. Continuació.

	Ocupats manufactura	Tèxtil-Confecció		Tèxtil		Confecció	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%
Vall d'Albaida	15464	8037	51,97	3645	23,57	4392	28,40
Agullent	556	444	79,86	133	23,92	311	55,94
Aielo del Malferit	875	344	39,31	110	12,57	234	26,74
Aielo de Rugat	32	2	6,25	1	3,13	1	3,13
Albaida	1343	1012	75,35	459	34,18	553	41,18
Alfarrasí	312	93	29,81	31	9,94	62	19,87
Atzeneta	261	163	62,45	105	40,23	58	22,22
Bèlgida	121	80	66,12	41	33,88	39	32,23
Bellús	64	10	15,63	3	4,69	7	10,94
Beniatjar	15	3	20,00	2	13,33	1	6,67
Benicolet	27	1	3,70	0	0,00	1	3,70
Benigànim	1129	211	18,69	75	6,64	136	12,05
Benissoda	65	40	61,54	13	20,00	27	41,54
Benisuera	45	12	26,67	2	4,44	10	22,22
Bocairent	928	627	67,56	290	31,25	337	36,31
Bufalí	42	12	28,57	10	23,81	2	4,76
Carrícola	6	4	66,67	3	50,00	1	16,67
Castelló de Rugat	276	53	19,20	24	8,70	29	10,51
Fontanars Alforins	91	46	50,55	18	19,78	28	30,77
Guadassèquies	63	15	23,81	3	4,76	12	19,05
Llutxent	154	21	13,64	0	0,00	21	13,64
Montaverner	406	162	39,90	76	18,72	86	21,18
Montixelvo	43	1	2,33	0	0,00	1	2,33
L'Olleria	1587	65	4,10	21	1,32	44	2,77
Ontinyent	6243	4407	70,59	2124	34,02	2283	36,57
Otos	82	52	63,41	41	50,00	11	13,41
Palomar	78	16	20,51	10	12,82	6	7,69
Pinet	11	1	9,09	0	0,00	1	9,09
Pobla del Duc	238	39	16,39	18	7,56	21	8,82
Quatretonda	159	27	16,98	11	6,92	16	10,06
Ràfol de Salem	58	27	46,55	17	29,31	10	17,24
Rugat	11	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Salem	126	43	34,13	4	3,17	39	30,95
Sempere	7	3	42,86	0	0,00	3	42,86
Terrateig	10	1	10,00	0	0,00	1	10,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Taula 30. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons branques.
Comunitats Autònomes, 2001.**

	Tèxtil		Confecció		Tèxtil-Confecció	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Estat espanyol	85867	31,03	190833	68,97	276700	100,00
Andalusia	4423	18,65	19293	81,35	23716	100,00
Aragó	725	9,91	6594	90,09	7319	100,00
Astúries	255	14,12	1551	85,88	1806	100,00
Balears	604	33,08	1222	66,92	1826	100,00
Canàries	323	19,65	1321	80,35	1644	100,00
Cantàbria	465	36,30	816	63,70	1281	100,00
Castella-Lleó	1713	18,88	7359	81,12	9072	100,00
Castella-La Manxa	2869	12,43	20207	87,57	23076	100,00
Catalunya	44977	45,10	54749	54,90	99726	100,00
País Valencià	23108	50,78	22400	49,22	45508	100,00
Extremadura	406	14,14	2465	85,86	2871	100,00
Galícia	944	3,69	24662	96,31	25606	100,00
Madrid	1555	7,87	18196	92,13	19751	100,00
Murcia	2349	40,95	3387	59,05	5736	100,00
Navarra	336	15,52	1829	84,48	2165	100,00
País Basc	513	13,87	3186	86,13	3699	100,00
Rioja	296	16,10	1542	83,90	1838	100,00
Ceuta	2	6,45	29	93,55	31	100,00
Melilla	4	13,79	25	86,21	29	100,00
L'Alcoià	6337	89,07	778	10,93	7115	100,00
El Comtat	2499	89,51	293	10,49	2792	100,00
La Vall d'Albaida	3645	45,35	4392	54,65	8037	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Taula 31. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons sexe.
Comunitats Autònomes, 2001.**

	Tèxtil			Confecció			Tèxtil-Confecció		
	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total
Estat espanyol	37225	48642	85867	134499	56334	190833	171724	104976	276700
Andalusia	2158	2265	4423	14645	4648	19293	16803	6913	23716
Aragó	296	429	725	4815	1779	6594	5111	2208	7319
Astúries	131	124	255	1161	390	1551	1292	514	1806
Balears	336	268	604	811	411	1222	1147	679	1826
Canàries	135	188	323	911	410	1321	1046	598	1644
Cantàbria	122	343	465	472	344	816	594	687	1281
Castella-Lleó	629	1084	1713	5463	1896	7359	6092	2980	9072
Castella-La Manxa	1634	1235	2869	16577	3630	20207	18211	4865	23076
Catalunya	20676	24301	44977	34667	20082	54749	55343	44383	99726
País Valencià	7761	15347	23108	13660	8740	22400	21421	24087	45508
Extremadura	261	145	406	2013	452	2465	2274	597	2871
Galícia	599	345	944	20361	4301	24662	20960	4646	25606
Madrid	739	816	1555	11806	6390	18196	12545	7206	19751
Murcia	1239	1110	2349	2537	850	3387	3776	1960	5736
Navarra	147	189	336	1334	495	1829	1481	684	2165
País Basc	211	302	513	2136	1050	3186	2347	1352	3699
Rioja	151	145	296	1105	437	1542	1256	582	1838
Ceuta	0	2	2	14	15	29	14	17	31
Melilla	0	4	4	11	14	25	11	18	29

	Tèxtil			Confecció			Tèxtil-Confecció		
	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total
Estat espanyol	43,35	56,65	100,00	70,48	29,52	100,00	62,06	37,94	100,00
Andalusia	48,79	51,21	100,00	75,91	24,09	100,00	70,85	29,15	100,00
Aragó	40,83	59,17	100,00	73,02	26,98	100,00	69,83	30,17	100,00
Astúries	51,37	48,63	100,00	74,85	25,15	100,00	71,54	28,46	100,00
Balears	55,63	44,37	100,00	66,37	33,63	100,00	62,81	37,19	100,00
Canàries	41,80	58,20	100,00	68,96	31,04	100,00	63,63	36,37	100,00
Cantàbria	26,24	73,76	100,00	57,84	42,16	100,00	46,37	53,63	100,00
Castella-Lleó	36,72	63,28	100,00	74,24	25,76	100,00	67,15	32,85	100,00
Castella-La Manxa	56,95	43,05	100,00	82,04	17,96	100,00	78,92	21,08	100,00
Catalunya	45,97	54,03	100,00	63,32	36,68	100,00	55,50	44,50	100,00
País Valencià	33,59	66,41	100,00	60,98	39,02	100,00	47,07	52,93	100,00
Extremadura	64,29	35,71	100,00	81,66	18,34	100,00	79,21	20,79	100,00
Galícia	63,45	36,55	100,00	82,56	17,44	100,00	81,86	18,14	100,00
Madrid	47,52	52,48	100,00	64,88	35,12	100,00	63,52	36,48	100,00
Murcia	52,75	47,25	100,00	74,90	25,10	100,00	65,83	34,17	100,00
Navarra	43,75	56,25	100,00	72,94	27,06	100,00	68,41	31,59	100,00
País Basc	41,13	58,87	100,00	67,04	32,96	100,00	63,45	36,55	100,00
Rioja	51,01	48,99	100,00	71,66	28,34	100,00	68,34	31,66	100,00
Ceuta	0,00	100,00	100,00	48,28	51,72	100,00	45,16	54,84	100,00
Melilla	0,00	100,00	100,00	44,00	56,00	100,00	37,93	62,07	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Taula 32. Ocupats en la indústria manufacturera segons sexe.
Comunitats Autònomes, 2001.**

	Dones		Homes		Total
	abs.	%	abs.	%	
Estat espanyol	772345	27,07	2080851	72,93	2853196
Andalusia	60748	22,33	211305	77,67	272053
Aragó	26933	24,69	82133	75,31	109066
Astúries	8666	15,56	47028	84,44	55694
Balears	8427	27,30	22445	72,70	30872
Canàries	8966	20,53	34707	79,47	43673
Cantàbria	7519	20,35	29434	79,65	36953
Castella-Lleó	30218	20,78	115222	79,22	145440
Castella-La Manxa	38307	30,39	87725	69,61	126032
Catalunya	217333	31,58	470827	68,42	688160
País Valencià	116000	28,74	287618	71,26	403618
Extremadura	7932	24,57	24345	75,43	32277
Galícia	56006	31,25	123215	68,75	179221
Madrid	87880	28,08	225064	71,92	312944
Murcia	27683	31,35	60610	68,65	88293
Navarra	16225	24,43	50192	75,57	66417
País Basc	43619	19,28	182649	80,72	226268
Rioja	9677	27,50	25506	72,50	35183
Ceuta	125	21,11	467	78,89	592
Melilla	81	18,41	359	81,59	440
L'Alcoià	6018	29,26	14552	70,74	20570
El Comtat	1169	28,32	2959	71,68	4128
La Vall d'Albaida	4639	30,00	10825	70,00	15464

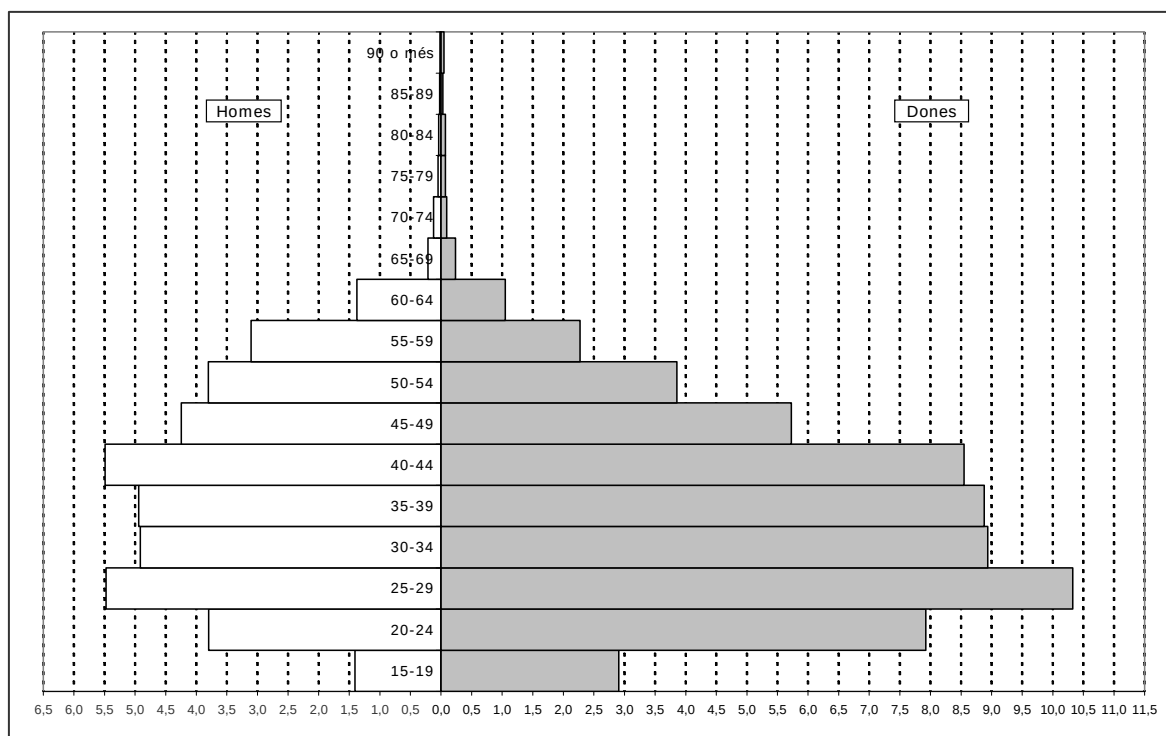
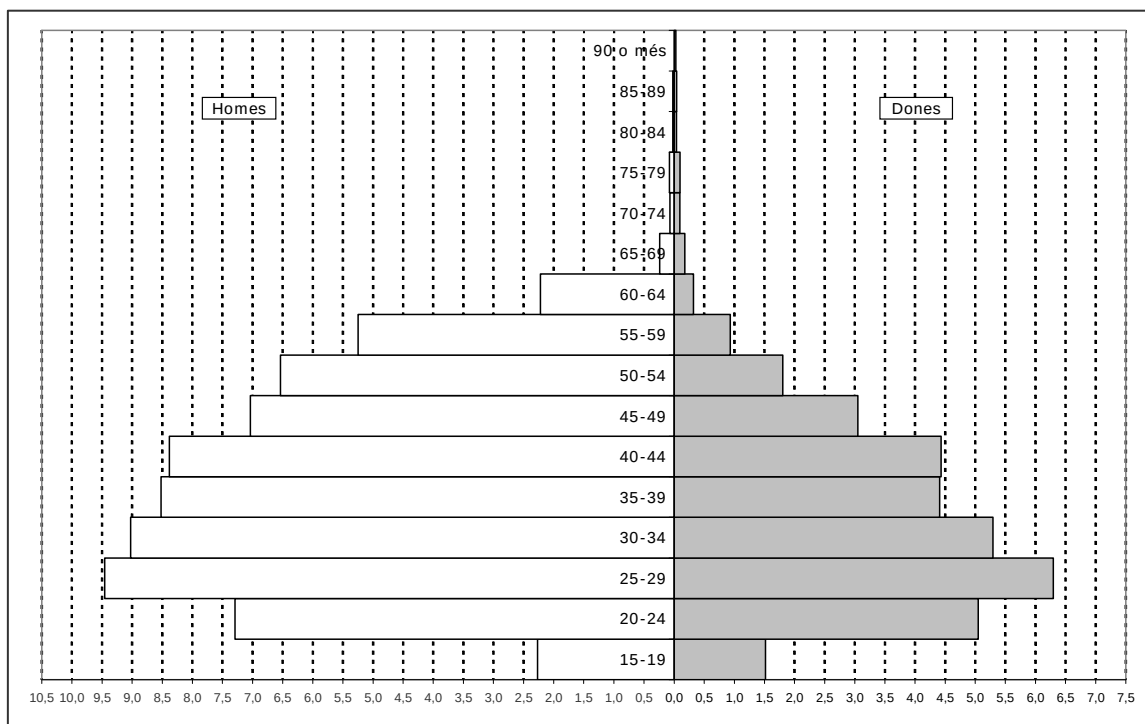
Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Taula 33. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons sexe.
País Valencià i comarques, 2001.**

	Tèxtil			Confecció			Tèxtil-Confecció		
	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total
País Valencià	7761	15347	23108	13660	8740	22400	21421	24087	45508
Alcoià	1571	4766	6337	544	234	778	2115	5000	7115
Comtat	690	1809	2499	177	116	293	867	1925	2792
Vall d'Albaida	1166	2479	3645	1726	2666	4392	2892	5145	8037
	Tèxtil			Confecció			Tèxtil-Confecció		
	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total
País Valencià	33,59	66,41	100,00	60,98	39,02	100,00	47,07	52,93	100,00
Alcoià	24,79	75,21	100,00	69,92	30,08	100,00	29,73	70,27	100,00
Comtat	27,61	72,39	100,00	60,41	39,59	100,00	31,05	68,95	100,00
Vall d'Albaida	31,99	68,01	100,00	39,30	60,70	100,00	35,98	64,02	100,00

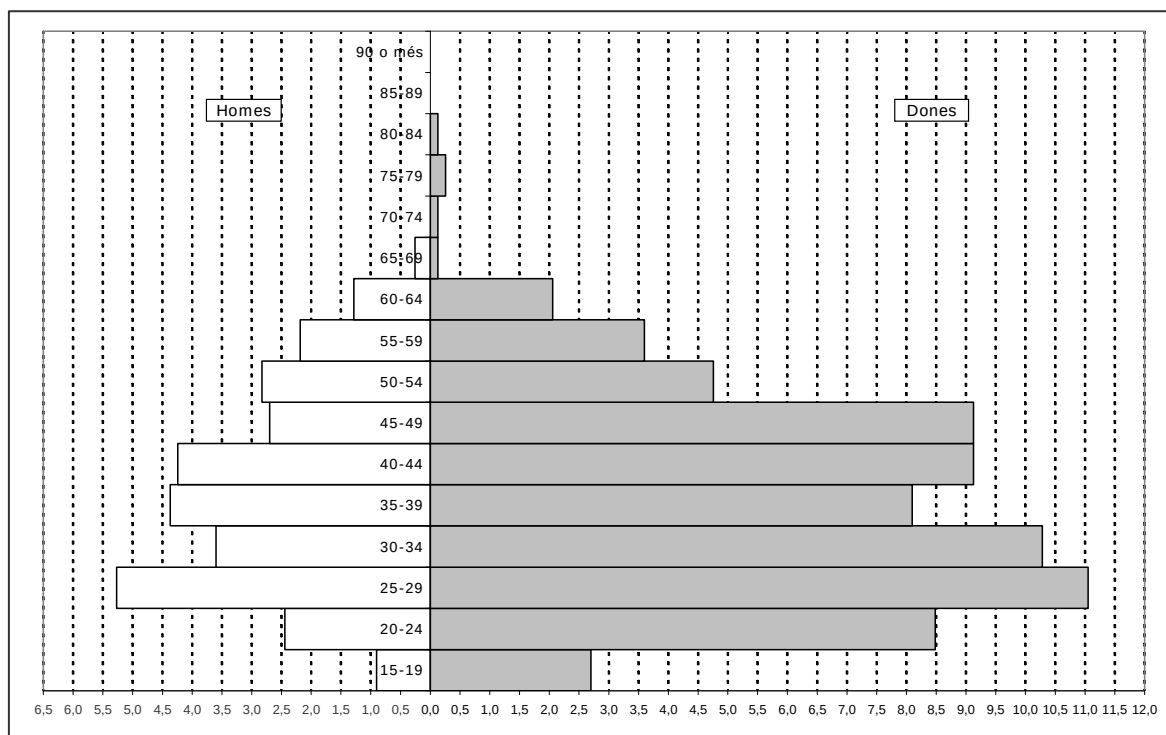
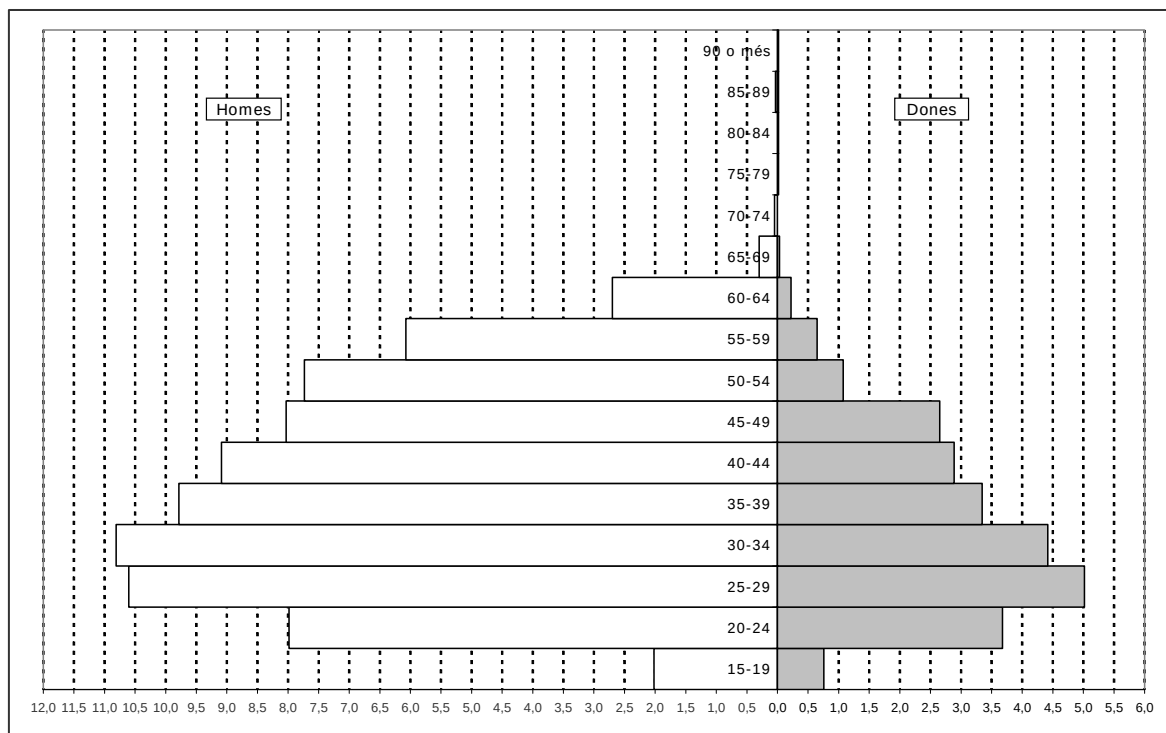
Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Gràfic 2. Piràmides de població dels ocupats al sector tèxtil-confecció.
País Valencià, 2001.**

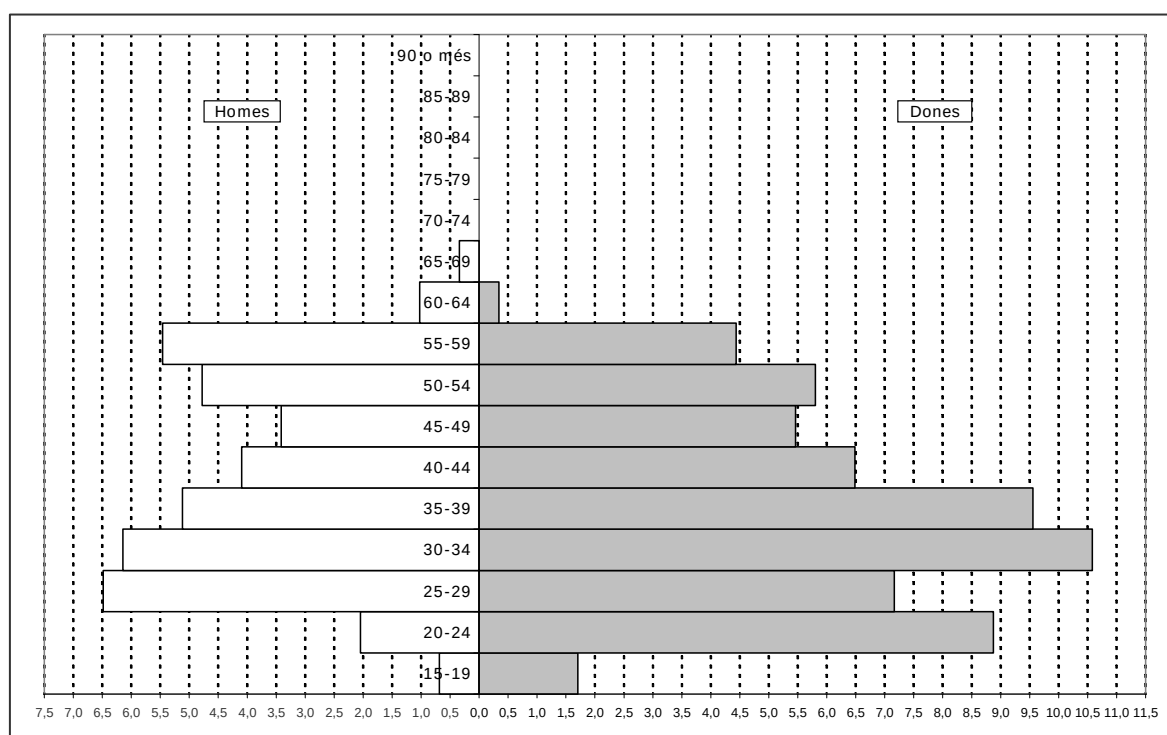
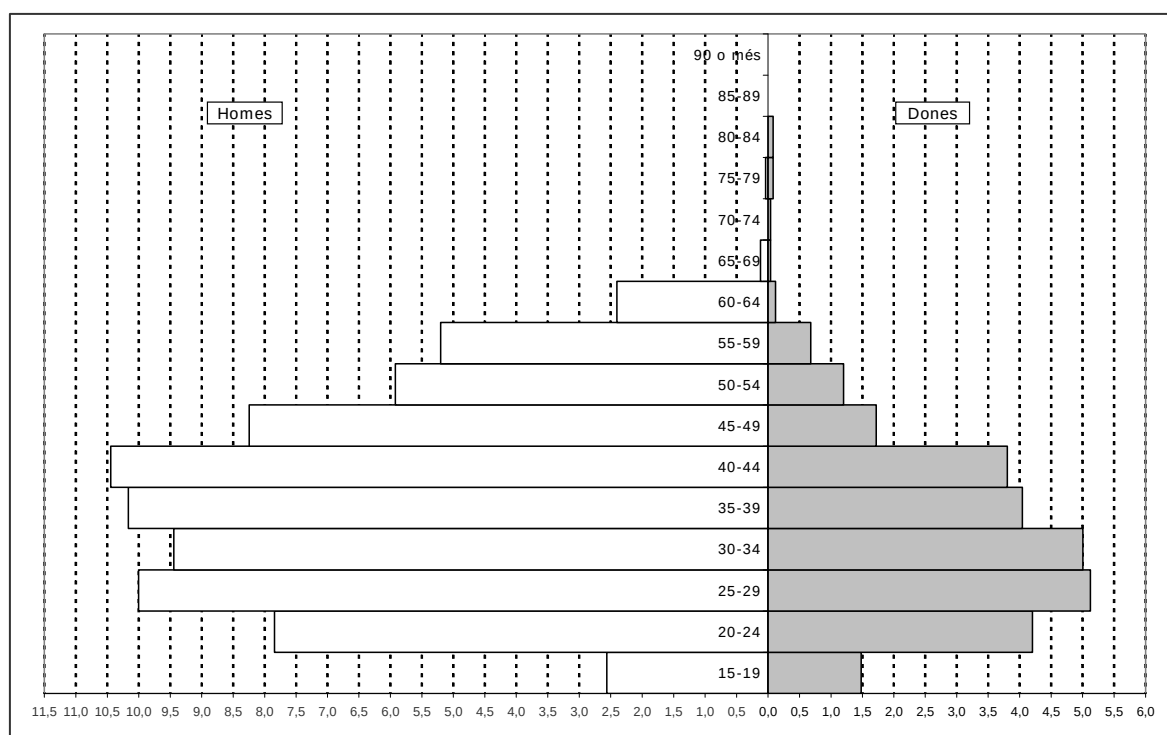
Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Gràfic 3. Piràmides de població dels ocupats al sector tèxtil-confecció.
L'Alcoià, 2001.**

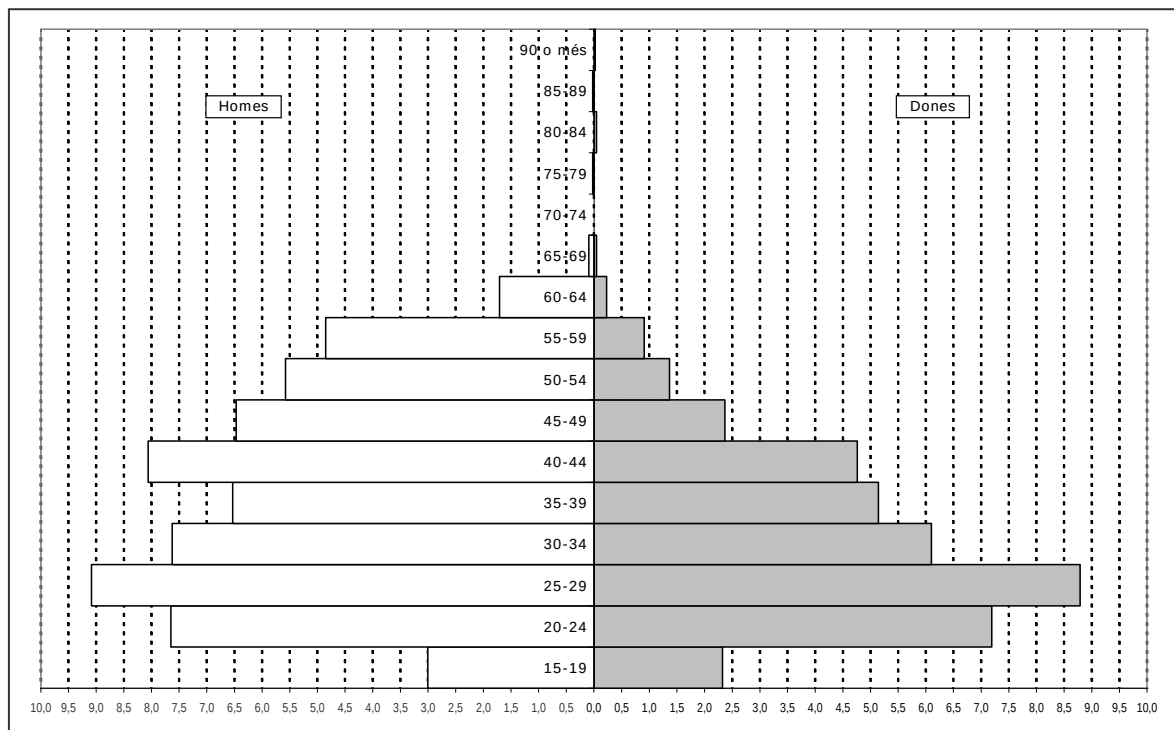
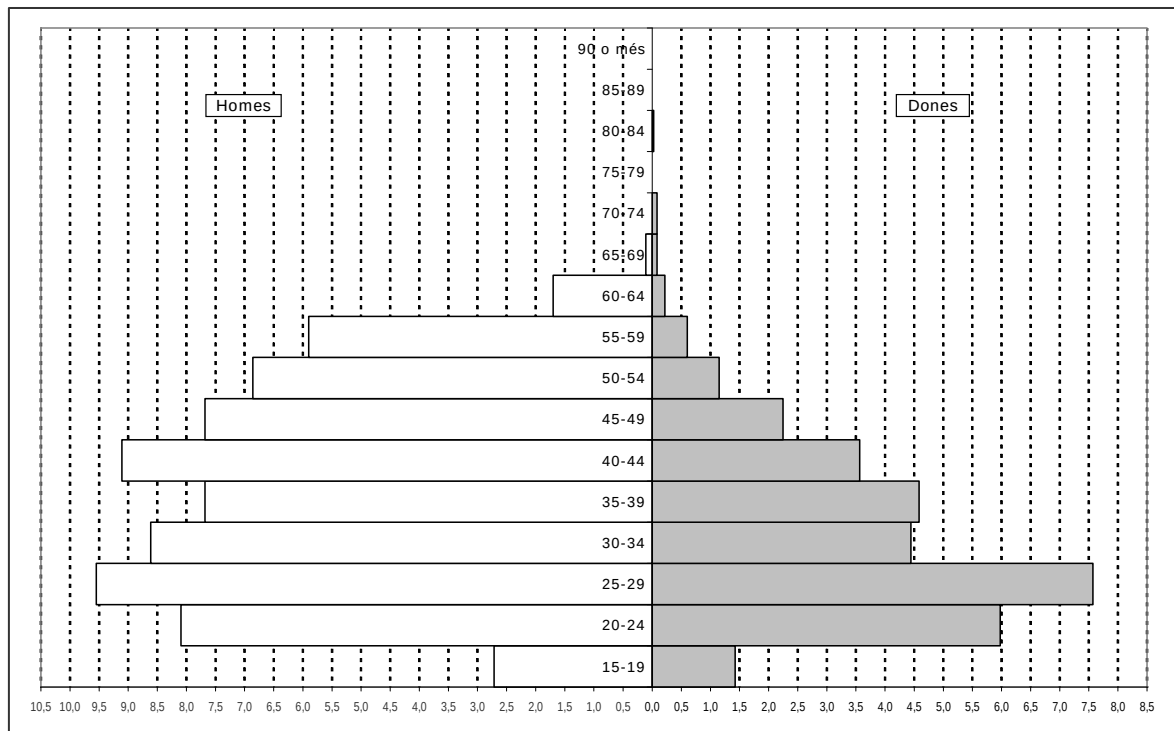
Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Gràfic 4. Piràmides de població dels ocupats al sector tèxtil-confecció.
El Comtat, 2001.**

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Gràfic 5. Piràmides de població dels ocupats al sector tèxtil-confecció.
La Vall d'Albaida, 2001.**

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Taula 34. Ocupats a la indústria manufacturera per edat i sexe.
País Valencià i comarques, 2001**

	Dones		Homes		Total	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
País Valencià						
15-19	5591	4,82	12477	4,34	18068	4,48
20-24	18788	16,20	34578	12,02	53366	13,22
25-29	23255	20,05	43398	15,09	66653	16,51
30-34	17833	15,37	41118	14,30	58951	14,61
35-39	14378	12,39	37040	12,88	51418	12,74
40-44	13850	11,94	34048	11,84	47898	11,87
45-49	9716	8,38	29401	10,22	39117	9,69
50-54	6021	5,19	26221	9,12	32242	7,99
55-59	3524	3,04	19216	6,68	22740	5,63
60-64	1575	1,36	8438	2,93	10013	2,48
65 i més	1469	1,27	1683	0,59	3152	0,78
Total	116000	100,00	287618	100,00	403618	100,00
		28,74		71,26		100,00
L'Alcoià						
15-19	297	4,94	559	3,84	856	4,16
20-24	988	16,42	1686	11,59	2674	13,00
25-29	1222	20,31	2185	15,02	3407	16,56
30-34	978	16,25	2054	14,11	3032	14,74
35-39	744	12,36	1875	12,88	2619	12,73
40-44	683	11,35	1721	11,83	2404	11,69
45-49	542	9,01	1469	10,09	2011	9,78
50-54	289	4,80	1448	9,95	1737	8,44
55-59	165	2,74	1054	7,24	1219	5,93
60-64	67	1,11	442	3,04	509	2,47
65 i més	43	0,71	59	0,41	102	0,50
Total	6018	100,00	14552	100,00	20570	100,00
		29,26		70,74		100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 34. Ocupats a la indústria manufacturera per edat i sexe.
País Valencià i comarques, 2001. Continuació.

	Dones		Homes		Total	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
El Comtat						
15-19	54	4,62	107	3,62	161	3,90
20-24	176	15,06	316	10,68	492	11,92
25-29	205	17,54	416	14,06	621	15,04
30-34	218	18,65	402	13,59	620	15,02
35-39	165	14,11	411	13,89	576	13,95
40-44	141	12,06	418	14,13	559	13,54
45-49	84	7,19	324	10,95	408	9,88
50-54	62	5,30	233	7,87	295	7,15
55-59	40	3,42	220	7,43	260	6,30
60-64	9	0,77	96	3,24	105	2,54
65 i més	15	1,28	16	0,54	31	0,75
Total	1169	100,00	2959	100,00	4128	100,00
		28,32		71,68		100,00
La Vall d'Albaida						
15-19	244	5,26	572	5,28	816	5,28
20-24	918	19,79	1379	12,74	2297	14,85
25-29	1100	23,71	1701	15,71	2801	18,11
30-34	714	15,39	1524	14,08	2238	14,47
35-39	579	12,48	1284	11,86	1863	12,05
40-44	473	10,20	1322	12,21	1795	11,61
45-49	282	6,08	1072	9,90	1354	8,76
50-54	166	3,58	928	8,57	1094	7,07
55-59	93	2,00	750	6,93	843	5,45
60-64	35	0,75	270	2,49	305	1,97
65 i més	26	0,56	10	0,09	36	0,23
Total	4630	100,00	10812	100,00	15442	100
		29,94		69,92		99,86

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 35. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons la diferència entre el lloc de naixement i el de residència per sexe. País Valencià i comarques, 2001.

	País Valencià		L'Alcoià		El Comtat		La Vall d'Albaida	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Dones								
Mateix municipi	11315	52,82	1553	73,43	466	53,75	2077	71,82
País Valencià	5803	27,09	260	12,29	299	34,49	508	17,57
Estat espanyol	3300	15,41	244	11,54	76	8,77	182	6,29
Estranger	1003	4,68	58	2,74	26	3,00	125	4,32
Total	21421	100,00	2115	100,00	867	100,00	2892	100,00
Homes								
Mateix municipi	14117	58,61	3651	73,02	1010	52,47	3593	69,83
País Valencià	5576	23,15	537	10,74	636	33,04	928	18,04
Estat espanyol	3203	13,30	661	13,22	205	10,65	432	8,40
Estranger	1191	4,94	151	3,02	74	3,84	192	3,73
Total	24087	100,00	5000	100,00	1925	100,00	5145	100,00
Total								
Mateix municipi	25432	55,88	5204	73,14	1476	52,87	5670	70,55
País Valencià	11379	25,00	797	11,20	935	33,49	1436	17,87
Estat espanyol	6503	14,29	905	12,72	281	10,06	614	7,64
Estranger	2194	4,82	209	2,94	100	3,58	317	3,94
Total	45508	100,00	7115	100,00	2792	100,00	8037	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 36. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons estat civil i sexe. País Valencià i comarques, 2001.

	País Valencià		L'Alcoià		El Comtat		La Vall d'Albaida	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Dones								
Solter	7988	37,29	736	34,80	306	35,29	1306	45,16
Casat	11879	55,45	1226	57,97	517	59,63	1433	49,55
Vidu	459	2,14	38	1,80	16	1,85	39	1,35
Sep. /Divorc.	1095	5,11	115	5,44	28	3,23	114	3,94
Total	21421	100,00	2115	100,00	867	100,00	2892	100,00
Homes								
Solter	7874	32,69	1554	31,08	589	30,60	1702	33,08
Casat	15567	64,63	3345	66,90	1291	67,06	3357	65,25
Vidu	132	0,55	17	0,34	4	0,21	22	0,43
Sep. /Divorc.	514	2,13	84	1,68	41	2,13	64	1,24
Total	24087	100,00	5000	100,00	1925	100,00	5145	100,00
Total								
Solter	15862	34,86	2290	32,19	895	32,06	3008	37,43
Casat	27446	60,31	4571	64,24	1808	64,76	4790	59,60
Vidu	591	1,30	55	0,77	20	0,72	61	0,76
Sep. /Divorc.	1609	3,54	199	2,80	69	2,47	178	2,21
Total	45508	100,00	7115	100,00	2792	100,00	8037	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Taula 37. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons estat civil, sexe i edat.
País Valencià, 2001.**

	Solter		Casat		Vidu		Sep./Divorc.	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Total								
15-19	1806	11,39	30	0,11	0	0,00	4	0,25
20-24	4976	31,37	484	1,76	2	0,34	16	0,99
25-29	4253	26,81	2810	10,24	3	0,51	113	7,02
30-34	1977	12,46	4185	15,25	18	3,05	232	14,42
35-39	1037	6,54	4675	17,03	49	8,29	323	20,07
40-44	693	4,37	4983	18,16	74	12,52	356	22,13
45-49	459	2,89	3773	13,75	81	13,71	252	15,66
50-54	314	1,98	3056	11,13	102	17,26	171	10,63
55-59	228	1,44	2233	8,14	84	14,21	87	5,41
60-64	87	0,55	949	3,46	52	8,80	42	2,61
65 i més	32	0,20	268	0,98	126	21,32	13	0,81
TOTAL	15862	100,00	27446	100,00	591	100,00	1609	100,00
Dones								
15-19	973	12,18	24	0,20	0	0,00	4	0,37
20-24	2568	32,15	357	3,01	2	0,44	15	1,37
25-29	1928	24,14	1752	14,75	2	0,44	86	7,85
30-34	923	11,55	2116	17,81	15	3,27	171	15,62
35-39	530	6,63	2220	18,69	41	8,93	217	19,82
40-44	397	4,97	2212	18,62	63	13,73	267	24,38
45-49	279	3,49	1478	12,44	65	14,16	166	15,16
50-54	171	2,14	935	7,87	74	16,12	101	9,22
55-59	143	1,79	483	4,07	55	11,98	43	3,93
60-64	58	0,73	197	1,66	35	7,63	19	1,74
65 i més	18	0,23	105	0,88	107	23,31	6	0,55
TOTAL	7988	100,00	11879	100,00	459	100,00	1095	100,00
Homes								
15-19	833	10,58	6	0,04	0	0,00	0	0,00
20-24	2408	30,58	127	0,82	0	0,00	1	0,19
25-29	2325	29,53	1058	6,80	1	0,76	27	5,25
30-34	1054	13,39	2069	13,29	3	2,27	61	11,87
35-39	507	6,44	2455	15,77	8	6,06	106	20,62
40-44	296	3,76	2771	17,80	11	8,33	89	17,32
45-49	180	2,29	2295	14,74	16	12,12	86	16,73
50-54	143	1,82	2121	13,62	28	21,21	70	13,62
55-59	85	1,08	1750	11,24	29	21,97	44	8,56
60-64	29	0,37	752	4,83	17	12,88	23	4,47
65 i més	14	0,18	163	1,05	19	14,39	7	1,36
TOTAL	7874	100,00	15567	100,00	132	100,00	514	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 38. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons estat civil, sexe i edat.
L'Alcoià, 2001.

	Solter		Casat		Vidu		Sep./Divorc.	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Total								
15-19	203	8,86	1	0,02	0	0,00	0	0,00
20-24	763	33,32	60	1,31	0	0,00	1	0,50
25-29	670	29,26	432	9,45	0	0,00	15	7,54
30-34	292	12,75	738	16,15	0	0,00	43	21,61
35-39	137	5,98	757	16,56	4	7,27	31	15,58
40-44	85	3,71	736	16,10	7	12,73	35	17,59
45-49	64	2,79	666	14,57	5	9,09	34	17,09
50-54	39	1,70	553	12,10	12	21,82	13	6,53
55-59	27	1,18	418	9,14	7	12,73	19	9,55
60-64	7	0,31	184	4,03	13	23,64	7	3,52
65 i més	3	0,13	26	0,57	7	12,73	1	0,50
TOTAL	2290	100,00	4571	100,00	55	100,00	199	100,00
Dones								
15-19	68	9,24	1	0,08	0	0,00	0	0,00
20-24	261	35,46	37	3,02	0	0,00	1	0,87
25-29	196	26,63	199	16,23	0	0,00	9	7,83
30-34	79	10,73	252	20,55	0	0,00	29	25,22
35-39	44	5,98	212	17,29	2	5,26	17	14,78
40-44	35	4,76	188	15,33	6	15,79	25	21,74
45-49	25	3,40	193	15,74	4	10,53	17	14,78
50-54	12	1,63	77	6,28	9	23,68	7	6,09
55-59	10	1,36	47	3,83	5	13,16	7	6,09
60-64	3	0,41	17	1,39	7	18,42	3	2,61
65 i més	3	0,41	3	0,24	5	13,16	0	0,00
TOTAL	736	100,00	1226	100,00	38	100,00	115	100,00
Homes								
15-19	135	8,69	0	0,00	0	0,00	0	0,00
20-24	502	32,30	23	0,69	0	0,00	0	0,00
25-29	474	30,50	233	6,97	0	0,00	6	7,14
30-34	213	13,71	486	14,53	0	0,00	14	16,67
35-39	93	5,98	545	16,29	2	11,76	14	16,67
40-44	50	3,22	548	16,38	1	5,88	10	11,90
45-49	39	2,51	473	14,14	1	5,88	17	20,24
50-54	27	1,74	476	14,23	3	17,65	6	7,14
55-59	17	1,09	371	11,09	2	11,76	12	14,29
60-64	4	0,26	167	4,99	6	35,29	4	4,76
65 i més	0	0,00	23	0,69	2	11,76	1	1,19
TOTAL	1554	100,00	3345	100,00	17	100,00	84	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Taula 39. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons estat civil, sexe i edat.
El Comtat, 2001.**

	Solter		Casat		Vidu		Sep. / Divorc.	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Total								
15-19	108	12,07	0	0,00	0	0,00	0	0,00
20-24	298	33,30	33	1,83	0	0,00	2	2,90
25-29	241	26,93	172	9,51	0	0,00	5	7,25
30-34	92	10,28	308	17,04	0	0,00	10	14,49
35-39	63	7,04	314	17,37	0	0,00	21	30,43
40-44	31	3,46	341	18,86	2	10,00	13	18,84
45-49	20	2,23	242	13,38	2	10,00	11	15,94
50-54	22	2,46	176	9,73	6	30,00	5	7,25
55-59	14	1,56	156	8,63	4	20,00	2	2,90
60-64	5	0,56	60	3,32	2	10,00	0	0,00
65 i més	1	0,11	6	0,33	4	20,00	0	0,00
TOTAL	895	100,00	1808	100,00	20	100,00	69	100,00
Dones								
15-19	66	11,21	0	0,00	0	0,00	0	0,00
20-24	189	32,09	13	1,01	0	0,00	0	0,00
25-29	171	29,03	94	7,28	0	0,00	4	9,76
30-34	56	9,51	192	14,87	0	0,00	6	14,63
35-39	44	7,47	211	16,34	0	0,00	14	34,15
40-44	18	3,06	248	19,21	0	0,00	7	17,07
45-49	16	2,72	196	15,18	0	0,00	4	9,76
50-54	15	2,55	141	10,92	1	25,00	5	12,20
55-59	10	1,70	133	10,30	2	50,00	1	2,44
60-64	4	0,68	58	4,49	1	25,00	0	0,00
65 i més	0	0,00	5	0,39	0	0,00	0	0,00
TOTAL	589	100,00	1291	100,00	4	100,00	41	100,00
Homes								
15-19	42	13,73	0	0,00	0	0,00	0	0,00
20-24	109	35,62	20	3,87	0	0,00	2	7,14
25-29	70	22,88	78	15,09	0	0,00	1	3,57
30-34	36	11,76	116	22,44	0	0,00	4	14,29
35-39	19	6,21	103	19,92	0	0,00	7	25,00
40-44	13	4,25	93	17,99	2	12,50	6	21,43
45-49	4	1,31	46	8,90	2	12,50	7	25,00
50-54	7	2,29	35	6,77	5	31,25	0	0,00
55-59	4	1,31	23	4,45	2	12,50	1	3,57
60-64	1	0,33	2	0,39	1	6,25	0	0,00
65 i més	1	0,33	1	0,19	4	25,00	0	0,00
TOTAL	306	100,00	517	100,00	16	100,00	28	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Taula 45. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons estat civil, sexe i edat.
Vall d'Albaida, 2001.**

	Solter		Casat		Vidu		Sep. / Divorc.	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Total								
15-19	381	12,67	3	0,06	0	0,00	1	0,56
20-24	1069	35,54	94	1,96	1	1,64	1	0,56
25-29	815	27,09	579	12,09	0	0,00	15	8,43
30-34	328	10,90	714	14,91	3	4,92	34	19,10
35-39	153	5,09	760	15,87	3	4,92	44	24,72
40-44	100	3,32	873	18,23	12	19,67	40	22,47
45-49	56	1,86	662	13,82	7	11,48	25	14,04
50-54	51	1,70	521	10,88	14	22,95	11	6,18
55-59	44	1,46	429	8,96	11	18,03	6	3,37
60-64	11	0,37	139	2,90	4	6,56	1	0,56
65 i més	0	0,00	16	0,33	6	9,84	0	0,00
TOTAL	3008	100,00	4790	100,00	61	100,00	178	100,00
Dones								
15-19	150	11,49	3	0,21	0	0,00	1	0,88
20-24	469	35,91	63	4,40	1	2,56	1	0,88
25-29	331	25,34	317	22,12	0	0,00	14	12,28
30-34	136	10,41	270	18,84	2	5,13	22	19,30
35-39	75	5,74	284	19,82	3	7,69	31	27,19
40-44	45	3,45	261	18,21	9	23,08	24	21,05
45-49	39	2,99	129	9,00	4	10,26	14	12,28
50-54	26	1,99	60	4,19	10	25,64	6	5,26
55-59	29	2,22	29	2,02	4	10,26	0	0,00
60-64	6	0,46	11	0,77	0	0,00	1	0,88
65 i més	0	0,00	6	0,42	6	15,38	0	0,00
TOTAL	1306	100,00	1433	100,00	39	100,00	114	100,00
Homes								
15-19	231	13,57	0	0,00	0	0,00	0	0,00
20-24	600	35,25	31	0,92	0	0,00	0	0,00
25-29	484	28,44	262	7,80	0	0,00	1	1,56
30-34	192	11,28	444	13,23	1	4,55	12	18,75
35-39	78	4,58	476	14,18	0	0,00	13	20,31
40-44	55	3,23	612	18,23	3	13,64	16	25,00
45-49	17	1,00	533	15,88	3	13,64	11	17,19
50-54	25	1,47	461	13,73	4	18,18	5	7,81
55-59	15	0,88	400	11,92	7	31,82	6	9,38
60-64	5	0,29	128	3,81	4	18,18	0	0,00
65 i més	0	0,00	10	0,30	0	0,00	0	0,00
TOTAL	1702	100,00	3357	100,00	22	100,00	64	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001. INE (www.ine.es)

**Taula 41. Ocupats al tèxtil-confecció segons tipus de nucli per sexe.
País Valencià i comarques, 2001.**

	Dones		Homes	
	abs.	%	abs.	%
País Valencià				
Parella sense fills	3258	24,64	2867	18,28
Parella amb fills	8685	65,70	12526	79,86
Mare/Pare amb fills	1277	9,66	291	1,86
Total	13220	100,00	15684	100,00
L'Alcoià				
Parella sense fills	361	26,43	643	19,00
Parella amb fills	883	64,64	2710	80,06
Mare/Pare amb fills	122	8,93	32	0,95
Total	1366	100,00	3385	100,00
El Comtat				
Parella sense fills	140	25,45	245	19,14
Parella amb fills	370	67,27	1008	78,75
Mare/Pare amb fills	40	7,27	27	2,11
Total	550	100,00	1280	100,00
La Vall d'Albaida				
Parella sense fills	507	32,27	606	17,93
Parella amb fills	923	58,75	2731	80,80
Mare/Pare amb fills	141	8,98	43	1,27
Total	1571	100,00	3380	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 42. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons tipus de nucli, sexe de la persona que els encapçala i nombre de fills. País Valencià i comarques, 2001.

	Dones				Homes			
	1 fill	2 fills	3 i més fills	Total	1 fill	2 fills	3 i més fills	Total
País Valencià								
N.biparental	3461	4372	852	8685	4461	6334	1731	12526
	39,85	50,34	9,81	100,00	35,61	50,57	13,82	100,00
N.monoparental	765	410	102	1277	176	93	22	291
	59,91	32,11	7,99	100,00	60,48	31,96	7,56	100,00
L'Alcoià								
N.biparental	373	424	86	883	1046	1350	314	2710
	42,24	48,02	9,74	100,00	38,60	49,82	11,59	100,00
N.monoparental	86	29	7	122	15	15	2	32
	70,49	23,77	5,74	100,00	46,88	46,88	6,25	100,00
El Comtat								
N.biparental	151	185	34	370	372	520	116	1008
	40,81	50,00	9,19	100,00	36,90	51,59	11,51	100,00
N.monoparental	25	13	2	40	15	9	3	27
	62,50	32,50	5,00	100,00	55,56	33,33	11,11	100,00
La Vall d'Albaida								
N.biparental	358	482	83	923	916	1409	406	2731
	38,79	52,22	8,99	100,00	33,54	51,59	14,87	100,00
N.monoparental	89	36	16	141	28	12	3	43
	63,12	25,53	11,35	100,00	65,12	27,91	6,98	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Taula 43. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons sexe i nivell d'estudis.
País Valencià i comarques, 2001.**

	Dones		Homes		Total	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
País Valencià						
Analfabets	64	0,30	68	0,28	132	0,29
Sense estudis	905	4,22	1099	4,56	2004	4,40
Primer Grau	4828	22,54	5941	24,66	10769	23,66
Segon Grau	14669	68,48	15402	63,94	30071	66,08
Tercer Grau	955	4,46	1577	6,55	2532	5,56
Total	21421	100,00	24087	100,00	45508	100,00
L'Alcoià						
Analfabets	5	0,24	3	0,06	8	0,11
Sense estudis	43	2,03	142	2,84	185	2,60
Primer Grau	366	17,30	1203	24,06	1569	22,05
Segon Grau	1546	73,10	3340	66,80	4886	68,67
Tercer Grau	155	7,33	312	6,24	467	6,56
Total	2115	100,00	5000	100,00	7115	100,00
El Comtat						
Analfabets	0	0,00	2	0,10	2	0,07
Sense estudis	23	2,65	73	3,79	96	3,44
Primer Grau	180	20,76	545	28,31	725	25,97
Segon Grau	609	70,24	1224	63,58	1833	65,65
Tercer Grau	55	6,34	81	4,21	136	4,87
Total	867	100,00	1925	100,00	2792	100,00
La Vall d'Albaida						
Analfabets	4	0,14	12	0,23	16	0,20
Sense estudis	65	2,25	227	4,41	292	3,63
Primer Grau	579	20,02	1415	27,50	1994	24,81
Segon Grau	2120	73,31	3224	62,66	5344	66,49
Tercer Grau	124	4,29	267	5,19	391	4,86
Total	2892	100,00	5145	100,00	8037	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

**Taula 44. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons sexe i situació professional.
País Valencià i comarques, 2001.**

	Dones		Homes		Total	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
País Valencià						
Empresari/professional amb personal	695	3,24	1893	7,86	2588	5,69
Empresari/professional sense personal	952	4,44	1198	4,97	2150	4,72
Treballador per compte aliè fix/indefinit	11896	55,53	16450	68,29	28346	62,29
Treballador per compte aliè eventual/temporal	7544	35,22	4385	18,20	11929	26,21
Altra situació (ajuda familiar)	211	0,99	41	0,17	252	0,55
Altra situació (membre de cooperatives)	123	0,57	120	0,50	243	0,53
Total	21421	100,00	24087	100,00	45508	100,00
L'Alcoià						
Empresari/professional amb personal	97	4,59	377	7,54	474	6,66
Empresari/professional sense personal	86	4,07	224	4,48	310	4,36
Treballador per compte aliè fix/indefinit	1248	59,01	3675	73,50	4923	69,19
Treballador per compte aliè eventual/temporal	631	29,83	687	13,74	1318	18,52
Altra situació (ajuda familiar)	42	1,99	10	0,20	52	0,73
Altra situació (membre de cooperatives)	11	0,52	27	0,54	38	0,53
Total	2115	100,00	5000	100,00	7115	100,00
El Comtat						
Empresari/professional amb personal	21	2,42	110	5,71	131	4,69
Empresari/professional sense personal	40	4,61	56	2,91	96	3,44
Treballador per compte aliè fix/indefinit	469	54,09	1428	74,18	1897	67,94
Treballador per compte aliè eventual/temporal	323	37,25	320	16,62	643	23,03
Altra situació (ajuda familiar)	12	1,38	1	0,05	13	0,47
Altra situació (membre de cooperatives)	2	0,23	10	0,52	12	0,43
Total	867	100,00	1925	100,00	2792	100,00
La Vall d'Albaida						
Empresari/professional amb personal	75	2,59	327	6,36	402	5,00
Empresari/professional sense personal	41	1,42	105	2,04	146	1,82
Treballador per compte aliè fix/indefinit	1772	61,27	3909	75,98	5681	70,69
Treballador per compte aliè eventual/temporal	991	34,27	758	14,73	1749	21,76
Altra situació (ajuda familiar)	7	0,24	7	0,14	14	0,17
Altra situació (membre de cooperatives)	6	0,21	39	0,76	45	0,56
Total	2892	100,00	5145	100,00	8037	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 45. Ocupats totals i a la indústria manufacturera segons sexe i situació professional. País Valencià i comarques, 2001.

	Dones		Homes		Total	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
País Valencià						
TOTAL OCUPATS						
Empresari/professional amb personal	28830	4,4	89244	8,4	118074	6,88
Empresari/professional sense personal	52055	8,0	109671	10,3	161726	9,43
Treballador per compte aliè fix/indefinit	333944	51,5	584107	54,8	918051	53,53
Treballador per compte aliè eventual/temporal...	227044	35,0	275534	25,8	502578	29,30
Altra situació (ajuda familiar)	5123	0,8	3180	0,3	8303	0,48
Altra situació (membre de cooperatives)	1987	0,3	4306	0,4	6293	0,37
Total	648983	100,0	1066042	100,0	1715025	100,00
OCUPATS A LA IND.MANUFACTURERA						
Empresari/professional amb personal	3788	3,27	19543	6,79	23331	5,78
Empresari/professional sense personal	4307	3,71	13296	4,62	17603	4,36
Treballador per compte aliè fix/indefinit	57704	49,74	183641	63,85	241345	59,80
Treballador per compte aliè eventual/temporal...	48363	41,69	69188	24,06	117551	29,12
Altra situació (ajuda familiar)	1420	1,22	656	0,23	2076	0,51
Altra situació (membre de cooperatives)	418	0,36	1294	0,45	1712	0,42
Total	116000	100,00	287618	100,00	403618	100,00
L'Alcoià						
TOTAL OCUPATS						
Empresari/professional amb personal	753	4,6	2909	10,0	3662	8,05
Empresari/professional sense personal	1391	8,5	2747	9,4	4138	9,10
Treballador per compte aliè fix/indefinit	8020	49,3	16947	58,0	24967	54,90
Treballador per compte aliè eventual/temporal...	5830	35,8	6434	22,0	12264	26,97
Altra situació (ajuda familiar)	255	1,6	92	0,3	347	0,76
Altra situació (membre de cooperatives)	29	0,2	71	0,2	100	0,22
Total	16278	100,0	29200	100,0	45478	100,00
OCUPATS A LA IND.MANUFACTURERA						
Empresari/professional amb personal	216	3,59	1275	8,76	1491	7,25
Empresari/professional sense personal	203	3,37	722	4,96	925	4,50
Treballador per compte aliè fix/indefinit	2842	47,22	9379	64,45	12221	59,41
Treballador per compte aliè eventual/temporal...	2599	43,19	3091	21,24	5690	27,66
Altra situació (ajuda familiar)	140	2,33	33	0,23	173	0,84
Altra situació (membre de cooperatives)	18	0,30	52	0,36	70	0,34
Total	6018	100,00	14552	100,00	20570	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 45. Ocupats totals i a la indústria manufacturera segons sexe i situació professional. País Valencià i comarques, 2001. Continuació.

	Dones		Homes		Total	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
El Comtat						
TOTAL OCUPATS						
Empresari/professional amb personal	165	4,7	631	9,2	796	7,68
Empresari/professional sense personal	475	13,5	935	13,7	1410	13,61
Treballador per compte aliè fix/indefinit	1617	46,1	3790	55,3	5407	52,20
Treballador per compte aliè eventual/temporal...	1158	33,0	1323	19,3	2481	23,95
Altra situació (ajuda familiar)	48	1,4	18	0,3	66	0,64
Altra situació (membre de cooperatives)	47	1,3	152	2,2	199	1,92
Total	3510	100,0	6849	100,0	10359	100,00
OCUPATS A LA IND.MANUFACTURERA						
Empresari/professional amb personal	34	2,91	212	7,16	246	5,96
Empresari/professional sense personal	62	5,30	161	5,44	223	5,40
Treballador per compte aliè fix/indefinit	634	54,23	2078	70,23	2712	65,70
Treballador per compte aliè eventual/temporal...	423	36,18	488	16,49	911	22,07
Altra situació (ajuda familiar)	14	1,20	1	0,03	15	0,36
Altra situació (membre de cooperatives)	2	0,17	19	0,64	21	0,51
Total	1169	100,00	2959	100,00	4128	100,00
La Vall d'Albaida						
TOTAL OCUPATS						
Empresari/professional amb personal	466	4,0	2126	9,4	2592	7,57
Empresari/professional sense personal	838	7,2	2163	9,6	3001	8,76
Treballador per compte aliè fix/indefinit	6080	52,3	13445	59,4	19525	57,01
Treballador per compte aliè eventual/temporal...	4105	35,3	4487	19,8	8592	25,09
Altra situació (ajuda familiar)	50	0,4	34	0,2	84	0,25
Altra situació (membre de cooperatives)	91	0,8	361	1,6	452	1,32
Total	11630	100,0	22616	100,0	34246	100,00
OCUPATS A LA IND.MANUFACTURERA						
Empresari/professional amb personal	156	3,36	736	6,80	892	5,77
Empresari/professional sense personal	85	1,83	331	3,06	416	2,69
Treballador per compte aliè fix/indefinit	2748	59,24	7744	71,54	10492	67,85
Treballador per compte aliè eventual/temporal...	1580	34,06	1750	16,17	3330	21,53
Altra situació (ajuda familiar)	17	0,37	13	0,12	30	0,19
Altra situació (membre de cooperatives)	53	1,14	251	2,32	304	1,97
Total	4639	100,00	10825	100,00	15464	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 46. Ocupats en el sector tèxtil-confecció segons edat i situació professional. País Valencià i comarques, 2001.

	Empresari/prof amb personal	Empresari/prof sense personal	Treballador compte alié fix/indef	Treballador compte alié eventual/temp.	Altra situació(ajuda familiar)	Altra situació (membre de coop.)
País Valencià						
15-19	0,85	1,16	2,13	9,85	4,76	0,41
20-24	2,51	4,47	9,35	21,99	11,90	5,35
25-29	7,23	10,33	15,05	20,53	13,49	8,64
30-34	11,44	10,42	15,04	13,13	11,90	13,99
35-39	16,23	13,53	14,46	10,19	11,11	13,17
40-44	15,92	12,51	14,82	9,61	11,90	19,75
45-49	14,88	13,81	10,65	6,59	13,89	17,70
50-54	13,25	14,05	8,69	4,14	9,13	7,82
55-59	9,78	11,16	6,44	2,34	6,35	7,82
60-64	6,03	6,88	2,51	0,80	3,97	4,12
65 i més	1,89	1,67	0,87	0,85	1,59	1,23
Total	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
L'Alcoià						
15-19	0,00	0,65	1,40	9,86	5,77	0,00
20-24	2,53	4,84	9,55	24,36	11,54	0,00
25-29	7,81	9,35	15,48	21,02	21,15	2,63
30-34	11,81	12,90	15,99	13,51	13,46	13,16
35-39	18,35	15,48	13,67	8,27	9,62	18,42
40-44	13,50	12,58	12,96	8,65	5,77	13,16
45-49	11,81	15,16	10,99	8,04	15,38	28,95
50-54	13,50	8,71	9,65	3,26	5,77	13,16
55-59	9,92	10,97	7,23	2,12	7,69	5,26
60-64	9,70	7,74	2,66	0,46	3,85	5,26
65 i més	1,05	1,61	0,43	0,46	0,00	0,00
Total	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
El Comtat						
15-19	0,00	2,08	1,42	12,13	7,69	0,00
20-24	1,53	5,21	9,07	23,79	7,69	0,00
25-29	6,11	7,29	14,13	20,53	15,38	8,33
30-34	15,27	8,33	15,34	13,69	15,38	8,33
35-39	16,03	13,54	15,60	10,26	15,38	0,00
40-44	15,27	17,71	15,60	7,47	7,69	41,67
45-49	15,27	12,50	10,96	5,13	7,69	8,33
50-54	13,74	16,67	8,17	2,95	0,00	8,33
55-59	12,98	14,58	6,27	3,27	23,08	16,67
60-64	2,29	2,08	3,06	0,47	0,00	8,33
65 i més	1,53	0,00	0,37	0,31	0,00	0,00
Total	101,53	100,00	100,37	100,31	100,00	100,00
La Vall d'Albaida						
15-19	0,25	1,37	2,53	13,61	0,00	0,00
20-24	2,99	8,90	11,81	26,59	21,43	2,22
25-29	9,20	18,49	16,46	23,27	0,00	6,67
30-34	14,18	10,96	13,84	12,41	14,29	2,22
35-39	15,67	15,75	12,81	8,00	0,00	13,33
40-44	15,92	8,22	14,06	8,00	14,29	17,78
45-49	16,92	13,70	10,12	4,35	35,71	13,33
50-54	9,70	13,01	8,78	1,77	14,29	15,56
55-59	10,20	7,53	7,13	1,32	0,00	22,22
60-64	3,48	1,37	2,24	0,51	0,00	6,67
65 i més	1,49	0,68	0,21	0,17	0,00	0,00
Total	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 47. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons sexe, situació professional i jornada laboral. País Valencià, 2001.

		Dones		Homes		Total	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%
Total	1-15	494	2,31	341	1,42	835	1,83
	16-30	2178	10,17	300	1,25	2478	5,45
	31-35	287	1,34	120	0,50	407	0,89
	36-40	16979	79,26	20658	85,76	37637	82,70
	41-45	689	3,22	709	2,94	1398	3,07
	46 o més	794	3,71	1959	8,13	2753	6,05
	Total	21421	100,00	24087	100,00	45508	100,00
Empresari/professional amb personal	1-15	21	3,02	21	1,11	42	1,62
	16-30	38	5,47	19	1,00	57	2,20
	31-35	10	1,44	11	0,58	21	0,81
	36-40	504	72,52	1301	68,73	1805	69,74
	41-45	48	6,91	111	5,86	159	6,14
	46 o més	74	10,65	430	22,72	504	19,47
	Total	695	100,00	1893	100,00	2588	100,00
Empresari/professional sense personal	1-15	32	3,36	18	1,50	50	2,33
	16-30	119	12,50	26	2,17	145	6,74
	31-35	32	3,36	18	1,50	50	2,33
	36-40	614	64,50	782	65,28	1396	64,93
	41-45	51	5,36	96	8,01	147	6,84
	46 o més	104	10,92	258	21,54	362	16,84
	Total	952	100,00	1198	100,00	2150	100,00
Treballador per compte al·lè fixe/indefinit	1-15	213	1,79	244	1,48	457	1,61
	16-30	1024	8,61	124	0,75	1148	4,05
	31-35	110	0,92	65	0,40	175	0,62
	36-40	9889	83,13	14669	89,17	24558	86,64
	41-45	336	2,82	370	2,25	706	2,49
	46 o més	324	2,72	978	5,95	1302	4,59
	Total	11896	100,00	16450	100,00	28346	100,00
Treballador per compte al·lè eventual/temporal	1-15	199	2,64	54	1,23	253	2,12
	16-30	908	12,04	122	2,78	1030	8,63
	31-35	114	1,51	24	0,55	138	1,16
	36-40	5805	76,95	3773	86,04	9578	80,29
	41-45	232	3,08	129	2,94	361	3,03
	46 o més	286	3,79	283	6,45	569	4,77
	Total	7544	100,00	4385	100,00	11929	100,00
Altra situació (ajuda familiar)	1-15	27	12,80	1	2,44	28	11,11
	16-30	76	36,02	8	19,51	84	33,33
	31-35	17	8,06	0	0,00	17	6,75
	36-40	76	36,02	29	70,73	105	41,67
	41-45	11	5,21	1	2,44	12	4,76
	46 o més	4	1,90	2	4,88	6	2,38
	Total	211	100,00	41	100,00	252	100,00
Altra situació (membre de cooperatives)	1-15	2	1,63	3	2,50	5	2,06
	16-30	13	10,57	1	0,83	14	5,76
	31-35	4	3,25	2	1,67	6	2,47
	36-40	91	73,98	104	86,67	195	80,25
	41-45	11	8,94	2	1,67	13	5,35
	46 o més	2	1,63	8	6,67	10	4,12
	Total	123	100,00	120	100,00	243	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001. INE (www.ine.es)

Taula 48. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons sexe, situació professional i jornada laboral. L'Alcoià, 2001.

		Dones		Homes		Total	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%
Total	1-15	59	2,79	56	1,12	115	1,62
	16-30	314	14,85	42	0,84	356	5,00
	31-35	27	1,28	14	0,28	41	0,58
	36-40	1584	74,89	4303	86,06	5887	82,74
	41-45	29	1,37	117	2,34	146	2,05
	46 o més	102	4,82	468	9,36	570	8,01
	Total	2115	100,00	5000	100,00	7115	100,00
Empresari/professional amb personal	1-15	1	1,03	2	0,53	3	0,63
	16-30	10	10,31	0	0,00	10	2,11
	31-35	2	2,06	1	0,27	3	0,63
	36-40	75	77,32	286	75,86	361	76,16
	41-45	3	3,09	17	4,51	20	4,22
	46 o més	6	6,19	71	18,83	77	16,24
	Total	97	100,00	377	100,00	474	100,00
Empresari/professional sense personal	1-15	2	2,33	1	0,45	3	0,97
	16-30	11	12,79	2	0,89	13	4,19
	31-35	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	36-40	64	74,42	171	76,34	235	75,81
	41-45	4	4,65	10	4,46	14	4,52
	46 o més	5	5,81	40	17,86	45	14,52
	Total	86	100,00	224	100,00	310	100,00
Treballador per compte al·lè fixe/indefinit	1-15	24	1,92	44	1,20	68	1,38
	16-30	174	13,94	12	0,33	186	3,78
	31-35	6	0,48	12	0,33	18	0,37
	36-40	994	79,65	3252	88,49	4246	86,25
	41-45	8	0,64	74	2,01	82	1,67
	46 o més	42	3,37	281	7,65	323	6,56
	Total	1248	100,00	3675	100,00	4923	100,00
Treballador per compte al·lè eventual/temporal	1-15	30	4,75	8	1,16	38	2,88
	16-30	105	16,64	28	4,08	133	10,09
	31-35	11	1,74	1	0,15	12	0,91
	36-40	423	67,04	562	81,80	985	74,73
	41-45	13	2,06	16	2,33	29	2,20
	46 o més	49	7,77	72	10,48	121	9,18
	Total	631	100,00	687	100,00	1318	100,00
Altra situació (ajuda familiar)	1-15	2	4,76	0	0,00	2	3,85
	16-30	13	30,95	0	0,00	13	25,00
	31-35	7	16,67	0	0,00	7	13,46
	36-40	19	45,24	9	90,00	28	53,85
	41-45	1	2,38	0	0,00	1	1,92
	46 o més	0	0,00	1	10,00	1	1,92
	Total	42	100,00	10	100,00	52	100,00
Altra situació (membre de cooperatives)	1-15	1	9,09	1	3,70	1	2,63
	16-30	1	9,09	0	0,00	1	2,63
	31-35	9	81,82	0	0,00	1	2,63
	36-40	0	0,00	23	85,19	32	84,21
	41-45	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	46 o més	0	0,00	3	11,11	3	7,89
	Total	11	100,00	27	100,00	38	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001. INE (www.ine.es)

Taula 49. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons sexe, situació professional i jornada laboral. El Comtat, 2001.

		Dones		Homes		Total	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%
Total	1-15	17	1,96	8	0,42	25	0,90
	16-30	93	10,73	5	0,26	98	3,51
	31-35	8	0,92	4	0,21	12	0,43
	36-40	729	84,08	1799	93,45	2528	90,54
	41-45	9	1,04	14	0,73	23	0,82
	46 o més	11	1,27	95	4,94	106	3,80
	Total	867	100,00	1925	100,00	2792	100,00
Empresari/professionari amb personal	1-15	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	16-30	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	31-35	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	36-40	18	85,71	74	67,27	92	70,23
	41-45	2	9,52	1	0,91	3	2,29
	46 o més	1	4,76	35	31,82	36	27,48
	Total	21	100,00	110	100,00	131	100,00
Empresari/professionari sense personal	1-15	2	5,00	0	0,00	2	2,08
	16-30	3	7,50	0	0,00	3	3,13
	31-35	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	36-40	33	82,50	46	82,14	79	82,29
	41-45	1	2,50	1	1,79	2	2,08
	46 o més	1	2,50	9	16,07	10	10,42
	Total	40	100,00	56	100,00	96	100,00
Treballador per compte al·lè fixe/indefinit	1-15	6	1,28	8	0,56	14	0,74
	16-30	43	9,17	1	0,07	44	2,32
	31-35	5	1,07	1	0,07	6	0,32
	36-40	407	86,78	1369	95,87	1776	93,62
	41-45	3	0,64	8	0,56	11	0,58
	46 o més	5	1,07	41	2,87	46	2,42
	Total	469	100,00	1428	100,00	1897	100,00
Treballador per compte al·lè eventual/temporal	1-15	7	2,17		0,00	7	1,09
	16-30	39	12,07	4	1,25	43	6,69
	31-35	3	0,93	3	0,94	6	0,93
	36-40	267	82,66	299	93,44	566	88,02
	41-45	3	0,93	4	1,25	7	1,09
	46 o més	4	1,24	10	3,13	14	2,18
	Total	323	100,00	320	100,00	643	100,00
Altra situació (ajuda familiar)	1-15	2	16,67	0	0,00	2	15,38
	16-30	7	58,33	0	0,00	7	53,85
	31-35	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	36-40	3	25,00	1	100,00	4	30,77
	41-45	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	46 o més	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	Total	12	100,00	1	100,00	13	100,00
Altra situació (membre de cooperatives)	1-15	1	50,00	0	0,00	0	0,00
	16-30	0	0,00	0	0,00	1	8,33
	31-35	1	50,00	0	0,00	0	0,00
	36-40	0	0,00	10	100,00	11	91,67
	41-45	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	46 o més	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	Total	2	100,00	10	100,00	12	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 50. Ocupats al sector tèxtil-confecció segons sexe, situació professional i jornada laboral. La Vall d'Albaida, 2001.

		Dones		Homes		Total	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%
Total	1-15	62	2,14	89	1,73	151	1,88
	16-30	324	11,20	39	0,76	363	4,52
	31-35	30	1,04	18	0,35	48	0,60
	36-40	2386	82,50	4735	92,03	7121	88,60
	41-45	24	0,83	74	1,44	98	1,22
	46 o més	66	2,28	190	3,69	256	3,19
	Total	2892	100,00	5145	100,00	8037	100,00
Empresari/prof essional amb personal	1-15	2	2,67	8	2,45	10	2,49
	16-30	7	9,33	2	0,61	9	2,24
	31-35	2	2,67	1	0,31	3	0,75
	36-40	54	72,00	241	73,70	295	73,38
	41-45		0,00	11	3,36	11	2,74
	46 o més	10	13,33	64	19,57	74	18,41
	Total	75	100,00	327	100,00	402	100,00
Empresari/prof essional sense personal	1-15	0	0,00	2	1,90	2	1,37
	16-30	7	17,07	0	0,00	7	4,79
	31-35	1	2,44	0	0,00	1	0,68
	36-40	31	75,61	87	82,86	118	80,82
	41-45	1	2,44	5	4,76	6	4,11
	46 o més	1	2,44	11	10,48	12	8,22
	Total	41	100,00	105	100,00	146	100,00
Treballador per compte aliè fixe/indefinit	1-15	34	1,92	72	1,84	106	1,87
	16-30	181	10,21	23	0,59	204	3,59
	31-35	15	0,85	12	0,31	27	0,48
	36-40	1499	84,59	3655	93,50	5154	90,72
	41-45	18	1,02	49	1,25	67	1,18
	46 o més	25	1,41	98	2,51	123	2,17
	Total	1772	100,00	3909	100,00	5681	100,00
Treballador per compte aliè eventual/temp oral	1-15	26	2,62	7	0,92	33	1,89
	16-30	124	12,51	13	1,72	137	7,83
	31-35	12	1,21	4	0,53	16	0,91
	36-40	795	80,22	710	93,67	1505	86,05
	41-45	5	0,50	9	1,19	14	0,80
	46 o més	29	2,93	15	1,98	44	2,52
	Total	991	100,00	758	100,00	1749	100,00
Altra situació(ajuda familiar)	1-15	0	0,00	0	0,00	5	35,71
	16-30	5	71,43	0	0,00	0	0,00
	31-35	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	36-40	2	28,57	7	100,00	9	64,29
	41-45	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	46 o més	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	Total	7	100,00	7	100,00	14	100,00
Altra situació (membre de cooperatives)	1-15	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	16-30	0	0,00	1	2,56	1	2,22
	31-35	5	83,33	1	2,56	1	2,22
	36-40	0	0,00	35	89,74	40	88,89
	41-45	0	0,00	0	0,00	0	0,00
	46 o més	1	16,67	2	5,13	3	6,67
	Total	6	100,00	39	100,00	45	100,00

Font: Elaboració pròpia a partir del *Cens de Població*, 2001 (INE: www.ine.es).

Taula 51. Flexibilitat horària segons la capacitat d'incidència del treballador.
Unió Europea-15, 2005.

	Determinada per l'empresa	Poden triar entre un horari prefixat	Poden adaptar les hores de treball amb certs límits	Determinades per l'ocupat
Bèlgica	58,2	9,4	24,6	7,2
Dinamarca	43,5	8,7	33,0	14,7
Alemanya	60,9	12,0	20,1	5,6
Grècia	83,5	4,4	3,9	5,5
Espanya	78,8	10,2	7,6	2,6
França	59,9	10,5	20,3	7,9
Irlanda	62,4	10,2	20,7	5,8
Itàlia	67,7	9,7	16,8	5,1
Luxemburg	60,9	8,5	23,8	5,2
Holanda	40,2	10,8	34,9	13,1
Àustria	56,1	11,0	23,2	7,4
Portugal	85,6	4,5	6,6	2,5
Finlàndia	49,5	8,4	34,9	6,2
Suècia	35,9	6,7	43,7	13,6
Regne Unit	59,9	11,9	21,4	6,1

Font: Fourth European Survey on Working Conditions, 2005 (OCDE: www.ocde.org).

**Taula 52. Cost salarial ordinari segons codis de la CNAE93.
Estat espanyol, 2000-2008¹⁴⁴**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Totes les divisions	1.170,16	1.215,22	1.262,44	1.294,49	1.317,45	1.356,57	1.416,56	1.472,94	1.548,32
10	1.768,68	1.797,66	2.030,96	2.155,26	2.199,92	2.180,39	2.314,86	2.459,52	2.530,55
11,12	1.960,75	2.157,35	2.488,52	2.943,07	3.080,12	3.498,53	3.626,51	3.632,27	3.976,74
13	1.743,97	1.772,78	1.863,72	1.869,00	2.024,99	1.970,06	2.250,53	2.204,35	2.335,42
14	1.205,52	1.264,27	1.304,51	1.386,61	1.407,29	1.455,53	1.494,04	1.578,97	1.673,78
15	1.130,51	1.195,11	1.252,01	1.291,90	1.287,02	1.322,55	1.372,84	1.411,95	1.471,45
16	1.600,72	1.755,69	1.899,16	1.861,12	1.946,28	2.080,70	2.170,12	2.220,94	2.358,80
17+18	888,51	938,32	977,13	1.013,53	1.041,82	1.050,15	1.133,30	1.182,00	1.269,30
17	1.007,95	1.065,90	1.081,72	1.135,14	1.143,80	1.161,00	1.244,81	1.269,96	1.338,93
18	769,06	810,73	872,53	891,91	939,84	939,29	1.021,78	1.094,04	1.199,67
19	870,72	900,63	930,50	972,78	988,58	1.065,76	1.115,55	1.111,41	1.172,01
20	950,81	983,84	990,49	975,89	1.046,85	1.107,27	1.147,03	1.229,21	1.312,85
21	1.481,07	1.543,44	1.570,28	1.565,30	1.721,25	1.679,40	1.736,18	1.859,49	1.929,19
22	1.407,26	1.447,09	1.507,09	1.512,64	1.556,81	1.633,38	1.694,64	1.621,54	1.708,75
23	2.476,26	2.525,91	2.726,20	2.841,70	2.866,71	2.819,13	2.973,38	2.907,85	3.004,91
24	1.654,17	1.749,03	1.860,44	1.909,55	1.935,07	2.023,59	2.083,59	2.122,31	2.274,53
25	1.343,98	1.340,62	1.402,14	1.469,08	1.503,82	1.509,53	1.595,04	1.637,95	1.678,86
26	1.266,10	1.311,70	1.365,83	1.421,04	1.404,09	1.478,12	1.529,07	1.608,09	1.662,59
27	1.611,76	1.689,58	1.718,65	1.799,76	1.820,64	1.875,13	1.916,22	1.965,84	2.019,82
28	1.196,25	1.251,65	1.319,26	1.329,29	1.384,04	1.424,13	1.483,74	1.543,75	1.602,03
29	1.390,84	1.417,25	1.493,98	1.494,04	1.555,97	1.574,63	1.661,12	1.751,91	1.864,65
30	1.906,89	1.953,07	1.867,10	2.161,42	1.851,51	1.697,15	1.636,80	1.589,33	1.642,41
31	1.356,15	1.390,26	1.481,18	1.505,84	1.571,42	1.650,55	1.696,78	1.723,87	1.894,52
32	1.542,53	1.572,20	1.545,57	1.599,96	1.727,77	1.880,37	1.837,19	1.897,06	1.841,58
33	1.426,84	1.496,45	1.562,42	1.662,89	1.704,89	1.746,12	1.831,97	1.952,17	2.036,25
34	1.589,39	1.597,78	1.706,35	1.709,07	1.698,55	1.766,23	1.841,49	1.853,33	1.853,70
35	1.506,63	1.601,80	1.691,16	1.724,50	1.751,12	1.809,10	1.956,12	2.071,60	2.102,64
36	961,40	994,36	1.014,65	1.052,59	1.081,36	1.152,37	1.228,14	1.256,18	1.334,46
37	1.115,41	1.143,50	1.160,12	1.176,00	1.235,49	1.268,28	1.324,91	1.394,35	1.505,46
40	2.395,18	2.443,92	2.579,09	2.718,29	2.804,55	2.997,40	3.120,44	3.130,41	3.302,31
41	1.465,84	1.527,41	1.550,20	1.594,80	1.629,03	1.672,49	1.699,33	1.699,40	1.786,96
Mitjana ind.manuf.	1.416,95	1.468,36	1.525,92	1.575,06	1.606,26	1.653,35	1.716,73	1.756,96	1.835,97

Font: Enquesta Trimestral del Cost Laboral (INE: www.ine.es).

¹⁴⁴ Les dades es refereixen al quart trimestre de cadascun dels anys de referència.

**Taula 52. Cost salarial ordinari segons codis de la CNAE93.
Estat espanyol, 2000-2008. Continuació.**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
45	1.080,70	1.134,87	1.190,02	1.234,99	1.271,97	1.309,66	1.367,28	1.428,09	1.495,95
50	1.046,30	1.101,42	1.135,03	1.216,28	1.215,33	1.260,20	1.319,97	1.394,56	1.432,21
51	1.229,97	1.266,15	1.281,88	1.324,93	1.344,71	1.389,29	1.459,41	1.484,23	1.560,23
52	874,04	891,10	942,19	939,81	970,28	990,61	1.014,67	1.037,21	1.089,01
55	801,24	851,64	910,01	884,88	902,43	930,27	994,91	999,39	1.054,72
60	1.136,98	1.183,72	1.196,87	1.281,79	1.317,07	1.378,08	1.449,48	1.423,31	1.406,38
61	1.941,94	2.034,25	2.023,37	1.978,14	2.042,01	2.158,61	2.316,32	2.357,13	2.489,87
62	2.523,21	2.363,52	2.268,19	2.376,18	2.487,54	2.625,66	2.726,54	2.724,07	2.811,40
63	1.314,83	1.360,70	1.421,35	1.440,37	1.386,31	1.514,28	1.558,65	1.723,90	1.931,78
64	1.639,20	1.758,62	1.752,47	1.756,56	1.752,44	1.785,82	1.868,88	1.889,09	2.036,66
65	2.324,47	2.410,03	2.442,12	2.524,63	2.566,01	2.662,63	2.730,18	2.819,94	2.928,06
66	1.530,79	1.641,21	1.707,80	1.809,98	1.929,88	1.950,62	2.117,80	2.114,21	2.276,07
67	1.366,52	1.499,01	1.526,50	1.647,19	1.732,13	1.850,20	1.769,36	1.854,80	1.863,72
70	1.121,96	1.151,30	1.202,73	1.292,85	1.272,02	1.314,85	1.348,08	1.497,56	1.558,43
71	1.011,24	1.096,43	1.120,02	1.218,76	1.182,76	1.274,24	1.335,06	1.363,40	1.422,09
72	1.508,69	1.632,39	1.642,71	1.733,58	1.769,55	1.899,68	1.931,52	1.957,65	2.038,97
73	1.640,69	1.729,77	1.754,25	1.810,82	1.808,60	1.820,26	1.991,50	2.094,55	2.202,17
74	960,41	1.038,72	1.111,71	1.165,98	1.167,11	1.184,84	1.273,04	1.345,87	1.394,07
80	1.121,36	1.125,87	1.196,88	1.193,82	1.241,00	1.323,95	1.378,64	1.469,67	1.527,26
85	1.377,14	1.426,76	1.468,69	1.525,00	1.554,34	1.612,16	1.719,15	1.801,26	1.902,29
90	1.093,99	1.094,73	1.143,93	1.153,42	1.178,76	1.219,76	1.283,71	1.389,13	1.450,99
91	1.037,86	1.124,37	1.185,72	1.251,24	1.264,78	1.271,99	1.246,00	1.327,29	1.360,64
92	1.242,77	1.284,61	1.302,69	1.330,51	1.335,22	1.321,08	1.365,44	1.454,36	1.529,41
93	642,79	670,89	711,81	746,38	745,17	766,81	858,80	876,79	907,48

Font: Enquesta Trimestral del Cost Laboral (INE: www.ine.es).

**Taula 53. Índex del cost salarial ordinari segons codis de la CNAE93.
Estat espanyol, 2000-2008.**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Totes les divisions									
10	151,1	147,9	160,9	166,5	167,0	160,7	163,4	167,0	163,4
11,12	167,6	177,5	197,1	227,4	233,8	257,9	256,0	246,6	256,8
13	149,0	145,9	147,6	144,4	153,7	145,2	158,9	149,7	150,8
14	103,0	104,0	103,3	107,1	106,8	107,3	105,5	107,2	108,1
15	96,6	98,3	99,2	99,8	97,7	97,5	96,9	95,9	95,0
16	136,8	144,5	150,4	143,8	147,7	153,4	153,2	150,8	152,3
17+18	75,9	77,2	77,4	78,3	79,1	77,4	80,0	80,2	82,0
17	86,1	87,7	85,7	87,7	86,8	85,6	87,9	86,2	86,5
18	65,7	66,7	69,1	68,9	71,3	69,2	72,1	74,3	77,5
19	74,4	74,1	73,7	75,1	75,0	78,6	78,8	75,5	75,7
20	81,3	81,0	78,5	75,4	79,5	81,6	81,0	83,5	84,8
21	126,6	127,0	124,4	120,9	130,7	123,8	122,6	126,2	124,6
22	120,3	119,1	119,4	116,9	118,2	120,4	119,6	110,1	110,4
23	211,6	207,9	215,9	219,5	217,6	207,8	209,9	197,4	194,1
24	141,4	143,9	147,4	147,5	146,9	149,2	147,1	144,1	146,9
25	114,9	110,3	111,1	113,5	114,1	111,3	112,6	111,2	108,4
26	108,2	107,9	108,2	109,8	106,6	109,0	107,9	109,2	107,4
27	137,7	139,0	136,1	139,0	138,2	138,2	135,3	133,5	130,5
28	102,2	103,0	104,5	102,7	105,1	105,0	104,7	104,8	103,5
29	118,9	116,6	118,3	115,4	118,1	116,1	117,3	118,9	120,4
30	163,0	160,7	147,9	167,0	140,5	125,1	115,5	107,9	106,1
31	115,9	114,4	117,3	116,3	119,3	121,7	119,8	117,0	122,4
32	131,8	129,4	122,4	123,6	131,1	138,6	129,7	128,8	118,9
33	121,9	123,1	123,8	128,5	129,4	128,7	129,3	132,5	131,5
34	135,8	131,5	135,2	132,0	128,9	130,2	130,0	125,8	119,7
35	128,8	131,8	134,0	133,2	132,9	133,4	138,1	140,6	135,8
36	82,2	81,8	80,4	81,3	82,1	84,9	86,7	85,3	86,2
37	95,3	94,1	91,9	90,8	93,8	93,5	93,5	94,7	97,2
40	204,7	201,1	204,3	210,0	212,9	221,0	220,3	212,5	213,3
41	125,3	125,7	122,8	123,2	123,7	123,3	120,0	115,4	115,4
Mitjana ind.manuf.	121,1	120,8	120,9	121,7	121,9	121,9	121,2	119,3	118,6

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'*Enquesta Trimestral del Cost Laboral* (INE: www.ine.es).

**Taula 53. Índex del cost salarial ordinari segons codis de la CNAE93.
Estat espanyol, 2000-2008. Continuació.**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
45	92,4	93,4	94,3	95,4	96,5	96,5	96,5	97,0	96,6
50	89,4	90,6	89,9	94,0	92,2	92,9	93,2	94,7	92,5
51	105,1	104,2	101,5	102,4	102,1	102,4	103,0	100,8	100,8
52	74,7	73,3	74,6	72,6	73,6	73,0	71,6	70,4	70,3
55	68,5	70,1	72,1	68,4	68,5	68,6	70,2	67,9	68,1
60	97,2	97,4	94,8	99,0	100,0	101,6	102,3	96,6	90,8
61	166,0	167,4	160,3	152,8	155,0	159,1	163,5	160,0	160,8
62	215,6	194,5	179,7	183,6	188,8	193,6	192,5	184,9	181,6
63	112,4	112,0	112,6	111,3	105,2	111,6	110,0	117,0	124,8
64	140,1	144,7	138,8	135,7	133,0	131,6	131,9	128,3	131,5
65	198,6	198,3	193,4	195,0	194,8	196,3	192,7	191,4	189,1
66	130,8	135,1	135,3	139,8	146,5	143,8	149,5	143,5	147,0
67	116,8	123,4	120,9	127,2	131,5	136,4	124,9	125,9	120,4
70	95,9	94,7	95,3	99,9	96,6	96,9	95,2	101,7	100,7
71	86,4	90,2	88,7	94,1	89,8	93,9	94,2	92,6	91,8
72	128,9	134,3	130,1	133,9	134,3	140,0	136,4	132,9	131,7
73	140,2	142,3	139,0	139,9	137,3	134,2	140,6	142,2	142,2
74	82,1	85,5	88,1	90,1	88,6	87,3	89,9	91,4	90,0
80	95,8	92,6	94,8	92,2	94,2	97,6	97,3	99,8	98,6
85	117,7	117,4	116,3	117,8	118,0	118,8	121,4	122,3	122,9
90	93,5	90,1	90,6	89,1	89,5	89,9	90,6	94,3	93,7
91	88,7	92,5	93,9	96,7	96,0	93,8	88,0	90,1	87,9
92	106,2	105,7	103,2	102,8	101,3	97,4	96,4	98,7	98,8
93	54,9	55,2	56,4	57,7	56,6	56,5	60,6	59,5	58,6

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'*Enquesta Trimestral del Cost Laboral* (INE: www.ine.es).

**Taula 54. Cost salarial ordinari segons grans sectors.
Estat espanyol i País Valencià, 2000-2008.**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Estatutal									
Total	1.170,16	1.215,22	1.262,44	1.294,49	1.317,45	1.356,57	1.416,56	1.472,94	1.548,32
Indústria	1.291,72	1.344,41	1.407,94	1.442,01	1.474,95	1.529,84	1.594,13	1.641,72	1.723,07
Construcció	1.080,70	1.134,87	1.190,02	1.234,99	1.271,97	1.309,66	1.367,28	1.428,09	1.495,95
Serveis	1.141,95	1.184,71	1.226,63	1.257,44	1.276,71	1.315,46	1.378,34	1.437,37	1.512,83
País Valencià									
Total	1.039,21	1.094,40	1.123,25	1.160,50	1.187,77	1.215,57	1.270,03	1.325,25	1.386,87
Indústria	1.062,99	1.123,27	1.189,54	1.219,90	1.257,74	1.330,35	1.373,44	1.428,44	1.475,50
Construcció	1.032,58	1.078,45	1.096,96	1.128,09	1.124,89	1.128,03	1.225,94	1.281,88	1.385,20
Serveis	1.027,81	1.083,35	1.098,52	1.141,03	1.173,60	1.192,94	1.243,89	1.300,73	1.358,51
Ind.PV/Ind.est	82,29	83,55	84,49	84,60	85,27	86,96	86,16	87,01	85,63
Ind.PV/TotalPV	102,29	102,64	105,90	105,12	105,89	109,44	108,14	107,79	106,39

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'*Enquesta Trimestral del Cost Laboral* (INE: www.ine.es).

Taula 55. Taxa de feminització. Estat espanyol, 2008.

	Valors absoluts			Taxa femz.
	Total	Dones	Homes	
Total CNAE93	19856,8	8516,2	11340,6	42,89
Indústria	3059,6	759,2	2300,4	24,81
Ind. Tèxtil i confecció	144,7	84,6	60,1	58,47
17-Tèxtil	73,5	33,4	40	45,44
18-Confecció	71,2	51,1	20,1	71,77

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'*Enquesta Població Activa* (INE: www.ine.es).

Taula 56. Incidència de la jornada a temps parcial segons sexe. Selecció de països, 2007/2008.

	Dones	Homes
Holanda	60,0	16,2
Alemania	39,2	7,9
Regne Unit	38,6	9,9
Irlanda	35,6	7,6
Bèlgica	32,9	6,3
Àustria	31,5	5,2
Itàlia	29,9	5,4
Luxemburg	28,8	1,6
Dinamarca	23,9	12,4
França	23,1	5,0
Espanya	20,9	3,8
Suècia	19,7	9,5
Finlàndia	15,5	8,2
Portugal	14,3	6,3
Grècia	13,6	4,1

Font: OCDE: www.oecd.org.

CNAE93-Classificació nacional d'activitats econòmiques

17	Indústria tèxtil
171	Preparació i filat de fibres tèxtils
1711	Preparació i filat de fibres de cotó i les seues barreges
17110	Preparació i filat de fibres de cotó i les seues barreges
1712	Preparació i filat de fibres de llana cardada i les seues barreges
17120	Preparació i filat de fibres de llana cardada i les seues barreges
1713	Preparació i filat de fibres de llana pentinada i les seues barreges
17130	Preparació i filat de fibres de llana pentinada i les seues barreges
1714	Preparació i filat de fibres de lli i les seues barreges
17140	Preparació i filat de fibres de lli i les seues barreges
1715	Torcido i preparació de la seda; torçat i textura de filaments sintètics i artificials
17150	Torcido i preparació de la seda; torçat i textura de filaments sintètics i artificials
1716	Fabricació de fil de cosir
17160	Fabricació de fil de cosir
1717	Preparació i filat de altres fibres tèxtils
17170	Preparació i filat de altres fibres tèxtils
172	Fabricació de teixits tèxtils
1721	Fabricació de teixits de cotó i les seues barreges
17210	Fabricació de teixits de cotó i les seues barreges
1722	Fabricació de teixits de llana cardada i les seues barreges
17220	Fabricació de teixits de llana cardada i les seues barreges
1723	Fabricació de teixits de llana pentinada i les seues barreges
17230	Fabricació de teixits de llana pentinada i les seues barreges
1724	Fabricació de teixits de seda
17240	Fabricació de teixits de seda
1725	Fabricació de altres teixits tèxtils
17250	Fabricació de altres teixits tèxtils
173	Acabat de tèxtils
1730	Acabat de tèxtils
17301	Tenyit de tèxtils
17302	Estampació de tèxtils
17303	Altres acabats de tèxtils
174	Fabricació d'altres articles confeccionats con tèxtils, excepte prendes de vestir
1740	Fabricació d'altres articles confeccionats con tèxtils, excepte prendes de vestir
17400	Fabricació d'altres articles confeccionats con tèxtils, excepte prendes de vestir
175	Altres indústries tèxtils
1751	Fabricació de catifes i moquetes
17510	Fabricació de catifes i moquetes
1752	Fabricació de cordes, cordells, bramants i xarxes
17520	Fabricació de cordes, cordells, bramants i xarxes
1753	Fabricació de teles no teixides i articles confeccionats amb aquestes, excepte prendes de vestir
17530	Fabricació de teles no teixides i articles confeccionats amb aquestes, excepte prendes de vestir
1754	Fabricació d'altres articles tèxtils
17541	Fabricació de teixits estrets
17542	Fabricació de teixits impregnats, endurits o recoberts en matèries plàstiques
17543	Fabricació de altres articles tèxtils
176	Fabricació de teixits de punt
1760	Fabricació de teixits de punt
17600	Fabricació de teixits de punt
177	Fabricació d'articles en teixits de punt
1771	Fabricació de calceteria

- 17710 Fabricació de calceteria
- 1772 Fabricació d'altres articles en teixits de punt
- 17720 Fabricació d'altres articles en teixits de punt

18 Indústria de la confecció i de la pelleteria

- 181 Confecció de prenyes de cuir
- 1810 Confecció de prenyes de cuir
- 18100 Confecció de prenyes de cuir
- 182 Confecció de prenyes de vestir en tèxtils i accessoris
- 1821 Confecció de roba de treball
- 18210 Confecció de roba de treball
- 1822 Confecció d'altres prenyes exteriors
- 18221 Confecció industrial
- 18222 Confecció a mida
- 1823 Confecció de roba interior
- 18231 Confecció de roba interior masculina
- 18232 Confecció de llenceria femenina
- 1824 Confecció d'altres prenyes de vestir i accessoris
- 18241 Confecció de roba per a nadó i primera infància
- 18242 Confecció de roba esportiva
- 18243 Confecció d'altres prenyes de vestir i accessoris
- 183 Preparació i tenyit de pells de pelleteria; fabricació d'articles de pelleteria
- 1830 Preparació i tenyit de pells de pelleteria; fabricació d'articles de pelleteria
- 18301 Preparació, curtí i tenyit de pells de pelleteria
- 18302 Fabricació d'articles de pelleteria